



ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΤΟΥ

ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΤΑΛΙΟΥΡΗ
ΑΜ. 44 ΈΤΟΣ ΕΓΓΡΑΦΗΣ 2009

ΜΕ ΤΙΤΛΟ

*"Διακυβέρνηση,
Διοίκηση Οργανισμών και Επιχειρήσεων και
Δημόσιες Πολιτικές
Εταιρικής Κοινωνικής Ευθύνης".*

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΛΑΒΔΑΣ (ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ)

ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΝΑΠΟΛΕΩΝ ΜΑΡΑΒΕΓΙΑΣ

ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΡΙΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ ΜΑΡΙΑ ΜΕΝΔΡΙΝΟΥ

ΡΕΘΥΜΝΟ
ΙΟΥΝΙΟΣ 2014

Ευχαριστίες

Η διδακτορική διατριβή αυτή αποτέλεσε μια εμπειρία γνώσης, έρευνας, προβληματισμού και συζήτησης με αποτέλεσμα ο κύκλος αυτός να ολοκληρώνεται με τις καλύτερες δυνατές εντυπώσεις αλλά και πολύ ωραία συναισθήματα για τους ανθρώπους εκείνους που με στήριξαν, με καθοδήγησαν και με συνόδευσαν στην ερευνητική αυτή περιήγηση.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω, λοιπόν, θερμά τον επιβλέποντα Καθηγητή της διατριβής κύριο Κωνσταντίνο Λάβδα για την άψογη συνεργασία που έχουμε, την εξαιρετική καθοδήγηση, την υποστήριξη του, τις πολύ σημαντικές υποδείξεις και συμβουλές του κατά τη διάρκεια εκπόνησης της διατριβής αλλά και τις καίριες επισημάνσεις που συνέβαλαν στην ολοκλήρωση της. Αισθάνομαι επίσης την ανάγκη να εκφράσω την ευχαριστία μου στο Καθηγητή κύριο Ναπολέοντα Μαραβέγια για τη πολύ σημαντική βοήθεια, τη καθοδήγηση, τα πολύτιμα σχόλια, τις συμβουλές του και την υποστήριξη που μου προσέφερε ήδη από το προπτυχιακό επίπεδο αλλά μέχρι και σήμερα στην εκπόνηση της διατριβής αυτής. Θερμές ευχαριστίες στην Αναπληρώτρια Καθηγήτρια κυρία Μαρία Μενδρινού για τη πολύ σημαντική βοήθεια ως αρχική επιβλέπουσα, τις χρήσιμες επισημάνσεις της και την υποστήριξη που πάντοτε μου παρείχε συμβάλλοντας καθοριστικά στην εξέλιξη και ολοκλήρωση της διατριβής αυτής.

Στο σημείο αυτό θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους εκείνους που με βοήθησαν με τις συμβουλές τους, τις συζητήσεις τους και τις απόψεις τους. Θα ήθελα να ευχαριστήσω τη Δρ. κα. Εύα Φραγκιαδάκη για τις πολύτιμες συμβουλές της και το κ. Μανώλη Λιναρδάκη για τη πολύτιμη βοήθεια του. Ένα μεγάλο ευχαριστώ σε όλους εκείνους που συνέβαλαν καθοριστικά στην έρευνα της διατριβής αυτής μέσα από την ανώνυμη συμμετοχή τους στη μελέτη περίπτωσης και τη παράθεση των απόψεων τους. Θα ήθελα να ευχαριστήσω, επίσης, τη Γραμματεία του τμήματος Πολιτικής Επιστήμης για την αξιόλογη δουλειά και υποστήριξη της, το συμφοιτητή και φίλο Στέλιο για τη πολύτιμη βοήθεια του αλλά και τους υπόλοιπους συμφοιτητές για τις συζητήσεις, τους προβληματισμούς και τη πολύ καλή συνεργασία. Στο σημείο αυτό θα ήθελα να ευχαριστήσω τους φίλους μου Στέφανο, Σταύρο, Γιάννη, Πολυχρόνη, Κώστα, Γιάννη, Κώστα, Στέφανο, Γιάννη, Γιώργο, Σταυριάννα, Χριστίνα και Γεράσιμο για τη

βοήθεια τους και το γεγονός ότι ήταν πάντοτε δίπλα μου με τη γνώμη τους, το προβληματισμό τους και τα σχόλια τους.

Ένα μεγάλο ευχαριστώ οφείλω στη σύντροφο μου Αγγελική για την υπομονή της όλα αυτά τα χρόνια, την αγάπη της, την υποστήριξη της αλλά και γιατί ήταν στο πλευρό μου πιστεύοντας σε εμένα.

Συνοψίζοντας, θα ήθελα να εκφράσω τη βαθιά μου ευγνωμοσύνη στην οικογένεια μου και στο πατέρα μου Σοφοκλή, τη μητέρα μου Γεωργία, την αδελφή μου Ειρήνη, τον ανιψιό μου Γιάννη-Άγγελο και το Μάνο γιατί ήταν πάντοτε δίπλα μου, με στήριζαν πάντοτε στις επιλογές μου συναισθηματικά και οικονομικά, πίστεψαν σε εμένα και μου έδειχναν το σωστό δρόμο που είναι συνήθως και ο πιο δύσκολος.

Ευάγγελος Ταλιούρης

Ρέθυμνο, Ιούνιος 2014

Περιεχόμενα

<u>Σύντομη Περίληψη</u>	<u>7</u>
<u>Βιογραφικό Ευάγγελου Ταλιούρη</u>	<u>8</u>
<u>1. Εισαγωγή</u>	<u>9</u>
1.1. Η ΕΚΕ ως πεδίο μελέτης στη διατριβή	15
1.2 Η ερευνητική μεθοδολογία	18
<u>2. Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη και Αειφόρος Ανάπτυξη</u>	<u>22</u>
2.1 Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη. Η σύνθεση και ο ορισμός.	27
2.2 ΕΚΕ, Διαπιστώσεις και ορισμοί.....	52
2.3 Διακυβέρνηση και Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη.....	55
<u>3. Η Ευρωπαϊκή Ένωση, Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη, Αειφόρος Ανάπτυξη</u>	<u>93</u>
3.1 Αειφόρος Ανάπτυξη και Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη στην Ευρωπαϊκή Ένωση	96
3.2 Η ανανέωση της Στρατηγικής της ΕΕ για την ΕΚΕ.....	107
3.3 Η πολιτική διασύνδεση της ΕΚΕ με την Αειφόρο Ανάπτυξη και η εξέλιξη τους.....	111
3.4 Εταιρική κοινωνική ευθύνη, ευρωπαϊκό κοινωνικό μοντέλο και διακυβέρνηση	117
3.5 Η ευρωπαϊκή προσέγγιση στην ΕΚΕ: Θεσμικό πλαίσιο και επιδράσεις.....	122
3.6 Οι Δημόσιες Πολιτικές ΕΚΕ σε κράτη-μέλη της ΕΕ	133
3.7. Μικρομεσαίες Επιχειρήσεις, ΕΚΕ και Δημόσιες πολιτικές στην ΕΕ.....	189
<u>4. Η Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη στην Ελλάδα και Δημόσια πολιτική</u>	<u>228</u>
4.1. Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη, οι στάσεις και οι αντιλήψεις στην Ελλάδα..	229
4.2 Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη στην Ελλάδα: Συνέργειες και διαπιστώσεις..	238
4.3. Η δημόσια πολιτική, ο ρόλος του κράτους και τα ενδιαφερόμενα μέρη.....	246
<u>5. Η ΕΚΕ, η κρίση, η δημόσια πολιτική και η μελέτη περίπτωσης</u>	<u>266</u>
5.1 Διακυβέρνηση, πολιτική επιστήμη και ερευνητική μεθοδολογία	266
5.2 Τα ερευνητικά ερωτήματα και οι απαντήσεις.....	276
5.3 Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη (γνώση, στάσεις και απόψεις).....	279
5.4 Η οικονομική κρίση και οι πιθανές δυσκολίες στο δρόμο της ΕΚΕ.	305
5.5 Δημόσια Πολιτική, Διακυβέρνηση και Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη	320
<u>6. Η ΕΚΕ, η πολιτική της ανάλυση και τα βασικά συμπεράσματα</u>	<u>338</u>
6.1. Ο ορισμός της ΕΚΕ, ο πλουραλισμός και η Ευρωπαϊκή Διάσταση	338
6.2 Το διοικητικό φάσμα της ΕΚΕ, οι διαπιστώσεις και οι μμε.....	355
6.3 Η ΕΚΕ, η διακυβέρνηση και η δημόσια πολιτική στην ΕΕ.....	366
<u>7.Βιβλιογραφία</u>	<u>374</u>
<u>Παράρτημα 1</u>	<u>408</u>
<u>Παράρτημα 2</u>	<u>409</u>

Σύντομη Περίληψη

Η Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη (ΕΚΕ) αποτελεί ένα από τα πιο ενδιαφέροντα και αναπτυσσόμενα πεδία μελέτης. Η αλληλεπίδραση ΕΚΕ με την διακυβέρνηση και η εφαρμοσμένη διάσταση της σε πεδία πολιτικής και επιχειρηματικότητας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, διεθνείς οργανισμούς και την Ελλάδα αποτελεί το πεδίο μελέτης της διατριβής. Στην Ευρώπη η αναφορά γίνεται ήδη από το 1993 με το κάλεσμα του Προέδρου της Επιτροπής Jacques Delors για ανάδειξη της κοινωνικής ευθύνης των επιχειρήσεων σε σχέση με τη κοινωνική συνοχή και περιβαλλοντική αειφορία, παράλληλα με τις οικονομικές τους δραστηριότητες. Όσον αφορά τη πολιτική διάσταση της ΕΚΕ στην Ευρώπη είναι χρήσιμη η συσχέτιση με την αειφόρο ανάπτυξη μέσα από τη βιώσιμη επιχειρηματικότητα και τις επιπτώσεις της στη κοινωνική συνοχή, τη προστασία του περιβάλλοντος, την αντιμετώπιση της κρίσης και την εμπορική ανταγωνιστικότητα. Η σημασία, ωστόσο, για πολλούς μελετητές στο πεδίο της ΕΚΕ είναι η αλληλεπίδραση της έννοιας με τη διακυβέρνηση πολυεπίπεδα που φαίνεται να σκιαγραφεί ένα ενδιαφέρον πεδίο μελέτης για την ανάλυση των συμφερόντων και την επίδραση τους στο σχεδιασμό πολιτικής. Αυτό φαίνεται να επιδρά στην εξέλιξη της ΕΚΕ στην Ευρώπη και να αντανάκλα τις θεσμικές επιδράσεις από το πλαίσιο διακυβέρνησης στο οποίο εντοπίζονται ως πεδία ανάλυσης οι δημόσιες πολιτικές αλλά και η επιχειρηματικότητα. Όσον αφορά τη τελευταία, ο ρόλος των επιχειρήσεων στην αειφόρο ανάπτυξη φαίνεται να αποτελεί ένα σημαντικό πεδίο, αφού στο σχεδιασμό πολιτικής για την ΕΚΕ αλληλεπιδρούν στην ΕΕ διαφορετικές προσεγγίσεις, οι οποίες επηρεάζουν το σχεδιασμό πολιτικής αλλά και την επιχειρηματική διεργασία. Στο παραπάνω πλαίσιο συζήτησης η διατριβή αναπτύσσει μία πολιτική και συγκριτική ανάλυση στη σχέση που συνδέει τη πολιτική με την επιχειρηματική διεργασία στο πεδίο της ΕΚΕ και επικεντρώνεται στη συνέχεια στη ραχοκοκαλιά της επιχειρηματικότητας τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις. Αυτό αναλύεται σε επίπεδο ΕΕ αλλά και την Ελλάδα ως αναπτυσσόμενο πεδίο πολιτικής, θεσμών και δράσεων της επιχειρηματικής κοινότητας με αναφορά στο ρόλο και τις επιπτώσεις της κρίσης. Η διατριβή χρησιμοποιεί, επίσης, το εργαλείο της μελέτης περίπτωσης προκειμένου να διερευνήσει και να αναλύσει την αλληλεπίδραση της ΕΚΕ με τη διακυβέρνηση αλλά και τη διασύνδεση της έννοιας με την επιχειρηματικότητα και το σχεδιασμό δημόσιας πολιτικής.

Βιογραφικό Ευάγγελου Ταλιούρη

Ο Ευάγγελος Ταλιούρης είναι Πολιτικός Επιστήμονας και έχει αποφοιτήσει από το Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών στο τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης με κατεύθυνση τις Διεθνείς και Ευρωπαϊκές Σπουδές (2002-2006). Έχει κάνει μεταπτυχιακές σπουδές στο University of Maastricht στη Graduate School of Governance στο Master of Science in Public Policy and Human Development με πεδίο εξειδίκευσης Sustainable Development (2007-2008) και το 2009 ξεκίνησε τη διδακτορική του διατριβή στο τμήμα Πολιτικής Επιστήμης του Πανεπιστημίου Κρήτης. Σε επίπεδο δια βίου μάθησης και κατάρτισης έχει παρακολουθήσει το ετήσιο πρόγραμμα παιδαγωγικής κατάρτισης της ΑΣΠΑΙΤΕ (2012-2013) αλλά και σεμινάρια στην εκπαίδευση ενηλίκων. Έχει συμμετάσχει, επίσης, ως εισηγητής σε επιστημονικά συνέδρια και συμπόσια σε θεματικά πεδία του ερευνητικού ενδιαφέροντος του. Από το 2008, έχει εργαστεί ως ωρομίσθιο εκπαιδευτικό προσωπικό, ως ιδιωτικός διοικητικός υπάλληλος αλλά και ως μελετητής σε έρευνες και μελέτες σχετικές με το επιστημονικό του πεδίο.

1. Εισαγωγή

Οι κοινωνίες σήμερα είναι ιδιαίτερα πολύπλοκες τόσο στη σύνθεση τους όσο και στα ζητήματα που τις απασχολούν όπως η αειφόρος ανάπτυξη, η οικονομική μεγέθυνση, η κοινωνική συνοχή, η φτώχεια, ο κοινωνικός αποκλεισμός, η κρίση, τα ανθρώπινα δικαιώματα και η μόλυνση του περιβάλλοντος. Παρά το ότι η εμφάνιση τέτοιων ζητημάτων είναι διαχρονική ήδη από την «Βιομηχανική Επανάσταση», ο προβληματισμός τα τελευταία χρόνια γίνεται εντονότερος. Στο γεγονός αυτό συνέβαλε καθοριστικά την δεκαετία του '80 η έκθεση «Brundtland Report» (1987), όπου το ζήτημα της «Αειφόρου Ανάπτυξης» εδραιώθηκε στην διεθνή πολιτική ατζέντα ως προσέγγιση διαχείρισης για τα σύγχρονα κοινωνικοοικονομικά και περιβαλλοντικά πολιτικά ζητήματα. Η ανάδειξη των περιβαλλοντικών ζητημάτων σε συνδυασμό με την υπάρχουσα κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη, αποτελούν ζητήματα σύγχρονα όχι μόνο για τη διεθνή και εθνική πολιτική ατζέντα αλλά και για αυτές των τοπικών κοινωνιών και επιχειρήσεων. Η διατριβή αυτή με βάση τα παραπάνω είχε ως στόχο να προσεγγίζει το ζήτημα της Εταιρικής Κοινωνικής Ευθύνης από τη σκοπιά της πολιτικής επιστήμης και των ευρύτερων θεμάτων που σχετίζονται με αυτή όπως η αειφόρος ανάπτυξη, η διακυβέρνηση, η δημόσια πολιτική, η διοίκηση και ο θεσμός της επιχείρησης. Η έρευνα στο αντικείμενο της Εταιρικής Κοινωνικής Ευθύνης (ΕΚΕ) στο επίπεδο της βιβλιογραφίας, της θεωρητικής αναζήτησης, της συγκριτικής πολιτικής ανάλυσης, της μελέτης πολιτικών και της κατανόησης συμπερασμάτων αποτέλεσε μια σημαντική και διαδικασία στο πλαίσιο της διατριβής. Η παρούσα διατριβή αφού περιηγήθηκε εννοιολογικά στο ζήτημα της ΕΚΕ, στη συνέχεια συνέδεσε την έννοια με τα ζητήματα της διακυβέρνησης πολυεπίπεδα (παγκόσμιο, περιφερειακό, τοπικό), έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στην Ευρωπαϊκή διάσταση της ΕΚΕ, τη πολιτική της υφή και την αειφόρο ανάπτυξη.

Οι σύγχρονες κοινωνικές απειλές δεν είναι απλά ζητήματα αλλά πολύπλοκα και σύνθετα όχι μόνο στη λύση τους αλλά και στην ανάλυση τους, με αποτέλεσμα να επιζητούν διευρυμένες και καλά οργανωμένες κοινωνικές συμμαχίες για την εύστοχη αντιμετώπιση τους. Η παραπάνω κατάσταση συνοδεύεται στις ημέρες μας και από το γεγονός ότι το κράτος (διεθνές, εθνικό, τοπικό) δεν είναι πλέον σε κυρίαρχη θέση να δράσει αυτοτελώς απέναντι στα σύγχρονα αυτά προβλήματα. Αυτό συμβαίνει γιατί οι σύγχρονες κοινωνικές ανησυχίες απαιτούν κοινωνικές συμμαχίες, με το κράτος σε

συνεργασία με τα υπόλοιπα ενδιαφερόμενα μέρη όπως τις επιχειρήσεις και τη κοινωνία. Το θέμα αυτό αναδεικνύεται, σήμερα, ως το νευραλγικό σημείο στην αειφόρο ανάπτυξη μιας κοινωνίας, η οποία επιζητεί ένα ευέλικτο κράτος αλλά και ένα κράτος παράδειγμα («διοίκηση δια του παραδείγματος») για τη κοινωνία και τα υποσυστήματα της, όπως οι επιχειρήσεις. Οι τελευταίες σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης ήδη από τη Στρατηγική για την Αειφόρο Ανάπτυξη του 2000, τη Πράσινη Βίβλο του 2001 και τη θέση της Επιτροπής το 2002 χαρακτηρίζονται ως κεντρικοί δρώντες στην αειφόρο ανάπτυξη μέσα από το πρίσμα της ΕΚΕ. Οι επιπτώσεις της περιβαλλοντικής αλλά και της κοινωνικοοικονομικής κρίσης στην Ευρώπη από το 2008 και στην Ελλάδα το 2009 εμπλούτισαν το πολιτικό αντικείμενο της ΕΚΕ μέσα στην στρατηγική Ευρώπη 2020 και ειδικότερα την αναθεωρημένη Στρατηγική για την ΕΚΕ 2011-2014. Αυτό συνέβη γιατί το ενδιαφέρον μελέτης στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) είναι σημαντικό, αφού τόσο στο επίπεδο των επιχειρήσεων όσο και σε εκείνο των κρατών μελών η ΕΕ φαίνεται να αποτελεί ένα δυναμικό πόλο παγκόσμιας αριστείας για την ΕΚΕ. Η διαπίστωση αυτή είναι ιδιαίτερα σημαντική και στο πεδίο της ανάλυσης των δημοσίων πολιτικών σε επίπεδο κρατών μελών όσο και σε εκείνο της Ευρωπαϊκής Ένωσης κεντρικά.

Αυτό, ωστόσο, που αποτελεί ενδιαφέρον πεδίο έρευνας και μελέτης στη διατριβή είναι, επίσης, η αλληλεπίδραση ΕΚΕ και διακυβέρνησης (governance). Η αλληλεπίδραση αυτή επηρεάζει την εφαρμοσμένη διάσταση της ΕΚΕ είτε σε επίπεδο πολιτικής στα κράτη (π.χ. χρήση πολιτικών εργαλείων) είτε στην κουλτούρα των επιχειρήσεων (π.χ. ετήσιες αναφορές ΕΚΕ). Η διασύνδεση με την διακυβέρνηση (π.χ. στις δομές της εταιρικής) εμπεριέχει θεσμικές επιδράσεις για την έννοια της ΕΚΕ τοπικά, ενώ ταυτόχρονα αυτό φαίνεται να αποτυπώνεται και στο σχεδιασμό πολιτικής. Η περίπτωση για παράδειγμα της ευρωπαϊκής διάστασης για την ΕΚΕ (CSR made in Europe) που εντοπίζεται στην Ευρωπαϊκή Ένωση, αποτελεί μία διακριτή προσέγγιση της ΕΚΕ παγκοσμίως για την οποία υπάρχουν ήδη δύο ορισμοί (2001, 2011), στρατηγική και επιμέρους δράσεις και οδηγίες. Η ευρωπαϊκή διάσταση της ΕΚΕ προσεγγίζεται σε συνάρτηση με το ευρωπαϊκό πλαίσιο διακυβέρνησης και την ευρωπαϊκή στρατηγική αναδεικνύοντας ταυτόχρονα τις επιδράσεις στη προσέγγιση αυτή του περιβαλλοντικού μοντερνισμού, του ευρωπαϊκού κοινωνικού μοντέλου, της αειφόρου ανάπτυξης, του πλαισίου εταιρικής διακυβέρνησης για την αγορά και την επιχειρηματικότητα. Σε επίπεδο κρατών μελών η αλληλεπίδραση αυτή

γίνεται ακόμα πιο ενδιαφέρουσα δεδομένου ότι διακρίνονται στη βιβλιογραφία διαφορετικές προσεγγίσεις για την ΕΚΕ σε εφαρμοσμένο πεδίο πολιτικής ανά δομή διακυβέρνησης, κυβέρνηση, κοινωνικών μοντέλων ή θεσμών, οι οποίες αναδεικνύουν μοντέλα δημόσιας πολιτικής ΕΚΕ στην Ευρώπη (Kang and Moon, 2012; Albareda et al, 2007; Aaronson and Reeves, 2002). Επιπρόσθετα, η αλληλεπίδραση ΕΚΕ και διακυβέρνησης αναδεικνύει και επιμέρους διαφοροποιήσεις στις περιφερειακές προσεγγίσεις (π.χ. AngloSaxon, Continental κ.α), τη χρήση των πολιτικών εργαλείων (Legal, Hybrid κ.α), τις δημόσιες πολιτικές per se και την εξέλιξη τους όπως περιγράφονται για παράδειγμα στις σχετικές Εκθέσεις της Επιτροπής (EC, 2007a; 2011). Το σημαντικό στοιχείο, τέλος, στην αλληλεπίδραση αυτή είναι ότι παρά το πλουραλισμό στην Ευρώπη, η συμφωνία σε ένα ευρωπαϊκό ορισμό για την ΕΚΕ το 2001 και το 2011 είναι τελικά εφικτή, όπως και η μετουσίωση του σε στρατηγική, πολιτικές και οδηγίες. Το στοιχείο της σύνθεσης είναι τελικά κάτι που χαρακτηρίζει την αλληλεπίδραση ΕΚΕ και διακυβέρνησης στην ΕΕ, κάτι που χαρακτηρίζει την ευρωπαϊκή ενοποίηση διαχρονικά παρά τις εξελικτικές της δυσκολίες (Taylor, 2010).

Το παράδειγμα, επίσης, της απόφασης της νέας οδηγίας από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο για τις ετήσιες μη οικονομικές αναφορές των επιχειρήσεων στις 15 Απριλίου του 2014 είναι χαρακτηριστικό, επιβεβαιώνει τη σημασία της ΕΚΕ στην Ευρώπη και εμπλουτίζει τη προσέγγιση “CSR made in Europe”. Αυτό που ουσιαστικά λαμβάνει χώρα στις 15 Απριλίου του 2014 είναι η απόφαση για την εκπόνηση οδηγίας με τίτλο: *“Αναβαθμίζοντας την εταιρική διακυβέρνηση: Οι ευρωπαϊκές μεγάλες εταιρείες θα πρέπει να γίνουν περισσότερο διαφανείς στο τρόπο λειτουργίας τους”* (Commission, 2014). Πιο ειδικά η απόφαση αυτή αφορά τις ετήσιες μη οικονομικές αναφορές ενώ συνοψίζει μία επίπονη πορεία και πολιτική διαδικασία, με σημαντική διάρκεια, αφού ως πεδίο πολιτικής έχει προβληματίσει την Ευρωπαϊκή πολιτική ατζέντα ήδη από το 2001 στη Πράσινη Βίβλο για την Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη. Ουσιαστικά η εξέλιξη αυτή είναι σημαντική, συμπληρώνει τις δημόσιες πολιτικές για την ΕΚΕ στην Ευρώπη και εντάσσεται στο πεδίο εκείνο της έκδοσης ετήσιων μη οικονομικών αναφορών, όπου συμπεριλαμβάνονται αναφορές περιβαλλοντικού και κοινωνικού αντικειμένου. Η εξέλιξη αυτή όπως αναφέρει και ο R. Howitt στην εφημερίδα Guardian (2014) (“The EU law on non-financial reporting

– how we got there”) ήταν ένα πολύ σημαντικό βήμα για την εξέλιξη του πολιτικού πεδίου της ΕΚΕ στην Ευρώπη.

Ο R. Howitt ασχολείται διαχρονικά με το ζήτημα της ΕΚΕ στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και καταδεικνύει τη σημασία του ζητήματος αλλά και της δυσκολίας να φτάσει η Ευρωπαϊκή Ένωση σε αυτό το αποτέλεσμα. Η ουσία, ωστόσο, στην νέα αυτή οδγία είναι η λέξη “transparent”, η οποία αποτελεί κεντρική προσέγγιση στη νέα στρατηγική για την ΕΚΕ στην Ευρωπαϊκή Ένωση 2011-2014 και ουσιαστικά στόχο της στρατηγικής Ευρώπη 2020. Η συμβολή των επιχειρήσεων στην αειφόρο ανάπτυξη από την Έκθεση της Επιτροπής το 2002, ουσιαστικά εμπλουτίζεται με την Ευρώπη 2020 στο πεδίο αντιμετώπισης της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού στην εποχή της κρίσης. Η διασύνδεση αυτή οδηγεί στη διαπίστωση ότι η ΕΚΕ εκτός από εργαλείο για την επιχειρησιακή βιωσιμότητα ή την ανάπτυξη εταιρικής στρατηγικής στη διαχείριση κινδύνων αποτελεί σήμερα ένα πολιτικό εργαλείο για την αειφόρο ανάπτυξη σε επίπεδο Ευρώπης. Η συγκυρία αυτή σε συνδυασμό με το περιεχόμενο της ΕΚΕ συνθέτουν το πρώτο ζητούμενο για τη διατριβή που αφορά το εννοιολογικό περιεχόμενο της ΕΚΕ.

Η διαφάνεια και η πίστη στην επιχείρηση ως θεσμό στη κοινωνία που λειτουργεί όχι μονάχα με βάση το συμφέρον του ιδιοκτήτη αλλά και της κοινωνίας, αποτελεί μία μεγάλη συζήτηση κοινωνική και πολιτική. Η ΕΚΕ ως έννοια αλλά και ως εργαλείο διαμορφώνει ένα αξιακό και επιχειρησιακό πλαίσιο προκειμένου να αντιμετωπιστεί αποτελεσματικά το ζήτημα της εμπιστοσύνης της κοινωνίας τόσο προς τις επιχειρήσεις όσο και προς το κράτος. Η αποτελεσματικότητα ή η αποτυχία του εγχειρήματος είναι ένα θέμα σύνθετο με διαφορετικές οπτικές γωνίες στις οποίες η διατριβή εμβαθύνει από τη σκοπιά της πολιτικής επιστήμης και των ζητημάτων διακυβέρνησης, ανάλυσης θεσμών και δημόσιας πολιτικής. Το ζητούμενο, ωστόσο, που τίθεται στο περιεχόμενο per se της ΕΚΕ είναι η εμπιστοσύνη στην επιχειρηματική κοινότητα ως θεσμό που αποβλέπει στο κοινωνικό συμφέρον. Το ζήτημα αυτό είναι ένα θέμα προς συζήτηση στην Ευρώπη, δεδομένου και του σκεπτικισμού που παρατηρείται διαχρονικά. Αυτό φαίνεται για παράδειγμα στο Ευρωβαρόμετρο του 2013 (363) “How Companies Influence Our Society: Citizens’ View” στην ερώτηση για το ποια πιστεύετε ότι είναι η συμβολή των εταιρειών στη κοινωνία, όπου στην Ελλάδα το 56% τη χαρακτηρίζει αρνητική και στην ΕΕ το 41%

αντίστοιχα. Ο σκεπτικισμός, ωστόσο, αυτός εκδηλώνεται διαφορετικά πολλές φορές σε επίπεδο αγοράς, πολιτικής ή θεσμών στην Ευρώπη αλλά και περιφερειακά. Η θεσμική αυτή επίδραση τόσο στην ερμηνεία της έννοιας τοπικά όσο και λειτουργικά σε επίπεδο διακυβέρνησης ή εταιρικής πρακτικής αποτέλεσε ακόμα ένα ερευνητικό ζήτημα προς μελέτη στη διατριβή αυτή.

Η παραδοχή, επίσης, του “Gulliver’s principle” (Van Luijk and Vlaming, 2010, σελ. 282) για τη σημασία διασύνδεσης της ΕΚΕ με τις μικρότερες εταιρείες ειδικά στο επίπεδο δημοσίων πολιτικών αποτέλεσε ένα ενδιαφέρον ερευνητικό ερώτημα για τη διατριβή στο κατά πόσο και με ποιο τρόπο είναι εφικτό αυτό στην ΕΕ και την Ελλάδα. Η μελέτη των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών των μικρομεσαίων επιχειρήσεων (μμε) ως προς την έννοια της ΕΚΕ αποτελεί ένα σημαντικό πεδίο μελέτης και ανάλυσης δημοσίων πολιτικών στην ΕΕ και την Ελλάδα δεδομένης της δυσκολίας των μμε πολλές φορές να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις της ΕΚΕ. Στη τελευταία μάλιστα υιοθέτηση της οδηγία της ΕΕ από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο για τις ετήσιες αναφορές το 2014 είναι σημαντικό να αναφερθεί η δήλωση του Επιτρόπου Michel Barnier που αναφέρει: ““I am pleased that the European Parliament has adopted this Directive modernising the disclosure of relevant and useful non-financial information by large companies and groups. Companies, investors and society at large will benefit from this increased transparency. The new rules will only apply to large companies with more than 500 employees, as the costs for requiring small and medium-sized enterprises (SMEs) to apply them could outweigh the benefits...” (Commission, 2014, σελ.1). Αυτό που έχει, επίσης, ενδιαφέρον είναι το συμπέρασμα που διαμορφώνεται στο παραπάνω Ευρωβαρόμετρο του 2013 (363) στην αναφορά για τις μμε, για τις οποίες γίνεται ιδιαίτερη αναφορά στη μεγαλύτερη εμπιστοσύνη που απολαμβάνουν σε σχέση με τις μεγαλύτερες εταιρείες στην Ελλάδα και την Ευρώπη. Η διαφάνεια, λοιπόν, αποτελεί ένα σημαντικό ζήτημα για τον ιδιωτικό τομέα που κατά μία έννοια θα μπορούσε να χαρακτηριστεί υπό το πρίσμα της ΕΚΕ ως το “social license to operate”. Τα παραπάνω στοιχεία σε συνδυασμό με εκείνα από το Ευρωβαρόμετρο το 2013 (367) “Attitudes of Europeans towards building the single market for green products” καταδεικνύουν πλέον μια τάση όχι μόνο για περισσότερη διαφάνεια, όχι μόνο για πολιτική δράση στο πεδίο της ΕΚΕ αλλά και ένα αναπτυσσόμενο ενδιαφέρον για περιβαλλοντικά υπεύθυνες υπηρεσίες και προϊόντα. Η τάση μάλιστα αυτή σε επίπεδο Ελλάδας (49%) και Ευρώπης (54%) φαίνεται να παγιώνεται σε

επίπεδο καταναλωτικής δράσης, όπως και η τάση περιβαλλοντικού μοντερνισμού στο Ευρωβαρόμετρο (2013) (381) «SMEs, resource efficiency and green markets». Αυτό, ωστόσο, που προκύπτει είναι η ανάγκη για εμπιστοσύνη ως προς τους πραγματικούς ισχυρισμούς για τις περιβαλλοντικές επιδόσεις των επιχειρήσεων, των προϊόντων αλλά και τις ετικέτες για τη βιώσιμη κατανάλωση σε Ελλάδα και Ευρώπη. Η ανάγκη, λοιπόν, για ενημέρωση σχετικά με τις πραγματικές λειτουργίες μιας επιχείρησης διαπιστώνονται ως σημαντικές για τους πολίτες στο Ευρωβαρόμετρο του 2013. Συνοψίζοντας, τα στοιχεία αυτά σε συνδυασμό με την απόφαση για τη νέα οδηγία της ΕΕ το 2014 φαίνεται να συμπλέουν στην ίδια κατεύθυνση όσον αφορά τη γενική απαίτηση για διαφάνεια και τη συμμετοχή των εταιρειών σε αυτή.

Όσον αφορά τα πεδία μελέτης της διατριβής σε σχέση πάντοτε με τα κεντρικά ζητήματα στο πεδίο της ΕΚΕ και των δημοσίων πολιτικών, οι στόχοι της διατριβής συνοψίζονται στην φιλοδοξία να εστιάσει, να αναλύσει και να εμπλουτίσει τα παρακάτω:

1. Την εννοιολογική ερμηνεία και ανάλυση της έννοιας της ΕΚΕ διαχρονικά σε επίπεδο τάσεων, αντιλήψεων και προσεγγίσεων.
2. Τη διασύνδεση της ΕΚΕ με τις δομές παγκόσμιας διακυβέρνησης, τα πολιτικά εργαλεία και τα βήματα προς την αειφόρο ανάπτυξη.
3. Τη μελέτη της ΕΚΕ και των δομών διακυβέρνησης στην Ευρωπαϊκή Ένωση και τα κράτη μέλη μέσα από την μελέτη των δημοσίων πολιτικών και των τάσεων στη κοινωνία.
4. Το πεδίο δημοσίων πολιτικών για την ΕΚΕ σε υπερεθνικό, εθνικό και τοπικό επίπεδο με έμφαση στα είδη των πολιτικών εργαλείων.
5. Τη σχέση ΕΚΕ με τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους.
6. Τις μμε και την ανάγκη για στοχευμένη πολιτική ΕΚΕ με βάση τις ιδιαιτερότητες τους και το ιδιαίτερο πλαίσιο στο οποίο επιχειρούν (θεσμοί, κοινωνικές νόρμες κ.α.).
7. Την ανάδειξη της σημασίας της ΕΚΕ στην οικονομία και τη κοινωνία μέσα από παραδείγματα καλών πρακτικών σε επίπεδο δημοσίων πολιτικών και δομών διακυβέρνησης.
8. Την ανάλυση της ΕΚΕ στην Ελλάδα και τα πεδία δράσης.

9. Τη μελέτη των τάσεων στην Ελληνική κοινωνία για την ΕΚΕ αλλά και των βασικών διαπιστώσεων για την ΕΚΕ στην Ελλάδα.
10. Την πολιτική διάσταση της ΕΚΕ στην Ελλάδα, το αναπτυσσόμενο πεδίο μελέτης και η διασύνδεση με την κρίση.
11. Την ανάπτυξη ποιοτικής έρευνας μέσα από μελέτη περίπτωσης στη Βιομηχανική Περιοχή Ηρακλείου αναφορικά με το θέμα και τα ερευνητικά πεδία της διατριβής.
12. Τα βασικά συμπεράσματα από την ανάλυση της ΕΚΕ στη πολιτική της διάσταση και τη διασύνδεση με την πολιτική επιστήμη.

1.1. Η ΕΚΕ ως πεδίο μελέτης στη διατριβή

Στο δεύτερο κεφάλαιο της διατριβής λαμβάνει χώρα η μελέτη και η έρευνα για τα ζητήματα της διακυβέρνησης, των κοινωνικών συστημάτων και το σύνολο των θεσμών που φαίνεται να διασυνδέονται με την αρχική σύλληψη της έννοιας της ΕΚΕ ήδη από το 19^ο και 20^ο αιώνα. Η προσέγγιση της έννοιας τόσο παγκόσμια όσο και ευρωπαϊκά εξηγείται με πολλούς ορισμούς, κάτι που στο επίπεδο της σύνθεσης δημόσιας πολιτικής και της ανάλυσης δημιουργεί προβληματισμό. Σε παγκόσμιο επίπεδο και συγκεκριμένα σε αυτό των διεθνών οργανισμών το πεδίο της ΕΚΕ αποτελεί ένα ιδιαίτερο πεδίο πολιτικής σύνθεσης και αντιπαράθεσης που ουσιαστικά συμπληρώνει διαχρονικά πεδία πολιτικής για το διεθνές εμπόριο, το πλαίσιο εταιρικής διακυβέρνησης και την ευθύνη των πολυεθνικών επιχειρήσεων στην παγκόσμια οικονομία και κοινωνία.

Στο τρίτο κεφάλαιο της διατριβής λαμβάνει χώρα η διασύνδεση της έννοιας της ΕΚΕ με την Ευρωπαϊκή Ένωση, το θεσμικό πλαίσιο και τις δημόσιες πολιτικές στα κράτη μέλη. Η ΕΕ ήδη από το 2001 και στη συνέχεια το 2011 έχει ορίσει δύο φορές την έννοια της ΕΚΕ, μία έννοια που ουσιαστικά περιέχει στο εσωτερικό της σημαντικές θεσμικές επιδράσεις αλλά και τη πολιτική εξέλιξη της ΕΚΕ μέσα στη δεκαετία. Η διατριβή, επίσης, αναφέρεται στο περιφερειακό και το τοπικό επίπεδο πολιτικής. Στη συνέχεια η έρευνα και μελέτη του κεφαλαίου εστιάζει στη διασύνδεση της ΕΚΕ με εκείνο των επιχειρήσεων και ιδιαιτέρως με εκείνες που χαρακτηρίζονται ως μικρομεσαίες επιχειρήσεις (μμε). Η διατριβή στο πεδίο αυτό αναλύει τη σχέση ΕΚΕ

με τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις από τη σκοπιά της πολιτικής και διοικητικής επιστήμης, του θεσμικού πλαισίου, ενώ αναλύει τα ιδιαίτερα διοικητικά τους χαρακτηριστικά και τις ανάγκες διαχείρισης που προκύπτουν για την ΕΚΕ στις μμε. Η βασική διαπίστωση είναι ότι οι μμε αποτελούν ένα ιδιαίτερος σημαντικό πεδίο πολιτικής για την ΕΚΕ στην Ευρώπη αλλά είναι ιδιαίτερος σύνθετο και περίπλοκο. Η στάση “one size fits all” δεν φαίνεται να ισχύει στη περίπτωση της ΕΚΕ εάν εξεταστεί είτε ως εργαλείο της επιχείρησης είτε ως ένα πολιτικό εργαλείο. Αυτό, ωστόσο, που έχει σημασία είναι η ιδιαιτερότητα των μμε εσωτερικά στην Ευρώπη, κάτι που αποτέλεσε ιδιαίτερο πεδίο αναφοράς ανά κράτος μέλος σε επίπεδο πολιτικής, θεσμών και επιχειρηματικής κουλτούρας.

Στο τέταρτο κεφάλαιο η διατριβή εστιάζει στην Ελλάδα κάτι που έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον αλλά και σημασία, αφού όπως προκύπτει από τα δεδομένα και τη βιβλιογραφία η ΕΚΕ αποτελεί ένα αναπτυσσόμενο πεδίο πολιτικής που φαίνεται να επηρεάζεται από τη κρίση και τις επιπτώσεις της. Αυτό σε ευρωπαϊκό επίπεδο διαπιστώνεται τόσο στη στρατηγική για την Ευρώπη 2020 όσο και την νέα στρατηγική για την ΕΚΕ 2011-2014. Στο επίπεδο της Ελλάδας, η επιχειρηματική κοινότητα, το καταναλωτικό κοινό αλλά και ο πολιτικός κόσμος φαίνεται να αναπτύσσουν μία προβληματική και μια κινητικότητα για το ζήτημα της ΕΚΕ. Αυτό, ωστόσο, δεν λαμβάνει χώρα με την ίδια ένταση και συνέπεια όπως σε άλλα κράτη μέλη της Ευρώπης. Ωστόσο είναι σημαντικό να διαπιστωθεί η γενική τάση για την ΕΚΕ στην Ελλάδα σε συνάρτηση με το παράγοντα κρίση, που όπως αποδεικνύεται δεν είναι μονάχα οικονομικός αλλά βαθιά θεσμικός και αγγίζει επί της ουσίας τα ζητήματα πολιτικής, κοινωνίας και επιχειρηματικότητας. Η διάσταση αυτή στην ανάλυση αναδεικνύει μια ιδιαιτερότητα στη μελέτη της ΕΚΕ αλλά και της πολιτικής επιστήμης στα πεδία της διακυβέρνησης, της αειφόρου ανάπτυξης και της ανάλυσης δημοσίων πολιτικών. Στο σημείο αυτό έχει σημασία η αναφορά στα πολιτικά εργαλεία και τη δημόσια πολιτική για την ΕΚΕ στην Ελλάδα είτε με άμεσο τρόπο είτε με έμμεσο τρόπο αλλά και τη γενική φιλοδοξία της Πολιτείας για εκπόνηση εθνικής στρατηγικής ΕΚΕ το 2014.

Στο πέμπτο κεφάλαιο της διατριβής αναδεικνύονται τα κεντρικά ερωτήματα που έχουν προκύψει και αναλυθεί στα προηγούμενα κεφάλαια μέσα από την ανάπτυξη ποιοτικής έρευνας και μελέτης περίπτωσης. Η διατριβή στο κεφάλαιο αυτό

ουσιαστικά περιγράφει τη μελέτη περίπτωσης στη Βιομηχανική Περιοχή Ηρακλείου τα στάδια της μελέτης, τη μεθοδολογία, τα ερευνητικά ερωτήματα και τα βασικά αποτελέσματα. Η ποιοτική αυτή μελέτη ουσιαστικά αποτέλεσε ένα πολύ σημαντικό εμπειρικό εργαλείο προκειμένου να αναλυθεί σε μεγαλύτερο βάθος το ζήτημα της ΕΚΕ από τους δρώντες της επιχειρηματικής κοινότητας, σε ένα ιδιαίτερο περιβάλλον δράσης (ΒΙΠΕ) κατά τη διάρκεια της κρίσης (2013). Η μελέτη αυτή περίπτωσης είχε ως δείγμα Ανώνυμες Εταιρείες της Βιομηχανικής Περιοχής Ηρακλείου όπου μέσα από τη μέθοδο των συνεντεύξεων και του ερωτηματολογίου αναδείχθηκαν σημαντικά συμπεράσματα. Οι γενικεύσεις σε τέτοιου είδους έρευνες δεν είναι ο στόχος δεδομένου ότι κάτι τέτοιο δεν είναι εφικτό στις ποιοτικές έρευνες. Η φιλοδοξία, ωστόσο, της διατριβής και της μελέτης περίπτωσης είναι να αναδειχθούν σκέψεις, στάσεις και δράσεις των ενδιαφερομένων μερών γενικά στο ζήτημα της ΕΚΕ αλλά και ειδικά στις δημόσιες πολιτικές ΕΚΕ. Οι πρόσφατες εξελίξεις στην ΕΕ (νέα Οδηγία για τις ετήσιες αναφορές) αλλά και την Ελλάδα (στρατηγική για την ΕΚΕ) δικαιώνουν την επιλογή αυτή για περιπτώσιολογική μελέτη και η συζήτηση εμπλουτίζεται από τα πολύ σημαντικά εξαγόμενα της. Οι διαστάσεις στις οποίες η μελέτη αυτή περίπτωσης βασίστηκε αφορούσαν την Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη ως έννοια, την επιχειρηματική της διάσταση, τη πιθανή ευκαιρία και τις επιπτώσεις της κρίσης αλλά και τις δημόσιες πολιτικές ΕΚΕ στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση. Τα σημεία και τα ζητήματα που αναδεικνύονται είναι αξιοπρόσεκτα και συνέβαλαν σημαντικά στην ανάπτυξη του κεφαλαίου της συζήτησης για την διατριβή.

Στο έκτο κεφάλαιο της διατριβής λαμβάνει χώρα η συζήτηση και τα βασικά συμπεράσματα που προκύπτουν κατά την έρευνα και μελέτη της Εταιρικής Κοινωνικής Ευθύνης ως πεδίο στη διοίκηση οργανισμών-επιχειρήσεων, στη διακυβέρνηση και τις δημόσιες πολιτικές. Το χρονικό πλαίσιο που ορίζεται για τη διατριβή και ουσιαστικά προσδιορίζει το κεφάλαιο αυτό της συζήτησης συσχετίζεται με το χρονικό πλαίσιο στο οποίο η διατριβή έλαβε χώρα.

1.2 Η ερευνητική μεθοδολογία

Στη διδακτορική αυτή διατριβή χρησιμοποιήθηκε κατά κύριο λόγο η μεθοδολογία της ποιοτικής έρευνας προκειμένου να μελετηθούν και να ερευνηθούν σε βάθος τα ερευνητικά ζητήματα, όπως προσδιορίζονται μέσα από την ανάλυση της βιβλιογραφία και των σύγχρονων εξελίξεων. Αυτά, επίσης, αναδεικνύονται στην εισαγωγή, περιέχονται στα κεφάλαια αλλά και τη στοχοθεσία της έρευνας. Οι τεχνικές της ποιοτικής έρευνας είναι πιο ελαστικές και παρά τις δυσκολίες μπορούν να συμβάλουν στη κατανόηση της πολυπλοκότητας και τις λεπτομέρειες του προς εξέταση αντικειμένου. Σημαντικό χαρακτηριστικό της ποιοτικής έρευνας είναι, επίσης, ο ρόλος του ερευνητή που πρέπει να είναι τόσο αντικειμενικός όσο του επιτρέπεται από την ίδια τη πραγματικότητα, αφού έχει άποψη και πρότερη γνώση για το προς εξέταση θέμα. Αυτό αποτέλεσε το κεντρικό ζήτημα της ερευνητικής προσέγγισης στη διατριβή.

- *Βιβλιογραφική Έρευνα και Θεωρητική Αναζήτηση*

Όσον αφορά τη μέθοδο της βιβλιογραφικής έρευνας και της θεωρητικής αναζήτησης (literature review and theoretical investigation) αυτή λαμβάνει χώρα κατά κύριο λόγο στο δεύτερο κεφάλαιο όπου περιγράφεται και αναλύεται η ΕΚΕ. Η σύνθεση των δύο αυτών μεθόδων της βιβλιογραφικής έρευνας και της θεωρητικής αναζήτησης στο δεύτερο κεφάλαιο κρίνεται απαραίτητη προκειμένου να διαμορφωθεί το θεωρητικό εκείνο υπόβαθρο σχετικά με τη κεντρική προσέγγιση της ΕΚΕ στη διατριβή.

Στο τρίτο και στο τέταρτο κεφάλαιο η μέθοδος που χρησιμοποιείται είναι αυτή της βιβλιογραφικής έρευνας σε πρωτογενείς και δευτερογενείς βιβλιογραφικές πηγές από μελετητές, επίσημα έγγραφα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, κρατών μελών και διεθνών οργανισμών. Αυτό που έχει σημασία στο σημείο αυτό είναι ο εμπλουτισμός των μεθοδολογικών αυτών εργαλείων με την ανάλυση ποσοτικών δεδομένων από έρευνες γνώμης ιδρυμάτων, κρατών μελών, της ΕΕ και διεθνών οργανισμών. Η συγκριτική, επίσης, ανάλυση των στοιχείων που προκύπτουν από τη βιβλιογραφική έρευνα και τη θεωρητική αναζήτηση είναι σημαντική ειδικά στο πεδίο των δημοσίων πολιτικών και της διακυβέρνησης στο τρίτο και τέταρτο κεφαλαίο. Η μεθοδολογία αυτή σε συνδυασμό με την συγκριτική ανάλυση και τη πολιτική ανάλυση βασισμένη σε δεδομένα (evidence based policy analysis) αποτέλεσαν σημαντικά ερμηνευτικά

εργαλεία για το πεδίο και το αντικείμενο της διδακτορικής διατριβής. Το χρονικό πλαίσιο στην έρευνα ορίζεται μέχρι το τέλος του 2013.

- *Η μελέτη περίπτωσης*

Η μελέτη περίπτωσης αποτελεί για το αντικείμενο της ποιοτικής έρευνας ένα πολύ σημαντικό εργαλείο προκειμένου να κατανοηθούν σε βάθος ιδιαίτερα στοιχεία και ζητήματα ως προς το εξέταση αντικείμενο. Η συγκεκριμένη μελέτη περίπτωσης ουσιαστικά βασίστηκε στο προσδιορισμό δείγματος με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, στην ανάλυση περιεχόμενου και τη ανάπτυξη ποσοτικών στοιχείων για ερμηνευτικό σκοπό.

Η σημασία της μελέτης περίπτωσης αποτελεί ένα χρήσιμο μεθοδολογικό εργαλείο ιδιαίτερα δημοφιλές στις κοινωνικές επιστήμες που συνεισφέρει στον εμπλουτισμό της γνώσης και κατανόησης σε σύνθετα κοινωνικά ζητήματα, στο τρόπο εξέλιξης τους, της αντίδρασης ή αλληλεπίδρασης των ατόμων, των κοινωνικών ομάδων, των υποσυστημάτων και των συστημάτων ανάλογα με το εύρος και το πεδίο της περιπτωσιολογικής μελέτης (Yin, 2009). Η ανάγκη για τη μελέτη περίπτωσης ως μέθοδο προκύπτει από την ανάγκη για ουσιαστική κατανόηση σύνθετων κοινωνικοπολιτικών ζητημάτων και φαινομένων, ενώ παράλληλα επιτρέπει ως μέθοδος στον ερευνητή να διατηρήσει μία ολιστική και ουσιαστική προσέγγιση στα χαρακτηριστικά των πραγματικών γεγονότων όπως αυτά καταγράφονται στα πλαίσια της μεθόδου αυτής (Yin, 2009). Ειδικότερα για τη πολιτική επιστήμη η χρήση της μεθόδου είναι αρκετά σημαντική και χρήσιμη, προκειμένου να αναλυθούν πολιτικά και κοινωνικά φαινόμενα στο πεδίο της πολιτικής ανάλυσης εξηγώντας το πως και το γιατί αλλά και αναδεικνύοντας πιθανά ζητήματα που χρειάζονται περισσότερο εμβάθυνση σε σχέση με την θεωρητική υπόθεση (Yin, 2009; Λάβδας, 2004). Η περιπτωσιολογική μελέτη ουσιαστικά, ως μεθοδολογικό εργαλείο είναι χρήσιμο στη πολιτική επιστήμη προκειμένου να επαληθεύσει ή να διαψεύσει μία υπόθεση εργασίας, ενώ η επιλογή της όσον αφορά το πεδίο ή το εύρος της είναι νευραλγικής σημασίας για τη ποιότητα αλλά και τη τελική ή όχι επαλήθευση της αρχικής υπόθεσης (Λάβδας, 2004). Η μελέτη περίπτωσης ως εργαλείο είναι χρήσιμη, αφού μέσα από τα αποτελέσματα της δύναται να συνεισφέρει στη συγκριτική ανάλυση, να

επαληθεύσει ή όχι θεωρητικές υποθέσεις, στη παραγωγή επιμέρους γνώση και να χρησιμεύσει πιθανότατα ως σημείο αναφοράς για μία άλλη μελέτη, πεδίο έρευνας ή γεγονός. Στο γενικό πλαίσιο της, τέλος, η περιπτωσιολογική μελέτη αναζητεί τους παράγοντες που επηρεάζουν το σχεδιασμό δημόσιας πολιτικής ΕΚΕ γενικά και ειδικά για τις επιχειρήσεις, τις επιπτώσεις της οικονομικής-θεσμικής κρίσης και τις αντιλήψεις των ενδιαφερομένων μερών (επιχειρήσεων) για το ζήτημα της ΕΚΕ.

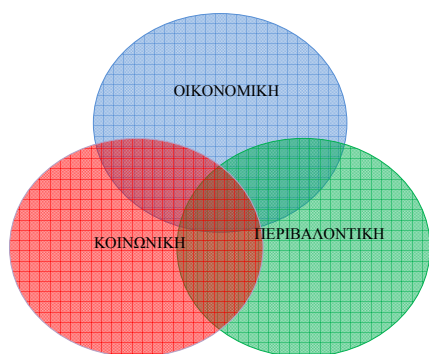
Η διατριβή στα πλαίσια της μεθοδολογικής αυτής προσέγγισης εστίασε στη Βιομηχανική Περιοχή Ηρακλείου δεδομένης της σημασίας της στη τοπική οικονομία και των επιχειρήσεων εκεί. Η συγκέντρωση τόσο σημαντικών εταιρειών σε ένα συγκεκριμένο μέρος και ταυτόχρονα σε ένα νησί καθιστούν τη περιοχή ενδιαφέρουσα ως πεδίο μελέτης για την ΕΚΕ και τη πολιτική διάσταση της. Το θεσμικό πλαίσιο που διέπει τις επιχειρήσεις (Ν.2545/1997, ΕΤΒΑ), τα χωροταξικά και περιβαλλοντικά κριτήρια αλλά κυρίως επειδή το γεγονός ότι στη περιοχή επιχειρούν ταυτόχρονα όλα τα μεγέθη επιχειρήσεων σε διαφορετικά πεδία (π.χ. βιομηχανία, μεταποίηση, εμπόριο) με εξαγωγική δραστηριότητα, καινοτομία και συμβολή στη τοπική οικονομία και αγορά εργασίας είναι σημαντικό. Η σημασία που έχει, επίσης η συγκεκριμένη περιοχή οικονομικά ως προς το κοινωνικό και περιβαλλοντικό εκτόπισμα είναι σημαντική. Τα χαρακτηριστικά αυτά καταδεικνύουν ένα σημαντικό πεδίο μελέτης των στάσεων για την ΕΚΕ, την αλληλεπίδραση με τη κρίση, τη διακυβέρνηση και τη δημόσια πολιτική ΕΚΕ, κάτι που φαίνεται να αναπτύσσεται με πιο άμεσα χαρακτηριστικά στην Ελλάδα μετά από την αναφορά του Γ. Γραμματέα τον Απρίλιο του 2014 για την εθνική στρατηγική ΕΚΕ αλλά και τις τοπικές πρωτοβουλίες σε άλλα σημεία της Ελλάδας (π.χ. Δήμος Μεταμόρφωσης) (Δαμουλιάνου, 2014). Στο πέμπτο κεφάλαιο της διατριβής γίνεται ειδική αναφορά για τη χρήση και τη δομή της μεθόδου αυτής όσο και των αποτελεσμάτων της.

Σε γενικές γραμμές η μέθοδος της μελέτης περίπτωσης ουσιαστικά αποτέλεσε μία επιτόπια έρευνα γνώμης με αποδέκτες/συνομιλητές τους ιδιοκτήτες, τους διευθυντές ή τους υπεύθυνους τμημάτων επιχειρήσεων στη ΒΙΠΕ Ηρακλείου. Χρησιμοποιήθηκε ημιδομημένο ερωτηματολόγιο-οδηγός αλλά και η μέθοδος των ημιδομημένων συνεντεύξεων σε τρία βασικά ερευνητικά ζητήματα. Οι συνεντεύξεις είχαν κατά μέσο όρο διάρκεια τα 30-35 λεπτά, ενώ η συνολική παρουσία στο χώρο κράτησε περισσότερο. Αυτές βασίστηκαν σε ερωτήσεις, είχαν αμφίδρομο χαρακτήρα και ο

συνεντευξιαζόμενος είχε την ελευθερία να αναπτύξει τη σκέψη του και τη προσωπική του θέση ή εμπειρία ως προς το εξεταζόμενο αντικείμενο της διατριβής. Στο ερωτηματολόγιο οι ερωτήσεις ήταν και ανοικτού τύπου, ενώ υπήρχαν και ερωτήσεις που στόχευαν στην ιεράρχηση των απαντήσεων, ώστε να διερευνηθούν κατά το δυνατόν διεξοδικότερα οι απόψεις των συμμετεχόντων πάνω στα ερευνητικά ερωτήματα. Στόχος μέσα από τη χρήση της μεθόδου αυτής είναι η παραγωγή πρωτόγνωσης για τα σημεία της έρευνας στο ζήτημα της ΕΚΕ. Το δείγμα αποτέλεσαν οι επιχειρήσεις που βρίσκονται στη Βιομηχανική Περιοχή Ηρακλείου και συγκεκριμένα αυτές που ανήκουν στη κατηγορία των Ανώνυμων Εταιρειών. Ο στόχος της μελέτης περίπτωσης στο πλαίσιο της διεξαγωγής ποιοτικής έρευνας ήταν να υπάρξει ένα δείγμα διαχειρίσιμο το οποίο θα αναδείκνυε μέσα από τις συνεντεύξεις ενδιαφέροντα σχόλια. Αρκετές επιχειρήσεις ανταποκρίθηκαν στο κάλεσμα για την έρευνα της διατριβής αυτή με τις οποίες έγινε αρχική επαφή και στη συνέχεια συνάντηση με σεβασμό ως προς το πρόσωπο και τους όρους διασφάλισης της ανωνυμίας του κάθε συνεντευξιαζόμενου.

2. Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη και Αειφόρος Ανάπτυξη

Η έννοια της Αειφόρου Ανάπτυξης (ΑΑ) ήδη από τη δεκαετία του '80 έχει αποκτήσει θέση στο δημόσιο διάλογο, επιστημονική έρευνα και μελέτη, ενώ θεωρητικά βασίζεται σε τρεις εννοιολογικούς πυλώνες: αυτό της οικονομίας (π.χ. επιχειρήσεις, οικονομικό σύστημα), της κοινωνίας (π.χ. κράτος, κοινωνία, πολιτισμός) και του περιβάλλοντος (π.χ. φυσικοί πόροι, χλωρίδα, πανίδα, κλιματική αλλαγή) (WCED, 1987; Commission, 2009b). Στην ουσία δεν είναι στατική στο χρόνο και στο τόπο, κάτι που σημαίνει ότι δεν είναι απόλυτη στο περιεχόμενο της ενώ διαφοροποιείται από την έννοια της οικονομικής μεγέθυνσης (Thomas, 2004; Commission, 2009b; Byrne and Glover, 2002). Ως αναπτυξιακή διαδικασία θεωρητικά δεν είναι αυτοκινούμενη αλλά βασίζεται σε κοινές δράσεις των κοινωνικών δρώντων σε ένα μοντέλο διακυβέρνησης που προσαρμόζεται σε ένα οριζόντιο πλαίσιο διοίκησης και αλληλεπίδρασης των ενδιαφερομένων μερών με το κράτος.



Εικόνα 1.1 Αειφόρος Ανάπτυξη .Τριμερής Διάσταση

Το εννοιολογικό της περιεχόμενο συσχετίζεται θεωρητικά με το μοντέλο και τη ποιότητα της δημοκρατίας, τους θεσμούς, τα μοντέλα διακυβέρνησης και της συμμετοχικότητας στα πεδία της οικονομικής, κοινωνικής και περιβαλλοντικής αειφορίας. Η διαφορετική αυτή προσέγγιση από εκείνη της οικονομικής μεγέθυνσης παρά το ότι έχει

ορισμό από το 1987, δεν είναι ιδιαίτερα σαφής εξαιτίας του ότι ποικίλει ανάλογα με το μέρος και τις ανάγκες που καλείτε να απαντήσει. Αυτό για κάποιους θεωρείται πλεονέκτημα ενώ για άλλες σχολές σκέψεις μειονέκτημα δεδομένου ότι τα κοινωνικά και περιβαλλοντικά προβλήματα απαιτούν λύσεις κατανοητές, εφαρμόσιμες και ρεαλιστικές. Παρά τις διαχρονικές αντιθέσεις μεταξύ των διαφόρων προσεγγίσεων, η έννοια της ΑΑ διακρίνεται σε “weak sustainability” (περισσότερο μετριοπαθής) και strong sustainability (περισσότερο ριζοσπαστική). Η εννοιολογική αυτή συζήτηση για το περιεχόμενο της ΑΑ έγινε ουσιαστικότερη μετά και τη Σύνοδο της Στοκχόλμης για

το περιβάλλον αλλά και καθ' όλη τη δεκαετία του '70. Αργότερα η συζήτηση έγινε εντονότερη και επεκτάθηκε σε διάφορα πεδία κοινωνικοπολιτικής ανάλυσης και προβληματισμού, όπως το μοντέλο της παγκόσμιας διακυβέρνησης, του διεθνούς εμπορίου και του ρόλου των επιχειρήσεων. Τα πεδία αυτά αποτέλεσαν ενδεικτικά πεδία συζήτησης του διαχρονικού αυτού προβληματισμού που στη δεκαετία του '80 κατέληξε σε ένα βασικό ορισμό για την ΑΑ (Thomas, 2004; Commission, 2009b; Byrne and Glover, 2002; UNEP, 2002; Baker et al., 2005; Castro, 2004).

Το 1987 η ΑΑ ορίζεται από τη διεθνή κοινότητα μέσα από τη δημοφιλή Brundtland report της Παγκόσμιας Επιτροπής του ΟΗΕ για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη (World Commission for the Environment and the Development, 1987). Ο ορισμός της παρά το ότι είναι γενικός στο περιεχόμενο του θα μπορούσε να χαρακτηριστεί και ως συντηρητικός, αφού περισσότερο ενέχει στο γονότυπο του ένα συμβιβασμό των παραπάνω ρευμάτων σκέψης (consensus) παρά τη τριμερή της φύση, η οποία έγινε γνωστότερη στη συνέχεια. Η αειφόρος ανάπτυξη, λοιπόν, με βάση τον ορισμό αυτό είναι η ανάπτυξη εκείνη που ικανοποιεί τις ανάγκες του παρόντος χωρίς να δεσμεύει την ικανότητα των μελλοντικών γενεών να απαντήσουν στις δικές τους ανάγκες (WCED, 1987) (...*“the development which meets the needs of the present, without compromising the ability of future generations to meet their own needs”*). Η ιδέα της αειφόρου ανάπτυξης, λοιπόν, είναι μια εναλλακτική προσέγγιση απέναντι στην «ορθόδοξη» ανάπτυξη που εξηγείται περισσότερο με όρους οικονομικής μεγέθυνσης, αφού προσεγγίζει διαφορετικά τον όρο ανάπτυξη χωρίς να περιορίζεται στην οικονομική διάσταση (UNEP, 2002; Thomas, 2004; Byrne and Glover, 2002; UNEP, 2002; Baker et al., 2005; Castro, 2004).

Η εμφάνιση της αειφόρου ανάπτυξης είναι γόνος του δημιουργικού προβληματισμού για την εξέλιξη της σύγχρονης παγκοσμιοποιημένης οικονομίας μεταπολεμικά. Παρά τα σημαντικά επιτεύγματα της ανθρωπότητας στη παγκόσμια ειρήνη, τη κοινωνική δικαιοσύνη και τη δημοκρατία, τα αρνητικά εξαγόμενα αυτά συνυπάρχουν με τη μόλυνση του περιβάλλοντος, την ανισότητα των κρατών, τη παγκόσμια διανομή των φυσικών πόρων και των δικαιωμάτων στην ανάπτυξη. Παρά το ρεφορμιστικό της περιεχόμενο σε πολλά σημεία, η προσέγγιση της ΑΑ αναδεικνύει κάποιες αδυναμίες της οικονομικής παγκοσμιοποίησης και της διεθνούς ερμηνείας για την ανάπτυξη. Η ορθόδοξη προσέγγιση της ανάπτυξης παραμένει κυρίαρχη στις

διεθνείς συναλλαγές και τη πορεία της παγκοσμιοποίησης, ενώ συγχέει την οικονομική μεγέθυνση με την ανάπτυξη, υποβαθμίζοντας τις κοινωνικές και περιβαλλοντικές μεταβλητές στο ιδιαίτερο αυτό παίγνιο. Αυτό συμβαίνει κυρίως γιατί τα δεδομένα στις μεταβλητές αυτές είναι κυρίως δύσκολο να καταστούν μετρήσιμα, παρά το γεγονός ότι οι δείκτες της φτώχειας, της απογοήτευσης (discomfort rate), των ρύπων, της ευτυχίας και της διαφάνειας αποτελούν χρήσιμα εργαλεία προσδιορισμού της πραγματικής ανάπτυξης. Αυτό, ωστόσο, που έχει σημασία είναι η διαπίστωση ότι ενδεχομένως η προσέγγιση της ανάπτυξης με όρους οικονομικής μεγέθυνσης να οφείλεται και στο γεγονός ότι η οικονομική και εμπορική παγκοσμιοποίηση είναι κυρίαρχη έναντι της πολιτικής διακυβέρνησης. Αυτό φαίνεται να ισχύει τόσο στο διεθνές επίπεδο όσο και το περιφερειακό με ειδική μνεία στην Ευρωπαϊκή Ένωση (2002a; 2011). Η αναφορά και η ανάλυση της υπάρχουσας κατάστασης αναφορικά με το θεσμικό πλαίσιο στα πεδία της αειφόρου ανάπτυξης και της σχέσης με την Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη θα λάβει χώρα παρακάτω.

Ο διεθνής, ωστόσο, σκεπτικισμός τόσο για την ορθόδοξη προσέγγιση όσο και για την ΑΑ έχει επηρεάσει τη πολιτική ατζέντα στα κράτη, τις τοπικές κοινωνίες, τους διεθνείς οργανισμούς αλλά και τις επιχειρήσεις. Οι τελευταίες έχουν αρχίσει να συνειδητοποιούν το κοινωνικό τους ρόλο και την οικονομική δυναμική τους όχι μονάχα ως ομάδα πίεσης στο επίπεδο της λήψης αποφάσεων ή εκείνο της αγοράς ως φορείς της καπιταλιστικής οικονομίας. Αυτό που έχει σημασία είναι ότι η εμφάνιση της ΑΑ από το 1987 αποτέλεσε μια σημαντική ευκαιρία για τη διασύνδεση με τις έννοιες της κοινωνικής ευθύνης και του επιχειρείν υπό το πρίσμα του “εταιρικού πολίτη” που συνοδεύεται με ευθύνες και δικαιώματα στη κοινωνία. Η αντίληψη ότι οι οικονομικές δραστηριότητες των επιχειρήσεων δεν αποτελούν μία στεία οικονομική προσέγγιση αλλά μια σύνθετη κοινωνική διεργασία που συνδυάζει τα ζητήματα της ανθρώπινης ανάπτυξης και του φυσικού περιβάλλοντος αρχίζει να γίνεται δημοφιλής στις δεκαετίες του ‘80 και ‘90. Τα επόμενα χρόνια μέχρι και σήμερα η προσέγγιση αυτή γίνεται δημοφιλέστερη, αποκτά δυναμική και επηρεάζει την ατζέντα τόσο στο επίπεδο των επιχειρήσεων όσο και εκείνο της πολιτικής ως διαδικασία (UNEP, 2002; Thomas, 2004; Byrne and Glover, 2002; UNEP, 2002; Baker et al., 2005). Η διασύνδεση της αειφόρου ανάπτυξης και της επιχειρηματικότητας στην Ευρώπη από το 2001 γίνεται περισσότερο εμφανής, στοχεύει στον κοινωνικό ορθολογισμό του καπιταλιστικού συστήματος παράλληλα με το στόχο του περιβαλλοντικού

μοντερνισμού και της ανταγωνιστικότητας του ιδιωτικού τομέα. Τα ζητήματα αυτά ως προς τη συμβολή του ιδιωτικού τομέα στην αιεφόρο ανάπτυξη και της επιχειρηματικότητας στον ανταγωνισμό της Ευρωπαϊκής Ένωσης συνολικά ως μοντέλου στο κόσμο, θα μπορούσαν να συνοψιστούν στην Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη (Corporate Social Responsibility) και ειδικότερα στην Ευρωπαϊκή της διάσταση (Moon, 2007; WBCSD, 1999; Commission, 2002a; 2011; 2009b).

Ο όρος Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη (ΕΚΕ) ενώ έχει τεθεί στην διεθνή επιχειρηματική και πολιτική ατζέντα ήδη από την δεκαετία του '50 γεγονός που θα εξεταστεί παρακάτω, τα τελευταία είκοσι χρόνια έχει αρχίσει να κερδίζει σημαντικό έδαφος τόσο σε ερευνητικό επίπεδο όσο και στις επιχειρηματικές δραστηριότητες μεγάλων επιχειρήσεων και οργανισμών. Η ΕΚΕ στις επιχειρηματικές δραστηριότητες λαμβάνει χώρα μέσα από διάφορα πρίσματα που περιέχονται στην εσωτερική και εξωτερική διάσταση της ΕΚΕ σχετικά με το περιβάλλον, τις υπεύθυνες επενδύσεις, τη κοινωνική δικαιοσύνη, τον εργαζόμενο, το καταναλωτή, την καινοτομία και την ποιότητα των υπηρεσιών-προϊόντων (Charter et al., 2002; Grayson and Hodges, 2003; Impact, 2013; Carroll and Buchholtz, 2000).

Η ΕΚΕ ειδικότερα αποτελεί μια διαφορετική προσέγγιση στην επιχειρηματική διεργασία αφού βασίζεται περισσότερο στο συνδυασμό της οικονομικής βιωσιμότητας και της κοινωνικής ευθύνης ταυτόχρονα. Οι διαστάσεις αυτές αποτελούν κομμάτια του σύγχρονου επιχειρηματικού παζλ (Laszlo, 2006). Η ΕΚΕ ως προσέγγιση είναι δημοφιλής σε αρκετές επιχειρήσεις στις ΗΠΑ και της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Ε.) οι οποίες στοχεύουν κατά την διάρκεια της επιχειρηματικής διεργασίας στη μείωση των λυμάτων τους, το πλήρη κύκλο ζωής των προϊόντων τους, τις «καθαρές τεχνολογίες», τη καινοτομία, το σεβασμό των εργατικών δικαιωμάτων και τη τοπική κοινωνία (Hart, 1997; Henningsson, 2008; Commission, 2002a; 2001a; Maignan and Ralston, 2002). Αυτό επιβεβαιώνεται, επίσης, από τη πρόοδο που διαπιστώνεται σχετικά με την ΕΚΕ στην ΕΕ μέσα από την ανανεωμένη ατζέντα για την ΕΚΕ 2011-2014, η οποία παρά το ότι είναι σημαντική δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως καθολική τόσο στο σχεδιασμό επιχειρηματικής στρατηγικής όσο και σε αυτό της δημόσιας πολιτικής.

Η ΕΚΕ, ωστόσο, από τη γέννηση της αποτελούσε μια ενδιαφέρουσα προσέγγιση για το management των επιχειρήσεων και των ενδιαφερομένων μερών της (stakeholders)

(Wheeler et al., 2003). Το ενδιαφέρον στη μελέτη του αντικειμένου αυτού από τη σκοπιά των κοινωνικών επιστημών, βασίζεται στο ότι αναδεικνύει πολλά ερωτήματα τόσο σε επίπεδο επιχειρήσεων για την άμεση εφαρμοσμένη διάσταση της όσο και στο ρόλο άλλων σημαντικών εταίρων στο σχεδιασμό πολιτικής όπως το κράτος. Πολλά ζητήματα, επίσης, θεωρητικού περιεχομένου αφορούν το περιεχόμενο της έννοιας της επιχειρηματικότητας, των μοντέλων διακυβέρνησης, της επίδρασης των θεσμών αλλά και το σχεδιασμό δημόσιας πολιτικής.

Το γεγονός, επίσης, ότι σε πολλές χώρες και στην Ελλάδα πολλοί συνδέουν την ΕΚΕ αποκλειστικά με τη φιλανθρωπία καταδεικνύει ότι ο διάλογος για το ζήτημα στην ΕΕ και τον κόσμο επί της ουσίας έχει δύο ή και παραπάνω σχέσεις ταχύτητας στο σχεδιασμό πολιτικής και ανάλυσης της έννοιας (EC, 2011; 2009; Mattern and Moon, 2008). Οι εφαρμοσμένες, ωστόσο, διαστάσεις της ΕΚΕ αναδεικνύουν σημαντικές πτυχές της αιεφόρου ανάπτυξης στο πυλώνα της οικονομίας, από τις κοινωνικά υπεύθυνες επενδύσεις (Social Responsible Investments) έως την έννοια της επιχειρηματικότητας *per se* και το ρόλο του κράτους στο σχεδιασμό δημόσιας πολιτικής (EC, 2011). Γενικά τα ζητήματα αυτά καταδεικνύουν την ΕΚΕ ως μια προσέγγιση σημαντική στην ανάλυση των πεδίων διακυβέρνησης, του θεσμικού πλαισίου επιχειρηματικότητας και της συζήτησης για τα μοντέλα του καπιταλιστικού συστήματος. Η σχέση της επίσης με την ΑΑ συνολικά ως προσέγγιση και ειδικότερα στην Ευρώπη μας βοηθά να προσδιορίσουμε ευκολότερα το ρόλο της επιχείρησης στο παίγνιο της ανάπτυξης, όπου το περιβάλλον και η κοινωνία ως διάσταση είναι κεντρικές. Αυτό μάλιστα που γίνεται διακριτό είναι η διαπίστωση της Meadow ότι το φυσικό περιβάλλον είναι η βάση χωρίς να υποτιμάται το κοινωνικό πλαίσιο στο οποίο ένας οργανισμός (π.χ. κράτος, επιχείρηση) δρα και εξελίσσεται (Meadows, 1998)

Η ΕΚΕ είναι μια σύνθετη προσέγγιση τόσο θεωρητικά όσο και στο εφαρμοσμένο της μέρος που φαίνεται να αφορά εκτός από το μικρόκοσμο της επιχείρησης, γενικότερα το πεδίο της πολιτικής επιστήμης. Αυτό διαφαίνεται κυρίως μέσα από την επίδραση των θεσμών, της διακυβέρνησης και της επιχειρηματικής διεργασίας ειδικά για τις μικρομεσαίες (μμε) επιχειρήσεις. Το γεγονός αυτό αναδεικνύει την ανάγκη για έρευνα και ανάλυση του περιεχομένου της ΕΚΕ σε δύο επίπεδα εσωτερικά του ορισμού ως προς το σημείο αναφοράς (π.χ. μεγάλες ή μικρές επιχειρήσεις) αλλά και σε πολιτικό επίπεδο εάν δηλαδή η ΕΚΕ ως πολιτικό εργαλείο μπορεί να συμβάλει

στην αειφόρο ανάπτυξη, τη κοινωνική δικαιοσύνη και το περιβαλλοντικό μοντερνισμό στην Ευρώπη.

Η εξήγηση και η σύνθεση ενός ορισμού για την ΕΚΕ ήταν μια διαδικασία έντονη και ερευνητικά δημιουργική, αφού για παραπάνω από μισό αιώνα πολλοί επιστήμονες, μελετητές και πολιτικοί συμμετείχαν σε αυτήν. Η ιστορική εξέταση της θεωρητικής φύσης της ΕΚΕ και η ανάλυση του ορισμού της στο πέρασμα των τελευταίων εξήντα ετών είναι η θεωρητική βάση στην περαιτέρω ανάλυση του θέματος.

2.1 Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη. Η σύνθεση και ο ορισμός.

Το κεφάλαιο αυτό είναι ιδιαίτερα χρήσιμο στην δομή της παρούσας ερευνητικής προσέγγισης μιας και θα βασιστεί στην εννοιολογική αναζήτηση του όρου της ΕΚΕ και της διαχρονικής του εξέλιξης, κυρίως τα τελευταία εξήντα χρόνια. Αυτό, ωστόσο, που θα είναι πολύ χρήσιμο σε αυτή τη φάση είναι να δούμε διαχρονικά τον ρόλο των επιχειρήσεων στην οικονομική ανάπτυξη, την κοινωνική εξέλιξη και το μοντέρνο κράτος. Αυτό θα είναι σημαντικό μιας και η εταιρική κοινωνική ευθύνη προκύπτει ως έννοια από την σύσταση, την εξέλιξη και τη δράση των επιχειρήσεων στο καπιταλιστικό σύστημα.

Οι επιχειρήσεις ως φορείς οικονομικής ανάπτυξης, εξέλιξης και εξουσίας εμφανίστηκαν ουσιαστικά με την εμφάνιση του καπιταλιστικού συστήματος, την οικονομία της αγοράς και την εμφάνιση της βιομηχανικής επανάστασης. Ο θεσμός των επιχειρήσεων στις αρχές του 19^{ου} αιώνα έκανε την εμφάνιση του με τα σύγχρονα χαρακτηριστικά και ουσιαστικά συστηματοποίησε τις μεθόδους παραγωγής, κατανάλωσης και οικονομικής ανάπτυξης στον δυτικό κόσμο (Carroll and Bouchholtz, 2000; Carroll, 2008). Ο θεσμός των επιχειρήσεων τόσο των μικρομεσαίων όσο και των μεγάλων κυρίως πολυεθνικών στο καπιταλιστικό σύστημα ξεκινάει από την εποχή της αποικιοκρατίας. Αυτό μάλιστα αποτελούσε και πηγή διαλόγου στη Μ. Βρετανία στο Βρετανικό Κοινοβούλιο για τις πολυεθνικές της εποχής (π.χ. East India) και το πλαίσιο δραστηριότητας τους στις αποικίες σε ένα χαρακτηριστικό διάλογο για τις υποχρεώσεις και την κοινωνική τους ευθύνη (Banerjee, 2008; Carroll and Bouchholtz, 2000). Η σταδιακή μετάβαση σε ένα

καπιταλισμό με περισσότερα κοινά στη σημερινή κατάσταση και το ρόλο της επιχείρησης στη κοινωνία αποτελεί για την εποχή πεδίο συζήτησης και προβληματισμού.

Η βιομηχανική επανάσταση αποτέλεσε την απαρχή μιας περισσότερο οργανωμένης προσέγγισης αναφορικά με το καπιταλισμό που υπήρξε η αφετηρία για την οικονομία της αγοράς και της ορθόδοξης-κλασσικής οικονομικής ανάπτυξης μέχρι και τις μέρες μας. Η αναδύομενη, επίσης, επιχειρηματικότητα συντέλεσε στην ανταγωνιστικότητα του Ηνωμένου Βασιλείου στο διεθνές οικονομικό περιβάλλον της εποχής και την κυριαρχία στη διεθνή σκηνή τόσο πολιτικά όσο και οικονομικά. Οι επιχειρήσεις από εκείνη την εποχή όπως και σήμερα θεωρούνται σημαντικές μεταβλητές της ανάπτυξης αλλά και φορείς της πολιτικής κουλτούρας στις διεθνείς αγορές (Boyce and Ville, 2002; Lazonick, 2001). Η εξέλιξη και η συνέχεια της ιδιοκτησιακής επιχείρησης και η συνέχεια σε μεγαλύτερες επιχειρήσεις με παράλληλη μετάβαση σε διευθυντικό καπιταλισμό τον 20ο και 21ο αιώνα στις ΗΠΑ, αναδεικνύουν επί της ουσίας την εξέλιξη του καπιταλισμού και της έννοιας της επιχειρηματικότητας. Η εμφάνιση, επίσης, στην διεθνή οικονομική σκακιέρα της Ιαπωνίας και των επιχειρηματικών δομών Keiretsu εμπλουτίζει ακόμα περισσότερο το διάλογο για τα επιχειρηματικό μοντέλα και το θεσμικό περιβάλλον μέσα στο οποίο αναπτύσσονται (Boyce and Ville, 2002; Lazonick, 2001). Το σημαντικό, ωστόσο, στην εξέλιξη αυτή, εκτός της συμβολής των επιχειρήσεων στη καπιταλιστική οικονομία και ανταγωνιστικότητα των αγορών, είναι και απορρέουσα κοινωνική ευθύνη στην επιχειρηματική δραστηριότητα *per se*. Δεδομένου ότι η έννοια της ΕΚΕ σχετίζεται με το θεσμό της επιχείρησης, είναι λογικό να συνδέεται η εννοιολογική της αφετηρία και εξέλιξη με αυτή. Διαχρονικά η αναζήτηση και ο προβληματισμός για την υπεύθυνη επιχειρηματικότητα και ειδικά για την ΕΚΕ στο πλαίσιο ενός καπιταλιστικού συστήματος, συνδέει την οικονομική μεγέθυνση της επιχείρησης με το θεσμικό πλαίσιο, την υπακοή στους νόμους, τους διεθνείς κανονισμούς, τη περιβαλλοντική αειφορία και τις κοινωνικές νόρμες (π.χ. πολιτισμός) (Commission, 2011; EC,2011).

Η ολοκληρωμένη προσέγγιση αναφορικά με την οικονομική μεγέθυνση και την ανάπτυξη, το θεσμό των επιχειρήσεων, τους εργαζομένους και το σύγχρονο κράτος είναι ζητούμενα που συνθέτουν το σύγχρονο εννοιολογικό προσδιορισμό της ΕΚΕ.

Το αποτέλεσμα της συζήτησης αυτής είναι σημαντικό για να εξετάσουμε παρακάτω τις προσεγγίσεις της εταιρικής κοινωνικής ευθύνης, αφού η διαχρονική αλληλεπίδραση των επιχειρήσεων με τις δομές του σύγχρονου κράτους, των εργαζομένων (ενώσεις, συνδικάτα) και το περιβάλλον (πρώτη ύλη) συνθέτουν ένα πολύ δυναμικό κοινωνικοοικονομικό παζλ. Οι αλληλεπιδράσεις αυτές είναι έντονες, μη γραμμικές, συνθέτοντας τα βασικά χαρακτηριστικά της Δυτικής κουλτούρας στην ανάπτυξη του καπιταλιστικού συστήματος και της δημοκρατίας. Οι αλληλεπιδράσεις αυτές ιστορικά και θεσμικά χαρακτηρίζονται από συγκρούσεις και δημιουργικές στιγμές το 19^ο και 20^ο αιώνα, με σημείο αναφοράς τη μεταπολεμική περίοδο και τη δεκαετία του '50 για την ΕΚΕ (Carroll and Bouchholtz, 2000).

Η Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη δεν είναι μια έννοια απόλυτη και ευκόλως κατανοητή γιατί υπάρχουν πολλοί ορισμοί με κοινά σημεία σε διεθνές επίπεδο, οι οποίοι αναδεικνύουν τη συνθετότητα της έννοιας. Η απλή και μόνο αναφορά στον όρο της Εταιρικής Κοινωνικής Ευθύνης χωρίς την σαφή οριοθέτηση του περιεχομένου της και του αντικειμένου που καλείται να απαντήσει στην εφαρμοσμένη διάσταση στο περιβάλλον της αγοράς, της πολιτικής και της κοινωνίας, θα είναι απλώς και μόνο μια απλοϊκή προσπάθεια ερμηνείας, που συνήθως δεν οδηγεί σε ασφαλή συμπεράσματα. Αυτός ο κίνδυνος γίνεται κατανοητός ειδικά στην διαδικασία της σύνθεσης και της ανάλυσης δημόσιων πολιτικών που αφορούν την διάδοση και την εξέλιξη της, όχι μόνο μέσα από τις πολυεθνικές αλλά και τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις. Η εσφαλμένη προσέγγιση του όρου και αναδιατύπωση της μπορεί αναπόφευκτα να οδηγήσει σε μη αναμενόμενα ή ακόμα χειρότερα σε μη επιθυμητά αποτελέσματα για τις ομάδες στόχου της κάθε δημόσιας πολιτικής. Οι προσεγγίσεις, όπως θα δούμε και παρακάτω αφορούν τόσο το επιχειρηματικό περιβάλλον (business case) όσο και αυτό του ρόλου του κράτους (state case) ή των ενδιαφερομένων μερών (Hopkins, 2003; Morimoto et al., 2004; Carroll, 2008).

Όσον αφορά τις διαστάσεις της ΕΚΕ, ξεκινώντας την εννοιολογική αυτή περιήγηση είναι χρήσιμη η αναφορά στην Πυραμίδα της ΕΚΕ του Archie Carroll και τις διαστάσεις της, όπου τις διακρίνει σε οικονομικές, νομικές, ηθικές, φιλανθρωπικές και απαντούν σε κοινωνικές νόρμες αναφορικά με τον άνθρωπο, το περιβάλλον και την οικονομική βιωσιμότητα. Αυτό που σκοπεύει η παρακάτω θεωρητική αναζήτηση είναι να καταδείξει την σύνθετη εξέλιξη του όρου της ΕΚΕ και τον παραλληλισμό της

σε κάποια σημεία με την προσέγγιση της αειφόρου ανάπτυξης. Η έλλειψη τέλος ενός ενιαίου θεσμικού πλαισίου παγκοσμίως στην εφαρμογή, έλεγχο και διασύνδεση της ΕΚΕ με οικονομικά και κοινωνικά οφέλη είναι μια αδυναμία, που καταδεικνύει και άλλους ρόλους στο ζήτημα αυτό εκτός των επιχειρήσεων, όπως του κράτους και των διεθνών οργανισμών.

- ***Η θεωρητική αφετηρία:***

Η κοινωνική ευθύνη των εταιριών απασχολούσε τις κοινωνίες, τα καπιταλιστικά συστήματα και τους κοινωνικούς μελετητές (φιλοσοφία, διοίκηση, πολιτική επιστήμη) ήδη από την Βικτωριανή εποχή. Την περίοδο αυτή επιχειρήσεις έθεσαν σε εφαρμογή «γενναιόδωρες αγαθοεργίες» και εταιρικές πολιτικές κοινωνικής ευθύνης με στόχο την ποιότητα ζωής (well being) και την ευτυχία (happiness) των εργαζόμενων για την αύξηση της παραγωγικότητας τους (1837-1901) (Βαξεβανίδου, 2009; Henriques, 2003). Η ηθική των επιχειρήσεων (Business Ethics) ως μεταβλητή στο επιχειρείν και γενικότερα στους κανόνες δεοντολογίας της διοίκησης τόσο σε μακρο επίπεδο (π.χ. κράτος) όσο και σε μικρο επίπεδο (π.χ. επιχειρήσεις, Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις) δεν είναι κάτι καινούργιο. Η περίπτωση των Quakers όπως και οι περιπτώσεις κάποιων εκκλησιών στο καπιταλιστικό σύστημα στις αρχές του 20^{ου} αιώνα να θέσουν κριτήρια είναι χαρακτηριστικά παραδείγματα. Αυτά αναδεικνύουν τόσο την ενδυνάμωση του εργατικού κινήματος στις αναπτυγμένες χώρες (π.χ. Ηνωμένο Βασίλειο) αλλά και την επίδραση της θρησκευτικής ηθικής στην επιχειρηματική δραστηριότητα (Βαξεβανίδου, 2009; Carroll and Buchholtz, 2000; Ροσέλι, 2013; Carroll, 2008). Οι εκκλησίες για παράδειγμα δεν αγόραζαν μερίδια σε επιχειρήσεις που εμπορεύονταν τσιγάρα, κρασί ή τυχερά παίγνια στα πλαίσια κοινωνικά υπεύθυνων επενδύσεων ή φιλανθρωπίας. Τα παραπάνω φαίνεται να έθεσαν τα θεμέλια στη σχέση επιχειρηματικότητας και κοινωνικής ευθύνης στο πλαίσιο της ΕΚΕ (Carroll, 1999; Mendibil et al., 2007; Commission, 2009; Carroll and Buchholtz, 2000).

Το άλλο σημείο σταθμός στην εμφάνιση της κοινωνικής ευθύνης των επιχειρήσεων ήταν η περίοδος του Μεσοπολέμου, με την οικονομική κρίση στα τέλη της δεκαετίας του '20 και στις αρχές του '30. Οι συνταρακτικές οικονομικές εξελίξεις στις ΗΠΑ και

τον ευρύτερο Δυτικό κόσμο ανέπτυξαν έναν σημαντικό προβληματισμό για τον ρόλο των επιχειρήσεων στο καπιταλιστικό σύστημα. Η σχέση της ΕΚΕ με το ρόλο της επιχείρησης στην κοινωνία όπου δρα και εξελίσσεται είναι αντικείμενο συζήτησης για το ύψος συνολικά του καπιταλιστικού συστήματος. Πρωτύτερα, όμως, στις αρχές της δεκαετίας του 1920 έκανε την εμφάνιση της η κίνηση “Community Chest Movement”, η οποία αποτελούσε την πρώτη συνεργία κοινωνικής ευθύνης των επιχειρήσεων με μη κυβερνητικές οργανώσεις τοπικού χαρακτήρα (Carroll and Buchholtz,2000). Οι δράσεις αυτές έγιναν έντονες με την οικονομική κρίση του 1929 και την συνεπαγόμενη αναθεώρηση του ρόλου όχι μόνο των επιχειρήσεων στην κοινωνική ευημερία αλλά κυρίως του κράτους πρόνοιας. Αυτό συνδυάστηκε και με την εναλλακτική προσέγγιση που έγινε τόσο στην οικονομική όσο και στη διοικητική επιστήμη για το ρόλο του κράτος στην εξέλιξη ενός πιο «ανθρώπινου καπιταλισμού», μέσα από την προσέγγιση του Maynard Keynes (Krugman,2009; Hopkins,2003; 2004; Carroll and Buchholtz,2000; Carroll, 2008). Τη δεκαετία αυτή, στο περιβάλλον της διεθνούς οικονομικής κρίσης από το Κραχ του 1929, ο W.Wilkie ξεκίνησε να καθοδηγεί επιχειρηματίες σε νέες εταιρικές πολιτικές σύμφωνες με το πνεύμα της νέας εταιρικής προσέγγισης. Στην Ευρώπη η εξέλιξη αυτή στην κατανόηση και εμπέδωση της κοινωνικής ευθύνης των εταιριών στο καπιταλιστικό σύστημα έλαβε διαστάσεις στις Σκανδιναβικές και Δυτικές Ευρωπαϊκές χώρες στο πλαίσιο του κράτους πρόνοιας (Welfare state) και του κορπορατισμού (Corporatism) στην Δυτική Ευρώπη (Krugman, 2009; Hopkins, 2003; Carroll and Buchholtz,2000). Τη δεκαετία, ωστόσο, του '30 το θέμα του ρόλου των επιχειρήσεων δεν απασχολούσε μόνο τις οικονομικές επιστήμες αλλά και άλλες κοινωνικές επιστήμες όπως τις Νομικές και Πολιτικές. Ο Merrick Dodd (Harvard Law School) και Adolf Berle (Columbia Law School) αναζήτησαν τη σχέση της ευθύνης των επιχειρήσεων στην κοινωνία στο θέμα της ΕΚΕ βασισμένοι στην ερώτηση του Dodd “*For whom are corporate managers trustees*” και την απάντηση του “corporate managers were responsible to the public as a whole, and not just to shareholders (Cohran, 2007, σελ.1). Ο Dodd υποστήριξε ότι οι επιχειρήσεις εκτός από την βασική τους λειτουργία έχουν και ευθύνες, όχι μονάχα στους μετόχους τους (όπως υποστήριζε ο Berle), αλλά και στη κοινωνία γενικότερα (Cohran, 2007). Ο διάλογος, λοιπόν, αυτός που άρχισε την περίοδο αυτή ήταν ιδιαίτερα έντονος και κρατάει μέχρι σήμερα (Krugman, 2009; Hopkins,2003; Carroll, 1979; Carroll and Buchholtz, 2000). Σημαντικό, τέλος, στοιχείο τη περίοδο αυτή είναι ίσως δράση της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας, όπου παράλληλα

διαπιστώνεται η σχέση μεταξύ κανόνα στα εργασιακά και ΕΚΕ. Η ανάπτυξη διεθνών συμφωνιών για τη παιδική εργασία ή τις ώρες εργασίας από τα Δυτικά κράτη που υπογράφουν τη ιδρυτική διακήρυξη περιορίζουν την έννοια της ΕΚΕ στην ακολουθία του κανόνα, αφού πλέον προβλέπεται από τη νομοθεσία.

Η δεκαετία, ωστόσο, του 1950, μετά το Β' Παγκοσμίου Πολέμου, αποτελεί την φυσική συνέχεια της εννοιολογικής εξέλιξης της ΕΚΕ στο Μεσοπόλεμο. Η δεκαετία του '50 αποτέλεσε την νέα αφετηρία στην έρευνα των κοινωνικών επιστημών για τον εξανθρωπισμό του καπιταλισμού και τα όρια του τόσο στις ΗΠΑ αλλά κυρίως στην Ευρώπη. Στο σημείο αυτό είναι σημαντικό να αναφερθεί και το ξεκίνημα του «Ψυχρού Πολέμου» παγκοσμίως μεταξύ δύο διαφορετικών πολιτικών και οικονομικών προσεγγίσεων του καπιταλισμού και του κομμουνισμού (Krugman, 2009). Ο ανταγωνισμός των δύο αυτών συστημάτων στην οικονομική μεγέθυνση και την κοινωνική δικαιοσύνη έδωσαν το δικό τους στίγμα στην ακαδημαϊκή έρευνα και τη θεωρητική σύνθεση του “γενεαλογικού” δέντρου της ΕΚΕ. Ουσιαστικά η ύπαρξη των δύο αυτών θεωρητικών πόλων γέννησε δύο ρεύματα σκεπτικισμού διαμετρικά αντίθετα μεταξύ τους ως προς την ΕΚΕ και ο ενδιάμεσος χώρος προβληματίστηκε αρκετά για το εννοιολογικό περιεχόμενο της. Η σκέψη για τη φύση της επιχείρησης στη κοινωνία, την οικονομία και η επιρροή της στη πολιτική αποτέλεσαν διαχρονικά πεδία συζήτησης, που σταδιακά στις αρχές του 21ου αιώνα διαμόρφωσαν ένα ξεκάθαρο εννοιολογικό πεδίο για την ΕΚΕ.

Το καπιταλιστικό σύστημα και οι προσεγγίσεις αντίστοιχα για το ρόλο του κράτους, των επιχειρήσεων και των υπόλοιπων κοινωνικών δρώντων καταδεικνύει διαφοροποιήσεις μεταξύ των θεωρητικών της εποχής (Carroll,1979; Carroll,1999; Garriga and Mele,2004), μιας και οι προσεγγίσεις περί αγοραίου συντονισμού του καπιταλισμού ή του κράτους ρυθμιστή ήταν πάντα επίκαιρες στην Ευρώπη αλλά και τις ΗΠΑ. Την δεκαετία του '50 αρκετές ακαδημαϊκές έρευνες δεν αναφέρονταν ειδικά στον όρο της ΕΚΕ, αλλά σε αυτόν της κοινωνικής ευθύνης γενικότερα (Social Responsibility). Ο όρος της εταιρικής κοινωνικής ευθύνης διατυπώθηκε από τον Αμερικανό οικονομολόγο Howard R. Bowen, ο οποίος μέσα από την έρευνα του (Social Responsibilities of the Businessman το 1953) έκανε αναφορά στο ρόλο των επιχειρήσεων στο κοινωνικό σύστημα και τη θετική συμβολή τους στη κοινωνία (Carroll,1979; Carroll,1999; Garriga and Mele,2004; Carroll, 2008). Ο Bowen

ανέδειξε τις επιχειρήσεις ως σημαντικά κέντρα εξουσίας, των οποίων οι αποφάσεις έχουν κοινωνικές, αναπτυξιακές και περιβαλλοντικές επιπτώσεις στην κοινωνία και την ζωή των πολιτών. Οι επιχειρήσεις μέσα από τις αποφάσεις τους και τις εταιρικές πολιτικές καθορίζουν τις οικονομικές επιπτώσεις τόσο στις ίδιες όσο και στο περιβάλλον όπου αυτές δραστηριοποιούνται. Η ανάλυση του ρόλου των επιχειρήσεων με αυτή τη διάσταση όσο αυτονόητο και εάν ακούγεται με βάση το σήμερα, τη δεκαετία του '50 ήταν ιδιαίτερα ριζοσπαστική ειδικά όσον αφορά τη κοινωνική και περιβαλλοντική διάσταση αλλά και τη σχέση με την αειφόρο ανάπτυξη τα επόμενα χρόνια (Carroll,1979; Carroll,1999; Carroll, 2008; Garriga and Mele,2004; Morimoto et al., 2004; Moon, 2007; UNSRID, 2000).

Η ανάδειξη του κοινωνικού ρόλου που έχουν οι επιχειρήσεις τις καθιστά ως ένα από τους πιο σημαντικούς κοινωνικούς δρώντες στο καπιταλιστικό σύστημα. Ο Bowen παραλληλίζει την σπουδαιότητα του ρόλου τους με την ευθύνη τους (π.χ. με το μέγεθος), για το λόγο αυτό η συζήτηση για την κοινωνική ευθύνη των επιχειρήσεων όπως και σήμερα έτσι και τότε εστίαζε την προσοχή της στις μεγάλες επιχειρήσεις (π.χ. πολυεθνικές). Ο Bowen αναμφισβήτητα προκάλεσε το ερέθισμα για τη συζήτηση και τη μορφοποίηση της κοινωνικής ευθύνης των επιχειρήσεων σε ένα καπιταλιστικό οικονομικό σύστημα. Είναι, επίσης, ο πρώτος που έκανε επιστημονική αναφορά στον όρο και συνέδεσε τις διαστάσεις της επιχείρησης με τις επιπτώσεις στην κοινωνία και το περιβάλλον. Τα στοιχεία αυτά σε συνδυασμό με το ότι ο διάλογος και η επιστημονική μελέτη της έννοιας απέκτησαν περιεχόμενο, είχε ως αποτέλεσμα ο Howard Bowen να χαρακτηριστεί ο “Πατέρας της ΕΚΕ” (Carroll, 2008). Οι παραπάνω διαπιστώσεις στη συνέχεια προβληματίζουν για το ρόλο των επιχειρήσεων στο κοινωνικό σύστημα μέσα από τη θεωρία των οργανώσεων και θέτει στη συζήτηση το ερώτημα εάν τελικά οι επιχειρήσεις είναι κλειστά ή ανοιχτά συστήματα. Οι απαντήσεις ποικίλλουν και επηρεάζονται από την επιστημονική αφετηρία και το πεδίο αυτών που απαντούν. Οι συζητήσεις και οι αντιλογίες σχετικά με την εννοιολογική προσέγγιση της ΕΚΕ θα εξελιχθούν σε ένα ιδιαίτερα δυναμικό πεδίο τόσο σε επίπεδο θεσμικής προσέγγισης όσο και της θεωρίας των οργανώσεων, αφού επιδερμικά η θεωρία των ενδιαφερομένων μερών σχετίζεται με την ΕΚΕ αλλά και τις προσεγγίσεις περί κλειστών και ανοιχτών συστημάτων (Μακρυδημήτρης, 2004; Γκαρεθ, 2000).

Η δεκαετία του '60 αποτέλεσε ουσιαστικά την απαρχή μιας περισσότερο εύστοχης αναζήτησης και ανάλυσης της ΕΚΕ, ώστε αυτή να γίνει πιο ξεκάθαρη στη θεωρητική της δομή. Τη δεκαετία αυτή αρκετοί επιστήμονες μέσα στο γενικότερο πνεύμα της εποχής για κοινωνική δικαιοσύνη και κράτος δικαίου στις χώρες του ευρύτερου Δυτικού Κόσμου, ανέδειξαν τις επιχειρήσεις ως ένα σημαντικό κοινωνικό πυλώνα στη βιωσιμότητα του καπιταλιστικού συστήματος. Αυτό συνέβη, γιατί η φύση της αειφόρου ανάπτυξης και της ΕΚΕ είναι πολυδιάστατη και γιατί την περίοδο αυτή στην Ευρώπη και τις ΗΠΑ γίνονται δημόσιες πολιτικές κοινωνικού κράτους και άλλες εφαρμογές εξανθρωπισμού του καπιταλισμού ως απάντηση στην κουμμουνιστική οικονομία και ανάπτυξη.

Την δεκαετία του '60 και '70 αρκετοί επιστήμονες συνέχισαν τα θεμέλια του ορισμού της ΕΚΕ και των θεωρητικών της διαστάσεων σχετικά με το ερευνητικό της αντικείμενο, που τέθηκαν από το Bowen. Ο Eells (1959) ως Public Policy Researcher της General Electric και ακαδημαϊκός στο Columbia University αναρωτιέται: “Social Responsibility. Can Business Survive the Challenge?”. Ο Eells (1959, p.38) αναδεικνύει ως κεντρικό σημείο την ισορροπία και τη μέση οδό μέσα από τον όρο “Well-tempered corporation”. Τη περίοδο αυτή ο Keith Davis υποστηρίζει ότι οι οργανισμοί και οι επιχειρήσεις που αγνοούν τη κοινωνική ευθύνη θα απειληθούν από αυτή, γνωστή και ως The Iron Law of Responsibility («In the long run, those who do not use power in a manner which society considers responsible will tend to lose it»). Ο Keith Davis μέσα από την προσέγγιση του αυτή έγινε γνωστός και για τις προσεγγίσεις του “Understanding the Social Responsibility Puzzle”, “The Iron Law of Responsibility”, “Five Propositions for Social Responsibility”, όπου αναδείκνυε τη σημασία της σχέσης μεταξύ υπευθυνότητας και δύναμης (Davis, 1968; 1973; 1975). Αυτό που μάλιστα έθετε στη συζήτηση είναι ότι η επιχειρηματική διεργασία δεν είναι μια πράξη αποκομμένη από τη κοινωνία και ότι η κοινωνική ευθύνη εάν δεν προσδιοριστεί από τον επιχειρηματία ως προς τα ενδιαφερόμενα μέρη της επιχείρησης θα δημιουργήσει κινδύνους. Αυτό που έχει σημασία, ωστόσο, είναι ότι εκτός από τη κοινωνική διάσταση της επιχείρησης, ο Davis αναπτύσσει μία προσέγγιση στην ΕΚΕ, ιδιαίτερα δημοφιλή τα επόμενα χρόνια, τη στρατηγική διαχείρισης κινδύνων και φήμης. Η σημασία της προσέγγισης αυτής είναι μεγάλη και καταδεικνύει την ανάγκη για οριοθέτηση του ρόλου του επιχειρηματία και της

επιχείρησης στην κοινωνία, ανάλογα με τη δύναμη του και το μέγεθος του (McWilliams and Siegel, 2000; Carroll, 1999; Carroll, 1979; Garriga and Mele, 2004).

Ο Joseph. W. Mc Guire (1963) αναζήτησε τον όρο της κοινωνικής ευθύνης μέσα από την παραδοσιακή προσέγγιση ή νεοκλασική (traditional), τη διαφωτιστική (enlightened, ΕΚΕ προς όφελος της επιχείρησης), της υπευθυνότητας (responsible), και της ηθικής (confused) που είναι ιδιαίτερα σύνθετη στο προσδιορισμό της επιχειρηματικής δράσης (Carroll, 1999; Carroll, 1979; 2008; Garriga and Mele, 2004; Wood, 2010). Η κοινωνική ευθύνη των επιχειρήσεων, λοιπόν, για τον McGuire που έθεσε επίσης τον όρο “corporate citizenship”, αναδεικνύει τις εταιρικές υποχρεώσεις όχι μόνο από την οικονομική σκοπιά αλλά κυρίως εκείνες που εμπίπτουν στις υποχρεώσεις και την υπαγωγή στους νόμους. Η προσέγγιση αυτή κατέδειξε για την έννοια της ΕΚΕ ένα πιο συνεκτικό εννοιολογικό πλαίσιο, το οποίο εμπεριέχει το συγκερασμό μεταξύ της οικονομικής κερδοφορίας και της κοινωνικής ευθύνης που απορρέει από την “ιδιότητα του πολίτη”. Αυτή στη πράξη αναφέρεται στο καθήκον των εταιριών να δρουν ως “καλοί πολίτες” (good citizens). Το σημαντικό, ωστόσο, στοιχείο στις προσεγγίσεις αυτές είναι ότι οι ρυθμίσεις που υπερβαίνουν την νομική υποχρέωση των επιχειρήσεων και αποτελούν επί της ουσίας εταιρικές πολιτικές ΕΚΕ είχαν και έχουν ως ένα βαθμό εθελοντική φύση. Η εφαρμογή των παρεμβάσεων σε θεσμικό επίπεδο πέρα από τις βασικές νομικές υποχρεώσεις, έχουν και χαρακτήρα εθελοντικό στη σχέση επιχείρησης και ατόμου στην εταιρεία, όπως εύστοχα ανέδειξε και ένας άλλος θεωρητικός της δεκαετίας αυτής ο Clarence C. Walton (1967) (Carroll, 1999 Garriga and Mele, 2004; Wood, 2010; Carroll and Buchholtz, 2000).

Οι διαφωνίες που προκύπτουν μεταξύ των νεοκλασικών προσεγγίσεων και των πιο μετριοπαθών είναι σημαντικές στην εξέλιξη του όρου, αφού καταδεικνύεται η αδυναμία της σχέσης μεταξύ κερδοφορίας και ΕΚΕ. Η σχέση αυτή είναι ιδιαίτερα σημαντική στη θεωρητική εξέλιξη της ΕΚΕ, αφού την καθιστά σημαντική στην νεοκλασική και πιο διαδεδομένη προσέγγιση της ανάπτυξης, του οικονομικού συστήματος και της σκοπιάς των επιχειρήσεων, αφού κατά τον πατέρα της σχολής αυτής Milton Friedman (1970) “the Social Responsibility of Business is to Increase its Profits”. Η τελευταία διαπίστωση είναι νευραλγική για την νεοκλασική προσέγγιση, συμβατή με την επιχειρηματική λειτουργία και αντιμετωπίζει με σκεπτικισμό την έννοια της ΕΚΕ, αφού κατά τον Friedman το παραπάνω είναι η

μοναδική κοινωνική ευθύνη των επιχειρήσεων μέσα σε ένα καπιταλιστικό σύστημα υγιούς και ελεύθερου οικονομικού ανταγωνισμού (McWilliams and Siegel, 2000; McWilliams et. al, 2006; Carroll,1999; Carroll,1979; Garriga and Mele, 2004; Wood, 2010; Friedman, 1970; Mele, 2008).

Η παραπάνω, ωστόσο, προσέγγιση τη περίοδο αυτή κυρίως αναλύεται από μια business case σκοπιά, ώστε να είναι κοντύτερα στη πραγματικότητα των επιχειρήσεων, χωρίς να συνδέεται άμεσα με προσεγγίσεις στο ρόλο του κράτους και στα πεδία διακυβέρνησης του (παγκόσμιο, εθνικό, τοπικό). Αυτό ενδεχομένως να οφείλεται στην αγγλοσαξονική επιρροή των προσεγγίσεων, όπου ο ρόλος του κράτους, είτε κανονιστικά, είτε επικουρικά, την εποχή εκείνη έχει διακριτό ρόλο και διαφέρει από την Ευρωπαϊκή προσέγγιση. Η μορφή της παγκοσμιοποίησης που έλαβε χώρα τις επόμενες δεκαετίες άλλαξε σημαντικά το ρόλο του κράτος σε διεθνές επίπεδο αλλά και τοπικά, αλλά και εξαιτίας των μεγάλων πολυεθνικών επιχειρήσεων, που αρχίζουν να έχουν ένα σημαντικό ρόλο στην ατζέντα της διεθνούς οικονομικής ανάπτυξης.

Η θεωρητική αναζήτηση της ΕΚΕ τη δεκαετία του '70 συνδέεται με έννοιες όπως παγκοσμιοποίηση, αιεφόρος ανάπτυξη και καταλήγει σε μια σημαντική εννοιολογική οριοθέτηση σε οικονομικό, πολιτικό και περιβαλλοντικό επίπεδο. Η γενική κριτική για το ρόλο των επιχειρήσεων περιφερειακά και παγκόσμια, παράλληλα με την απουσία ενός πλαισίου εταιρικής διακυβέρνησης παγκόσμιας κλίμακας, εμπλουτίζουν σημαντικά το προβληματισμό της εποχής. Η οικονομική παγκοσμιοποίηση εξελίσσεται και η προσέγγιση της αιεφόρου ανάπτυξης αρχίζει να καταλαμβάνει θέση στη διεθνή πολιτική ατζέντα μετά και τη Σύνοδο της Στοκχόλμης το 1972. Τη δεκαετία αυτή σημαντικό, επίσης, είναι να καταδείξουμε τα ιδεολογικά ρεύματα που επικρατούν ή που αρχίζουν να εμφανίζονται στη διεθνή πολιτική ατζέντα. Το πλαίσιο της αιεφόρου ανάπτυξης για την προστασία του περιβάλλοντος, της κοινωνικής συνοχής, των αναπτυσσομένων χωρών και της παγκόσμιας φτώχειας τοποθετήθηκαν στη διεθνή πολιτική και οικονομική ατζέντα διεθνών οργανισμών, κρατών και επιχειρήσεων. Η εξέλιξη αυτή αποτυπώθηκε σε σημαντικό μέρος των διεθνών συνθηκών που θα αποτελέσουν τη βάση για μια εναλλακτική προσέγγιση επάνω στα ζητήματα της παραδοσιακής προσέγγισης στην ανάπτυξη (ΟΗΕ Στοκχόλμη 1972) (UNEP, 2002; Hardin, 1968). Η εξέλιξη αυτή θα σηματοδοτήσει την εμφάνιση της

αιφόρου ανάπτυξης (sustainable development), η οποία οροθετήθηκε αργότερα τη δεκαετία του '80. Η θεωρητική υπόσταση της ΕΚΕ άρχισε να ενισχύεται από την ολοένα και αυξανόμενη κριτική των καταναλωτών για το σύστημα του καπιταλισμού, των νεοκλασικών προσεγγίσεων και το ρόλο των επιχειρήσεων *per se* σε πολυεθνικό επίπεδο. Η κριτική αυτή επεκτείνεται στο πολιτικό σύστημα και αναδεικνύει τη σημασία του ρόλου του κράτους, αφού η πάγια αντίληψη είναι ότι οι επιχειρήσεις οφείλουν να λογοδοτούν σε μια ελεύθερη οικονομία μονάχα στους μετόχους τους (shareholders). Το τελευταίο, αποτέλεσε και την αιχμή του δόρατος για τους νεοκλασικούς αλλά και κάποιους ακαδημαϊκούς όπως ο M. Friedman, ο οποίος αναδείκνυε την κερδοφορία των εταιριών ως το υπέρτατο αγαθό της ελεύθερης οικονομίας, η οποία επίσης αποτελεί τη μέγιστη κοινωνική ευθύνη για το καλό του κοινωνικού συνόλου (Friedman, 1970). Αυτό αποτέλεσε και το πιο δυνατό επιχείρημα των νεοκλασικών πολιτικών ρευμάτων (Thatcher, Reagan) που θα επικρατήσουν πολιτικά και ιδεολογικά στο σύνολο του Δυτικού κόσμου την δεκαετία αυτή αλλά και την επόμενη του '80 (Krugman, 2009). Έχει σημασία, ωστόσο, να επισημανθεί στο σημείο αυτό ότι ο Friedman κάνει διακριτή αναφορά στο ότι ο ρόλος των επιχειρήσεων είναι περισσότερο στενός από εκείνο της κλασικής προσέγγισης της ΕΚΕ, αναδεικνύοντας παράλληλα τη σημασία της νομικής διάστασης. Η αναφορά ότι η επιχείρηση θα πρέπει να στοχεύει στην οικονομική μεγέθυνση και τα μερίσματα των μετόχων, σεβόμενη τους όρους του παιχνιδιού εννοώντας τους νόμους και τους κανόνες είναι ένα σημαντικό στοιχείο (Friedman, 1970). Το ενδιαφέρον αυτό στοιχείο, το αναδεικνύει και ο Davis στην ανάλυση του (1973) για τα ρεύματα σκέψης υπέρ ή κατά της κοινωνικής ευθύνης, ξεκινώντας από την αντιπαραβολή των Friedman και Samuelson, ως δύο διακριτές σχολές σκέψης. Στο πλαίσιο της αποδοχής των επιχειρήσεων με τους κανόνες τίθεται γενικά το πλαίσιο της ΕΚΕ και το πνεύμα αυτής, μιας και οι ηθικοί νομικοί κανόνες που ίσχυσαν την δεκαετία του '50, αποτέλεσαν την απαρχή για την κοινωνική ευθύνη των επιχειρήσεων.

Το αξιοσημείωτο είναι ότι η ΕΚΕ άρχισε να τίθεται και στη διεθνή πολιτική ατζέντα στο πλαίσιο της αιφόρου ανάπτυξης, ως ένα κοινωνικοοικονομικό ζήτημα που χρίζει ανάλυσης και εφαρμοσμένης πολιτικής από πλευράς κρατών και διεθνών οργανισμών. Ο Morrell Heald (1970) και ο Harold Johnson's (1971) βασίστηκαν στις θεωρητικές αρχές της δεκαετίας του '60 και ο Johnson υποσημείωνε την σημασία της ισορροπίας που θα πρέπει να ενυπάρχει μεταξύ των κοινωνικών συστημάτων με τα

υποσυστήματα, όπως οι επιχειρήσεις (Carroll, 1979; Garriga and Mele, 2004; Carroll, 1999; Carroll, 2008; Mele, 2008). Η επιχειρηματική διεργασία και η εσωτερική διοίκηση σε αυτές θα πρέπει να συνυπολογίζει στη διαδικασία της λήψης αποφάσεων και στη διαμόρφωση της εταιρικής πολιτικής, τις κοινωνικοοικονομικές ανάγκες της τοπικής κοινωνίας, αλλά και τις τοπικές κουλτούρες (social norms), τους κοινωνικούς εταίρους (stakeholders) και τα χαρακτηριστικά του ανθρώπινου δυναμικού της που αποτελεί το συστατικό στοιχείο της λειτουργίας. Η κοινωνική, λοιπόν, ευθύνη για τον Johnson βασίζεται σε περισσότερα τεχνοκρατικά ζητήματα που αφορούν στον τρόπο οργάνωσης της επιχείρησης, στοχεύοντας παράλληλα στη μακροπρόθεσμη κερδοφορία (Carroll, 1979; Garriga and Mele, 2004; Carroll, 1999). Η προσέγγιση, επίσης, των ανοιχτών συστημάτων στη θεωρία των οργανώσεων αρχίζει να γίνεται περισσότερο αρεστή στη διοίκηση των επιχειρήσεων, χωρίς ωστόσο, να αλλάζει ριζοσπαστικά η προσέγγιση της επιχειρηματικής διεργασίας. Ο William C. συσχέτισε τον όρο της οικονομικής αποδοτικότητας με την κοινωνική ευθύνη (Corporate Social Responsibility), τη κοινωνική ανταπόκριση (Corporate Social Responsiveness) και την κοινωνική εντιμότητα (Corporate Social Rectitude) (Wood, 2010; Garriga and Mele, 2004). Αναμφισβήτητα ο Frederick (2008) αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους μελετητές στο ζήτημα της ΕΚΕ με ρόλο στη θεωρητική διαμόρφωση της έννοιας (Carroll, 1999).

Τη δεκαετία αυτή σε επίπεδο ορισμών και θεσμοθετημένης δράσης μέσα από διεθνείς οργανισμούς (ΟΗΕ) το ζήτημα της ΕΚΕ έγινε πιο έντονο, αλλά τα κεντρικά ερωτηματικά το εάν δηλαδή η ΕΚΕ έχει να κάνει με τη προστασία του περιβάλλοντος, τις εργασιακές σχέσεις, την ποιότητα εργασίας, την ποιότητα του προϊόντος ή το εάν είναι μια εθελοντική και φιλανθρωπική πράξη παραμένουν κυρίαρχα. Η δημόσια ευθύνη (Public Responsibility) των εταιρειών αντί της κοινωνικής κατά των Preston και Post (1975) εξηγούν την διάσταση που δίνουν στην ΕΚΕ, η οποία μέσα από τις δημόσιες πολιτικές ξεπερνά τις νομικές προεκτάσεις και αναδεικνύει το ρόλο των επιχειρήσεων με τα διεθνή ή τοπικά ζητήματα (Carroll, 1999; Carroll and Buchholtz, 2000; Mele, 2008; Wood, 2010). Η νομική συμμόρφωση και η οικονομική κερδοφορία είναι βασικές συνισταμένες αλλά όχι μοναδικές, μιας και η αλληλεπίδραση με τους άλλους θεσμούς της κοινωνίας αναδεικνύουν την προσέγγιση του Sethi για το Social Responsiveness ως σημαντική (Zenizek, 1979). Ο Zenizek (1979), επίσης, αναδεικνύει τη σχέση της ΕΚΕ με τα μοντέλα οργάνωσης,

κάνοντας αναφορά στα δύο άκρα του Eells (1959) (Traditional and Metrocorporation) και την εξέλιξη των μοντέλων σε έξι από τον Walton (Austere, Household, Vendor, Investment, Civic, Artistic). Ο Zenizek (1979) μετά από μία ενδιαφέρουσα μελέτη της βιβλιογραφίας, αναδεικνύει τέσσερα πεδία στη σχέση μεταξύ της θεωρίας των οργανώσεων και διοίκησης με την ΕΚΕ, ως μοντέλο ανάλυσης και έρευνας (Owner Manager Type, Organizational Participant Type, Task Environment Type, Societal Type).

Η δεκαετία του '80 που ακολουθεί χαρακτηρίζεται από μια σημαντική πολιτική κινητικότητα τόσο σε επίπεδο εφαρμοσμένης πολιτικής, όσο και σε ακαδημαϊκό. Οι αδυναμίες του κράτους πρόνοιας, η πετρελαϊκή κρίση της δεκαετίας του '70, η ενδυνάμωση συντηρητικών κυβερνήσεων στην ΕΕ αλλά και ο αυξανόμενος προβληματισμός για την διεθνή ανάπτυξη, αναδεικνύουν νέα ζητήματα στην διεθνή ατζέντα. Η αποδόμηση του κράτους πρόνοιας και η κυριαρχία του νεοκλασικισμού στο Δυτικό κόσμο με επίκεντρο την ελεύθερη οικονομία στο παγκόσμιο εμπόριο, δίνει νέες διαστάσεις στο ζήτημα της ΕΚΕ. Τη δεκαετία αυτή και τις επόμενες ο Archie B. Carroll (1979;1991; 2008) σχηματοποιεί την έννοια της ΕΚΕ σε πυραμίδα και αναδεικνύει τέσσερις διαστάσεις. Αυτές οι διαστάσεις είναι η οικονομική (economic responsibilities), η νομική (legal responsibilities), η ηθική (ethical responsibilities) και η φιλανθρωπική (discretionary-philanthropic responsibilities). Η προσέγγιση του Archie Carroll παρά τις διαφωνίες και τις κριτικές που έχει δεχθεί στο περιεχόμενο της αποτελεί την πιο περιγραφική αποσαφήνιση του ορισμού μέσα από τη σχηματοποίηση της πυραμίδας. Η ΕΚΕ μάλιστα κατά τον ίδιο αποτελεί ένα μοντέλο διαχείρισης των ενδιαφερομένων μερών της επιχείρησης (stakeholder management) τόσο για τα εσωτερικά όσο και τα εξωτερικά ζητήματα της επιχείρησης, όπως αναφέρεται και στη σχετική θεωρία του Freeman στο βιβλίο Strategic Management: A Stakeholder Approach (1984) και την εξέλιξη της σε συνάρτηση με την ΕΚΕ, την αιεφόρο ανάπτυξη και το Business Ethics (Freeman and Veal, 2001; Wheeler et al., 2003).

Τη δεκαετία αυτή, όπως και την επόμενη του, '90 οι νεοκλασικές αντιλήψεις έχουν επικρατήσει στο Δυτικό κόσμο και μαζί με αυτές η ορθόδοξη προσέγγιση της ανάπτυξης. Το εμπόριο και η ελεύθερη οικονομία τη δεκαετία αυτή μεταξύ των χωρών του Δυτικού κόσμου είναι από τις πιο δημοφιλείς προσεγγίσεις. Το ζήτημα

είναι ότι ο ρόλος του κράτους ρυθμιστή στο καπιταλιστικό σύστημα θεσμικά όλο και μειώνεται, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται κενά στα ζητήματα της κοινωνικής δικαιοσύνης και πολιτικής. Στο κενό αυτό η προσέγγιση της ΕΚΕ αναδεικνύεται ως λύση αλλά μέσα από εθελοντικές δράσεις των επιχειρήσεων βασισμένες στο πνεύμα του αγοραίου συντονισμού ως αντίδοτο στη γενική απορρύθμιση επί Θάτσερ (π.χ. μείωση της ανεργίας). Οι επιχειρήσεις, στους αναδυόμενους κινδύνους της παγκόσμιας οικονομίας, καλούνται να παίξουν ένα ρόλο ρυθμιστικό. Η άποψη αυτή σε συνδυασμό με την έννοια της αειφόρου ανάπτυξης αρχίζει να κερδίζει έδαφος σε επίπεδο συζητήσεων σε διεθνείς οργανισμούς και κράτη. Η κρίση του κράτους πρόνοιας και η επικράτηση της νεοκλασικής προσέγγισης έγινε παράλληλα με την ανάδειξη της αειφόρου ανάπτυξης μέσα στο περιβάλλον της καπιταλιστικής οικονομίας. Το 1987 (Brundtland report) ο ΟΗΕ στο Παγκόσμιο Συμβούλιο για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη (World Commission on Environment and Development) με θέμα το Our Common Future (WCED, 1987), γίνεται η απόπειρα ορισμού της αειφόρου ανάπτυξης, της οποίας η οικονομική διάσταση θα επηρεάσει στη συνέχεια την εφαρμοσμένη εξέλιξη της ΕΚΕ. Οι επιχειρήσεις στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης αντιμετωπίζουν με επιφύλαξη τα νέα δεδομένα, περιμένοντας τα μηνύματα των αγορών. Η εξέλιξη, ωστόσο, αυτή για το περιβάλλον και την ανθρώπινη ανάπτυξη, άρχισε να έχει θέση στην παγκόσμια πολιτική και επιχειρηματική ατζέντα, όπως το «The Caux Roundtable» το 1986 αλλά και στις δραστηριότητες πολυεθνικών εταιριών (π.χ. Philips) (Carroll and Buchholtz, 2000; Wheeler et al, 2003; Hopkins, 2003; Moon, 2007).

Αρκετοί ερευνητές και ακαδημαϊκοί συνέβαλαν τη δεκαετία αυτή στην εξέλιξη της σύνθεσης του όρου της ΕΚΕ με βάση την προηγούμενη δεκαετία. Η προσέγγιση του Archie Carroll παρά τις συμφωνίες ή τις επιμέρους διαφωνίες κάποιων, αποτελεί την πιο ολοκληρωμένη αποτύπωση του όρου. Η έρευνα, ωστόσο, τη δεκαετία αυτή ανέδειξε την προσέγγιση της ΕΚΕ κυρίως από τη σκοπιά των επιχειρήσεων ως ανοιχτά συστήματα στα κοινωνικά ζητήματα τόσο τοπικά, όσο και παγκόσμια (π.χ. ανθρώπινα δικαιώματα, περιβάλλον). Η εφαρμογή επίσης, δημόσιων πολιτικών με περιεχόμενο την ΕΚΕ ή την αειφόρο ανάπτυξη έχουν χαρακτήρα soft law στις ΗΠΑ και την ΕΕ (βραβεία, πιστοποιήσεις, επιδοτήσεις κα.). Η Ευρωπαϊκή Ένωση και πολλές χώρες της καταδεικνύουν στις αναφορές τους τον εθελοντικό χαρακτήρα της ΕΚΕ μέχρι και σήμερα.

Ο ορισμός της ΕΚΕ τη δεκαετία αυτή άρχισε να γίνεται πιο ουσιαστικός, αφού διαφοροποιήθηκε από τον φιλανθρωπικό χαρακτήρα και βασίστηκε στην εξέταση της εταιρικής κερδοφορίας. Ο Peter Drucker προσπάθησε να αναδείξει την παράλληλη σχέση που θα πρέπει να έχουν μέσα στις επιχειρήσεις, η πολιτική της οικονομικής κερδοφορίας, η ευκαιρία και η κοινωνική ευθύνη (Wheeler et al., 2003; Carroll, 1999). Η άποψη, επίσης, του Drucker τη δεκαετία αυτή διαμορφώνει μία γενική στάση και ορίζει το περιεχόμενο της ΕΚΕ μέσα από μια business case προσέγγιση “...the proper “social responsibility” of business is to tame the dragon, that is to turn a social problem into economic opportunity and economic benefit, into productive capacity, into human competence, into well paid jobs, and into wealth” (Wheeler et al., 2003, p.1). Η προσέγγιση αυτή, εμπλουτίστηκε από τη προσέγγιση Corporate Social Performance, με την οποία ασχολήθηκαν σημαντικοί επιστήμονες (Donna Wood 1991; 2010; Wartick and Cooran, 1985). Η διασύνδεση της κοινωνικής ευθύνης, με την οικονομική βιωσιμότητα και ευθύνη στο επιχειρείν αποτελεί το ζητούμενο ακόμα και σήμερα τόσο σε επίπεδο επιχειρήσεων όσο και στο θεσμικό πλαίσιο που καλούνται τα κράτη και οι διεθνείς οργανισμοί να διαμορφώσουν, ώστε η ΕΚΕ να γίνει βιώσιμη. Οι δυο αυτές προσεγγίσεις ενώ φαίνονται αντικρουόμενες, υπό προϋποθέσεις αναδεικνύουν ευκαιρίες και όπως ισχυρίστηκε ο Drucker αυτό είναι η πρόκληση και η πεμπουσία ενός εύστοχου επιχειρείν (Wheeler et al., 2003; Carroll, 1999). Ο μετασχηματισμός, δηλαδή, της κοινωνικής δυσλειτουργίας σε οικονομική ευκαιρία και επιχειρηματική αειφορία ακολούθως. Η διασύνδεση αυτή έδωσε νέα διάσταση στη διαμόρφωση του νοήματος της ΕΚΕ, μιας και μεγάλο μέρος της έρευνας προσανατολίστηκε στη διασύνδεση με την οικονομική βιωσιμότητα, τη κερδοφορία αλλά και το θεσμικό πλαίσιο επενδύσεων με αντικείμενο την ΕΚΕ (Orlitzky, 2008; Carroll and Buchholtz, 2000; Aupperle et al., 1985; Mc Williams and Siegel, 2000; Mc Williams et al., 2006). Αυτό έθεσε νέα ερωτήματα στο παγκόσμιο πολιτικό και οικονομικό σύστημα, αναζητώντας τα νέα όρια της εξουσίας του κράτους, των διεθνών οργανισμών και αυτών των πολυεθνικών εταιρειών.

Σημαντικό, ακόμα, σημείο της δεκαετίας αυτής είναι η εξέταση της οικονομικής απόδοσης μέσα από το πλαίσιο των κοινωνικά υπεύθυνων επενδύσεων (Social responsible Investing). Τα ερευνητικά αποτελέσματα, ωστόσο, είναι αντικρουόμενα εξαιτίας της μεθοδολογίας κάθε σχολής, ιδεολογίας και περίπτωσης που χρησιμοποιούνται. Το γενικό συμπέρασμα που καταλήγουν οι περισσότερες έρευνες

τη δεκαετία αυτή είναι ότι δεν υπάρχει ξεκάθαρη σχέση μεταξύ κοινωνικής ευθύνης και εταιρικής κερδοφορίας (McWilliams and Siegel, 2000; Wood, 2010; Mc Williams et al., 2006; Grayson and Hodges, 2005; Burke and Logdson, 1996). Αυτό συμβαίνει, γιατί η μεθοδολογία που χρησιμοποιείται σε κάθε ερευνητική περίπτωση ποικίλει ως προς τις μεταβλητές που χρησιμοποιούν, με αποτέλεσμα να μην υπάρχει μια κοινή ερευνητική συνισταμένη στην σύζευξη εταιρικής κερδοφορίας και κοινωνικής ευθύνης. Ο A. Carroll στη συνέχεια αναφέρεται στη σημασία της βραχυπρόθεσμης κερδοφορίας ως σημαντικής αλλά όχι καταλυτικής σημασίας για την οικονομική βιωσιμότητα. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα ο Carroll να υποστηρίξει ξανά ότι ο όρος εταιρική κερδοφορία θα πρέπει να περιλαμβάνει εκτός από την οικονομική μεταβλητή και άλλες τρεις μη οικονομικές όπως η νομική, η ηθική και η φιλανθρωπική, οι οποίες συμβάλουν κατά τον Carroll στα μακροπρόθεσμα και έμμεσα εταιρικά κέρδη (καλή φήμη, marketing, διαπραγματευτική ισχύ). Η προσέγγιση, επίσης, αυτή συμφωνεί ερευνητικά και με τη συζήτηση για τη σημασία της σχέσης κερδοφορίας και κοινωνικής ευθύνης στις επιχειρήσεις (McWilliams and Siegel, 2000; Wood, 2010; Mc Williams et al., 2006; Burke and Logdson, 1996). Η σχέση της εταιρικής έρευνας και ανάπτυξης (R&D) με την ΕΚΕ, στοχεύοντας σε διάφορες διοικητικές κατηγορίες, όπως η ποιότητα προϊόντος, η διαχείριση των κινδύνων, η ποιότητα εργασίας, η ικανοποίηση του πελάτη ως προσεγγίσεις, κερδίζουν σημαντικό έδαφος και επηρεάζουν καταναλωτές στη σχέση τους με τις επιχειρήσεις (π.χ. η Nike, η Bodyshop, LEVIS κ.α)

Οι επιχειρήσεις, επίσης, παγκοσμίως φαίνεται να αντιλαμβάνονται τη σπουδαιότητα της ΕΚΕ τόσο από τη σκοπιά του μακροπρόθεσμου κέρδους τους όσο και από την έμμεση πολιτική δύναμη που απορρέει σε αυτές, ως σπουδαία κοινωνική δραστηριότητα (Hopkins, 2003; 2004; Giddens 2007). Η ίδρυση, επίσης, το 1995 του Παγκόσμιου Συμβουλίου Επιχειρήσεων για την Αειφόρο Ανάπτυξη (World Business Council for Sustainable Development) και του δικτύου CSR Europe αποτελεί ακόμα μια απόδειξη της διεθνούς κινητικότητας στην κατεύθυνση της ΕΚΕ, η οποία συνδυάστηκε και με πολιτικές πρωτοβουλίες σε αρκετές αναπτυγμένες χώρες όπως η Γερμανία, οι Σκανδιναβικές χώρες, οι ΗΠΑ, η Μ. Βρετανία, η Γαλλία, η Ολλανδία κ.α. Το σημαντικό ωστόσο είναι η διασύνδεση της κερδοφορίας όχι μόνο με τη κοινωνική υπευθυνότητα αλλά και την κοινωνική ανευθυνότητα αναφορικά με το νόμο, τις κοινωνικές νόρμες, το περιβάλλον (Wood, 2010; Hopkins, 2003; Johansson

and Magnusson, 1998; WBCSD, 1999; 2002; Keijzers, 2002). Η ανάπτυξη της τριμερούς διάστασης της ΕΚΕ από τον Elkington (2004) το 1994 μέσα από το Triple Bottom Line αποτελεί με αυτή του Carroll ίσως από τις πιο περιγραφικές προσεγγίσεις στην ΕΚΕ με σημαντική επιρροή στην εξέλιξη της. Τη πρώτη δεκαετία του 21ο αιώνα η προσέγγιση της ΕΚΕ αυξάνει την αναγνωρισιμότητα της τόσο σε επίπεδο πολιτικής όσο και σε επίπεδο επιχειρήσεων αφού αντιλαμβάνονται το ότι αποτελούν ένα ισχυρό μεν αλλά υποσύστημα δε του κοινωνικού συστήματος. Στην εννοιολογική αυτή ανάλυση φαίνεται ότι η ΕΚΕ δεν είναι μια αυτοκινούμενη διαδικασία αλλά μια θεωρητική αρχή που βασίζεται σε κάποιες βασικές συνιστώσες όπου προσαρμόζονται και αναπτύσσονται ανάλογα με τον τόπο, το χρόνο και τις κοινωνικές ανάγκες. Αυτό που φαίνεται πλέον καθαρά είναι ότι δεν αποτελεί ζήτημα μόνο των επιχειρήσεων αλλά και της σύγχρονης δομής του κράτους με ιδιαίτερη έμφαση στην ΕΕ (Commission, 2003; 2001c; 2006; 2001a). Το 2000 στον ΟΗΕ με το Global Compact, το GRI, στους στόχους της χιλιετίας και το Johannesburg η σημασία της ΕΚΕ αναδεικνύεται σε σημαντικό στοιχείο της παγκόσμιας ανάπτυξης. Η δεκαετία αυτή θα μπορούσαμε επιγραμματικά να τονίσουμε ότι σε θεωρητικό επίπεδο, ο ορισμός της ΕΚΕ απέκτησε μόνιμα χαρακτηριστικά και συνεπικουρήθηκε σε μεγάλο βαθμό από δημόσιες πολιτικές και εταιρικές δράσεις πολυεθνικών τόσο στις αναπτυγμένες όσο και τις αναπτυσσόμενες χώρες. Αυτό έγινε σε Ευρωπαϊκές χώρες σε επίπεδο ελέγχου των ρύπων, της ανακύκλωσης, της ζωής του προϊόντος και την προώθηση της περιβαλλοντικής αναφοράς. Στις αρχές της δεκαετίας η στάση αυτή δεν ήταν τόσο έντονη όσο στο τέλος της με την εμφάνιση της διεθνούς χρηματοπιστωτικής κρίσης το 2008. Η συνειδητοποίηση της σπουδαιότητας της ΕΚΕ γίνεται ολοένα και μεγαλύτερη τα τελευταία χρόνια στην Ευρώπη, τις ΗΠΑ αλλά και το σύνολο των Διεθνών Οργανισμών, γεγονός που έγινε ιδιαίτερα έντονο την περίοδο της οικονομικής κρίσης από το 2008-2009. Η αρχή, ωστόσο, από την ΕΕ (Commission, 2011a) έγινε νωρίτερα το 2001 με την Πράσινη Βίβλο για την ΕΚΕ, αφού η ΕΕ την δεκαετία αυτή έχει προσανατολίσει τη διαμόρφωση των πολιτικών της προς την αειφόρο ανάπτυξη και την ΕΚΕ. Ο στόχος της από το 2006 είναι να καταστεί η Ένωση η πιο ανταγωνιστική και καινοτόμα οικονομική δύναμη στην αειφόρο ανάπτυξη της παγκόσμιας οικονομικής σκακιέρας (Commission, 2006). Ο ρόλος, ωστόσο, του κράτους και των διεθνών οργανισμών στην κατανομή της ανάπτυξης, τη διάκριση δικαιωμάτων και υποχρεώσεων αναδεικνύουν μια αναδυόμενη θεσμική σύγκρουση, η οποία στην Ευρώπη γίνεται εντονότερη την περίοδο

της κρίσης. Σε ακαδημαϊκό επίπεδο αλλά και στη διεθνή πολιτική ατζέντα πολλοί έχουν αρχίσει να χρησιμοποιούν το εννοιολογικό περίβλημα της ΕΚΕ για να προσδιορίσουν όχι μόνο το ρόλο των επιχειρήσεων στη κοινωνία αλλά και το ρόλο του κράτους στη παγκόσμια δομή της οικονομικής ανάπτυξης και τα σύγχρονα κοινωνικά και περιβαλλοντικά προβλήματα.

Η θεωρητική κατανόηση και οριοθέτηση της ΕΚΕ την δεκαετία αυτή ήταν σημαντική. Η διασύνδεση της οικονομικής απόδοσης με την κοινωνική υπευθυνότητα μέσα από δημόσιες πολιτικές (ΕΕ, περιβάλλον, ενέργεια, τουρισμός) αλλά και δράσεις πολυεθνικών προσπάθησαν τα τελευταία χρόνια να συνδέσουν την οικονομική βιωσιμότητα με την ΕΚΕ. Η σχέση αυτή φαίνεται τη δεκαετία αυτή να είναι βιώσιμη μέσα από τις έρευνες Wood (2010) όπου η ΕΚΕ χαρακτηρίζεται ακριβή αλλά λιγότερο ακριβή από τη μη δεοντολογική και κοινωνικά ανεύθυνη επιχειρηματικότητα. Συνοψίζοντας, το σημαντικό στοιχείο της δεκαετίας αυτή είναι η ωριμότητα που διέπει τον προβληματισμό γύρω από τον κοινωνικό βάρος ή το πολιτικό ρόλο που έχει η επιχείρηση ως φορέας τόσο στην διαμόρφωση πολιτικής και στην διαδικασία λήψης των αποφάσεων, όσο και στην ποιότητα της δημοκρατίας και της δίκαιης κατανομής της ανάπτυξης παγκοσμίως. Η ΕΕ ήδη από τη αρχή της δεκαετίας αυτής έχει προχωρήσει στον ορισμό της ΕΚΕ και έχει αποδώσει τα ευρωπαϊκά χαρακτηριστικά. Το 2006 με το στρατηγικό στόχο να αποτελέσει πόλο αριστεία για την ΕΚΕ, θέτει ως μοντέλο δράσης και εξέλιξης της ΕΚΕ το Ευρωπαϊκό κοινωνικό μοντέλο. Η διάσταση των Zadek για τη τρίτη και τέταρτη γενιά ΕΚΕ (2001; 2006; 2007), την σχέση μεταξύ ΕΚΕ με το θεσμικό πλαίσιο, τα μοντέλα διακυβέρνησης και τα είδη δημοσίων πολιτικών ΕΚΕ από τους Albareda et al. (2007), Letticia (2010) Aaronson και Reeves (2002), Aguilera et al. (2006), Zadek (2006), Pallazzo και Scherer, Fox, Ward και Howard (2002) δίνουν νέα διάσταση στην ΕΚΕ, πολιτικά και θεσμικά. Αυτό που διαφαίνεται τη δεκαετία του '90 είναι ότι η ΕΚΕ δεν είναι μονοδιάστατη ως γεγονός. Η διασύνδεση της με το αντικείμενο της διακυβέρνησης και του πλαισίου συνεργιών μεταξύ κράτους, επιχειρήσεων και κοινωνίας των πολιτών είναι ένα δυναμικό ζήτημα που απασχολεί σημαντικά τον ακαδημαϊκό διάλογο για την ΕΚΕ και την εφαρμοσμένη διάσταση του σε πολιτικό επίπεδο διεθνώς (ΟΗΕ, ΟΟΣΑ), περιφερειακά (ΕΕ, ΗΠΑ, BRIC) αλλά και επιχειρησιακά (πολυεθνικές, μικρομεσαίες επιχειρήσεις).

Συνοψίζοντας την ενότητα αυτή θα ήταν χρήσιμο να αναλυθούν οι τρεις βασικές διαστάσεις της ΕΚΕ όπως προκύπτουν από τα παραπάνω βασισμένες και στο περιεχόμενο της Πυραμίδας του Carroll, της τριμερούς προσέγγισης και των υπολοίπων προσεγγίσεων. Η οικονομική και επιχειρησιακή διάσταση της Εταιρικής Κοινωνικής Ευθύνης είναι από την σκοπιά των επιχειρήσεων η πιο σημαντική, αφού απαντά στο πρωτογενές χαρακτηριστικό του επιχειρηματικού γονότυπου που είναι η κερδοφορία. Ο σκοπός των επιχειρηματικών διεργασιών στοχεύει σε καθεστώς αγοράς στο βραχυπρόθεσμο ή μακροπρόθεσμο οικονομικό κέρδος, το οποίο αποτελεί άλλωστε το συστατικό στοιχείο στις ενέργειες των επιχειρήσεων. Η άποψη του M. Friedman (1970) για την σχέση της κερδοφορίας των επιχειρήσεων με την κοινωνική τους ευθύνη (“the only one responsibility of business towards society is the maximization of profits to the shareholders within the legal framework and the ethical custom of the country”) είναι σημαντική για την περαιτέρω κατανόηση του σύνθετου αυτού όρου. Οι όροι αυτοί δεν είναι τόσο ασύνδετοι μεταξύ τους όπως είδαμε και από την ανάλυση της Wood (1991; 2010). Η πιο προσεκτική ανάλυση του ορισμού αυτού από τον Friedman απαντά σε ένα μέρος της ΕΚΕ και πιο ειδικά στην οικονομική υπευθυνότητα (μέτοχοι, marketing, ποιότητα προϊόντος) και τη νομική της διάσταση (αρχή ανταγωνισμού, φορολογία) που για κάποιους αποτελεί τη βασική προϋπόθεση για το επόμενο στάδιο της ΕΚΕ. Η άποψη άλλωστε του Friedman τοποθετείται σε περιβάλλον οργανωμένης οικονομίας της αγοράς, φιλελεύθερου πολιτικού συστήματος και κράτους δικαίου που δεν είναι δεδομένα στο περιβάλλον της παγκοσμιοποίησης.

Η πυραμίδα του Carroll (1991;1979) για την ΕΚΕ θέτει την οικονομική διάσταση της ΕΚΕ ως το βασικό πυλώνα της ίδιας αλλά και της επιχειρηματικής διεργασίες *per se*. Η διάσταση αυτή είναι νευραλγική και κατανοητή στη λειτουργία των επιχειρήσεων αφού αποτελεί μέρος του γονότυπου τους και προϋπόθεση για να είναι κοινωνικά υπεύθυνες. Η σημασία, ωστόσο, του όρου της κερδοφορίας μπορεί να είναι κυρίαρχη στη στοχοθεσία κάθε επιχειρηματικής διεργασίας αλλά δεν μπορεί να αποκόπτει το υποκείμενο της δράσης αυτής από το συνολικό κοινωνικό σύστημα του οποίου αποτελεί υποσύστημα. Ο Zenisek (1979) προσθέτει στη διάσταση αυτή μεταβλητές που επηρεάζουν την οικονομική διάσταση και το πυλώνα του κέρδους, βασισμένες στις αρχές της ζήτησης και της προσφοράς. Η διασύνδεση, επίσης, συνολικά των εισροών (inflow) και των εκροών (outflow) με ζητήματα πέραν της κλασσικής

οικονομικής παραδοχής, όπως η μόλυνση του περιβάλλοντος και ο κοινωνικός αποκλεισμός εμπλουτίζουν σημαντικά τη διάσταση αυτή της ΕΚΕ (Crouch, 2006)

Η διασύνδεση της κερδοφορίας και της οικονομικής αποδοτικότητας των επιχειρήσεων είναι ένα ζήτημα σημαντικό εξαιτίας των διαφορετικών εκτιμήσεων σχετικά με το πόσο άμεση είναι η σχέση. Ήδη από την δεκαετία του '70 οι πρώτες εμπειρικές μελέτες έλαβαν χώρα προκειμένου να εξακριβώσουν τη σχέση αυτή, κάτι που μέχρι και σήμερα αποτελεί ζήτημα. Η ΕΚΕ φαίνεται να αποδίδει από την σκοπιά της κερδοφορίας μέσα από ένα μακροπρόθεσμο σχεδιασμό που στοχεύει στην οικονομική βιωσιμότητα της επιχείρησης σε μια υγιή καπιταλιστική κοινωνία και δημοκρατία. Οι προσεγγίσεις του marketing και τις διαχείρισης κινδύνου (risk management) αποτελούν τα βασικά παραδείγματα χρήσης της ΕΚΕ ως βασική στρατηγική επιχειρησιακής διεργασίας (Grayson and Hodges, 2005). Το ερώτημα, ωστόσο, που τίθεται αφορά το κατά πόσο μια μακροχρόνια στρατηγική για την ΕΚΕ θα είναι τελικά βιώσιμη όσο καλοσχεδιασμένη και να είναι, και εάν ο ρόλος του κράτους δύναται να επηρεάσει ή όχι το βασικό στοιχείο της κερδοφορίας.

Η διασύνδεση της άμεσης κερδοφορίας με την ΕΚΕ είναι μια επίπονη διαδικασία και παρά τις λειτουργικές αδυναμίες φαίνεται να είναι βιώσιμη μακροπρόθεσμα. Αυτό προκύπτει και από το αντίστροφο συμπέρασμα όπου η κοινωνική ανευθυνότητα για πολλές επιχειρήσεις κοστίζει περισσότερο από την ΕΚΕ κατά τη Wood (2010). Η ανάδειξη της σχέσης μεταξύ οικονομικής αποδοτικότητας και της ΕΚΕ έχει επηρεάσει σημαντικά την ακαδημαϊκή έρευνα αλλά και το R&D (Research and Development) πολλών πολυεθνικών. Παρά το γεγονός ότι η σχέση κερδοφορίας και ΕΚΕ είναι στο επίκεντρο, πολλές επιχειρήσεις δηλώνουν άγνοια και αδυναμία μη μπορώντας να προσδιορίσουν το οικονομικό κέρδος όταν είναι κοινωνικά υπεύθυνες. Οι επιστήμες, επίσης, του marketing και της διοίκησης είναι κάποια από τα επιχειρησιακά εργαλεία που έχουν αναπτύξει εφαρμογές ΕΚΕ και τη σχέση της με την οικονομική βιωσιμότητα (Burke and Logdson, 1996; Luo and Bhattacharya, 2006; Wood, 2010; Charter et al., 2002). Οι μαζικές αντιδράσεις των πολιτών και καταναλωτών στις αναπτυγμένες αλλά και στις αναπτυσσόμενες χώρες αποτελούν σημαντικούς επιταχυντές της μεθοδολογίας αυτής. Αυτό γιατί διαχρονικά έχουν επιφέρει οικονομική ζημία και μία μη διαχειρίσιμη κοινωνική πίεση που επηρέασε σημαντικά την οικονομική βιωσιμότητα μεγάλων επιχειρήσεων.

Η αφύπνιση άλλωστε των επιχειρήσεων για συστήματα διαχείρισης ποιότητας όπως TQM, ISO, EMAS, ECOLABEL εντάσσονται στη διαχείριση πιθανού κινδύνου, καλής φήμης και καταδεικνύουν ότι έχουν αρχίσει να αντιλαμβάνονται τις εξελίξεις στην αγορά. Οι παραπάνω πιστοποιήσεις συμβάλλουν στη κοινωνική αποδοτικότητα της επιχείρησης και ενδυναμώνουν σημαντικά στο προφίλ της εταιρίας εμπορικά. Αυτή μάλιστα η πιστοποίηση μπορεί να λάβει διαστάσεις συνολικά στην εφοδιαστική αλυσίδα αλλά και στη συνεργασία με εμπλεκόμενους κοινωνικούς φορείς. Το έμμεσο αυτό κέρδος στοχεύει σε τρία σημεία που εξυπηρετούν την εταιρική κερδοφορία όπως η πρόληψη, η δημιουργία καινοτομίας και ενός ισχυρού ονόματος στην αγορά. Η σχέση αυτή της εταιρίας με το πελάτη έχει λάβει πολλές διαφορετικές διαστάσεις (ηθική, οικονομική, νομική) από πλευράς θεσμικού πλαισίου από την δεκαετία του '90 και ειδικά μετά το 2000. Αυτό συμβαίνει γιατί η σχέση με το πελάτη αρχίζει να διαμορφώνεται βασισμένη και σε πολιτικούς δείκτες, μιας και ο πελάτης εκτός από την ιδιότητα αυτή έχει και την ιδιότητα του πολίτη. Ευρωπαίοι όπως οι Σκανδιναβοί ή στη Μεγάλη Βρετανία αλλά και τις ΗΠΑ έχουν παράδοση στην επιλογή προϊόντων με κοινωνικά και περιβαλλοντικά κριτήρια. Αυτό παρά το ότι δεν είναι μαζικό έχει συμβάλει σε αξιομνημόνευτες κινητοποιήσεις που κατέληξαν στην παρακώλυση της πώλησης προϊόντων που έχουν παραχθεί με κοινωνικά ανεύθυνο τρόπο (Hopkins, 2003). Η προσέγγιση αυτή στην πολιτική των επιχειρήσεων εκτός του ότι διαμορφώνει ένα άλλο ύφος στην αγορά για τους πελάτες είναι και το μήνυμα που στέλνει εσωτερικά στην εταιρία. Το αδύναμο στοιχείο είναι ότι για ζητήματα όπως το περιβάλλον δεν προσδιορίζει άμεσα την ορθολογική επιλογή του πελάτη μιας και οι επιπτώσεις του περιβάλλοντος είναι έμμεσες επιδράσεις στην επιλογή του για ένα προϊόν ή μια υπηρεσία. Το ζήτημα, λοιπόν, αυτό δεν είναι απλό στην προσέγγιση του και για τον λόγο αυτό οι σύγχρονες στρατηγικές επικοινωνίας έχουν επιστρατεύσει το όπλο της μόδας στην προώθηση τέτοιων προϊόντων και υπηρεσιών, αφού κρίνεται ιδιαίτερα αποδοτικό σε μεγάλες αγορές όπως των ΗΠΑ και της Ευρώπης. Τα αγαθά αυτά που υπάγονται στην κατηγορία αυτή μέσα από έρευνες μπορούμε να τα χαρακτηρίσουμε και ως “προϊόντα ΕΚΕ” (CSR products) (Semenova and Hassel, 2008; Scholtens et al., 2008; Bulte et al., 2008; Heal, 2004; Carroll and Buchholtz, 2000; Parra, 2008).

Συνοψίζοντας τη συζήτηση για τη σχέση μεταξύ εταιρικής κοινωνικής ευθύνης και οικονομικής αποδοτικότητας διαπιστώνεται ότι είναι εξαιρετικά δύσκολο να

υπολογίσεις την σχέση αυτή εξαιτίας των αντικρουόμενων μεθόδων υπολογισμού (Carroll and Buchholtz, 2000). Οι βασικές διαπιστώσεις της διασύνδεσης κερδοφορίας με ΕΚΕ, είναι ότι όσο πιο κοινωνικά υπεύθυνες είναι οι εταιρίες τόσο πιο κερδοφόρες δύναται να γίνουν. Το σημαντικό σε αυτές τις συζητήσεις είναι κατά τη Donna Wood (2010) ότι μετά από πολλά χρόνια έρευνας για τη διασύνδεση της ΕΚΕ με την οικονομική αποδοτικότητα (CSR and Financial performance) έχουμε αποτελέσματα. Οι δυσκολίες, ωστόσο, για αξιόπιστη βάση δεδομένων στις στατιστικές αναλύσεις και τις διαφορετική μεθοδολογίας παραμένουν. Το συμπέρασμα κατά τη Wood (2010) είναι ότι η ΕΚΕ είναι σίγουρα μια δράση με κόστος αλλά όχι τόσο ακριβή σε σχέση με το κόστος της εταιρικής ανευθυνότητας. Η εταιρική κοινωνική ευθύνη είναι ο πολιτικός ή κοινωνικός προσδιορισμός των επιχειρήσεων μέσα στο κοινωνικό σύστημα και την διακυβέρνηση. Η κατανόηση αυτού είναι βασική στο σχεδιασμό δημόσιων πολιτικών ΕΚΕ τόσο σε επίπεδο θεσμικού πλαισίου όσο και σε τομείς ανάπτυξης (Wood,2010).

Η νομική και κοινωνική διάσταση της ΕΚΕ αναφέρεται στη βασική προϋπόθεση η επιχείρηση να σέβεται το νομοθετικό και θεσμικό πλαίσιο που αναφέρεται στη λειτουργία της αλλά και την ιδιότητα της ως νομικού προσώπου με δικαιώματα και υποχρεώσεις. Παρά το γεγονός ότι η ΕΚΕ δεν αποτελεί νομική υποχρέωση, η διάσταση αυτή θέτει ως βασική προϋπόθεση η επιχείρηση να είναι νομοταγής προτού καθοριστεί ως κοινωνικά υπεύθυνη. Το ζητούμενο που προκύπτει είναι ότι οι επιχειρήσεις για να προσεγγίσουν την ΕΚΕ θα πρέπει να έχουν ένα σαφή ορισμό για αυτή τόσο για τη σχέση της με την επιχειρηματικότητα όσο και το νομικό πλαίσιο. Συγκεκριμένα, αυτό μπορεί να είναι η καταβολή των φόρων, των εργατικών εισφορών ή και η ακολουθία της περιβαλλοντικής και εργατικής νομοθεσίας. Αυτό, ωστόσο, παρά το ότι είναι δεδομένο για την ΕΕ σε πολλές αναπτυσσόμενες χώρες δεν αποτελεί μέρος του πλαισίου της εταιρικής διακυβέρνησης αλλά στρατηγική ΕΚΕ ιδιωτικά από επιχειρήσεις (Carroll, 1999; Matten, 2009; Heal, 2004; Elkington, 2004; Commission, 2011).

Οι νομικοί κανόνες και η υπακοή των επιχειρήσεων σε αυτούς αποτελούν το minimum standard κοινωνικής ευθύνης με βάση την προσέγγιση της πολιτικής ιδιότητας της επιχείρησης (corporate citizenship) για την ΕΕ (Commission, 2011). Οι δεσμευτικοί για παράδειγμα κανόνες για την σύσταση και λειτουργία των

επιχειρήσεων βασίζονται σε κοινωνικά και περιβαλλοντικά κριτήρια περισσότερο σε αναπτυγμένες σε σχέση με άλλες αναπτυσσόμενες. Αυτό οφείλεται σε πολλούς παράγοντες όπως ιστορικούς ή πολιτικούς, αφού για παράδειγμα κάποια κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως οι Σκανδιναβικές χώρες, οι χώρες του Ρήνου και η Μεγάλη Βρετανία, ανέδειξαν το πλαίσιο της ΕΚΕ ήδη από τη δεκαετία του '60 και του '90. Το πλαίσιο για την ΕΚΕ μπορεί να μην έχει την παραδοσιακή κανονιστική διάσταση αλλά αυτό της ήπιας ρύθμισης, της εταιρικής αυτορρύθμισης ή και της ανάπτυξης επικουρικής νομοθεσίας όπως αυτή που εντοπίζεται στην ΕΕ (reporting) (Krugman, 2009; Albareda et al., 2007; EC,2011)

Οι επιχειρήσεις σε ένα καπιταλιστικό σύστημα βασίζονται κυρίως στην ιδιωτική πρωτοβουλία και έχουν ως στόχο την κερδοφορία για να είναι βιώσιμες, να παράγουν υπηρεσίες και θέσεις εργασίας. Η δράση αυτή εξελίσσεται σε ένα σύγχρονο κράτος και υπάγεται σε ένα νομικό πλαίσιο που θέτει κάθε φορά το Σύνταγμα και οι νόμοι κάθε χώρας. Η συμβατότητα, ωστόσο, με τους νόμους και το δίκαιο κάθε χώρας αποτελεί τη βάση στην πολιτική και κοινωνική φύση της εταιρίας. Η συμφωνία της εταιρικής δράσης με το νομικό πλαίσιο κάθε χώρας είναι σημαντικό γιατί την ανάπτυξη της αγοράς, των κανόνων διαφάνειας και την αρχή του ανταγωνισμού. Οι προϋποθέσεις αυτές έχουν άλλωστε άμεση σχέση με τον ορισμό που δίνει και ο Friedman (1970) για την λειτουργία των επιχειρήσεων σε σχέση με την κοινωνική τους ευθύνη στο πεδίο που αφορά το κανονιστικό πλαίσιο. Οι νόμοι, ωστόσο, μεταξύ των χωρών δεν είναι οι ίδιοι μιας και απαντούν σε διαφορετικές κοινωνίες αλλά και σε διαφορετικά πολιτικά καθεστώτα. Το γεγονός αυτό, όπως έχει επηρεάσει και άλλα κοινωνικά ζητήματα, έχει φυσικά επηρεάσει και το θέμα της εταιρικής κοινωνικής ευθύνης και γενικότερα τα ζητήματα που άπτονται της ανθρώπινης ανάπτυξης και της προστασίας του περιβάλλοντος. Η διεθνής αυτή ασυμφωνία για νομικά ζητήματα που άπτονται της λειτουργίας, ίδρυσης και κοινωνικής ευθύνης της εταιρίας είναι ένα θέμα το οποίο το έχουν κατά καιρούς εκμεταλλευτεί μεγάλες εταιρείες, μεταφέροντας τις παραγωγικές του δραστηριότητες σε χώρες υπανάπτυκτες ή αναπτυσσόμενες. Αυτό εκτός του ότι δικαιολογείται από την πλευρά της μείωσης του κόστους και της λειτουργικής ευκολίας, συνεπάγεται ένα χαλαρό νομικό πλαίσιο σε ζητήματα περιβάλλοντος, ανθρωπίνων δικαιωμάτων αλλά και πολιτικής διαφάνειας της χώρας. Το τελευταίο είναι ιδιαίτερος σημαντικό, αφού σε πολλές χώρες μεγάλες πολυεθνικές εταιρίες εκμεταλλεύονται διεφθαρμένες δημοκρατίες και απολυταρχικά καθεστώτα,

παραβλέποντας εθνικούς και κυρίως διεθνείς κανόνες του ΟΗΕ, της WBCSD και τις ILO (International Labor Organization).

Στην ευρωπαϊκή κοινότητα οι πρωτοβουλίες, ωστόσο, που έχει πάρει η Ένωση και τα κράτη μέλη της αναφορικά με τη διάσταση αυτή βασίζονται σε μη δεσμευτικούς νομικούς κανόνες (soft law), τη πιστοποίηση μέσα από Ecolabel, EMAS, ISO αλλά και κανόνων σχετικά με το reporting (GRI). Το ζητούμενο, ωστόσο της διάστασης αυτής είναι ο πλουραλισμός που τη χαρακτηρίζει αφού η επιχειρηματική διεργασία μπορεί να επεκταθεί από την Ευρωπαϊκή Ένωση σε άλλες χώρες. Αυτό καθιστά τη νομική διάσταση όχι και τόσο σαφή και αναδεικνύει το ζήτημα του κοινού ορισμού ως σημαντικού στα πλαίσια των διεθνών οργανισμών, όπως παρουσιάζεται στην συνέχεια του κεφαλαίου. Η κοινωνική διάσταση της ΕΚΕ τόσο σε ευρωπαϊκό όσο και σε διεθνές επίπεδο είναι πολυσύνθετο ζήτημα μιας και εμπίπτει σε θεμελιώδεις αρχές είτε του ελεύθερου εμπορίου, είτε της οικονομίας της αγοράς, είτε της προστασίας των δικαιωμάτων και του περιβάλλοντος. Η διάσταση αυτή της ΕΚΕ αναδεικνύει τη σημασία των συνεργιών μεταξύ επιχειρήσεων και του κράτους όπως αυτή προκύπτει στο σύγχρονο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης. Οι υπερεθνικοί οργανισμοί και οι πολυεθνικές, επιχειρήσεις αποτελούν σημαντικό παίχτη σε διεθνές επίπεδο στη διαμόρφωση ενός κανονιστικού πλαισίου για την ΕΚΕ όπως αυτό του ΟΟΣΑ ή του ΟΗΕ.

Η ηθική προσέγγιση της ΕΚΕ και η συσχέτιση με τα ενδιαφερόμενα μέρη βασίζεται στην ανάδειξη των ηθικών και δεοντολογικών ζητημάτων που πρέπει να απορρέουν από την δράση των εταιριών, την επιχειρηματική τους λειτουργία και τη διοικητική τους δομή στην εσωτερική και εξωτερική διάσταση της ΕΚΕ. Αυτές ουσιαστικά αναφέρονται στις ευθύνες που απορρέουν από την κοινωνία αλλά όχι από τη νομοθεσία και αφορούν κατά κύριο λόγο την περιβαλλοντική αειφορία και τον κοινωνικό ρόλο της επιχείρησης. Η διάσταση αυτή, ωστόσο, και στη πυραμίδα του Archie Carroll απορρέει από πρωτοβουλίες των επιχειρήσεων που δεν υπαγορεύονται από νόμους. Τέτοιες πρωτοβουλίες λαμβάνουν χώρα στα πλαίσια της ανάπτυξης soft law εργαλείων περιφερειακά (ΕΕ) όπως είδαμε και παραπάνω μέσα από τη διαδικασία της εκούσιας πιστοποίησης (labelling) για περιβαλλοντικά ή εργασιακά ζητήματα και της ποιότητας του προϊόντος. Η διοικητική δεοντολογία των επιχειρήσεων και ο ρόλος τους μέσα στην κοινωνία αναδεικνύει ότι οι επιχειρήσεις

δεν είναι συστήματα απομονωμένα από το εξωτερικό κοινωνικό περιβάλλον, κάτι που σημαίνει ότι αλληλεπιδρούν με αυτό και επηρεάζονται είτε θετικά είτε αρνητικά από αυτό. Η σχολή των Business Ethics αναδεικνύουν τις εξωγενείς επιρροές (θρησκεία, κουλτούρα, φιλοσοφία) στην εξέλιξη της διάστασης αυτής ήδη από το 19ο αιώνα. Το σημαντικό, ωστόσο, στοιχείο που δύναται να αναδείξει η ηθική διάσταση της ΕΚΕ για τις επιχειρήσεις είναι η αλλαγή στο τρόπο οργάνωσης και διοίκησης στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης τα τελευταία 20 χρόνια. Οι κοινωνικές νόρμες που διαμορφώθηκαν σε παγκόσμιο επίπεδο από τα κινήματα καταναλωτών, του περιβάλλοντος και των κοινωνικών δικαιωμάτων έχουν μια δυναμική που αλλάζει και επηρεάζει την επιχειρηματική διεργασία. Η ηθική διάσταση της ΕΚΕ, λοιπόν, αυτό που αντιπροσωπεύει είναι η εθελοντική ανάπτυξη της διοικητικής δεοντολογίας σε όλη τη γραμμή παραγωγής από τις επιχειρήσεις, τόσο εντός (υπαλλήλους, εφοδιαστική αλυσίδα, πελάτες) όσο και εκτός (κράτος, κοινωνία, περιβάλλον) με ανάπτυξη συνεργιών. Αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό, γιατί δεν αποτελεί βασική προϋπόθεση για τη λειτουργία τους από μία χώρα Α σε μία χώρα Β. Το φαινόμενο αυτό έχει οδηγήσει πολλές πολυεθνικές αλλά και μεσαίες επιχειρήσεις στην ανάπτυξη κώδικα ηθικής και διοικητικής δεοντολογίας εναρμονισμένου με τους διεθνείς κανόνες και ελέγχους από ΜΚΟ και διεθνείς οργανισμούς (Carroll, 1999; Garriga and Mele, 2004; Wartick and Cochran, 1985; Sacconi, 2004; Heal, 2004; Keijzers, 2002).

Η διάσταση αυτή της ΕΚΕ επηρεάζει, επίσης, και την διοίκηση της επιχείρησης και είναι χρήσιμη η αναφορά της στους τρεις τύπους διοικητικής προσέγγισης των Carroll και Bucholtz (2000). Την αντιδεοντολογική που βασίζεται στη μονοδιάστατη προσέγγιση μακριά από οποιοδήποτε κανόνα ή πνεύμα δικαίου. Τη δεοντολογική που κερδίζει έδαφος στην διεθνή πρακτική και βασίζεται στην προσέγγιση του κέρδους μέσα από πράξεις βασισμένες στο γράμμα και το πνεύμα του νόμου. Την αμοραλιστική που είναι η προσέγγιση που ουσιαστικά αποδέχεται ως ελάχιστο μέτρο επιχειρηματικής ηθικής την υπακοή στους βασικούς νόμους τοπικά, την αύξηση της κερδοφορίας και ουδετερότητας των επιχειρήσεων. Η διοικητική μεθοδολογία που περιβάλλει την διάσταση αυτή διασυνδέει την ηθική διάσταση και με τις παραπάνω δύο, χωρίς να την περιορίζει στη μονοδιάστατη προσέγγιση της φιλανθρωπίας. Αυτή ως πράξη ΕΚΕ αποτελεί τη πιο δημοφιλή στην επιχειρηματική διεργασία, έχει χαρακτήρα απόλυτα εθελοντικό και περιλαμβάνεται στο πλαίσιο της ηθικής και δεοντολογικής διάστασης. Η φιλανθρωπία ως δράση ΕΚΕ δεν μπορεί να προσδιορίσει

από μόνη της το εάν μια εταιρία είναι ή όχι ανήθικη. Αυτό γιατί έχει παρατηρηθεί πολλές επιχειρήσεις να αναπτύσσουν τέτοιες δράσεις χωρίς να είναι σε θέση να αναπτύξουν τις παραπάνω διαστάσεις.

2.2 ΕΚΕ, Διαπιστώσεις και ορισμοί

Συνοψίζοντας, το ερώτημα που γεννάται από τη παραπάνω εννοιολογική περιήγηση και βιβλιογραφική έρευνα είναι το εάν οι εταιρίες τελικά γίνεται να είναι ή όχι κοινωνικά υπεύθυνες. Ο προβληματισμός για τη θέση των επιχειρήσεων στην κοινωνία είναι διαχρονικός. Η εξέλιξη της προσέγγισης της ΕΚΕ για να είναι ολοκληρωμένη θα πρέπει να εξεταστεί παράλληλα με αυτή της καπιταλιστικής οικονομίας και της κοινωνικής διακυβέρνησης σε όλα τα επίπεδα. Η ΕΚΕ στα πλαίσια των διεθνών οργανισμών, των επιχειρήσεων και των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων (ΜΚΟ) δεν είναι ταυτόσημη. Οι επικριτές της ΕΚΕ από τη νεοκλασική προσέγγιση τονίζουν ότι το κέρδος της εταιρίας και η επιχειρηματική διεργασία αυτή καθ' αυτή είναι η μοναδική κοινωνική ευθύνη με παράλληλη έμφαση στην ακολουθία των κανόνων που τη διέπουν. Ο διεθνής προβληματισμός αυτός είναι ιδιαίτερα σημαντικός, μιας και βασίζεται στο να υποδείξει επί της ουσίας το εάν η ΕΚΕ είναι λειτουργικά βιώσιμη και υπό ποιες προϋποθέσεις. Ο προβληματισμός αυτός συνεχίζεται στο κατά πόσο μπορούμε να θεωρήσουμε κοινωνικά υπεύθυνες εταιρίες στην καπνοβιομηχανία, τις πετρελαϊκές εταιρίες και άλλες πολυεθνικές σε είδη ρουχισμού και διατροφής. Όταν μάλιστα κάποιες από αυτές έχουν μολύνει το περιβάλλον, έχουν αδικήσει κοινωνίες και εργαζομένους στις αναπτυσσόμενες χώρες και τους πελάτες στο δυτικό κόσμο με την αντιστοιχία στο κόστος παραγωγής και τιμής πώλησης.

Ο προβληματισμός αυτός καταλήγει σε ένα βαθμό ότι σε πολλές περιπτώσεις η ΕΚΕ έχει γίνει ένα επικοινωνιακό εργαλείο από πολλές πολυεθνικές εταιρίες, χωρίς στην πραγματικότητα να είναι κοινωνικά υπεύθυνες. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την αμφισβήτηση της έννοιας και πρακτικά την αλλοτρίωση της, αφού όπως εξελίσσεται αποτελεί μέρος διαφημιστικής εκστρατείας και πολλές φορές δεν βασίζεται σε ένα διεθνές πλαίσιο όπως το Global Compact του ΟΗΕ. Ο ρόλος επίσης του κράτους και η ευθύνη που απορρέει για την ΕΚΕ είναι σημαντικό να προσδιοριστεί στα πλαίσια

της διακυβέρνησης πολυεπίπεδα. Η ΕΚΕ διαφέρει από μέρος σε μέρος αφού επηρεάζεται από τις σχέσεις μεταξύ πολιτικής, αγοράς και κοινωνίας, τα οποία καταλήγουν σε διαφορετικά μοντέλα διακυβέρνησης. Ανάλογα με το κράτος, τη παράδοση και του θεσμούς διαμορφώνεται τελικά ένα άλλο πλαίσιο εταιρικής και κοινωνικής διακυβέρνησης μέσα στο οποίο προσεγγίζεται και η ΕΚΕ.

Οι επιχειρήσεις αντίστοιχα για να μπορέσουν να απαντήσουν στις κοινωνικές προκλήσεις θα πρέπει να αναπτύξουν αντίστοιχα διοικητικά σχήματα τόσο στο εσωτερικό της επιχείρησης όσο και στο εξωτερικό αυτής (Grayson and Hodges, 2003). Η εταιρική κοινωνική ευθύνη και η ηθική διάσταση αυτής βασίζεται στις εταιρικές πρωτοβουλίες και την ανάπτυξη τους που σχετίζονται με την ανθρώπινη ανάπτυξη και την αειφορία του περιβάλλοντος συνολικά στην εφοδιαστική αλυσίδα, τόσο στο κομμάτι της παραγωγής και συνολικής ζωής του προϊόντος όσο και αυτό των ενδιαφερομένων μερών. Το σημαντικό στοιχείο, επίσης, είναι ότι σημαντικές επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται πολυεθνικά αλλά και τοπικά έχουν αναπτύξει πρωτοβουλίες και έχουν δημιουργήσει τα τελευταία δεκαπέντε χρόνια το ιστορικό προηγούμενο της εταιρικής κοινωνικής ευθύνης στην εφοδιαστική τους αλυσίδα ή σε μέρος αυτής.

Η ηθική διάσταση στην εταιρική κοινωνική ευθύνη για να αποκτήσει περισσότερες εφαρμοσμένες διαστάσεις, θα πρέπει να ξεφύγει από την φιλανθρωπία και να αποτελέσει ενεργή μεταβλητή στα αναπτυξιακά σχέδια των εταιριών κάτι που δεν είναι εύκολη διαδικασία. Ο ρόλος του κράτους, των διεθνών οργανισμών και η σχέση τους με τις επιχειρήσεις στο παγκόσμιο καπιταλιστικό σύστημα θα πρέπει να εξεταστεί μέσα από μοντέλα διακυβέρνησης (Moon, 2004; Hopkins, 2003). Η εξέταση διεθνών οργανισμών (ΠΟΕ, ΟΗΕ, ΠΤ, ΔΝΤ, ΙΛΟ) και διακρατικών ενώσεων όπως η ΕΕ θα μας καταδείξει την εξέλιξη της ΕΚΕ στην παγκόσμια ανάπτυξη, το παγκόσμιο εμπόριο και την ολοένα αυξανόμενα κριτική για το πόσο δίκαιο είναι αλλά και για τις απαιτούμενες αλλαγές σε θεσμικό επίπεδο.

Ο πλουραλισμός στις προσεγγίσεις για τον ορισμό της ΕΚΕ στο κεφάλαιο αυτό αποτελεί για πολλούς η λειτουργική αδυναμία της. Ο ορισμός της ΕΚΕ και η προσέγγιση της από τον Archie Carroll, τη Donna Wood ή του Milton Friedman αποτελούν ένα κοινό κώδικα επικοινωνίας επάνω στο χαρακτήρα του διαλόγου σχετικά με την ΕΚΕ. Η ποικιλία, ωστόσο, αυτή δεν διαφοροποιεί επί της ουσίας τον

ορισμό της ΕΚΕ αλλά σε επιμέρους ζητήματα αναδεικνύει ζητήματα προς περαιτέρω έρευνα. Το φιλανθρωπικό στοιχείο είναι πολύ έντονο, όπως επίσης, η οικονομική σχέση αποδοτικότητας και ΕΚΕ. Η περιβαλλοντική διάσταση στη βιβλιογραφία άρχισε να αναπτύσσεται δυναμικά τη δεκαετία του '90 με τη προσέγγιση Triple Bottom Line και της ΕΚΕ σε επίπεδο πολιτικής με την αειφόρο ανάπτυξη, τη στρατηγική αυτής και το περιβαλλοντικό μοντερνισμό (π.χ. ΕΕ).

Αυτό, ωστόσο, που έχει ενδιαφέρον στον όρο της ΕΚΕ είναι ότι ερευνητικά έχει αναλυθεί σε ικανοποιητικό επίπεδο η business case διάσταση του ορισμού που αφορά κατά κύριο λόγο την επιχείρηση. Η ενσωμάτωση της ΕΚΕ στη ανάλυση των θεσμών, το ρόλο του κράτους και τα μοντέλα διακυβέρνησης είναι ένα ζήτημα αναπτυσσόμενο. Αυτό γιατί οι επιχειρήσεις είχαν μεν ένα διαχρονικό κοινωνικό ρόλο, ο οποίος ακουμπά στην ευρύτερη έννοια της ΕΚΕ, χωρίς να μπορεί να προσδιοριστεί με σαφήνεια ο όρος της ΕΚΕ σε ένα παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον πολιτικής και οικονομίας. Το βασικό, λοιπόν, συστατικό της ΕΚΕ είναι ο πλουραλισμός των προσεγγίσεων παρά τα κοινά πεδία πολλές φορές των ορισμών (Dahlsrud, 2008; Crane et al., 2008). Όπως διαπιστώνει και ο Dahlsrud (2008) η ΕΚΕ αποτελείται από τριάντα επτά επίσημους ορισμούς, οι οποίοι έχουν από τη μία κοινά χαρακτηριστικά μεταξύ τους, αλλά από την άλλη διαπιστώνεται η συσχέτιση με το χώρο, το χρόνο και τις θεσμικές τους επιδράσεις. Ο Dahlsrud (2008) εμπλουτίζει το διάλογο με τη διαπίστωση ότι οι ορισμοί χαρακτηρίζονται από πέντε κοινές διαστάσεις όπως τα ενδιαφερόμενα μέρη, τη κοινωνική, τη οικονομική, την εθελοντική και τη περιβαλλοντική διάσταση.

Συνοψίζοντας, για τη καλύτερη κατανόηση της έννοιας θα μπορούσαμε να αναφέρουμε τέσσερις ορισμούς που καταδεικνύουν το σύνθετο περιεχόμενο του όρου της ΕΚΕ. Αυτό θα είναι ιδιαίτερα χρήσιμο για τα υπόλοιπα κεφάλαια της διατριβής, όπου η διασύνδεση της ΕΚΕ με τη διακυβέρνηση, το ρόλο του κράτους και τη δημόσια πολιτική γίνεται αμεσότερη σε παγκόσμιο και περιφερειακό επίπεδο. Οι παρακάτω ορισμοί διακρίνονται σε αυτούς που είναι κοντύτερα τόσο στην πραγματικότητα των επιχειρήσεων όσο και σε αυτούς που αναδεικνύουν μία αμεσότερη πολιτική διάσταση. Σημαντικό είναι, επίσης, το γεγονός ότι αποτέλεσαν μέρος της έρευνας της διατριβής και ότι λήφθηκαν υπόψη στη μελέτη περίπτωσης, τις συνεντεύξεις και τα ερωτηματολόγια.

Archie Carroll: *“The social responsibility of business encompasses the economic, legal, ethical and philanthropic expectations placed on organizations by society at a given point in time”*.

Ευρωπαϊκή Ένωση το 2001: *“A concept whereby companies integrate social and environmental concerns in their business operations and in their interaction with their stakeholders on a voluntary basis.”*

Ευρωπαϊκή Ένωση το 2011: *“The responsibility of enterprises for their impacts on society”*...Complying with legislation and collective agreements negotiated between social partners is the basic requirement for an enterprise to meet its social responsibility. The enterprises should have a process in place to integrate social, environmental, ethical human rights and consumer concerns into their business operations and core strategy in close cooperation with their stakeholders.

To World Business Council for Sustainable Development (1999): *“Corporate social responsibility is the continuing commitment by business to contribute to economic development while improving the quality of life of the workforce and their families as well as of the community and society at large”*.

2.3 Διακυβέρνηση και Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη

Όπως είδαμε και στο προηγούμενο κεφάλαιο το πεδίο της ΕΚΕ αποτελεί τόσο σε επίπεδο έρευνας όσο και σε εφαρμοσμένο ένα πολυδιάστατο φαινόμενο όπου αλληλεπιδρούν τα ζητήματα της λειτουργίας των επιχειρήσεων και του ρόλου τους στη κοινωνία, σε συνάρτηση με τα ενδιαφερόμενα μέρη και το ρόλο του κράτους. Η ανάπτυξη της πολιτικής διάστασης στη Πράσινη Βίβλο το 2001 και τον πρώτο ευρωπαϊκό ορισμό για την ΕΚΕ αποτέλεσε σημαντικό βήμα στη διαμόρφωση πολιτικής περιφερειακά αλλά και παγκόσμια (ΟΗΕ, ΟΟΣΑ, ΔΟΕ).

- **Θεσμοί, Διακυβέρνηση και ΕΚΕ**

Η σημασία των θεσμών και οι διαφορές στα μοντέλα διακυβέρνησης και κατ' επέκταση των εφαρμογών ΕΚΕ θέτουν ως βασικά πεδία στη διαμόρφωση της έννοιας

εκτός από τις επιχειρήσεις, και το ρόλο του κράτους στις κοινωνίες. Η σημασία του θεσμικού ρόλου του κράτους τόσο εσωτερικά της Ευρώπης όσο και παγκόσμια έχει διαφορετική βαρύτητα στη σχέση με την αγορά, το περιβάλλον της οικονομίας και το πλαίσιο διακυβέρνησης. Αυτό επηρεάζει και το θεσμικό πλαίσιο της ΕΚΕ, αφού ο πλουραλισμός αυτός στο συντονιστικό ρόλο του κράτους διαμορφώνει διαφορετικά πεδία κοινωνικής και εταιρικής διακυβέρνησης. Οι Carroll και Bouchholtz (2000) στο βιβλίο *Business and Society* αναφέρουν τη σημασία του κράτος στην ανάπτυξη του θεσμικού πλαισίου για την ΕΚΕ τοπικά και περιφερειακά. Η διαπραγματευτική ισχύ του κράτος πολιτικά και οικονομικά επηρεάζει τη δομή στη διακυβέρνηση και το θεσμικό πλαίσιο της αγοράς καταλήγοντας για παράδειγμα είτε στο μοντέλο της φιλελεύθερης οικονομίας της αγοράς (Liberal market economy), είτε της συντονισμένης οικονομίας της αγοράς (Coordinated market economy). Τα διαφορετικά πεδία κοινωνικής και εταιρικής διακυβέρνησης παρά τη σύγκλιση, μετά και την πτώση του υπαρκτού σοσιαλισμού, διαμορφώνουν πολιτικά πεδία ΕΚΕ που έχουν ομοιότητες και διαφορές. Αυτό γιατί η κοινωνική ευθύνη των επιχειρήσεων είναι μια δυναμική κοινωνική διαδικασία που είναι δύσκολο να αποκτήσει χαρακτηριστικά “one size fits all” αλλά και γιατί επηρεάζεται από το ύφος των σχέσεων μεταξύ πολιτικής-κοινωνίας με την αγορά και το ρόλο των επιχειρήσεων (Carroll, 1999; Crouch, 2006; Campbell, 2006; Donaldson, 2008).

Ο ρόλος του κράτους στην διαμόρφωση ενός ρυθμιστικού πλαισίου για τη λειτουργία των επιχειρήσεων στα πλαίσια της εταιρικής διακυβέρνησης και τα όρια μεταξύ των νομικών υποχρεώσεων και της αυτορρύθμισης, αναφορικά με τη κοινωνική ευθύνη, παρατηρείται στην Ευρώπη και τις ΗΠΑ ήδη από το 19ο αιώνα (Carroll and Buchholtz, 2000; Aguilera et. al, 2004; 2006; Aaronson and Reeves, 2002; Carroll, 2008). Στις ΗΠΑ ήδη από το 19ο αιώνα το κράτος (παρά τη φιλελεύθερη παράδοση της οικονομίας) είχε για παράδειγμα ρυθμιστικό ρόλο στην ανάπτυξη του σιδηροδρομικού δικτύου και της αγοράς μέσα από επιδοτήσεις, προκειμένου οι εν δυνάμει επενδυτές να αποκτήσουν κίνητρο να αναλάβουν το σιδηροδρομικό δίκτυο. Στόχος αποτελούσε το σιδηροδρομικό δίκτυο και η επιτάχυνση της εκβιομηχάνισης της χώρας μέσα από το πολιτικό εργαλείο της δημιουργίας αγοράς (market creation). Η αποτυχία, ωστόσο, της αγοράς που ακολούθησε μέσα από την ανάπτυξη μονοπωλίων και την έλλειψη της κοινωνικής ευθύνης του ρόλου τους κινητοποίησε το αμερικανικό κράτος. Το Sherman Antitrust Act. 1890 αποτελεί το ρυθμιστικό

πλαίσιο της εποχής, ώστε τα μονοπώλια ή ολιγοπώλια σε κάποιες γραμμές να αντιμετωπισθούν (Carroll and Buchholtz, 2000). Η ΕΚΕ αποτελεί, ωστόσο, εθελοντική δράση αλλά με βασική προϋπόθεση να υπάρχει, αγορά, ανταγωνισμός και ο εναρμονισμός με τους κανόνες δικαίου. Η συζήτηση για το ρόλο του κράτους και τη σχέση με τις επιχειρήσεις στον εναρμονισμό της κοινωνικής ευθύνης στην επιχειρηματική διεργασία αποτελεί για την Ευρώπη ζήτημα ήδη από τη Βιομηχανική Επανάσταση στα μέσα του 19ου αιώνα. Στη Μεγάλη Βρετανία, μάλιστα, ο ρόλος του κράτους στην υποστήριξη της ΕΚΕ δεν εξελίχθηκε βασισμένος στο παραδοσιακό κανονιστικό πλαίσιο του command and control αλλά στην ενθάρρυνση της φιλανθρωπικής και της ηθικής διάστασης των επιχειρήσεων στη κοινωνία. Οι επιχειρήσεις στη Μεγάλη Βρετανία ανέπτυξαν πρωτοβουλίες κοινωνικής ευθύνης (και φιλανθρωπίας) όπως τη παροχή υπηρεσιών πρόνοιας, υγειονομικής περίθαλψης, σχολείων, στέγης και σίτισης στους εργαζομένους τους. Οι δράσεις βασιζόνταν σε ένα πλαίσιο διοικητικής δεοντολογίας που προσδιόριζε τη κοινωνική ευθύνη των επιχειρήσεων εσωτερικά (εργαζομένους) και εξωτερικά (κοινωνία) και είχε επηρεαστεί από την ανάπτυξη του εργατικού κινήματος αλλά και τις νόρμες του χριστιανισμού (Βαξεβανίδου, 2009). Αυτό στη συνέχεια επηρέασε και το πλαίσιο της εταιρικής διακυβέρνησης και ρύθμισης της αγοράς και ειδικότερα της αγοράς εργασίας. Η εμφάνιση των εργατικών κινήματων στη Μεγάλη Βρετανία και η ανάπτυξη του πολιτικού τους εκτοπίσματος επιτάχυνε σημαντικά την εξέλιξη των ζητημάτων αυτών από κοινωνική ευθύνη μη κανονιστική σε νομική υποχρέωση τα επόμενα χρόνια. Μετά το Α' Παγκόσμιο Πόλεμο η κοινωνική δικαιοσύνη φαίνεται να αποτελεί το θεμελιώδες χαρακτηριστικό για την παγκόσμια ειρήνη, γεγονός που οδήγησε στην ίδρυση της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας (International Labor Organization). Στις ΗΠΑ μετά τη κρίση του 1929 στα πλαίσια του New Deal το κράτος σε συνεργασία με τις επιχειρήσεις ανέπτυξε σημαντικές πρωτοβουλίες στην αντιμετώπιση των κοινωνικών ζητημάτων όπως η ανεργία (Full Employment Act 1946), ο κοινωνικός αποκλεισμός και η φτώχεια (π.χ. Hoover ville). Η εμφάνιση ενός κοινωνικού κράτους και κοινωνικά υπεύθυνων επιχειρήσεων στα πλαίσια του καπιταλιστικού συστήματος φάνηκε να γίνεται η προϋπόθεση καλής πίστωσης και αμοιβαίας εμπιστοσύνης μεταξύ κράτους ιδιωτικού τομέα και κοινωνίας (Carroll and Buchholtz, 2000; Aguilera et. al, 2004; 2006; Aaronson and Reeves, 2002; Aaronson, 2003). Η αναζήτηση του ρόλου του κράτος, ωστόσο, στη διαμόρφωση του θεσμικού πλαισίου για την ΕΚΕ δεν είναι μια εύκολη διαδικασία αφού τα τελευταία 100 χρόνια

η δομή και ο ρόλος του παραδοσιακού μοντέλου έχει αλλάξει. Ειδικά στο περιβάλλον της παγκοσμιοποίησης είναι ιδιαίτερα σύνθετος. Ο ρόλος του, ωστόσο, παραμένει σημαντικός σε παγκόσμια βάση, σε επίπεδο διεθνών οργανισμών και περιφερειακά στην διαμόρφωση ενός πλαισίου διακυβέρνησης για την ΕΚΕ.

Η ΕΚΕ αποτελεί για πολλούς ένα πολλά υποσχόμενο πεδίο αμοιβαίας συνεννόησης μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού τομέα είτε σε αυτό τη αυτορρύθμισης των επιχειρήσεων με στόχο τη κοινωνική δικαιοσύνη και την αειφόρο ανάπτυξη, είτε στην ανάπτυξη κανόνων και θεσμών. Οι συνέργειες αυτές επηρεάζονται από το υπάρχον θεσμικό πλαίσιο γεωγραφικά και τα μοντέλα διακυβέρνησης, τα οποία προσδιορίζουν το ρόλο του κράτους, των επιχειρήσεων και της κοινωνίας. Ο προσδιορισμός, ωστόσο, της ΕΚΕ και των ρόλων του κράτους στο επίπεδο ειδικά της παγκόσμιας διακυβέρνησης αποτελεί ένα σύνθετο ζήτημα (Carroll and Buchholtz, 2000; Moon, 2004; Hopkins, 2003; Zadek, 2007; Pallazzo and Scherer, 2008)

Η εθελοντική φύση της ΕΚΕ εντοπίζεται στην αυτορρύθμιση, η οποία παρουσιάζει σε πολλές περιπτώσεις λειτουργικά πλεονεκτήματα στην υπηρεσία της κοινωνικής δικαιοσύνης δεδομένης της αδυναμίας της παραδοσιακής προσέγγισης στη λειτουργία του κράτους. Ο διάλογος στο σημείο αυτό σε παγκόσμια βάση παραμένει έντονος αναφορικά με τη πιθανή συμβολή των επιχειρήσεων, παρά τη παραδοσιακή άποψη του Milton Friedman (1970) για τη δομή της αγοράς και της κοινωνικής ευθύνης. Η προϋπόθεση της οικονομικής βιωσιμότητας ενός επιχειρηματικού οργανισμού, ωστόσο, εκτός της κερδοφορίας συνδέεται με το νομικό πλαίσιο, το κράτος δικαίου και ένα κοινωνικό περιβάλλον ομαλό. Οι προϋποθέσεις αυτές απασχόλησαν και το M. Friedman τον 21ο αιώνα όπως αναφέρεται παρακάτω σε συνέντευξη που παρουσιάζει ο Fukuyama (2004). Η απορρύθμιση (deregulation) στο ρόλο του κράτους το '80 και το '90 μέσα από τη μεταφορά της εξουσίας προς τα πάνω (διεθνείς οργανισμούς), προς τα κάτω (τοπική αυτοδιοίκηση) και προς την αγορά έχει δημιουργήσει τα τελευταία είκοσι χρόνια μια διαφορετική πραγματικότητα. Σε παγκόσμια κλίμακα αυτό που διαφαίνεται είναι ένας νέος ρόλος για το κράτος και ένα κενό πολιτικής παγκόσμιας διακυβέρνησης σε αντιδιαστολή με αυτό που απαντά περιφερειακά (ΕΕ, ΗΠΑ) ή στην οικονομική διακυβέρνηση (ΔΝΤ, ΠΤ ή ΠΟΕ). Αυτό το πλαίσιο κοινωνικής και εταιρικής διακυβέρνησης έχει επηρεάσει σημαντικά τη συζήτηση για την ΕΚΕ τα τελευταία 20 χρόνια τοποθετώντας την όχι μόνο στο

εσωτερικό της επιχείρησης αλλά και στο εξωτερικό, όπως στις συνέργειες με το κράτος, το ρόλο του και τα ενδιαφερόμενα μέρη.

Τα πολιτικά εργαλεία τον 21ο αιώνα για την ΕΚΕ, εκτός των παραδοσιακών κατά τους Howlett και Ramesh (2003), ποικίλουν σημαντικά στη διαμόρφωση δημόσιων πολιτικών για την ΕΚΕ. Αυτό, ωστόσο, που αποτελεί βασικό χαρακτηριστικό στο διάλογο είναι η κανονιστική προσέγγιση που κατά τον Hopkins (2003) αρχίζει να γίνεται δημοφιλής στα πλαίσια της αμοιβαίας αυτορρύθμισης (ISO, GRI, Global Compact) και όχι μέσα από την παραδοσιακή προσέγγιση του μονοδιάστατου κανονιστικού πλαισίου. Αυτό σε συνδυασμό με το παγκόσμιο πλουραλισμό στα μοντέλα εταιρικής διακυβέρνησης και δημοσίων πολιτικών καταλήγει σε διαφορετικούς ορισμούς για την ΕΚΕ. Ο όρος της ΕΚΕ όπως είδαμε και στο προηγούμενο κεφάλαιο έχει προσαρμοστεί παράλληλα με την εξέλιξη του κράτους στο καπιταλιστικό σύστημα, το δυναμικό ρόλο της αγοράς και τις κοινωνικές ανάγκες. Στην αρχή της Βιομηχανικής Επανάστασης, ΕΚΕ σημαίνει η μονομερής θέσπιση από πλευράς επιχειρήσεων ενός εβδομαδιαίου ωραρίου αντί της άναρχης κατάστασης στην αγορά εργασίας που κατέληγε σε δουλεία. Η συζήτηση ενός τέτοιου ζητήματος, αποτελεί ακόμα πραγματικότητα σε πολλές αναπτυσσόμενες χώρες και παρουσιάζεται αντίστοιχα η αντιμετώπιση της ως πρωτοβουλία ΕΚΕ από επιχειρήσεις. Αυτό, ωστόσο, σε αναπτυγμένες χώρες θεωρείται δεδομένο και οποιαδήποτε παρέκκλιση αποτελεί όχι μόνο κοινωνική ανευθυνότητα αλλά και παραβίαση της αρχής των ανθρωπίνων και εργατικών δικαιωμάτων. Η παρουσία, ωστόσο, του φαινομένου “race to the bottom” και των “sweatshop” παραμένει σημαντική όχι μόνο πλέον στις αναπτυσσόμενες χώρες, αλλά και στις αναπτυγμένες όπως παρουσίασε το BBC (2009) σε ρεπορτάζ τον Ιανουάριο του 2009 για το ρόλο των επιχειρήσεων και τις συνθήκες εργασίας.

Η ΕΚΕ, λοιπόν, όπως παρουσιάζεται σε πολλές περιπτώσεις φαίνεται ότι περιέχει τις βασικές προϋποθέσεις που θέτει ο Carroll στη πυραμίδα (νομικών και οικονομικών). Η ύπαρξη, επίσης, διακρατικών θεσμών και κανονισμών ΕΚΕ (ΟΟΣΑ, ΟΗΕ, ΔΕΟ) παρά το ότι δεσμεύουν τα κράτη μέλη στη προώθηση τους και την ανάπτυξη συνεργιών, φαίνεται σε επίπεδο εφαρμοσμένης πολιτικής να έχουν σημαντικές λειτουργικές δυσκολίες στην διαπραγμάτευση, τη συνεργασία ακόμα και στην επιβολή βασικών κανόνων. Αυτό συμβαίνει και λόγω της πολιτικής αδυναμίας αλλά

και γιατί ενυπάρχει ο φόβος της υποβάθμισης της ανταγωνιστικής τους θέσης στη παγκόσμια αγορά επενδύσεων αλλά και το σύνθετο ζήτημα του παγκόσμιου πλαισίου εταιρικής διακυβέρνησης (Campbell, 2006; Aguilera, 2005; Aaronson, 2007; Sherer et al., 2008; Zadek, 2006; Levy and Kaplan, 2008; Stiglitz, 2006; Donaldson, 2008). Αυτό, ωστόσο, που παρατηρήθηκε είναι η αδυναμία της αγοράς και του επιχειρηματικού κλάδου συνολικά να αυτορυθμιστεί, με αποτέλεσμα η ανεύθυνη στάση των επιχειρήσεων να είναι πολλές φορές γεγονός τοπικά αλλά και παγκόσμια. Το φαινόμενο ειδικά του “free rider” μεταξύ των επιχειρήσεων στις αναπτυσσόμενες οικονομίες σε ζητήματα κοινωνικά, ανθρώπινης ανάπτυξης και προστασίας του περιβάλλοντος παραμένει ένα σημαντικό ζήτημα που θέτει επί τάπητος τον επαναπροσδιορισμό του ρόλου των επιχειρήσεων στη κοινωνία και του κράτους. Αυτό είναι ιδιαίτερα δύσκολο αντικείμενο δεδομένου του πλουραλισμού όχι στα μοντέλα οικονομίας που είναι μονοδιάστατη μετά την πτώση του υπαρκτού σοσιαλισμού, αλλά των μοντέλων της διακυβέρνησης και καπιταλισμού περιφερειακά (π.χ. Γαλλία vs. ΗΠΑ) (Campbell, 2006; Aguilera et al., 2004; 2006; Midtun, 2008; Aaronson, 2007; 2003; EC, 2009; Donaldson, 2008). Ο επηρεασμός αντιστοίχως από τον εναρμονισμό ή μη με τις διεθνείς συμβάσεις για την ΕΚΕ επηρεάζουν σημαντικά το επενδυτικό πλαίσιο (Ευρώπη vs Ασία) (Aaronson, 2007; 2003; Sherer et al. 2008; Stiglitz, 2006; Zadek, 2006; 2007; Levy and Kaplan, 2008). Το σύγχρονο κράτος μέσα από διάφορα μοντέλα οργάνωσης που ποικίλουν από μέρος σε μέρος και από είδος σε είδος (υπερεθνικό, τοπικό) έχει αποδεσμεύσει μέρος της εξουσίας. Η τυπολογία της Παγκόσμιας Τράπεζας για παράδειγμα στις δραστηριότητες του κράτους τη δεκαετία του '90 χωρίζονταν σε minimal, intermediate και activist (Fukuyama, 2004). Το θεμελιώδες, ωστόσο, ζήτημα που βασίστηκε η παραπάνω προσέγγιση είναι ο προσδιορισμός του ισχυρού κράτους σε σχέση με την αποτελεσματικότητα του ή την έκτασή του. Αυτό είναι ένα ιδιαίτερο και σύνθετο σημείο ειδικά όταν προσεγγίζουμε το ζήτημα της πολιτικής αποτελεσματικότητας και αυτό της εφαρμογής των νόμων στην επικράτεια του.

- **Παγκοσμιοποίηση και Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη**

Ο όρος της διακυβέρνησης και ο προσδιορισμός της βασίζεται στη διαφορετικότητα σε πρώτη φάση από αυτόν της κυβέρνησης. Η διαφορά μεταξύ των δύο μορφών διοίκησης βασίζεται στο ότι ο όρος κυβέρνηση απαντά στη παραδοσιακή μορφή

εξουσίας της κάθετης διοίκησης ενώ αντίθετα ο όρος διακυβέρνηση απαντά σε πιο οριζόντιες δομές εξουσίες, όπου είναι δυνατές οι συνέργειες μεταξύ των κοινωνικών δρώντων (επιχειρήσεις, κοινωνία των πολιτών) με το κράτος. Στην προηγούμενη ενότητα παρατηρήσαμε συνοπτικά την εξέλιξη στο ρόλο του κράτος όπως αυτός αρχικά διαμορφώθηκε με την συνθήκη της Βεσφαλίας τον 17ο αιώνα. Ο Francis Fukuyama (2004) περιγράφει τη μορφή του κράτους που γνωρίσαμε στην Ευρώπη για σχεδόν 400 χρόνια ξεκινώντας από τις μοναρχίες της Γαλλίας, της Σουηδίας και της Ισπανίας. Δηλαδή, ένας ισχυρός στρατός, μια γραφειοκρατία και ισχυροί φοροεισπρακτικοί μηχανισμοί που ως μεταβλητές προσδιορίζουν τη κυριαρχία του κράτους στο εξωτερικό και εσωτερικό. Η κυριαρχία, ωστόσο, αυτή του κράτους εξωτερικά αλλά και εσωτερικά έχει υποστεί σημαντικές διαφοροποιήσεις στο πέρας των χρόνων με την βιομηχανική επανάσταση, την εμφάνιση του καπιταλιστικού συστήματος και του κοινοβουλευτισμού. Η παγκοσμιοποίηση από τη δεκαετία του '70 αποτέλεσε τον επιταχυντή στην εξέλιξη του κράτους, το ρόλο της αγοράς και τη διαμόρφωση της παγκόσμιας κοινωνίας, ώστε τις δεκαετίες '80 και '90 ο Huntington (1991) να χαρακτηρίσει το φαινόμενο αυτό της μεταρρύθμισης της εξουσίας και του ρόλου του κράτους ως το τρίτο κύμα του δημοκρατισμού (third wave of democratization) (Fukuyama, 2004). Το νεότερο πλαίσιο διακυβέρνησης που κυριάρχησε από τη δεκαετία του '90 βασίζεται στην προσέγγιση του Washington Consensus και επηρέασε σημαντικά το ρόλο του κράτους και της οικονομίας τόσο τοπικά όσο και διεθνώς. Η εξέλιξη αντίστοιχα της αειφόρου ανάπτυξης και της ΕΚΕ έχουν επηρεαστεί από το δεδομένο αυτό παγκόσμια και περιφερειακά, στο ζήτημα ειδικά της εταιρικής διακυβέρνησης και του ρόλου των επιχειρήσεων. Παρά τη συμφωνία (consensus) σε κάποια βασικά χαρακτηριστικά, τα μοντέλα διακυβέρνησης συσχετίζονται με εκείνα του καπιταλιστικού συστήματος, της δομής της αγοράς και του κανόνα δικαίου που χαρακτηρίζει τις εταιρικές σχέσεις. Το τελευταίο είναι βασικό στοιχείο προσδιορισμού για το Milton Friedman, όπου σε συνέντευξη του (Interview with Milton Friedman του Gwartney and Lawson in 2002) αναφέρει ότι τη δεκαετία του 90 μετά τη πτώση του υπαρκτού σοσιαλισμού τρεις ήταν οι λέξεις που προσδιόριζαν την πρόταση του “privatization, privatization, privatization” (Fukuyama, 2004). Στη συνέχεια αναφέρει ότι αυτό που ήταν επίσης σημαντικότερο παράλληλα με την φιλελευθεροποίηση ήταν και η ανάπτυξη κράτους δικαίου για το οποίο διαπιστώνει ότι: “I was wrong...It turns out that the rule of law is probably more basic than privatization” (Fukuyama, 2004)

Η διακυβέρνηση ως σχήμα αλληλεπίδρασης μεταξύ κράτους, αγοράς και κοινωνίας διαφοροποιείται από τις κάθετες δομές εξουσίας (big government) και αποτελεί ένα διοικητικό σχήμα όπου η διαμόρφωση των κανόνων και η διάχυση της εξουσίας είναι αποτέλεσμα της οριζόντιας διάδρασης των κοινωνικών δρώντων και των θεσμών με το κράτος. Η πορεία αυτή του κράτους και της παγκόσμιας διακυβέρνησης θα πρέπει να γίνει κατανοητή με βάση και το περιεχόμενο της παγκοσμιοποίησης που είναι πολυεπίπεδο και σύνθετο (Rennen and Martens, 2002). Ο ορισμός αυτός της διακυβέρνησης είναι προϊόν της έρευνας για τη διανομή της εξουσίας και την έκταση της στις σύγχρονες κοινωνίες και οικονομίες, με την ολοένα δυναμική των κοινωνικών δικτύων (επίσημων ή ανεπίσημων), τον αυξανόμενο ρόλο των επιχειρήσεων και την έντονη δράση τους στα κοινωνικά συστήματα μέσα σε ένα πλαίσιο παγκοσμιοποίησης (Leftwich, 2005; Pallazzo and Scherer, 2006; 2008; Scherer et al, 2006; Hill and Hupe, 2002; Λάβδας, 2004). Αυτό, επίσης, που σημειώνεται από το Fukuyama (2004) είναι ότι η νομιμοποίηση προϋποθέτει τη δημοκρατία, η οποία αποτελεί τη βάση της ορθής διακυβέρνησης (good governance). Η σχέση αυτή είναι αμφίδρομη με την ανάπτυξη και αντίστροφα με την υπανάπτυξη όπου οδηγεί σε απολυταρχικές δομές εξουσίας και ανεπαρκή διακυβέρνηση (weak governance). Η διαπίστωση αυτή για τη σχέση δημοκρατίας και ορθής διακυβέρνησης απαντά σε φιλελεύθερες οικονομίες της αγοράς και σε μεικτές (Leftwich, 2005).

Η σύγχρονη ροή, επίσης, της παγκοσμιοποίησης έχει επηρεάσει διοικητικά και πολιτικά τα κράτη στη διαμόρφωση οριζόντιων δομών διάχυσης της εξουσίας, η οποία μεταπολεμικά διαμόρφωσε τις προϋποθέσεις για την ανάπτυξη της αγοράς, το κοινωνικό κράτος και τη κοινοβουλευτικής δημοκρατίας. Η απορρύθμιση (deregulation), ωστόσο, το '80 και το '90 αναβάθμισε σημαντικά το ρόλο του ιδιωτικού τομέα χωρίς το παραπάνω πλαίσιο διακυβέρνησης, ειδικά σε αναπτυσσόμενες χώρες. Η απορρύθμιση αυτή είχε αντανάκλαση και στη παγκόσμια δομή εξουσίας, η οποία χαρακτηρίζεται σε κάποια σημεία από ασάφεια, με αποτέλεσμα να εμφανιστεί μεταξύ άλλων και μια παγκόσμια κοινωνία των πολιτών βασισμένη στη διαμαρτυρία όπως αυτή στο Seattle το 1999 στη σύνοδο του ΠΟΕ (Stiglitz, 2006). Η συζήτηση, ωστόσο, αυτή για την διακυβέρνηση δεν είναι ασύνδετη με την ΕΚΕ, αφού σε επίπεδο πολιτικών και ανάλυσης του θεσμικού της πλαισίου περιγράφεται παράλληλα από τους Zadek (2006; 2007) (CSR Third generation), τους

Albareda et al.(2008; 2007; 2009), τους Aaronson και Reeves (2002), Aguilera et al. (2004; 2006) κ.α. Οι μελετητές αυτοί αλλά και άλλοι, επί της ουσίας εξετάζουν την ΕΚΕ παράλληλα με το ρόλο του κράτους στο πλαίσιο της εταιρικής-κοινωνικής διακυβέρνησης και το θεσμικό πλαίσιο στη παγκοσμιοποίηση (Pallazzo and Scherer, 2006; 2008; Scherer et al.,2006; Campbell,2006; Hopkins,2003; Moon and Vogel, 2008). Η επίδραση των παραπάνω μεταβλητών έχουν ως αποτέλεσμα διαφορετικά μοντέλα διακυβέρνησης και συνεπώς διαφορετικές δημόσιες πολιτικές ΕΚΕ όχι τόσο ως προς το περιεχόμενο αλλά ως προς το λειτουργικό πλαίσιο και τα πολιτικά εργαλεία (Leftwich,2005; Fox et al,2002; Albareda et al., 2007; 2008; 2009; Leticia,2010; Midttun,2008; Pallazzo and Scherer, 2006; 2008; Scherer et al.,2006; Maignan and Ralston, 2002; Kang and Moon, 2012). Στο επόμενο κεφάλαιο εξετάζεται αναλυτικότερα η σύνθεση της ΕΚΕ με τα ζητήματα αυτά, μέσα από το πολύ ενδιαφέρον πεδίο ανάλυσης που αποτελεί η Ευρώπη και τα κράτη μέλη της. Στο σημείο, ωστόσο, αυτό είναι η χρήσιμη η αναφορά στα πολιτικά εργαλεία για την ΕΚΕ που διαπιστώνονται από μελέτη της Παγκόσμιας Τράπεζας και που αποτελούν σημαντικό εννοιολογικό εργαλείο. Η τυπολογία των Fox, Ward και Howard (2002) για το ρόλο του κράτους στην ΕΚΕ είναι η παρακάτω:

- Η *Mandate* προσέγγιση απαντά στη θέσπιση κανόνων και νομοθεσίας. Το κράτος απαντά περισσότερο στη παραδοσιακή του μορφή του command and control σε ζητήματα βασικά που ρυθμίζουν το πλαίσιο της εταιρικής διακυβέρνησης και του ρόλου των επιχειρήσεων στην κοινωνία (περιβαλλοντικής νομοθεσία, ανθρώπινα δικαιώματα, εργατικά δικαιώματα).
- Η *Facilitate* προσέγγιση απαντά στο κράτος ρυθμιστή του πλαισίου διακυβέρνησης μέσα από τη συμμετοχικότητα που βασίζεται στη θέσπιση κινήτρων στον ιδιωτικό τομέα για συμμόρφωση ή και υποκίνηση για ανάπτυξη πρωτοβουλιών προς τα ζητήματα της ΕΚΕ.
- Η *Partnering* προσέγγιση βασίζεται στη δημιουργία στρατηγικών συμφωνιών δημοσίου-ιδιωτικού τομέα και κοινωνίας μέσα από στρατηγικές συνεργασίες για αντιμετώπιση σύνθετων κοινωνικών και πολιτικών ζητημάτων (π.χ. αειφόρο ανάπτυξη, ΕΚΕ).
- Η *Endorsing* προσέγγιση αναδεικνύει τη διάσταση του κράτους σε επίπεδο πολιτικών στόχων και στρατηγικών αναφορικά με το ζήτημα της ΕΚΕ και την ανάπτυξη πλαισίου δράσης. Η διαδικασία της ενημέρωσης και της υποκίνησης

συνεργασίας και διαμόρφωσης για παράδειγμα στρατηγικής για την αειφόρο ανάπτυξη από το κράτος και την ΕΚΕ είναι δράσεις στο πλαίσιο αυτό.

Η τυπολογία αυτή των Fox et al (2002) είναι ιδιαίτερα χρήσιμη για να κατανοήσουμε ότι το πλαίσιο της ΕΚΕ και κατ' επέκταση των μορφών πολιτικών αποτυπώνουν τη δομή διακυβέρνησης και τη παράδοση στη σχέση μεταξύ δημόσιου-ιδιωτικού. Η διακυβέρνηση στο ζήτημα της αειφόρου ανάπτυξης και τη διάσταση της ΕΚΕ είναι ένα ζήτημα σύνθετο. Η σχολή της θεσμική προσέγγισης (institutionalism) εξηγεί ότι τα μοντέλα διακυβέρνησης επηρεάζονται στη στρατηγική τους ανάπτυξη από τους θεσμούς, τα χαρακτηριστικά τους και τη λειτουργική τους δομή που επηρεάζεται από τη κουλτούρα και την ιστορία. Ο Campbell (2006) το αναλύει αυτό από τη σκοπιά της ΕΚΕ και μέσα από τρεις προσεγγίσεις της θεσμικής προσέγγισης (Rational choice Institutionalism, Organizational Institutionalism, Historical Institutionalism) οι οποίες ενυπάρχουν στη πολιτική κουλτούρα κρατών και υπερεθνικών οργανισμών. Οι προσεγγίσεις, επίσης, επάνω στη διοίκηση των επιχειρήσεων ειδικά στο βαθμό της κοινωνικής υπευθυνότητας επηρεάζεται σημαντικά από την οργανωσιακή κουλτούρα και τη παράδοση των θεσμών. Το πλαίσιο, επίσης, όπου οι κοινωνικοί δρώντες αλληλεπιδρούν με το κράτος και μεταξύ τους για τον ορισμό της ΕΚΕ διαφέρει περιφερειακά και υποδεικνύει ότι η ΕΚΕ σε πολλές περιπτώσεις δεν είναι υπόθεση μόνο των επιχειρήσεων. Η ανάπτυξη, ωστόσο, ενός κώδικα δεοντολογίας αναφορικά με την ΕΚΕ στο πλαίσιο της αυτορρύθμισης ή της αρωγής από το κράτος στην εφαρμογή και την υποστήριξη, βασίζεται σε διαφορετικές επιδράσεις από τα πλαίσια διακυβέρνησης. Αυτό στην ΕΕ είναι εμφανές στα μοντέλα διακυβέρνησης και τη παράδοση στην ρύθμιση της αγοράς όπου στα ζητήματα της ΕΚΕ μεγάλες εταιρίες (πολυεθνικές) συνεργάζονται με το κράτος ακόμα και με τις ΜΚΟ ή διεθνείς οργανισμούς και πανεπιστήμια. Ο Campbell (2006) συνδέει την ΕΚΕ με τα μοντέλα του θεσμισμού για να αποτυπώσει την αλληλεπίδραση μεταξύ των κοινωνικών δρώντων, του κράτους και των επιχειρήσεων στην διαμόρφωση πλαισίου ΕΚΕ και εταιρικής διακυβέρνησης. Ο πλουραλισμός αυτός εξηγείται από τη θεσμική σχολή στα μοντέλα διοίκησης αλλά και στον ορισμό της ΕΚΕ για το τι σημαίνει κοινωνικά υπεύθυνη (φιλανθρωπίες) δράση και τι κοινωνικά ανεύθυνη (φοροδιαφυγή, εισφοροδιαφυγή) (Campbell, 2006; Midttun et al., 2006) .

Οι μορφές κοινωνικής διακυβέρνησης δεν έχουν μια συγκεκριμένη δομή και σε περιβάλλον διεθνές, ο πλουραλισμός είναι σημαντικός. Η ΕΕ για παράδειγμα κατά των Sapir (2005) παρουσιάζει κοινωνικά μοντέλα τα οποία επηρεάζουν τη μορφή των δημοσίων πολιτικών ΕΚΕ και τις συνέργειες μεταξύ δημόσιου ιδιωτικού κατά τους Albareda et al (2007;2008; 2009; Letica, 2010; Midtun, 2008). Οι συνέργειες αυτές διαμορφώνουν το πεδίο της διακυβέρνησης, των σχέσεων αγοράς και πολιτικής στα διάφορα μοντέλα καπιταλισμού αλλά και τις διαστάσεις της ΕΚΕ όπως περιγράφονται στη πυραμίδα του Carroll (Carroll and Buchholtz,2000). Η ανάλυση, επίσης, στο βιβλίο “Συμφέροντα και Πολιτική” (Λάβδας, 2004) για τον ανταγωνισμό των καπιταλιστικών συστημάτων αναδεικνύει τη πολιτική διάσταση κεντρική, επειδή ο ανταγωνισμός αυτός επεξηγεί τα μοντέλα οργάνωσης του πολιτικού συστήματος και της αλληλεπίδρασης με τους οικονομικούς μηχανισμούς. Το πλαίσιο αυτό αλληλεπίδρασης μεταξύ αγοράς και πολιτικού συστήματος διαμορφώνει τοπικά και περιφερειακά διαφορετικά μοντέλα καπιταλισμού (Συναινετικός, Αγοραίος, Αναπτυξιακός) κατά το Λάβδα (2004).

Η δομή της παγκόσμιας διακυβέρνησης, παρά το ότι ως όρος δεν είναι ακριβής σε παγκόσμιο επίπεδο, περιγράφεται από τη λειτουργία των διεθνών οργανισμών και των διεθνών κανονισμών που περιβάλλουν την ΕΚΕ αναφορικά με τα ανθρώπινα-εργατικά δικαιώματα, την αειφόρο ανάπτυξη, το ρόλο των πολυεθνικών επιχειρήσεων και τη προστασία του περιβάλλοντος. Η χαλαρή δομή, ωστόσο, της διακυβέρνησης είναι η αιτία που πολλοί δεν χρησιμοποιούν τον όρο διακυβέρνηση, αφού δεν έχει ομοιότητες συνοχής όπως η διακρατική Ένωση της Ευρώπης, η οποία διακρίνεται και αυτή από σημαντικές λειτουργικές ασυμμετρίες. Ο ρόλος του κράτους παρά το ότι έχει αλλάξει σημαντικά, αποτελεί το κεντρικό ζητούμενο στη προσπάθεια της διεθνούς διακυβέρνησης για την αειφόρο ανάπτυξη και ΕΚΕ. Σε πολλές περιπτώσεις δεν έχει τη δυνατότητα να διαπραγματευτεί αποτελεσματικά με τον ιδιωτικό τομέα και δυσκολεύεται να αντιμετωπίσει το αυξανόμενο *race to the bottom* σε περιβαλλοντικούς κανόνες, ανθρώπινα και εργατικά δικαιώματα με αντάλλαγμα ανταγωνιστικότερη θέση για την προσέλκυση επενδύσεων. Το κόστος της εφαρμογής των διεθνών συνθηκών από τα κράτη είναι σημαντικό όταν συνδέεται με τις επενδύσεις ή την αδυναμία επίπληξης επιχειρήσεων για αθέμιτο ανταγωνισμό, δωροδοκία ή παραβίαση θεμελιωδών δικαιωμάτων από μία ενιαία αρχή. Η χαλαρή, λοιπόν, δομή της παγκόσμιας διακυβέρνησης είναι ένα σύνθετο ζήτημα με εύλογες

αντικειμενικές δυσκολίες, όπως του συντονισμού μεταξύ των διεθνών οργανισμών (π.χ. ΔΟΕ με ΠΟΕ), του ελέγχου των κανόνων και του συγκερασμού των προτάσεων που αναπαράγουν το παραπάνω πλουραλισμό των μοντέλων στις σχέσεις αγοράς και πολιτικής. Αυτό είναι ίσως αποτέλεσμα και του διαχρονικού ανταγωνισμού των καπιταλιστικών μοντέλων στη δομή του κοινωνικού κράτους και του ρυθμιστικού πλαισίου της αγοράς, αφού στην Ευρώπη παγκόσμια ζητήματα ΕΚΕ είναι νομοθεσία ενώ στις ΗΠΑ χαρακτηρίζονται ως ηθική υποχρέωση ή φιλανθρωπία (Aaronsen and Reeves, 2002; Campbell, 2006, Pallazzo and Scherer, 2008; Donaldson, 2008)

Τα κράτη, οι διεθνείς οργανισμοί (ΟΗΕ, ΠΟΕ, ΠΤ, ΙΛΟ) και μέρος του ιδιωτικού τομέα (πολυεθνικές εταιρίες) έχουν αρχίσει να διαμορφώνουν ένα πλαίσιο ΕΚΕ και υποτυπώδους διακυβέρνησης τα τελευταία 25 χρόνια στο πλαίσιο της αειφόρου ανάπτυξης. Ο αριθμός των πολυεθνικών παρά το ότι είναι μικρός κατέχει τεράστια πολιτικοοικονομική δύναμη και περίπου το 50% των εργαζομένων παγκοσμίως. Η συμμετοχή επιχειρήσεων στο Global Compact του ΟΗΕ ή σε άλλα συστήματα καταγραφής ΕΚΕ καταδεικνύει μεν ένα σημαντικό γεγονός που δεν είναι αρκετό. Τα διλήμματα, ωστόσο, παραμένουν αναφορικά με το μικρό αριθμό της συμμετοχής του ιδιωτικού τομέα, το ρόλο των διακρατικών οργανισμών και τα διλήμματα στην εφαρμογή των διεθνών εργαλείων ΕΚΕ μέσα από την αυτορρύθμιση και τις συνέργειες. Αυτό, ωστόσο, είναι ένα ιδιαίτερα σύνθετο ζήτημα εξαιτίας του πλουραλισμού στα μοντέλα διακυβέρνησης, όσο και της αντίληψης ότι ο ρόλος των επιχειρήσεων πολιτικά είναι ουδέτερος (κάτι που δεν επιβεβαιώνεται σε πολλές περιπτώσεις). Η ουδετερότητα της οποιαδήποτε επιχείρησης είναι δύσκολο να επιτευχθεί απόλυτα δεδομένης της συμμετοχής στο παγκόσμιο και τοπικό κοινωνικό σύστημα. Η Shell για παράδειγμα παρά το ότι πρόκρινε τη πολιτική της ουδετερότητα στο ζήτημα της Νιγηρίας τη δεκαετία του 90 άρχισε να επαναπροσδιορίζει τη στάση της αργότερα. Αυτό, ωστόσο, έγινε υπό την πίεση της αγοράς και συγκεκριμένα των καταναλωτών αποδεικνύοντας ότι τελικά η περίπτωση αυτή, όπως και της ΝΙΚΕ ή της Exxon Mobil στην Ινδονησία δεν ήταν τόσο ουδέτερη σε ζητήματα προστασίας του περιβάλλοντος και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Το φαινόμενο αυτό της πίεσης για ΕΚΕ από την αγορά και τους καταναλωτές έχει ερμηνευτεί και ως “globalization from bellow”, εμφανίζεται ήδη από τη δεκαετία του ‘80-‘90 και καταδεικνύει τη δυναμική σχέση καταναλωτή-πολίτη (Pallazzo and Scherer. 2006; 2008; Scherer et al., 2006; Hopkins, 2003; Zadek, 2006; 2007; 2001; Zadek and Radovich, 2006; Levy

and Kaplan 2006; Nelson, 2004). Το globalization from below εκτός από τις παραπάνω πιέσεις σε επίπεδο αγοράς δημιούργησε τις προϋποθέσεις διασύνδεσης της ΕΚΕ με τη δομή της παγκόσμιας διακυβέρνησης, το διεθνές εμπόριο και πλαίσιο των επενδύσεων. Το 2000 στην Υπουργική συνδιάσκεψη της Doha του ΠΟΕ, μετά το Seattle, τέθηκε μεταξύ άλλων και το θεμελιώδες ερώτημα όχι μόνο για το πώς τα κέρδη αξιοποιούνται σε μια επιχειρηματική εμπορική διεργασία αναφορικά με την ΕΚΕ (φιλανθρωπίες κ.α.) αλλά και τους τρόπους με τους οποίους προκύπτουν. Η συνεχόμενη, ωστόσο, αποτυχία προσδιορισμού της ΕΚΕ στα πλαίσια του ΠΟΕ και της αιφόρου ανάπτυξης έχει αναδείξει σημαντικά ερωτήματα με ουσιαστικότερο αυτό των Palazzo και Scherer (2008) “What is wrong with twenty first century capitalism”.

Η συζήτηση για τη διακυβέρνηση, την αιφόρο ανάπτυξη και την ΕΚΕ αναδεικνύει σημαντικές λειτουργικές αδυναμίες του διεθνούς συστήματος, όπως την αδυναμία ουσιαστικού συντονισμού του ΟΗΕ με του ΠΟΕ για την ΕΚΕ (Global Compact-Free trade) (Hopkins,2003; Stiglitz,2006). Η άμεση σχέση με το διεθνές εμπόριο και η απορρύθμιση αρχών και κανόνων (race to the bottom) της εταιρικής λειτουργίας αναδεικνύει στο πλαίσιο της χαλαρής αυτής παγκόσμιας διακυβέρνησης, το ΠΟΕ ως ένα σημαντικό διεθνές όργανο για την προώθηση της ΕΚΕ. Η διεθνής συνεννόηση στα πλαίσια των διεθνών οργανισμών και των επιχειρήσεων για εκτελεστική ενίσχυση των κανόνων που ήδη υπάρχουν όπως του ΟΟΣΑ, του ΟΗΕ και της ILO είναι το ζητούμενο (Hopkins,2003; Stiglitz,2006). Ο ρόλος του ιδιωτικού τομέα στη ΕΚΕ στα πλαίσια των διεθνών οργανισμών έχει βασιστεί σε πολλές μορφές όπως των συνεργιών, της αυτορρύθμισης και της εθελοντικής αποδοχής. Αυτό, ωστόσο, παρά το ότι έχει καταδείξει σημαντική πρόοδο δεν είναι καθολικό. Αυτό εξηγείται στην αδυναμία του ορισμού της ΕΚΕ στα πλαίσια των διεθνών οργανισμών αφού κατά τον Marcel van Marrewijk (2003) υπάρχουν οι κλασικές προσεγγίσεις (shareholder theory, philanthropy) και εκείνες της εταιρικής διακυβέρνησης που προσδιορίζουν το ρόλο του κράτους στην προώθηση της ΕΚΕ. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να επηρεάζεται σε επίπεδο νοήματος ο ορισμός και κατ' επέκταση οι πολιτικές του διαστάσεις σε Ευρώπη, ΗΠΑ και διεθνείς οργανισμούς.

Η κεντρική προσέγγιση της ανάπτυξης και τη ρύθμισης των παγκοσμίων οικονομικών ζητημάτων μετά και την πτώση του υπαρκτού σοσιαλισμού αποτελεί το πρώτο βήμα

στο συντονισμό της παγκόσμιας κοινωνίας και οικονομίας. Ο πλουραλισμός, ωστόσο, των προσεγγίσεων είκοσι χρόνια μετά παραμένει έντονος. Η οικονομική κρίση του 2008 και η δομή της παγκόσμιας διακυβέρνησης επηρέασε σημαντικά το ζήτημα της οριοθέτησης της ΕΚΕ και του πλαισίου της αειφόρου ανάπτυξης παγκόσμια και περιφερειακά (ΕΕ). Η προσέγγιση, λοιπόν, της ΕΚΕ στα πλαίσια των διεθνών οργανισμών αλλά και περιφερειακά (ΕΕ) αρχίζει να συνδέεται με τον επαναπροσδιορισμό εννοιών όπως το κοινωνικό κράτος με της εταιρικής διακυβέρνησης και επιρροή των κοινωνικών δικτύων (επίσημων-ανεπίσημων) στη σχέση αγοράς-πολιτικής (Pallazzo and Scherer, 2006; 2008; Scherer et al., 2006 Nelson, 2004; Leftwich, 2004; Stiglitz, 2006; Fukuyama, 2004; Guy Peters, 2005). Ο συντονισμός ενός τέτοιου συστήματος αποτελεί νευραλγικός για την λειτουργική επιτυχία της ΕΚΕ κάτι που είναι ιδιαίτερα δύσκολο δεδομένου ότι εντοπίζονται πολλές ασυμμετρίες στον ορισμό και αλληλεπικαλύψεις σε επίπεδο διεθνών οργανισμών. Παρακάτω αναφέρονται τα βασικά εργαλεία πολιτικής για την ΕΚΕ που διαπιστώνονται σε διεθνές επίπεδο από διεθνείς διακρατικούς οργανισμούς.

- **Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ)**

Ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ) ιδρύθηκε στις 30 Σεπτεμβρίου του 1961 με την ονομασία Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) και αποτελεί τη φυσική συνέχεια του Οργανισμού για την Ευρωπαϊκή Οικονομική Συνεργασία (Organisation for European Economic Cooperation) που ιδρύθηκε το 1947 για την διαχείριση του σχεδίου Marshal από Κυβερνήσεις για την ανοικοδόμηση της Ευρώπης από το Β'ΠΠ. Από το 1964 άρχισαν να συμμετέχουν και μη Ευρωπαϊκές χώρες με πρώτη την Ιαπωνία και σήμερα τα κράτη μέλη του είναι τριάντα τέσσερα (34) με βασικό στόχο αυτό της δράσης και της ανάπτυξης συνεργιών σε παγκόσμια ζητήματα πολιτικής για την οικονομία και την ανάπτυξη. Ο σκοπός τους είναι η κοινή αποτύπωση των προβλημάτων, η ανάλυση τους και η ανάπτυξη πολιτικών. Εκτός από τα κράτη μέλη υπάρχουν και συνεργαζόμενα κράτη (Ρωσία, Κίνα, Ινδία, Βραζιλία, Νότια Αφρική). Σε γενικές γραμμές ο ρόλος του ΟΟΣΑ για τα κράτη μέλη έχει συμβουλευτικό χαρακτήρα και έχει αναπτύξει συνέργειες με του υπόλοιπους διεθνείς οργανισμούς όπως ο ΠΟΕ, ο ΟΗΕ, η ΔΟΕ.

Ο ΟΟΣΑ από την δεκαετία του 70 προώθησε για τα μέλη του τη Διακήρυξη για τις Διεθνείς Επενδύσεις που αποτελούν ένα πρότυπο διοικητικής δεοντολογίας στις επενδύσεις και το τρόπο λειτουργίας των πολυεθνικών επιχειρήσεων. Το 1976 ο ΟΟΣΑ υιοθέτησε για τα μέλη του τις οδηγίες συμμόρφωσης των πολυεθνικών επιχειρήσεων (OECD Guidelines) σε ζητήματα που άπτονται της ΕΚΕ (έμμεσα) και αφορούν το περιβάλλον, την ανθρώπινη ανάπτυξη και τα εργατικά δικαιώματα. Η εξέλιξη αυτή, ωστόσο, βασίστηκε σε τρέχοντα πολιτικά γεγονότα και διεθνή ζητήματα (Ward, 2004) όπως στη Χιλή. Το πολιτικό αυτό γεγονός επηρέασε σημαντικά στην εξέλιξη ενός παγκόσμιου κώδικα δεοντολογίας για τις επενδύσεις και τη παγκόσμια ανάπτυξη δεδομένου ότι ο ρόλος τους δεν είναι ουδέτερος, όπως φάνηκε παραπάνω (Ward, 2004). Τη δεκαετία του '70, όπως είδαμε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, η ανησυχία για τα ζητήματα της αειφόρου ανάπτυξης και του ρόλου των επιχειρήσεων έθεσαν και τα θεμέλια της εξέλιξης του ορισμού της ΕΚΕ σε πολιτικό επίπεδο από τον ΟΟΣΑ. Ο ολοένα και αυξανόμενος προβληματισμός για τα ζητήματα της ΕΚΕ και τα αρνητικά εξαγόμενα όπως το “race to the bottom” εκ μέρους των πολυεθνικών εταιριών σε περιβαλλοντικά, εργατικά ζητήματα και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αποτέλεσαν επιταχυντής. Ο κώδικας αυτός δεοντολογίας του ΟΟΣΑ εναρμονίστηκε με διεθνείς συνθήκες και συμφωνίες του ΟΗΕ είναι προαιρετικός για τις πολυεθνικές αλλά κανονισμός προς τα κράτη μέλη του ΟΟΣΑ, ώστε να εναρμονιστούν και να ενθαρρύνουν πολιτικές ΕΚΕ (Ward,2004). Ο προβληματισμός, ωστόσο, αυτός για τη πολιτική απορρύθμιση του κράτους της δεκαετίας '80 και '90 επηρέασε και το λειτουργικό πλαίσιο του ΟΟΣΑ στον εναρμονισμό του δεοντολογικού κώδικα με τις εξελίξεις στη διαμόρφωση του διεθνούς εμπορικού πεδίου (ίδρυση ΠΟΕ 1994).

Το 1995 ο ΟΟΣΑ προώθησε στα μέλη του και τα συνεργαζόμενα κράτη το ζήτημα της σύναψης μιας «Πολυμερούς Συμφωνίας για τις Επενδύσεις» (Multilateral Investment Agreement), η οποία στόχευε στον εναρμονισμό της με τους διεθνείς κανόνες εμπορίου. Το ζήτημα αυτό προβλημάτισε την Υπουργική Συνδιάσκεψη του ΠΟΕ το 1996 στη Σιγκαπούρη. Η συμφωνία αυτή κατά τον ΟΟΣΑ θα περιείχε του κώδικες δεοντολογίας (OECD Guidelines) εναρμονισμένους όμως με τις διεθνείς συμβάσεις του ΟΗΕ για το περιβάλλον, τα ανθρώπινα δικαιώματα και της ΔΕΟ για τα διεθνή εργατικά δικαιώματα (Ward, 2004; Hopkins, 2003; Stiglitz, 2006). Αυτό, ωστόσο, που αποτελεί σημείο αναφοράς είναι ο εναρμονισμός των κανονισμών όχι

μόνο για τα κράτη μέλη του ΟΟΣΑ αλλά μέσα από την ανάπτυξη συνεργιών μεταξύ των διεθνών οργανισμών υπό την αιγίδα του ΟΗΕ. Ο εναρμονισμός, λοιπόν, του διεθνούς εμπορίου στα πλαίσια του ΠΟΕ με τις διεθνείς συνθήκες τις ΔΕΟ είχαν κεντρική θέση (Ward, 2004; Hopkins, 2003). Ο αντίλογος βασίστηκε στο ότι ο ΠΟΕ έχει ως αρμοδιότητα την εμπέδωση του ελεύθερου εμπορίου και του πλαισίου ρύθμισης του. Αυτό, ωστόσο, εκτός από το ιδεολογικό ζήτημα της φιλελεύθερης προσέγγισης, βασίστηκε στον φόβο του ιδιωτικού τομέα για το παρεμβατισμό των αναπτυσσομένων χώρων και ότι θα θιγόταν η ανταγωνιστικότητα τους επενδυτικά. Η πρόταση για μια πολυμερή διεθνή συνθήκη απέτυχε οριστικά το 1998, αφού δεν εναρμονίστηκε με το διεθνές εμπόριο. Αυτό, ωστόσο, που έγινε είναι η παγίωση του προβληματισμού αυτού σε επίπεδο πολιτικής ατζέντας των διεθνών οργανισμών και την εξέλιξη της ΕΚΕ περιφερειακά (Ευρώπη) και παγκοσμίως. Μετά την αποτυχημένη Υπουργική Συνδιάσκεψη στο Seattle το 1999, στο «Γύρο της Χιλιετίας» στη Doha το 2000 ο προβληματισμός αυτό συμπεριλήφθηκε στα άρθρα 20-22. Η πρόοδος τα τελευταία δέκα χρόνια δεν είναι εντυπωσιακή, ωστόσο, ο προβληματισμός αυξάνεται και αποτυπώνεται διεθνώς, όπου χώρες μη μέλη όπως η Βραζιλία, η Αργεντινή, η Λιθουανία, η Λετονία, η Αίγυπτος, Μαρόκο, Περού και Ρουμανία (non ad-herring countries) υιοθετούν κάποια κριτήρια (OECD Guidelines). Η σημασία του, ωστόσο, αποτυπώνεται και στην πίεση της αγοράς διεθνώς από τη μεριά των καταναλωτών (ΜΚΟ), όπου ο ηθικός εναρμονισμός εθελοντικά οδήγησε αρκετές πολυεθνικές στην υποστήριξη του κώδικα του ΟΟΣΑ και του ΟΗΕ (Aaronson, 2007; OECD 2011c; Ward, 2004).

Ο κώδικας δεοντολογίας του ΟΟΣΑ (OECD Guidelines) στο πρώτο κεφάλαιο στην πρώτη παράγραφο αναφέρει ότι ο κώδικας αποτελεί πρόταση από τα κράτη μέλη σε πολυεθνικές επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται ή που θέλουν να επενδύσουν. Ο εθελοντικός χαρακτήρας του εναρμονισμού των εταιριών είναι βασικό χαρακτηριστικό όταν οι κανόνες δεν υπαγορεύονται από την εθνική νομοθεσία. Η δημιουργία των εθνικών παρατηρητηρίων (National Contact Point) εξυπηρετεί την εποπτεία της εφαρμογής του πλαισίου και λειτουργεί επικουρικά στα κράτη μέλη και τις χώρες που στοχεύουν στον εναρμονισμό. Η εθελοντική συμμετοχή των επιχειρήσεων στο κώδικα ανεξάρτητα από το εάν επιχειρούν ή όχι σε κράτη μέλη του ΟΟΣΑ αναδεικνύει τη πολιτική σημασία του ιδιωτικού τομέα στην αειφόρο ανάπτυξη και την ΕΚΕ σημαντική. Το εξαγόμενο, ωστόσο, είναι ότι ο εναρμονισμός του

κώδικα με τον ΟΗΕ αποτελεί τη δεκαετία του '90 σημαντική απόπειρα συγκρότησης μιας παγκόσμιας εταιρικής διακυβέρνησης στο πεδίο αυτό. Η υπαγωγή, επίσης, των δημοσίων επιχειρήσεων σε αυτό το κώδικα αποτελεί τη βασική υποχρέωση των κρατών μελών μέσα από το πρίσμα της διοίκησης δια του παραδείγματος. Η καθιέρωση επίσης της ετήσιας έκθεσης των επιχειρήσεων όχι μόνο για οικονομικά δεδομένα αλλά και άλλες μεταβλητές που αναφέρει ο κώδικας, αποτελεί προαιρετική δράση σε κράτη μέλη ενώ σε άλλα υποχρέωση όχι μόνο για τις δημόσιες αλλά και τις ιδιωτικές επιχειρήσεις. Τα κριτήρια αυτά Δεοντολογίας και Εταιρικής Κοινωνικής Ευθύνης του ΟΟΣΑ ισχύουν από τη δεκαετία του '70 έχουν υποστεί διαδοχικές αναθεωρήσεις το 1976, το 1979, το 1982, το 1984, το 1991 και το 2000 αντίστοιχα αλλά και διασυνδέονται και με άλλες διακηρύξεις. (OECD, 2002; 2003; 2011c; Ward,2004). Οι μεταβλητές που περιλαμβάνουν τα κριτήρια δεοντολογίας του ΟΟΣΑ για την λειτουργία των πολυεθνικών εταιριών στα κράτη-μέλη και στα μη μέλη, αποτελούνται από τα παρακάτω οκτώ (8) κριτήρια:

1. Τα Ανθρώπινα δικαιώματα
2. Τις εργασιακές σχέσεις (εργοδοτικός ρόλος, κανόνες εργοδοσίας)
3. Τη προστασία του περιβάλλοντος
4. Καταπολέμηση της διαφθοράς, της δωροδοκίας και των εκβιασμών
5. Προστασία του Καταναλωτή
6. Επιστήμη, Τεχνολογία,
7. Ανταγωνιστικότητα
8. Η φορολογία

Όσον αφορά τα ανθρώπινα δικαιώματα οι επιχειρήσεις είτε μικρομεσαίες, είτε πολυεθνικές που υπάγονται ανά χώρα σε διαφορετικό νομικό καθεστώς και περιβάλλον διακυβέρνησης θα πρέπει να σέβονται και να προστατεύουν τα ανθρώπινα δικαιώματα όπως αυτά ορίζονται στην Συνθήκη του ΟΗΕ για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα το 1947 (Human Declaration Rights). Όταν αυτά έχουν ήδη καταπατηθεί θα πρέπει οι επιχειρήσεις σε συνεργασία με το κράτος, ΜΚΟ, ομάδες πολιτών και διεθνείς οργανισμούς να βρουν τρόπους επανόρθωσης και μη επανάληψης της παράβασης. Η πολιτική αναφορά στο ρόλο της επιχείρησης στη

κοινωνία δεν είναι απύσα, αφού οι επιχειρήσεις δεν είναι ουδέτερες και καλούνται μέσα από ετήσιες εκθέσεις και δράσεις να δηλώσουν την πίστη τους σε αυτά και την ενίσχυση τους. Το αξιοσημείωτο στα κριτήρια του ΟΟΣΑ είναι ότι αναφέρεται στην ευθύνη των επιχειρήσεων, όταν το κράτος για λόγους πολιτικούς (δικτατορία, αυθαιρεσία) ή λειτουργικούς δεν είναι σε θέση να εφαρμόσει του κανόνες αυτούς. Στα κράτη μέλη του ΟΟΣΑ αλλά και εκείνα που δεν είναι αλλά έχουν υπογράψει τη Συνθήκη, παρατηρείται η αδυναμία να προασπίσουν στο μέγιστο δυνατό βαθμό τους κανόνες. Αυτό αναφέρεται σε ζητήματα λειτουργικά και ορθολογισμού του κράτους αλλά και στην πίεση της διεθνούς αγοράς. Οι επιχειρήσεις στο λειτουργικό αυτό κενό έχουν ρόλο, ειδικά στην περίπτωση που έχουν αποδεχτεί τους κανόνες στο λειτουργικό τους πλαίσιο. Ο διαπραγματευτικός, επίσης, ρόλος του ιδιωτικού τομέα τις περισσότερες φορές μπορεί να είναι αρνητικός (race to the bottom) αλλά μπορεί, επίσης, να συνδράμει στην εφαρμογή των διεθνών κανόνων μέσα από την εφοδιαστική αλυσίδα ή τη διαμόρφωση του επενδυτικού περιβάλλοντος. Η πίεση ή η υποστήριξη στη χώρα όπου δραστηριοποιούνται για την εφαρμογή των διεθνών κανόνων σε ένα δημοκρατικό πλαίσιο είναι ζήτημα ανθρωπιστικό και απαντά ταυτόχρονα στο βασικό ζητούμενο της οικονομίας που είναι ο ανταγωνισμός. Όσον αφορά τις εργασιακές σχέσεις οι επιχειρήσεις θα πρέπει να σέβονται τους εργοδοτικούς κανονισμούς, την εθνική νομοθεσία, τα εργατικά δικαιώματα και τους διεθνείς κανόνες αναφορικά με αυτά (ΟΗΕ, ILO). Η εφαρμογή, επίσης, των κριτηρίων της “Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work” (1998) της ILO είναι θεμελιώδες τόσο για τα κράτη -μέλη όσο και για τον ιδιωτικό τομέα που έχει αποδεχτεί τα κριτήρια. Συγκεκριμένα, θα πρέπει να σέβονται και να προασπίζουν το δικαίωμα των εργαζομένων στο συνέρχεσθε και συνεταιρίζεσθαι σε όλα τα επίπεδα, τη συμμετοχή των οργάνων στη διαδικασία της διαπραγμάτευσης με τους εργοδότες (πολυεθνικές εταιρίες) για κλαδικές και συλλογικές συμβάσεις εργασίας. Το κριτήριο αυτό αναφέρεται, επίσης, στη καταπολέμηση της παιδικής και καταναγκαστικής εργασία (δουλεία) και της διασφάλισης ίσης μεταχείρισης στον εργασιακό χώρο παρέχοντας ίσες ευκαιρίες χωρίς κοινωνικές, φυλετικές και εθνικές διακρίσεις. Οι επιχειρήσεις κατά τον κώδικα όταν το κράτος δεν παρέχει ρυθμιστικό πλαίσιο στις εργασιακές σχέσεις (π.χ. κατώτατο μισθό ή ώρες εργασίας), θα πρέπει σε συνεννόηση με τις αρμόδιες αρχές και τους εκπροσώπους των εργαζομένων να συνάπτουν την καλύτερη δυνατή συμφωνία. Η εκπαίδευση του προσωπικού και των εργαζομένων σε αναπτυσσόμενες χώρες είναι βασικό στοιχείο του κανόνα σε

συνεργασία με τους εργαζομένους, τους διεθνείς οργανισμούς και κέντρα κατάρτισης. Η χρήση των εργοδοτικών κανόνων ως διαπραγματευτικό μέσο για ευνοϊκότερες συνθήκες επένδυσης, όπως και η απειλή του κύκλου εργασιών της σε άλλη χώρα με ευνοϊκότερο καθεστώς, απαγορεύεται για τις εταιρίες που έχουν αποδεχτεί τις οδηγίες (OECD, 2011a; 2011b; 2011c; 2002; 2003; 2004; Ward, 2004; Hopkins.2003).

Το περιβάλλον στο κώδικα του ΟΟΣΑ αναφέρεται στη προστασία του από τον ιδιωτικό τομέα και εμπεριέχει τις συνθήκες του ΟΗΕ. Η αναφορά, επίσης, στη διαδικασία πιστοποίησης της γραμμής παραγωγής και της εφοδιαστικής αλυσίδας με διεθνείς ή περιφερειακές πιστοποιήσεις (ISO, Ecolabel, EMAS), όπου προβλέπεται είναι βασικό. Τόσο τα κράτη-μέλη του ΟΟΣΑ όσο και τα μη -μέλη έχουν ήδη υιοθετήσει κανόνες του ΟΗΕ και έχουν ενσωματώσει σχετικούς κανονισμούς στην εθνική νομοθεσία, που αποτελούν δεσμευτικοί κανόνες. Οι επιχειρήσεις, οι οποίες έχουν αποδεχθεί το κώδικα του ΟΟΣΑ και δραστηριοποιούνται σε μη κράτη μέλη θα πρέπει να σέβονται το περιβάλλον και να λαμβάνουν υπόψη τους το κανόνα στην επιχειρηματική τους διεργασία. Η ετήσια αναφορά και μέτρηση από ανεξάρτητες αρχές του περιβαλλοντικού τους αποτυπώματος είναι βασική προϋπόθεση μέσα από ένα μηχανισμό καταγραφής που επιβάλλει την ανασυγκρότηση της διοικητικής δομής και οριοθέτηση στο πλαίσιο της αειφόρου ανάπτυξης. Η οριζόντια θέση της επιχείρησης στη κοινωνία, η ανατροφοδότηση και η περιβαλλοντική εκπαίδευση των υπαλλήλων στη γραμμή παραγωγής προβλέπονται από το κώδικα και ενθαρρύνουν την συνεργασία με ακαδημαϊκά ιδρύματα, ΜΚΟ και διεθνείς οργανισμούς. Η ορθολογική αξιοποίηση των αποβλήτων στην εφοδιαστική αλυσίδα και η προστασία του καταναλωτή προϋποθέτουν τεχνολογική καινοτομία και πιστοποίηση της διαδικασίας (OECD, 2011a; 2011b; 2011c; 2002; 2003; 2004; Ward.2004; Hopkins.2003).

Όσον αφορά τη καταπολέμηση της διαφθοράς, της δωροδοκίας και των εκβιασμών, οι επιχειρήσεις που αποδέχονται το κώδικα απαγορεύεται άμεσα ή έμμεσα να δωροδοκούν, να απαιτούν ή να υπόσχονται δωροδοκία (χρηματική ή υπηρεσία) σε υπαλλήλους του δημοσίου ή του ιδιωτικού τομέα. Η δημιουργία ενός συστήματος διαφάνειας σε ενδοεταιρικό πλαίσιο για την αποφυγή τέτοιων κρουσμάτων αλλά και η σωστή τήρηση των βιβλίων στην οικονομική διαφάνεια της επιχείρησης είναι το ζητούμενο, ειδικά σε πολυεθνικές επιχειρήσεις με μεγάλη διασπορά δραστηριοτήτων.

Η δημιουργία κώδικα δεοντολογίας προσαρμοσμένο στα πλαίσια του ΟΟΣΑ ή της εθνικής νομοθεσίας της χώρας όπου δραστηριοποιούνται (από δημόσιες και ιδιωτικές επιχειρήσεις) είναι προαπαιτούμενο. Η προώθηση δημόσιων-ιδιωτικών συνεργιών προς την κατεύθυνση αυτή είναι σημαντική, όπως και η ενημέρωση του προσωπικού. Η δωροδοκία και χρηματοδότηση κομμάτων ή υποψηφίων είναι καταδικαστέα και αποτελεί αδίκημα στα κράτη μέλη και παραβίαση της συμφωνίας για τις επιχειρήσεις που έχουν υιοθετήσει το κώδικα. Η διασφάλιση του ανταγωνισμού της αγοράς και της οικονομικής βιωσιμότητας είναι τα βασικά στοιχεία που εμπεριέχονται στη Συνθήκη του ΟΟΣΑ (Anti-Bribery Convention, 1999, 2009) και του ΟΗΕ (United Nations Convention against Corruption, 2005). Για το καταναλωτή, οι εταιρίες που εναρμονίζονται με το κώδικα είτε άμεσα (αποδοχή) είτε έμμεσα (κράτος-μέλος) υποχρεώνονται να σέβονται τον ανταγωνισμό της αγοράς, τη προάσπιση του και τη μη παραπλάνηση. Ο εναρμονισμός των προϊόντων με τους κανονισμούς είναι σημαντικός σχετικά με τη προστασία της υγείας και ασφάλειας του καταναλωτή μέσα από τη προειδοποίηση και τη σαφή περιγραφή του προϊόντος. Η διασφάλιση της ικανότητας του καταναλωτή να λαμβάνει ορθές αποφάσεις χωρίς να αποπροσανατολίζεται με ψευδείς περιγραφές του προϊόντος είναι προϋπόθεση της ορθής λειτουργίας μιας εταιρίας στα πλαίσια των κανόνων του ΟΟΣΑ. Η αποδοχή των κανόνων υγιεινής και του σεβασμού του περιβάλλοντος κατά τη διάρκεια της παραγωγής, συσκευασίας και πώλησης του προϊόντος είναι επίσης βασικές αρχές. Η διαχείριση των προσωπικών δεδομένων των πελατών θα πρέπει να είναι προϊόν συγκατάβασης, να προκύπτουν από τις αγορές τους και να μην είναι προϊόν πώλησης, ώστε να αποφευχθεί η παραβίαση των προσωπικών δεδομένων αλλά και αντιδικίες με καταναλωτές, που προκαλούν τελικά ζημιά στην εταιρία (οικονομική και) φήμη. Η διατήρηση του κανόνα δεν αποτελεί υποχρέωση μόνο για τον ιδιωτικό τομέα αλλά και για τα κράτη-μέλη τόσο σε επίπεδο νομοθεσίας, όσο σε αυτό της εφαρμογής, του ελέγχου και των δημοσίων υπηρεσιών. Η εγκόλπωση, τέλος, στο κανονιστικό πλαίσιο και τη λειτουργική διαδικασία μπορεί να ενισχυθεί με τη συνθήκη του ΟΗΕ (Guidelines on Consumer Policy), τα κριτήρια της Διεθνούς Οργάνωσης Πιστοποίησης (International Organization for Standardization), τους συνδέσμους καταναλωτών και το παγκόσμιο Εμπορικό Επιμελητήριο (OECD, 2011a; 2011b; 2011c; 2002; 2003; 2004; Ward.2004; Hopkins.2003)

Η ορθή χρήση της τεχνολογίας και της επιστήμης προς όφελος του καταναλωτή και της κοινωνίας, προϋποθέτει για τις εταιρίες να μην εκμεταλλεύονται μονομερώς τις καινοτομίες, να επιτρέπουν με κριτήρια τη μεταφορά γνώσεων, των καλών πρακτικών και της καινοτομίας. Τα πιστοποιητικά ευρεσιτεχνίας και τα πνευματικά δικαιώματα της εταιρίας σε μια υπηρεσία ή ένα προϊόν δεν θα πρέπει να αποτελούν ανασταλτικό παράγοντα στη μεταφορά γνώσης σε τομείς ειδικά της δημόσιας υγείας και της αειφόρου ανάπτυξης του κράτους υποδοχής. Η εκπαίδευση του τοπικού προσωπικού επάνω στα ζητήματα αυτά προκειμένου να εξυπηρετηθεί καλύτερα ο καταναλωτής και να απολαύσει τα αγαθά είναι προϋπόθεση. Η συνεργασία, τέλος με τα τοπικά ερευνητικά κέντρα, τα πανεπιστήμια, τις ενώσεις καταναλωτών και τα επιμελητήρια είναι το ζητούμενο για την προώθηση και περαιτέρω έρευνα σε καινοτομικές πρακτικές. Όσον αφορά την ανταγωνιστικότητα η αρμονία της επιχειρηματικής διεργασίας με την εθνική νομοθεσία, τις ενώσεις καταναλωτών, τις ΜΚΟ, την αρμόδια ανεξάρτητη αρχή και τους διεθνείς κανόνες που διασφαλίζουν την ανταγωνιστικότητα είναι το βασικό χαρακτηριστικό της αρχής αυτής. Οι εταιρίες θα πρέπει να αντιστέκονται και να μην προχωρούν σε δράσεις που θίγουν τον ανταγωνισμό της αγοράς μέσα από τη δημιουργία καρτέλ, ολιγοπωλίων και μονοπωλίων. Η συμμόρφωση του ιδιωτικού τομέα, η εκπαίδευση του προσωπικού και η εφαρμογή των κανόνων από τα κράτη μέλη αποτελούν προϋποθέσεις για μια δίκαιη οικονομία, ανάπτυξη και σεβασμό στο καταναλωτή. Η φορολογία, τέλος, και το κανονιστικό πλαίσιο της φορολόγησης αποτελεί την ελάχιστη απαιτούμενη υποχρέωση των εταιριών (minimum requirements) προς την κοινωνία για να θεωρείται καλός πολίτης (“corporate citizenship”). Η υποχρέωση αυτή, ωστόσο, είναι διττή και αφορά τη λειτουργία του κράτους τόσο σε επίπεδο ισονομίας, δημοσίων οικονομικών όσο και της διασφάλισης της ανταγωνιστικότητας. Οι εταιρίες μέσα από τη φορολόγηση συμβάλουν ως μέρη του κοινωνικού συστήματος στην οικονομική του βιωσιμότητα. Η ορθή πολιτική συμπεριφορά των εταιριών στα πλαίσια της φορολογίας αποτελεί και τη βασική στρατηγική διαχείρισης κινδύνου για τις ίδιες σε επίπεδο καλής φήμης και αποφυγής οικονομικών ποινών (OECD, 2011a; 2011b; 2011c; 2002; 2003; 2004; Ward.2004; Hopkins.2003).

Ο ΟΟΣΑ στα πλαίσια εξορθολογισμού της παγκόσμιας αγοράς και του πλαισίου της παγκόσμιας εταιρικής διακυβέρνησης θέτει κριτήρια βασισμένα στον εθελοντικό χαρακτήρα της συμμετοχής του ιδιωτικού τομέα. Το ζητούμενο, ωστόσο, στην

περίπτωση του κώδικα του ΟΟΣΑ είναι ο εναρμονισμός με τους υπόλοιπους διεθνείς οργανισμούς σε επίπεδο λειτουργικό, καθολικό και επιβεβαίωσης του μέσα από τα όργανα των ΟΗΕ, ΠΟΕ, ΠΤ. Αυτό παραμένει ένα ζήτημα ήδη από την δεκαετία του '70 και την αποτυχία της απόπειρας θεσμοθέτησης του σε ένα πολυμερές πλαίσιο τη δεκαετία του 90, όπως είδαμε και παραπάνω. Ο ΟΟΣΑ αναμφισβήτητα έχει ένα πολύ σημαντικό ρόλο στο παγκόσμιο σύστημα ήδη από τη δεκαετία του 50 και η συμβολή του στην προώθηση των κριτηρίων αυτών στα κράτη μέλη του είναι ιδιαίτερα σημαντική. Το γεγονός, ότι τα κριτήρια αυτά μεταπολεμικά εφαρμόστηκαν περιφερειακά (ΕΕ) με επιτυχία, δημιουργεί την ελπίδα ότι στα πλαίσια της παγκοσμιοποίησης θεσμικά, μπορεί να υπάρξουν λύσεις. Τα τοπικά σημεία επαφής (National Contact Points) καταδεικνύουν τη σημασία που έχει το κράτος στην όλη διαδικασία προώθησης της προσέγγισης του ΟΟΣΑ για την ΕΚΕ, γεγονός που προσκρούει σε προβληματισμούς για το ρόλο του κράτους τα τελευταία 20 χρόνια ειδικά σε πολλά κράτη μικρά και αναπτυσσόμενα. Ο ΟΟΣΑ στα πλαίσια αυτά της προώθησης της ΕΚΕ στα κράτη μέλη του και τα συνεργαζόμενα κράτη παράλληλα με τη παραπάνω αναφορά στα κριτήρια για τις πολυεθνικές, έχει αναπτύξει το συμβουλευτικό του ρόλο μέσα από αποφάσεις, κείμενα εργασίας και εργαλεία που αναφέρονται συνοπτικά παρακάτω:

- Measuring Sustainable Production (OECD, 2008).
- Τις αρχές Εταιρικής Διακυβέρνησης (*Principles of Corporate Governance*) (OECD, 2004)
- Τη σχέση εμπορίου, ΕΚΕ και καταναλωτή (*Promoting Responsible Business Conduct*) (OECD, 2011a)
- Τη συμφωνία κατά της διαφθοράς και το χρηματισμό δημοσίων λειτουργών (*Convention on Combating Bribery of Foreign Public Officials in International Business Transactions*) (OECD, 2011b).
- Η πολιτική διαφάνεια στο επενδυτικό πλαίσιο (A framework for Investment policy transparency) (OECD, 2003).
- Τη συνθήκη και τις αποφάσεις για τις διεθνείς επενδύσεις και τις πολυεθνικές επιχειρήσεις (The OECD declaration and decisions on international investments and multinational enterprises) (OECD, 2000).

- Οι κανόνες δεοντολογίας του ΟΟΣΑ στην εφοδιαστική αλυσίδα των πολυεθνικών επιχειρήσεων (Supply Chains and the OECD Guidelines for Multinational Enterprises) (OECD, 2002).

Ο εθελοντισμός του ιδιωτικού τομέα στην εγκόλπωση των κανόνων ή ακόμα και την απλή συμμόρφωση στους κανόνες είναι η ελάχιστη προϋπόθεση για την ΕΚΕ μαζί με την οικονομική βιωσιμότητα κατά τον Carroll. Η απαίτηση της εφαρμογής των κανόνων του ΟΟΣΑ καθολικά από μη κράτη μέλη μικρά, μεσαία και αναπτυσσόμενα είναι φιλόδοξη και απαιτεί τεράστιες δομικές αλλαγές στο παγκόσμιο πλαίσιο εμπορίου και ανάπτυξης με αμφίβολο αποτέλεσμα. Η συζήτηση, επίσης, για την ανάπτυξη ενός κανονιστικού πλαισίου δεν είναι καινούργια κουβέντα όπως είδαμε στο κεφάλαιο αυτό. Το ζητούμενο είναι κατά πόσο η πολιτική ατζέντα για την ΕΚΕ έχει προχωρήσει ώστε να προσδιοριστούν οι ελάχιστοι κανόνες και τα όργανα σε ένα παγκόσμιο πλαίσιο εταιρικής διακυβέρνησης. Αυτό είναι ένα θέμα ιδιαίτερα σημαντικό δεδομένης της πολιτικής αδυναμίας σε πολλές περιπτώσεις των κρατών να εφαρμόσουν βασικούς κανονισμούς όπως της ανταγωνιστικότητας, τα ανθρώπινα και εργατικά δικαιώματα. Η συμφωνία για την ΕΚΕ στα πλαίσια του ΟΟΣΑ θέτει ζητήματα που τα κράτη-μέλη του στη πλειοψηφία τους διαχειρίζονται. Η υιοθέτηση τους καθολικά από τον ΟΗΕ ή τον ΠΟΕ προβληματίζει ως προς τη βιωσιμότητα τους και την αποδοχή τους. Αυτός είναι ο λόγος που η συζήτηση για την ΕΚΕ σε πρώτη φάση περιορίζεται στους κανόνες του ΟΗΕ για τα ανθρώπινα δικαιώματα, το περιβάλλον και το πλαίσιο της αειφόρου ανάπτυξης. Στην εφαρμογή των κανόνων αυτών, ωστόσο, δεν είναι σαφές εάν η επέκταση της επιβολής των κανόνων αφορά τα εθνικά δικαστήρια ή και το διεθνές δικαστήριο. Η δυσκολία, συνεπώς, της εφαρμογής ενός παγκόσμιου και συνεκτικού πλαισίου για την ΕΚΕ είναι ένα ζήτημα προς επίλυση (Ward, 2004; Hopkins, 2003). Το παίγνιο που αναπτύσσεται είναι έντονα πολιτικό και οικονομικό, επειδή επαναπροσδιορίζει το διεθνές πλαίσιο εμπορίου και ανάπτυξης. Εύλογα και εύστοχα ο Michael Hopkins στο βιβλίο του “The Planetary Bargain” παρομοιάζει το παίγνιο της παγκόσμιας διακυβέρνησης στην ΕΚΕ με το «δίλημμα του φυλακισμένου» (Prisoner’s Dilemma).

• **Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών**

Ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών αποτελεί επί της ουσίας τη πιο σημαντική απόπειρα οργάνωσης και διοίκησης των κοινών ζητημάτων της ανθρωπότητας μετά τον 2ο

Παγκόσμιο Πόλεμο με βασικό και θεμελιώδες τη διατήρηση της ειρήνης. Ο ΟΗΕ τα τελευταία σαράντα (40) χρόνια έχει συνδέσει το πολιτικό του ρόλο με τη προστασία του περιβάλλοντος, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της ανθρώπινης υγείας και κοινωνικής δικαιοσύνης που είναι σημαντικές μεταβλητές της τοπικής ανάπτυξης και παγκόσμιας ειρήνης. Αυτό ο ΟΗΕ το ανέδειξε ως θεμελιώδη του αρχή στο σύνολο των δραστηριοτήτων του και στα κράτη μέλη του μέσα από την Συνθήκη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα το 1947. Η νομοθετική πρόνοια και η θέσπιση κανόνων για τη προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από την αυθαιρεσία του κράτους και της οποιαδήποτε εξουσίας θεσμοθετήθηκε μέσα από τον ΟΗΕ αμέσως μετά τον Β' Π.Π. Αυτό, ωστόσο, αποτελεί παρά μόνο την αφετηρία ενός ιδιαίτερα δύσκολου και σύνθετου δρόμου που κατά την δεκαετία του '70 άρχισε να συνδέεται και με άλλα θεμελιώδη ζητήματα, όπως αυτά της περιβαλλοντικής αειφορίας. Η προστασία του περιβάλλοντος ως βάση της ανθρώπινης ανάπτυξης και ευημερίας διατυπώθηκε στη Συνθήκη της Στοκχόλμης το 1972. Την περίοδο εκείνη η διασύνδεση της με τη παγκόσμια πολιτική και την ανάγκη για συνεργασία του δημόσιου με του ιδιωτικού τομέα έδωσαν ώθηση σε έννοιες όπως η αειφόρος ανάπτυξη, η κοινωνική ευθύνη και ο ρόλος του κράτους πολιτικά, όπως είδαμε στο 1ο κεφάλαιο (UNEP, 2002; Johnson, 2004; Hopkins, 2003; Jordan et al. 2004).

Η συνθήκη της Στοκχόλμης θέτει θεμελιώδη ζητήματα για τη προστασία του περιβάλλοντος σε επίπεδο διαμόρφωσης πολιτικής (policy formulation) για την δημιουργία κανόνων αναφορικά με τη περιβαλλοντική αειφορία και τη μόλυνση (UNEP, 2002). Αυτό αποτελεί την άμεση συσχέτιση με την ανθρώπινη επίδραση στη καταστροφή του περιβάλλοντος κάτι που όσο και εάν φαίνεται αυτονόητο σε επίπεδο εφαρμοσμένης πολιτικής δεν είναι, αφού το ζήτημα της επίδρασης του ανθρώπου στη καταστροφή του περιβάλλοντος (Hardin, 1967) αποτελούσε ένα θέμα προς διαπραγμάτευση και συζήτηση μέχρι και πρόσφατα. Η σημασία λοιπόν της ανάπτυξης ενός πλαισίου ανάπτυξης με σεβασμό προς το περιβάλλον τη δεκαετία εκείνη αναδεικνύει την ανάγκη για θεσμούς και πολιτικές πρωτοβουλίες, που εκφράστηκαν επίσης και στο πεδίο του κοινωνικού ακτιβισμού (Johnson, 2004; Burchell and Lightfoot, 2004; Thomas, 2004). Η συνθήκη, ωστόσο, αυτή έρχεται να επηρεάσει τη παγκόσμια ατζέντα ανάπτυξης και περιφερειακά, αφού στη περίπτωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης ήδη ο περιβαλλοντικός μοντερνισμός αποτελεί μέρος της πολιτικής ατζέντας. Αυτό το πλαίσιο πολιτικής μετουσιώθηκε σε εφαρμοσμένο

επίπεδο στα όργανα και κράτη μέλη της μέσα από κανόνες και οδηγίες. Η πολιτική στροφή μέσα από τη διασύνδεση της προστασίας του περιβάλλοντος με το κράτος δικαίου και τη ποιότητα ζωής είναι μέρος της πολιτικής ατζέντας για παράδειγμα των Σκανδιναβικών κρατών, της Ολλανδίας κ.α. Τη δεκαετία του '80 ο περιβαλλοντικός μοντερνισμός και η προσέγγιση της ΕΚΕ αναδεικνύονται μέσα από το πλαίσιο της αειφόρου ανάπτυξης στα πλαίσια του ΟΗΕ με κορύφωση το 1987 και τη Brundtland report (Johnson, 2004; Burchell and Lightfoot, 2004; Thomas, 2004; Castro, 2004; Byrne and Glover, 2002). Ο ΟΗΕ ως παγκόσμια αρχή ορίζει την αειφόρο ανάπτυξη ως την ανάπτυξη που απαντά στις ανάγκες του παρόντος, χωρίς να περιορίζει την ικανότητα των μελλοντικών γενεών να απαντήσουν στις δικές τους ανάγκες (UNEP, 2002).

Η κριτική για τον ορισμό της αειφόρου ανάπτυξης βασίζεται στη γενικότητα του και στην γενική ανάγκη για συμβιβασμό στα ρεύματα σκέψης της (π.χ. ήπιας, ριζοσπαστικής προσέγγισης). Υπήρχε, επίσης, η κριτική ότι ο ορισμός θα πρέπει να συνοδεύεται από συγκεκριμένο πολιτικό πλαίσιο και κανόνες. Αυτό είχε ως συνέπεια στον ΟΗΕ να προχωρήσουν στη συμφωνία στο Rio της Βραζιλίας το 1992 (The Rio Declaration on Environment and Development), το πρωτόκολλο του Kyoto στη Ιαπωνία 1997 (UN Framework convention on climate change), τους στόχους της χιλιετίας (The Millennium Development Goals), τη συνάντηση για τη προστασία του περιβάλλοντος στο Johannesburg της Νότιας Αφρικής το 2002 και τη συνθήκη το 2003 «The United Nations Convention Against Corruption». Τα χρονικά αυτά σημεία συνδέονται με τη πολιτική διάσταση και εξέλιξη της ΕΚΕ αλλά και με σημαντικά εργαλεία προώθησης της. Οι στόχοι της χιλιετίας (Millennium Development Goals), επίσης, παρά το ότι αποτελούν στόχους για την αειφόρο και ανθρώπινη ανάπτυξη για τον Οργανισμό και τα κράτη μέλη, θέτουν έμμεσα και το ζήτημα της ΕΚΕ. Ο στόχος 8 περιλαμβάνει τη πρόβλεψη για την δημιουργία ενός δικτύου συνεργασίας με τον ιδιωτικό τομέα και τις επιχειρήσεις, ενώ αναφέρει στο εδάφιο 8e την παροχή πρόσβασης σε οικονομικότερα φάρμακα για τις αναπτυσσόμενες χώρες και στο εδάφιο 8f την ορθή εκμετάλλευση της καινοτομίας και της τεχνολογίας για την εκπλήρωση των στόχων. Όπως, είδαμε και παραπάνω για πολλούς ο ΟΗΕ μέσα από τη κατοχύρωση της Συνθήκης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα το 1947, τις αναθεωρήσεις τους και τους περιβαλλοντικούς κανόνες έχει θέσει τα πρώτα κριτήρια τα οποία μπορούν να αποτελέσουν προϋπόθεση σε ένα παγκόσμιο πλαίσιο ΕΚΕ, με

πολιτικές προεκτάσεις (UN, 1993; 2003; 2004; UNEP and UN 2010; GRI, 2006; 2007).

- **Global Compact**

Αυτό, ωστόσο, που έχει σημασία στην πολιτική επιτάχυνση της ΕΚΕ από τον ΟΗΕ είναι το “Global Compact” που αποτελεί ένα εθελοντικό οδηγό εταιρικής κοινωνικής ευθύνης για πολυεθνικές επιχειρήσεις βασισμένο σε δέκα (10) αρχές αναφορικά με τη προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, των εργατικών δικαιωμάτων και το περιβάλλον. Το πολιτικό εκτόπισμα του ΟΗΕ και η κατάκτηση της διαμόρφωσης πολιτικής σε αυτό το επίπεδο έχουν κατατάξει το πλαίσιο για την ΕΚΕ του “Global Compact” στη μεγαλύτερη εθελοντική συνεργία στο κόσμο με 8700 επιχειρήσεις να το έχουν υιοθετήσει στο λειτουργικό τους πλαίσιο και με συνεργαζόμενους φορείς στη εφαρμογή και έλεγχο του σε παραπάνω από 130 κράτη. Οι βασικές αρχές (UNEP and UN 2010) που διέπουν τη λειτουργία του είναι:

- Ανθρώπινα Δικαιώματα (The Universal Declaration of Human Rights)
 - Principle 1: Businesses should support and respect the protection of internationally proclaimed human rights.
 - Principle 2: make sure that they are not complicit in human rights abuses.
- Εργασία (The ILO Declaration on Fundamental Principles & Rights at Work)
 - Principle 3: Businesses should uphold the freedom of association and the effective recognition of the right to collective bargaining.
 - Principle 4: the elimination of all forms of forced and compulsory labor.
 - Principle 5: the effective abolition of child labor.
 - Principle 6: the elimination of discrimination in respect of employment and occupation.
- Περιβάλλον (The Rio Declaration on Environment and Development)
 - Principle 7: Businesses should support a precautionary approach to environmental Challenges;
 - Principle 8: Undertake initiatives to promote greater environmental responsibility;
 - Principle 9: Encourage the development and diffusion of environmentally friendly Technologies.

- Διαφάνεια (The United Nations Convention Against Corruption)
 - Principle 10: Businesses should work against corruption in all its forms, including extortion and bribery.

Η σημασία της ΕΚΕ έχει μεγάλο πολιτικό βάρος ειδικά στα πολιτικά πλαίσια του ΟΗΕ μέσα από τη σύνταξη των διεθνών κανόνων που θα πρέπει οι πολυεθνικές επιχειρήσεις να λαμβάνουν υπόψη τους κατά την επιχειρηματική διεργασία. Η ειδική μνεία για το ρόλο του ιδιωτικού τομέα στη κοινωνία και ειδικά των πολυεθνικών επιχειρήσεων βασίζεται στην άποψη για τη σημασία του πολιτικού, οικονομικού και κοινωνικού ρόλου που αυτές έχουν ειδικά στο ζήτημα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Αυτό παρά το ότι αναφέρεται στη Συνθήκη του 1947 έμμεσα (every individual and every organ of society shall strive to promote respect for these rights and freedoms), αφού απευθύνεται κατά κύριο λόγο στα κράτη. Στο Global Compact αυτό που έχει σημασία είναι το ότι αναφέρεται στις επιχειρήσεις ως τους φορείς προάσπισης τους με έμφαση όμως στο πλαίσιο κατοχύρωσης τους από τα κράτη μέλη είτε μέσα από θέσπιση νομοθεσίας είτε από καταδίκη. Αυτό, ωστόσο, που προβλέπεται σε επίπεδο ελέγχου είναι η ετήσια αναφορά των επιχειρήσεων να περιλαμβάνει τη πρόοδο της σε αυτά τα κριτήρια και ο περιοδικός έλεγχος με στόχο την επαλήθευση από ανεξάρτητη αρχή. Ο έλεγχος αυτό εκτός από διαπιστώσεις για τη συμμόρφωση ή μη θα έχει τη δυνατότητα να οδηγήσει στην εκδίκαση υποθέσεις και καταγγελίες είτε σε εθνικά είτε σε διεθνή δικαστήρια με στόχο την απονομή δικαιοσύνης, ποινών και αποζημίωση για αδικήματα που έχουν εκδικασθεί (UN, 2003; 2004; UNEP and UN, 2010). Το διεθνές, ωστόσο, πλαίσιο για τα ανθρώπινα δικαιώματα και την προστασία τους από τον ιδιωτικό τομέα σε παγκόσμια βάση γίνεται και μέσα από την Έκθεση των κανόνων του ΟΗΕ για τις πολυεθνικές εταιρείες και επιχειρήσεις το 2003 (*Norms on the responsibilities of transnational corporations and other business enterprises with regard to human rights*). Οι βασικές αρχές (UN,2003) της συνοψίζονται στα παρακάτω:

1. *General obligations*
2. *Right to equal opportunity and non-discriminatory treatment*
3. *Right to security of persons*
4. *Rights of workers*
5. *Respect for national sovereignty and human rights*

6. *Obligations with regard to consumer protection*
7. *Obligations with regard to environmental protection*
8. *General provisions of implementation*

- **Global Reporting Initiative**

Το Global Reporting Initiative (GRI) αποτελεί το κοινό πεδίο συμφωνίας μεταξύ των δύο διακρατικών οργανισμών που έχουν μέχρι στιγμής αναφερθεί τον ΟΟΣΑ και τον ΟΗΕ. Συγκεκριμένα, αυτό που έχει σημασία είναι ότι η δράση του GRI αποτελεί την εφαρμοσμένη προσέγγιση του “globalization from bellow”, η οποία εμφανίστηκε την δεκαετία του '90 κυρίως στις ΗΠΑ και την Ευρώπη. Το 1997 στη Βοστώνη ξεκίνησε η ιδέα από μία ΜΚΟ τη CERES, η οποία ιδρύθηκε το 1989 από μία μικρή ομάδα επενδυτών με αφορμή τη περιβαλλοντική καταστροφή από το δεξαμενόπλοιο Exxon Valdez στην Αλάσκα, η οποία αποτελούσε μέχρι το 2010 από τις μεγαλύτερες καταστροφές τέτοιου είδους στις ΗΠΑ. Η ΜΚΟ CERES και το Ινστιτούτο Tellus το 1997 μέσα από πρόταση του Αντιπροέδρου του Ινστιτούτο και σημερινό Chief Executive του GRI Dr. Allen White στον Dr. Robert Massie της CERES, προχώρησαν στην ανάπτυξη ενός πλαισίου αναφοράς των επιχειρήσεων αναφορικά με τις αρχές της CERES. Το 1998 η συνεργασία με τον ΟΗΕ έγινε πράξη μέσα από την ενεργοποίηση της UNEP, η οποία ξεκίνησε ένα παγκόσμιο διάλογο με τους φορείς, τα κράτη μέλη και τις ΜΚΟ. Το σημαντικό στοιχείο της πρωτοβουλίας ήταν το GRI ως εργαλείο να μην είναι μονοδιάστατο αναφορικά με το περιβάλλον (“do more than the environment”), αλλά να εγκολπώνει τις οικονομικές μεταβλητές, τις κοινωνικές, τις εργατικές και το πλαίσιο διακυβέρνησης που αφορά την επιχειρηματική δραστηριότητα. Αυτό, έχει ως αποτέλεσμα την κατοχύρωση του GRI ως σημαντικού εργαλείου προώθησης της ΕΚΕ. Η πρώτη εφαρμογή του πλαισίου έγινε το 2000 και η δεύτερη δράση έλαβε χώρα στα πλαίσια της παγκόσμιας συνάντησης για την αειφόρο ανάπτυξη στο Johannesburg το 2002 (World Summit for Sustainable Development). Η εξέλιξη αυτή είναι σπουδαία εξαιτίας της εγκόλπωσης του GRI ως νέου θεσμού στα πλαίσια του ΟΗΕ συνεργαζόμενος με την UNEP (GRI, 2006; 2007).

Αυτό, ωστόσο, που καθιστά το GRI ιδιαίτερα σημαντικό εργαλείο στην ανάπτυξη δημοσίων πολιτικών για την ΕΚΕ είναι η σύνθεση μιας αρχικής παγκόσμιας διακυβέρνησης, όπου συνέργειες λαμβάνουν χώρα. Ο ΟΗΕ μέσω της UNEP, όπως είδαμε παραπάνω έδωσε την ώθηση ώστε και οι κανόνες του ΟΟΣΑ για το ρόλο των πολυεθνικών, την εταιρική διακυβέρνηση και τις επενδύσεις να συνδυαστούν με το αναπτυσσόμενο πλαίσιο του GRI. Αυτό, ωστόσο, που προκαλεί ενδιαφέρον είναι η ανάπτυξη της συνεργίας περαιτέρω μέσα από τη σχέση του GRI και του Global Compact του ΟΗΕ στις πολυεθνικές επιχειρήσεις και όχι μόνο, που έχουν αποδεχτεί στην επιχειρηματική τους διεργασία τις δέκα (10) θεμελιώδεις αρχές του. Αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό δεδομένης της συμφωνίας της συνεργίας σε λειτουργικό επίπεδο μέσα από αξιοποίηση της τεχνογνωσίας σε επίπεδο ελέγχου, επαλήθευσης και υποστήριξης των πλαισίων της ΕΚΕ. Συνοψίζοντας, η συνεργία αυτή έχει ιδιαίτερη σημασία λόγω του ότι το Global Compact όπως είδαμε παραπάνω αποτελεί το πιο δημοφιλές εθελοντικό κανονιστικό πλαίσιο στον τομέα των επιχειρήσεων. Το GRI μέσα από τη συνεργία αυτή έχει προταθεί ως προτεινόμενο εργαλείο σε περίπου 6000 επιχειρήσεις παγκόσμια. Το 2008 αναπτύχθηκε ένα Μνημόνιο Συνεργασίας με άλλα όργανα πιστοποίησης, αναφοράς και ελέγχου αναφορικά με την αειφόρο ανάπτυξη και ΕΚΕ όπως η International Standardization Organization (ISO), το Earth Chapter Initiative και το 2010 στο όργανο του ΟΗΕ United Nations Conference on Trade and Development και την International Finance Corporation. Σε επιχειρησιακό επίπεδο το GRI προϋποθέτει την αναφορά που περιλαμβάνει τη στρατηγική ανάλυση της επιχείρησης για τη σχέση της με την βιωσιμότητα, την αειφόρο ανάπτυξη αναφορικά με τις πτυχές που θέτει το GRI (οικονομικές, περιβαλλοντικές, κοινωνικές) σε βραχυπρόθεσμο, μεσοπρόθεσμο (3 - 5 χρόνια) και μακροπρόθεσμο επίπεδο. Οι πτυχές προσδιορίζονται για λειτουργικούς λόγους στην σύνταξη της αναφοράς σε μακροπρόθεσμο επίπεδο παράλληλα με την αναφορά των κινδύνων και των δυσκολιών. Αυτό που απαιτείται είναι η διοικητική περιγραφή της επιχείρησης από βασικά ζητήματα (ονομασία, ιδιοκτήτες, οργανόγραμμα), ο οικονομικός απολογισμός, το πλαίσιο της εταιρικής διακυβέρνησης και η απόδοση αναφορικά με τις κατευθύνσεις (οικονομική, περιβαλλοντική, κοινωνική) (GRI, 2006; 2007).

- Οικονομική Διάσταση

Η διάσταση αυτή αναδεικνύει τη σημασία της οικονομικής βιωσιμότητας της επιχείρησης, του τρόπου παραγωγής της κερδοφορίας της, το ευρύτερο πλαίσιο στο οποίο αυτή προκύπτει σε συνδυασμό με τον αντίκτυπο της στο κοινωνικό σύστημα. Βασίζεται στη δημοσιοποίηση της διοικητικής πρακτικής, τους στόχους και τη πολιτική επίδοσης τους. Η διάσταση αυτή αποτελείται από τρεις πτυχές αναφοράς την οικονομική επίδοση, τη παρουσία στην αγορά, τις έμμεσες οικονομικές επιδράσεις.

- Περιβαλλοντική Διάσταση

Η διάσταση αυτή αφορά το περιβαλλοντικό αποτύπωμα της επιχείρησης σε επίπεδο εισροών και εκροών αναφορικά με τις επιδράσεις στα έμβια, μη έμβια όντα και το σύνολο του οικοσυστήματος. Αποτελείται από κατηγορίες και σχετίζει τα προϊόντα, τις υπηρεσίες και γενικά ειδικότερα τη λειτουργία με το περιβαλλοντικό αντίκτυπο της εταιρίας. Η δομή της διάστασης αυτής βασίζεται στο διοικητικό πλαίσιο, τους στόχους, τις πολιτικές εφαρμογής, την επιχειρησιακή ευθύνη, τη κατάρτιση-ευαισθητοποίηση και πρόσθετες πληροφορίες. Η διάσταση αυτή αποτελείται από τις πτυχές: Υλικά, Ενέργεια, Νερό, Βιοποικιλότητα, Εκπομπές καυσαερίων, Απόβλητα, Προϊόντα και Υπηρεσίες, Συμμόρφωση, Μεταφορές και γενικά (δαπάνες – επενδύσεις σε σχέση με το περιβάλλον)

- Η κοινωνική διάσταση

Η διάσταση αυτή στοχεύει στην απεικόνιση της βιωσιμότητας ενός οργανισμού όπως η επιχείρηση στο κοινωνικό σύστημα ευρύτερα. Συγκεκριμένα αφορά τις πρακτικές εργασίες, τα ανθρώπινα δικαιώματα, τη κοινωνική ευθύνη και την ποιότητα των προϊόντων. Η διάσταση αυτή προϋποθέτει την παρουσίαση της διοικητικής δομής, τα όργανα, τις πολιτικές, τους στόχους και τις δεσμεύσεις σε επίπεδο διεθνών συνθηκών. Συγκεκριμένα οι πτυχές της διάστασης αυτής είναι: Εργασία (Απασχόληση, Σχέσεις Εργαζομένων/Διαχείριση, Υγιεινή και ασφάλεια στο χώρο εργασίας, Εκπαίδευση και Επιμόρφωση, Διαφοροποίηση και ίσες ευκαιρίες (άνδρας-γυναίκα μισθοδοσία). Ανθρώπινα Δικαιώματα (Πρακτικές Επενδύσεων και προμηθειών, Έλλειψη διακρίσεων, Ελευθερία Συνδικαλισμού και συλλογικές διαπραγματεύσεις, Παιδική Εργασία, Εξαναγκασμένη και υποχρεωτική εργασία, Πρακτικές Ασφαλείας,

Δικαιώματα αυτοχθόνων πληθυσμών). Κοινωνική Διάσταση (Κοινότητα, Διαφθορά, Δημόσια Πολιτική, Αντί-Ανταγωνιστική Συμπεριφορά, Συμμόρφωση) και Ευθύνη για τα Προϊόντα (Υγιεινή και ασφάλεια των πελατών, Σήμανση προϊόντων και υπηρεσιών, Επικοινωνίες Marketing, Απόρρητο των Πελατών, Συμμόρφωση (μη συμμόρφωση με νομοθεσία κτλ). Εν κατακλείδι το GRI αποτελεί όπως θα δούμε και παρακάτω για την Ευρωπαϊκή Ένωση ένα εργαλείο ΕΚΕ με το οποίο έχουν σχεδιαστεί σημαντικές δημόσιες πολιτικές, οι οποίες συμβάλουν στη διαμόρφωση ενός πλαισίου διακυβέρνησης στη σχέση μεταξύ πολιτικής, αγοράς και κοινωνίας για τη προώθηση της διαφάνειας. Αποτελεί τη πιο ολοκληρωμένη προσέγγιση ετήσιων αναφορών, είναι από τα πιο αξιόπιστα εργαλεία ΕΚΕ και είναι δημοφιλές στην Ευρώπη και σε αρκετά κράτη μέλη.

Σημαντικές προσθήκες σε νομοθετικό επίπεδο έχουν γίνει σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης αλλά και κρατών μελών αναφορικά με την εγκόλπωση του GRI, του UN Global Compact και του ΟΟΣΑ στην ετήσια αναφορά των επιχειρήσεων. Το παράδειγμα της Σουηδίας είναι σημαντικό, αφού από τον Ιανουάριο του 2008 υποχρεώνει τις δημόσιες επιχειρήσεις να δημοσιεύουν τις ετήσιες εκθέσεις τους με βάση το GRI. Οι δείκτες, ωστόσο, του GRI έχουν επιδράσει στη θέσπιση αντίστοιχων πλαισίων ΕΚΕ σε επίπεδο κρατών μελών, τη θέσπιση της υποχρεωτικής αναφοράς (Γαλλία) και τη τοπική διακυβέρνηση σε τοπικό επίπεδο με πιστοποιήσεις τύπου GRI και Global Compact (Τοσκάνη Fabrica Ettica, Ireland's Credit Institutions Act 2008) (CSR Europe, 2010; Hopkins, 2003; GRI, 2006; 2007).

- **Διεθνής Οργανισμός Εργασίας (International Labor Organization)**

Ο Διεθνής Οργανισμός Εργασίας αποτελεί ένας από τους σημαντικότερους θεσμούς της παγκόσμιας διακυβέρνησης με σημαντική επιρροή στη διαμόρφωση των κανόνων που αφορούν την εργασιακά δικαιώματα. Ο διεθνής αυτός οργανισμός είναι ο παλαιότερος από τους παραπάνω και σε επίπεδο Εταιρικής Κοινωνικής Ευθύνης θέτει το θεμελιώδες κεφάλαιο της επιχειρηματικής διεργασίας στη διαδικασία της παραγωγής, δηλαδή τη σχέση μεταξύ εργοδότη και εργαζομένων. Η σημασία της ILO ξεκινά με την ίδρυση της το 1919, τη λήξη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου και την αντίληψη ότι για να επικρατήσει η ειρήνη θα πρέπει πρώτα να εμπεδωθεί η κοινωνική δικαιοσύνη. Η Προεδρία της ΔΟΕ στη σύσταση της ασκούνταν από τον Samuel Gompers, πρόεδρο της Αμερικανικής Ένωσης Εργαζομένων (American Federation of

Labor) με ιδρυτικά κράτη μέλη τις ΗΠΑ, το Βέλγιο, τη Κούβα, την Ιταλία, τη Γαλλία, τη Τσεχοσλοβακία, τη Πολωνία, την Ιαπωνία και το Ηνωμένο Βασίλειο. Στη πρώτη συνάντηση για τα εργατικά ζητήματα στην Ουάσιγκτον αποφασίστηκαν 6 θεμελιώδεις συνθήκες στα ζητήματα του ωραρίου εργασίας στη βιομηχανία, της ανεργίας, της προστασίας της μητρότητας, της νυχτερινής εργασίας των γυναικών, της κατώτατης ηλικίας εισόδου στην αγορά εργασίας και τη νυχτερινή εργασία νέων στη βιομηχανία. Η έδρα της από το 1920 είναι στη Γενεύη με πρώτο υπεύθυνο το France's Albert Thomas. Η σημασία των διεθνών κανόνων στη διαδικασία της παραγωγής, στην παγκόσμια και περιφερειακή αγορά εργασίας αποτελεί προϋπόθεση για την αειφόρο ανάπτυξη και ΕΚΕ. Η σχέση της επιχείρησης και των εργαζομένων αποτελούν σημαντικό πεδίο έρευνας τόσο σε σχέση με τη παραγωγικότητα, όπως είδαμε, όσο και στο θεμελιώδες ζήτημα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Το καθεστώς της δουλείας και της καταναγκαστικής εργασίας αποτελεί παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων τα οποία, ωστόσο, κατοχυρώθηκαν στα πλαίσια του ΟΗΕ το 1947 με τη Διεθνή Συνθήκη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Το θεμελιώδες αυτό ανθρώπινο δικαίωμα έχει τεθεί στα πλαίσια της ΔΟΕ και τα κράτη μέλη της ήδη από το 1930 με τη συνθήκη αναφορικά με τη δουλεία και τη καταναγκαστική εργασία, της οποίας η αναπροσαρμογή έγινε το 1957 (ILO,1998; 2002; 2006; 2011; Hopkins, 2003).

Ο αριθμός των κρατών μελών της είναι στα 183 κράτη γεγονός που αναδεικνύει τη πολιτική δυνατότητα της ΔΟΕ ως σημαντική (ILO,1998; 2002; 2006; 2011). Η πολιτική, ωστόσο, ικανότητα στα ζητήματα της παγκοσμίου ανάπτυξης είναι σαφώς πιο περιορισμένη, όπως και αυτή του ΟΗΕ, σε σχέση με του ΠΟΕ ή της Παγκόσμιας Τράπεζας. Το σημαντικό, όμως, είναι ότι η θεμελιώδης υποχρέωση του κράτους αλλά και των εταιριών στη διαδικασία της παραγωγής είναι η μη καταναγκαστική εργασία και η δουλεία, όπως και το δικαίωμα της οργάνωσης και εκπροσώπησης των εργαζομένων με τις συνθήκες του 1948-1949. Η υποχρέωση βασίζεται στο ότι τα κράτη μέλη θεσπίζουν σχετική νομοθεσία και ο επιχειρηματικός τομέας σέβεται τους κανόνες (ILO,1998; 2002; 2006; 2011; Hopkins, 2003).

Η ΔΟΕ κατά μία έννοια αποτελεί τη πρώτη απόπειρα διαμόρφωσης ενός πλαισίου διακυβέρνησης παγκόσμιας κλίμακας μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Ανεξάρτητα

από τη βιωσιμότητα και την επιτυχία του οργανισμού έχουν επικυρωθεί από τη δεκαετία του 1950 οι παρακάτω συμβάσεις:

- Η κατοχύρωση της ίσης μεταχείρισης μεταξύ των εργαζομένων (1951, 1958)
- Ο ορισμός της αγοράς εργασίας και πολιτικές εργασίας (1961)
- Η κατοχύρωση υγειονομικών δικαιωμάτων και πλεονεκτημάτων (1969)
- Η κατοχύρωση της κατώτατης ηλικίας για είσοδο στην αγορά εργασίας (1973)
- Η κατάργηση της παιδικής εργασίας (1973,1999)

Η συνθήκη που διαμορφώνει σημαντικά το πλαίσιο της ΕΚΕ και συμπλήρωσε τις δράσεις του ΟΟΣΑ και του ΟΗΕ τη δεκαετία του '70 είναι η Τριμερής Συνθήκη Κανόνων για τις Πολυεθνικές Επιχειρήσεις και τη Κοινωνική Πολιτική ήδη από το 1977 “Tripartite Declaration of Principles for Multinational Enterprises” (1977; 2000; 2006). Η τριμερής συνθήκη μεταξύ των Πολυεθνικών, των Κυβερνήσεων και των Εργαζομένων (Ενώσεις) προσφέρει καθοδήγηση στη διαμόρφωση του πλαισίου παραγωγής, της αγοράς εργασίας, της εκπαίδευσης προσωπικού, τις συνθήκες εργασίας, της ποιότητας ζωής και της βιομηχανικής πολιτικής. Το εργαλείο αυτό είναι πολύ σημαντικό για τις Πολυεθνικές ειδικά στον εναρμονισμό με τους κανόνες του ΟΗΕ, το Global Compact και το Global Reporting Initiative. Αυτό που, ωστόσο, αποτελεί αξιομνημόνευτο σημείο είναι ότι έχει χαρακτήρα ήπιου κανόνα ως εργαλείο ΕΚΕ στο τρόπο λειτουργίας των Πολυεθνικών (softlaw) όπως άλλωστε αναφέρει η συνθήκη (ILO,1998; 2002; 2006; 2011). Η βασική προϋπόθεση συμμετοχής μέσα από την υπογραφή της Συνθήκης για κάθε συμβαλλόμενο μέλος (Κράτη, επιχειρήσεις) είναι ο σεβασμός στη νομοθετική λειτουργία των κρατών, των νόμων, των τοπικών κανόνων και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Περιλαμβάνει, τέλος, τη Συνθήκη του ΟΗΕ για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, τις υπόλοιπες συμβάσεις της ΔΟΕ και τη Συνθήκη για τα Θεμελιώδη Δικαιώματα και Αρχές στην Εργασία του 1998 (ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work) (ILO,1998; 2002; 2006; 2011; Hopkins, 2003). Συνοπτικά αναφέρονται οι παρακάτω αρχές τις Συνθήκης όπως Employment (Promotion, Security of employment, Equality of opportunity and treatment), Training (Public Policies, Life long learning, Skills upgrade), Conditions of Work & Life (Wages, Benefits, Minimum age, Safety, Health), Industrial Relations (Freedom of association & the right to organize, Collective bargaining, Consultation, Examination of grievances, Settlement of industrial disputes).

- **Παγκόσμιο εμπόριο και ΕΚΕ**

Ο ΠΟΕ αποτελεί ένα από τους ισχυρότερους διεθνείς οργανισμούς με σημαντική εκτελεστική και πολιτική εξουσία στα κράτη-μέλη του στα ζητήματα του ελεύθερου εμπορίου και του παγκόσμιου οικονομικού μοντέλου ανάπτυξης. Η ίδρυση του το 1994 ως γόνου της δασμολογικής ένωσης GATT και της συνθήκης Bretton Woods αμέσως μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο είναι σημαντική. Ο ρόλος του είναι σημαντικός ειδικά με την εμφάνιση των νέων οικονομιών “σε μετάβαση” (economies in transition) και την επιτάχυνση της παγκόσμιας οικονομικής ενοποίησης στο τομέα του εμπορίου. Ο ρόλος του, ωστόσο, στην εφαρμοσμένη διάσταση του ελεύθερου εμπορίου έχει κάποια λειτουργικά κενά γεγονός που δικαιολογεί το παραλληλισμό του με την «ελβετική γραβιέρα» (Νάσκου-Περάκη, 2002; Φατούρος και Στεφάνου, 1995). Η σημασία του, ωστόσο, στη δομή της παγκόσμιας διακυβέρνησης και η συμβολή του ως θεσμού στη παγκόσμια οικονομία και ανάπτυξη είναι εξαιρετικά σημαντική.

Οι βασικοί κανόνες του ΠΟΕ συνοψίζονται σε τρεις μεγάλες κατηγορίες των επενδυτικών κανόνων (TRIMS), του εμπορίου και των υπηρεσιών (GATS) και της πνευματικής ιδιοκτησίας (TRIPS) (Νάσκου-Περάκη, 2002; Φατούρος και Στεφάνου, 1995). Στα πλαίσια του ΠΟΕ τα κυρίαρχα μέλη είναι τα κράτη και αυτά συμμετέχουν στη λήψη των αποφάσεων. Αυτό, ωστόσο, γεννά λειτουργικά ερωτηματικά για την αρμοδιότητα του ΠΟΕ στη παγκόσμια ισορροπία ισχύος σε ζητήματα ιδιωτικού εμπορικού ενδιαφέροντος όπως για παράδειγμα η διαμάχη των ΗΠΑ και της ΕΕ για τους γενετικά τροποποιημένους οργανισμούς (Stiglitz, 2006; Stiglitz and Charlton, 2005).

Η περίπτωση του ΠΟΕ είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα στην ανάλυση της ΕΚΕ στο πλαίσιο της παγκόσμιας διακυβέρνησης, αφού αποτελεί διεθνή οργανισμό με ισχυρή κανονιστική εξουσία και έλεγχο. Ο Μηχανισμός Επιλύσεως Διαφορών (Dispute Settle Mechanism) μεταξύ των κρατών μελών είναι το όργανο ελέγχου των εμπορικών πολιτικών και αποτελεί ένα είδος διεθνούς εμπορικού δικαστηρίου που ελέγχει τη τήρηση των κανόνων του ελεύθερου εμπορίου. Το σκηνικό που δημιουργείται, ωστόσο, στο διεθνές εμπόριο είναι ιδιαίτερα αντιφατικό αφού από τη μια οι ΕΕ και οι ΗΠΑ ενισχύουν ακόμα το πρωτογενή τους τομέα με επιδοτήσεις χωρίς να επιτρέπεται στις αναπτυσσόμενες χώρες ειδικά τις μικρές να προβούν σε

κάτι τέτοιο (Wade,2003; Stiglitz, 2006; Stiglitz and Charlton,2005). Το αντίκτυπο στη παγκόσμια οικονομία και κοινωνική συνοχή είναι τεράστιο αφού το μεγαλύτερο μέρος του ΑΕΠ ειδικά σε μικρές αναπτυσσόμενες χώρες βασίζεται στο πρωτογενή τομέα. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με το ιδιαίτερο ρόλο των πολυεθνικών επιχειρήσεων στο παγκόσμιο εμπόριο δημιουργεί μια σύγχυση για την αποτελεσματικότητα του ΠΟΕ. Η βασική διαπίστωση για πολλούς είναι ότι η παγκόσμια αγορά χαρακτηρίζεται επί της ουσίας από δυο ταχύτητες, όπου οι πολυεθνικές επιχειρήσεις έχουν ένα πρόσωπο ΕΚΕ για το «Βορρά» ενώ αντίθετα κατέχουν το μεγαλύτερο μέρος των ευρεσιτεχνιών (TRIPS) και συντηρούν στο φτωχό «Νότο» για πολλά χρόνια ένα ευνοϊκό πλαίσιο επενδύσεων λόγω των χαμηλών κριτηρίων ΕΚΕ (Wade,2003; Stiglitz, 2006; Stiglitz and Charlton,2005; Aaronson, 2007). Στην ΕΕ η συζήτηση είναι ενδιαφέρουσα ήδη στο επίπεδο του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου (2007) για ανάπτυξη δράσεων και πολιτικών ΕΚΕ από τις ευρωπαϊκές εταιρείες που δραστηριοποιούνται εκτός ΕΕ, αλλά και στο έργο ESTER (E.C, 2009).

Η μη τήρηση των διεθνών κανόνων για το εμπόριο οδηγεί συνήθως τις χώρες στο μηχανισμό επίλυσης των διαφορών, όπου είναι αξιοσημείωτο ότι οι αναπτυσσόμενες χώρες και δε οι μικρές έχουν αδυναμίες συμμετοχής λόγω του κόστους. Το σημείο αυτό αναδεικνύει και ένα βασικό ερώτημα μεταξύ των χωρών του ΠΟΕ στο κατά πόσο δηλαδή το ελεύθερο εμπόριο είναι ελεύθερο και βασίζεται στην αντίληψη του φιλελευθερισμού. Ένα άλλο ζήτημα είναι το πώς μεταφράζεται θεσμικά η πίεση του ιδιωτικού τομέα στα πλαίσια του ΠΟΕ για τα ζητήματα της ΕΚΕ στο εμπόριο, όπως για παράδειγμα στις συμφωνίες TRIPS που αφορούν τα πνευματικά δικαιώματα σε υπηρεσίες και προϊόντα. Οι κανόνες, ωστόσο, αυτοί είναι αντικείμενα αντιδικίας μεταξύ κρατών χωρίς αναφορά στον ιδιωτικό τομέα, κάτι που προβληματίζει ακόμα περισσότερο όταν το κόστος υπαγωγής στο δικαστήριο του ΠΟΕ αφορά τα κράτη και είναι πολύ μεγάλο για μικρές χώρες και δε αναπτυσσόμενες (Wade,2003; Stiglitz, 2006; Stiglitz and Charlton,2005). Η συμφωνία TRIPS για τα πνευματικά δικαιώματα σε προϊόντα και υπηρεσίες σε πολλές περιπτώσεις αντιβαίνει, επίσης, τη βασική αρχή του ελεύθερου εμπορίου απέναντι στα μονοπώλια. Η προσέγγιση του Joseph Stiglitz (2006), ότι η προστασία των πνευματικών δικαιωμάτων είναι παράδοξη, φάνηκε στη περίπτωση του φαρμάκου για το Aids (Βραζιλία, Νότιος Αφρική), όπου οι φαρμακευτικές παρουσίασαν τη τελική συγκατάβαση τους στη διάθεση του φαρμάκου μέσα από τη φιλανθρωπική διάσταση της ΕΚΕ και όχι ως τη θεμελιώδη

υποχρέωση για τη παγκόσμια δημόσια υγεία. Άλλο παράδειγμα αφορά τη διμερή συμφωνία των ΗΠΑ με το Μαρόκο για την εισαγωγή δερμάτινα υποδημάτων με αντάλλαγμα τη μη έρευνα και διάθεση φθηνότερου φαρμακευτικού υλικού σχετικά με το Aids. Το ζητούμενο, ωστόσο, με την συμφωνία TRIPS αναδεικνύει το ερώτημα της αναγκαιότητας δεδομένης της ύπαρξης του διεθνούς οργάνου του ΟΗΕ World Intellectual Property Organization αλλά και της δυνατότητας ανάπτυξης πλαισίου ΕΚΕ υπό την αιγίδα του ΟΗΕ (Hopkins,2003; Ward, 2004; Κότιος, 2005; Κόντης και Τσαρδανίδης,2005; Wade,2003; Stiglitz, 2006; Stiglitz and Charlton,2005; Aaronson, 2007)

Οι δυσλειτουργίες των διεθνών εμπορικών κανόνων παράγουν αδικίες σημαντικές λόγω του μονοπωλίου των επιχειρήσεων σε προϊόντα (φάρμακα) και της αδυναμίας επενδύσεων πολλές φορές σε έρευνα για φθηνότερα φάρμακα. Οι ΗΠΑ, ωστόσο, το 2001 εξαιτίας του άνθρακα και την απειλή στη δημόσια υγεία κατήγγειλε εταιρεία που κατείχε τα πνευματικά δικαιώματα στο αντίδοτο και δεν επέτρεπε την δημιουργία φθηνότερου αντίδοτου από ανταγωνιστή. Αυτό αποτελεί παράδειγμα χρήσιμο στα πλαίσια του ΠΟΕ αλλά με ερωτηματικά βιωσιμότητας για τη δυνατότητα που έχουν οι μικρές χώρες (Stiglitz, 2006; Stiglitz and Charlton,2005). Το ζήτημα, επίσης, της “βιοπειρατίας” είναι πολιτικό ζήτημα, αφού μεγάλες δυτικές πολυεθνικές με την έναρξη της συμφωνία TRIPS το 1994 πιστοποίησαν υπηρεσίες και προϊόντα ως δική τους ευρεσιτεχνία ενώ αποτελούν ταυτόχρονα παραδοσιακές τεχνολογίες σε χώρες αναπτυσσόμενες. Το 1994 πολλά κράτη και επιχειρήσεις δεν είχαν τη τεχνογνωσία και τους οικονομικούς πόρους να πιστοποιήσουν τις τεχνολογίες τους με αποτέλεσμα να πληρώνουν αντίτιμο για τη χρήση τους σε δυτικές επιχειρήσεις (Stiglitz, 2006; Stiglitz and Charlton,2005). Τα παραδείγματα είναι αρκετά και εντυπωσιακά όπως η περίπτωση με το ρύζι Basmati όπου η RiseTec (ΗΠΑ) κατοχύρωσε τα πνευματικά δικαιώματα για τη χρήση του με την ίδρυση του ΠΟΕ (Stiglitz, 2006; Stiglitz and Charlton,2005). Οι αντιδράσεις, όμως, της Ινδίας στα πλαίσια του ΠΟΕ αργότερα τη δικαίωσαν και συγκεκριμένα το παραγωγό που το είχε πιστοποιήσει πριν τη συμφωνία TRIPS και έδειξε ότι το σύστημα του ΠΟΕ παρά τις αρρυθμίες κάποιες φορές , μπορεί να λειτουργήσει σωστά και να δουλέψει. Αντίστοιχη περίπτωση είναι εκείνη με το προϊόντα που βασίζονταν στο θεραπευτικό δέντρο με την ονομασία “*Azadirachta indica*” στην Ινδία, που κατάφερε το 2000 να ξαναπάρει τα πνευματικά δικαιώματα για μια σειρά παραδοσιακών της προϊόντων

από πολυεθνικές της Ευρώπης και των ΗΠΑ που το χρησιμοποιούν στην κατασκευή καλλυντικών και φαρμάκων (Stiglitz, 2006; Stiglitz and Charlton,2005). Υπάρχουν όμως πολλά παραδείγματα μικρών κρατών στην Αφρική και τη Λατινική Αμερική ίσως να μη μπορούν (όπως η Ινδία) να αναλάβουν το κόστος της αντιδικίας και να υποστηρίξουν επιχειρήσεις τους. Στο «Γύρο του Can-Cun», μέσα από τη σύγκρουση της «Ομάδας των 20» (G20) και αναπτυσσομένων κρατών (Without concession , no reciprocity) τέθηκε το θέμα του επαναπροσδιορισμού των όρων του διεθνούς εμπορίου σε νευραλγικά γι' αυτές προϊόντα (Stiglitz, 2006; Stiglitz and Charlton,2005).

Το ζήτημα της ΕΚΕ επηρεάζεται από το διεθνές εμπόριο και το καθεστώς πραγματικού ή μη ανταγωνισμού που απειλεί την οικονομική διάσταση της όπως τη περιγράφει ο Carroll. Η τιμή, επίσης, της επένδυσης και του τελικού προϊόντος κατά συνέπεια επηρεάζεται από την εφαρμογή ή μη βασικών εργατικών δικαιωμάτων και ασφαλιστικών εισφορών και διαμορφώνει διαφορετικές συνθήκες στην εξέλιξη ή μη της ΕΚΕ. Το 1996 στην Παγκόσμια Συνδιάσκεψη στη Σιγκαπούρη η ευκαιρία να εγκολληθούν γενικοί κανόνες εργατικών δικαιωμάτων στα πλαίσια της ΕΚΕ μέσα από τις δράσεις του ΠΟΕ εγκαταλείφθηκε με το επιχείρημα ότι θα διαβρώσουν το ύψος του ελεύθερου εμπορίου (Ward, 2004). Το τελευταίο αποτελεί ιερό δισκοπότηρο για το ΠΟΕ. Ο ΠΟΕ αναγνωρίζει ως βασικό συστατικό του ελευθέρου εμπορίου τα βασικά εργασιακά δικαιώματα που εμπίπτουν στα ανθρώπινα γενικότερα όπως η καταπίεση των εργαζομένων, η δουλεία, η παιδική εργασία κ.α. Αυτό, ωστόσο, που ο ΠΟΕ τονίζει είναι ότι υπάρχουν συνέργειες με τον ΟΗΕ και την ILO την οποία αποδέχεται και ως μοναδική αρμόδια παγκόσμια αρχή στο ζήτημα αυτό για την εφαρμογή του κανόνα από το 1996. Η ILO δεν έχει, ωστόσο, σε καμία περίπτωση τη πολιτική δύναμη του ΠΟΕ και το αντίστοιχο πολιτικό βάρος στο παγκόσμιο σύστημα, γεγονός που εγείρει πολλά ζητήματα μεταξύ των αναπτυσσομένων χωρών και των αναπτυγμένων (Stiglitz, 2006; StiglitzandCharlton,2005; Aaronson, 2003). Στη πραγματικότητα αναδεικνύεται ένας φαύλος κύκλος αφού οι πιο αδύναμες χώρες βλέπουν με καχυποψία την επιβολή τέτοιων κανόνων επειδή νομίζουν ότι χάνουν το ανταγωνιστικό επενδυτικό τους πλεονέκτημα έναντι των αναπτυγμένων (Hopkins,2003; Ward, 2004; Wade,2003; Stiglitz, 2006; Stiglitz and Charlton,2005; Aaronson, 2007). Τα παραπάνω αναδεικνύουν τη σημασία του ρόλου του ΠΟΕ στη παγκόσμια διακυβέρνηση και ειδικότερα στα ζητήματα της ΕΚΕ, αφού μέσα από το

εμπόριο μπορεί να αναπτυχθούν κριτήρια που θα το καθιστούν πραγματικά «ελεύθερο» και υπεύθυνο ως προς το περιβάλλον, τα ανθρώπινα και εργατικά δικαιώματα. Ο ΠΟΕ μπορεί να αποτελεί το πιο χρήσιμο και ουσιαστικό εργαλείο διεθνούς οικονομικής ολοκλήρωσης και η υιοθέτηση του πλαισίου της ΕΚΕ είναι σημαντική μέσα από στο όρια του ΟΗΕ, τα ειδικά θεσμικά του όργανα και τις αρχές του φιλελευθερισμού.

3. Η Ευρωπαϊκή Ένωση, Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη, Αειφόρος Ανάπτυξη

Η Ευρωπαϊκή Ένωση ήδη από τη Πράσινη Βίβλο το 2001 χρησιμοποιεί την Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη ως βασικό στοιχείο στη στρατηγική για την αειφόρο ανάπτυξη και ειδικότερα για την ενίσχυση της βιώσιμης επιχειρηματικότητας, της κοινωνικής συνοχής, τη προστασία του περιβάλλοντος και την εμπορική ανταγωνιστικότητα της ΕΕ ως παγκόσμιου οικονομικού πόλου. Η επίσημη αναφορά στην ΕΚΕ γίνεται, ωστόσο, ένα χρόνο νωρίτερα στη Συνθήκη της Λισσαβόνας και της Νίκαιας μέσα από τη προσέγγιση της συμβολής των επιχειρήσεων στην αειφόρο ανάπτυξη, τη διεθνή τους ανταγωνιστικότητα αλλά κυρίως την εσωτερική κοινωνικοοικονομική συνοχή της ΕΕ. Η σημασία, ωστόσο, για πολλούς μελετητές των δημοσίων πολιτικών στην ΕΕ και τα κράτη μέλη έγκειται στον ορισμό της ΕΚΕ που χρησιμοποιεί η ΕΕ, ο οποίος βασίζεται περισσότερο στην εθελοντική φύση και τα εργαλεία πολιτικής. Όπως θα αναφερθεί παρακάτω αυτό αποτελεί ένα πολύ σημαντικό στοιχείο στην εννοιολογική εξέλιξη της ΕΚΕ ειδικά σε εφαρμοσμένο επίπεδο δημοσίων πολιτικών.

Ο ορισμός που ίσχυε από το 2001 μέχρι το 2011 στην ΕΕ ορίζει την ΕΚΕ ως *την έννοια σύμφωνα με την οποία οι εταιρείες ενσωματώνουν σε εθελοντική βάση κοινωνικές και περιβαλλοντικές ανησυχίες στις επιχειρηματικές τους δραστηριότητες και στις επαφές του με άλλα ενδιαφερόμενα μέρη (A concept whereby companies integrate social and environmental concerns in their business operations and in their interaction with their stakeholders on a voluntary basis)* (Commission, 2001a). Ο ορισμός αυτός αποτελεί τη πρώτη απόπειρα σε επίπεδο σχεδιασμού πολιτικής από την ΕΕ με στόχο το συγκερασμό των διαφορετικών προσεγγίσεων και των λειτουργικών προκλήσεων. Η ΕΕ ήδη από το 2001 προσπάθησε να αντιμετωπίσει την ασάφεια αυτή στο επίπεδο του ορισμού της ΕΚΕ, με αποτέλεσμα στη Πράσινη Βίβλο εκτός από τον ορισμό να γίνεται αναφορά και στα Ευρωπαϊκά του χαρακτηριστικά. Συγκεκριμένα αναφέρει ότι το να είναι κοινωνικά υπεύθυνη οποιαδήποτε επιχείρηση δημόσια ή ιδιωτική δεν σημαίνει απλώς ότι εκπληρώνει τις νομικές της υποχρεώσεις αλλά και ότι τις υπερβαίνει θετικά επενδύοντας στην διοικητική της δομή, τη λειτουργία της, το ανθρώπινο δυναμικό, το περιβάλλον, το προϊόν και τις σχέσεις της με τα ενδιαφερόμενα μέρη (τοπική κοινωνία, stakeholders). Η ΕΚΕ για την ΕΕ δεν αποτελεί νομικό υποκατάστατο εξαιτίας και του πλουραλισμού των προσεγγίσεων σε μια σειρά ζητημάτων που τη ρυθμίζουν εκτενέστερα σε κοινοτικό επίπεδο όπως η

εταιρική διακυβέρνηση, η δομή της οικονομίας της εσωτερική αγοράς, η κοινωνία (πελάτης-πολίτης) και ο ρόλος του κράτους-μέλους. Αυτό, ωστόσο, που αποδεικνύεται διαχρονικά είναι ότι μέσα από την ΕΚΕ η ΕΕ και τα κράτη μέλη στόχευαν στην ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας τους και των ευρωπαϊκών επιχειρήσεων σε σχέση με τις ΗΠΑ, ειδικά τις δεκαετίες '60-'70 όπως αναφέρει και ο Jean-Jacques Servan Schreiber στο βιβλίο του το 1968 *The American Challenge* (Aaronson and Reeves, 2002).

Ο ορισμός της ΕΚΕ στην ΕΕ αποτελεί, ωστόσο, σημαντικό βήμα στη διεθνή πολιτική εξέλιξη του όρου τόσο γιατί η Ένωση έχει σημαντικό διεθνές οικονομικό εκτόπισμα όσο και γιατί πολιτικά συνίσταται από διαφορετικές προσεγγίσεις διακυβέρνησης, δομές της αγοράς και θεσμικές επιδράσεις. Η Μ. Βρετανία, η Ιταλία, η Γερμανία, η Γαλλία, η Ολλανδία, η Σουηδία κ.α. παρά τις διαφορετικές προσεγγίσεις στη κοινωνική ή εταιρική τους διακυβέρνηση συνθέτουν με διαφορετική βαρύτητα την ευρωπαϊκή προσέγγιση για την ΕΚΕ στα Ευρωπαϊκά όργανα. Ο πλουραλισμός αυτός αποτελεί σημαντικό στοιχείο στην εξέλιξη της ΕΚΕ θεσμικά από το 2001 και ταυτόχρονα αντικατοπτρίζει σε παγκόσμια κλίμακα την διάσταση των προσεγγίσεων μεταξύ των αναπτυγμένων κρατών όσο και των αναπτυσσομένων με πολύ μεγαλύτερη συχνότητα. Ο ενδοευρωπαϊκός εναρμονισμός της ΕΚΕ με τους διεθνείς κανόνες δεν είναι πάντοτε παθητικός αλλά και ενεργητικός, όπως στην περίπτωση των διεθνών κανόνων για το περιβάλλον ή τα εργατικά δικαιώματα. Ο διεθνής ρόλος, συνεπώς, της ΕΕ και η σημασία συγκεκριμένων κρατών μελών στους διεθνείς οργανισμούς (ΟΗΕ, ΟΟΣΑ, ΔΟΕ) έχουν επηρεάσει την διεθνή εξέλιξη του όρου ήδη από τη δεκαετία του '70 ευρωπαϊκά, παρά την αμερικάνικη ιθαγένεια του. Το γεγονός αυτό γίνεται εντονότερο από το 2001 για την ΕΕ που βασικός στόχος για την ΕΚΕ είναι η προώθηση της ιδέας CSR:made in Europe. Επιπρόσθετα η ΕΕ υπογραμμίζει τη σημαντική επιρροή σε διεθνές επίπεδο που επιθυμεί να διαδραματίσει η ίδια και τα κράτη μέλη της. Οι συγκριτικές αναλύσεις μάλιστα για τις δημόσιες κοινοτικές πολιτικές ΕΚΕ και τον εναρμονισμό των ευρωπαϊκών επιχειρήσεων καταλήγουν σε ενδιαφέροντα στοιχεία ιδιαίτερα για τη διεθνή και ευρωπαϊκή επιρροή συγκεκριμένων κρατών μελών όπως η Μ. Βρετανία, οι Σκανδιναβικές χώρες, η Ολλανδία, η Γαλλία κ.α. (Moon,2007; Albareda et al., 2007; 2008; 2009; Aaronson and Reeves,2002; EC,2011).

Η οριοθέτηση των δεικτών ΕΚΕ και του παγκόσμιου εναρμονισμού μέρους της ευρωπαϊκής επιχειρηματικής κοινότητας με τα διεθνή όργανα ΕΚΕ αναδεικνύουν ότι είναι περισσότερο δημοφιλή σε ευρωπαϊκές επιχειρήσεις, αφού πολλά από αυτά αποτελούν ακόμα και νομοθεσία (ετήσιες αναφορές) σε κράτη μέλη (Moon,2007; Albareda et al., 2007; Aaronson and Reeves, 2002; EC,2011; Gjolberg, 2009), όπως αναφέρεται και παρακάτω. Το σημαντικό στοιχείο στην ανάλυση της ΕΚΕ στην ΕΕ είναι τα ενδιαφέροντα συμπεράσματα που προκύπτουν αναφορικά με την αλληλεπίδραση της ΕΚΕ με τα μοντέλα διακυβέρνησης και τη δομή των καπιταλιστικών συστημάτων σε επίπεδο κρατών-μελών. Τα δεδομένα αυτά αποτυπώνουν τη πολυπλοκότητα του ζητήματος το οποίο δεν αφορά την επιχειρηματική διεργασία *per se* αλλά τα θεσμικά εκείνα ζητήματα που επηρεάζουν τη δομή της ΕΚΕ για τα οποία έχει αναπτυχθεί σημαντική βιβλιογραφία και έρευνα στο ζήτημα διευρύνοντας τη από τη *business case* προσέγγιση. Ο ενδοευρωπαϊκός, ωστόσο, πλουραλισμός παρά το ότι δεν είναι τόσο έντονος σε σχέση με το διεθνή έχει τη σημασία του στα ζητήματα εναρμονισμού της αειφόρου ανάπτυξης με την ΕΚΕ που από το 2002, η Επιτροπή της διασυνδέει. Ο πλουραλισμός αυτός και οι πολυεπίπεδες θεσμικές επιδράσεις στο ζήτημα της διαμόρφωσης δημοσίων πολιτικών ΕΚΕ δεν είναι εφικτό να βασίζεται σε προσεγγίσεις “one size fits all” ακόμα και στην ΕΕ, κάτι που ωστόσο από τις διαφορές σε επίπεδο της χρήσης του ορισμού στα κράτη μέλη (Moon,2007; Albareda et al., 2007; 2008; 2009; Aaronson and Reeves, 2002; EC,2011).

Οι διαφοροποιήσεις, ωστόσο, αυτές σε επίπεδο εφαρμοσμένης πολιτικής και διαμόρφωσης δημοσίων πολιτικών ΕΚΕ ενδοευρωπαϊκά επιταχύνουν και εμπλουτίζουν σημαντικά τις δημόσιες πολιτικές για την ΕΚΕ σε μάκρο πολιτικό επίπεδο όπως αυτό της ΕΕ. Αυτό γίνεται αντιληπτό και στο νέο πλαίσιο της ΕΕ για τη νέα Ευρωπαϊκή στρατηγική της ΕΚΕ 2011-2014 τον Οκτώβριο του 2011. Η σπουδαιότητα της νέας στρατηγικής έγκειται αρχικά στο ότι η ΕΕ άλλαξε τον ορισμό για την ΕΚΕ. Ο εναρμονισμός, επίσης, με την Ευρωπαϊκή Στρατηγική για το 2020 (*Europe 2020 Strategy*) αλλά και την εσωτερική αγορά (*Single Market Act*) που είχε ως στόχο ότι το 2011 θα πρέπει να δρομολογηθεί ένα νέο επιχειρησιακό περιβάλλον στην ΕΕ, αποτέλεσαν σημαντικοί παράγοντες στην εξέλιξη της ΕΚΕ. Συνοπτικά, ο νέος ορισμός για την ΕΚΕ αναφέρεται στην υπευθυνότητα των εταιριών για τις επιπτώσεις της επιχειρηματικής τους δράσης στην κοινωνία (*the responsibility of*

enterprises for their impacts on society). Ο νέος ορισμός για την ΕΚΕ βασίζεται σε ρητές προϋποθέσεις για την ΕΕ και τα κράτη μέλη της όπως το σεβασμό της νομοθεσίας που υπαγορεύει τη λειτουργία των επιχειρήσεων. Επιπρόσθετα ο ορισμός κάνει αναφορά στην ανάγκη για συμμετοχικότητα στη λήψη των αποφάσεων εσωτερικά της επιχείρησης και το συνυπολογισμό κοινωνικών, περιβαλλοντικών και ηθικών μεταβλητών στην επιχειρηματική διεργασία με έμφαση στα ανθρώπινα δικαιώματα, του εργαζομένου, του καταναλωτή της ποιότητας και ανταγωνιστικότητας του προϊόντος (Carroll, 1979; Commission, 2011).

3.1 Αειφόρος Ανάπτυξη και Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Μετά τη συνθήκη της Λισαβόνας (Presidency Conclusions το 2000) και τη Πράσινη Βίβλο (2001), η Ευρωπαϊκή Ένωση στην Έκθεση της για την ΕΚΕ το 2002 (CSR: The business contribution to sustainable development) αρχίζει να αναπτύσσει την ευρωπαϊκή διάσταση της ΕΚΕ, η οποία συνδέεται με την αειφόρο ανάπτυξη και στη στρατηγική του 2001 στο πεδίο των επιχειρήσεων. Η σχέση, ωστόσο, αυτή της ΕΚΕ με την αειφόρο ανάπτυξη μπορεί να γίνεται διακριτή στην ΕΕ το 2002 σε επίπεδο πολιτικής, αλλά ήδη από την δεκαετία του 70 η σχέση αυτή εντοπίζεται ειδικότερα σε μερικά κράτη μέλη της. Το 1972 η Συμφωνία της Στοκχόλμης του ΟΗΕ για την προστασία του περιβάλλοντος υπογραμμίζει την ανάγκη για διεθνή συντονισμό επιχειρήσεων με τα κράτη μέλη, στοιχείο που χαρακτηρίζει την Ευρωπαϊκή Κοινότητα και το μοντέλο της εταιρικής διακυβέρνησης. Τη περίοδο αυτή στην ΕΕ αναπτύχθηκε το πλαίσιο οδηγιών της Ένωσης στα πλαίσια του περιβαλλοντικού μοντερνισμού, ο οποίος διαμορφώνει περιβαλλοντική νομοθεσία στα κράτη μέλη που αφορά και τις επιχειρήσεις μέσα από το πρώτο Environmental Action Programme. Η διασύνδεση της περιβαλλοντικής με την οικονομική αειφορία και η θεσμική παράδοση της Ευρώπης για τη συμμετοχή του κράτους στη δομή της αγοράς επηρέασαν σημαντικά τον προσανατολισμό της ΕΚΕ αργότερα. Το 1987 η Bruntland Report και ο ορισμός για την αειφόρο ανάπτυξη αποτυπώνει στο περιεχόμενο του, μεταξύ άλλων και την ευρωπαϊκή επιρροή μέσα από τη διασύνδεση του περιβαλλοντικού παράγοντα με αυτό της επιχειρηματικότητας στη κοινωνία όπως είχε ήδη αναπτυχθεί σε Αγγλοσαξονικά κράτη μέλη (το Ηνωμένο Βασίλειο), τις Σκανδιναβικές χώρες, τις Κάτω Χώρες, τη Γερμανία και τη Γαλλία (EC, 2007a,

2011). Το ΗΒ, οι Σκανδιναβικές χώρες, οι Κάτω Χώρες, η Γερμανία και άλλα κράτη-μέλη ανέπτυξαν περισσότερο ή λιγότερο ανέπτυξαν τη δεκαετία αυτή αξιοσημείωτες δράσεις με αναφορά στην ΕΚΕ (π.χ το κίνημα καταναλωτών για τη κατασκευή της ποδοσφαιρικής μπάλας και τη ανάπτυξη της πιστοποίησης ορθής επιχειρηματικής πρακτικής στη Γερμανία) (Hopkins, 2003; Albareda et al., 2007; 2008; EC, 2007a, 2011). Τη δεκαετία του '80 η αναφορά της ΕΚΕ σε πολιτικό επίπεδο στην ΕΕ γίνεται έμμεσα και διαπιστώνεται μέσα από τη σημαντική υποστήριξη της Ένωσης στις ρυθμιστικές δραστηριότητες του ΟΟΣΑ, του ΟΗΕ, της ΔΟΕ για την αειφόρο ανάπτυξη και τη λειτουργία των πολυεθνικών επιχειρήσεων στα πλαίσια κανόνων δεοντολογίας με αναφορά στα ανθρώπινα δικαιώματα και το περιβάλλον. Η πρόκληση, ωστόσο, τότε και σήμερα αποτελεί σε πρώτη φάση ο εσωτερικός εναρμονισμός της Ευρώπης σε επίπεδο Ένωσης αφού σε επίπεδο κρατών μελών η ΕΕ είναι ιδιαίτερα ενεργητική τα τελευταία τριάντα χρόνια (Commission, 2002a; 2004; 2006; 2009b; 2011; EU Parliament, 1998; 2007).

Η σημαντική επιτάχυνση του φαινομένου της ΕΚΕ σε διεθνές επίπεδο αλλά και αυτό της Ευρώπης επιταχύνθηκε σημαντικά παράλληλα σε πολιτικό και σε κοινωνικό επίπεδο μέσα από τις ακτιβιστικές δράσεις ομάδων καταναλωτών/ΜΚΟ στις ΗΠΑ και την ΕΕ εναντίον μεγάλων πολυεθνικών. Το ζητούμενο τη δεκαετία του '90 στην ΕΕ αποτελεί μία συντονισμένη κοινοτική πολιτική που αρχίζει να αναπτύσσεται σε επίπεδο διεθνών οργανισμών. Συγκεκριμένα κράτη μέλη της ΕΕ ενθαρρύνουν τις επιχειρήσεις να υιοθετήσουν κώδικα διοικητικής δεοντολογίας και ΕΚΕ, χωρίς να χάσουν την ανταγωνιστικότητά τους μέσα από τη χρήση του Triple Bottom Line που αποτελεί εφαρμοσμένη προσέγγιση της ΕΚΕ και της πολιτικής ποιότητας των υπηρεσιών (Elkington, 2004). Η άποψη μάλιστα του Εργατικού Ευρωβουλευτή Howitt (Μ. Βρετανία) την δεκαετία του '90 για την ανάγκη η ΕΕ να ανταγωνιστεί τις αμερικανικές επιχειρήσεις στο νέο πεδίο της ΕΚΕ στις διεθνείς αγορές διαμορφώνει μια νέα διάσταση σε πολιτικό επίπεδο για την ΕΚΕ που χτίζεται συγκριτικά με αυτή των ΗΠΑ. Συγκεκριμένα, ο Howitt ανέφερε στην ομιλία του ότι το 85% περίπου των επιχειρήσεων στις ΗΠΑ έχουν ένα είδος ιδιωτικού κώδικα διοικητικής δεοντολογίας χωρίς να επηρεάζεται αρνητικά η ανταγωνιστικότητά τους (EU Parliament, 1998; 2007). Η προσέγγιση αυτή την δεκαετία του '90 αποτελεί το βασικό αντικείμενο προβληματισμού για την ΕΚΕ και τους σκεπτικιστές στην ΕΕ αλλά και διεθνώς αναφορικά με τη σχέση της οικονομικής αποδοτικότητας και ανταγωνιστικότητας. Ο

διάλογος για ένα κοινό ευρωπαϊκό κώδικα ΕΚΕ που θα εγκολπώνει εσωτερικά πρότυπα διαχείρισης (EMAS από το 1995) αλλά και διεθνή όπως αυτά του ΟΟΣΑ ή του ΟΗΕ για τις πολυεθνικές αναπτύσσονται τη δεκαετία αυτή αλλά κυρίως χαρακτηρίζουν την επόμενη. Η προέλευση, ωστόσο, του Εργατικού Howitt από τη Μ.Βρετανία δεν αποτελεί τυχαίο γεγονός, αφού το αγγλοσαξονικό μοντέλο διακυβέρνησης και ειδικότερα το συγκεκριμένο κράτος μέλος της ΕΕ είναι πρωτοπόρο στα ζητήματα της ΕΚΕ (explicit CSR) τόσο σε επίπεδο επιχειρήσεων όσο και εκείνο των δημοσίων πολιτικών της Κυβέρνησης ήδη από τη δεκαετία του '70 (Aaronson and Reeves, 2002; Aaronson, 2003; Aguilera et al., 2004;2006; Matten and Moon, 2008). Στο Η.Β στα τέλη της δεκαετίας του '90 και αρχές του 21^{ου} αιώνα, η Κυβέρνηση των Εργατικών δημιούργησε το πρώτο παγκοσμίως Υπουργείο ΕΚΕ με στόχο την ενθάρρυνση των επιχειρηματικών πρωτοβουλιών και την ανάπτυξη στρατηγικής για της ΕΚΕ μέσα από συγκεκριμένες δημόσιες πολιτικές (Hopkins, 2003; Moon, 2004).

Σε επίπεδο ΕΕ την ίδια δεκαετία το ζήτημα της συμβολής των επιχειρήσεων στην αειφόρο ανάπτυξη αποτελεί ένα δυναμικό πεδίο αλληλεπίδρασης των παραδοσιακών κοινωνικών μεταβλητών (πολιτική-κοινωνία) με αυτών της αγοράς (επιχειρήσεις). Η αλληλεπίδραση αυτή ανέδειξε σημαντικές αδυναμίες στο μοντέλο διακυβέρνησης συνολικά της Ένωσης που υπολείπεται λειτουργικά της ομοσπονδίας των ΗΠΑ και χαρακτηρίζεται από ένα πλουραλισμό προσεγγίσεων στο ζήτημα των σχέσεων αγοράς-πολιτικής. Η πολυπλοκότητα αυτή αντικατοπτρίζεται στο μικρότερο πολιτικό εκτόπισμα της ΕΕ και την αδυναμία χάραξης συνολικής πολιτικής σε σχέση με τις ΗΠΑ. Το γεγονός αυτό, όμως, δεν εμποδίζει την σταδιακή είσοδο της ΕΚΕ στην κοινοτική πολιτική ατζέντα και τη διασύνδεση της με κοινωνικοοικονομικά ζητήματα, όταν το 1993 ο Πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής J. Delors αναφέρεται στη σημασία και τη κοινωνική ευθύνη των επιχειρήσεων της ΕΕ στη καταπολέμηση του κοινωνικού ρατσισμού στη κοινωνία και κυρίως στους εργασιακούς χώρους. Η σύσταση, επίσης, του δικτύου επιχειρήσεων στην Ευρώπη το 1995 (CSR Europe) επιτάχυνε σημαντικά τις πρωτοβουλίες από τη βάση (grassroots movement), η οποία επιτάχυνε την Ευρωπαϊκή προσέγγιση για την ΕΚΕ μέσα από σημαντικές συνέργειες με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και τη Πράσινη Βίβλο (Commission, 2001a). Το διεθνές, ωστόσο, οικονομικό και πολιτικό περιβάλλον (τέλος Ψυχρού Πολέμου) επηρεάζει το περιεχόμενο της ΕΚΕ και αυξάνει το προβληματισμό στην ΕΕ για τη σχέση του

διεθνούς εμπορίου με την ΕΚΕ σε επίπεδο κρατών μελών και στα πλαίσια των διεθνών οργανισμών (Palazzo and Scherer, 2006; 2008; Nelson, 2004). Το 1996 στον ΟΟΣΑ γίνεται λόγος από κράτη μέλη για την ανάπτυξη ενός δεσμευτικού κανόνα αρχών ΕΚΕ στις διεθνείς επενδύσεις, μία πρόταση που απασχολεί και την Υπουργική Σύνοδο του ΠΟΕ στη Σιγκαπούρη, η οποία έληξε άδοξα το 1998 στα πλαίσια του ΟΟΣΑ. Το 1998 το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο θέτει το θέμα διαμόρφωσης ενός Ευρωπαϊκού κώδικα ΕΚΕ για τις Ευρωπαϊκές πολυεθνικές επιχειρήσεις τόσο σε επίπεδο κρατών μελών, όσο κυρίως στις δραστηριότητες τους εκτός ΕΕ σε αναπτυσσόμενες και λιγότερο αναπτυγμένες χώρες. Το αποτέλεσμα είναι ένας μακροσκελής διάλογος που αναδεικνύει τις πολιτικές ασυμμετρίες του Ευρωπαϊκού θεσμικού πλαισίου στο επίπεδο πολιτικών αποφάσεων και χάραξης πολιτικής ειδικά για το ζήτημα αυτό. Ειδικότερα, όμως, το ζήτημα της ΕΚΕ και της αειφόρου ανάπτυξης αποτελεί την αφετηρία για ένα δυναμικό πλουραλισμό προσεγγίσεων εσωτερικά της Ένωσης που δεν επιτρέπει σπουδαίες κοινοτικές δημόσιες πολιτικές του βεληνεκού του 21^{ου} αιώνα. Η Πράσινη και Λευκή Βίβλος το 2001 αναδεικνύει επί της ουσίας το ζήτημα της ΕΚΕ σε επίπεδο δημόσιας πολιτικής, γεγονός που κατατάσσει την ΕΕ ως τη πρώτη περιφερειακή διακρατική πολιτική Ένωση που καταλήγει σε ένα ενιαίο ορισμό για τα επίσημα πολιτικά της όργανα και κράτη μέλη, συμβατό με τους προγενέστερους διεθνείς κανόνες και τις συμφωνίες (Global Compact, GRI, OECD Guidelines, ILO Tripartite Declaration) (Commission, 2001a; EU Parliament, 1998; ILO,2006; 2011; GRI,2007; OECD,2011; Ward,2004).

Η Πράσινη Βίβλος και ο ορισμός της ΕΚΕ αποτελεί σημαντικό στοιχείο στην εννοιολογική πολιτική της εξέλιξη και την εφαρμοσμένη διάσταση της σε επίπεδο κοινοτικής πολιτικής. Αυτό, ωστόσο, που έχει σημασία είναι η αναφορά στη Λευκή Βίβλο για τη σημασία που έχει στην ανάπτυξη η ΕΚΕ και η δομή της διακυβέρνησης στην Ευρωπαϊκή Ένωση (Commission, 2001c). Το ζήτημα της αλληλεπίδρασης μεταξύ των θεσμών, των κοινωνικών εταίρων και η σχέση πολιτικής-αγοράς είναι ένα θέμα που επηρεάζει την εξέλιξη της ΕΚΕ διαχρονικά εξαιτίας της ευρωπαϊκής παράδοσης και της άμεσης σχέσης με την αειφόρο ανάπτυξη. Η σχέση της ΕΚΕ με την αειφόρο ανάπτυξη στην έκθεση της Επιτροπής το 2002 επηρεάζει σημαντικά το διάλογο για το περιεχόμενο της ενδοευρωπαϊκά αλλά και τη λειτουργική απεικόνιση του ορισμού σε επίπεδο δημοσίων πολιτικών και εναρμονισμού με τις διεθνείς συνθήκες για το περιβάλλον (Ρίο, Γιοχάνεσμπουργκ), τους δείκτες ανθρώπινης

ανάπτυξης και κοινωνικής ευθύνης (MDGs, GRI, Global Compact) (Commission, 2001a; 2002a; Johnson,2004, Jordan et al.,2004, Burchell and Lightfoot,2004; Baker et al., 2005).

Η ΕΕ από τη Πράσινη Βίβλο του 2001 αποτελεί τη πρωτοπόρο στην προώθηση της ΕΚΕ σε παγκόσμια κλίμακα τόσο σε διμερές επίπεδο μέσα από εμπορικές συμφωνίες όσο και σε πολυμερές στα πλαίσια των διεθνών οργανισμών κυρίως ΟΟΣΑ και ΟΗΕ. Συγκεκριμένα η Έκθεση το 2002 της Επιτροπής συνδέει στρατηγικά την ΕΚΕ με την αειφόρο ανάπτυξη με στόχο τη διεθνή πρωτοπορία και πολιτική διαφοροποίηση. Τα βασικά χαρακτηριστικά στην προσέγγιση της ΕΕ είναι η μετάβαση από μια business case αντίληψη σε αυτή της συνεργατικότητας, η οποία εμπλέκει το κράτος και τους κοινωνικούς θεσμούς διαμορφώνοντας μια έντονη πολιτική βαρύτητα στο ζήτημα της ΕΚΕ (Maignan and Ralston,2002; Middtun et al.,2006, Aguilera et al.,2006, Williams and Aguilera,2008; Fairbrass,2011). Ο κοινωνικό διάλογος και η συνεννόηση των κοινωνικών εταίρων αποτελεί μέρος του γονότυπου της ευρωπαϊκής προσέγγισης της ΕΚΕ, η οποία στη σύνθεση της χαρακτηρίζεται παράλληλα από δημιουργικές συγκρούσεις και σκεπτικισμό για τον ορισμό. Σημαντικό μέρος της επιχειρηματικής κοινότητας τονίζει τη σημασία του εθελοντικού χαρακτήρα, άλλο μέρος της επιζητά τον ορισμό σε επίπεδο ΕΕ με κανονιστικό χαρακτήρα και οι ενώσεις καταναλωτών-εργαζομένων-ΜΚΟ αναζητούν ένα κανονιστικό πρότυπο συμμετοχικού χαρακτήρα (co-regulation) που θα κατοχυρώνει την ανταγωνιστικότητα της Ευρωπαϊκής αγοράς και τη προστασία του εργαζόμενου-καταναλωτή. Ο διάλογος αυτός μέσα από τη διασύνδεση της ΕΚΕ με την αειφόρο ανάπτυξη απλοποιήθηκε στη περιγραφή του σχεδίου δράσης με τη χρήση του triple bottom line που επηρέασε σημαντικά το ύφος των επενδύσεων και την ανάπτυξη κοινοτικών πρωτοβουλιών στη δημόσια πολιτική. Η διασύνδεση αυτή με την αειφόρο ανάπτυξη από την ΕΕ προσδίδει ένα διαφορετικό περιεχόμενο στην επιχειρηματική διεργασία αναδεικνύοντας την κοινωνική ευθύνη και σημασία της ως σημαντική μεταβλητή στο ευρωπαϊκό μοντέλο διακυβέρνησης. Οι συζητήσεις, ωστόσο, για τον χαρακτήρα της ΕΚΕ παρά το ότι παραμένουν, αναδεικνύουν ως κεντρικό της σημείο τον εθελοντικό χαρακτήρα για την ΕΕ με βασική προϋπόθεση την έννομη συμμόρφωση των επιχειρήσεων και τη στρατηγική ανάπτυξη της ΕΚΕ. Η τελευταία αποτελεί ένα ιδιαίτερο πεδίο έρευνας και εξέλιξης αφού απαντά στη σύνθεση και τη διαμόρφωση νέων προσεγγίσεων στο Ευρωπαϊκό μοντέλο διακυβέρνησης. Τα πολιτικά εργαλεία της ΕΕ στην προώθηση της ΕΚΕ σε

εύρος κοινοτικών πολιτικών ανάπτυξης και επιχειρηματικότητας από τη Κοινή Αγροτική Πολιτική, μέχρι την επιχειρηματικότητα, τα πρότυπα διαχείρισης (π.χ. Global Compact, ISO), συστήματα διαχείρισης και ετικέτες (EMAS, Ecolabel-flower, fairtrade κ.α.). Τα εργαλεία αυτά μπορούν να διαμορφώσουν ένα επιχειρηματικό πλαίσιο ευνοϊκό για την ΕΚΕ και να θέσουν τις προϋποθέσεις για μια ανταγωνιστική οικονομία βασισμένη στους διεθνείς κανόνες ορθής επιχειρηματικής πρακτικής και αειφόρου ανάπτυξης. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή αναπτύσσει την εθελοντική φύση της ΕΚΕ προκρίνοντας ταυτόχρονα την ανάγκη υιοθέτησης τους από τις Ευρωπαϊκές πολυεθνικές μέσα από κώδικες δεοντολογίας εναρμονισμένους με τις διεθνείς αρχές (ΟΟΣΑ, ΔΟΕ) και μέσα επαλήθευσης (GRI, ΜΚΟ). Η ΕΕ, επίσης, αναφέρεται και στη σημασία επέκτασης της ΕΚΕ στις μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις (μμε) και τη διασύνδεση με την αειφόρο ανάπτυξη ένα ζήτημα σημαντικό αλλά ιδιαίτερα σύνθετο. Αυτό εξαιτίας του μεγάλου αριθμού τους, του ποσοστού εργοδοσίας τους και της επίδρασης των τοπικών θεσμών που απαντούν διαφορετικά στις περιφερειακές προσεγγίσεις κοινωνικής διακυβέρνησης και τις μορφές συντονισμού της εσωτερικής αγοράς. Η στρατηγική σημασία της διασύνδεσης της ΕΚΕ με την αειφόρο ανάπτυξη είναι ιδιαίτερη γιατί η ΕΕ προσδιορίζει το ρόλο του κράτους σε αυτές, προκρίνοντας σε πρώτη φάση την ορθή διαχείριση των δημοσίων αγαθών και επιχειρήσεων στα κράτη μέλη, βασισμένη στη διοικητική προσέγγιση δια του παραδείγματος. Η Επιτροπή μετά το 2002 έχει ως διαρκή στόχο να πιστοποιεί τις υπηρεσίες της και συνολικά το διοικητικό της σύστημα με την αρχή διαχείριση EMAS. Η Επιτροπή προκρίνει, επίσης, το σύστημα δημοσίων συμβάσεων και των Κοινωνικά Υπεύθυνων Επενδύσεων ξεκινώντας από την ορθή επενδυτική διαχείριση των ασφαλιστικών ταμείων και τα δεοντολογικά κριτήρια που διαμορφώνουν τις επενδύσεις (Commission, 2001a; 2002a; 2006; 2011; EC, 2011; Eurosif, 2006; 2008).

Το 2006 η Ευρωπαϊκή Ένωση αποτυπώνει τη πολιτική της στοχοθεσία για την ΕΚΕ ότι δηλαδή φιλοδοξεί να αποτελέσει παγκόσμιο πόλο αριστείας της ΕΚΕ. Αυτό γίνεται με την διασύνδεση του όρου της ΕΚΕ με την αειφόρο ανάπτυξη που είδαμε παραπάνω ταυτόχρονα με ζητήματα διαφάνειας, εταιρικής διαφθοράς, εργατικών δικαιωμάτων και μηχανισμών ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας της εσωτερικής αγοράς και των ευρωπαϊκών επιχειρήσεων. Ο πόλος αριστείας για την ΕΚΕ αποτελεί ένα ιδιαίτερα φιλόδοξο στόχο από το 2006 που αποτελεί ακόμα πιο σημαντικός εξαιτίας της διεθνούς οικονομικής κρίσης του 2008 και τη θεσμικής κρίσης που έχει

επιφέρει στην ΕΕ. Ο στόχος για το πόλο αριστείας ΕΚΕ για την ΕΕ έχει να αντιμετωπίσει σημαντικά θεσμικά κενά αλλά και σύνθεσης δημοσίων πολιτικών και στόχων ειδικά με το θέμα της επιχειρηματικότητας και τη διασύνδεση με την οικονομία. Αυτό, ωστόσο, που αναδεικνύει τη βασική αδυναμία του στόχου που καλείται η νέα συμφωνία για την ΕΚΕ να εξομαλύνει, είναι η απουσία ενός συγκεκριμένου πλαισίου εξέλιξης της στρατηγικής αυτής από το 2006 και μέχρι το 2011. Η υιοθέτηση ενός εθελοντικού κώδικα ΕΚΕ χωρίς κανόνες σε ένα χαλαρό πλαίσιο αυτορρύθμισης δεν μπορεί να επιτευχθεί ταυτόχρονα με τους πολιτικούς στόχους της ΕΕ για το Ευρωπαϊκό κοινωνικό μοντέλο βασισμένο στις αρχές των ίσων ευκαιριών, της υψηλής ποιότητας διαβίωσης, της κοινωνικής ένταξης και του υγιούς περιβάλλοντος. Το τελευταίο είναι ιδιαίτερα σημαντικό να διατυπώνεται παράλληλα με αυτό της ΕΚΕ, αφού κατά το τρόπο αυτό συνδέεται η ευρωπαϊκή παράδοση της ρυθμισμένης οικονομίας της αγοράς, του κράτους πρόνοιας και της επιχειρηματικότητας ως φορέας των ευρωπαϊκών αξιών όπου δραστηριοποιείται. Η ΕΕ αναδεικνύει στο σημείο αυτό ότι οι Ευρωπαϊκές αξίες αποτελούν βασικές μεταβλητές επιτυχίας του μοντέλου της οικονομίας της αγοράς σε συνδυασμό με την αυτορρύθμιση στο ζήτημα της ΕΚΕ. Η φιλοδοξία, ωστόσο, της συμμαχίας για την ΕΚΕ το 2006 έγκειται στο χαλαρό της χαρακτήρα, αφού δεν θα υπάρχουν δεσμεύσεις από τις επιχειρήσεις στη συμμετοχή τους. Αυτό τα επόμενα χρόνια διαμορφώνει δυσκολίες στην οριοθέτηση του όρου της ΕΚΕ αλλά και λειτουργικά στη προστασία του καταναλωτή, του περιβάλλοντος και της κοινωνίας. Το άλλο, επίσης, σημαντικό ζήτημα που αναδεικνύει η έκθεση για το πόλο αριστείας το 2006 είναι η παραδοχή της ομοφωνίας του ορισμού, που βασίζεται στο συγκερασμό των προσεγγίσεων εξαιτίας των διαφορετικών δομών διακυβέρνησης εσωτερικά της ΕΕ. Ο πόλος αριστείας της ΕΚΕ για την Ευρώπη φιλοδοξεί μέχρι και σήμερα να αναδείξει ένα διαφορετικό μοντέλο διακυβέρνησης στα πλαίσια της οικονομίας της αγοράς παρά τις επιμέρους ασάφειες του σε επίπεδο εφαρμοσμένο επίπεδο ΕΚΕ. Οι δυνατότητες, ωστόσο, της ΕΕ να καταστεί πράγματι πόλος καινοτομίας ήδη από το 2006 είναι πολύ σημαντικές παρά την οικονομική κρίση ακόμα και στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής (εμπορικές συμφωνίες με αναπτυσσόμενες χώρες Αφρικής, Καραϊβικής ήδη από το 1994 ή τη Cottonou Agreement). Η διασύνδεση της ΕΚΕ με το διεθνές εμπόριο, χωρίς την παραβίαση των κανόνων του ΠΟΕ είναι εξαιρετικά σύνθετο θέμα που έχει απασχολήσει το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και την ΕΕ συνολικά, κάτι που διαφαίνεται άλλωστε και στην έκθεση του 2002 για τη παγκόσμια συνεργασία για την

αιεφόρο ανάπτυξη και το 2007 για το πλαίσιο ΕΚΕ. Η αυξανόμενη σημασία των Ευρωπαϊκών εταιριών στη προώθηση της ΕΚΕ ειδικά όταν οι χώρες υποδοχής των επενδύσεων έχουν χαμηλή δυνατότητα εφαρμογής τους είναι σημαντική. Το βασικό, ωστόσο, συστατικό της ΕΚΕ για την ΕΕ εντοπίζεται στη σχέση που αυτή αναπτύσσει με την αιεφόρο ανάπτυξη και το ευρωπαϊκό κοινωνικό μοντέλο σε σημεία όπως οι μμε και η δομή της εφοδιαστικής αλυσίδας. Η αναφορά του τελευταίου μέσα από ένα ευρωπαϊκό στρατηγικό πλαίσιο ανάπτυξης με διεθνή προσανατολισμό βασίζεται στη χρήση πολλών εργαλείων με διεθνή προσανατολισμό όπως το GRI ή το ISO (Commission, 2006; 2002b; EU Parliament, 2007).

Η Επιτροπή από το 2006 με την προτροπή της να μετατραπεί η ΕΕ σε πόλο αριστείας για την ΕΚΕ και την δημιουργία μιας Συμμαχίας για την προώθηση του στόχου αυτού δημιούργησε ένα ιδιαίτερα δημιουργικό διάλογο τόσο μεταξύ των κοινωνικών φορέων όσο και των υπολοίπων οργάνων της Ένωσης. Αυτό, ωστόσο, που γίνεται σαφές τουλάχιστον σε επίπεδο Ένωσης είναι ότι η ΕΚΕ δεν αποτελεί μονάχα αντικείμενο μελέτης και αναφοράς στη λειτουργία των επιχειρήσεων αλλά και στη συνολική δομή της διακυβέρνησης και του ρόλου του κράτους. Η διαμόρφωση της Συμμαχίας αυτή για την ΕΚΕ διαμορφώνει ένα πολιτικό περιβάλλον που βασίζεται σε άξονες προτεραιότητας, όπως:

- Την ενημέρωση, ανάδειξη και ανταλλαγή των άριστων πρακτικών
- Την υποστήριξη των πολυμερών συνεργιών και πρωτοβουλιών
- Την συνεργασία των κρατών-μελών
- Την ενημέρωση των καταναλωτών και την διαφάνεια
- Την έρευνα
- Την εκπαίδευση
- Την ανάμειξη των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων
- Τη διεθνή διάσταση της ΕΚΕ

Η επέκταση αυτή στην έννοια της ΕΚΕ ειδικά στην ΕΕ γίνεται εντονότερη το 2007 με την ανάλυση της προτροπής του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για τη προώθηση τη συνεργασίας στο ζήτημα της ΕΚΕ στις Ευρωπαϊκές πολυεθνικές εταιρίες που δραστηριοποιούνται εκτός ΕΕ, όπως αναφέρθηκε παραπάνω. Το Ευρωπαϊκό κοινωνικό μοντέλο που συνδέεται με την ΕΚΕ από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο θα αναλυθεί παρακάτω αναφορικά με την αλληλεπίδραση του με τα περιφερειακά

μοντέλα διακυβέρνησης. Αυτό που τονίζει, ωστόσο, το Ε.Κ αναφορικά με τον ορισμό και έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον είναι δύο σημεία. Το πεδίο, ωστόσο, του ορισμού παρά το συγκεκριμένο φαίνεται να παραμένει σε κάποια σημεία ανοιχτό, σε όπως εκείνο του «*beyond compliance*» και αυτό της διασύνδεσης από την Επιτροπή της ΕΚΕ με το Ευρωπαϊκό πλαίσιο εταιρικής διακυβέρνησης. Το πρώτο έχει ιδιαίτερη σημασία εξαιτίας της χαλαρότερης δομής του πλαισίου της ΕΚΕ στην ΕΕ το 2006, το οποίο επιτρέπει σε επιχειρήσεις να υποστηρίζουν ότι είναι κοινωνικά υπεύθυνες ενώ στη πραγματικότητα να μη σέβονται τη διεθνή και εθνική νομοθεσία. Η επισήμανση, ωστόσο, αυτή δεν σημαίνει ότι η ΕΚΕ δεν θα πρέπει να απομακρυνθεί από τον εθελοντικό της χαρακτήρα, αλλά θα μπορούσε η Επιτροπή να ενθαρρύνει τις πράξεις ΕΚΕ και να αναρτήσει κριτήρια που προσδιορίζουν τον ορισμό της ΕΚΕ σε εφαρμοσμένο επίπεδο, κάτι που διαπιστώνεται μεταγενέστερα. Τα κριτήρια ΕΚΕ ενώ υπάρχουν σε αρκετές Ευρωπαϊκές εταιρείες (χάρτες δεοντολογίας) ήδη από το 1993 με έμμεσα χαρακτηριστικά, πολύ λίγα βασίζονται στα διεθνή πρότυπα. Η ομογενοποίηση συνεπώς των δημοσίων πολιτικών ΕΚΕ στην ΕΕ μπορεί να ενισχυθεί κατά το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο το 2007 με κανονιστικά εργαλεία όπως τη νομοθεσία για παραπλανητική διαφήμιση (Directives 84/450/EEC), του αθέμιτου ανταγωνισμού (2005/29/EC), ζητήματα που φιλοδοξεί να απαντήσει και η νέα στρατηγική το 2011. Στο δεύτερο σημείο της σχέσης της εταιρικής διακυβέρνησης της ΕΕ με την ΕΚΕ το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο προκρίνει την προώθηση των διεθνών προτύπων ΕΚΕ με τη χρήση οικονομικών εργαλείων ή τη εμπλοκή της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Επενδύσεων με παροχή δανείων ή άλλων χρηματοδοτικών εργαλείων σε επιχειρήσεις του ιδιωτικού τομέα για επενδύσεις (EU Parliament, 2007; Commission, 2006; 2008a; 2008b). Στο σημείο αυτό η ΕΕ μπορεί να ανακτήσει και να αξιοποιήσει παραδείγματα από τις διάφορες δημόσιες πολιτικές ΕΚΕ και κοινωνικά μοντέλα διακυβέρνησης από τα κράτη μέλη της Ένωσης που θα εξεταστούν παρακάτω (π.χ. Ηνωμένο Βασίλειο, Ολλανδία, Δανία, Ιταλία).

Το 2008 η Ένωση προχώρησε στη ανάπτυξη κριτηρίων για τις δημόσιες συμβάσεις με προϊόντα και υπηρεσίες συμβατές με την αειφόρο ανάπτυξη (Commission, 2008a). Αυτό, ωστόσο, που αναφέρεται στην Έκθεση αυτή είναι ότι ο οδηγός των δημοσίων συμβάσεων δεν θα επιτρέπει την αντικειμενική αξιολόγηση των προτάσεων και των στόχων. Η ανάγκη να θεσμοποιηθεί το όργανο και τα κριτήρια, θα προωθήσει ένα κοινό κώδικα εκτός των κρατών-μελών και σε συνεργασία με τον ιδιωτικό τομέα στη

προώθηση της ΕΚΕ για την αειφόρο ανάπτυξη. Η διασύνδεση, επίσης, της ΕΚΕ με τις Κοινωνικά Υπεύθυνες Επενδύσεις αποτελεί ένα ακόμα σημαντικό ζήτημα και για τη στρατηγική (2011-2014) αλλά και τις εφαρμογές που εντοπίζονται στα κράτη μέλη σε επίπεδο δημοσίων πολιτικών. Οι ΚΥΕ έχουν ως υποκείμενα δράσης το ευρύτερο δημόσιο τομέα (ασφαλιστικά ταμεία), κοινωφελή ιδρύματα και ιδιώτες. Οι ΚΥΕ δεν αποτελούν μια σύγχρονη διεργασία αλλά εντοπίζονται ήδη από το 1920 στο ΗΒ, όπου η εκκλησία των Μεθοδιστών για παράδειγμα δεν ενίσχυε οικονομικές δραστηριότητες σχετικά με το αλκοόλ και τα τυχερά παίγνια (Aaronson and Reeves, 2002; Aguilera et al., 2006). Η παράδοση και στα υπόλοιπα κράτη μέλη θα αναφερθεί παραπάνω αλλά οι ΚΥΕ αποτελούν ένα σημαντικό πεδίο εξέλιξης της ΕΚΕ και των δημοσίων πολιτικών δεδομένου ότι στην ΕΕ το τέλος του 2007 το ποσό για αυτές έφτασε τα 2.665 τρισεκατομμύρια Ευρώ και 3-4 τρις δολάρια παγκοσμίως. Όσον αφορά τους πόρους αυτούς η ανανεωμένη Στρατηγική για την Αειφόρο Ανάπτυξη της ΕΕ αναφέρεται στο ρόλο της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Επενδύσεων και τις προβλεπόμενες ΚΥΕ κατά την ΕΕ (Commission, 2011; Council 2006; Eurosif, 2006; 2008).

Συνοψίζοντας, αυτό που παρατηρείται σε επίπεδο προόδου της ΕΚΕ στην ΕΕ και ειδικά τις Ευρωπαϊκές μεγάλες επιχειρήσεις μέχρι το 2011 είναι μια σημαντική εξέλιξη (Commission, 2011), όπως αποτυπώνει και η Επιτροπή στη νέα στρατηγική:

- Η συμμετοχή στο Global Compact του ΟΗΕ αυξήθηκε από 600 (2006) σε 1900 (2011)
- Η πιστοποίηση των εργασιών με EMAS αυξήθηκε από 3,300 (2006) σε 4,600 (2011)
- Ο αριθμός των επιχειρήσεων της ΕΕ που συνάπτει υπερεθνικές συμφωνίες με παγκόσμιους ή ευρωπαϊκούς οργανισμούς εργαζομένων αυξήθηκε από 79 (2006) σε 140 (2011)
- Η συμμετοχή στη πρωτοβουλία Business Social Compliance Initiative, η οποία απαντά στην καλύτερευση των συνθηκών εργασίας στην εφοδιαστική τους αλυσίδα αύξησε τα μέλη της από 69 (2007) σε 700 (2011).
- Η χρήση της αναφορά GRI αυξήθηκε από 270 (2006) σε πάνω από 850 (2011)

- Η κοινωνική οικονομία σήμερα αντιπροσωπεύει το 10% των Ευρωπαϊκών επιχειρήσεων και προσφέρει έμμοιστη εργασία σε παραπάνω από 11 εκατομμύρια εργαζομένους.
- Από το μηδενικό αριθμό ετήσιων αναφορών στο ζήτημα της ΕΚΕ το 1992 και την αύξηση στις 4600 το 2011 είναι ένα βήμα αναμφισβήτητα σημαντικό παρά το ότι οι επιχειρήσεις αυτές αποτελούν ισχνή μειοψηφία δεδομένου του αριθμού των 82000 πολυεθνικών παγκοσμίως, χωρίς να συνυπολογίζουμε τις μικρές-μεσαίες επιχειρήσεις.

Η αύξηση της συμμετοχής και της αποτελεσματικότητας των κοινοτικών πολιτικών για την ΕΚΕ σε επίπεδο ποσοστών μπορεί να είναι σημαντική αλλά δεν σημαίνει ότι έχουν απαντηθεί όλα τα ζητήματα του στόχου να καταστεί η Ένωση πόλος παγκόσμιας καινοτομίας. Ο δρόμος προς το στόχο αυτό είναι ιδιαίτερα δύσκολος παρά τις σημαντικές επιδόσεις και πολιτικές πρωτοβουλίες (επιχειρήσεις, κράτη μέλη). Στη πραγματικότητα πάρα πολλές επιχειρήσεις στην ΕΕ δεν έχουν ενσωματώσει κοινωνικά και περιβαλλοντικά κριτήρια στην παραγωγική τους διαδικασία, λειτουργίες και στρατηγική. Σημαντικός αριθμός από κατηγορίες ΕΚΕ εκκρεμεί κατά την Ένωση σε μικρότερο αριθμό επιχειρήσεων που δεν σέβονται ή αδυνατούν να σεβαστούν τα βασικά εργατικά δικαιώματα. Το γεγονός, επίσης, ότι 15 μόλις κράτη μέλη από τα 27 έχουν συγκεκριμένη στρατηγική και δημόσιες πολιτικές για την ΕΚΕ καταδεικνύει ότι η νέα στρατηγική της ΕΕ για την ΕΚΕ αποτελεί σημαντικό εργαλείο για τη περαιτέρω επιτάχυνση των στόχων και των δομικών αλλαγών της Ένωσης (EC, 2007a; 2011; Commission, 2011), ενώ η Ελλάδα σχεδιάζει το καλοκαίρι του 2014 να εγκαινιάσει τη εθνική στρατηγική για την ΕΚΕ. Συνοψίζοντας, η ΕΕ μπορεί τη στιγμή αυτή να αποτελεί το δυναμικότερο ίσως πεδίο ανάπτυξης δημοσίων πολιτικών ΕΚΕ, οι προκλήσεις όμως και οι επιπτώσεις της κρίσης αναδεικνύουν σημαντικά ζητήματα προς επίλυση. Το γεγονός αυτό πιστώνεται για πολλούς στη θεσμική δομή της ΕΕ και τη σημαντική επιρροή των οικονομικά μεγάλων και μεσαίων κρατών μελών στη διαμόρφωση της δημόσιας πολιτικής για την ΕΚΕ αγνοώντας χαρακτηριστικά των υπολοίπων κρατών-μελών (EC, 2007a, 2011; Commission, 2011; Fairbrass, 2010).

3.2 Η ανανέωση της Στρατηγικής της ΕΕ για την ΕΚΕ

Η ανανέωση της στρατηγικής για την ΕΚΕ στην ΕΕ έλαβε χώρα στις 25 Οκτωβρίου του 2011, ένα χρονικό σημείο ιδιαίτερο για την ΕΕ και τη πολιτική της ιστορία. Η διεθνής οικονομική κρίση το 2008 έπληξε ισχυρά κράτη-μέλη (Μ.Βρετανία) και επηρέασε σημαντικά την διαδικασία της Ευρωπαϊκής ενοποίησης σε σειρά πολιτικών θεμάτων. Η συνέχεια της οικονομικής κρίσης με τις νομισματικές της διαστάσεις ακόμα και σε επίπεδο φιλολογίας έχει επηρεάσει σημαντικά την ισορροπία ισχύος της Ένωσης αλλά και την σταθερότητα της, αφού παραδοσιακά της κράτη-μέλη έχουν σημαντικά προβλήματα (Ιταλία, Ισπανία, Ιρλανδία, Ελλάδα, Πορτογαλία). Στο περιβάλλον αυτό ο διάλογος για την ΕΚΕ στη πραγματικότητα ανέδειξε σημαντικές λειτουργικές δυσκολίες στο αντικείμενο της πολιτικής ενοποίησης και όσμωσης των δημοσίων πολιτικών των κρατών-μελών. Η θεώρηση, επίσης, ότι η ΕΚΕ αποτελεί πολυτέλεια σε ένα τέτοιο διεθνές και ενδοευρωπαϊκό περιβάλλον αποκτά οπαδούς οι οποίοι, ωστόσο, δεν αντιλαμβάνονται τις προεκτάσεις της ΕΚΕ όπως τις έχει περιγράψει η Ένωση ήδη από τη Πράσινη Βίβλο του 2001. Συγκεκριμένα, η αναθεώρηση της στρατηγικής για την ΕΚΕ από την ΕΕ έχει ως στόχο τη διασύνδεση της ΕΚΕ με την αιεφόρο ανάπτυξη και τη βιωσιμότητα με το ευρωπαϊκό κοινωνικό μοντέλο, μέσα από την αρχιτεκτονική μιας λειτουργικής διακυβέρνησης made in EU για την αντιμετώπιση της οικονομικής και θεσμικής κρίσης. Η διασύνδεση της με τις πρωτοβουλίες Europe 2020 Strategy, Single Market Act και το διεθνές προσανατολισμό της Ένωσης (οικονομικά, επιχειρηματικά, κοινωνικά) καταδεικνύουν τη σύνθετη θεσμική της φύση και τη ανάγκη επαναπροσδιορισμού της στρατηγικής όπως άλλωστε έχει ήδη τεθεί από το 2010 στις παραπάνω πρωτοβουλίες (Commission, 2011).

Ο νέος ορισμός για την ΕΚΕ ο οποίος αναφέρθηκε και παραπάνω είναι “the responsibility of enterprises for their impacts on society”. Η προϋπόθεση για την ΕΚΕ σε μικρό επίπεδο είναι οι επιχειρήσεις να σέβονται την νομοθεσία (οικονομικές υποχρεώσεις σε μετόχους, φόροι κτλ), το περιβάλλον, τις συλλογικές αποφάσεις αναφορικά με τα εργασιακά-ανθρώπινα δικαιώματα και τους καταναλωτές. Το ενδιαφέρον στη νέα στρατηγική για την ΕΚΕ της ΕΕ εντοπίζεται σε δύο σημεία της επεξήγησης του νέου ορισμού που αναπτύσσει παρόμοια χαρακτηριστικά με τους ορισμούς για το ρόλο της επιχείρησης των πρώτων δεκαετιών της γέννησης της

Συγκεκριμένα, η ΕΕ αναλογεί τη περίπλοκη φύση και το μέγεθος της ΕΚΕ με αυτό της επιχείρησης (λειτουργία, υπηρεσία). Η ανάδειξη, επίσης, της σημασίας της εταιρικής σχέσης με τους μετόχους και τα υπόλοιπα μέρη που επηρεάζονται από την επιχείρηση είναι σημαντική και αναδεικνύει ως κεντρική τη θεωρία των ενδιαφερομένων μερών (Commission, 2011).

Οι διαπιστώσεις αυτές παρά το ότι φαίνονται αυτονόητες σε επίπεδο δημοσίων πολιτικών και ειδικά υπερεθνικών οργανισμών δεν είναι και τόσο, γεγονός που φαίνεται να καθιστά την ΕΕ πρωτοπόρο στο ζήτημα αυτό. Η νέα στρατηγική, επίσης, αποτελεί σε παγκόσμια κλίμακα μια πρωτοπόρο εφαρμογή της ΕΚΕ αφού συνδέεται άμεσα σε επίπεδο εφαρμογής και αξιολόγησης με νομοθεσία, τους γενικούς κανόνες ανταγωνιστικότητας της εσωτερικής αγοράς και τη καταπολέμηση της διαφθοράς. Η αρχή “three principles of good tax governance” και η παρότρυνση οι δημόσιες αρχές σε επίπεδο κρατών μελών να αναπτύξουν επικουρική πολιτική προς τις επιχειρήσεις ως προς το πλαίσιο για την ΕΚΕ, τη τόνωση της αγοράς, του ανταγωνισμού και της διαφάνειας είναι βασικά χαρακτηριστικά για της στρατηγικής (Commission, 2011). Το τελευταίο σημείο διασυνδέει το διάλογο για διακυβέρνηση και ΕΚΕ στη σημασία των δημοσίων αρχών και των κρατών μελών στην ανάπτυξη της ΕΚΕ. Αυτό μπορεί να γίνει με πολιτικές βασισμένες αρχικά στη διοίκηση δια του παραδείγματος (στις δημόσιες υπηρεσίες και επιχειρήσεις) όπως ήδη γίνεται σε πρωτοπόρα κράτη μέλη ακόμα και στα όργανα της ΕΕ, όπου η Επιτροπή για παράδειγμα προωθεί το σύστημα EMAS στις υπηρεσίες της (Commission, 2011).

Τα σημεία της νέας αναθεωρημένης στρατηγικής για την ΕΚΕ (Commission, 2011) περιλαμβάνουν τους παρακάτω άξονες:

- Την ενίσχυση της ΕΚΕ και τη διάδοση των καλών πρακτικών μέσα από τη καθιέρωση Ευρωπαϊκού μεταλλίου, κλαδική συγκριτική πλατφόρμα ενημέρωσης και ελέγχου.
- Την ανάπτυξη σχέσης εμπιστοσύνης μεταξύ πολιτών και επιχειρήσεων
- Την ανάπτυξη της αυτό-οργάνωσης και αυτορρύθμισης των επιχειρήσεων μέσα από κώδικες επιχειρησιακές δεοντολογίας, οι οποίοι θα διευκολύνουν την ανάπτυξη καλών πρακτικών και εσωτερικών κανόνων ΕΚΕ.

- Την ενθάρρυνση της ΕΚΕ μέσα από οικονομικά πολιτικά εργαλεία για την αγορά, τις δημόσιες συμβάσεις, τις κοινωνικά υπεύθυνες επενδύσεις και τη ζωή του προϊόντος.
- Τη βελτίωση των αναφορών των επιχειρήσεων αναφορικά με την ΕΚΕ μέσα από την οριοθέτηση, την ανάπτυξη βεβαιώσεων και νέας σχετικής νομοθεσίας σε επίπεδο ΕΕ.
- Την ενσωμάτωση του αντικειμένου της ΕΚΕ με την εκπαίδευση, την πρακτική άσκηση και την έρευνα, μέσα από μέτρα δομικής και οικονομικής ενίσχυσης ειδικά της τελευταίας.
- Τη σημασία των τοπικών προσεγγίσεων σε επίπεδο κρατών μελών και την παρουσία ή αναβάθμιση των στρατηγικών τους μέχρι τα μέσα του 2012.
- Την ενίσχυση της διασύνδεσης των Ευρωπαϊκών προσεγγίσεων με τις αντίστοιχες διεθνείς (π.χ. ΟΟΣΑ, της ΔΟΕ, του ΟΗΕ, το ISO).
- Η Επιτροπή επιπρόσθετα θα προχωρήσει στην ανάπτυξη αναφοράς συμβουλευτικού χαρακτήρα για τις αρχές του ΟΗΕ προς συγκεκριμένους βιομηχανικούς κλάδους και τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις.
- Τη χρήση reporting σε μμε, κάτι που αποτελεί ένα θέμα προς διερεύνηση εξαιτίας του αυξημένου κόστους και της ασυμβατότητας των εργαλείων.

Η νέα στρατηγική της ΕΕ για την ΕΚΕ αναφέρεται σε μια πρότυπη επιχειρησιακή διεργασία που είναι σημαντική σε επίπεδο ευρωπαϊκής διακυβέρνησης, οικονομίας και κοινωνίας. Η προσέγγιση των αναλυτών της δεκαετίας αυτής και η αναφορά του Zadek (2006; 2007) για τη 3η και 4η γενιά ΕΚΕ φαίνεται να απαντά σε σημεία της στρατηγικής για την ΕΚΕ. Η οικονομική κρίση και εκείνη της αξιοπιστίας των επιχειρήσεων στη κοινωνία και τους καταναλωτές για την ΕΕ αποτελεί ευκαιρία προώθησης της ΕΚΕ σε επίπεδο επιχειρήσεων τόσο μεγάλων-πολυεθνικών όσο και μμε. Η ΕΕ διαχωρίζει την στρατηγική της αυτή σε δύο επίπεδα το μικρο επιχειρησιακό επίπεδο, όπου η ΕΚΕ αποτελεί εργαλείο ενίσχυσης της διαχείρισης κινδύνου των επιχειρήσεων, την ορθή διαχείριση του προσωπικού, της καινοτομίας και καλής φήμης. Το μάκρο επίπεδο που ακολουθεί και την εξέλιξη του ορισμού της ΕΚΕ, όπου η επιχειρησιακή διεργασία του δημοσίου και ιδιωτικού τομέα αποτελεί συστατικό στοιχείο της στρατηγικής για την αειφόρο ανάπτυξη και την Ευρώπη 2020 (Commission, 2010; 2011; 2001b; 2009b). Η συμμετοχή των δημοσίων θεσμών στη εφαρμογή της ΕΚΕ αποτελεί ένα στρατηγικό σημείο για το Ευρωπαϊκό κοινωνικό

μοντέλο, που είδαμε στις προηγούμενες εκθέσεις. Στη νέα στρατηγική για την ΕΚΕ η Επιτροπή, επίσης, αναφέρεται στην αειφορία και την ανταγωνιστικότητα της κοινωνικής και περιβαλλοντικής διάστασης της οικονομίας της αγοράς. Η κοινωνική διάσταση της οικονομίας της αγοράς αναδεικνύει την ΕΚΕ ως μέσο αντιμετώπισης της κρίσης της Ευρωπαϊκής οικονομίας, στην ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας των ευρωπαϊκών επιχειρήσεων και τη μείωση της ανεργίας. Η ανάπτυξη της κοινωνικής διάστασης της οικονομίας και του κράτους πρόνοιας αποτελούν ευρωπαϊκή παράδοση και αναδεικνύουν την ευρωπαϊκή διάσταση της προσέγγισης για την ΕΚΕ, η οποία αναγνωρίζει τη διαχρονική συμβολή σε αυτή των ευρωπαϊκών επιχειρήσεων. Η διασύνδεση με τη προστασία του περιβάλλοντος και το ζητούμενο της αρμονικής συνύπαρξης με την οικονομική μεγέθυνση και ανάπτυξη καθιστά την ΕΕ ανταγωνιστικό παίκτη σε διεθνές επίπεδο. Η προστασία του περιβάλλοντος και του ΕΚΜ για την Ευρωπαϊκή Ένωση στο πλαίσιο της στρατηγικής για την αειφόρο ανάπτυξη αποτελούν το βασικό πεδίο και αναδεικνύουν την ΕΚΕ ως το πεδίο συνέργειας δημοσίου ιδιωτικού τομέα στην διαμόρφωση δημοσίων πολιτικών. Σημαντική επίδραση στη διαμόρφωση των κοινοτικών δημοσίων πολιτικών για την ΕΚΕ στο παραπάνω πλαίσιο διαδραματίζουν αμφίδρομα οι μεταβλητές αυτές και σε επίπεδο κρατών μελών (Albareda et al., 2006; 2007; 2008; 2009; Aguilera and Jackson, 2010; Aguilera et al., 2006; 2004; William and Aguilera, 2008; Matten and Moon, 2008; Kang and Moon, 2012). Η προσέγγιση του συγκριτικού καπιταλισμού, η συγκριτική ανάλυση των δομών εταιρικής διακυβέρνησης, η σημασία του περιβαλλοντικού μοντερνισμού και η δομή του κοινωνικού μοντέλου περιφερειακά στην ΈΕ αποτελούν σημαντικές μεταβλητές ανάλυσης και επιρροής στη διαμόρφωση κοινοτικών δημοσίων πολιτικών και θεσμών για την ΕΚΕ. Σε επίπεδο ΕΕ θα μπορούσαμε να διακρίνουμε τη διασύνδεση της ΕΚΕ με τις δημόσιες πολιτικές για την αειφόρο ανάπτυξη με αναφορά στο περιβάλλον και τη διασύνδεση της ΕΚΕ με τα χαρακτηριστικά του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Μοντέλου. Οι θεσμοί της ΕΕ και η διαμόρφωση δημοσίων πολιτικών για την ΕΚΕ στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης μετά και το τέλος του Ψυχρού Πολέμου έχουν λάβει χώρα νωρίτερα με έμμεσο τρόπο, ενώ από το 2001 (Πράσινη Βίβλο) (Commission, 2001a) η διασύνδεση με το πλαίσιο του ευρωπαϊκού περιβαλλοντικού μοντερνισμού, της επιχειρηματικότητας και του κοινωνικού μοντέλου γίνεται αμεσότερη (Commission, 2011; EC, 2011, Sapir, 2005, Midtun, 2008; Leticia, 2010).

3.3 Η πολιτική διασύνδεση της ΕΚΕ με την Αειφόρο Ανάπτυξη και η εξέλιξη τους

Η προσέγγιση του Ευρωπαϊκού περιβαλλοντικού μοντερνισμού τη δεκαετία του '70 και η δραστήρια συμμετοχή της Ένωσης στις διεθνείς πρωτοβουλίες για την αειφόρο ανάπτυξη τη δεκαετία του '80 (Bruntland report, 1987) καταδεικνύει τη πολιτική σημασία της στην ΕΕ. Η διασύνδεση με το ρόλο των επιχειρήσεων σε επίπεδο ΕΕ ειδικά σε ζητήματα δημόσιας πολιτική άρχισε να αναπτύσσεται μετά τη δημοφιλία των προσεγγίσεων για το Triple Bottom Line σε κράτη μέλη της Ένωσης (Ηνωμένο Βασίλειο, Σκανδιναβικά). Η άμεση, ωστόσο, διασύνδεση με τον ορισμό της ΕΚΕ όπως τον αναπτύσσει η ΕΕ μετά τη Πράσινη Βίβλο το 2001, γίνεται το 2002 από την αναφορά «ΕΚΕ: Η συνεισφορά των επιχειρήσεων στην αειφόρο ανάπτυξη» (The business contribution to sustainable development). Η ανάπτυξη, ωστόσο, δημοσίων πολιτικών με στόχο τον εθελοντικό εναρμονισμό της λειτουργίας των επιχειρήσεων και γενικά του αναπτυξιακού κλάδου με την ΕΚΕ και την αειφόρο ανάπτυξη έγινε μέσα από πρωτοβουλίες ήδη από τη δεκαετία του '90 με την συνθήκη του Cardiff, τη διασύνδεση αργότερα της αειφόρου ανάπτυξης με τη Κοινή Αγροτική Πολιτική και τη συμμετοχή της ΕΕ στις διεθνείς πρωτοβουλίες. Αυτές βασίζονται στην εθελοντική συμμετοχή των επιχειρήσεων και λειτουργούσαν πάντοτε επικουρικά της υπάρχουσας νομοθεσίας σε ζητήματα περιβάλλοντος στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα. Η πρόθεση της ΕΕ σε επίπεδο δημοσίων πολιτικών για την ΕΚΕ είναι η επιβεβαίωση του ορισμού CSR made in Europe, όπως αυτή διατυπώνεται στο κείμενο της Επιτροπής (EC, 2011). Η συσχέτιση της ΕΚΕ, άλλωστε, με τη στρατηγική της ΕΕ (2010) «Europe 2020 strategy» είναι αξιοπρόσεκτη μέσα από το γενικό στόχο για «*smart, sustainable and inclusive growth*» στη νέα στρατηγική είναι, επίσης, αξιοπρόσεκτη.

Όσον αφορά δράσεις ΕΚΕ με άξονα την αειφόρο ανάπτυξη έχει σημασία η αναφορά στην ανάπτυξη της πρωτοβουλίας και της ετικέτας για την περιβαλλοντική διαχείριση των οργανισμών δημοσίου-ιδιωτικού τομέα η Eco-Management and Audit Scheme (EMAS) το 1995, που αποτελεί μία από της σημαντικότερες δημόσιες πολιτικές ΕΚΕ της ΕΕ. Η διαχρονικότητα της και η δημοφιλία της από τις επιχειρήσεις αποτελεί κριτήριο για τη βιωσιμότητα της όπως άλλωστε και οι διάφορες δημόσιες πολιτικές που έχουν βασιστεί σε αυτή σε επίπεδο Ένωσης και κρατών-μελών (Commission, 2003; 2006; 2008e; 2011; EC, 2011). Η ανατροφοδότηση που έχει δεχθεί η συγκεκριμένη πρωτοβουλία και ετικέτα από οργανισμούς, κράτη-μέλη και

κοινωνικούς φορείς έχει αναδείξει τα αδύναμα σημεία και τις δυνατότητες επίλυσης τους διαχρονικά. Συγκεκριμένα το EMAS αποτελεί ένα διαχειριστικό εργαλείο για επιχειρήσεις και οργανισμούς στο ζήτημα της αξιολόγησης και αποτύπωσης του περιβαλλοντικού αποτυπώματος τους. Η χρήση του συγκεκριμένου εργαλείου στοχεύει στη περιβαλλοντική ορθολογικότητα κατά τη παραγωγική διαδικασία αναφορικά με τη διαχείριση των φυσικών πόρων και τη μείωση των περιβαλλοντικών ρύπων. Σε επίπεδο αγοράς σε πολλά κράτη-μέλη η πιστοποίηση αυτή διαμορφώνει ευνοϊκές συνθήκες στην αγορά για ένα προϊόν ή μια υπηρεσία, αναφορικά με τη ποιότητα της και το τρόπο παραγωγής της. Το συγκεκριμένο εργαλείο μετά από 15 χρόνια εφαρμογής του το 2010 θέτει αυστηρότερα κριτήρια στην σύνταξη της αναφοράς και το καθορισμό των περιοδικών ελέγχων. (Commission, 2008e; 2011; EC,2011). Τα κριτήρια αυτά αναφέρονται στην διαχειριστική ορθολογικότητα της παραγωγής με την ενέργεια, τη χρήση υλικών, των υδάτων, τη βιοποικιλότητα και τις εκπομπές αερίων. Αυτό, ωστόσο, που είναι άξιο λόγου είναι ότι παρά το γεγονός ότι από το 2001 η συγκεκριμένη πιστοποίηση περιορίστηκε στο βιομηχανικό κλάδο, τα τελευταία χρόνια μετά από δημόσιες πολιτικές σε επίπεδο κρατών μελών (π.χ. Γερμανία, Βέλγιο, Σουηδία κ.α.) έχουν αναπτυχθεί πιλοτικές εφαρμογές σε τομέα του λιανικού εμπορίου και υπηρεσιών, του δημοσίου τομέα, το κατασκευαστικό κλάδο και το τουρισμό (Commission,2008e; 2011; EC,2011; EU, 2011).

Το 1996, ένα χρόνο αργότερα από το EMAS η ΕΕ προώθησε σε επίπεδο κρατών μελών την οδηγία Integrated Pollution Prevention and Control Directive (IPPC) που έθετε όρια στις εκπομπές αερίων για το περιβάλλον στους κλάδους της βιομηχανίας και της αγροτικής παραγωγής. Η εφαρμογή των περιβαλλοντικών κριτηρίων αυτών στο τομέα των επιχειρήσεων και ειδικότερα του τρόπου παραγωγής προϊόντων και υπηρεσιών επηρεάζει έμμεσα τη σχέση μεταξύ επιχειρήσεων και αειφόρου ανάπτυξης-ΕΚΕ αλλά αποτελεί το βήμα για ανάπτυξη περαιτέρω δημοσίων πολιτικών σε επίπεδο κρατών μελών. Η ανάπτυξη ετήσιων αναφορών από τα κράτη μέλη για τη καταγραφή των δράσεων και δημοσίων πολιτικών προς τη κατεύθυνση αυτή με παρακίνηση της ΈΕ αποτελεί άλλη μία σημαντική πρωτοβουλία πριν τον επίσημο ευρωπαϊκό προσδιορισμό της ΕΚΕ και τη λειτουργική της οριοθέτηση με την αειφόρο ανάπτυξη από το 2001 (EC, 2011; EU, 2011).

Η ΕΕ το 2003 εξέδωσε την οδηγία για τα κράτη μέλη της με κωδικό 2003/51 αναφορικά με τις λογιστικές αναφορές των επιχειρήσεων και την εγκόλπωση ετήσιων κοινωνικών και περιβαλλοντικών αναφορών (EC, 2011; 2007a; EU, 2011). Η οδηγία αυτή με την ονομασία The EU Accounts Modernization Directive έχει ως στόχο από το 2005 τη διευρυμένη χρήση της μέσα από νομοθετικές τροπολογίες βασισμένες σε εθνικές δημόσιες πολιτικές. Η ανάπτυξη της οδηγίας αυτής από την ΕΕ είναι εναρμονισμένη με τις διεθνείς πρακτικές και κανονισμούς αναφορικά με το ζήτημα της ΕΚΕ και τα πλαίσια ετήσιων αναφορών όπως το GRI. Η ανάπτυξη της οδηγίας αυτή αποτέλεσε συντονισμένα την αφετηρία για όλο και περισσότερη συμμετοχή των Ευρωπαϊκών επιχειρήσεων σε αναφορές ΕΚΕ και αειφόρου ανάπτυξης αλλά και στην ανάπτυξη δημοσίων πολιτικών σε εθνικό ή τοπικό επίπεδο με στόχο είτε την ενημέρωση είτε την ανταλλαγή καλών πρακτικών ή μοντέλων αναφοράς. Η ΕΕ, ωστόσο, δεν προηγήθηκε από τα κράτη μέλη της αλλά ακολούθησε δημόσιες πολιτικές σε επίπεδο κρατών μελών, όπως για παράδειγμα της Γαλλίας που από το 2002 είχε αναπτύξει σχετική νομοθεσία αναφορικά με το ζήτημα της έκθεσης των επιχειρήσεων για περιβαλλοντικά και κοινωνικά ζητήματα (EC, 2011; 2007a; EU, 2011). Η διαφοροποίηση, ωστόσο, της οδηγίας αυτής είναι τα γενικά της χαρακτηριστικά και το μαζικό της ύψος που στόχο είχε τα κράτη μέλη, ώστε πολλά από αυτά να εγκολπωθούν στη νομοθεσία τους εθνικά ακόμα και τοπικά πλαίσια ή εργαλεία ετήσιων αναφορών. Η οδηγία αυτή, επίσης, περιλαμβάνει παράλληλα με τις αναφορές (οικονομικές, κοινωνικές, περιβαλλοντικές) και μια ετήσια έκθεση εταιρικής διακυβέρνησης στο ζήτημα της λήψης των αποφάσεων σε ενδοεταιρικό επίπεδο (EC, 2011; 2007a; EU, 2011). Στο πλαίσιο της οδηγίας αυτή η ΕΕ έχει αναπτύξει παράλληλα μέσα από τις αρμόδιες επιτροπές εργαλεία και δημόσιες πολιτικές ενημέρωσης τόσο για τις επιχειρήσεις όσο και για τα κράτη μέλη. Τα εργαλεία, ωστόσο, αυτά παρά τη σημασία τους πάσχουν λειτουργικά στο ζήτημα του εναρμονισμού με τα εθνικά θεσμικά όργανα και μοντέλα διακυβέρνησης. Ο ενιαίος χαρακτήρας αναφορικά με τους δείκτες και ο εναρμονισμός με τα διεθνή πλαίσια του ΟΗΕ και του ΟΟΣΑ είναι ένα θέμα που φαίνεται στη νέα στρατηγική για την ΕΚΕ 2011-2014 να προβλέπεται, ενώ σημαντική εξέλιξη στο πεδίο αυτό αποτελεί η τελευταία πρόταση για Οδηγία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και της Επιτροπής τον Απρίλιο του 2014 για έκδοση μη οικονομικών απολογισμών. (EC, 2011; 2007a; EU, 2011; Commission, 2011).

Ο Ευρωπαϊκός κανονισμός “The European Pollutant Release and Transfer Register Regulation (E-PRTR)” αποτελεί το όργανο που σε Ευρωπαϊκή κλίμακα καταγράφει τα περιβαλλοντικά χαρακτηριστικά και τη μόλυνση του περιβάλλοντος σε ρύπους. Η οδηγία αυτή εγκολπώνει τις βασικές γραμμές της επιτροπής των Ηνωμένων Εθνών στην ΕΕ και το Πρωτόκολλο της Aarhus Convention. Περιλαμβάνει τους βιομηχανικούς και μη βιομηχανικούς ρύπους στην ατμόσφαιρα, στα ύδατα και στο έδαφος. Η καταγραφή των ρύπων γίνεται σε μία βάση δεδομένων που αναπτύσσεται με μία συγκεκριμένη μεθοδολογία η οποία προκύπτει με τη συγκατάθεση των εταιριών και περιλαμβάνει περίπου 68000 βιομηχανικές εγκαταστάσεις και 65 διαφορετικές οικονομικές δραστηριότητες στην ΕΕ. Η χρήση, η αναζήτηση για αναζήτηση και προσδιορισμό των ενεργειών που είναι επιβλαβέστερες στο περιβάλλον καταγράφεται και είναι διαθέσιμη σε όλους της χρήστες (EC, 2011; 2007a; EU, 2011).

Η ΕΕ μετά και τη συνθήκη του Κιότο το 1997 έχει αναπτύξει τα παραπάνω εργαλεία αλλά και στόχους με συγκεκριμένα βήματα μείωσης των ρύπων σε επίπεδο Ένωσης και κρατών μελών μέσα από κανονισμούς και οδηγίες. Αυτές αφορούν το περιβάλλον και την ενσωμάτωση του στις αποφάσεις της Ένωσης ειδικά από το σύστημα δημοσίων συμβάσεων, ζητήματα ανάπτυξης της επιχειρηματικότητας, της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής, των εξαγωγών και του εμπορίου. Η ΕΕ από το 2005 έχει αναπτύξει, επίσης το σύστημα The European Emission Trading System (ETS) το οποίο αποτελεί από τις πιο σημαντικές δημόσιες πολιτικές της Ένωσης για την αειφόρο ανάπτυξη με στόχο τη μείωση των ρύπων, την αντιμετώπιση της αλλαγής κλίματος και περιβαλλοντικού μοντερνισμού των βιομηχανικών μονάδων στα νέα δεδομένα. Ο στόχος της ΕΕ μέσα από σύστημα αυτό είναι η ανάπτυξη μιας βάσης δεδομένων και οριοθέτησης των ρύπων με στόχο την ανάπτυξη εμπορίου μεταξύ των βιομηχανιών. Το σύστημα αυτό περιλαμβάνει 11000 βιομηχανίες και εργοστάσια στα 27 κράτη μέλη της ΕΕ και τρία μη κράτη μέλη (Λιχτενστάιν, Νορβηγία, Ισλανδία). Οι βιομηχανικοί κλάδοι που περιλαμβάνει είναι ιδιαίτερα ρυπογόνοι με υψηλές εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα (CO₂) όπως εργοστάσια παραγωγής ενέργειας, θερμικοί αντιδραστήρες, διυλιστήρια πετρελαίου, βιομηχανίες (σιδήρου, ατσάλι, γυαλί, οικοδομικά υλικά, χαρτοπολτό). Το 2012 προβλεπόταν η επέκταση στις αεροπορικές γραμμές και το 2013 σε βιομηχανίες αλουμινίου, αμμωνίας και αερίου και ίσως και σε νέα πεδία όπως ο τουρισμός. Ο εναρμονισμός των επιχειρήσεων και

των βιομηχανιών στους παραπάνω τομείς εντάσσεται στη προσπάθεια της ΕΕ για προστασία του περιβάλλοντος, την στρατηγική για την αειφόρο ανάπτυξη και τη δημιουργία επίσης του πόλου αριστείας ΕΚΕ στην ΕΕ αυτή (EC, 2011; 2007a; EU, 2011). Το άρθρο 14 της οδηγίας, επίσης, αυτής δεσμεύει τα κράτη μέλη της ΕΕ να αναπτύξουν σύστημα καταγραφής, ώστε οι επιχειρήσεις και οι βιομηχανίες στα κράτη μέλη να καταγράφουν τους ρύπους τους. Αυτοί θα επαληθεύονται με βάση τις οδηγίες της ΕΕ Monitoring and Reporting Guidelines, οι οποίες έχουν δεσμευτικά χαρακτήρα για τα κράτη μέλη και τις επιχειρηματικούς κλάδους που περιλαμβάνει η συγκεκριμένη οδηγία (EC, 2011; 2007a; EU, 2011). Η αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής, εκτός από τα παραπάνω εργαλεία, στην ΕΕ βασίζεται και στις οδηγίες Energy Labelling Directive 2010/39/EU για συγκεκριμένα προϊόντα-υπηρεσίες με στόχο την υποχρεωτική ενημέρωση των καταναλωτών από μέρους των επιχειρήσεων. Η οδηγία, επίσης, Renewable Energy Directive 2009/28/EC φιλοδοξεί να συμβάλει στη καταπολέμηση της κλιματικής αλλαγής μέσα από την οριοθέτηση συγκεκριμένων στόχων στη κατανάλωση ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές στην ΕΕ. Η οδηγία αυτή έχει κανονιστικό χαρακτήρα με επιβολή ποινών για τα κράτη μέλη τα οποία θα πρέπει να αναπτύξουν δημόσιες πολιτικές προς τη κατεύθυνση αυτή (EC, 2011; 2007a; EU, 2011).

Το σημαντικότερο, ίσως, πεδίο δημόσιας πολιτικής για την ΕΚΕ είναι αυτό της διαμόρφωσης ενός πλαισίου με κριτήρια για της δημόσιες συμβάσεις σε επίπεδο ΕΕ αλλά και στο επίπεδο των κρατών μελών (Commission, 2008a; 2008c). Οι οδηγίες της ΕΕ στο ζήτημα αυτό με βάση και την έκθεση της Επιτροπής διακρίνονται σε τρεις κατηγορίες: της Sustainable Public Procurement (SPP) που βασίζεται στις τρεις διαστάσεις (οικονομία, κοινωνία, περιβάλλον) και εντοπίζεται περισσότερο σε συγκεκριμένα κράτη μέλη. Το Green Public Procurement (GPP) που σε επίπεδο ΕΕ είναι το δημοφιλέστερο, όπως και σε αρκετά κράτη μέλη. Το Social Responsible Public Procurement (SRPP) που αφορά ζητήματα κοινωνικά και ανθρώπινης ανάπτυξης (εκπαίδευση, δικαιώματα, κοινωνικός αποκλεισμός) με αναφορά στην επιχειρηματικότητα (πολυεθνικές και μμε) και το εμπόριο δεν είναι τόσο δημοφιλές (EC, 2011; 2007a). Σε κεντρικό επίπεδο ευρωπαϊκής δημόσιας διοίκησης το σύστημα δημοσίων συμβάσεων χρησιμοποιεί κυρίως το Green Public Procurement (EC, 2011; 2007a; EU, 2011). Το 2003 η Επιτροπή κάλεσε τα κράτη μέλη να δημιουργήσουν εθνικά σχέδια δράσης (National Action Plans) και εργαλεία

προώθησης του συγκεκριμένου συστήματος μέσα από το στόχο “Integrated Product Policy: Building on Environmental Life Cycle Thinking” με εθνικά παρατηρητήρια στο σχέδιο δράσης “Communication on the Sustainable Consumption and Production and Sustainable Industrial Policy Action Plan” (Commission, 2008b).

Το 2004 η ΕΕ εκπόνησε δύο οδηγίες με νομοθετικές προεκτάσεις στα κράτη μέλη, ώστε να λειτουργήσουν επικουρικά στις δημόσιες πολιτικές και στρατηγικές για την ΕΚΕ. Αυτά είναι βασισμένα στην εθελοντική διάσταση για τα κράτη μέλη και οι οδηγίες αυτές είναι το Directive 2004/18/EC και το Directive 2004/17/EC τα οποία βασίζονται στο πλαίσιο περισσότερο του Green Public Procurement και λιγότερο του Sustainable Public Procurement. Το 2008 η ΕΕ μέσα από την έκθεση “Public Procurement for a better environment” θέτει ως στόχο από το 2010 τα κράτη μέλη της ΕΕ να έχουν στο 50% των δημοσίων συμβάσεων τους τα παραπάνω κριτήρια και από το 2011 να αναπτύξουν περισσότερο στο SPP. Οι προτεραιότητες που θέτει αφορούν κυρίως περιβαλλοντικά κριτήρια σε συγκεκριμένα προϊόντα ή υπηρεσίες όπως στις κατασκευές, στη διατροφή, τις μεταφορές, την ηλεκτροδότηση, τα αναλώσιμα γραφείου, τα έπιπλα, τα προϊόντα καθαρισμού και υπηρεσίες εσωτερικών χώρων και εξωτερικών χώρων (κήποι). Αργότερα στο σύστημα δημοσίων συμβάσεων προστέθηκαν τα κουφώματα, οι θερμομονώσεις, τα δάπεδα, ταπετσαρίες, κινητή τηλεφωνία, σήματα οδικής κυκλοφορίας και δημόσιος φωτισμός. Η φιλοδοξία στο ζήτημα αυτό είναι η ΕΕ στο πλαίσιο της διοίκησης δια του παραδείγματος να ενισχύσει τα κριτήρια αυτά στην παραγωγή και τη δομή της αγοράς αλλά και να δημιουργήσει ένα πλαίσιο αξιολόγησης των υπηρεσιών επικουρικά ως προς τα κράτη μέλη της. Το 2011 η Επιτροπή και η ΕΕ αξιολόγησε τις Οδηγίες, τη λειτουργία τους, προχώρησε στην ενσωμάτωση τους στη Europe 2020 Strategy και την διασύνδεση της με το πλαίσιο διακυβέρνησης της εσωτερικής αγοράς. Συνοψίζοντας, οι Green 7 αποτελούν το σημαντικότερο επιταχυντή της πρωτοβουλίας αυτή σε επίπεδο ΕΕ και κρατών μελών, αφού αποτελείται από τα πιο ενεργά κράτη-μέλη της Ένωσης σε ζητήματα ΕΚΕ και αειφόρου ανάπτυξης όπως είναι η Αυστρία, η Δανία, η Φιλανδία, η Γερμανία, οι Κάτω Χώρες, το Ηνωμένο Βασίλειο και η Σουηδία (EC, 2011; 2007a).

Η διασύνδεση της ΕΚΕ με την αειφόρο ανάπτυξη βασίζει τη στρατηγική της σημασία στην εμπορική ανταγωνιστικότητα της ΕΕ στις τοπικές αγορές και την εξαγωγή καλών πρακτικών, με στόχο την επιρροή του διεθνούς αναπτυξιακού και εμπορικού

πλαisiού. Η φιλοδοξία αυτή της ΕΕ για εμπορική ανταγωνιστικότητα εμπλουτίζει το πολιτικό πεδίο της ΕΚΕ και για τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις (Think Small First Principle) (Commission, 2008d; 2011; EC,2011; 2007b). Ο ρόλος των μμε στην ΕΕ είναι κεντρικός και αυτό φαίνεται από την ανάπτυξη δημοσίων πολιτικών για την ΕΚΕ και στρατηγικές εμπλοκής τους στο ζήτημα. Η επέκταση, επίσης, της ετήσιας αναφοράς αιφόρου ανάπτυξης - ΕΚΕ στις μμε είναι ένα ζήτημα που τίθεται στη νέα στρατηγική για την ΕΚΕ 2011-2014. Το ζήτημα αυτό τίθεται προς συζήτηση υπό το πρίσμα της νομοθετικής πρόβλεψης, η οποία προέβλεπε συζήτηση το 2012 σε επίπεδο ΕΕ προκαλώντας ήδη από το 2011 προβληματισμό και σύγχυση. Η γενική, ωστόσο, ενσωμάτωση της ΕΚΕ στην επιχειρηματική διεργασία εγκολλώνοντας τις οδηγίες του ΟΟΣΑ, της ΔΟΕ και του ΟΗΕ καταδεικνύουν τη σημασία που έχει το ζήτημα στην ΕΕ, αφού σχετίζεται με την ευρωπαϊκή στρατηγική για την αιφόρο ανάπτυξη (Commission, 2002a; 2011; EC,2011). Η αναφορά στις παραπάνω δημόσιες πολιτικές από την Επιτροπή της Ένωσης αναφορικά με την ΕΚΕ και τις ετήσιες αναφορές αναδεικνύουν το μικτό ύφος στους τύπους πολιτικής που συνδυάζει, τόσο με κανονιστικά όσο και με εθελοντικά χαρακτηριστικά. Σε κεντρικό πολιτικό επίπεδο η διασύνδεση της ΕΚΕ με την αιφόρο ανάπτυξη από την ΕΕ, ήδη από το 2002, αποτελεί ένα στρατηγικό διττό στόχο που στοχεύει στον εμπλουτισμό του ορισμού της ΕΚΕ και της επιχειρηματικής δραστηριότητας. Αυτό, επίσης, γίνεται στο πλαίσιο προσδιορισμού ενός πολυεπίπεδου μοντέλου διακυβέρνησης στη σύνθεση και εφαρμογή των δημοσίων πολιτικών ΕΚΕ στην ΕΕ, η οποία άλλωστε στοχεύει στην επιβεβαίωση της Ευρωπαϊκής προσέγγισης (CSR made in Europe) (Commission. 2002a, 2006, 2011; EC,2011).

3.4 Εταιρική κοινωνική ευθύνη, ευρωπαϊκό κοινωνικό μοντέλο και διακυβέρνηση

Η χρήση του όρου αυτού στις προηγούμενες εκθέσεις της Ένωσης για την ΕΚΕ, τους στόχους της σε επίπεδο κοινωνικής πολιτικής και ανθρώπινης ανάπτυξης, αποτελούν ουσιαστικά μέρος της κοινωνικής διάστασης με βάση τη Triple Bottom Line προσέγγιση. Το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Μοντέλο (ΕΚΜ), ωστόσο, μπορεί να μην χαρακτηρίζεται από τη συνοχή που φαίνεται σε επίπεδο κρατών μελών αλλά επί της ουσίας αποτελεί ένα μοντέλο σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης που αναδεικνύει κάποιες βασικές αρχές. Στη Λευκή Βίβλο, επίσης, του 1994 (Eurofound, 2011, EU

Commission, 1994) το ΕΚΜ περιέχει ως θεμελιώδεις αρχές του τη δημοκρατία, τα ανθρώπινα δικαιώματα, τη συλλογική διεκδίκηση, την οικονομία της αγοράς, τη κοινωνική προστασία, τις ίσες ευκαιρίες και την αλληλεγγύη. Το ΕΚΜ στην ΕΕ ουσιαστικά αποτελεί ένα συγκερασμό μοντέλων κοινωνικής και εταιρικής διακυβέρνησης, τα οποία επιπρόσθετα επηρεάζονται από τη δομή των προσεγγίσεων στη καπιταλιστική οικονομία περιφερειακά της ΕΕ. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, επίσης, μέσα από το ενημερωτικό έντυπο *European Economy News* (2006) επιβεβαιώνει ότι το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Μοντέλο αντιμετωπίζει σημαντικές προκλήσεις, ότι δεν αποτελεί αυτοτελές σχήμα αλλά ότι προκύπτει μέσα από τη σύνθεση διαφορετικών κοινωνικών μοντέλων εσωτερικά της Ένωσης. Τα κοινωνικά μοντέλα σε 15 κράτη-μέλη της ΕΕ με βάση την ανάλυση του Sapir (2005) στην έκθεση του Bruegel διαχωρίζονται σε *Nordic*, *Anglo-Saxon*, *Continental* και *Mediterranean*. Τα γενικά χαρακτηριστικά με βάση τη περιγραφή της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και της αντιπροσωπείας των περιφερειών συμπυκνώνονται στα ευρύτερα ζητήματα τη σύγκλισης στους τομείς της κοινωνικής πολιτικής, της κοινωνικής κινητικότητας και υγειονομικής περίθαλψης. Συγκεκριμένα τα θεμελιώδη χαρακτηριστικά του ΕΚΜ είναι:

- Αλληλεγγύη (*Solidarity*.)
- Κοινωνική Δικαιοσύνη (*Social Justice*.)
- Κοινωνική Σύγκλιση (*Social Cohesion*).
- Ισότιμη πρόσβαση στην αγορά εργασίας ειδικά για νέους και άτομα με αναπηρία (*Equal access to employment, in particular for the young and the disabled*).
- Ισότητα των φύλων (*Gender equality*).
- Ισότιμη πρόσβαση στην υγεία και τη κοινωνική ασφάλιση. (*Equal access to health and social protection*).
- Καθολική πρόσβαση στην εκπαίδευση. (*Universal access to education*).
- Καθολική πρόσβαση στις υπηρεσίες υγείας και κοινωνικές υπηρεσίες. (*Universal access to health and social services*)
- Ίσες ευκαιρίες για όλους στη κοινωνία, ειδικότερα στις κοινωνικά ευπαθείς ομάδες. (*Equal opportunities for everybody in society, in particular the elderly, the young, the Disabled, the socially excluded and minority groups*).

- Καθολική πρόσβαση στην ανάπτυξη και πρακτική αξιοποίηση της παραγομένης γνώσης στις υπηρεσίες υγείας και κοινωνικές υπηρεσίες. (Universal access to, development of and implementation of knowledge in health and social services).

Το ΕΚΜ, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, αποτελεί τη σύνθεση των κοινωνικών μοντέλων περιφερειακά και σε επίπεδο κρατών μελών τα οποία καταλήγουν σε ένα ενιαίο μοντέλο για την ΕΕ. Συγκεκριμένα ο συγκερασμός διαφορετικών δομών διακυβέρνησης και η συγκριτική ανάλυση στα καπιταλιστικά συστήματα αναδεικνύουν σημαντικές θεσμικές επιδράσεις στη διαμόρφωση της ευρωπαϊκής προσέγγισης τόσο στο ζήτημα του κοινωνικού μοντέλου όσο και σε αυτό της ΕΚΕ. Η εξέταση των μελετών αυτών και τη θεωρίας που προκύπτει είναι ιδιαίτερα σημαντική για την κατανόηση της ευρωπαϊκής προσέγγισης για την ΕΚΕ και στο πως διασυνδέεται με το ΕΚΜ. Η διασύνδεση αυτή τη διαφοροποιεί διεθνώς σε επίπεδο διακρατικών ενώσεων και στα πλαίσια των διεθνών οργανισμών από τους άλλους εταίρους, με αποτέλεσμα να δικαιολογείται και ο στόχος της ΕΕ να καταστεί πόλος αριστείας για την ΕΚΕ (Commission, 2006).

Η τυπολογία των κοινωνικών μοντέλων όπως προκύπτει από την ανάλυση του Sapir (2005) στο έντυπο του Bruegel διαχωρίζει τα ΕΚΜ σε τέσσερα μοντέλα, όπου τα δύο τελευταία κατά τον Sapir (2005) απαντούν στο μεγαλύτερο αριθμό κρατών-μελών (εννέα από τα δεκαπέντε) και το 90% του GDP της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Επιπρόσθετα τα δύο αυτά μοντέλα χαρακτηρίζονται ως επισφαλής, σχετικά με τη βιωσιμότητα τους σε σχέση με τα άλλα δύο μοντέλα. Η τυπολογία αυτή επεξηγεί τις θεσμικές επιδράσεις στην Ευρωπαϊκή προσέγγιση για την ΕΚΕ, η οποία προκύπτει αμφίδρομα από την ίδια και τα κράτη μέλη της και χαρακτηρίζει τη νέα στρατηγική για την ΕΚΕ 2011-2014 της ΕΕ (Commission, 2011).

Αναλυτικότερα τα κοινωνικά μοντέλα στην ΕΕ με βάση τη παραπάνω τυπολογία είναι:

Το Nordic model απαντά στα Σκανδιναβικά κράτη μέλη της ΕΕ (Σουηδία, Δανία, Φιλανδία) στα οποία συμπεριλαμβάνονται και οι Κάτω Χώρες εξαιτίας των θεσμικών επιδράσεων και των ομοιοτήτων στα μοντέλα διακυβέρνησης που χαρακτηρίζουν τα κοινωνικοοικονομικά ζητήματα στις χώρες αυτές. Το Βόρειο κοινωνικό μοντέλο

χαρακτηρίζεται στην ΕΕ για τα μεγαλύτερα σε έκταση επίπεδα δημοσίων δαπανών στα ζητήματα της κοινωνικής πρόνοιας, τη παροχή υπηρεσιών υγείας, κοινωνικής πολιτικής και αλληλεγγύης στις ευπαθείς ομάδες του πληθυσμού. Το μοντέλο αυτό χαρακτηρίζεται γενικά από επεκτατική δημοσιονομική πολιτική που επηρεάζει σημαντικά τη διαμόρφωση της αγοράς εργασίας. Αυτή χαρακτηρίζεται από την έντονη και ισχυρή παρουσία των εργατικών ενώσεων, οι οποίες έχουν σημαντική ισχύ και ρόλο στις διαβουλεύσεις για τη προστασία ή τη διαμόρφωση των μισθολογικών κριτηρίων, τη δομή του κράτους πρόνοιας και των σχετικών αντίστοιχων υπηρεσιών τόσο για το δημόσιο όσο και τον ιδιωτικό τομέα (Sapir, 2005).

Το Anglo-Saxon model εντοπίζεται όπως είναι φυσικό σε κράτη μέλη όπως το Ηνωμένο Βασίλειο και την Δημοκρατία της Ιρλανδίας. Στα κράτη μέλη αυτά το κοινωνικό μοντέλο δίνει έμφαση στο πληθυσμό της παραγωγικής ηλικίας, χαρακτηρίζεται επίσης για τη βιωσιμότητα του αλλά και τη παροχή στοχευμένων κοινωνικών επιδομάτων και οικονομικών ενισχύσεων σε πολίτες μεγάλης ηλικίας ή κοινωνικώς αποκλεισμένα άτομα αλλά και σε πρωτοβουλίες επανένταξης των ανέργων στην αγορά εργασίας. Το μοντέλο αυτό χαρακτηρίζεται από λιγότερο ισχυρά εργατικά συνδικάτα σε επίπεδο συλλογικών διεκδικήσεων και διαπραγματεύσεων, ανισότητες στα μισθολογικά κλιμάκια και αρνητικές επιπτώσεις στις χαμηλές κοινωνικές ομάδες και χαμηλά αμειβόμενους (Sapir, 2005).

Το Continental model απαντά στην Αυστρία, τη Γερμανία, τη Γαλλία, το Βέλγιο και το Λουξεμβούργο. Το μοντέλο αυτό βασίζεται στην παροχή σημαντικών ασφαλιστικών κινήτρων, συνταξιοδοτικών κριτηρίων, ασφαλιστικών υπηρεσιών και κοινωνικής πολιτικής. Η σημασία και η ισχύ των εργατικών και εργοδοτικών ενώσεων είναι ισχυρή σε επίπεδο αντιπροσώπευσης και διαμόρφωσης των ζητημάτων που αφορούν τη δομή του κοινωνικού μοντέλου, παρά τη σχετική ύφεση που παρατηρείται τα τελευταία χρόνια στην ισχύ τους. Το ηπειρωτικό κοινωνικό μοντέλο στα κράτη μέλη αυτά έχει επηρεάσει σημαντικά τα χαρακτηριστικά του ΕΚΜ και χαρακτηρίζεται από τη προσέγγιση του κορπορατισμού στη διαχείριση των κοινωνικών και οικονομικών ζητημάτων (Sapir, 2005).

Το Mediterranean model απαντά στα παλαιότερα κράτη μέλη της Μεσογειακής περιφέρειας της Ευρωπαϊκής Ένωσης όπως την Ιταλία, την Ισπανία, την Ελλάδα και

την Πορτογαλία. Το μοντέλο αυτό χαρακτηρίζεται για τις κοινωνικές δαπάνες και τη χρήση των κοινωνικών του κονδυλίων στο μεγαλύτερο τους μέρος στη παροχή συντάξεων και κοινωνικών επιδομάτων. Το Μεσογειακό μοντέλο, όπως και το παραπάνω, δεν χαρακτηρίζεται για τη βιωσιμότητα του παρά το γεγονός ότι μεταξύ των κρατών μελών υπάρχουν διαφορετικές προσεγγίσεις στο καθορισμό των δικαιωμάτων, την αποτελεσματικότητα και την ορθή διαχείριση των κοινωνικών δαπανών. Το κοινωνικό μοντέλο στα κράτη μέλη αυτά βασίζεται σε ένα σύστημα που στόχο έχει τη προστασία της εργασίας και της παροχής πρόωρων συνταξιοδοτήσεων σε συγκεκριμένες επαγγελματικές κατηγορίες. Σε επίπεδο συνεργιών τα μισθολογικά κλιμάκια προκύπτουν από συλλογικές διαπραγματεύσεις με τους κοινωνικούς φορείς με το κράτος να αποτελεί το βασικό διαμορφωτή της πολιτικής και του θεσμικού πλαισίου (Sapir, 2005). Η νομοθεσία είναι αυστηρή στα ζητήματα της προστασίας των εργαζομένων αλλά με ανεπαρκείς μηχανισμούς ελέγχου των κανόνων σε σχέση με τα παραπάνω κράτη μέλη, το ζήτημα της διαφάνειας είναι ανοικτό και οι κοινωνικές πολιτικές στη προστασία των ανέργων ή επανένταξης στην αγορά εργασίας δεν είναι πάντοτε επιτυχημένες, ειδικά στο περιβάλλον της κρίσης.

Η παραπάνω τυπολογία και η ανάλυση αυτής βασίστηκε στη τυπολογία του Sapir (2005) άλλα και του Espring-Andersen (1990) όπως την ανέπτυξε τη δεκαετία του '90, ο οποίος αναφέρεται σε τρία είδη κοινωνικών μοντέλων στην ΕΕ. Η διάκριση των κοινωνικών μοντέλων αποτελείται από τρία μοντέλα το φιλελεύθερο (liberal), το συντηρητικό (conservative) και της κοινωνικής δημοκρατίας (social democracy). Σημαντικό, επίσης, είναι το γεγονός ότι η κρίση επηρέασε σημαντικά τα χαρακτηριστικά τους όπως αυτά παρουσιάζονται παραπάνω ειδικά σε κράτη μέλη της Μεσογείου. Παρά το γεγονός αυτό, η παραπάνω τυπολογία με τους γεωγραφικούς προσδιορισμούς συμβάλει σε γενικές γραμμές στην επεξήγηση της διασύνδεσης των κοινωνικών μοντέλων με τη θεωρία για τα καπιταλιστικά συστήματα, τις δομές και τις διαφοροποιήσεις στα μοντέλα εταιρικής διακυβέρνησης. Οι θεσμικές επιδράσεις αυτές, σύμφωνα με σημαντικό μέρος της βιβλιογραφίας, επηρεάζουν το προσδιορισμό και το πλαίσιο εξέλιξης της ΕΚΕ στην ΕΕ τόσο κεντρικά όσο και περιφερειακά. Η ανάπτυξη της τυπολογίας για τα κοινωνικά μοντέλα, της εταιρικής διακυβέρνησης και των καπιταλιστικών μοντέλων έχουν αποτελέσει οδηγό για τη μοντελοποίηση τόσο των δημοσίων πολιτικών ΕΚΕ εντός της ΕΕ όσο και για τα διαθέσιμα πολιτικά εργαλεία που τις χαρακτηρίζουν και αναπτύσσονται σε μέρος της

βιβλιογραφίας (Albareda et al., 2007; 2008; 2009; Lettica,2010). Επιπρόσθετα η παραπάνω διαπίστωση διαφαίνεται στα είδη δημοσίων πολιτικών ανά κράτος μέλος της Ένωσης και τη διαφορετική συχνότητα χρήσης των πέντε κατηγοριών πολιτικών εργαλείων που αναφέρει η Επιτροπή Κοινωνικών Υποθέσεων της ΕΕ (EC, 2011), που ουσιαστικά διαφοροποιείται σημαντικά από κράτη μέλη με φιλελεύθερη οικονομία της αγοράς και από εκείνα με περισσότερο πατερναλιστικά χαρακτηριστικά στη δομή της αγοράς και της επιχειρηματικότητας. Η αναφορά, επίσης, των μοντέλων δημόσιας πολιτικής για την ΕΚΕ και το πώς αυτά αναπτύσσονται στα κράτη μέλη (αναφέρεται παρακάτω) αποτυπώνουν αμφίδρομες θεσμικές επιδράσεις τόσο της ΕΕ κεντρικά όσο και σε επίπεδο κρατών μελών. Τα μοντέλα διακυβέρνησης, η δομή του καπιταλιστικού συστήματος και οι θεσμικές επιδράσεις του κορπορατισμού σε μεγάλο μέρος της ΕΕ διαμορφώνουν ένα διαφορετικό εννοιολογικό πλαίσιο για την ΕΚΕ. Αυτό από τη Πράσινη Βίβλο του 2001 και την αναφορά της Επιτροπής του 2002 εγκολπώνεται συνολικά στη στρατηγική για την αειφόρο ανάπτυξη, το θεσμικό πλαίσιο για την επιχειρηματικότητα, το ΕΚΜ και τις σχέσεις πολιτικής και αγοράς (Sapir, 2005; Espring-Andersen, 1990; Aaronson and Reeves,2002; Matten and Moon, 2008; EC, 2011; Euractiv, 2005)

3.5 Η ευρωπαϊκή προσέγγιση στην ΕΚΕ: Θεσμικό πλαίσιο και επιδράσεις

Η κινητικότητα της ΕΕ στην ανάπτυξη δημοσίων πολιτικών και στρατηγικών μετά και το 2001 στο ζήτημα της ΕΚΕ θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ιδιαίτερα δυναμική σε παγκόσμια κλίμακα. Η στρατηγική διασύνδεση της ΕΚΕ με την δυναμική εξέλιξη των ζητημάτων της αειφόρου ανάπτυξης και με τα χαρακτηριστικά του ευρωπαϊκού κοινωνικού μοντέλου αποτελούν τη μεγαλύτερη πρόκληση. Ο συγκερασμός αυτών των δύο βασικών ζητημάτων έρχεται σε μεγάλο βαθμό να προσδιορίσει την ευρωπαϊκή προσέγγιση για την ΕΚΕ, αφού στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης οι Κυβερνήσεις των κρατών μελών σε επίπεδο ΕΕ αναζητούν ένα μοντέλου προσδιορισμού του ρόλου των επιχειρήσεων σε παγκόσμια βάση (Fox et al, 2002; Sherer et al, 2006; Palazzo and Scherer, 2006; 2008; Zadek, 2007; 2006; Zadek and Randovich, 2006). Η παραδοσιακή κανονιστική προσέγγιση (command and control) αποτελεί ξεπερασμένο πολιτικό εργαλείο στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης και της δυναμικής που αποδεικνύει ότι έχει τα τελευταία είκοσι χρόνια. Το πλαίσιο

που προωθείτε για το παραπάνω προσδιορισμό διαπνέεται είτε από την ιδέα της αυτορρύθμισης είτε από την ανάπτυξη βιώσιμων συνεργιών (δημοσίου-ιδιωτικού) τόσο σε επίπεδο διεθνών οργανισμών όσο και σε επίπεδο τοπικό ή ΜΚΟ (Fox et al, 2002; Aaronson and Reeves, 2002; Matten and Moon, 2008, Sherer et al., 2006; Palazzo and Scherer, 2006; 2008; Zadek, 2007; 2001).

Ο προβληματισμός, ωστόσο, γίνεται εντονότερος με την επέκταση της έννοιας της ΕΚΕ από μια φιλανθρωπική δραστηριότητα σταδιακά σε ένα πλαίσιο κοινής διαμόρφωσης σε επίπεδο ΕΕ για την εταιρική διακυβέρνηση, το χαρακτήρα του καπιταλιστικού συστήματος και τη διασύνδεση του με το παγκόσμιο εμπόριο. Το τελευταίο ζήτημα απασχόλησε ήδη από τη δεκαετία του '90, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, σε επίπεδο ΕΕ, ΟΟΣΑ αλλά και ΠΟΕ με αναφορά στην απουσία ενός συνεκτικού πλαισίου εταιρικής διακυβέρνησης στα πλαίσια ίσως του ΟΗΕ (Ward, 2007; Hopkins, 2003). Η διασύνδεση του εμπορίου με περιβαλλοντικούς κανόνες και τα ανθρώπινα και εργατικά δικαιώματα παρά το ότι σε επίπεδο κρατών ή διακρατικών οργανισμών (ΕΕ) είναι ορατή, σε επίπεδο ΠΟΕ αποτελεί πεδίο σκέψης και σκληρής διαπραγμάτευσης. Ο προβληματισμός αυτός στην ΕΕ είναι, επίσης, έντονος και πολυεπίπεδος αναδεικνύοντας τις θεσμικές επιδράσεις της παράδοσης του κράτους πρόνοιας, του κορπορατισμού και της συντονισμένης οικονομίας της αγοράς. Η αυξανόμενη, ωστόσο, υποχώρηση και δυσλειτουργία του κράτους πρόνοιας στην ΕΕ τη δεκαετία του '90 και τις αρχές του 21^{ου} αιώνα οδηγεί στην αναζήτηση νέων προσεγγίσεων και μορφών διακυβέρνησης μέσα από συνέργειες με το κλάδο των επιχειρήσεων. Ο ρόλος των επιχειρήσεων για την ΕΕ στην στρατηγική για την αειφόρο ανάπτυξη είναι καταλυτικός και χαρακτηρίζει την ευρωπαϊκή προσέγγιση για την ΕΚΕ, η οποία στοχεύει ταυτόχρονα στη βελτίωση της ανταγωνιστικής της θέσης στη παγκόσμια αγορά απέναντι στις ΗΠΑ και μεγάλες αναπτυσσόμενες χώρες (Κίνα, Ινδία). Η χάραξη δημοσίων πολιτικών σε επίπεδο ΕΕ και κρατών μελών για τη διασύνδεση της ανταγωνιστικότητας με την ΕΚΕ είναι η βασική διαφορά της ΕΕ με αυτή των ΗΠΑ και σε μεγάλο βαθμό επιδρά σε αυτή η παράδοση και οι πρωτοβουλίες κρατών μελών όπως το Ηνωμένο Βασίλειο, οι Σκανδιναβικές χώρες, η Γερμανία και η Γαλλία (Albareda et al., 2007; 2008; EC, 2011; 2007a; Aaronson and Reeves, 2002).

Η συγκριτική πολιτική και οικονομική ανάλυση έχει αναδείξει σημαντικές διαπιστώσεις αναφορικά με τη διαφορετικότητα των καπιταλιστικών συστημάτων στην Ευρώπη και ειδικότερα στην ίδια την ΕΕ. Το γεγονός αυτό της διαφοροποίησης βασίζεται στις διαφορετικές παραδόσεις και επιδράσεις των θεσμικών πλαισίων που επηρεάζουν αντίστοιχα την λειτουργία των επιχειρήσεων, τη κοινωνική αντίληψη για τη λειτουργία τους και την ανταπόκριση τους στα ζητήματα αυτά πολλές φορές μέσα στο πλαίσιο της ΕΚΕ. Ο ρόλος του κράτους, όπως στις περισσότερες περιπτώσεις κρατών μελών, έχει το δικό του συντονιστικό ρόλο παραδοσιακά στην ΕΕ χωρίς να χαρακτηρίζεται από την έντονη καχυποψία σε ζητήματα συνεργιών όπως αυτό της ΕΚΕ. Η συγκριτική ανάλυση των δημοσίων πολιτικών για την ΕΚΕ στην ΕΕ είναι ενδιαφέρουσα γιατί πραγματεύεται τα χαρακτηριστικά της συγκριτικής ανάλυσης των καπιταλιστικών συστημάτων και της εταιρικής διακυβέρνησης προσδιορίζοντας όχι τόσο ομοιογενείς λειτουργίες στις επιχειρήσεις από μέρος σε μέρος. Ο προβληματισμός, ωστόσο, που προκύπτει για τη δυναμική της ΕΚΕ είναι εάν είναι ορατή ή περισσότερο έντονη σε κράτη μέλη προερχόμενα από την αγγλοσαξονική δομή διακυβέρνησης και αγοράς ή στα κράτη μέλη με παράδοση στη συντονισμένη οικονομία της αγοράς και το πρωταγωνιστικό ρόλο του κράτους πρόνοιας. Τα αποτελέσματα δεν είναι τόσο σαφή με αποτέλεσμα η σημασία της διάκριση των Matten και Moon (2008) για το ύφος της ΕΚΕ που αναφέρθηκε παραπάνω (explicit, implicit) να είναι λειτουργική. Το ύφος αυτό της ΕΚΕ προκύπτει σε συνάρτηση με τις δομές διακυβέρνησης σε επίπεδο κρατών μελών. Η συγκριτική έρευνα της Gjolberg (2009) στο πλαίσιο του προβληματισμού αυτού είναι ιδιαίτερος χρήσιμη και βασίζεται σε δύο υποθέσεις για κράτη μέλη της ΕΕ και τις ΗΠΑ. Συγκεκριμένα εξετάζει τη σχέση διεθνούς εμπορικής εξωστρέφειας- ανταγωνιστικότητας με την ΕΚΕ που έχουν συγκεκριμένα κράτη μέλη, αλλά και τις θεσμικές επιδράσεις (π.χ κράτος πρόνοιας) που ασκούνται στο επίπεδο διαμόρφωσης των δημοσίων πολιτικών. Τα συμπεράσματα είναι ότι εκτός από τις αγγλοσαξονικές χώρες (Ηνωμένο Βασίλειο), οι σκανδιναβικές χώρες με παράδοση στους θεσμούς του κράτους πρόνοιας και της συντονισμένης οικονομίας της αγοράς (implicit ΕΚΕ), έχουν τις υψηλότερες θέσεις τόσο στις επιδράσεις όσο και στην εμπορική εξωστρέφεια. Οι αντιλήψεις για το ζήτημα αυτό, ωστόσο, γίνονται ακόμα πιο σύνθετες στα αποτελέσματα τους των Apostolakou και Jackson (2009), όπου διαπιστώνεται η δυναμική στο ζήτημα της ΕΚΕ των κρατών με θεσμικές επιδράσεις από τις αγγλοσαξονικές δομές διακυβέρνησης όπως το Ηνωμένο Βασίλειο και η Ιρλανδία για τη περίπτωση της ΕΕ.

Οι πρωτοβουλίες για την ΕΚΕ ενώ σε επίπεδο ΕΕ διαμορφώνονται σε ένα στρατηγικό πλαίσιο με ιστορική συνέχεια (ΕΚΜ, αειφόρος ανάπτυξη, περιβάλλον) σε επίπεδο κρατών μελών διαπιστώνεται μια ασυνέχεια με σημαντικές διαφοροποιήσεις τόσο ως προς την ωριμότητα των δημοσίων πολιτικών όσο και ως προς τα είδη των πολιτικών εργαλείων. Αυτές εντοπίζονται τόσο στον ενεργητικό ή παθητικό τους ρόλο στη διαμόρφωση της κοινοτικής πολιτικής για το ζήτημα της ΕΚΕ, όσο και στις προσεγγίσεις σε ίδια ζητήματα όπως αυτό της ετήσιας αναφοράς για την ΕΚΕ (CSR reporting), το σύστημα δημοσίων συμβάσεων, την επιχειρηματικότητα και τη παροχή κινήτρων (EC, 2011). Οι αναλύσεις των Matten και Moon (2008), Aguilera et al (2004, 2006), Kang και Moon (2012), και Vogel (2010) διασυνδέουν τη θεσμική δομή των καπιταλιστικών συστημάτων και της εταιρικής διακυβέρνησης με αυτή της ΕΚΕ, η οποία διαχωρίζεται από τους Matten και Moon (2008) από την explicit διάσταση της ΕΚΕ (σαφή) και την implicit διάσταση της ΕΚΕ (λιγότερο σαφή ή έμμεση). Η αναφορά αυτή γίνεται ακόμα πιο χρήσιμη σε επίπεδο λειτουργικό με την αναφορά στην επίσημη Έκθεση της αρμόδιας Ευρωπαϊκής Επιτροπής το 2011 για τις δημόσιες πολιτικές ΕΚΕ στην ΕΕ. Ο implicit προσδιορισμός της ΕΚΕ στην ΕΕ και στα περισσότερα κράτη μέλη της επιβεβαιώνει την ευρωπαϊκή παράδοση στην ΕΚΕ πολύ πριν αυτή αποκτήσει τα explicit χαρακτηριστικά της και οριστεί σε κεντρικό πολιτικό επίπεδο στην ΕΕ και στους διεθνείς οργανισμούς (Commission, 2001a; EC, 2011).

Η βασική διάκριση των δύο μορφών ΕΚΕ εξηγεί ότι η explicit διάσταση της ΕΚΕ βασίζεται στην άμεση και προφανή χρήση του ορισμού ΕΚΕ σε επίπεδο δημοσίων πολιτικών αλλά και επιχειρηματικότητας με στρατηγικά χαρακτηριστικά. Η χρήση της ΕΚΕ σε πολλές περιπτώσεις επιχειρήσεων (ειδικά πολυεθνικών) αποτελεί ουσιαστικά εργαλείο διαχείρισης κινδύνου, καλής φήμης και ανάπτυξης δικτύων συνεργιών μεταξύ των ενδιαφερομένων μερών σε ζητήματα της εφοδιαστικής αλυσίδας ή της εσωτερικής διοίκησης. Η explicit διάσταση εντοπίζεται σε μεγαλύτερη συχνότητα σε κράτη με αγγλοσαξονική παράδοση και η αναφορά στο Ηνωμένο Βασίλειο έχει τη δική της σημασία γιατί από τη δεκαετία του '90, ενώ το κράτος διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη του ύφους αυτού της ΕΚΕ μέσα από την ίδρυση του αρμόδιου Υπουργείου. Η explicit διάσταση της ΕΚΕ γίνεται κατανοητή σε επίπεδο επιχειρήσεων όταν αυτές επιδεικνύουν μια δυναμική επικοινωνιακή δράση αναφορικά με τις πιστοποιήσεις ΕΚΕ, τις ετήσιες αναφορές

τους και τη σωστή χρήση της ορολογίας με στόχο τη καλή φήμη στην διεθνή ή τοπική αγορά και τους κοινωνικούς εταίρους. Το μοντέλο της έμμεσης EKE (implicit) εντοπίζεται περισσότερο στα Ηπειρωτικά και λιγότερο στα Σκανδιναβικά κράτη μέλη και προκύπτει από το κανονιστικό και αξιακό πλαίσιο που χαρακτηρίζει το ρόλο των επιχειρήσεων στην κοινωνία. Το είδος αυτό της EKE (implicit) απαντά στο μοντέλο της Συντονισμένης Οικονομίας της Αγοράς (Coordinated Market Economy) και της εταιρικής διακυβέρνησης με έντονα τα στοιχεία του κορπορατισμού και εντοπίζεται παραδοσιακά στο βορά και την κεντρική Ευρώπη. Η αναφορά, επίσης, στο τρίτο μοντέλο των Kang και Moon (2012) της Κρατικής καθοδήγησης της οικονομίας της αγοράς (State led market economy), που εντοπίζεται κυρίως στη Γαλλία με αναφορά και σε μεσογειακές χώρες θα μπορούσε να αποτελέσει μέρος της implicit διάστασης με πολύ χαμηλότερες επιδόσεις σε σχέση με τα παραπάνω. Το είδος αυτό της EKE σε επίπεδο δημοσίων πολιτικών και επιχειρηματικών πρακτικών χαρακτηρίζεται implicit γιατί κατά κύριο λόγο υπαγορεύεται από την εθνική νομοθεσία και το πλαίσιο της εταιρικής διακυβέρνησης (Matten and Moon, 2008; Apostolakou and Jackson, 2009, Gjolberg, 2009; Aaronson, 2003, Aguilera et al, 2006; 2004; Aguilera and Jackson, 2010).

Αυτό, ωστόσο, που είναι άξιο λόγου για το τελευταίο είδος στην Ευρώπη είναι ότι οι επιχειρήσεις στις χώρες αυτές δεν καταχωρούν τη δραστηριότητα τους αυτή ως EKE με βάση την εθελοντική φύση που εντοπίζεται στο Αγγλοσαξονικό μοντέλο, όπου οι επιχειρήσεις έχουν ένα πιο δυναμικό χαρακτήρα στη διάδοση του. Η πρακτική αυτή παρά του ότι υπάρχει στο κανονιστικό πλαίσιο της εταιρικής διακυβέρνησης και μπορεί να μην αντιμετωπίζεται άμεσα ως δράση EKE σε εθνικό επίπεδο, αποτελεί όμως σε παγκόσμιο επίπεδο όπου οι δράσεις EKE υπαγορεύονται από ήπιο κανονιστικό πρότυπο (soft law). Η υπακοή δηλαδή στην εργατική ή περιβαλλοντική νομοθεσία δεν αποτελεί δράση EKE τοπικά αφού συμπεριλαμβάνεται στις νομικές υποχρεώσεις της επιχείρησης, παρά το γεγονός ότι η υπακοή στους νόμους με βάση τον ορισμό του Carroll (1979) αποτελεί μία από τις διαστάσεις της πυραμίδας για την EKE. Σε διεθνές, όμως, επίπεδο με βάση τη μέθοδο αναφοράς GRI παρά το γεγονός ότι οι επιχειρήσεις και τα κράτη από τις χώρες αυτές δεν το προσέγγιζαν ως EKE, από το 2001 στην ΕΕ η χρήση των ετήσιων αναφορών έχει ως αποτέλεσμα σε πολλές από αυτές την κατάταξη στις υψηλότερες θέσεις παγκοσμίως (Gjolberg, 2009; Kolk, 2008; Matten and Moon, 2008; Apostolakou and Jackson, 2009; Koos, 2012). Αυτό

γιατί κυρίως η παραδοσιακή αυστηρότητα της νομοθεσίας σε περιβαλλοντικά ή κοινωνικά ζητήματα δεν είναι καθολική παγκοσμίως και αποτελεί στις περισσότερες περιπτώσεις κρατών ή διεθνών οργανισμών ήπιο κανόνα ή εσωτερικούς κανόνες επιχειρησιακής δεοντολογίας (Gjolberg, 2009; Kolk, 2008; Matten and Moon, 2008; Apostolakou and Jackson, 2009; Koos, 2012).

Η ανάλυση συγκεκριμένα των Matten and Moon (2008) (implicit and explicit CSR) βασίζεται σε μία συγκριτική προσέγγιση που εξετάζει τις θεσμικές επιδράσεις της οικονομικής, κοινωνικής και εταιρικής διακυβέρνησης μεταξύ των ΗΠΑ και της ΕΕ. Η εξέταση τους βασίζεται στο πλουραλισμό των ορισμών της ΕΚΕ παγκοσμίως αλλά και περιφερειακά, οι οποίες διαμορφώνουν αντίστοιχα το γενικό κανονιστικό και επιχειρησιακό πλαίσιο National Business System. Η προσέγγιση αυτή μέσα από τη διασύνδεση της ΕΚΕ με τη θεωρία της διοικητικής επιστήμης και της διαχείρισης ποιότητας (management) που τοποθετείται στις ΗΠΑ ήδη από τη δεκαετία του '80 (Total Quality Management) επηρέασε σημαντικά την δόμηση της explicit διάστασης της ΕΚΕ στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης και του διεθνούς ανταγωνισμού σε εμπορικό επίπεδο. Η διεθνής κριτική σε αμερικανικές επιχειρήσεις (π.χ. NIKE) επιτάχυνε σημαντικά την ανάπτυξη της διάστασης αυτής προκειμένου να ανακτηθεί η ανταγωνιστικότητα των αμερικανικών επιχειρήσεων έναντι των Ευρωπαϊκών και Ιαπωνικών. Η διαφοροποίηση, ωστόσο, της προσέγγισης της ΕΚΕ μεταξύ των ΗΠΑ (explicit) και αυτής της ΕΕ (implicit) δεν είναι χαοτική αλλά βασίζεται σε παράγοντες που τις διαφοροποιούν σχετικά, όπως οι παραδοσιακές σχέσεις μεταξύ αγοράς-πολιτικής στην Ευρώπη και των μοντέλων εταιρικής διακυβέρνησης, όπως συγκριτικά αποτυπώνονται από τους Aguilera και Jackson (2010). Η πιο παρεμβατική παράδοση στη δομή της αγοράς, του ρόλου του κρατικού τραπεζικού συστήματος, η παράδοση του κράτους πρόνοιας, το νομικό πλαίσιο και οι εταιρικές σχέσεις στα πλαίσια του κορπορατισμού στη δομή παραγωγής είναι οι βασικοί παράγοντες που διαμορφώνουν σημαντικές αντιθέσεις. Τα χαρακτηριστικά αυτά αποτυπώνουν τις διαφορετικές επιρροές που έχει στην διαμόρφωση της λήψης των αποφάσεων σε μια επιχείρηση με βάση το γενικό ορισμό των Aguilera και Jackson (2010) για την εταιρική διακυβέρνηση και ειδικότερα για το ζήτημα της ανταπόκρισης στην ΕΚΕ. Η Ευρωπαϊκή προσέγγιση στην ΕΚΕ, implicit στα περισσότερα κράτη μέλη και explicit στο ΗΒ και Ιρλανδία, αντιλαμβάνεται την οικονομική με τη κοινωνική φύση της επιχείρησης ως μία οντότητα, όπου στην επιχειρηματική διεργασία προκύπτουν

ζητήματα ΕΚΕ. Αυτά συνήθως υπαγορεύονται από το νομοθετικό πλαίσιο, τις κοινωνικές νόρμες και τις εταιρικές σχέσεις με διαφορετική συχνότητα εξαιτίας του πλουραλισμού προσεγγίσεων στα κράτη μέλη.

Η Ευρωπαϊκή διάσταση στην ΕΚΕ όπως έχει περιγράψει παραπάνω συνδέεται τόσο με το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Μοντέλο όσο με το πλαίσιο της εταιρικής διακυβέρνησης στο πλαίσιο της ρυθμισμένης οικονομίας της αγοράς. Το πλαίσιο αυτό που διέπει τις επιχειρήσεις ή τις δημόσιες πολιτικές στην Ευρώπη μέχρι τη δεκαετία του '90, με εξαίρεση το ΗΒ, δεν χαρακτηριζόταν ΕΚΕ, ενώ από το 2001 (Πράσινη Βίβλο) και μετά παρατηρείται η συγχώνευση των προσεγγίσεων και η συχνή αναφορά στο όρο (Commission, 2001a; 2011). Η απορρύθμιση του κράτους πρόνοιας ξεκινώντας από το Η.Β τη δεκαετία του '70 και στην υπόλοιπη ΕΕ τη δεκαετία του '90 οδήγησε στην ανάπτυξη της προσέγγισης αυτής. Αυτό, ωστόσο, που διαφοροποιεί την ΕΕ από την ορθόδοξη explicit προσέγγιση των ΗΠΑ είναι ότι στη μετάβαση αυτή το κράτος τόσο μακρο επίπεδο (ΕΕ) όσο και σε μικρο επίπεδο (κράτη μέλη) έχει ρόλο. Η ενθάρρυνση της προσέγγισης αυτής από την ΕΕ αλλά ακόμα και η δημιουργία Υπουργείου ΕΚΕ το 2000 από το Η.Β καταδεικνύουν τη ποικιλία στην Ευρωπαϊκή διακυβέρνηση και δομή για το ζήτημα της ΕΚΕ. Η σύνθεση implicit and explicit ΕΚΕ στην Ευρωπαϊκή προσέγγιση γίνεται ταυτόχρονα με την εμφάνιση soft law εργαλείων στις δημόσιες πολιτικές της Ένωσης (GRI, Global Compact) για λόγους συμβατότητας με το πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης και της ανταγωνιστικότητας των ευρωπαϊκών επιχειρήσεων, όπου η explicit διάσταση των ΗΠΑ είναι έντονη (Gjolberg, 2009; Kolk, 2008; Apostolakou and Jackson, 2009; Koos, 2012; EC, 2007a; 2011). Η ανταγωνιστικότητα των Ευρωπαϊκών επιχειρήσεων παγκοσμίως, η φήμη τους αλλά και ο πολιτικός στόχος της Ένωσης να καταστεί πόλος αριστείας για την ΕΚΕ το 2006 εξηγούν περαιτέρω την μετάβαση αυτή σε επίπεδο δημοσίων πολιτικών. Η έμμεση αυτή διάσταση της ΕΚΕ και η ανάπτυξη δημοσίων πολιτικών ήδη από τη δεκαετία του '90 (EMAS) αποτελούσε τη βάση που επιτάχυνε σημαντικά τη χρήση της ορολογίας της ΕΚΕ από το 2001 και τη ευρωπαϊκή σύνθεση της (2006). Το αποτέλεσμα είναι η σημαντική επιρροή σε διεθνή κλίμακα αφού τόσο κάποια κράτη μέλη της ΕΕ (ΗΒ, Δανία, Κάτω Χώρες, Γερμανία, Σουηδία, Γαλλία) όσο και μεγάλες Ευρωπαϊκές επιχειρήσεις είναι πρωτοπόρες στη συμμετοχή σε soft law εργαλεία όπως στη χρήση του GRI και του Global Compact.

Η σημαντική επίδραση του θεσμικού πλαισίου όπως διαφαίνεται από τη παράδοση του Ευρωπαϊκού κοινωνικού μοντέλου και της εταιρικής διακυβέρνησης καταδεικνύει την διαπίστωση του Gjolberg (2009) ότι οι επιδράσεις της κοινωνικής ευθύνης των επιχειρήσεων είναι προγενέστερες στην Ευρώπη από την ύπαρξη του ορισμού αυτού της ΕΚΕ στην ΕΕ το 2001. Η παραπάνω διαπίστωση σε συνδυασμό με αυτή των Kang και Moon (2012) για τις ευρωπαϊκές κοινωνικές νόρμες που εγκολπώνουν τη καλή πίστη των επιχειρήσεων στις συνέργειες γενικά με το κράτος και ειδικότερα για το ζήτημα της ΕΚΕ αποτελεί σημαντικό επιταχυντή της διαμόρφωσης της ευρωπαϊκής προσέγγισης για την ΕΚΕ. Η διάσταση αυτή της ΕΕ στην οποία το κράτος πρόνοιας και ο κορπορατισμός έχει σημαντική επίδραση στη διαμόρφωση του περιεχόμενου και των θεσμών αναφορικά με την ΕΚΕ στη κοινωνία και τις επιχειρήσεις. Οι επιδράσεις αυτές εξηγούν τη προγενέστερη implicit διάσταση της ΕΚΕ, όπως και τις υψηλές θέσεις συγκεκριμένων κρατών-μελών (Δανία, Σουηδία, Φιλανδία) και στις δύο υποθέσεις για την ΕΚΕ του Gjolberg (2009) (institutional hypothesis, globalist hypothesis). Η έρευνα του, ωστόσο, βασίστηκε όχι μεταξύ ΕΕ και ΗΠΑ αλλά στις χώρες των δύο κατηγοριών στη δομή της αγοράς. Η υπόθεση της παγκοσμιοποίησης βασίζεται στην υπόθεση ότι οι χώρες που έχουν εξωστρέφεια και παράδοση στην διαδικασία της παγκοσμιοποίησης έχουν καλές θέσεις στη παγκόσμια κλίμακα ΕΚΕ. Οι χώρες αυτές έχουν υιοθετήσει σε παγκόσμια κλίμακα την explicit διάσταση για τις πολυεθνικές τους ως απάντηση στις κριτικές πιέσεις για την παγκοσμιοποίηση από τις τοπικές κοινωνίες αλλά και τους καταναλωτές. Η θεσμική υπόθεση βασίζεται στην άποψη ότι οι θεσμοί έχουν σημαντική επίδραση στην ανάπτυξη της ΕΚΕ και τη δυναμική της από μέρος σε μέρος ή μοντέλο (Gjolberg,2009; Aguilera and Jackson,2010; Matten and Moon,2008; Aaronson and Reeves, 2002).

Συγκεκριμένα, η υπόθεση αυτή βασίζεται στο ότι οι χώρες με παράδοση σε τομείς όπως το κράτος πρόνοιας, τη κοινωνική και περιβαλλοντική πολιτική έχουν υψηλές θέσεις στην κλίμακα ΕΚΕ για τις επιχειρήσεις τους τοπικά και παγκόσμια (Gjolberg,2009). Τα συμπεράσματα από τις δυο υποθέσεις επιβεβαιώνουν τη παραπάνω διαπίστωση για την ΕΕ, η οποία ομολογεί τη σύνθεση της implicit ΕΚΕ με την explicit και με στόχο τη παγκόσμια ανταγωνιστικότητα και το πόλο αριστείας. Στην θεσμική σχέση του κράτους πρόνοιας στην ΕΚΕ τα Σκανδιναβικά κράτη-μέλη (Σουηδία, Φιλανδία, Δανία) και οι Κάτω Χώρες είναι πρωτοπόρες στην ΕΚΕ ενώ

στην υπόθεση της παγκοσμιοποίησης προστίθεται σε αυτές το Ηνωμένο Βασίλειο. Η σύνθεση αυτών των δύο προσεγγίσεων (implicit-explicit) στην ΕΕ διαμορφώνουν το πεδίο των κοινοτικών δημοσίων πολιτικών και την θέση της διεθνώς. Η έρευνα στο ζήτημα της διαφάνειας, της αειφορίας και της διασύνδεσης με την εταιρική διακυβέρνηση όπως προκύπτει μέσα από το Fortune Global 250 για τη χρήση αναφορών είναι αξιοπρόσεκτη. Συγκεκριμένα, αυτό που καταδεικνύει είναι η σημαντική υπεροχή των πολυεθνικών επιχειρήσεων της ΕΕ μεταξύ των ανταγωνιστών τους από τις ΗΠΑ, την Ιαπωνία, τη Κίνα, την Ινδία, τη Βραζιλία και τη Νότια Κορέα. Το σημαντικό στοιχείο κατά τη Kolk (2009) είναι ότι η ανάπτυξη της explicit διάσταση της ΕΚΕ έλαβε ήδη χώρα από τη δεκαετία του '90 ξεκινώντας από πολυεθνικές επιχειρήσεις των ΗΠΑ και της ΕΕ (ΗΒ) εξαιτίας των μεγάλων σκανδάλων σε σειρά παραβίασης ανθρωπίνων δικαιωμάτων, εργατικών δικαιωμάτων και μόλυνσης του περιβάλλοντος. Οι Ευρωπαϊκές πολυεθνικές επιχειρήσεις για τον ίδιο λόγο αλλά και εξαιτίας της διαφορετικής βαρύτητας των Ευρωπαϊκών θεσμών στο πλαίσιο της Εταιρικής διακυβέρνησης και της ΕΚΕ ξεκίνησαν τις αναφορές αυτές. Αυτό που είναι αξιοσημείωτο είναι ότι οι Ευρωπαϊκές πολυεθνικές επιχειρήσεις αποτελούν το 52% της Fortune Global, από τις οποίες το 90% έχουν αναφορά για την ΕΚΕ και την αειφόρο ανάπτυξη, και αποτελούν παραδείγματα καλών πρακτικών στο συγκεκριμένο ζήτημα. Η αναφορά, ωστόσο, από μόνη της δεν έχει την δέουσα σημασία χωρίς την χρήση είτε ενός εξωτερικού συντάκτη ή μιας διεθνούς μεθόδου μέτρησης από λογιστικές εταιρίες, φορείς πιστοποίησης ή συμβούλους (ISO, AA, GRI). Η χρήση των μεθόδων αυτών της πιστοποίησης είναι σημαντικές και απαντούν στο μεγαλύτερο βαθμό από τις Ευρωπαϊκές επιχειρήσεις τόσο εσωτερικά της ΕΕ όσο και εκτός αυτής. Το αξιοσημείωτο αυτό στοιχείο εκτός του ότι καταδεικνύει την πρωτοπορία των Ευρωπαϊκών επιχειρήσεων στο ζήτημα της ΕΚΕ αναδεικνύει και τις σημαντικές θεσμικές επιδράσεις στο ζήτημα των ετησίων αναφορών που έχουν αποκτήσει μέχρι και νομικό χαρακτήρα σε κράτη μέλη όπως η Γαλλία (Gjolberg, 2009; Kolk, 2008; Matten and Moon, 2008; Apostolakou and Jackson, 2009; Koos, 2012; Crouch, 2006; Commission, 2006; EC, 2007a; 2011).

Οι θεσμικές επιδράσεις και η πίεση από κάτω για ΕΚΕ στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης επιβεβαιώνουν το γεγονός ότι στην ΕΕ οι πιέσεις είναι εντονότερες ειδικά σε κράτη μέλη της Ένωσης από το Ηπειρωτικό μοντέλο, το Βόρειο, το Αγγλοσαξονικό ακόμα και το Μεσογειακό (Ιταλία, Ισπανία). Οι

επιχειρήσεις είτε στο πλαίσιο της αυτορρύθμισης είτε των συνεργιών με το κράτος έχουν αναπτύξει δημόσιες πολιτικές προς την σύνταξη ετήσιων αναφορών ΕΚΕ βασισμένες σε διεθνείς ή τοπικούς δείκτες. Το Ηνωμένο Βασίλειο έχει άλλωστε τη μεγαλύτερη παράδοση στην ΕΚΕ από τα κράτη μέλη της Ένωσης εξαιτίας της explicit διάστασης και ακολουθείτε παραδοσιακά από κράτη μέλη όπως η Δανία, η Σουηδία, οι Κάτω Χώρες. Η περίπτωση του Η.Β στην ευρωπαϊκή προσέγγιση της ΕΚΕ είναι εξαιρετικής σημασίας για την σταδιακή μετάβαση από την implicit, εξαιτίας της ομοιότητας σε κάποια σημεία με τη προσέγγιση των ΗΠΑ. Το ΗΒ και οι ΗΠΑ βασίζονται στο Αγγλοσαξονικό κοινωνικό μοντέλο και εκείνο της φιλελεύθερης οικονομίας της αγοράς. Το ΗΒ ως κράτος μέλος συνδυάζει τόσο τα explicit όσο και τα implicit χαρακτηριστικά της ΕΚΕ σε ένα μέρος, εξαιτίας του κράτους πρόνοιας που αναπτύχθηκε μεταπολεμικά. Η ενδιαφέρουσα περίπτωση του ΗΒ βασίζεται στα διάφορα στάδια της ΕΚΕ ήδη από το 19^ο αιώνα αλλά και μεταγενέστερα ειδικά μετά την ένταξη στην ΕΕ και της θεσμικής διάδρασης με τις υπόλοιπες χώρες θεσμικά τον 20^ο και 21^ο αιώνα (Aaronsen,2003; Gjolberg,2009; Apostolakou and Jackson,2009). Παρά τις ομοιότητες με τις ΗΠΑ η ευρωπαϊκή παράδοση στο ρυθμιστικό ρόλο του κράτους στο ΗΒ στο ζήτημα της ΕΚΕ είναι ορατή αφού το κράτος συνυπάρχει με τη φιλελεύθερη δομή της οικονομίας και τη δημιουργία Υπουργού ΕΚΕ από τη Κυβέρνηση των Εργατικών. Αυτό σε συνδυασμό με τα χαρακτηριστικά της αγγλοσαξονικής κοινωνικής και οικονομικής δομής της αγοράς εξηγεί τη δυναμική κοινωνικών πρωτοβουλιών στο ΗΒ από τους καταναλωτές σε ένα κοινό ευρωπαϊκό πλαίσιο αλληλεπίδρασης που παρατηρείται, επίσης, στα Σκανδιναβικά κράτη μέλη, στις Κάτω χώρες. Συγκεκριμένα η σύνθεση της ιδιότητας καταναλωτή-πολίτη στο ΗΒ είναι αξιοσημείωτη, αφού το 46% των καταναλωτών στο ΗΒ δείχνουν ενδιαφέρον στο ζήτημα της ΕΚΕ, της πιστοποίησης των προϊόντων και της διαδικασίας που την περιβάλλει όπως στο θέμα της εφοδιαστικής αλυσίδας. Η παραπάνω αναφορά στη προσέγγιση του ΗΒ για την ΕΚΕ έχει σημασία γιατί με βάση αυτή γίνεται αντιληπτή η σύνθεση και η σταδιακή μετάβαση της ΕΕ από την implicit στην explicit διάσταση στη Πράσινη Βίβλο το 2000, το πόλο αριστείας το 2006 και το νέο ορισμό στη Στρατηγική για την ΕΚΕ 2011-2014.

Σε παγκόσμιο επίπεδο η φιλοδοξία της Ένωσης, όπως αναφέρθηκε παραπάνω και όπως εκφράζεται σε επίπεδο εξωτερικής πολιτικής από ισχυρά κράτη μέλη της, είναι

η επιρροή σε παγκόσμιο επίπεδο διακυβέρνησης στα ζητήματα εμπορίου, περιβάλλοντος και πολιτικής διακυβέρνησης. Ο προσδιορισμός, επίσης, του ρόλου της επιχείρησης στη διεθνή κοινότητα δεν είναι μια απλή διαδικασία εξαιτίας του πλουραλισμού στα καπιταλιστικά συστήματα και τις τοπικές εμπορικές δομές. Η πολυδιάστατη αυτή αλληλεπίδραση, ωστόσο, έχει ως αποτέλεσμα κατά τον Vogel (2009) τα διεθνή εργαλεία ΕΚΕ όπως αυτό του ΟΗΕ (Global Compact) να αποτελούν ένα είδος διεθνούς κανονιστικού πλαισίου (civil regulation) με υποχρεωτικό χαρακτήρα για τις επιχειρήσεις που το έχουν υιοθετήσει. Σε ενδοευρωπαϊκό, ωστόσο, επίπεδο το ζήτημα της ΕΚΕ ακόμα και στο θεσμικό τρίγωνο της ΕΕ (Συμβούλιο, Επιτροπή, Κοινοβούλιο) δεν είναι ένα απλό ζήτημα αφού το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (ΕΚ) διαφοροποιείται αισθητά στο ζήτημα της ΕΚΕ ήδη από το 1998 και με κορυφαία το 2007 κάνοντας αναφορά για την δημιουργία ενός κανονιστικού πλαισίου μικρής κλίμακας για την ΕΚΕ βασισμένο στα πρότυπα του ΟΗΕ για τις Ευρωπαϊκές πολυεθνικές επιχειρήσεις. Αυτό, άλλωστε, χαρακτηρίζει σε σημαντικό βαθμό τις διαφοροποιήσεις σε δημόσιες πολιτικές μεταξύ των κρατών μελών όπως της Γαλλίας στο πολυμερές φόρουμ του 2006 για την ΕΚΕ, όπου εντοπίστηκαν, επίσης, σημαντικές διαφωνίες από τους κοινωνικούς εταίρους αναφορικά με την εθελοντική φύση της ΕΚΕ. Αυτή τότε φαίνεται να μην είναι λειτουργική εξαιτίας των ασαφειών στα όρια της εντός ΕΕ. Η Γαλλία, επίσης, είναι από τα κράτη-μέλη εκείνα που ενθαρρύνουν ένα τέτοιο πλαίσιο που προτείνει το ΕΚ όπου η ΕΚΕ θα στοχεύει στην αειφόρο ανάπτυξη και το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Μοντέλο για τις μεγάλες επιχειρήσεις της ειδικά στο ζήτημα των ετήσιων αναφορών ήδη από το 2002. (Fairbrass,2011; EU Parliament,1998; 2007; EC,2011)

Συνοψίζοντας, την ενότητα αυτή είναι σημαντικό ότι ενώ τη δεκαετία του '60-'70 η επίδραση των ΗΠΑ στον ορισμό της ΕΚΕ ήταν καταλυτική σε σημείο ώστε η έννοια να έχει αμερικανική ιθαγένεια, τις δεκαετίες του '90 και του 21ου αιώνα η επίδραση της ΕΕ έγινε εντονότερη. Η ενοποιητική διαδικασία στην Ευρώπη και η όσμωση των περιφερειακών προσεγγίσεων ειδικά της διασύνδεσης της αγγλοσαξονικής με αυτή της ηπειρωτικής-βόρειας Ευρώπης με αναφορά στην αειφόρο ανάπτυξη και το ΕΚΜ αναβάθμισε σημαντικά το ρόλο της ΕΕ στη διαμόρφωση του διεθνούς πλαισίου ΕΚΕ. Αυτό, άλλωστε, τόσο σε επίπεδο δημοσίων πολιτικών ΕΚΕ όσο σε επίπεδο αγοράς και εμπορίου (Ecolabel, GRI, EMAS, ISO, Fair Trade) καταδεικνύει την δυναμική της ΕΕ και ειδικότερα συγκεκριμένων κρατών μελών. Αυτό, ωστόσο, επεξηγήστε

περαιτέρω από τη κίνηση που περιγράφεται γενικότερα ως globalization from below σε συνδυασμό με τις θεσμικές επιδράσεις της Ευρώπης, που παραδοσιακά αποτελούν πεδίο ανάπτυξης για πολλές ΜΚΟ και ομάδες πίεσης στην ΕΕ στα ζητήματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της προστασίας του περιβάλλοντος κ.α. Ο στόχος της ΕΕ, λοιπόν, να αποτελέσει πόλο αριστείας για την ΕΚΕ βασίζεται σε μια πιο σύνθετη ανάλυση παραγόντων και αφορά όχι μόνο το διεθνές πλαίσιο αλλά και το εσωτερικό πλαίσιο εταιρικής διακυβέρνησης. Ο σταδιακός αυτός εξευρωπαϊσμός του ορισμού της ΕΚΕ επηρέασε σημαντικά τον ευρωπαϊκό και διεθνή διάλογο για τον ορισμό της ΕΚΕ σε διεθνές επίπεδο. Σε εσωτερικό, επίσης, επίπεδο το ύψος των δημοσίων πολιτικών σε επίπεδο κρατών μελών επηρέασε αμφίδρομα τις κοινοτικές πολιτικές και στόχους με τα ισχυρά κράτη-μέλη να έχουν πρωταγωνιστικό ρόλο από το 2006 (Commission,2006; EC,2011; 2007a; Vogel,2009; Fairbrass,2011, Albareda et al.,2007; 2008).

3.6 Οι Δημόσιες Πολιτικές ΕΚΕ σε κράτη-μέλη της ΕΕ

Η επίδραση των θεσμών στην ΕΕ προσδιορίζουν διαφορετικά το ρόλο του κράτους στο σχεδιασμό των δημοσίων πολιτικών για την ΕΚΕ, το ρόλο των επιχειρήσεων και τις δομές της αγοράς τόσο σε επίπεδο ΕΕ όσο και περιφερειακά. Η επίδραση της αειφόρου ανάπτυξης, του κράτους πρόνοιας και η δομική του κρίση τις δεκαετίες του '80 και '90 δημιούργησαν τις προϋποθέσεις, ώστε η ΕΚΕ να αποτελέσει εκτός από ένα business case πεδίο με στόχο την ανταγωνιστικότητα, ένα πεδίο δημόσιας πολιτικής με αναφορά στα παραπάνω. Αυτό αποτελεί, άλλωστε, τη βασική διαφοροποίηση της ευρωπαϊκής προσέγγισης σε σχέση με αυτή των ΗΠΑ ειδικά σε ότι αφορά το ρόλο του κράτους που είναι σημαντικός επιταχυντής της ΕΚΕ στην ΕΕ. Οι συνέργειες του κράτους με τις επιχειρήσεις στην ΕΕ στην ΕΚΕ βασίζεται στη παραδοσιακή δημιουργική διάθεση συνεργασίας στην Ευρώπη, σε αντίθεση με το σκεπτικισμό που χαρακτηρίζει τις ΗΠΑ. Η διάσταση, επίσης, που χαρακτηρίζει τις ευρωπαϊκές δημόσιες πολιτικές σε επίπεδο κρατών μελών, όπως αναφέρεται και παρακάτω, βασίζεται τις περισσότερες φορές στην άμεση διασύνδεση με την αειφόρο ανάπτυξη και τις πράσινες πολιτικές. Οι τελευταίες μέσα από το διαχρονικό περιβαλλοντικό μοντερνισμό ήδη από τη δεκαετία του '70 και την ανάπτυξη του Triple Bottom Line στο προσδιορισμό της ΕΚΕ διαφαίνεται στις δημόσιες πολιτικές

των κρατών μελών (Aaronson and Reeves,2002; Albareda et al., 2007; 2008; 2009; Johnson,2004; Letica,2010; Lepoutre et al.,2007; Matten and Moon, 2008)

Η business case προσέγγιση της ΕΚΕ δεν αποτελεί πλέον τη μοναδική προσέγγιση ανάλυσης της με αποτέλεσμα οι δημόσιες πολιτικές ΕΚΕ στην Ευρωπαϊκή Ένωση να αντικατοπτρίζουν σε μεγάλο βαθμό τη πολιτική σημασία του κράτους και τη δομή των κοινωνικών δικτύων στο σύνθετο ζήτημα αυτό. Η ανάλυση των Albareda, Lozano και Ysa το 2007 είναι πολύ χρήσιμη στη κατανόηση του ζητήματος, αφού επιχειρεί να προσδιορίσει το ρόλο των κυβερνήσεων σε επίπεδο κρατών μελών στη διαμόρφωση των δημοσίων πολιτικών ΕΚΕ. Συγκεκριμένα, η ανάλυση τους εξετάζει το ρόλο των κυβερνήσεων (παθητικός, ενεργητικός, ουδέτερος) αλλά και την αλληλεπίδραση τους με τις επιχειρήσεις και τη κοινωνία. Η σημασία του ρόλου του κράτους στην ΕΕ γίνεται αισθητή τόσο σε δυναμικά κράτη μέλη στο ζήτημα της ΕΚΕ (όπως το ΗΒ) όσο και σε λιγότερο δυναμικά κράτη μέλη (όπως η Ελλάδα). Η περιγραφή των μοντέλων δημοσίας πολιτικής για την ΕΚΕ από τους Albareda et al (2007,2009) είναι αξιοσημείωτη, βασίζεται στη τυπολογία των πολιτικών εργαλείων των Fox et al (2002) και χρησιμοποιεί τη κατηγοριοποίηση που υπάρχει στη μελέτη του Sapir (2005) για τα κοινωνικά μοντέλα. Συγκεκριμένα τα μοντέλα διαχωρίζονται σε τέσσερις γεωγραφικές ζώνες και περιλαμβάνουν 15 κράτη μέλη της ΕΕ. Η παρακάτω ανάλυση βασίζεται στη τυπολογία αυτή, εγκολπώνει ερευνητικά στοιχεία και καλές πρακτικές κρατών μελών και τις αναφορές της αρμόδιας Επιτροπής της ΕΕ για τις δημόσιες πολιτικές ΕΚΕ και τα πεδία (EC,2011;2007a), τα μοντέλα δημοσίων πολιτικών και τα είδη των πολιτικών εργαλείων (EC,2011;2007a; Albareda et al., 2007; 2008; Letica,2010; Matten and Moon, 2008; Midtun, 2008; Midtun et al, 2006). Η διατριβή στο σημείο αυτό ακολουθεί τη πολύ χρήσιμη αυτή τυπολογία, τη διασυνδέει με τις εκθέσεις της Επιτροπής (EC, 2011; 2007a) για τις δημόσιες πολιτικές ΕΚΕ και εμπλουτίζει με επιμέρους στοιχεία τα παρακάτω πεδία αναφοράς των πολιτικών ΕΚΕ σε κράτη μέλη της ΕΕ .

Τα μοντέλα δημοσίων πολιτικών κατά τους Albareda et al.,2007 στα παρακάτω κράτη μέλη της ΕΕ είναι:

- *To Partnership model* (Βόρεια κράτη μέλη: Δανία, Φιλανδία, Σουηδία, Κάτω Χώρες)

- *To Business in the Community model* (Αγγλοσαξονικά κράτη μέλη: Ηνωμένο Βασίλειο, Ιρλανδία)
- *To Sustainability and Citizenship Model* (Δυτική Ηπειρωτική Ευρώπη: Βέλγιο, Αυστρία, Γερμανία, Γαλλία, Λουξεμβούργο)
- *To Agora Model* Μεσογειακά κράτη μέλη (Ιταλία, Ισπανία, Πορτογαλία, Ελλάδα)

3.6.1.«Partnership Model»: το μοντέλο εντοπίζεται στις βόρειες Ευρωπαϊκές χώρες (Σουηδία, Δανία, Φιλανδία, Κάτω Χώρες) και παρουσιάζει παρόμοια χαρακτηριστικά με το Βόρειο Κοινωνικό Μοντέλο, το οποίο βασίζεται στη παράδοση του κράτους πρόνοιας (Albareda et al, 2007). Οι δημόσιες πολιτικές για την ΕΚΕ διαμορφώνονται στο πλαίσιο της συντονισμένης οικονομίας της αγοράς και το αντίστοιχο πλαίσιο εταιρικής διακυβέρνησης. Σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση των δημοσίων πολιτικών διαδραματίζουν οι σημαντικές οριζόντιες συνέργειες με τα ενδιαφερόμενα μέρη σε εθνικό επίπεδο και σε τοπικό. Οι πρωτοβουλίες δημόσιου-ιδιωτικού βασίζονται στη παράδοση της συναίνεσης και της καλής πίστης με αναφορά στη περιβαλλοντική διάσταση, τη διεθνή ανταγωνιστικότητα και τη βιωσιμότητα του κράτους πρόνοιας. Η ανάπτυξη, επίσης, περιφερειακών δικτύων για την ΕΚΕ όπως το Nordic Center for CSR είναι χαρακτηριστικό της σημασίας που έχει η ΕΚΕ στα κράτη-μέλη της περιοχής (Albareda et al, 2007; Sapir, 2005; Clojberg, 2009; EC,2011;2007a; Boxenbaum,2006).

Δανία: Οι δημόσιες πολιτικές ΕΚΕ στο κράτος μέλος αυτό βασίζονται στη ισχυρή παράδοση του κράτους πρόνοιας και της ενεργητικής πολιτικής στα ζητήματα της προστασίας του περιβάλλοντος στο πλαίσιο της ΕΚΕ ήδη από το 1994 με κυβερνητικές στρατηγικές ενημέρωσης. Η Κυβέρνηση την ίδια χρονιά χρησιμοποίησε την ΕΚΕ προκειμένου να συντηρήσει το κράτος πρόνοιας με την αρωγή των επιχειρήσεων λόγω της σταδιακής του υποχώρησης, της σταδιακή αύξησης των συνταξιούχων, των μεταναστών και τη πίεση της διεθνούς ανταγωνιστικότητας της εθνικής οικονομίας. Το 2008 η Δανία διαμορφώνει ένα οριοθετημένο πλαίσιο δημοσίων πολιτικών μέσα από το Σχέδιο δράσης για την ΕΚΕ (Action Plan for CSR) το οποίο βασίζεται στους οκτώ στόχους της ΈΕ ενσωματώνοντας και τη τοπική διάσταση για την ΕΚΕ. Συγκεκριμένα, το σχέδιο στοχεύει στο εσωτερικό μέσα από τον αποτελεσματικό εναρμονισμό των επιχειρήσεων με την ΕΚΕ αλλά και στο

εξωτερικό με στόχο την ανταγωνιστικότητα των εθνικών επιχειρήσεων. Το σχέδιο αυτό για τη Δανία αποτελεί ένα σημαντικό οδηγό για πολλά κράτη-μέλη γιατί βασίζεται σε μια ποικιλία εργαλείων πολιτικής από web based CSR tools και συνέργειες (CSR Council), μέχρι νομικά εργαλεία (ετήσιες αναφορές EKE). Το σχέδιο αναδεικνύει 30 θεματικές πρωτοβουλίες δράσης και τέσσερις περιοχές δράσης με στόχο την διαρκή ενημέρωση για την EKE και τη δομική υποστήριξη του κράτους. Συμπεριλαμβάνει, επίσης, το προσδιορισμό του ρόλου των τοπικών επιχειρήσεων (κυρίως μμε) στη κλιματική αλλαγή, ανάπτυξη δράσεων καλής φήμης και brandname παγκόσμιας εμβέλειας με στόχο την ανταγωνιστικότητα, την εφοδιαστική αλυσίδα (CSR Council) το 2010 και το δίκαιο εμπόριο (EC,2011;2007a; Boxenbaum,2006; Hopkins,2003)

Το 1995 το Υπουργείο Περιβάλλοντος προωθεί το διάταγμα περιβαλλοντικής ετήσιας αναφοράς στην εθνική υπηρεσία Εμπορίου και Επιχειρήσεων για πάνω από 1000 επιχειρήσεις σε ρυπογόνους κλάδους αναφορικά με δραστηριότητες στον ορυκτό πλούτο, μέταλλα, πλαστικά, υλοτομία κτλ. Την ίδια χρονιά αυτή το πρόγραμμα Green Accounts Act βασίζεται στη ανάπτυξη ενός νομικού πλαισίου και δράσεων πληροφόρησης για τον εναρμονισμό της επιχειρηματικής διεργασίας με τους κανόνες προστασίας του περιβάλλοντος. Το 1998 αναπτύσσεται έρευνα από το εθνικό Ινστιτούτο Κοινωνικής Έρευνας που διαρκεί για πάνω από δέκα χρόνια και διασυνδέει το ζήτημα της EKE με την αγορά εργασίας και το κράτος πρόνοιας στη Δανία. Το 2001 η δράση Danish Financial Statement Act του εθνικού εμπορικού επιμελητηρίου εναρμονίζεται με την οδηγία της ΕΕ Modernization Directive, λαμβάνουν χώρα σε τοπικό επίπεδο με διεθνή προσανατολισμό και αναφορά στο Global Compact του ΟΗΕ, του ΟΟΣΑ και το GRI. Από το 2001 η ετήσια αναφορά περιλαμβάνει δείκτες εναρμονισμού με τη νομοθεσία, περιβαλλοντικούς δείκτες και κοινωνικούς όπως και πληροφορίες αναφορικά με τη τεχνογνωσία από μέρους των επιχειρήσεων στη σύνταξη της αλλά και την αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών και κοινωνικών κινδύνων. Η EKE στη Δανία εντάσσεται συντεταγμένα στην εθνική στρατηγική για την αειφόρο ανάπτυξη από το 2002 με έμφαση στην επιχειρηματική διάσταση και τις συνέργειες διαφόρων Υπουργείων. Το σύστημα δημοσίων συμβάσεων, επίσης, με νομοθετική πράξη από το 2001 υποχρεώνει το κράτος και κάθε δημόσιο οργανισμό να συνάπτει συνεργασίες με επιχειρήσεις που επιβεβαιώνουν στη παραγωγική τους διαδικασία συγκεκριμένα κοινωνικά κριτήρια.

Το 2005 η Κυβέρνηση δημιουργεί εσωτερικά της το Center for CSR το οποίο λειτουργεί επικουρικά στη διαμόρφωση δημοσίων πολιτικών στα Υπουργεία και τις Κυβερνητικές υπηρεσίες. Η περιβαλλοντική διάσταση στο σύστημα δημοσίων συμβάσεων ξεκίνησε μεν από το 1995 με χαρακτηριστικά ήπιου κανόνα αλλά από το 2005 αποτελεί επίσημο κανόνα η αναφορά στο σύστημα προμηθειών με δείκτες περιβαλλοντικής αειφορίας και συστημικής περιβαλλοντικής διαχείρισης (EC,2011; 2007a; Boxenbaum, 2006; Hopkins, 2003; Danish EPA,2002).

Όσον αφορά τη διασύνδεση με την εξωτερική πολιτική η Δανία διασυνδέει την ΕΚΕ μέσα από συνέργειες και πρωτοβουλίες του κράτους με αναφορά στις Κοινωνικά Υπεύθυνες Επενδύσεις. Η συνεργασία με διεθνή Πανεπιστήμια εκτός από το κεντρικό επίπεδο πολιτικής λαμβάνει χώρα και από τα εμπορικά επιμελητήρια, όπου το 2008 η συνεργασία με το Πανεπιστήμιο Princeton κατέληξε σε μία στρογγυλή τράπεζα αναφορικά με το ζήτημα των ΚΥΕ (The Promise of Social Responsible Investing). Η Δανία, επίσης, εισαγάγει το ζήτημα της ΕΚΕ στην εξωτερική της πολιτική μέσα συνεργασίες δημοσίου-ιδιωτικού για κοινωνικά υπεύθυνες επενδύσεις και δράσεις ΕΚΕ σε αναπτυσσόμενες χώρες (European-Latin American Conference, Human Rights Impact Assessment). Η διασύνδεση της ΕΚΕ με την πολιτική θέση της Δανίας στο φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης αποτελεί από το 2005 μία από τις επτά στρατηγικές για την αειφόρο ανάπτυξη. Η Δανία χρησιμοποιεί τις ΚΥΕ ως εργαλείο προώθησης και έχει εγκολπωθεί στο Σχέδιο Δράσης για την ΕΚΕ τις αρχές του ΟΗΕ (United Nations Principles of Responsible Investments) (EC,2011;2007a).

Η διασύνδεση της ΕΚΕ με τα εργατικά ζητήματα κοινωνική πολιτικής είναι έντονη στη Δανία με κύρια αναφορά την αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού μέσα από δημόσιες-ιδιωτικές συνεργασίες. Ο ιδιωτικός τομέας (επιχειρήσεις) στη Δανία έχει μεγάλη παράδοση στην υποστήριξη τέτοιων πρωτοβουλιών. Το 2005, επίσης, μέχρι και το 2007 το Υπουργείο Οικονομικών και επιχειρηματικότητας αναπτύσσει το έργο “People & Profit” όπου στόχο έχει την προώθηση της ΕΚΕ στις μικρομεσαίες επιχειρήσεις μέσα από συνεργασίες με τα σωματεία αυτοδιοίκησης και την ανάπτυξη εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Στα πλαίσια του προγράμματος αυτού έλαβε χώρα εκτεταμένη έρευνα στο ζήτημα της ΕΚΕ για τις μμε τόσο από διεθνή (Harvard University, Ashridge Business School) και έξι εθνικά ακαδημαϊκά ιδρύματα μεταξύ αυτών το Copenhagen Business School. Μεταξύ άλλων μελετήθηκε το οικονομικό

πλεόνασμα από επενδύσεις σε ζητήματα ΕΚΕ από μμε, όπως στις συνθήκες εργασίας και περιορισμού του περιβαλλοντικού αποτυπώματος μέσα από τη χρήση εργαλείων. Η έκθεση, επίσης, της Γενικής Γραμματείας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την Απασχόληση, τα κοινωνικά θέματα και τις ίσες ευκαιρίες (2007) αναφέρει ότι η Δανία ήδη από το 1998 έχει προωθήσει στη διαμόρφωση των δημοσίων πολιτικών της το ζήτημα της ΕΚΕ υπό το πλαίσιο της διαβούλευσης και της συνεργασίας με τους κοινωνικούς φορείς και τις επιχειρήσεις. Η καθολικότητα της πρωτοβουλίας για ΕΚΕ στη Δανία φαίνεται, άλλωστε, από τη συνέχεια της στη μετάβαση εξουσίας από το κόμμα των Σοσιαλδημοκρατών στο κόμμα των Φιλελευθέρων όπου η χρήση της ΕΚΕ συνεχίζεται υπό διαφορετικό πρίσμα, όπως τη μεταφορά της αρμοδιότητας από το Υπουργείο Κοινωνικών ζητημάτων με βασικό συνομιλητή τα εργατικά συνδικάτα στο Υπουργείο Εργασίας με αναφορά και στο ρόλο του επιχειρηματικού τομέα. Οι διαβουλεύσεις αυτές καταλήγουν τόσο τοπικά όσο και διεθνώς (Υπ.Εξ, Υπ.Μετανάστευσης) σε αξιοπρόσεκτες συνέργειες αντιμετώπισης του κοινωνικού ρατσισμού μέσα από την είσοδο στην αγορά εργασίας και καθιέρωση βραβείου παλιννόστησης προσφύγων. Σε τοπικό επίπεδο έχουν δημιουργηθεί αντίστοιχα έξι συμβούλια ΕΚΕ όπου συμμετέχουν ως μέλη τους παραπάνω από 1200 επιχειρήσεις (EC,2011;2007a; Boxenbaum, 2006)

Η δραστήρια συμμετοχή επίσης της επιχειρηματικής κοινότητας στις δράσεις ΕΚΕ και στη διαμόρφωση των δημοσίων πολιτικών με το κράτος φαίνεται από την έντονη δραστηριότητα δικτύων όπως το National Network of Business Executives. Το δίκτυο αυτό έχει σημαντική επιρροή και συμμετοχή στη διαμόρφωση του πλαισίου ΕΚΕ, αφού 16 ηγετικές φυσιογνωμίες από την επιχειρηματική κοινότητα τόσο δημοσίων όσο και ιδιωτικών συμφερόντων λειτουργούν ως σύμβουλοι του Υπουργού Εργασίας. Η διασύνδεση της ΕΚΕ με την επιχειρηματικότητα στις δημόσιες πολιτικές είναι η μεγαλύτερη πρόκληση για την αειφόρο ανάπτυξη, η οποία λαμβάνει χώρα τόσο με το παραδοσιακά τρόπο (νομοθεσία, κανονιστικό πλαίσιο) όσο με υβριδικά και οικονομικά πολιτικά εργαλεία (παροχή κινήτρων, βραβείων, συμβουλευτική). Το 2005 το Υπουργείο Περιβάλλοντος της Δανίας με στόχο την ενημέρωση για τη σχέση ΕΚΕ με επιχειρηματικότητα προωθεί 100 εργαλεία περιβαλλοντικής διαχείρισης για επιχειρήσεις βασισμένα στις τοπικές ανάγκες και ιδιαιτερότητες της χώρας, τα οποία είναι διαθέσιμα για όλους τους πιθανούς χρήστες στο διαδίκτυο. Το CSR Compass επίσης, αποτελεί ένα από τα πιο δημοφιλή εργαλεία προώθησης και εφαρμογής της

EKE, το οποίο το ξεκίνησε την ίδια χρονιά από το Υπουργείο Οικονομικών και Επιχειρηματικότητας σε συνεργασία με τη εθνική βιομηχανική συνομοσπονδία και το εθνικό Ινστιτούτο ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ο κώδικας αυτός καλύπτει 32 ζητήματα της EKE και της επιχειρηματικής διεργασίας αναφορικά με τα ανθρώπινα δικαιώματα, το περιβάλλον, το κλίμα και οτιδήποτε σχετικό υπαγορεύει η εθνική νομοθεσία και οι διεθνείς κανόνες στο ζήτημα αυτό. Το Climate Compass το 2008 αποτελεί ένα εξειδικευμένο εργαλείο διαχείρισης και αναφοράς για λογαριασμό των επιχειρήσεων που λειτουργεί στα πλαίσια ενός κώδικα επιχειρηματικής δεοντολογίας προσαρμοσμένο, όμως, στις μικρομεσαίες επιχειρήσεις (μμε) προσφέροντας καθοδήγηση στην μέτρηση και μείωση των ρύπων. Αυτό που έχει σημασία είναι ότι η διασύνδεση των μμε με την EKE είναι πρόκληση αφού εκτός από το σημαντικό αριθμό τους στη Δανία έχουν και σημαντικό εμπορικό εκτόπισμα, με μερίδιο στο ισοζύγιο εισαγωγών-εξαγωγών στο 50% του συνολικού εμπορίου με αναπτυσσόμενες χώρες. Η Δανία εκτός των διεθνών πιστοποιήσεων, των οποίων αποτελεί υποστηρικτής και υποκινητής, έχει αναπτύξει και το εθνικό σήμα πιστοποίησης “S” (Social) από το 2008 το οποίο προκύπτει από το δείκτη Social Index (EC, 2007a; 2011).

Όσον αφορά τα ύφος των πολιτικών εργαλείων στις δημόσιες πολιτικές της EKE στην Δανία η ανάπτυξη επικουρικών νομοθετικών ή κανονιστικών εργαλείων αποτελεί δημοφιλή πρακτική, όπως και η χρήση οικονομικών-υβριδικών εργαλείων στο ζήτημα ειδικά του εναρμονισμού των επιχειρήσεων με την EKE. Το 2009 η ετήσια αναφορά EKE γίνεται υποχρεωτική για 1100 μεγάλες επιχειρήσεις και για όλες τις δημόσιες επιχειρήσεις. Αυτό αποτέλεσε την αφορμή για συζήτηση στη Δανία για την ανάπτυξη ενός εθνικού κώδικα EKE που τελικά κατέληξε στην υιοθέτηση των κριτηρίων Global Compact, GRI και των Multinational Enterprises Guidelines του ΟΗΕ. Στη περίπτωση της Δανίας η δημιουργική συμμετοχή των επιχειρήσεων φαίνεται να αποδίδει γιατί το 97% των επιχειρήσεων συντάσσει αναφορές σχετικά με ζητήματα EKE, το 91% αυτών τις τοποθετεί υψηλά στη λήψη απόφαση και το 37% έχει συγκεκριμένα οφέλη από τη χρήση των αναφορών. Το 43% που έκανε αναφορά το 2010 δεν είχε κάνει στο παρελθόν και 187 επιχειρήσεις από 30 έχουν ενσωματώσει στη επιχειρηματική τους διεργασία το πλαίσιο Global Compact (EC,2011). Η αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής για την Δανία αποτελεί σημαντικό στόχο στις δημόσιες πολιτικές για την EKE αλλά και την στρατηγική για την αειφόρο ανάπτυξη

που τοποθετεί ως στόχο οι εθνικές επιχειρήσεις να αποτελέσουν διεθνές παράδειγμα στην αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής. Στο πλαίσιο αυτό η Δανία έχει αναπτύξει από το 2009 30 πρωτοβουλίες και συνέργειες προς αυτή τη κατεύθυνση (EC,2011; 2007a)

Φιλανδία: Το κράτος μέλος αυτό βασίζεται στα τυπικά χαρακτηριστικά που αναφέρει το μοντέλο δημοσίων πολιτικών για τις Βόρειες χώρες. Η Φιλανδία, όπως και οι υπόλοιπες χώρες στο μοντέλο αυτό, χαρακτηρίζονται τόσο από τα implicit όσο και από τα explicit χαρακτηριστικά της ΕΚΕ, η οποία στοχεύει στη παγκόσμια ανταγωνιστικότητα της. Συγκεκριμένα, οι δημόσιες πολιτικές στη Φιλανδία για την ΕΚΕ, όπως και στο μεγαλύτερο μέρος της ΕΕ, βασίζονται στο triple bottom line και εμπεριέχουν τα ζητήματα της αειφόρου ανάπτυξης, του κράτους πρόνοιας και της οικονομικής ανταγωνιστικότητας. Το Υπουργείο Εμπορίου ήδη από το 2004 έχει εκδώσει οδηγό και δείκτες ΕΚΕ για τις επιχειρήσεις και την ανταγωνιστικότητα τους βασισμένους στην ιδέα win-win. Σημαντικό χαρακτηριστικό και σε αυτή τη περίπτωση κράτους μέλους είναι η ανάπτυξη συνεργιών με τον ιδιωτικό τομέα κάτι που λαμβάνει χώρα στα πλαίσια της στρατηγικής για την αειφόρο ανάπτυξη, την αρμόδια επιτροπή ήδη από το 1993 και το συμβούλιο ΕΚΕ αργότερα (Finish Commission on CSR) (EC,2007a; 2011)

Η σημασία των δημοσίων πολιτικών για την ΕΚΕ στη Φιλανδία, όπως και στις Βόρειες χώρες, έγκειται στη διεθνή διάσταση που έχουν φροντίζοντας ταυτόχρονα να είναι συμβατές και με τη τοπική πραγματικότητα. Η Φιλανδική προεδρία στην ΕΕ το δεύτερο εξάμηνο του 2006 επιτάχυνε τις εξελίξεις σε κοινοτικό επίπεδο αναφορικά με το ζήτημα της ΕΚΕ και το στόχο του παγκοσμίου πόλου αριστείας με τη διεθνή διάσκεψη για την ΕΚΕ, τη καινοτομία και την ανταγωνιστικότητα. Το εθνικό πρόγραμμα ΕΚΕ του Υπουργείου Βιομηχανίας και Εμπορίου στοχεύει στη διαμόρφωση δημοσίων πολιτικών αναφορικά με τρία επίπεδα δράσης: το διεθνές, το περιφερειακό και το τοπικό. Η Φιλανδία είναι ένα κράτος μέλος ενεργό που λειτουργεί υποστηρικτικά στους διεθνείς κανόνες για την ΕΚΕ στον ΟΟΣΑ, τον ΟΗΕ, τη ΔΟΕ, οι οποίοι αποτελούν οδηγό για την εκπόνηση εθνικών οδηγιών και δημοσίων πολιτικών ΕΚΕ με αντικείμενο τόσο το κράτος όσο και τις επιχειρήσεις. Οι τελευταίες ανταποκρίνονται στις προτροπές της Κυβέρνησης, η οποία στοχεύει όχι μόνο στις μεγάλες επιχειρήσεις αλλά και τις μμε. Η ενθάρρυνση και υποστήριξη στην

ανάπτυξη αναφορών βασισμένες στα διεθνή πρότυπα επιτυγχάνεται μέσα από τη μεταφορά γνώσης και απλοποίησης των διαδικασιών από το φιλανδικό κράτος. Η εθνική, επίσης, υπηρεσία χρηματοδότησης για τη Τεχνολογία και τη Καινοτομία (Finish Funding Agency for Technology and Innovation) αναπτύσσει γνωμοδοτικό ρόλο και παρέχει κίνητρα για επενδύσεις επάνω στη πράσινη τεχνολογία. Η συμμετοχή των εθνικών επιμελητηρίων και συλλόγων είναι καθοριστική και απαντά στη κουλτούρα συνεργασίας που διαπνέει το σύνολο των Βορείων χωρών στα κοινωνικά και περιβαλλοντικά ζητήματα. Η Φιλανδική, επίσης, αντιπροσωπεία του διεθνούς επιμελητηρίου εμπορίου σε συνεργασία με το Υπουργείο Εμπορίου προωθεί τους διεθνείς κώδικες ΕΚΕ στην επιχειρηματική διεργασία υπό το πλαίσιο δημοσίων πολιτικών είτε ενημερωτικού χαρακτήρα είτε διαχειριστικού χαρακτήρα. Συγκεκριμένα, οι δράσεις αναφέρονται στη προώθηση των διεθνών πλαισίων ΕΚΕ όπως το GRI στη περίπτωση του reporting, της πιστοποίησης υπηρεσιών με ISO από τη Φιλανδική ομοσπονδία πιστοποίησης αλλά και τους κανόνες της ΔΟΕ αναφορικά με το εργασιακό καθεστώς, την ηθική και τα ανθρώπινα δικαιώματα. Το φιλανδικό εμπορικό και βιομηχανικό επιμελητήριο αλλά και οργανώσεις όπως η Finnish Business Society και η MONICA ήδη από το 2001 έχει σημαντική επιρροή στη διαμόρφωση δημοσίων πολιτικών ΕΚΕ αναπτύσσοντας παράλληλα δράσεις αυτοοργάνωσης με επικουρικό χαρακτήρα προς τα μέλη του αναφορικά με την ΕΚΕ, την αειφόρο ανάπτυξη, τις επενδύσεις και την επιχειρηματικότητα. Το Φιλανδικό Φόρουμ Ηθικής (Finish Ethics Forum) αποτελεί τη πλατφόρμα διάδρασης των επιχειρήσεων με τη κοινωνία και θεσμούς όπως η εκκλησία, οι ΜΚΟ, οργανώσεις πολιτών, καταναλωτών και προστασίας του περιβάλλοντος (EC, 2007a; 2011).

Σε επίπεδο ΚΥΕ η Φιλανδία έχει αναπτύξει ένα πλαίσιο δημόσιας πολιτικής σε επίπεδο κράτους με αντικείμενο τη διεθνή ανάπτυξη και έμφαση τα οικονομικά εργαλεία όπως η ενίσχυση με μικρά δάνεια σε μμε, σε αναπτυσσόμενες και λιγότερο αναπτυγμένες χώρες. Η συμμετοχή, επίσης, της εκκλησίας (Finn Church) είναι κεντρική στις δράσεις αυτές με την διοίκηση της Women Bank, η οποία παρέχει μικρά σε έκταση δάνεια σε γυναίκες στις αναπτυσσόμενες χώρες. Αυτό, ωστόσο, που αποτελεί σημαντικός επιταχυντής των δημοσίων πολιτικών ΕΚΕ στην ΕΕ και τα υπόλοιπα κράτη μέλη είναι το σύστημα δημοσίων συμβάσεων, όπου η Φιλανδία το 2009 το ενσωμάτωσε στο σχέδιο δράσης για την ΕΚΕ και το 2010 το αναβάθμισε νομοθετικά ενσωματώνοντας εκτός από τα περιβαλλοντικά κριτήρια και τα

κοινωνικά. Τα κριτήρια αυτά αφορούν σειρά προϊόντων και υπηρεσιών και σχετίζονται με τα ανθρώπινα δικαιώματα, την ισότητα και τη καταπολέμηση των διακρίσεων στους χώρους εργασίας και παραγωγής του. Το 2009, ωστόσο, η Φιλανδία ανέπτυξε την οδηγία Sustainable Choices in Public Procurement που θέτει σαν στόχο το 100% (υποχρεωτικά) μέχρι το 2015 σε επίπεδο εθνικό και 50% σε τοπικό (προαιρετικά) (EC,2007a; 2011)

Συνοψίζοντας, η Φιλανδία αποτελεί και αυτή περίπτωση μοντέλου, όπου στο περιβάλλον της συντονισμένης οικονομίας της αγοράς οι βιώσιμες συνέργειες είναι εφικτές ακόμα και σε ζητήματα ιδιαίτερος σύνθετα, όπως το κράτος πρόνοιας, η επιχειρηματική ανταγωνιστικότητα και η περιβαλλοντική αειφορία. Συνοψίζοντας, η αναφορά στο ρόλο του ακαδημαϊκού τομέα είναι αξιοπρόσεκτη στη διαμόρφωση δημοσίων πολιτικών ΕΚΕ σε επίπεδο συμβουλευτικό αλλά και εφαρμοσμένο σε επίπεδο κράτους, επιχειρήσεων και κοινωνίας. Συγκεκριμένα, τα ακαδημαϊκά ιδρύματα Helsinki School of Economics και Turku School of Economics έχουν σημαντική επιρροή, αξιόλογα ακαδημαϊκά προγράμματα και ερευνητικές δραστηριότητες στη διαμόρφωση δημοσίων πολιτικών ΕΚΕ και τη διασύνδεση με τη φιλανδική επιχειρηματικότητα τοπικά και διεθνώς. Το Helsinki School of Economics ήδη από το 1993 προχώρησε στη δημιουργία του προγράμματος σπουδών the Corporate Environmental and Social Responsibility το οποίο στην αρχή ανέπτυξε ζητήματα περιβαλλοντικής αειφορίας και ευθύνης των επιχειρήσεων. Από το 2000 με την εμφάνιση του όρου της ΕΚΕ στην ΕΕ και την ανάπτυξη των διεθνών πλαισίων ΕΚΕ (Global Compact, GRI, etc) το πρόγραμμα έδωσε έμφαση στα κοινωνικά κριτήρια της επιχειρηματικότητας παράλληλα με τα περιβαλλοντικά. Το πρόγραμμα είναι ιδιαίτερα ενεργό τόσο σε επίπεδο θεωρητικής αναζήτησης του όρου όσο και στη εφαρμοσμένη έρευνα σε συνεργασία με τις επιχειρήσεις και τα τοπικά επιμελητήρια. Τα εξαγόμενα των δραστηριοτήτων του όπως και το ανθρώπινο δυναμικό της έρευνας συμβάλουν σημαντικά στη διαμόρφωση δημοσίων πολιτικών ΕΚΕ όπως άλλωστε και στο άλλα Πανεπιστήμιο Turku School of Economics. Το συγκεκριμένο πανεπιστήμιο λειτουργεί το ερευνητικό κέντρο Center for Responsible Business (CeReB), το οποίο αποτελεί το πρώτο ερευνητικό κέντρο στη Φιλανδία με την ερευνητική κατεύθυνση αυτή. Συγκεκριμένα το κέντρο αυτό εκτός από ερευνητική δράση σε ποικιλία επιστημονικών πεδίων, παρέχει προγράμματα σπουδών και εκπόνηση μελετών μέσα από ένα σημαντικό δίκτυο ερευνητών. Η δραστηριότητα του είναι τόσο σημαντική,

ώστε η ανάπτυξη του δικτύου με τους κοινωνικούς φορείς εκτός από χρήσιμη για το ίδιο ακαδημαϊκά να είναι και για την κοινωνία, με αποτέλεσμα να θεσμοποιηθεί το δίκτυο Turku Responsible Business Network (EC,2007a; 2011).

Σουηδία: Το κράτος-μέλος αυτό, όπως και τα παραπάνω, αποτελεί το χαρακτηριστικό παράδειγμα της σχέσης ΕΚΕ-παγκοσμιοποίησης και τις θεσμικές επιδράσεις, όπως αναφέρθηκε στη μελέτη της Gjolberg (2009). Η Σουηδία είναι σημαντικός υποστηρικτής της ΕΚΕ μέσα από δημόσιες πολιτικές τόσο στο εσωτερικό της όσο και στην επιρροή τους σε παγκόσμια βάση. Η Σουηδία αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους υποκινητές και υποστηρικτές του Global Compact σε επίπεδο ΟΗΕ αλλά και στην υποκίνηση των επιχειρήσεων. Η διασύνδεση δε του ελεύθερου εμπορίου με τα ζητήματα της αειφόρου ανάπτυξης, της προστασίας του περιβάλλοντος, το σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της ανθρώπινης ανάπτυξης αποτελούν κεντρικό πολιτικό σημείο στην Σουηδική ατζέντα εξωτερικής πολιτικής. Στο πλαίσιο αυτό έχουν επιπρόσθετα αναπτυχθεί δημόσιες πολιτικές για ΚΥΕ με θεσμικούς επενδυτές, όπου το κράτος από το 2001 έχει αναπτύξει σχετική νομοθεσία στη χρήση για παράδειγμα των ασφαλιστικών και συνταξιοδοτικών ταμείων (EC,2007a; 2011).

Η υποκίνηση των επιχειρήσεων για ΕΚΕ μέσα από δημόσιες πολιτικές βασίζεται στα διεθνή πρότυπα του ΟΗΕ, του ΟΟΣΑ, της ΔΟΕ και της ΕΕ. Η ανάπτυξη πλαισίων δράσης και κανόνων βασίζεται, επίσης, στη ισχυρή επίδραση του κράτους πρόνοιας και της εταιρικής διακυβέρνησης στο πλαίσιο της συντονισμένης οικονομία της αγοράς. Ο συντονισμός, ωστόσο, δεν έχει και σε αυτό το κράτος μέλος του Βορρά κάθετα χαρακτηριστικά αλλά περισσότερο οριζόντια μέσα από τη δημιουργία δικτύων μεταξύ κυβέρνησης, επιχειρήσεων και κοινωνίας των πολιτών για τη προώθηση της ΕΚΕ. Ο στόχος δεν είναι ο εσωτερικός εναρμονισμός μόνο αλλά και ο παγκόσμιος εναρμονισμός των Σουηδικών επιχειρήσεων με τα διεθνή πρότυπα ΕΚΕ, ειδικά σε αδύναμα αναπτυσσόμενα κράτη. Η Swedish International Development Cooperation Agency αποτελεί υπηρεσία που παρέχει συμβουλευτικές υπηρεσίες σε Σουηδικές επιχειρήσεις για την αειφόρο ανάπτυξη, την πράσινη επιχειρηματικότητα, τη παγκόσμια αγορά και την ΕΚΕ. Οι συμβουλευτικές υπηρεσίες που χαρακτηρίζουν τη Κυβέρνηση εκτός από γενικού τύπου έχουν και ειδικό χαρακτήρα όπως στην επίτευξη κριτηρίων ΕΚΕ και αειφόρου ανάπτυξης μέσα από το σύστημα δημοσίων

προμηθειών. Η ανάπτυξη, επίσης, της πρωτοβουλίας Clean Clothes από το SIDA για την υπεράσπιση των ανθρωπίνων και εργατικών δικαιωμάτων στα εργοστάσια παραγωγής ρούχων και παπουτσιών σε αναπτυσσόμενες χώρες είναι σημαντική. Τη σημασία, ωστόσο, που έχει η ΕΚΕ στο κράτος μέλος αυτό της καταδεικνύει το γεγονός ότι εκτός από ενεργό κράτος και επιχειρηματικότητα, υπάρχει και μια ενεργή κοινωνία των πολιτών. Το Σουηδικό Σωματείο Καταναλωτών σε συνεργασία με τη SIDA έχουν αναπτύξει ενημερωτικές δράσεις αλλά και πρωτοβουλίες συνεννόησης στους καταναλωτές με τις επιχειρήσεις και τους προμηθευτές από τις χώρες παραγωγής (Consume Less, Ethics και Trade, Consumption and Ethics). Η διασύνδεση του διεθνούς εμπορίου με την ΕΚΕ αποτελεί ένα αξιοπρόσεκτο πεδίο ανάπτυξης σημαντικών δημοσίων πολιτικών ΕΚΕ για τη Σουηδική Κυβέρνηση (EC,2007a; 2011).

Η προώθηση του κώδικα του ΟΟΣΑ σε όλες τις δημόσιες υπηρεσίες, τα Υπουργεία και τις πρεσβείες μέσα από έντυπα και ηλεκτρονικά μέσα έχει ως στόχο την προβολή της δέσμευσης της Σουηδίας με αυτό το κανόνα. Η διασύνδεση της εξωτερικής πολιτικής στις εμπορικές συναλλαγές με την ΕΚΕ γίνεται ακόμα αμεσότερη το 2010 με το Κέντρο ΕΚΕ στην Πρεσβεία στο Πεκίνο. Η δράση αυτή έχει ως στόχο την ενθάρρυνση για ανάπτυξη ετήσια αναφοράς και εναρμονισμού της επιχείρησης (εσωτερική διοίκηση, εφοδιαστική αλυσίδα) με το κώδικα αυτό σε περίπτωση που επιζητά κρατική επιχορήγηση ή επιδότηση. Το Υπουργείο Εξωτερικών μάλιστα λειτουργεί επικουρικά προς τις επιχειρήσεις και τους παρέχει πληροφορίες ζώνες κακής διακυβέρνησης σε κράτη που προϋποθέτουν την εφαρμογή της ΕΚΕ και των διεθνών κανόνων από τις ίδιες στη περίπτωση ανάπτυξης εμπορικών δραστηριοτήτων. Σε αντίστοιχες πρωτοβουλίες συμμετέχει το Σουηδικό Εμπορικό Συμβούλιο για την προώθηση του δείκτη GRI στις ετήσιες αναφορές των ιδιωτικών επιχειρήσεων και ειδικότερα των πολυεθνικών. Το Σουηδικό κράτος, ήδη από το 1999 λειτουργεί επικουρικά προς τις επιχειρήσεις του ιδιωτικού τομέα για ετήσιες αναφορές ΕΚΕ και αειφόρου ανάπτυξης με κεντρική αναφορά στο δείκτη GRI. Η διασύνδεση των παραπάνω με το σύστημα δημοσίων προμηθειών λαμβάνει χώρα μέσα από το αρμόδιο Συμβούλιο (Swedish Environment Management Council) το οποίο έχει θεσμοθετήσει βραβεία καλής φήμης με οικονομικά οφέλη σε επιχειρήσεις όπως “Excellent Green Purchaser” και “Excellent Green Supplier” (EC,2007a; 2011).

Οι δημόσιες πολιτικές ΕΚΕ στη Σουηδία δεν αφορούν μόνο τους κλάδους των ιδιωτικών επιχειρήσεων εντός και εκτός της χώρας αλλά τις υπηρεσίες του κράτους προς τους πολίτες και τις δημόσιες υπηρεσίες. Η Σουηδία στο πλαίσιο της διοίκησης δια του παραδείγματος που διέπει μέρος των δημοσίων πολιτικών ΕΚΕ έχει ήδη από το 1997 θεσπίσει κανονισμό περιβαλλοντικής διαχείρισης και ετήσιας αναφοράς προόδου για τις δημόσιες υπηρεσίες. Το 2008 η Σουηδική Κυβέρνηση νομοθετεί υπέρ των υποχρεωτικών ετήσιων αναφορών των ΔΕΚΟ, ώστε αυτές να γίνονται με βάση το GRI και να επαληθεύονται από τρίτα μέρη (ανεξάρτητες αρχές) με αποτέλεσμα η Σουηδία να είναι η δεύτερη χώρα στην ΕΕ με αναφορές GRI. Η ανάπτυξη εργαλείων ενθάρρυνσης της ΕΚΕ μέσα από πιστοποιήσεις υπηρεσιών και προϊόντων με γνώμονα τη προστασία του περιβάλλοντος και γενικότερα κοινωνικά ζητήματα προωθούνται κυρίως μέσα από το κράτος. Η ανάπτυξη συνεργιών αποτελεί βασικό συστατικό της θεσμικής παράδοσης και σε αυτή τη περίπτωση κράτους μέλους του Βόρειο μοντέλου, αφού η σχέση βασίζεται σε εμπιστοσύνη και όχι φοβικά είτε προς τις επιχειρήσεις είτε προς το κράτος αντίστοιχα (EC,2007a; 2011).

Κάτω Χώρες: Παρά τη γεωγραφική τους τοποθέτηση στη Δυτική Ευρώπη, τόσο ο Sapir (2005) όσο και οι Albareda et al (2007) στις τυπολογίες τους, κατατάσσουν τις Κάτω Χώρες στο μοντέλο των Βόρειων κρατών μελών της ΕΕ με τα υπόλοιπα Σκανδιναβικά. Στη πολιτική παράδοση και την επίδραση των θεσμών ειδικά στο κοινωνικό σύστημα και την αειφόρο ανάπτυξη, οι ομοιότητες δικαιολογούν τη τοποθέτηση αυτή. Το κράτος όπως στα παραπάνω κράτη μέλη του μοντέλου αυτού έτσι και στις Κάτω Χώρες έχει ένα κεντρικό ρόλο στη διαμόρφωση και προώθηση της ΕΚΕ στην επιχειρηματική διεργασία τόσο των ιδιωτικών επιχειρήσεων όσο και των δημοσίων. Το σημαντικό στο κράτος μέλος αυτό είναι η παράδοση και η πίστη στις οριζόντιες σχέσεις αλληλεπίδρασης και συνεργιών του κράτους, με τις επιχειρήσεις και τους κοινωνικούς εταίρους. Η προσέγγιση της ΕΚΕ σε επίπεδο δημοσίων πολιτικών αντικατοπτρίζει τη παράδοση στους θεσμούς και το περιεχόμενου του κράτους πρόνοιας στις Κάτω Χώρες αλλά και τη σημαντική παράδοση και διασύνδεση της με το πλαίσιο της αειφόρου ανάπτυξης. Το τελευταίο για τις Κάτω Χώρες αποτελεί ένα από τα δυναμικά πεδία έρευνας, ανάπτυξης επιχειρηματικότητας αλλά και πολιτικής παρέμβασης στα κοινοτικά και διεθνή όργανα ήδη από τη δεκαετία του '80. Η Κυβέρνηση ήδη από το 1995 έχει αναπτύξει

το Green Investment Directive και τον οδηγό Sustainable Money Guide για κοινωνικά υπεύθυνες επενδύσεις των ασφαλιστικών εισφορών των ιδιωτών (EC,2007a; 2011).

Το κράτος στις Κάτω Χώρες προσεγγίζει το ζήτημα της ΕΚΕ μέσα από την ενθάρρυνση των επιχειρήσεων για εθελοντική συμμετοχή περισσότερο παρά με την ανάπτυξη κανονιστικών εργαλείων. Η προσέγγιση των επιχειρήσεων από το κράτος στη διαμόρφωση δημοσίων πολιτικών ΕΚΕ βασίζεται στην έννοια της συμμετοχικότητας των επιχειρήσεων στην ευημερία του κοινωνικού συνόλου τόσο σε τοπικό-εθνικό επίπεδο όσο και διεθνές. Η ανάπτυξη ετήσιας αναφοράς αιεφόρου ανάπτυξης στις Ολλανδικές επιχειρήσεις είναι δημοφιλής και ενθαρρύνεται από το κράτος που προκρίνει τη χρήση του GRI, του οποίου άλλωστε η έδρα είναι στο Amsterdam. Το Εθνικό Σημείο του ΟΟΣΑ στις Κάτω Χώρες είναι ιδιαίτερα δραστήριο στη σύνθεση δημοσίων πολιτικών ΕΚΕ σε ενημερωτικό και επικουρικό επίπεδο εφαρμόζοντας τις οδηγίες του ΟΟΣΑ και τους κώδικες για τη λειτουργία των μεγάλων πολυεθνικών επιχειρήσεων. Η κυβέρνηση των Κάτω Χωρών τοποθετεί τη διαφάνεια (transparency) στις δραστηριότητες της ΕΚΕ ως ένα από τους σημαντικότερους δείκτες, κάτι που διαφαίνεται και από την ανάπτυξη δημοσίων πολιτικών για τη πιστοποίηση και τις αναφορές. Η δημιουργία, επίσης, της θέσεως ειδικού απεσταλμένου στη Γραμματεία του ΟΗΕ για τις Επιχειρήσεις και τα Ανθρώπινα Δικαιώματα με αντικείμενο τη δομή της εφοδιαστικής αλυσίδας και την ΕΚΕ είναι αξιομνημόνευτη. Το συμπέρασμα είναι ότι τα στοιχεία αυτά αναδεικνύουν τη ποικιλία των δημοσίων πολιτικών ΕΚΕ στις Κάτω Χώρες αλλά και την αρμονία που αναπτύσσονται οι συνέργειες μεταξύ δημοσίου-ιδιωτικού τομέα. Η ανάπτυξη της πρωτοβουλίας με διεθνή προσανατολισμό για την ΕΚΕ (Netherlands International CSR Initiative) αποτελείται από επιχειρήσεις και κοινωνικές ομάδες. Ο ρόλος της πρωτοβουλίας είναι συμβουλευτικός στη Κυβέρνηση σε επίπεδο διαμόρφωσης των δημοσίων πολιτικών αλλά και ενσωμάτωσης ζητημάτων της ΕΚΕ στην εφοδιαστική αλυσίδα των πολυεθνικών της χώρας. Τα κριτήρια αυτά για την εφοδιαστική αλυσίδα δημιουργούν επιπλέον κίνητρα στην επιχειρηματική κοινότητα όταν διασυνδέονται με τη δημόσια πολιτική για τις δημόσιες προμήθειες στις Κάτω Χώρες (Sustainable Trade Initiative). Το 2005 οι Κάτω Χώρες ανέπτυξαν, επίσης, ένα σύστημα προμηθειών βασισμένο σε κριτήρια αιεφόρου ανάπτυξης (SPP) κατά 100% σε κεντρικό επίπεδο δημόσιας διοίκησης και κατά 50% σε επίπεδο τοπικής

αυτοδιοίκησης. Το 2010 συμπεριλαμβάνονται στο συνολικό σχέδιο κριτήρια κοινωνικά, όπως τα θεμελιώδη δικαιώματα της ΔΟΕ (EC,2007a; 2011).

Η συμμετοχή του κράτους στη διακρατική ομάδα Voluntary Principles on Security and Human Rights με την Νορβηγία, το Ηνωμένο Βασίλειο και τις ΗΠΑ καταδεικνύει σε συνδυασμό με την υποστήριξη των διεθνών πλαισίων ΕΚΕ, ότι οι Κάτω Χώρες είναι από τους βασικούς υποστηρικτές της ΕΚΕ περιφερειακά και παγκόσμια. Τα Πανεπιστήμια, επίσης, της χώρας και τα ερευνητικά τους ιδρύματα έχουν αναπτύξει αξιόλογες ερευνητικές δραστηριότητες, εκπαιδευτικά προγράμματα και συμβουλευτικό ρόλο σε επιχειρήσεις αλλά και το κράτος στη διαμόρφωση δημοσίων πολιτικών. Η αναφορά μάλιστα ανάλογα με το τομέα της οικονομίας και το αντικείμενο της έρευνας δεν είναι μόνο συγκεντρωμένη στα μεγάλα ακαδημαϊκά ιδρύματα (University of Amsterdam, Erasmus University of Rotterdam, University of Utrecht, Delft, University of Eindhoven, University of Leiden) αλλά βασίζεται σε ένα πλουραλισμό προσεγγίσεων στο ζήτημα της ΕΚΕ και της αειφόρου ανάπτυξης που ενισχύεται από τα δυναμικά Πανεπιστήμια της περιφέρειας (University of Maastricht, University of Wageningen, , University of Tilburg) (EC,2007a; 2011).

Η διασύνδεση με το εμπόριο και τις επενδύσεις γίνεται με τη καθιέρωση πιστοποίησης των υπηρεσιών και προϊόντων ΕΚΕ γίνεται τόσο από τις επιχειρήσεις ανταποκρινόμενες στο αίτημα για ΕΚΕ όσο και σε επίπεδο εξωτερικής και εμπορικής πολιτικής από τα αρμόδια Υπουργεία. Στην εσωτερική αγορά αυτό γίνεται με green labeling (θερμοκήπια, καλλιέργειες, ξυλεία) αλλά και πιστοποιήσεις του ΟΗΕ και του ΟΟΣΑ για τα εισαγόμενα προϊόντα. Η διασύνδεση της διεθνούς εμπορικής δραστηριότητας με την ΕΚΕ αποτελεί για το κράτος στόχο που γίνεται εμφανής μέσα από την ανάπτυξη πρωτοβουλιών όπως το βραβείο ΕΚΕ για μεγάλες επιχειρήσεις, ο οδηγός κοινωνικά υπεύθυνων επενδύσεων σε χώρες της Λατινικής Αμερικής (2006) και ενημερωτικές εκστρατείες με τη συμμετοχή ΜΚΟ, μελετητών και μελών της επιχειρηματικής κοινότητας. Η ταυτόχρονη αναφορά στην επιχειρηματική δραστηριότητα των μικρομεσαίων επιχειρήσεων είναι σημαντική τόσο για τις δράσεις του σε μικροεπίπεδο όσο και το ρόλο τους στην εφοδιαστική αλυσίδα. Το ανεξάρτητο Κέντρο Ενημέρωσης και Πληροφόρησης για την ΕΚΕ, που ιδρύθηκε τον Απρίλιο του 2004, λειτουργεί προς την κατεύθυνση αυτή μέσα από εθνικούς πόρους του Υπουργείου Οικονομικών. Συγκεκριμένα, το κέντρο έχει αναπτύξει για τις μμε

διαχειριστικά εργαλεία για την επίτευξη και προσδιορισμό της αειφορίας και της ΕΚΕ ανάλογα με το εύρος και το είδος των εργασιών τους. Η ανάπτυξη έξι διαδικτυακών εργαλείων για επενδύσεις σε χώρες (BRIC) και Νότιας Αφρικής από το κέντρο αυτό είναι υπό εξέλιξη, παρά την αρχική εφαρμογή τους από το 2006. Το 2004 στις Κάτω Χώρες αναπτύχθηκε ο δείκτης διαφάνειας (Transparency benchmark) για 175 μεγάλες επιχειρήσεις με αναφορά στα περιβαλλοντικά και κοινωνικά ζητήματα σε ετήσια βάση, όπου μετά το πρώτο χρόνο το 47% των επιχειρήσεων εμπλούτισε περισσότερο τα στοιχεία για το περιβαλλοντικό και κοινωνικό αποτύπωμα τους. Σημαντικό στοιχείο, επίσης, είναι ανάπτυξη διαχειριστικών εργαλείων συμβουλευτικής για τις μμε και τις μεγάλες επιχειρήσεις αναφορικά με τις ετήσιες αναφορές ΕΚΕ, τους κανονισμούς του κράτους και την αλληλεπίδραση με τους κοινωνικούς φορείς, τα συμβούλια των εργαζομένων και τις ΜΚΟ. Αυτό γίνεται με στόχο αναφορά τις μμε για αναφορές βασισμένες στο διεθνή δείκτη GRI μέσα από την ανάπτυξη της δημόσιας πολιτικής ενθάρρυνσης “beginners guide”. Το 2008 η ετήσια αναφορά ΕΚΕ γίνεται υποχρεωτική για επιχειρήσεις εισηγμένες στο χρηματιστήριο βασισμένες στη μεθοδολογία αναφοράς comply or explain (EC,2007a; 2011).

3.6.2 Business in the Community model: Το μοντέλο αυτό δημοσίων πολιτικών βασίζεται στο αγγλοσαξονικό κοινωνικό μοντέλο, αναφέρεται στο Ηνωμένο Βασίλειο και την Ιρλανδία, και βασίζεται στο προσδιορισμό της επιχείρησης στη κοινωνία για το ζήτημα της ΕΚΕ (Albareda et al, 2007). Η παράδοση στην ΕΚΕ στο μοντέλο αυτό εμφανίζεται ήδη από τα μέσα του 19ου αιώνα και τις αρχές του 20ου. Βασίζεται στη δομή της φιλελεύθερης οικονομίας της αγοράς, με αναφορά στο κράτος πρόνοιας (κυρίως μεταπολεμικά) και το διακριτικό ρυθμιστικό του ρόλο στη διαμόρφωση δημοσίων πολιτικών ΕΚΕ. Στο Ηνωμένο Βασίλειο το πλαίσιο της κοινωνικής διακυβέρνησης για την ΕΚΕ περιέχει δραστήριους κοινωνικούς δρώντες, αφού η εθελοντική διάσταση της ΕΚΕ και η explicit προσέγγιση εξηγούν επαρκώς τη δυναμικότητα των επιχειρήσεων στο ζήτημα. Η κοινωνία των πολιτών μπορεί να μην χαρακτηρίζεται από την ισχυρή δομή των συνδικάτων αλλά περιέχει ενεργές κινήσεις καταναλωτών (πολίτης-καταναλωτής) με το ρόλο του κράτους συντονιστικό και περισσότερο ενεργό τη δεκαετία του '90 με την εμφάνιση του πρώτου Υπουργείου ΕΚΕ (Albareda et al.,2007; Sapir,2005; Clojberg, 2009; Kang and Moon, 2012;

Apostolakou and Jackson, 2009; Aaronson and Reeves, 2002; Aaronson, 2003, Aguilera et al., 2006).

Ηνωμένο Βασίλειο: Το Αγγλοσαξονικό κοινωνικό μοντέλο, η εταιρική διακυβέρνηση και το θεσμικό πλαίσιο της φιλελεύθερης οικονομίας της αγοράς έχουν επηρεάσει σημαντικά την εξέλιξη του όρου της ΕΚΕ τόσο σε επίπεδο εννοιολογικό όσο και σε αυτό των δημοσίων πολιτικών. Το Ηνωμένο Βασίλειο έχει σημαντική παράδοση και αποτελεί το ιστορικό κράτος μέλος της ΕΕ στην ανάπτυξη explicit δράσεων ΕΚΕ από τις επιχειρήσεις αλλά και την υποστήριξη από το κράτος μέσα από τη διαμόρφωση του κατάλληλου θεσμικού πλαισίου. Ήδη από τη δεκαετία του '70 με την άνοδο των νεοσυντηρητικών στη Κυβέρνηση του ΗΒ (Margaret Thatcher) και τη ταυτόχρονη απορρύθμιση του κράτους πρόνοιας, η ΕΚΕ αρχίζει να αποτελεί τη νέα στρατηγική προσέγγιση για την αναπλήρωση. Τη δεκαετία του '90 η ΕΚΕ ως έννοια συνδυάζεται με αυτή της αειφόρου ανάπτυξης, το περιβάλλον και τις επιδράσεις του κράτους πρόνοιας μέσα από το Triple Bottom Line. Η ανάπτυξη του ιδιοκτησιακού καπιταλισμού στο Ηνωμένο Βασίλειο, η βιομηχανική επανάσταση και η σημαντική ανάπτυξη της οικονομίας έθεσαν τις επιχειρήσεις ήδη από το 19^ο αιώνα στο επίκεντρο της κοινωνίας και της ευημερίας του συνόλου. Οι πιέσεις ήταν σημαντικές τόσο από την ανάπτυξη ενός δυναμικού εργατικού κινήματος όσο και από τη παρακίνηση του κράτος μέσα από δημόσιες πολιτικές ενθάρρυνσης περισσότερο, παρά κανονιστικού περιεχομένου. Η ανάπτυξη ΚΥΕ σε επιχειρήσεις (εξαιρέση αλκοόλ, τυχερά παίγνια) από το 1920 με θεσμικούς επενδυτές και πρωταγωνιστή την Εκκλησία καταδεικνύει τη πολυδιάστατη παράδοση της ΕΚΕ στο ΗΒ, αφού το κράτος παραμένει διακριτικά ρυθμιστής όπως στη περίπτωση της νομοθεσίας το 2000 για τις ΚΥΕ στο συνταξιοδοτικό σύστημα. Η ονομασία του μοντέλου αυτού επιχείρηση στη κοινωνία απαντά ιστορικά στη πραγματικότητα του ΗΒ, λόγω της σημασίας που έχει η ΕΚΕ στη Βρετανική κοινωνία διαχρονικά (EC,2007a; 2011; Apostolakou and Jackson, 2009; Aaronson and Reeves, 2002; Aaronson, 2003; Aguilera et al.2006; Hopkins, 2003; Albareda et al., 2006; 2007; 2008).

Το Ηνωμένο Βασίλειο σε αντίθεση με τα Βόρεια Κράτη μέλη συνδέει ήδη από τη δεκαετία του '70 και δυναμικότερα από τη δεκαετία του '90 τα περιβαλλοντικά και κοινωνικά κριτήρια με την επιχειρηματικότητα στο πλαίσιο της ΕΚΕ μέσα από τη προσέγγιση triple bottom line. Στο Ηνωμένο Βασίλειο η κοινωνική ευθύνη των

επιχειρήσεων με την explicit διάσταση της είναι ένα στοιχείο που κυριαρχεί στην προσέγγιση της ΕΚΕ και που χαρακτηρίζει και τις δημόσιες πολιτικές του κράτους. Το Αγγλοσαξονικό πρότυπο οργάνωσης παρά το ότι απαντά και στις ΗΠΑ, το Ηνωμένο Βασίλειο διαφοροποιείται σημαντικά, αφού επηρεάζεται από τον ευρωπαϊκό ρυθμιστικό ρόλο του κράτους και τη παράδοση της πρόνοιας, χωρίς ωστόσο ο ρόλος του να είναι το ίδιο παρεμβατικός όπως στις περιπτώσεις των Βορείων χωρών ή του Ηπειρωτικού μοντέλου. Η φαινομενικά, ωστόσο, διακριτική παρουσία του κράτους, επί της ουσίας δεν είναι τόσο διακριτή αφού αποτελεί διαχρονική πολιτική επιλογή (EC,2007a; 2011; Apostolakou and Jackson, 2009; Aaronson and Reeves, 2002; Aaronson, 2003; Aguilera et al.2006; Hopkins, 2003).

Οι κυβερνητικές αλλαγές, ωστόσο, και συγκεκριμένα η άνοδος των Εργατικών τόσο τη δεκαετία του '60 όσο και τη δεκαετία του '90 έδωσαν στο περιεχόμενο της ΕΚΕ στο ΗΒ ευρωπαϊκό περιεχόμενο αναφορικά με την έκταση και το ύψος του κράτους πρόνοιας. Η Κυβέρνηση σε επίπεδο δημοσίων πολιτικών και κεντρικής πολιτικής καινοτομεί στην ΕΕ αφού η σύνθεση βασίζεται στην σύσταση ξεχωριστού Υπουργείου ΕΚΕ με Πρωθυπουργό το Tony Blair και το 2007 η ανάπτυξη Συμβουλίου για τη Κοινωνική Οικονομία (Council on Social Action) με Πρωθυπουργό το Brown. Αυτό που έχει σημασία στην περίπτωση του Ηνωμένου Βασιλείου είναι η πίεση της κοινωνίας-αγοράς για ΕΚΕ, η δυναμική ανταπόκριση πολλών μεγάλων και μεσαίων επιχειρήσεων και ταυτόχρονα ο ενθαρρυντικός ρόλος του κράτους. Η ανάδειξη κριτηρίων ΕΚΕ βασισμένα σε διεθνή κριτήρια ή εσωτερικές οδηγίες (κανόνες δεοντολογίας) δεν έχουν πατερναλιστικό χαρακτήρα, ενώ βασίζονται στην υπακοή των νόμων αναφορικά με τις οικονομικές υποχρεώσεις στους μετόχους ή το κράτος, τη προστασία της δημόσιας υγείας, το περιβάλλον και τις ίσες ευκαιρίες. Συνοψίζοντας, η σημασία της ΕΚΕ στο Βρετανικό κράτος εντοπίζεται και στο διαχρονικός του στόχο να αποτελεί πρότυπο αναφοράς μεταξύ των κρατών μελών της ΕΕ για τη συμβατότητα του με τα Ευρωπαϊκά κριτήρια ΕΚΕ και τους στόχους της ευρωπαϊκής στρατηγικής για την αειφόρο ανάπτυξη (EC,2007a; 2011; Apostolakou and Jackson, 2009; Aaronson and Reeves, 2002; Aaronson, 2003; Aguilera et al.2006; Hopkins, 2003; Carroll and Bouchholtz,2000; Albareda et al., 2006; 2007; 2008).

Η διασύνδεση με τη διεθνή επενδυτική και εμπορική στρατηγική του ΗΒ ξεκινά τη δεκαετία του '90 (1998) με τη χρηματοδότηση της Πρωτοβουλίας Ethical Trade Initiative, την οποία υποστηρίζουν αργότερα η Ιρλανδία και η Δανία. Το Ethical Trade Initiative η οποία βασίζεται στα κριτήρια της ΔΟΕ αποτελεί μία από τις σημαντικότερες διεθνείς συνέργειες της βρετανικής επιχειρηματικής κοινότητας με τους παραγωγούς, τους καταναλωτές αλλά και την υποστήριξη του Βρετανικού κράτους, ένα χρόνο μετά την ίδρυση του. Οι δράσεις αυτές σε συνδυασμό με τη διεθνή πρωτοβουλία Fair Trade αποτελούν πεδίο διαμόρφωσης δημοσίων πολιτικών για την εφοδιαστική αλυσίδα, διαμορφώνονται σε ένα πλαίσιο συνεργιών δημοσίου-ιδιωτικού και βασίζονται σε κρατική χρηματοδότηση όπως οι δράσεις Responsible and Accountable Garment Sector Challenge Fund, Sustainable Clothing Roadmap. Σε διμερές και αργότερα τετραμερές επίπεδο το Ηνωμένο Βασίλειο έχει αναπτύξει σε συνεργασία με άλλα κράτη όπως τις ΗΠΑ το 2000, τις Κάτω Χώρες και τη Νορβηγία, τις αρχές για τα ανθρώπινα δικαιώματα και την ασφάλεια σε δραστηριότητες που αφορούν τις πετρελαϊκές εταιρίες και εξόρυξης ορυκτού πλούτου. Το κεντρικό χαρακτηριστικό και στόχος του κράτους του ΗΒ μέσα από τις δημόσιες πολιτικές είναι η ενημέρωση των επιχειρήσεων και της κοινωνίας για τα ζητήματα που άπτονται της ΕΚΕ εκτός από τη φιλανθρωπία, όπως για παράδειγμα το εμπόριο, το επενδυτικό πλαίσιο, οι αναφορές ΕΚΕ και η αειφόρος ανάπτυξη. Ο στόχος είναι η εμπέδωση της ΕΚΕ στην επιχειρηματική διεργασία όχι μόνο στο εσωτερικό αλλά και στο εξωτερικό, βασισμένο σε διεθνή κριτήρια, όπου η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου διαχρονικά είναι υποστηρικτής και συνδιαμορφωτής, όπως ο κώδικας του ΟΟΣΑ, το Global Compact του ΟΗΕ, το GRI και η Τριμερής Συμφωνία της ΔΟΕ. Η διασύνδεση της ΕΚΕ με την εξωτερική πολιτική υπό το πλαίσιο του εμπορίου και των επενδυτικών δραστηριοτήτων αποτελεί, επίσης, βασικό αντικείμενο διαμόρφωσης δημοσίων πολιτικών όπως το Extractive Industries Transparency Initiative το 2002 από το Πρωθυπουργό Tony Blair στην Σύνοδο του Γιοχάνεσμπουργκ για την Αειφόρο Ανάπτυξη (EC,2007a; 2011; Apostolakou and Jackson, 2009; Aaronson and Reeves, 2002; Aaronson, 2003; Aguilera et al.2006)

Το Ηνωμένο Βασίλειο εκτός από δημόσιες πολιτικές ΕΚΕ με έμφαση τη διακρατική συνεργασία ή το εμπόριο έχει αναπτύξει διαχειριστικά εργαλεία για μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις μέσα από την ανάπτυξη ενός διαδικτυακού πλαισίου εργαλείων το 2004 με γνώμονα την ανταγωνιστικότητα και τον εναρμονισμό με τα διεθνή

κριτήρια ΕΚΕ. Η προώθηση του ISO, SA, AA, των διεθνών προτύπων στο reporting των επιχειρήσεων λαμβάνουν χώρα τόσο από τα γραφεία του ΟΟΣΑ και του ΟΗΕ στο ΗΒ αλλά και από τις ΜΚΟ, τις ενώσεις καταναλωτών, τα Πανεπιστήμια και ερευνητικά κέντρα όπως η Ακαδημία ΕΚΕ (CSR Academy). Η ανάπτυξη εκπαιδευτικών δημοσίων πολιτικών για την ΕΚΕ στις μμε και τους επενδυτές είναι αξιοπρόσεκτη ακόμα και για το ζήτημα των ΚΥΕ με σεμινάρια ESG (Environmental, Social, Governance) από τεχνοκράτες, ακτιβιστές και ακαδημαϊκούς. Η ανάπτυξη, επίσης, διαδικτυακών εργαλείων εκπαίδευσης που οδηγούν σε πιστοποιητικό στο ζήτημα των ΚΥΕ (Green and Ethical Investment) συμβάλουν στη περαιτέρω καθοδήγηση και ανάπτυξη ΚΥΕ. Στην υποστήριξη των δραστηριοτήτων αυτών το ΗΒ έχει αναπτύξει πιστοποιημένα οικονομικά εργαλεία σε επενδυτές όπως το Stewardship Code (2010) και την Πράσινη Τράπεζα Επενδύσεων (Green Investment Bank) με στόχο την υποστήριξη επενδύσεων με θετικό περιβαλλοντικό πρόσημο, των οποίων το χαρτοφυλάκιο φτάνει τα περίπου 2 δισεκατομμύρια λίρες (EC, 2007a; 2011).

Η ανάπτυξη, επίσης, εθνικών δεικτών όπως Environmental Reporting Guidelines-Key performance indicators, Company Act 2006, η καθιέρωση βραβείων όπως το πολύ γνωστό “Business in Community Award” αλλά και φορολογικό κίνητρο Community Investment Tax Relief αποτελούν παραδείγματα δημοσίων πολιτικών ΕΚΕ βασισμένα κυρίως στα είδη των facilitating, endorsing, partnering όπως προσδιορίζει στη τυπολογία τους και η έρευνα των Fox et al., 2002. Το Modernization Directive της ΕΕ (άρθρο 46) αποτέλεσε την αφορμή για ανάπτυξη και κανονιστικών εργαλείων (τα οποία δεν ήταν και τόσο δημοφιλή) όπως το UK companies Act (2006) για ετήσιες αναφορές με εξαίρεση τις μικρές επιχειρήσεις ή το Climate Change Act (2008) για υπολογισμό των ρύπων και υποχρεωτικών ετήσιων αναφορών μέχρι το 2012. Ο στόχος του 2020 και του 2050 για το ΗΒ στη μείωση των ρύπων των επιχειρήσεων, το καθιστά τη μοναδική χώρα που έχει θέσει στόχους στην αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής με νομικές συνέπειες σε οικονομικές δραστηριότητες όπως μεταφορές, παραγωγή ενέργειας, ιδιωτικές περιουσίες (ακίνητα). Ο στόχος αυτός είναι ιδιαίτερα δύσκολος και το ΗΒ έχει αναπτύξει ενδοκυβερνητικές συνέργειες μέσω του Department for Energy and Climate Change όπως: The UK low carbon Transition Plan, The UK Renewable Energy Strategy, The

UK Low Carbon Industrial Strategy, Low Carbon Transport: a Greener Future (EC, 2007a; 2011).

Το ΗΒ έχει αναπτύξει, επίσης, δημόσιες πολιτικές στο σύστημα δημοσίων συμβάσεων με αναφορά και στις μμε από το 2001 με τη πρωτοβουλία Small Business Research Initiative. Το σύστημα των δημοσίων συμβάσεων αποτελεί κίνητρο μέσα από τη πρωτοβουλία αυτή για την ανάπτυξη καινοτόμων υπηρεσιών-προϊόντων με κοινωνικά και περιβαλλοντικά χαρακτηριστικά ενισχύοντας ταυτόχρονα το βασικό πυλώνα της οικονομίας που είναι οι μμε. Το ΗΒ συνολικά στο ζήτημα των δημοσίων πολιτικών αποτελεί ενδιαφέρουσα περίπτωση και ειδικά στο σύστημα δημοσίων συμβάσεων, αφού συνδυάζει ένα έμμεσο κανονιστικό πλαίσιο από το 2010 στις κρατικές υπηρεσίες όχι με άμεσα νομοθετικά κριτήρια αλλά μέσα από οδηγίες όπως το Government Buy Standards το οποίο περιλαμβάνει λίστα με 60 κατηγορίες προϊόντων (EC, 2007a; 2011).

Ιρλανδία: Η Δημοκρατία της Ιρλανδίας ανήκει και αυτή στο Αγγλοσαξονικό μοντέλο και τα γενικά χαρακτηριστικά των δημοσίων πολιτικών για την ΕΚΕ διαμορφώνονται από τις θεσμικές επιδράσεις του αντίστοιχου κοινωνικού μοντέλου και εταιρικής διακυβέρνησης αλλά και τις δομές της φιλελεύθερης οικονομίας της αγοράς. Η βασική διαφορά με το Ηνωμένο Βασίλειο έγκειται στο ότι η Ιρλανδία αποτελεί ένα κράτος-μέλος που δεν είχε την ίδια οικονομική ευμάρεια, αφού κατά κύριο λόγο αποτελούσε για πολλές δεκαετίες μια χώρα αγροτική βασισμένη στο πρωτογενή και δευτερογενή τομέα της οικονομίας (μεταποίηση, κατασκευές). Σε αυτό το πλαίσιο ανάπτυξης υιοθετήθηκαν τα αγγλοσαξονικά στοιχεία στη δομή της δημόσιας διοίκησης, της διακυβέρνησης και της διαμόρφωσης της αγοράς των οποίων οι ομοιότητες με το ΗΒ εντοπίστηκαν εντονότερα με την ραγδαία οικονομική ανάπτυξη της Ιρλανδίας, τα τέλη της δεκαετίας του '90 και στις αρχές του 21^{ου} αιώνα. Η Ιρλανδία για σχεδόν μία δεκαετία αποτελούσε μια από τις ταχύτερες αναπτυσσόμενες οικονομίες τόσο εντός της ΕΕ όσο και διεθνώς. Η ροπή αυτή προς μια ταχεία οικονομική ανάπτυξη σταμάτησε βιαίως με τη διεθνή οικονομική κρίση του 2008 που έπληξε σημαντικά την Ιρλανδία, χωρίς ωστόσο να την πλήξει όπως την Ελλάδα ή τη Πορτογαλία στις δομές της δημόσιας διοίκησης, του κοινωνικού μοντέλου και της εταιρικής διακυβέρνησης (EC, 2007a; 2011).

Όσον αφορά τις δημόσιες πολιτικές ΕΚΕ και την Ιρλανδική στρατηγική για την αειφόρο ανάπτυξη, αυτή έχει σημαντικές ομοιότητες με αυτή του ΗΒ από την οποία επηρεάστηκε αλλά και γιατί οι δομές της οικονομίας της τον 21^ο αιώνα κλήθηκαν να απαντήσουν στα ζητήματα αυτά. Αυτό συνέβη γιατί οι δημόσιες πολιτικές ΕΚΕ και το ζήτημα της αειφόρου ανάπτυξης επηρεάστηκαν από τις επιδράσεις που παρουσίασε η Gjolberg (2009) για την ΕΚΕ, όπου η Ιρλανδία ανταποκρίθηκε ικανοποιητικά στη σύνδεση της ΕΚΕ με την εμπορική της εξωστρέφεια στο περιβάλλον της παγκοσμιοποίησης. Η θεσμική επίδραση της παράδοσης του κράτους πρόνοιας και της εταιρικής διακυβέρνησης μπορεί να μην είναι το ίδιο έντονη με αυτή που παρατηρείται στην ηπειρωτική και σκανδιναβική ΕΕ αλλά έχει αποδείξει τη σημασία της, ειδικά τα τελευταία δύο χρόνια της κρίσης στη χώρας. Η Ιρλανδία όπως το ΗΒ χρηματοδοτεί και αναπτύσσει δημόσιες πολιτικές ΕΚΕ με explicit χαρακτήρα ήδη από τη δεκαετία του '90 με στόχο κυρίως το διεθνές εμπόριο και την εφοδιαστική αλυσίδα. Αυτό γίνεται μέσα από τη χρηματοδότηση πρωτοβουλιών όπως το Ethical Trade Initiative που ιδρύθηκε το 1997 στο ΗΒ, το δίκτυο Irish Fairtrade με παροχή εθνικού πιστοποιητικού από το 2002 βασισμένο στη συνέργεια του Υπ.Εξ και του Irish Aid. Η παροχή πιστοποιητικού και σήματος συνδυάζεται με τα εκπαιδευτικά προγράμματα σε επαγγελματίες και εμπόρους αναφορικά με την ΕΚΕ στην εφοδιαστική αλυσίδα Irish Aid Development Education Funding Scheme (2009) (EC, 2007a; 2011; Hopkins,2003).

Οι παραπάνω επιρροές διαμορφώνουν την explicit εκδοχή της ΕΚΕ στη περίπτωση της Ιρλανδίας σε επίπεδο δημοσίων πολιτικών, στις οποίες κυριαρχεί το στοιχείο της ενθάρρυνσης ή της εθελοντικής διάστασης της ΕΚΕ, παρά εκείνο της κανονιστικής διάστασης. Σε επίπεδο δημοσίων πολιτικών ενίσχυσης της ΕΚΕ εκτός από την διασύνδεση με την επιχειρηματικότητα, η ΕΚΕ επεκτείνεται σε ζητήματα κοινωνικής πολιτικής το τέλος της δεκαετίας του '90. Η Ιρλανδία τον Οκτώβριο του 1999 υιοθέτησε της συμφωνίες της ΔΟΕ αναφορικά με τα θεμελιώδη εργατικά δικαιώματα και προώθησε πολιτικές σε συνεργασία με τις επιχειρήσεις για την αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού μέσα από προγράμματα δια βίου μάθησης (Linkage Programme) και άλλες δράσεις (Equal Status Act 2000, Irish Dormant Account Legislation, Ready for Work, Employment for Parents Irish-born Children). Η ανάπτυξη δημοσίων πολιτικών ΕΚΕ με αναφορά στην εργατική πολιτική συνδέονται έμμεσα και με το πλαίσιο δημοσίων συμβάσεων, όπου οι ανάδοχοι (επιχειρήσεις) θα

πρέπει να έχουν συνάψει εργατικές συμβάσεις εξαρτημένης εργασίας με τους υπαλλήλους τους, κατοχυρωμένες από το εθνικό πλαίσιο και την εργατική νομοθεσία όπως αυτή για τους κατώτατους μισθούς. Η προώθηση επίσης του ISO στους χώρους εργασίας συντονίστηκε από την εθνική επιτροπή πιστοποίησης σε συνεργασία με τα σωματεία των εργαζομένων, των εργοδοτών, πολυεθνικές, εμπορικά επιμελητήρια αλλά και οργανώσεις όπως the Business in the Community Ireland (EC, 2007a; 2011; Hopkins,2003).

Όσον αφορά τις δημόσιες πολιτικές για το περιβάλλον και την αειφόρο ανάπτυξη, αυτές στην Ιρλανδία έλαβαν χώρα από το 1999 στα πλαίσια της δημόσιας συνεννόησης (Comhar) μεταξύ του κράτους, των επιχειρήσεων και των κοινωνικών εταίρων η οποία αριθμούσε συνολικά 25 μέλη. Συγκεκριμένα, η αειφόρος ανάπτυξη και η διαμόρφωση συγκεκριμένης στρατηγικής βασίστηκε στη συνεννόηση για την οριοθέτηση πυλώνων αειφόρου ανάπτυξης, οι οποίοι θα καθορίσουν τη διαμόρφωση δημοσίων πολιτικών και για την ΕΚΕ. Οι πυλώνες αυτοί για την Ιρλανδία είναι ο ευρύτερος δημόσιος τομέας, οι οικονομικοί τομείς ανάπτυξης, οι ΜΚΟ (περιβάλλον, κοινωνία) και ο ακαδημαϊκός τομέας. Το 2002 η πρωτοβουλία αυτή για την αειφόρο ανάπτυξη κατέληξε σε κάποιες αρχές προσαρμοσμένες στην Ιρλανδική πραγματικότητα (Comhar Principles for Sustainable Development). Την ίδια χρονιά έλαβε χώρα και η εθνική στρατηγική για την προστασία του περιβάλλοντος και της βιοποικιλότητας από τις επιχειρήσεις, εναρμονισμένη με τις οδηγίες της ΕΕ και βασισμένη στην αρχή της συνεννόησης, ώστε να προσδιοριστεί η συμβολή τους στην αειφόρο ανάπτυξη και τη προστασία της βιοποικιλότητας. Η εθνική αρχή για την εκπαίδευση και την απασχόληση προώθησε προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης σε εργαζομένους επιχειρήσεων αναφορικά με την αειφόρο ανάπτυξη και συγκεκριμένα για τη προστασία του περιβάλλοντος στην εργασία, τη διαχείριση των υδάτων και των λυμάτων, την ορθή χρήση των υδροηλεκτρικών μονάδων και τη ανάπτυξη πρωτοβουλιών (Construction and Demolition Waste National Awareness Programme, Water protection, Nutrient Management, Environmental Inspection Skills) σε συνεργασία με την αρμόδια αρχή εμπορίου, επιχειρηματικότητας και απασχόλησης. Οι δράσεις αυτές αποτελούν δημόσιες πολιτικές ΕΚΕ που στοχεύουν στη καλλιέργεια των επαγγελματικών δεξιοτήτων του ανθρώπινου κεφαλαίου των επιχειρήσεων από το διευθυντή μέχρι τους υπαλλήλους (EC, 2007a; 2011).

Η ανάπτυξη αντιστοίχων δημοσίων πολιτικών με στόχο τις μμε (Environmentally Superior Products), όπως και στα υπόλοιπα κράτη-μέλη έτσι και στην Ιρλανδία, αποτελεί μεγάλη πρόκληση. Η Ιρλανδία ανέπτυξε στρατηγικές ενημέρωσης μέσα από δημόσιες πολιτικές ΕΚΕ όπως το “Race against waste” από το 2003-2006 που απευθυνόταν στις επιχειρήσεις, συμπεριλαμβανομένου τις μμε, και στόχο είχε την ανάδειξη μοντέλων περιβαλλοντικής διαχείρισης των φυσικών πόρων και εξοικονόμησης ενέργειας. Η δημόσια πολιτική αυτή στόχευε, επίσης, στην ανάπτυξη τοπικών δικτύων επιχειρήσεων με κοινωνικούς φορείς όπου τα μέλη εκτός από ανταλλαγή απόψεων θα μπορούσαν να ανταλλάξουν συσκευές βασισμένα στην ιδέα reuse-rethink-recycle με στόχο την μείωση των λυμάτων των επιχειρήσεων και του περιβαλλοντικού τους αποτυπώματος. Στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων αυτών από το Ιρλανδικό κράτος παρόμοιες δημόσιες πολιτικές ενημέρωσης αποτελούν το Energy Show του 2006 αλλά και η συνεργασία Sustainable Energy Ireland (SEI) μεταξύ δημοσίου-ιδιωτικού τομέα, με στόχο τον ορθολογισμό στη χρήση της ενέργειας από μεγάλες επιχειρήσεις και βιομηχανίες. Οι παραπάνω συνέργειες, ωστόσο, παρά τη σημασία τους ακολουθούν το δίκτυο Large Insustry Energy Network από το 1997 που στόχο έχει τη μείωση του ενεργειακού κόστους μέσα από εναλλακτικές μορφές ενέργειας, τη προστασία του περιβάλλοντος, την οικονομική ανταγωνιστικότητα του Ιρλανδικού βιομηχανικού τομέα και της οικονομίας. Η ανάπτυξη, επίσης, βραβείου ΕΚΕ Sustainable Energy Awards το 2006 και η δράση The Schools Business Partnership αποτελούν σημαντικά επικοινωνιακά εργαλεία για την ΕΚΕ και την αειφόρο ανάπτυξη στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Οι επιχειρήσεις σε συνεργασία με τα σχολεία προσφέρουν συμβουλευτικές και εκπαιδευτικές υπηρεσίες αναφορικά με την αγορά εργασίας, την είσοδο σε αυτή, τη παραγωγική δομή και τη λειτουργία των επιχειρήσεων ώστε οι μαθητές από πολύ νωρίς να αποκτήσουν επαγγελματικά και επιστημονικά κίνητρα (EC, 2007a; 2011).

Συνοψίζοντας, η Ιρλανδία λόγω της ανταγωνιστικής της θέσης στη διεθνή οικονομία διασύνδεσε (ειδικά πριν τη κρίση) τις δημόσιες πολιτικές ΕΚΕ και αειφόρου ανάπτυξης με την εξωτερική πολιτική και το διεθνές εμπόριο με απώτερο στόχο την ανταγωνιστική θέση των Ιρλανδικών επιχειρήσεων. Η Λευκή Βίβλος με την ονομασία Irish Aid αποτελεί μέρος της explicit διάσταση της ΕΚΕ που στόχο έχει την προβολή της δράσης ΕΚΕ, καλής φήμης και ανταγωνιστικότητας των Ιρλανδικών επιχειρήσεων διεθνώς. Η δράση αυτή αναφέρεται στην επίτευξη των στόχων της

χλιετίας του ΟΗΕ και τη συμβολή των Ιρλανδικών επιχειρήσεων μέσα από την υποστήριξη αναπτυσσομένων κρατών. Η πρωτοβουλία αυτή δημιούργησε ένα επιχειρηματικό φόρουμ με στόχο την υποστήριξη του στόχου μέχρι το 2008, τη δημιουργία νέων αγορών για την ανάπτυξη προϊόντων, την εκπαίδευση του εγχώριου ανθρωπίνου δυναμικού και την ενίσχυση των δεξιοτήτων τους (EC, 2007a; 2011).

3.6.3. “Sustainability and Citizenship Model”: Το μοντέλο αυτό παρουσιάζει όμοια χαρακτηριστικά με το ηπειρωτικό κοινωνικό μοντέλο ή μοντέλο του Ρήνου (Letica, 2010) και απαντά στη Γαλλία, τη Γερμανία, το Βέλγιο, την Αυστρία και το Λουξεμβούργο (Albareda et al, 2007). Βασίζεται στο μοντέλο της συντονισμένης οικονομίας της αγοράς, με σημαντικές θεσμικές επιδράσεις από το κοινωνικό κράτος και το κεντρικό του ρόλο στη δομή της εταιρικής διακυβέρνησης. Οι δημόσιες πολιτικές ΕΚΕ στο μοντέλο αυτό επηρεάζονται όπως είναι αναμενόμενο από τη μακρά παράδοση του Κορπορατισμού για το προσδιορισμό του ρόλου των επιχειρήσεων, οι οποίες προσεγγίζονται ως οικονομικοί και πολιτικοί δρώντες. Η αναφορά στην αειφόρο ανάπτυξη και ο παράλληλος προσδιορισμός της ΕΚΕ με αυτή προσδιορίζει το περιεχόμενο της αναφορικά με τα διεθνή πρότυπα, την ευρωπαϊκή διάσταση τους κράτους πρόνοιας και τη προστασία στο περιβάλλον. Το τελευταίο, ωστόσο, στο πλαίσιο της συγκεκριμένης προσέγγισης στις δημόσιες πολιτικές δεν έχει τη βαρύτητα που έχει στα παραπάνω μοντέλα και με εξαίρεση ίσως το Βέλγιο τα υπόλοιπα κράτη μέλη βασίζονται στην implicit διάσταση της ΕΚΕ με σταδιακή μεταβολή προς την explicit, παράλληλα με αυτή της ΕΕ από το 2001 (Albareda et al.2007; Sapir, 2005; Apostolakou and Jackson, 2009; Williams and Aguilera, 2007; EC, 2007a; 2011).

Βέλγιο: Το Βέλγιο αποτελεί μια ιδιαίτερη περίπτωση κράτους στην ΕΕ αφού σχεδόν κατά το ήμισυ αποτελείται από το Φλαμανδικό μέρος το οποίο είναι όμοιο στη παράδοση και τις θεσμικές επιδράσεις με αυτό των γειτονικών Κάτω Χωρών που ανήκουν στο Βόρειο μοντέλο. Το Βέλγιο μπορεί να αποτελεί μέρος του μοντέλου αυτού αλλά συνδυάζει και στοιχεία από το μοντέλο που ανήκουν οι Κάτω Χώρες στις δημόσιες πολιτικές ΕΚΕ. Το κράτος-μέλος αυτό δεν αποτελεί τη πιο αντιπροσωπευτική περίπτωση για το μοντέλο, αφού δεν απαντά απόλυτα στα γενικά χαρακτηριστικά που το προσδιορίζουν (Albareda et al.,2007; 2008; 2009). Το βασικό χαρακτηριστικό το οποίο προσδιορίζει το ύφος των δημοσίων πολιτικών ΕΚΕ στο

Βέλγιο είναι ο έντονος ευρωκεντρικός του προσανατολισμός αφού η πρωτεύουσα του οι Βρυξέλλες αποτελεί το πυρήνα της ΕΕ. Η εμπορική εξωστρέφεια του Βελγίου και η διασύνδεση με το ζήτημα της ΕΚΕ φαίνεται να αποτυπώνεται στην έρευνα της Gjolberg (2009) αλλά και παρακάτω στις δημόσιες πολιτικές (EC, 2007a; 2011)

Το Βέλγιο όπως η ΕΕ από το 2002 διασυνδέει την ΕΚΕ με αυτή την αειφόρο ανάπτυξη και έχει δημιουργήσει το Ομοσπονδιακό Συμβούλιο Αειφόρου Ανάπτυξης (Federal Council for Sustainable Development) το οποίο έχει συμβουλευτικό ρόλο σε επίπεδο διαμόρφωσης δημοσίων πολιτικών ΕΚΕ. Ο συμβουλευτικός αυτός οργανισμός στοχεύει στο διεθνή προσανατολισμό και εναρμονισμό των δημοσίων πολιτικών ΕΚΕ του Βελγίου με τις διεθνείς συνθήκες και κανόνες όπως το Agenda 21, the Framework Convention on Climate Change, the Convention on Biological Diversity. Η Βελγική ομοσπονδιακή Κυβέρνηση στις δημόσιες πολιτικές για την ΕΚΕ έχει αναπτύξει κώδικες κοινωνικής και περιβαλλοντικής ευθύνης στο σύστημα των δημοσίων συμβάσεων. Η ενσωμάτωση των προτάσεων του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για το σύστημα δημοσίων συμβάσεων (2003) προϋποθέτουν την ενσωμάτωση των οκτώ βασικών κριτηρίων της ΔΟΕ και αποτελεί ένα αξιοπρόσεκτο σημείο που ξεχωρίζει το Βέλγιο. Το 2008 έγινε η ανανέωση του οδηγού για τις δημόσιες συμβάσεις στο Βελγικό κράτος (GPP) που ενσωματώνει περιβαλλοντικά κριτήρια για 250 κατηγορίες προϊόντων, αλλά και κοινωνικά με αναφορά στους κανόνες της ΔΟΕ μέσα από επίσημα κείμενα, γραφεία ενημέρωσης και website (Guide Sustainable procurement). Η πολιτική αυτή είναι σημαντική, αφού η νομοθεσία συνοδεύτηκε από τη δημιουργία ενός βραβείου ΕΚΕ για τις συμβάσεις αυτές συνεργασίας αλλά και τη δημιουργία ενός διαδικτυακού χώρου ενημέρωσης για τα κριτήρια ΕΚΕ για το σύστημα δημοσίων προμηθειών (Guide to Sustainable Procurement). Ο νόμος, επίσης, Loi Pensions Complementaires για τις επαγγελματικές συντάξεις και τα ασφαλιστικά ταμεία απαιτεί ετήσιες εκθέσεις ΕΚΕ για τις επενδύσεις και τη χρήση των αποθεματικών με εξαμηνιαίες αναφορές σε συλλογικά επενδυτικά χαρτοφυλάκια από τον Ιούλιο του 2004. Το Βέλγιο, επίσης, στο πλαίσιο της ΕΚΕ έχει συμπεριλάβει και τις δημόσιες πολιτικές για τις ΚΥΕ, όπου από το 2004 έχει αναπτύξει σχετική νομοθεσία για τη χρήση των συνταξιοδοτικών ταμείων. Η νομοθεσία, επίσης, απαγορεύει την αξιοποίηση των πόρων με χρηματοδότηση σε οπικά συστήματα από το 2007 και την κατέταξε ως τη πρώτη χώρα στο κόσμο που απαγορεύει την χρηματοδότηση σε πολεμοφόδια (π.χ. νάρκες,

οπτικά συστήματα ουρανού) αλλά και τη παροχή χρηματοοικονομικής βοήθειας όπως δάνεια σε επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στο τομέα αυτό (EC, 2007a; 2011).

Η αειφόρος ανάπτυξη αποτελεί και για το Βέλγιο αντικείμενο της εξωτερικής του πολιτικής ειδικότερα στο τομέα της οικονομικής διπλωματίας με αναφορά στο διεθνές εμπόριο και τις κοινωνικά υπεύθυνες επενδύσεις από Βελγικές πολυεθνικές εταιρίες. Το 2001 συστήθηκε η Βελγική Επενδυτική Εταιρία για Αναπτυσσόμενες χώρες (Belgian Investment Company for Developing Countries), η οποία αποτελεί συνέργεια δημόσιου-ιδιωτικού τομέα με αναφορά στις μμε για την προώθηση του παραπάνω σκοπού. Ο στόχος της πολιτικής αυτής έχει ως αντικείμενο την ανάπτυξη δράσεων και συνεργιών με αντικείμενο τις ΚΥΕ σε αναπτυσσόμενες χώρες με συγκεκριμένα περιβαλλοντικά και κοινωνικά κριτήρια σε συνεργασία με τον ΟΟΣΑ. Σε μάκρο πολιτικό επίπεδο οι πρωτοβουλίες αυτές το 2002 αποτελούν μέρος της πολιτικής ατζέντας του Συμβουλίου Υπουργών της Ομοσπονδιακής Κυβέρνησης, λαμβάνουν χώρα σε διμερές επίπεδο και βασίζονται στη προώθηση περιβαλλοντικών και κοινωνικών κριτηρίων σε αναπτυσσόμενες χώρες. Το διμερές αυτό πλαίσιο συνεργασίας έχει ως στόχο την ανάπτυξη ποινών σε περίπτωση μη εφαρμογής των αποφάσεων για τα συμφωνηθέντα κριτήρια με στόχο τη προσέλκυση επενδύσεων. Τα κριτήρια, ωστόσο, αυτά στις επενδύσεις αφορούν και δραστηριότητες εντός της χώρας μέσα από το πρόγραμμα Sustainable Economy Funds το 2003, όπου το 70% των πόρων είχαν ως αντικείμενο αναφοράς την αειφορία της κοινωνικής οικονομίας, όπου οι υποψήφιοι επενδυτές μπορούσαν να αποκτήσουν φορολογικά κίνητρα. Η εμπορική εξωστρέφεια του Βελγίου στις παγκόσμιες αγορές προσπαθεί να συνδεθεί με το ζήτημα της ΕΚΕ σε επίπεδο εφοδιαστικής αλυσίδας και εξαγωγών γεγονός που επεξηγεί την έμφαση που δίνεται στο ρόλο των μμε. Συγκεκριμένα μέρος των δημόσιων πολιτικών για την ΕΚΕ βασίζεται σε οικονομικά εργαλεία που στόχο έχουν τη διασύνδεση των μμε με προγράμματα κοινωνικής οικονομίας, λόγω του εμπορικού εκτοπίσματος και τη σημασίας τους, αφού αποτελούν το 70% του εθνικού ΑΕΠ με έντονη εξωστρέφεια στην ΕΕ και αναπτυσσόμενες χώρες. Η αναφορά, τέλος, στις μμε αποτελεί πρόκληση και επιτυγχάνεται σε ένα μέρος με στοχευμένες δράσεις όπως η πρωτοβουλία Quadrant-Bel Project που στοχεύει στην ανάπτυξη εκπαιδευτικών και ενημερωτικών δικτύων για τις μμε (EC, 2007a; 2011). Το επίπεδο ανάδειξης του θέματος της ΕΚΕ στο Βέλγιο τόσο σε επίπεδο Κυβέρνησης όσο σε αυτό της

επιχειρηματικής κοινότητας και των κοινωνικών εταίρων είναι ιδιαίτερα δραστήριο με την επικοινωνία της ΕΚΕ, γεγονός που πιστοποιεί τη σταδιακή μετάβαση στην explicit διάσταση που εντοπίζεται κυρίως στα αγγλοσαξονικά κράτη. Αυτό, ωστόσο, επιτυγχάνεται με στρατηγικές ενημέρωσης και διασύνδεσης της έρευνας στα ακαδημαϊκά ιδρύματα με την επιχειρηματικότητα και πολιτικά εργαλεία όπως το βραβείο ΕΚΕ. Αυτό διαφοροποιείται από το παραπάνω, αφού απευθύνεται σε μμε ή κοινωνικές επιχειρήσεις (συνεταιρισμοί) και βασίζεται στην ανάπτυξη κινήτρων για ΕΚΕ. Συγκεκριμένα αυτό επιτυγχάνεται μέσα από την χρήση συγκεκριμένων εργαλείων όπως αυτά της πιστοποίησης, της διαχείρισης των ενδιαφερομένων μερών, τη χρήση GRI και την εφαρμογή της ΕΚΕ στην εφοδιαστική αλυσίδα. Το βραβείο αυτό βασίζεται σε χρηματικό έπαθλο (50% του κόστους των παραπάνω λειτουργιών) και το πρόγραμμα υποστηρίζει συμβουλευτικές υπηρεσίες και φορολογικά κίνητρα. Η πολιτική, ωστόσο, αυτή της ανάπτυξης οικονομικών κινήτρων για να έχει αποτέλεσμα η Κυβέρνηση του Βελγίου την συνοδεύει λειτουργικά με ένα κανονιστικό πλαίσιο διαφάνειας και πιστοποίησης. Το 2002 το Βελγικό κοινοβούλιο ενέκρινε το νόμο για κοινωνικά υπεύθυνα παραγωγική διαδικασία με εθελοντική πιστοποίηση της κοινωνικής ετικέτας (social label). Η ετικέτα αυτή αναφέρεται στην κοινωνική ευθύνη των επιχειρήσεων αναφορικά με τα εργατικά δικαιώματα (βασισμένα στις οκτώ αρχές της ΔΟΕ) και η εθελοντική της φύση δεν εμπίπτει στους περιορισμούς που θέτει ο ΠΟΕ για διακρίσεις στο ελεύθερο εμπόριο. Η κοινωνική βάση της επιτροπής ελέγχου της ετικέτας αυτής στις επιχειρήσεις δύναται να αποφέρει σημαντικά οικονομικά κίνητρα ειδικά στις μμε. Η ανάπτυξη, επίσης, της ετικέτας για την ισότητα (equality label) το Σεπτέμβριο του 2006 αναφέρεται σε όλα τα μεγέθη επιχειρήσεων και εγκολπώνει τόσο τις παραπάνω νομοθεσίες όσο και τις δράσεις κατά του κοινωνικού ρατσισμού στους χώρους εργασίας. Η οικολογική, τέλος, ετικέτα (ecology label) για τις επιχειρήσεις αφορά και τις μμε, έχει εθελοντική δέσμευση με στόχο την ορθή περιβαλλοντική διαχείριση της επιχειρηματικής διεργασίας. Η ετικέτα έχει διάρκεια τρία χρόνια και είναι συμβατή με αυτές του ISO 14001 και το EMAS, την οποία η κυβέρνηση του Βελγίου από το 2006 έχει χρησιμοποιήσει σε όλες τις ομοσπονδιακές υπηρεσίες και οργανισμούς στο πλαίσιο της διοίκησης δια του παραδείγματος (EC, 2007a; 2011).

Αυστρία: Οι δημόσιες πολιτικές ΕΚΕ στο κράτος-μέλος αυτό απαντούν στα βασικά χαρακτηριστικά της κατηγορίας αυτής και επηρεάζονται σημαντικά από τη θεσμική

παράδοση του κράτους πρόνοιας και της αειφόρου ανάπτυξης. Ο κεντρικός ρόλος του κράτους στο πλαίσιο της εταιρικής διακυβέρνησης, του μοντέλου συντονισμένης οικονομίας της αγοράς και του κορπορατισμού είναι βασικά χαρακτηριστικά στην ερμηνεία των δημοσίων πολιτικών που βασίζονται τόσο στα implicit χαρακτηριστικά όσο όμως και στα explicit. Βασικό χαρακτηριστικό των δημοσίων πολιτικών της Αυστρίας για την ΕΚΕ είναι η διασύνδεση της ΕΚΕ με την αειφόρο ανάπτυξη (Στρατηγική για την Αειφόρο Ανάπτυξη της Αυστρίας το 2002) και τη κοινωνική πολιτική. Η ανάπτυξη ευρύτατων συνεργιών με τους κοινωνικούς φορείς και την επιχειρηματική κοινότητα είναι αξιόλογη όπως και η διασύνδεση της με την ακαδημαϊκή κοινότητα και τη παραγόμενη έρευνα. Σημαντικά αποτελέσματα που βασίζονται στις συνέργειες αυτές αποτελούν οι κατευθυντήριες γραμμές για την ΕΚΕ στην Αυστρία (Austrian Guidelines on CSR) αλλά και πλατφόρμες δράσεων ΕΚΕ όπως η συνέργεια για τη προστασία του καταναλωτή ήδη από το 1999, το Network Social Responsibility (2006), Guidelines for Sustainability reporting και το respACT για μμε σε διάφορα επιχειρηματικά πεδία μεταξύ αυτών και ο τουρισμός σε αναπτυσσόμενες ή λιγότερο αναπτυγμένες χώρες. Ο διεθνής προσανατολισμός του respAct είναι αξιοσημείωτος γιατί καταδεικνύει τη σημασία των συνεργιών όχι μόνο σε εσωτερικό επίπεδο (πανεπιστήμιο, ΜΚΟ, επιχειρήσεις) αλλά και διεθνώς με το World Business Council for Sustainable Development και το UN Global Compact με το οποίο αναπτύχθηκε το βραβείο ορθής επιχειρηματικής πρακτικής TRIGOS (το 2005) βασισμένο σε μεταβλητές όπως κοινωνία-περιβάλλον, χώρος εργασίας και αγορά (EC, 2007a; 2011).

Η έρευνα κυρίως από ακαδημαϊκά ιδρύματα είναι είτε μονομερής είτε βασίζεται σε συνέργειες με επιμελητήρια ή το κράτος και έχει την σημασία της τόσο για τα ακαδημαϊκά ιδρύματα, τα ερευνητικά κέντρα και τους επαγγελματικούς φορείς τόσο ενδοευρωπαϊκά όσο και διεθνώς. Το Πανεπιστήμιο της Βιέννης και συγκεκριμένα το τμήμα Οικονομικών και Διοίκησης Επιχειρήσεων έχουν αναπτύξει εκπαιδευτικά προγράμματα σε μεταπτυχιακό επίπεδο, το τμήμα Εφαρμοσμένης Επιστήμης του Πανεπιστημίου του Σαλζμπουργκ και το Καθολικό Πανεπιστήμιο του Linz το μέρος όπου το 2006 έλαβε χώρα η πρωτοβουλία ενημέρωσης Austrian B-Fair. Όπως παραπάνω στη περίπτωση της Ιρλανδίας και η Αυστρία ανέπτυξε δημόσιες πολιτικές ενημέρωσης για την ΕΚΕ και την αειφόρο ανάπτυξη σε δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης το 2009 Fair Fashion Conference στο πλαίσιο της πρωτοβουλίας για την ΕΚΕ. Η

ενημερωτική αυτή εκστρατεία αφορούσε την εφοδιαστική αλυσίδα, βασιζόταν σε ενημερωτικό και εκπαιδευτικό διαδραστικό υλικό και απευθύνεται στους μαθητές, τους γονείς και τους καθηγητές (Clean Clothes Initiative) (EC, 2007a; 2011).

Η έρευνα για την ΕΚΕ και την διασύνδεση με την επιχειρηματικότητα έχει τη σημασία της στην Αυστρία για την αναζήτηση καλών πρακτικών ειδικά όταν αναπτύσσεται από οργανισμούς όπως η Αυστριακή Εθνική Τράπεζα αλλά και την Austrian Business Academy for Sustainable Development. Η τελευταία έχει σημαντικό ρόλο διαδραματίζει στην ανάπτυξη συνεργιών τόσο με τα αρμόδια Υπουργεία όσο και με το CSR Austria (CSR Europe) σε προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης και εκπαίδευσης για το ανθρώπινο κεφάλαιο αλλά και τις διευθύνσεις σε επίπεδο συμβουλευτικής. Τα προγράμματα αυτά δια βίου μάθησης και εκπαίδευσης αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα οριζόντιων συνεργιών του μοντέλου αυτού δημοσίων πολιτικών ειδικά όταν δεν βασίζονται σε διμερές επίπεδο αλλά και πολυμερές, αφού αλληλεπιδρούν με τη στρατηγική ενσωμάτωσης των μμε στη πρωτοβουλία του Αυστριακού Ινστιτούτο Πιστοποίησης (Austrian Standards). Τα αρμόδια Υπουργεία (Οικονομικών, Κοινωνικών Υποθέσεων, Εργασίας) ήδη από το 2001 έχουν προσπαθήσει με αποτελεσματικό τρόπο να συνδέσουν το ζήτημα της ΕΚΕ με τις μμε, οι οποίες αποτελούν το 99.6% στην Αυστρία. Η Αυστρία είναι ένα μικρό κράτος μέλος της ΕΕ αλλά ως μια ισχυρή οικονομία με σημαντικό εμπορικό εκτόπισμα που στηρίζεται κυρίως στις μμε, γεγονός που εξηγεί την ανάπτυξη του ειδικού οδηγού ΕΚΕ για τις μμε (CSR Guide). Αυτός περιέχει ατομικά test για την ΕΚΕ, οδηγό ανάπτυξης και καλές πρακτικές από άλλες μμε. Οι δημόσιες πολιτικές ΕΚΕ που βασίζονται σε επικοινωνιακά εργαλεία έχουν στόχο την ενθάρρυνση των επιχειρήσεων και την ενημέρωσή τους μέσα από ενημερωτικά έντυπα (corporateAID magazine-2003), την ανάπτυξη βραβείων και πιστοποιήσεων ήδη από το 1999 με τη πρωτοβουλία “The Familie and Beruf Audit”. Το αρμόδιο Υπουργείο μαζί με τις ενδιαφερόμενες επιχειρήσεις προχώρησαν στην ανάπτυξη κοινωνικών κριτηρίων και πιστοποίησης σε επιχειρήσεις που αναπτύσσουν δράσεις προς στους υπαλλήλους τους αναφορικά με το θεσμό της οικογένειας, τη κατοικία, την εκπαίδευση και την επιπλέον οικονομική υποστήριξη. Η επέκταση σε περιβαλλοντικές πιστοποιήσεις στο τουριστικό τομέα αλλά και σε ετήσια βραβεία για το χώρο εργασίας σε ιδιωτικές επιχειρήσεις ή managers σε συνεργασία με το εθνικό επιμελητήριο και την επιτροπή εργαζομένων, αποτελούν σημαντικές πρωτοβουλίες από το 2004 (EC, 2007a; 2011).

Συνοψίζοντας, η Αυστρία συνδέει τις δημόσιες πολιτικές αυτές ενθάρρυνσης για την ΕΚΕ με τη χρήση και καθοδήγηση του ΟΟΣΑ στο κώδικα δεοντολογίας των πολυεθνικών για όσες επιχειρήσεις επιθυμούν να συμμετέχουν στο χαρτοφυλάκιο των εξαγωγών προσδίδοντας κίνητρα καλής φήμης και συνεργασίας χωρίς να έχει όμως δεσμευτικό χαρακτήρα γι' αυτές. Όσον αφορά τις ΚΥΕ στην Αυστρία αποτελούν μια ειδική πρόκληση για τη Κυβέρνηση και τα ενδιαφερόμενα μέρη με αποτέλεσμα από το 2001 να έχει αναπτυχθεί συγκεκριμένη πλατφόρμα αλληλεπίδρασης που στόχο έχει την ανάπτυξη και ενδυνάμωση μιας τέτοιας αγοράς. Σε επίπεδο νομοθεσίας η Αυστρία το 2005 ανέπτυξε νομοθεσία για τις ΚΥΕ από τη χρήση των κονδυλίων των συνταξιοδοτικών ταμείων και ασφαλιστικού συστήματος της χώρας. Η Αυστρία μπορεί να αποτελεί μικρό κράτος μέλος αλλά όπως οι Κάτω Χώρες, η Δανία ή το Βέλγιο έτσι και αυτή είναι σημαντικό δραστήριο κράτος στα ζητήματα της ΕΚΕ και της αειφόρου ανάπτυξης αποτελώντας μέλος της ομάδας κρατών μελών Green 7. Σημαντικός επιταχυντής των παραπάνω δημοσίων πολιτικών και προφίλ της Αυστρίας στην υποκίνηση των επιχειρήσεων και της κοινωνίας αποτελεί και το σύστημα δημοσίων προμηθειών της χώρας που βασίζεται σε κριτήρια αειφόρου ανάπτυξης (SDPP). Η Αυστρία από το 2010 έχει αναπτύξει πλάνο δράσης για το σύστημα δημοσίων συμβάσεων βασισμένο σε στόχους, μετρήσεις και αξιολογήσεις για 16 είδη προϊόντων στο δημόσιο τομέα (αναλώσιμα γραφικής ύλης, πληροφορικών συστημάτων, διατροφής, ενέργειας, κατασκευών και μεταφορών). Το αξιοσημείωτο στο Αυστριακό σύστημα δημοσίων προμηθειών είναι η ταυτόχρονη και έντονη συνύπαρξη των περιβαλλοντικών (GPP) και των κοινωνικών (SRPP) κριτηρίων σε αυτό της αειφόρου ανάπτυξης (SDPP), γεγονός αξιοπρόσεκτο σε σχέση με τα υπόλοιπα κράτη μέλη (EC, 2007a; 2011).

Γερμανία: Η σημασία του κράτους μέλους αυτού στην ανάπτυξη δημοσίων πολιτικών ΕΚΕ είναι εξαιρετικής σημασίας τόσο σε Ευρωπαϊκό όσο και παγκόσμιο, αφού αποτελεί τη μεγαλύτερη οικονομική και εμπορική δύναμη της ΕΕ. Η σημασία που προσδίδει η Γερμανική Κυβέρνηση για το ζήτημα της ΕΚΕ είναι σημαντική σε επίπεδο δημοσίων πολιτικών από το 2001, που ουσιαστικά διαπιστώνεται η χρήση της explicit CSR σε επίπεδο εξωτερικής πολιτικής, διεθνών σχέσεων και σε αυτό της κοινωνικής πολιτικής και της προστασίας του περιβάλλοντος. Η επίδραση των βασικών χαρακτηριστικών στο μοντέλο αυτό από τη Γερμανία είναι αξιοσημείωτη σε επίπεδο ΕΕ δεδομένης της σημασίας των γερμανικών επιχειρήσεων. Η θέση της

Γερμανίας οικονομικά, κοινωνικά και εμπορικά στην ΕΕ είναι κεντρική κάτι το οποίο η Κυβέρνηση χρησιμοποιεί στη διαμόρφωση των δημοσίων πολιτικών για την ΕΚΕ στην ΕΕ στο πλαίσιο του στόχου «CSR-Made in Germany» ειδικά στο ζήτημα της επιχειρηματικότητας και των μμε. Η κυριαρχική αυτή τάση των Γερμανών που εντοπίζεται και σε άλλα πεδία δημόσιας πολιτικής της ΕΕ βασίζεται σε μία στρατηγική ενημέρωσης για τη διασύνδεση της ΕΚΕ με τη θεσμική παράδοση στη δομή της αγοράς και του ρόλου των επιχειρήσεων (National CSR Forum). Η πρωτοβουλία αυτή αναπτύχθηκε το 2009 και 2010 με πρωτοβουλία του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων που συντέλεσε στη διαμόρφωση του εθνικού σχεδίου δράσης (CSR Action Plan) (EC, 2007a; 2011).

Η προώθηση εργαλείων ΕΚΕ από τη Κυβέρνηση βασίζεται στα διεθνή πρότυπα (Global Compact) και λαμβάνει χώρα από το 2005 σε επίπεδο κεντρικής πολιτικής αλλά και τοπικά μέσα από προγράμματα ενημέρωσης και εκπαίδευσης. Η διασύνδεση της ΕΚΕ με το διεθνές εμπόριο και τις επενδύσεις γίνεται από τη Γερμανία με βάση τις οδηγίες του ΟΟΣΑ μέσα από το κώδικα δεοντολογίας για τις πολυεθνικές επιχειρήσεις. Αυτό, ωστόσο, δεν συγκρούεται με τη φιλοδοξία CSR made in Germany, όπου επιτυγχάνεται με τη δημιουργία Στρογγυλής Τράπεζας για εθνικό κώδικα ΕΚΕ και ΚΥΕ με τη συμμετοχή των ενδιαφερομένων μερών. Το ζήτημα των ΚΥΕ αποτελεί αντικείμενο για τις δημόσιες πολιτικές ΕΚΕ στη Γερμανία με νομοθεσία το 2001 στην αξιοποίηση των πόρων από τα συνταξιοδοτικά ταμεία και το εθνικό σύστημα. Η Γερμανία, επιπρόσθετα, στο ζήτημα των ΚΥΕ έχει αναπτύξει οικονομικά εργαλεία απελευθερώνοντας δημόσιους πόρους σε επενδύσεις μικρής κλίμακας σε μμε αναπτυσσομένων και λιγότερο αναπτυγμένων κρατών (Investment Act 2010). Αντίστοιχη δυναμική δραστηριότητα η Γερμανική Κυβέρνηση αναπτύσσει με αντίστοιχες δημόσιες πολιτικές στρατηγικής ενημέρωσης για το δίκτυο Fair Trade και της προστασίας του περιβάλλοντος (Fair Feels Good) από το 2003 (EC, 2007a; 2011).

Σε ομοσπονδιακό επίπεδο το Υπουργείο Παιδείας παρέχει υποστήριξη και οικονομική ενίσχυση για έρευνα σε ακαδημαϊκούς, ερευνητικούς ή κοινωνικούς φορείς (επιμελητήρια, συνδικάτα). Η παράδοση της συνεργασίας στα πλαίσια του κορπορατισμού αποτυπώνεται και στη διαμόρφωση των δημοσίων πολιτικών ΕΚΕ χαρακτηριστικό που προσδιορίζει συνολικά το μοντέλο της δημόσιας πολιτικής

αυτής. Η ανάπτυξη ενός δικτύου EKE της Γερμανικής Κυβέρνησης με τις γερμανικές αυτοκινητοβιομηχανίες μέσα από δράσεις ενημέρωσης και καταπολέμησης του HIV/Aids στις αναπτυσσόμενες χώρες, έχει ξεκινήσει ήδη από το 1999 με φιλανθρωπικά κυρίως χαρακτηριστικά. Η ανάπτυξη, επίσης, κώδικα δεοντολογίας και πιστοποίησης υπηρεσιών έχει τη σημασία της στη Γερμανία μέσα από τη συνθήκη International Protection of Human Rights and Business, η οποία αποτελεί εθελοντική δράση μεταξύ ΜΚΟ, βιομηχανικών επιμελητηρίων και εμπορικών ενώσεων σε ομοσπονδιακό επίπεδο. Αυτή αποτελεί απλώς ένα μέρος των συλλογικών δράσεων για την EKE στη παραγωγική διαδικασία εντός και εκτός Γερμανίας. Η συνέργεια Foreign Trade Association in retail sector αναφέρεται στην εφοδιαστική αλυσίδα και περιλαμβάνει γερμανικές επιχειρήσεις με διεθνή εμπορική συμμετοχή. Το δίκτυο συνεργασίας με την Ευρωπαϊκή Ομοσπονδία Καφέ, την Ελβετική κυβέρνηση, πολυεθνικές, εμπορικές ενώσεις και ΜΚΟ είναι αξιοσημείωτη (EC, 2007a; 2011).

Η συμμετοχή, επίσης, στη Συνθήκη του Κιότο από το 2000 και η σύνταξη της Πράσινη Βίβλου με τον ευρωπαϊκό ορισμό της EKE επιτάχυνε τη διαδικασία μετάβασης στη Γερμανία από την implicit στην explicit CSR. Αυτό γίνεται, επίσης, αντιληπτό με τη ανάπτυξη στοχευμένων δημοσίων πολιτικών EKE στο περιβάλλον και τα πλαίσια στρατηγικής για την αειφόρο ανάπτυξη με την ευρύτατη χρήσης ISO, EMAS και τη δημιουργία εθνικού σήματος NAGUS. Το EMAS σε συνδυασμό με το GRI αποτελούν για το Γερμανικό κράτος μέρος της στρατηγικής για την EKE (2010) και τη προώθηση της ετήσιας αναφοράς στις γερμανικές επιχειρήσεις. Η αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής αποτελεί στόχο και η αιτία ανάπτυξης δημόσιων πολιτικών ενημέρωσης και οικονομικών κινήτρων όπως το Innovation Prize for Climate Change: 125000 Euro, National Climate Initiative (2008), the 30 Climate Networks και το developPPP.de, το Special Fund for Energy Efficiency in SMEs (2009). Το τελευταίο αποτελεί μέρος της στρατηγικής της Γερμανίας κεντρικά και περιφερειακά (Bavaria Environmental Pact) ήδη από το 1995 και στόχο έχει να αναπτύξει δημόσιες πολιτικές EKE με στόχο της μμε μέσα από το CSR Action Plan (EC, 2007a; 2011).

Όσον αφορά το σύστημα δημοσίων συμβάσεων ως πεδίο δημόσιας πολιτικής για ένα κράτος μέλος όπως η Γερμανία σίγουρα έχει μεγάλη σημασία, αφού οι δημόσιες πολιτικές αυτές έχουν αποδείξει ότι αποτελούν ένα επιταχυντή προώθησης της EKE

στις επιχειρήσεις. Η Γερμανία έχει αναπτύξει νομοθεσία για το σύστημα δημοσίων συμβάσεων αναφορικά με την υλοτομία (2007), την ενεργειακή ορθολογικότητα (EMAS), το κύκλο ζωής των προϊόντων (2008) και την έχει εμπλουτίσει με αντίστοιχα κριτήρια για τη τοπική αυτοδιοίκηση. Το 2009 ανέπτυξε σε συνεργασία με τους κοινωνικούς εταίρους και τις επιχειρήσεις μια συμμαχία για ένα ολοκληρωμένο σύστημα δημοσίων συμβάσεων βασισμένο σε κριτήρια αειφόρου ανάπτυξης (Alliance for Sustainable Procurement), για τους κλάδους της τεχνολογίας (IT), της ηλεκτρικής ενέργειας, των μεταφορών και της υλοτομίας-δασοκομίας (EC, 2007a; 2011).

Όσον αφορά τη διασύνδεση της ΕΚΕ με τη κοινωνική πολιτική στη Γερμανία, αυτή επηρεάζεται από το θεσμικό βάρος του κράτους πρόνοιας και αναπτύσσεται σε συνεργασία με τις επιχειρήσεις για τη καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού, τη προώθηση της κοινωνικής δικαιοσύνης και αλληλεγγύης στην αγορά εργασίας. Η δράση Training Place Developer στην Ανατολική Γερμανία, Act on equal opportunities on disabled persons (2002), το πρόγραμμα της ΕΕ Equal, το πολυεπίπεδο σχέδιο δράσης Improving the Regional Economic Structure μέσα από προγράμματα δια βίου μάθησης-επαγγελματικής κατάρτισης και το πρόγραμμα Xenos Federal (2001) στοχεύει στη καταπολέμηση του κοινωνικού ρατσισμού, της ξеноφοβίας και του φυλετικού ρατσισμού στους ιδιωτικούς χώρους εργασίας. Οι δράσεις, επίσης, Alliance for the family (2003), Success factor family (2006), Balance between family and Working World (NGO: Bertelsmann Foundation), η πιστοποίηση Job and Family (NGO: Hertie Foundation) στοχεύουν για τη γερμανική Κυβέρνηση στην ενίσχυση του θεσμού της οικογένειας και της μητρότητας στους ιδιωτικούς χώρους εργασίας.

Οι παραπάνω δημόσιες πολιτικές ΕΚΕ απαντούν με την ίδια ή διαφορετική συχνότητα σε επίπεδο κρατιδίων μέσα από το “Federal Civic Participation Network” (2002) στο οποίο αναπτύσσονται συνέργειες με τις επιχειρήσεις και επηρεάζονται σημαντικά από το θεσμό του κράτους πρόνοιας με αναφορά στους ιδιωτικούς χώρους εργασίας (Team Arbeit initiative, Learning Regions-Promoting Networks, New Quality of Work Initiative). Η ανάπτυξη δημοσίων πολιτικών ΕΚΕ σε επίπεδο τοπικής διακυβέρνησης από τις τοπικές κυβερνήσεις σε συνεργασία με την ομοσπονδιακή Κυβέρνηση είναι αξιοσημείωτες, ειδικά στο ζήτημα της διασύνδεσης

των μμε με την ΕΚΕ τοπικά. Αυτό επιτυγχάνεται μέσα από δράσεις επικοινωνίας, επαγγελματικής κατάρτισης και αλληλεπίδρασης με τη κοινωνία και τη νεολαία στο πρόγραμμα Federal Initiative Companies, το Job starter -Training for the future και την υπηρεσία Sponsorship office for Training ήδη από το 1999. Η ανάπτυξη τέτοιων πρωτοβουλιών έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον αφού εκτός από το ζήτημα της δια βίου μάθησης ή του κοινωνικού αποκλεισμού, αναφέρεται και στο χάσμα γενεών στους επαγγελματικούς χώρους ειδικά στον ιδιωτικό τομέα. Οι δράσεις αυτές από κοινωνικές ομάδες και σωματεία με επιχειρήσεις και την υποστήριξη του κράτους είναι σημαντικές και αφορούν και τις μμε (Inter ethical Relations between Young and Older Skilled Workers in Large Companies το 2006, the Act Multigenerational Homes και το project Many things are possible στις μμε). Η διασύνδεση, λοιπόν, της ΕΚΕ με τις μμε στη Γερμανία φαίνεται να αποτελεί τη μεγαλύτερη πρόκληση, αφού αποτελούν περισσότερο από το 90% των επιχειρήσεων με σημαντικό κοινωνικό και περιβαλλοντικό εκτόπισμα. Αυτό οδήγησε στην ανάπτυξη δράσεων όπως “Freedom and Responsibility” και την παροχή οικονομικής βοήθειας με ευνοϊκούς δανειακούς όρους σε ατομικές ή μικρομεσαίες επιχειρήσεις για επενδύσεις σε ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, δια βίου εκπαίδευση, επαγγελματική κατάρτιση και συμβουλευτική για ζητήματα ΕΚΕ σε ζητήματα όπως η διαχείριση των ενδιαφερομένων μερών. Το Υπουργείο Περιβάλλοντος έχει, επίσης, αναπτύξει δράσεις ενημέρωσης (Climate and Finance 2008-2009, Dialogue on climate change.2009, working groups.2010) και προσανατολισμού των ΚΥΕ σε περιβαλλοντικές δράσεις με στόχο τις ανανεώσιμες πηγές και τη μείωση των εκπομπών CO₂ σε συνεργασία με τις μμε, άλλους χρηματοοικονομικούς φορείς και τα νοικοκυριά (EC, 2007a; 2011).

Λουξεμβούργο: Το κράτος μέλος αυτό αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα ευρωκεντρικής περίπτωσης σε σειρά ζητημάτων δημόσιας πολιτικής και της ΕΚΕ. Οι επιδράσεις στο κράτος μέλος αυτό από τα γειτονικά κράτη μέλη (Γαλλία, Γερμανία) στη διαμόρφωση των θεσμών και των δημοσίων πολιτικών ΕΚΕ είναι εμφανής. Το Λουξεμβούργο ως βασική αρχή στη διαμόρφωση των δημοσίων πολιτικών για την ΕΚΕ έχει τη Πράσινη Βίβλο της ΕΕ, αναδεικνύει την εθελοντική φύση, τη διασύνδεση με την αειφόρο ανάπτυξη και την επιχειρηματικότητα. Αυτό, ωστόσο, που αποτελεί βασική διαπίστωση στο Λουξεμβούργο, όπως και στις υπόλοιπες χώρες στην κατηγορία αυτή, είναι η implicit διάσταση της ΕΚΕ λόγω τη θεσμικής παράδοσης του κράτους πρόνοιας, της δομής της εταιρικής διακυβέρνησης και του

κορπορατισμού με τη συμμετοχή ΜΚΟ και κοινωνικών σωματείων στη διαμόρφωση των δημόσιων πολιτικών. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα πολλές επιχειρήσεις μικρομεσαίες και μεγάλες να αναπτύσσουν δραστηριότητες βασισμένες στη τυπολογία της ΕΚΕ διαχρονικά χωρίς, ωστόσο, να αναφέρονται ως δράσεις ΕΚΕ (EC, 2007a; 2011).

Η ενσωμάτωση των παραδοσιακά καλών πρακτικών και υπεύθυνων επιχειρησιακών δράσεων αναφορικά με τη κοινωνική και περιβαλλοντική διάσταση έλαβε χώρα εντονότερα από το 2003 από τον Υπουργό Εργασίας Francois Biltgen. Η διάχυση της ΕΚΕ και οι εκστρατείες ενημέρωσης με τη προσέγγιση αυτή έλαβαν σημαντικές διαστάσεις που κατέληξε σε Τριμερές Μοντέλο για την ΕΚΕ (Luxemburg Tripartite CSR Model). Την ίδια χρονιά λαμβάνει χώρα και το Μανιφέστο για την Αειφόρο Ανάπτυξη (Sustainable Development Manifest) από την Ένωση Επιχειρηματιών του Λουξεμβούργου στο οποίο συμμετέχουν τόσο οι μεγάλες όσο και οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις, οι οποίες αποτελούν το μεγαλύτερο κομμάτι της επιχειρηματικής κοινότητας. Ο στόχος των συνεργιών αυτών είναι η εγκόλπωση των ορθών παραδοσιακών πρακτικών κοινωνικής ευθύνης των τοπικών επιχειρήσεων και η διασύνδεση τους με τον ορισμό της ΕΚΕ τόσο με τα τοπικά χαρακτηριστικά ταυτόχρονα όσο και με την τυπολογία της ΕΕ. Αυτός ο στόχος λαμβάνει χώρα μέσα από εκπαιδευτικά προγράμματα σε μμε και μια δυναμική στρατηγική ενημέρωσης με τη συμμετοχή των κοινωνικών φορέων, της επιχειρηματικής κοινότητας και ακαδημαϊκών που ασχολούνται με το ζήτημα της ΕΚΕ. Η ευρύτατη χρήση πολιτικών εργαλείων ενημέρωσης σε συνδυασμό με αυτές των οικονομικών κινήτρων και χρήσης ετικετών πιστοποίησης είναι από τα βασικά εργαλεία που η Κυβέρνηση του Λουξεμβούργου εξετάζει (Souperdreckskescht scheme). Οι πρωτοβουλίες αυτές επιβεβαιώνουν τη σταδιακή μετάβαση από την implicit στην explicit διάσταση της ΕΚΕ, όπως συνολικά παρατηρείται στην ΕΕ και τα κράτη μέλη στο μοντέλο αυτό δημοσίων πολιτικών (EC, 2007a; 2011).

Γαλλία: Το κράτος μέλος αυτό όπως το ΗΒ και τη Γερμανία αποτελούν τα ισχυρότερα πολιτικά, επιχειρηματικά και οικονομικά κέντρα της ΕΕ. Η Γαλλία στις δημόσιες πολιτικές ΕΚΕ χαρακτηρίζεται από διεθνή προσανατολισμό, το ευρωκεντρικό της ύφος και την ισχυρή παράδοση των θεσμών του κράτους πρόνοιας, της συντονισμένης οικονομίας της αγοράς με το κράτος σε ιδιαίτερα κεντρικό ρόλο

όπως αναφέρουν οι Kang και Moon (2012). Τα χαρακτηριστικά αυτά διαμορφώνουν ένα πλαίσιο για την ΕΚΕ, όπου το κράτος έχει κεντρικό ρόλο στη διαμόρφωση του πλαισίου διαμόρφωσης των δημοσίων πολιτικών γεγονός που βασίζεται στην σημαντική επίδραση των θεσμών και την διαχρονικά implicit διάσταση της ΕΚΕ στη Γαλλία. Η Ευρωπαϊκή κινητικότητα από το 2001 και ειδικά το 2006 επηρέασε τη σταδιακή μετάβαση στη Γαλλία σε περισσότερο explicit χαρακτηριστικά για την ΕΕ δεδομένου του διαχρονικού διεθνή της προσανατολισμού, τόσο εμπορικά και όσο πολιτικά (EC, 2007a; 2011; Fairbrass, 2011, Kang and Moon, 2012).

Η Ευρωπαϊκή διάσταση της ΕΚΕ, της Στρατηγικής για την αειφόρο ανάπτυξη και το ευρωπαϊκό κοινωνικό μοντέλο αποτελούν βασικές μεταβλητές στην διαμόρφωση δημοσίων πολιτικών ΕΚΕ στη Γαλλία. Η πρωτοβουλία στην Γαλλία «Grenelle de l'environment» το 2007 καταλήγει σε νομοθετική πράξη το 2009 και το 2010 με αναφορά σε συγκεκριμένες δημόσιες πολιτικές αναφορικά με το περιβάλλον και επέκταση στα ανθρώπινα δικαιώματα και τις εργατικές συμβάσεις εργασίες που περιέχονται στη Γαλλική Στρατηγική για την Αειφόρο Ανάπτυξη (2009-2012). Το άρθρο 53 της νομοθεσίας Grenelle του 2009 θέτει συγκεκριμένους στόχους στα πλαίσια της δράσης New Economic Regulation Act για ετήσιες αναφορές ΕΚΕ με αναφορά στα Ευρωπαϊκά και διεθνή κριτήρια (με τη αναθεώρηση του 2010, άρθρο 225) στις μεγάλες επιχειρήσεις αλλά και τις ΔΕΚΟ των οποίων η πλειοψηφία των μετοχών ανήκει στο κράτος. Σημαντικό στοιχείο στο σημείο αυτό είναι ότι η Γαλλία είχε δημιουργήσει ένα ήπιο κανόνα για ετήσια αναφορά ήδη από τη δεκαετία του '70, προχώρησε σε νομοθετική πράξη το 2002 και τον εκσυγχρονισμό της νομοθεσίας της το 2010. Η Grenelle νομοθεσία (2009,2010) θέτει, επίσης, στόχους για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής στη μείωση των ρύπων από τις επιχειρήσεις με >500 υπαλλήλους στα αστικά κέντρα και από 250 υπαλλήλους στην ύπαιθρο. Η ανάπτυξη, επίσης, του Climate Compass όπως στη περίπτωση της Δανίας έτσι και της Γαλλίας παρέχει πληροφορίες και τεχνογνωσία στις μμε στην αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής μέσα από τη μείωση των ρύπων τους. Η δημιουργία του Strategic Committee for Eco Industries βασίζεται σε συνέργεια μεταξύ Υπουργείων (Βιομηχανίας, Περιβάλλοντος) και στόχο έχει την ανάπτυξη ενός στρατηγικού βιομηχανικού σχεδίου στο τομέα της οικότοχολογίας αναφορικά με τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειες, την εξοικονόμηση και τη τεχνολογία. Στο πλαίσιο της ίδια νομοθετικής πράξης η Γαλλία υποχρεώνει τους θεσμικούς επενδυτές σε ΚΥΕ να

εγκολπώνουν αναφορά με ESG κριτήρια (Environmental, Social, Governance). Η Γαλλία ήδη από το 2001 έχει αναπτύξει νομοθεσία σχετικά με τη χρήση των συνταξιοδοτικών ταμείων σε KYE και το 2008 η Κυβέρνηση μέσα από τη συνέργεια “Additional Civil Servants Pension Scheme” διαχειρίζεται 6 δισεκατομμύρια ευρώ για KYE μέχρι το τέλος του 2009. Η αξιοσημείωτη ανάπτυξη οικονομικών εργαλείων συμπληρώνεται με την Agence Francaise de Developpement, η οποία χρησιμοποιεί 32 δείκτες στους οποίους πρέπει να απαντούν οι KYE. Συνοψίζοντας, οι δημόσιες πολιτικές της Γαλλίας έχουν τονώσει σημαντικά το ρυθμό κοινωνικά υπεύθυνων επενδύσεων εσωτερικά και εξωτερικά της χώρας, με τη χρήση δημοσίων χρηματοοικονομικών εργαλείων (π.χ. Τράπεζες, Ασφαλιστικά Ταμεία, δημόσιοι οργανισμοί). Τα κεφάλαια ενδεικτικά μετά τη δυναμική προώθηση της Γαλλίας από το 2003 στο 2005 αυξήθηκαν έως και 120% (3,5 δις σε 8,8 δις Ευρώ), παρ’ όλα αυτά όμως αποτελούν μικρό μέρος των επενδύσεων (EC, 2007a; 2011).

Όσον αφορά τη διασύνδεση της επιχειρηματικότητας με την ΕΚΕ η Γαλλία έχει αναπτύξει σημαντικές δράσεις εθελοντικής δέσμευσης των επιχειρήσεων σε παγκόσμια κλίμακα μέσα από την υποστήριξη των διεθνών πλαισίων ΕΚΕ του ΟΟΣΑ, ΟΗΕ, ΔΟΕ αλλά και μέσα από συνέργειες για το κοινωνικό αποκλεισμό και ρατσισμό στους χώρους εργασίας (Diversity Chapter). Σε εθνικό επίπεδο ο στόχος των δημοσίων πολιτικών για την ΕΚΕ δεν αφορά μόνο τις πολυεθνικές και μεγάλες γαλλικές επιχειρήσεις αλλά και τις μμε. Η συνεισφορά των τελευταίων στη δομή της οικονομίας της Γαλλίας έχει σημαντικό οικονομικό, κοινωνικό και περιβαλλοντικό εκτόπισμα λόγω της θέσης τους στην διεθνή εφοδιαστική αλυσίδα, κάτι που έχει οδηγήσει σε στοχευμένες πολιτικές στη Γαλλία. Η ανάπτυξη πολιτικών ενημέρωσης, κατάρτισης, οικονομικής βοήθειας και τυποποίησης των υπηρεσιών τους είναι αξιοσημείωτη μέσα από ετικέτες ορθής κοινωνικής και περιβαλλοντικής διαχείρισης (ISO 14005, 26000, 14001, EMAS, SD 21000, BP X 30-025 Supply Chain). Η διασύνδεση της ΕΚΕ με τις μμε στη Γαλλία αποτελεί επίσημα από το 2007 ένα από τους στρατηγικούς στόχους της χώρας, ενώ αναπτύσσει στρατηγικές ενημέρωσης μέσα από το θεσμό Centre des Jeunes Dirigeants για τις διεθνείς πιστοποιήσεις και πλαίσια ΕΚΕ (Global Performance Standard, Travailler mieux, SME enviroment). Η Γαλλία, επίσης, στη προώθηση του δίκαιου εμπορίου στις μμε έχει αναπτύξει ορισμό που οριοθετεί νομικά με το άρθρο 60, και το οποίο το ορίζει ως μια εμπορική δράση σε προϊόντα του πρωτογενή τομέα και της μεταποίησης από αναπτυσσόμενες ή

λιγότερο αναπτυγμένες χώρες. Όσον αφορά την ανάπτυξη της ετικέτας κατά του κοινωνικού αποκλεισμού και των διακρίσεων η Γαλλία έχει αναπτύξει το πλαίσιο Ισότητα (Equalite) από το 2004, όχι μόνο για τις επιχειρήσεις του ιδιωτικού τομέα αλλά και για τον ευρύτερο δημόσιο που κατέχει σημαντική εμπορική θέση στη Γαλλία. Η πιστοποίηση αυτή παρά τις ομοιότητες με το ISO αναφέρεται στις μμε και βασίζεται σε μια ομάδα αξιολόγησης από φορείς κυβερνητικούς, εργοδοτικούς και εργαζομένων που ορίζουν τη διαδικασία πιστοποίησης, η οποία διαρκεί δεκαοχτώ μήνες. Αυτή βασίζεται σε τρία κριτήρια: την επαγγελματική ισότητα, την ισότητα στην ανάπτυξη του ανθρώπινου δυναμικού και τη ενίσχυση του θεσμού της οικογένειας μέσα από την ανάπτυξη ισορροπίας εργασίας-μητρότητας (EC, 2007a; 2011).

Ο δυναμικός ρόλος του κράτους στη Γαλλία επεξηγεί τις διαπιστώσεις των Kang και Moon (2012), γεγονός που την καθιστά τη χώρα αυτή μια ιδιαίτερη περίπτωση στο ζήτημα της ΕΚΕ και του ύφους των δημοσίων πολιτικών που βασίζονται περισσότερο σε κανονιστικά, ενημερωτικά και οικονομικά εργαλεία. Η σημαντική οικονομική, εμπορική και πολιτική επιρροή της Γαλλίας σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο για την ΕΚΕ ξεκινά ήδη από τη δεκαετία του '70. Πολύ αργότερα, το 2008 το Υπουργείο Εξωτερικών της Γαλλίας επιβεβαιώνει όλα τα παραπάνω αφού δημιουργεί τη θέση Πρεσβευτή Βιοηθικής και ΕΚΕ (Bioethics Ambassador) σε άλλες χώρες και διεθνείς οργανισμούς. Το Africa-France Summit το 2010 αποτελεί άλλη ακόμα μια σπουδαία πρωτοβουλία με αναφορά στο διεθνές εμπόριο και τις συμφωνίες μεταξύ Γαλλικών πολυεθνικών και αφρικανικών επιχειρήσεων στην εφοδιαστική αλυσίδα με αναφορά στη τοπική νομοθεσία και το εναρμονισμό τους με τους διεθνείς κανόνες (EC, 2007a; 2011).

Τα κοινωνικά κριτήρια στη ΕΚΕ σε εσωτερικό πεδίο σχετίζονται με το ευρύτερο πλαίσιο κοινωνικής και εργατικής πολιτικής της Γαλλίας και αφορούν τη σχέση εργασίας με τις εργατοώρες και τις αμοιβές, τη συμμετοχική λήψη αποφάσεων, τη μισθολογική εξέλιξη των ωρομισθίων τις συνθήκες εργασίας και τη χρήση πιστοποιήσεων ΕΚΕ. Τα κοινωνικά κριτήρια, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω αφορούν, επίσης, κριτήρια κοινωνικού αποκλεισμού με αναφορά στη παροχή ίσων ευκαιριών σε άτομα με ειδικές ανάγκες, κοινωνικά αποκλεισμένες κοινωνικές ομάδες και τη σημασία της διαβούλευσης με ΜΚΟ. Όσον αφορά το περιβαλλοντικό

απολογισμό στο πλαίσιο της ΕΚΕ αυτός είναι ενιαίος για εξωτερικό και εσωτερικό περιλαμβάνοντας δείκτες διαχείρισης υδάτινων πόρων, εδάφους, πρώτης ύλης, ενέργειας, ηχορύπανση, μόλυνση, εταιρικές πολιτικές αντιμετώπισης, σχετικές πιστοποιήσεις, νομική συμβατότητα τοπικά, μέτρα αποζημίωσης, αποκατάστασης περιβαλλοντικών ζημιών, δράσεις περιβαλλοντικής διαχείρισης και ενημερωτικές δράσης εσωτερικά της επιχείρησης (EC, 2007a; 2011).

Το Γαλλικά κράτος στα πλαίσια της διοίκησης δια του παραδείγματος έχει ενσωματώσει τα κριτήρια αυτά στη λειτουργία του και τα παιδιά δράσης για τη κοινωνική πολιτική (FASILD), με σημαντικές συνεργίες δημόσιου-ιδιωτικού προώθησης και ελέγχου της ΕΚΕ (Adecco, HALDE) ακόμα και στο επίπεδο της εφοδιαστικής αλυσίδας (Yamaha Fibre Citoyenne Programme). Η ενσωμάτωση, επίσης, των κριτηρίων ΕΚΕ το 2007 σε επίπεδο δημόσιων συμβάσεων και ανάθεσης έργων είναι ένας οδηγός υποκίνησης του ιδιωτικού τομέα μέσα από κανονιστικά εργαλεία και οδηγίες των δημοσίων λειτουργιών. Η υιοθέτηση προγενέστερα των οδηγιών της ΕΕ για τις δημόσιες συμβάσεις και προμήθειες 2004/17, 2004/18 αποτελούν τη βάση στη εθνική πολιτική της Γαλλίας και τη ταυτόχρονη διασύνδεση των κοινωνικών κριτηρίων με περιβαλλοντικές ετικέτες της ΕΕ (Ecolabel, EMAS). Τα Υπουργεία και συγκεκριμένα αυτό του Περιβάλλοντος αναπτύσσουν ενημερωτικές δράσεις στη δημόσια διοίκηση και ειδικότερα σε τοπικό επίπεδο (τοπική αυτοδιοίκηση) για κοινωνικά-περιβαλλοντικά κριτήρια στο σύστημα των δημοσίων συμβάσεων. Αυτό που αποτελεί υποχρεωτικό από τη νομοθεσία για το πεδίο αυτό πολιτικής είναι τα θεμελιώδη δικαιώματα που υπαγορεύει η ΔΟΕ για τη κατασκευή και διάθεση των προϊόντων ή υπηρεσιών στο δημόσιο, γεγονός που κατατάσσει το γαλλικό σύστημα σε αυτό που δίνει ιδιαίτερη έμφαση στα κοινωνικά κριτήρια στην ΕΕ (EC, 2007a; 2011).

3.6.4. Agora Model: Το μοντέλο αυτό παρομοιάζεται από τους Albareda et al. (2007) με την Αγορά του Δήμου στην Αρχαία Αθήνα γιατί βασίζεται στην έντονη αλληλεπίδραση των ενδιαφερομένων μερών με το κράτος αλλά και στο γεγονός ότι η ΕΚΕ είναι λιγότερο δυναμική στα κράτη μέλη αυτά. Συγκεκριμένα το μοντέλο αυτό απευθύνεται στις χώρες του Ευρωπαϊκού Μεσογειακού Νότου Ιταλία, Ισπανία, Ελλάδα και Πορτογαλία (Albareda et al, 2007). Εξαίρεση στη σύνθεση δημοσίων πολιτικών ΕΚΕ τόσο σε εθνικό όσο και σε τοπικό επίπεδο αποτελεί η Ιταλία και

δευτερευόντως η Ισπανία, οι οποίες έχουν εξελίξει σημαντικά το πλαίσιο ΕΚΕ τόσο για τις μεγάλες επιχειρήσεις όσο και για τις μμε σε περιφερειακό επίπεδο. Η χρήση της έννοιας της ΕΚΕ γίνεται εντονότερη στη τοπική πολιτική ατζέντα με την εμφάνιση της στη Πράσινη Βίβλο το 2001, γεγονός που χαρακτηρίζει τη στάση αυτών των κρατών-μελών περισσότερο παθητική (CSR laggards) ως προς τις εξελίξεις στην ΕΕ. Συνοψίζοντας, τα κράτη στο μοντέλο αυτό με εξαίρεση κυρίως την Ιταλία δεν έχουν τόσο δυναμικό χαρακτήρα στη χάραξη δημοσίων πολιτικών ΕΚΕ αλλά και τη διασύνδεση τους με την αειφόρο ανάπτυξη, παρά τα μεγάλα κοινωνικοοικονομικά ζητήματα και περιβαλλοντικούς κινδύνους που καλούνται να αντιμετωπίσουν στο περιβάλλον της κρίσης (Albareda et al., 2007; Clojlborg, 2009; EC, 2007a; 2011).

Ιταλία: Το κράτος μέλος αυτό αποτελεί το πιο δραστήριο από τα υπόλοιπα στο ζήτημα της ΕΚΕ. Αυτό, ίσως, να βασίζεται στη βιομηχανική παράδοση της χώρας σε σχέση με τις υπόλοιπες Μεσογειακές και στο γεγονός ότι αποτελεί το ιστορικότερο μέλος της ΕΕ στη Μεσογειακή περιφέρεια. Η Ιταλία είναι ενδιαφέρουσα περίπτωση εξαιτίας του γεγονότος ότι οι δημόσιες πολιτικές στο ζήτημα της ΕΚΕ αναπτύσσονται τόσο σε κεντρικό πολιτικό επίπεδο από τη Κυβέρνηση αλλά και σε περιφερειακό επίπεδο. Η αποκεντρωμένη διοίκηση και η έντονη τοπική κουλτούρα στην Ιταλία εξηγεί το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με τη σημαντική καινοτομία της επιχειρηματικότητας στις μμε στο τομέα της μεταποίησης, του τουρισμού και του πρωτογενή τομέα. Η ανάπτυξη της ΕΚΕ τόσο σε κεντρικό όσο και περιφερειακό επίπεδο εγκολπώνει το θέμα της αειφόρου ανάπτυξης ολοκληρωμένα (περιβάλλον, διατροφή, πολιτισμός) και αυτό του κράτους πρόνοιας, όπως προκύπτει γενικά στις μεσογειακές χώρες (EC, 2007a; 2011; Albareda et al, 2006; 2007; 2008). Αυτό που θα πρέπει να αναφερθεί είναι η διάσταση της φιλανθρωπίας σε επίπεδο ΕΚΕ, η οποία με βάση το άρθρο 3 του φορολογικού κώδικα αποφέρει φορολογικά κίνητρα σε φιλανθρωπικές δράσεις πολιτιστικού και κοινωνικού χαρακτήρα (EC, 2007a; 2011; Albareda et al, 2006).

Το 2002 η Ιταλική Κυβέρνηση στο πλαίσιο της ευρύτερης Ευρωπαϊκής κινητικότητας στο ζήτημα αυτό αναπτύσσει τη δράση CSR- Social Commitment που στόχο έχει να αναδείξει το ευρωπαϊκό πλαίσιο της ΕΚΕ στις Ιταλικές επιχειρήσεις. Αυτό γίνεται με την ανάπτυξη δεικτών ΕΚΕ, ώστε να διευκολυνθούν οι επιχειρήσεις στην ανάπτυξη

στρατηγικών ΕΚΕ, προστασίας των καταναλωτών ή να εναρμονίσουν τις υπάρχουσες καλές πρακτικές (implicit CSR) με το πλαίσιο της ΕΚΕ όπως το ορίζει η ΕΕ στη Πράσινη Βίβλο το 2001. Η δράση αυτή, ωστόσο, αναπτύσσεται σε συνεργασία με το Πανεπιστήμιο Bocconi στο Μιλάνο το οποίο έχει αναπτύξει προγράμματα σπουδών επάνω στο ζήτημα της αειφόρου ανάπτυξης και της ΕΚΕ. Σε εθνικό επίπεδο, τέλος, η Ιταλία έχει αναπτύξει νομοθεσία σχετικά με τις ΚΥΕ και τη χρήση των συνταξιοδοτικών ταμείων από το 2004, ενώ από το 2005-2006 η νομοθεσία επεκτάθηκε στη προστασία των μικρών επενδυτών μετά από οικονομικά σκάνδαλα που είδαν το φως της δημοσιότητας (EC, 2007a; 2011).

Σε επίπεδο κεντρικής πολιτικής από το 2003 το κράτος και ειδικά το Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών ζήτημάτων σε συνδυασμό με την εθνική ένωση των εμπορικών επιμελητηρίων υπογράφουν σε διμερές επίπεδο τη συμφωνία να υποστηρίξουν την ΕΚΕ υπό το παραπάνω πλαίσιο. Η ανάπτυξη της συνεργίας αυτή έλαβε χώρα από τα περιφερειακά επιμελητήρια μέσα από γραφεία εξυπηρέτησης και ενημέρωσης. Στα πλαίσια αυτή της ενημέρωσης αναπτύχθηκε και η δράση “logo Consciezza” σε εθνικό επίπεδο αλλά και μέσα από τα τηλεοπτικά δίκτυα της RAI. Το αρμόδιο Υπουργείο ανέπτυξε, επίσης, ερευνητικές δράσεις προκειμένου να αποτυπώσει την επιτυχία ή μη της προσπάθειας κοινοποίησης του ζητήματος της ΕΚΕ και των δεικτών, όπου μετά από δύο χρόνια περίπου 4000 επιχειρήσεις είχαν αποκτήσει γνώση για το ζήτημα. Η προώθηση του ζητήματος της ΕΚΕ με το ευρωπαϊκό πλαίσιο ΕΚΕ ήταν πρωτοφανής στην Ιταλία και ήρθε να συμπληρώσει αντίστοιχες δράσεις της τοπικής ή εθνικής επιχειρηματικής κοινότητας. Η ανάπτυξη επιχειρηματικότητας συμβατή με τους στόχους της αειφόρου ανάπτυξης και το ζήτημάτων που προκύπτουν σε επίπεδο ΕΚΕ, είναι ιδιαίτερα δημοφιλείς στην Ιταλία ακόμα και πριν την Πράσινη Βίβλο του 2001 με έμμεσα χαρακτηριστικά (implicit CSR) routes (EC, 2007a; 2011; Albareda et al., 2006; 2008; 2007; 2009). Η ανάπτυξη του αγροτουρισμού, των οργανικών ή παραδοσιακών προϊόντων και καλλιεργειών αποτελούν ζητήματα αναπτυξιακής πολιτικής στην Ιταλία με σημαντικά παραδείγματα. Η ενσωμάτωση των δραστηριοτήτων αυτών σε ζητήματα ανάπτυξης της υπαίθρου και διασύνδεσης με τα Πανεπιστήμια και τις διεθνείς τάσεις της αγοράς αποτελούν για του Ιταλούς σημαντικό έργο σε επίπεδο φήμης και ετικέτας μέσα από τις δράσεις για παράδειγμα slow food motion, flavor.

Τον Ιούλιο του 2004 το Υπουργείο ανέπτυξε ένα δημόσιο Φόρουμ ΕΚΕ μεταξύ των κοινωνικών φορέων, τις επιχειρήσεις και τις ΜΚΟ. Στο πλαίσιο του Φόρουμ αρχίζει να αναπτύσσεται η Ιταλική διάσταση στην ΕΚΕ τη διασύνδεση της με την αειφόρο ανάπτυξη, τη πράσινη επιχειρηματικότητα και τις μμε, αλλά και τη παράλληλη εμπλοκή των ενδιαφερομένων μερών. Το Υπουργείο Οικονομίας και Οικονομικών στα πλαίσια της διοίκησης δια του παραδείγματος αναπτύσσει ενημερωτικά εργαλεία για το σύστημα δημοσίων προμηθειών που βασίζεται σε περιβαλλοντικά κριτήρια (GPP) και έχει θεσπίσει ένα βραβείο, το οποίο είναι ένα δέντρο προς φύτευση για την επιχείρηση που βραβεύεται. Η ανάπτυξη, επίσης, το 2005 του εθνικού κέντρου για την ΕΚΕ (I- CSR) αποτελεί ένα κέντρο έρευνας σε εφαρμοσμένο επίπεδο στην Ιταλία, και προκύπτει βασισμένο στη συνεργασία της Ένωσης των Εμπορικών Επιμελητηρίων με το Πανεπιστήμιο Bocconi, κάτι που τη καθιστά αξιοσημείωτη δράση. Το Πανεπιστήμιο, επίσης, LUISS Guido Carli της Ρώμης έχει αναπτύξει ερευνητικές δραστηριότητες στην επιχειρηματικότητα και την διασύνδεση της ΕΚΕ (ΟΟΣΑ) με τις μμε (EC, 2007a; 2011; Albareda et al., 2006).

Η διάχυση της ΕΚΕ σε τοπικό επίπεδο ή πιο εύστοχα περιφερειακό είναι αξιοσημείωτη και για το γεγονός ότι συγκεκριμένες περιφέρειες όπως της Τοσκάνης και της Εμίλια Ρομάνια με πρωτεύουσα τη Μπολόνια είναι αξιοσημείωτες. Η Τοσκάνη έχει αναπτύξει τοπικές δημόσιες πολιτικές ανάπτυξης και προώθηση της ΕΚΕ μέσα από οικονομικές ενισχύσεις σε μμε για πιστοποίηση με SA 8000 καλύπτοντας το 50%, στο πλαίσιο του προγράμματος “Ettica nelle Attivita Produtive”. Η προώθηση της πιστοποίησης υπηρεσιών με την ετικέτα αυτή αναπτύχθηκε και στις δημόσιες υπηρεσίες όπως για παράδειγμα στις δημόσιες μεταφορές. Η ανάπτυξη, επίσης, σε επίπεδο περιφέρειας γραφείου εξυπηρέτησης και ενημέρωσης σχετικό με την προώθηση και ενημέρωση των επιχειρήσεων για την ΕΚΕ, την επιχειρηματικότητα και τα πιθανά οφέλη βασίστηκε σε συνέργεια των τοπικών κοινωνικών εταίρων (Commissione Etica Regionale per RSI, Fabrica Ettica website). Η Τοσκάνη έχει ως πολιτικό αντικείμενο τις μμε στις τοπικές δημόσιες πολιτικές, κάτι που γίνεται αντιληπτό από το δίκτυο Eric Action που στοχεύει στην ανταλλαγή καλών πρακτικών με άλλες δέκα περιφέρειες της ΕΕ. Η περιφέρεια, επίσης, της Εμίλια Ρομάνια έχει αναπτύξει περιφερειακή νομοθεσία για οικονομική υποστήριξη δράσεων ΕΚΕ σε επιχειρηματικές δραστηριότητες στον αγροτικό τομέα και αυτό των τροφίμων. Η υποστήριξη αυτή αφορά υπηρεσίες και προϊόντα που

υιοθετούν το πλαίσιο της ΕΚΕ σε όλη την εφοδιαστική αλυσίδα από το παραγωγό στο καταναλωτή και αφορά τόσο ιδιωτικές επιχειρήσεις, όσο και συνεταιρισμούς. Η ανάπτυξη, επίσης, τοπικής πιστοποίησης ΕΚΕ για τις υπηρεσίες και τα προϊόντα μέσα από την ευρεία συμμετοχή των κοινωνικών φορέων της περιφέρειας και των μμε επιβεβαιώνει το χαρακτηρισμό του μοντέλου αυτού ως αγορά. Αυτό, ωστόσο, που αποτελεί αξιοσημείωτο στοιχείο στην αναφορά της ΕΕ για τις δημόσιες πολιτικές ΕΚΕ στην Ιταλία είναι ότι στην τοπική αυτή πιστοποίηση της Εμίλια Ρομάνια συνυπολογίζονται οι δείκτες από διεθνείς και ευρωπαϊκές πιστοποιήσεις όπως το EMAS, ISO, Ecolabel, SA 8000, OHSAS 18001. Αντίστοιχες δημόσιες πολιτικές ΕΚΕ σε επίπεδο κανονιστικό έχουν αναπτύξει οι περιφέρειες Umbria αλλά και η επαρχία του Chieti στη περιφέρεια του Ambruzzo στη Κεντρική Ιταλία τόσο για τις επιχειρήσεις όσο και το δημόσιο τομέα (σύστημα προμηθειών). Οι μμε σε περιφερειακό επίπεδο ενισχύονται σημαντικά από τις παραπάνω περιφερειακές πολιτικές και η Ιταλική Κυβέρνηση από το 2009 έχει αναπτύξει στρατηγική ενημέρωσης καλών πρακτικών. Τα πολιτικά εργαλεία που η Ιταλία έχει αναπτύξει στην διασύνδεση της ΕΚΕ με τις μμε βασίζονται σε υβριδικά εργαλεία, ενώ συμμετέχουν οι τοπικές κοινωνίες (περιφέρεια, επιμελητήρια), η κεντρική διοίκηση και διεθνείς οργανισμοί (ΕΕ, ΟΟΣΑ). Η προώθηση της τυπολογίας του ΟΟΣΑ για την ΕΚΕ στις μμε είναι αξιοσημείωτη επίσης σε περιφερειακό επίπεδο, όπου οι παραπάνω τοπικές αυτοδιοικήσεις όπως και αυτές της Βενετίας, της Λομβαρδίας, του Λάτσιο, του Marche και της Liguria έχουν αναπτύξει σημαντικές πρωτοβουλίες. Η ανάπτυξη συνεργιών για επέκταση της ΕΚΕ στις μμε περιλαμβάνει αξιοσημείωτες συνέργειες με τα τοπικά ακαδημαϊκά και ερευνητικά ιδρύματα (Istituto Guglielmo Tagliacarne), τις εμπορικές ενώσεις, τα επιμελητήρια, τις ενώσεις καταναλωτών και τις τράπεζες. Τα εμπορικά, επίσης, επιμελητήρια σε συνδυασμό με τη τοπική αυτοδιοίκηση έχουν αναπτύξει οικονομικά εργαλεία ενίσχυσης για πιστοποιήσεις όπως η SA 8000 και του Forest Stewardship Council με αναφορά στην εφοδιαστική αλυσίδα και το διεθνή προσανατολισμό της τοπικής επιχειρηματικότητας (EC, 2007a; 2011).

Σε εθνικό επίπεδο η Ένωση Τραπεζών και Επιχειρηματιών σε συνεργασία με την Κυβέρνηση έχουν αναπτύξει από το 2009 νομοθεσία, σχετικά με το ότι η ετήσια οικονομική αναφορά θα πρέπει να είναι εναρμονισμένη με την οδηγία της ΕΕ Modernization Act. Από το 2010 έχουν εμπλουτίσει το παραπάνω κανονισμό με

κριτήρια μη οικονομικής ετήσιας αναφοράς. Η Ιταλία, επίσης, από το 2007 έχει αναπτύξει ένα σχέδιο στο βιομηχανικό εθνικό τομέα αντιμετώπισης της κλιματικής αλλαγής βασισμένο στη προώθηση νέας τεχνολογίας και έρευνας (Industrial Innovation Project, Industria 2015 Strategy). Το σχέδιο αυτό βασίζεται στη δημόσια πολιτική της Ιταλίας για περιβαλλοντικό εξορθολογισμό των επιχειρήσεων της και προώθηση της ΕΚΕ στο ζήτημα της κλιματικής αλλαγής μέσα από ενημερωτικά και οικονομικά εργαλεία. Το Energy Efficiency for Competitiveness project (2010) αφορά τη περιβαλλοντική καινοτομία στις βιομηχανίες και ήταν συνολικής αξίας 500 εκ Ευρώ (τα 200 εκ είναι κρατική οικονομική ενίσχυση, τα 51 εκ από τις περιφέρειες). Το Sustainable Mobility project αποτελεί ακόμα μία δράση βασισμένη σε συνέργειες στο τομέα των μεταφορών και της αυτοκινητοβιομηχανίας με στόχο τη περιβαλλοντική καινοτομία και είχε συνολικό κόστος 450 εκ. Ευρώ (180 εκ. Ευρώ από τη Κυβέρνηση και 24 εκ. Ευρώ από τις περιφέρειες) (EC, 2007a; 2011).

Ισπανία: Το κράτος μέλος αυτό της μεσογειακής ευρωπαϊκής περιφέρειας αποτελεί τη δεύτερη μεγαλύτερη χώρα γεωγραφικά αλλά και σε επίπεδο οικονομίας, βιομηχανίας και αγροτικής οικονομίας. Η διοικητική δομή της Ισπανίας με αποκεντρωμένες διοικήσεις στα όρια της αυτονομίας έχει ως αποτέλεσμα οι δημόσιες πολιτικές ΕΚΕ και αειφόρου ανάπτυξης να διαμορφώνονται τόσο σε κεντρικό πολιτικό επίπεδο όσο και σε περιφερειακό. Η διασύνδεση κανονιστικών πολιτικών εργαλείων όσο και λιγότερο παραδοσιακών εργαλείων όπως συνέργειες, επικοινωνίας και διαβούλευσης διαμορφώνουν ένα ιδιαίτερα σύνθετο πεδίο διακυβέρνησης στο οποίο αναπτύσσονται δημόσιες πολιτικές ΕΚΕ (EC, 2007a; 2011).

Η Ισπανία περιέχει στις δημόσιες πολιτικές για την ΕΚΕ ζητήματα κοινωνικής πολιτικής, ΚΥΕ (Working Group on Socially Responsible Investment) εταιρικής διακυβέρνησης και αειφόρου ανάπτυξης και από το 2008 διαβουλευόταν νομοθεσία για ετήσιες αναφορές ΕΚΕ στον ευρύτερο δημόσιο τομέα που ολοκληρώθηκε το 2010 (Sustainable Economic Law). Η διασύνδεση μάλιστα με τη στρατηγική για την αειφόρο ανάπτυξη στο σημείο που αφορά τη συνδρομή των επιχειρήσεων σε αυτή, λαμβάνει χώρα από την αρχή του 21ου αιώνα σε μια ιδιαίτερα αναπτυξιακή περίοδο για την Ισπανία αναφορικά με τους κοινωνικούς, οικονομικούς και κοινωνικούς της δείκτες μέχρι και τη κρίση. Το 2007 η Ισπανία συντάσσει τη στρατηγική Climate Change and Clean Energy και το 2008 συστήνεται το κυβερνητικό Συμβούλιο ΕΚΕ

με γνωμοδοτική δραστηριότητα σε επίπεδο διαμόρφωσης δημόσιας πολιτικής και νομοθεσίας το 2010 για την οικονομία της αειφόρου ανάπτυξης με αναφορά στην ΕΚΕ και την επιχειρηματικότητα στις μμε (άρθρο 37). Η δημόσια πολιτική αυτή βασίζεται σε συνέργειες για τη προώθηση της ετήσιας αναφοράς με το Spanish Credit Institute στους πελάτες της τράπεζας Caja Navarra. Το 2010 το Υπουργείο Εργασίας αναπτύσσει τη νομοθεσία TIN/310/2010 για την ανάπτυξη και επιβράβευση της ΕΚΕ στις μμε μέσα από βραβεία, οικονομικά εργαλεία και ενημερωτικές δράσεις. Η μετάβαση των κριτηρίων ΕΚΕ στο σύστημα δημοσίων συμβάσεων είναι μια δημοφιλής δημόσια πολιτική για την ενθάρρυνση των επιχειρήσεων, ώστε να εναρμονιστούν με τα κριτήρια ΕΚΕ τα τελευταία χρόνια είναι επίσης αξιοσημείωτη δράση (EC, 2007a; 2011).

Οι Ισπανικές δράσεις σε κεντρικό πολιτικό επίπεδο εμφανίζονται το 1996 με implicit χαρακτηριστικά μέσα από τη δημόσια πολιτική ΕΚΕ στο Ινστιτούτο για τις Γυναίκες και σε συνεργασία με τις επιχειρήσεις για την προώθηση ενός σχεδίου δράσης ισότητας των γυναικών στους χώρους εργασίας. Το Optimal Programme συγχρηματοδοτήθηκε από την ΕΕ μετά από απόφαση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου στα πλαίσια καλών πρακτικών της ΕΕ και της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής για την Απασχόληση. Η διασύνδεση, ωστόσο, σε επίπεδο κεντρικής πολιτικής με την ΕΚΕ και την αειφόρο ανάπτυξη έγινε από το 2005 (explicit CSR) με την δημιουργία ενός Συμβουλίου τεχνικής υποστήριξης από ειδικούς για την ΕΚΕ από το Υπουργείο Εργασία και κοινωνικών ζητημάτων. Το συμβούλιο αυτό αποτελείται από 47 μέλη με στόχο την επικοινωνιακή στρατηγική για την ΕΚΕ, την ανάδειξη της εθελοντικής της φύσης και τη διασύνδεση της με την αειφόρο ανάπτυξη. Η ανάπτυξη εννέα δεικτών αειφορίας, η μέτρηση της επιτυχίας της στρατηγικής ΕΚΕ και του αντίκτυπου στην Ισπανία αποτελούν αντικείμενα δράσης για το Συμβούλιο. Το 2006 το Ισπανικό Κοινοβούλιο προωθεί μέτρα για την ανάπτυξη αναφορών ΕΚΕ από τις επιχειρήσεις, με την ταυτόχρονη συμμετοχή των ενδιαφερομένων μερών. Η ανάπτυξη, ωστόσο, νομοθεσίας επικουρικά για τη προώθηση της ΕΚΕ στους χώρους εργασίας όπως η νομοθεσία για την ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών το 2007 και η πρωτοβουλία Organic Act το 2007, αποτελεί τη μετουσίωση σε νομοθεσία τριών οδηγιών της ΕΕ για το ίδιο ζήτημα. Τα ζητήματα που αφορούν οι νομοθετικές αυτές δράσεις περιέχουν ζητήματα γυναικείας αντιπροσώπευσης στη λήψη των αποφάσεων

μεγάλων επιχειρήσεων, της επαγγελματικής εξέλιξης και της προστασίας της οικογένειας (Plan Concilia) (EC, 2007a; 2011).

Η Ισπανία, όπως και η Ιταλία, λόγω της σημαντικής αποκέντρωσης της δημόσιας διοίκησης στις περιφέρειες και την τοπική αυτοδιοίκηση έχει αναπτύξει δημόσιες πολιτικές ΕΚΕ. Οι δημόσιες πολιτικές αυτές βασίζονται είτε σε οικονομικά πολιτικά εργαλεία μέσα από επιδοτήσεις και κίνητρα σε επιχειρήσεις όπως στη περίπτωση της Κυβέρνησης της Ανδαλουσίας και το Δήμο της Σεβίλλης για το Equal. Η χρήση επικοινωνιακών εργαλείων αλλά και αυτών της μεταφοράς γνώσης είναι, επίσης, δημοφιλής σε αυτή των Βαλεαρίδων μέσα από τη χρήση ενός Οδηγού για την ΕΚΕ (CSR Guide) στις τοπικές επιχειρήσεις για το εμπόριο και τη βιομηχανία από το αντίστοιχο συμβούλιο της περιφέρειας. Η προώθηση της ΕΚΕ στις μμε της Βαρκελώνης αλλά και η ανάπτυξη φόρμουλας οικονομικών, επικοινωνιακών (βραβείων) και κανονιστικών εργαλείων (τοπική νομοθεσία) από τη Κυβέρνηση της Εξτραμαδούρας αποτελούν τις σπουδαιότερες καλές πρακτικές που αναφέρει η έρευνα της αρμόδιας επιτροπής της ΕΕ (2007α,2011).

Πορτογαλία: Οι δημόσιες πολιτικές ΕΚΕ στη Πορτογαλία λαμβάνουν χώρα μεταξύ των Υπουργείων Εργασίας και Οικονομίας προσπαθώντας να εναρμονίσουν τις κατευθυντήριες γραμμές της ΕΕ για την ΕΚΕ με εκείνες της αειφόρου ανάπτυξης. Οι δημόσιες πολιτικές λαμβάνουν χώρα σε κεντρικό επίπεδο και έχουν κυρίως ενημερωτικό χαρακτήρα μέσα από το εθνικό παρατηρητήριο για τις εργασιακές σχέσεις και την εποπτεία του αρμόδιου Υπουργείου κυρίως με δράσεις κατάρτισης των ελεγκτών για την αναγνώριση καλών πρακτικών ΕΚΕ. Η ανάπτυξη, επίσης, ενημερωτικών δράσεων σε μμε και εργαζομένους από το 2003 και το 2004 βασίζονται σε κοινωνικά ζητήματα πολιτικής στο χώρο της εργασία με θέμα το κοινωνικό ρατσισμό και το κοινωνικό αποκλεισμό σε ευπαθείς ομάδες του πληθυσμού (Grace, The integration of People with Disabilities in Enterprises: How to act, Todo o terreno project, Dialogo Social e Igualde nas Empresas, CSR towards people with disabilities). Σε εθνικό επίπεδο το αρμόδιο Υπουργείο με το Ινστιτούτο Απασχόλησης και πρακτικής με στόχο τη καταπολέμηση της ανεργίας και την ένταξη στην αγορά εργασίας ανέπτυξε σε συνεργασία με τις επιχειρήσεις το πρόγραμμα “Job creation programme and modality-recruitment support” για ειδικές κοινωνικές ομάδες, με στόχο την ανάπτυξη συμβάσεων εργασίας αορίστου ή ορισμένου χρόνου.

Σε κεντρικό πολιτικό επίπεδο η ανάπτυξη και προώθηση του προγράμματος Equal, τεχνολογικής καινοτομίας, επανένταξης στην αγορά εργασίας και προώθησης της ΕΚΕ στις μμε λαμβάνει χώρα από το Υπουργείο Εργασίας από το 2002-2006 και σχετίζεται με την εθνική κοινωνική πολιτική. Η ανάπτυξη ενός κώδικα ΕΚΕ βασισμένο σε συνέργειες δημοσίου-ιδιωτικού στις μμε με χρήση πιστοποιήσεων αποτελεί στόχο για τη Πορτογαλία με την διαμεσολάβηση εξωτερικών παρατηρητών (APQ, APEE, FFE, PME Responsavel). Η ανάπτυξη, επίσης, βραβείων ορθών επιχειρηματικών πρακτικών σε ετήσια βάση από το Υπουργείο και το εθνικό Ινστιτούτο Εκπαίδευσης και Απασχόλησης (IEFP) όπως το Merit Award, Manuel Lopez Award, Agostino Roseta award, Prevenir Mais Viver Melhor no Trabalho έχουν ως αντικείμενο κοινωνικά ζητήματα στους ιδιωτικούς χώρους εργασίας και του ευρύτερου δημοσίου τομέα για άτομα με ειδικές ανάγκες-αναπηρία, τη πρόληψη ζητημάτων υγείας και υγιεινής στο χώρο εργασίας και τους τρόπους λήψης συλλογικών αποφάσεων ή αντιπροσώπευσης. Η έμφαση, ωστόσο, στις μμε είναι αξιωματική σε επίπεδο εκπαίδευσης και κατάρτισης αλλά και ανάδειξης καλών πρακτικών με συνέργειες σε ευρωπαϊκό επίπεδο με την Αυστρία, τις Κάτω χώρες, την Ιταλία, την Εσθονία και την Ουγγαρία. Οι πρωτοβουλίες αυτές τόσο σε κοινοτικό επίπεδο όσο και εθνικό έχουν ως στόχο την άντληση πληροφορήσης και τεχνικών προώθησης της ΕΚΕ σε χώρες με περισσότερο ή λιγότερο αναπτυγμένες τις πολιτικές δράσεις ΕΚΕ όπως η Πορτογαλία. Επιπρόσθετα οι δράσεις αυτές αφορούν την ενημέρωση σχετικά με τη διεθνή ορολογία και επιχειρηματικές στρατηγικές στο διεθνές εμπόριο και τις αγορές στην Ευρώπη μέσα από το πρόγραμμα Leonardo Da Vinci από τον οργανισμό CECOA. Οι πρωτοβουλίες αυτές εμπλέκουν το ζήτημα της ΕΚΕ σε αυτό της εφοδιαστικής αλυσίδας με τη πρωτοβουλία Labor Platform-“Companies and HIV” το 2008 έχοντας διεθνή προσανατολισμό σε χώρες με Πορτογαλική γλώσσα (EC.2007a,2011).

Το 2008 αναπτύχθηκε η δημόσια πολιτική ΕΚΕ για ετήσιες εκθέσεις στο κρατικό και ευρύτερο δημόσιο τομέα τόσο μέσα από νομοθεσία όσο και από Υπουργική απόφαση για τις αρχές της ορθής εταιρικής διακυβέρνησης των ΔΕΚΟ. Το σημαντικό στοιχείο για την Πορτογαλία, επίσης, είναι ότι αποτελεί το μοναδικό κράτος-μέλος μέχρι το 2010 που έχει αναπτύξει νομοθεσία με κυρώσεις στο σύστημα δημοσίων συμβάσεων. Η κατεύθυνση που η Κυβέρνηση έχει υιοθετήσει αναφορικά με τα είδη δημοσίων συμβάσεων και αναφέρθηκαν παραπάνω, είναι εκείνες που επικεντρώνονται στα

πράσινα χαρακτηριστικά, κάτι που αποτελεί και μέρος της εθνικής στρατηγικής για τη μείωση των ρύπων. Η διασύνδεση, τέλος, της επιχειρηματικότητας με την ΕΚΕ και την εμπλοκή των μμε γίνεται μέσα από το πλαίσιο της ανάπτυξης της κοινωνικής οικονομίας τον Αύγουστο του 2010 με το αρμόδιο εθνικό συμβούλιο (National Council for Social Economy, Support Programme for the Development of Social Economy). Οι ενημερωτικές δράσεις από τη Κυβέρνηση της Πορτογαλίας το 2008-2009 έγιναν εντατικότερες στο ζήτημα της διασύνδεσης ΕΚΕ με τις μμε προκειμένου να ενισχυθεί η τοπική οικονομία (Social Responsibility in SMEs) αλλά και το πράσινο επιχειρείν στις μμε (SMEs Social Project, Energy, Environment and Social Responsibility, CSR-SME Initiative in Tourism). Η διασύνδεση της επιχειρηματικότητας στο αντικείμενο της ΕΚΕ και της αειφόρου ανάπτυξης διασυνδέονται από το 2010 με τις δημόσιες πολιτικές ΚΥΕ. Η προώθηση της κοινωνικής οικονομίας-επιχειρηματικότητας και της ΕΚΕ βασίζεται, επίσης, και σε οικονομικά εργαλεία με τη χορήγηση μικρών οικονομικών ενισχύσεων με στόχο την ανάπτυξη της απασχόλησης και της επιχειρηματικότητας ατόμων με δυσκολίες ένταξης στην αγορά εργασίας (EC, 2007a; 2011).

Ελλάδα: Το κράτος μέλος αυτό αποτελεί ένα από τα λιγότερο προχωρημένα στα ζητήματα δημόσιας πολιτικής ΕΚΕ, ενώ το πολιτικό του ύφος αναπτύσσεται έμμεσα και σε αλληλεπίδραση με άλλα πεδία όπως η κοινωνική πολιτική, η αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής, η αγροτική πολιτική, η πολιτική για το περιβάλλον, η αειφόρος ανάπτυξη και η πολιτική ανάπτυξης της επιχειρηματικότητας. Σε επίπεδο κοινωνίας το ζήτημα της ΕΚΕ είναι αναπτυσσόμενο, ειδικά μετά το 2009 και τη κρίση, ενώ σε επίπεδο πρωτοβουλιών αξιοσημείωτη είναι η αναφορά σε δίκτυα επιχειρήσεων για την ΕΚΕ. Το Δίκτυο για την Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη ιδρύθηκε το 2000 και αποτελεί ιδιωτική πρωτοβουλία μεταξύ δεκατριών επιχειρήσεων, είναι μέλος του CSR Europe και συνεργάζεται με το κράτος σε πεδία πολιτικής. Άλλες ιδιωτικές πρωτοβουλίες είναι εκείνες των ετησίων βραβείων Bravo ή του Great place to work που είναι σημαντικές και ενθαρρύνονται από το κράτος.

Σε επίπεδο κεντρικής πολιτικής η ΕΚΕ όπως προκύπτει από τα παραπάνω εντοπίζεται μέσα στις πολιτικές του Υπουργείου Εργασίας, του Περιβάλλοντος, της Οικονομίας και της Ανάπτυξης. Η διασύνδεση, ωστόσο, της ΕΚΕ με την αειφόρο ανάπτυξη δεν έγινε με τον πιο ορθό τρόπο στο παρελθόν και την στρατηγική το 2002. Αυτό που

έγινε, όμως, σε εφαρμοσμένο πολιτικό επίπεδο τα επόμενα χρόνια είναι το ότι η ΕΚΕ ως πεδίο πολιτικής προωθήθηκε με έμμεσο τρόπο μέσα από επιχειρησιακά προγράμματα των Κοινοτικών Πλασίων Στήριξης και σε πεδία πολιτικής όπως του περιβάλλοντος, της οικονομικής ανταγωνιστικότητας και της κοινωνικής συνοχής. Το 4ο Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης και τα προηγούμενα αποτέλεσαν επιταχυντές στη διασύνδεση της επιχειρηματικότητας με την ΕΚΕ και την αειφόρο ανάπτυξη. Αυτό έγινε μέσα από προγράμματα όπως το Εθνικό Στρατηγικό Σχέδιο Αγροτικής Ανάπτυξης Αλέξανδρος Μπαλτατζής για την ύπαιθρο και του ΕΣΠΑ (φωτοβολταϊκά στις στέγες, τις πράσινες επιχειρήσεις, το πράσινο τουρισμό, τον εναλλακτικό τουρισμό, τις βιολογικές-εναλλακτικές καλλιέργειες και τις καινοτομικές επιχειρήσεις) (EC.2007a,2011). Οι πολιτικές, ωστόσο, αυτές δεν βασίζονται σε διακριτή στρατηγική και επιβεβαιώνουν τον χαρακτηρισμό της Ελλάδας ως αναπτυσσόμενη στο πολιτικό πεδίο της ΕΚΕ. Μια άλλη, ωστόσο, προωθητική ενέργεια και έμμεση μορφή χρηματοδότησης για την ΕΚΕ αποτέλεσε ο Νόμος 3525/2007 για τη χορηγία πολιτιστικού χαρακτήρα που καταλήγει σε φοροαπαλλαγή. Στο Άρθρο 12 παράγραφος 1. ενδεικτικά αναφέρεται ότι: “Το χρηματικό ποσό ή η αξία της παροχής, μετά από χρηματική αποτίμηση αυτής από ειδική εκτιμητική επιτροπή, που προσφέρεται ως πολιτιστική χορηγία, σύμφωνα με τις διατάξεις του παρόντος νόμου, εκπίπτει εξ ολοκλήρου από το φορολογητέο εισόδημα του φορολογουμένου ή τα ακαθάριστα εισοδήματα της επιχείρησης που προσέφεραν τη χορηγία. Το αφαιρούμενο συνολικό ποσό δεν μπορεί να υπερβαίνει το τριάντα τοις εκατό (30%) του συνολικού φορολογούμενου εισοδήματος ή των καθαρών κερδών που προκύπτουν από τα βιβλία της επιχείρησης που προσέφερε τη χορηγία” (EC, 2007a; 2011). Άλλες πρωτοβουλίες που μπορούν να αναφερθούν είναι το κανονιστικό πλαίσιο στο σύστημα των δημοσίων συμβάσεων που αναφέρεται σε διάφορα κριτήρια ΕΚΕ ή αειφόρου ανάπτυξης όπως ορίζουν οι Νόμοι για τις Δημόσιες Συμβάσεις Κοινωνικής Αναφοράς στο Άρθρο 16 του Ν. 4019/2011, και οι Πράσινες Δημόσιες Συμβάσεις στο Άρθρο 18 του Ν. 3855/2010. Συνοψίζοντας, η Ελλάδα δεν θεωρείται στα γενικά χαρακτηριστικά της ένα ενεργό κράτος μέλος (Iaggard) στην ΕΕ, παρά τι διαβεβαιώσεις από το αρμόδιο Υπουργείο ότι το καλοκαίρι του 2014 θα είναι έτοιμη η εθνική στρατηγική για την ΕΚΕ και θα τεθεί σε διαβούλευση (EMEA,2014) αλλά και τη συμβολή της Ελληνικής Προεδρίας της ΕΕ στη πρόταση για οδηγία ετήσιων αναφορών τον Απρίλιο του 2014 (Commission, 2014). Αναλυτικότερα στο επόμενο κεφάλαιο γίνεται ειδική αναφορά στη περίπτωση της

Ελλάδας και του ζητήματος της ΕΚΕ σε επίπεδο κοινωνίας, πολιτικής και επιχειρήσεων.

3.6.5. Οι δημόσιες πολιτικές ΕΚΕ και τα πολιτικά εργαλεία:

Η παραπάνω κατηγοριοποίηση των δημοσίων πολιτικών ΕΚΕ βασίζεται σε πεδία πολιτικής και συνεργιών που κατηγοριοποιούνται με αναφορά των πολιτικών εργαλείων όπως αναφέρει η Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2007, 2010) και σχετικές μελέτες αναφορικά με τις δημόσιες πολιτικές αειφόρου ανάπτυξης και ΕΚΕ στην ΕΕ και μέρος των κρατών μελών της. Όσον αφορά τα πεδία ανάπτυξης των δημοσίων πολιτικών αυτά είναι τα παρακάτω με βάση τη πολύ χρήσιμη κατηγοριοποίηση των Albareda et al., (2007,2009):

1. CSR in Governments: Το πεδίο αυτό παρά το ότι φαίνεται παράδοξο για το παραδοσιακό business case εννοιολογικό περιεχόμενο της ΕΚΕ διαχρονικά αναφέρεται στις συνέργειες και τις δημόσιες πολιτικές που αναπτύσσονται τόσο από το κράτος κεντρικά όσο και μεταξύ της δημόσιας διοίκησης, της τοπικής αυτοδιοίκησης και του ευρύτερου δημόσιου τομέα (δημόσιες επιχειρήσεις ή ακαδημαϊκά ιδρύματα) (Albareda et al., 2007). Ο συμμετοχικός ή πρωταγωνιστικός ρόλος του κράτους στην ΕΕ σε ζητήματα ΕΚΕ αποτελεί χαρακτηριστικό των δημοσίων πολιτικών στην Ευρώπη τόσο σε χώρες Αγγλοσαξονικές όσο και στις υπόλοιπες όπως άλλωστε διαφαίνεται από τη βιβλιογραφία. Η σημασία του δημόσιου τομέα στην ΕΕ και τα κράτη, με το ρυθμιστικό του ρόλο στη δομή της αγοράς, της κοινωνικής πρόνοιας και της εταιρικής διακυβέρνησης επηρεάζει σημαντικά την εννοιολογική εξέλιξη της ΕΚΕ μετά τη δεκαετία του '90. Οι περισσότερες Κυβερνήσεις στα κράτη-μέλη αναπτύσσουν δημόσιες πολιτικές ΕΚΕ με στόχο τη διοίκηση δια του παραδείγματος την εφαρμογή πιστοποιήσεων ποιότητας, κριτηρίων στο σύστημα δημοσίων συμβάσεων, την ανάπτυξη σχεδίου δράσης, την προώθηση ή δημιουργία πιστοποιήσεων (ISO, EMAS, GRI) και την υποστήριξη της έρευνας ή τη δημιουργία προγραμμάτων σπουδών σχετικά με το αντικείμενο της ΕΚΕ στα ακαδημαϊκά ιδρύματα. Αυτό, ωστόσο, που δημιουργεί σημαντικό ερευνητικό ενδιαφέρον είναι η ολοένα και αυξανόμενη εμπλοκή της ΕΚΕ στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής ΕΚΕ τόσο από τα κράτη μέλη όσο και από την ΕΕ σε διάφορα ζητήματα όπως το διεθνές εμπόριο, η προώθηση του ευρωπαϊκού πλαίσιο εταιρικής διακυβέρνησης και του ευρωπαϊκού κοινωνικού μοντέλου μέσα από την ΕΚΕ στις

διεθνείς συμβάσεις και πολιτικές για την αειφόρο ανάπτυξη (Albareda et al., 2007; 2008; 2009; EC, 2007a; 2011).

2. CSR in government-business relationships: Όπως γίνεται αντιληπτό από τα παραπάνω στοιχεία η συνέργεια αυτή είναι ιδιαίτερος δημοφιλής (Albareda et al, 2007) τόσο σε κράτη μέλη με παράδοση στο κορπορατισμό και το μοντέλο της συντονισμένης οικονομίας της αγοράς όσο και σε αυτό της φιλελεύθερης οικονομίας της αγοράς όπως το Ηνωμένο Βασίλειο και η Ιρλανδία. Αυτό που είναι αξιοσημείωτο στο αντικείμενο πολλών συνεργιών είναι η αντιμετώπιση του σκεπτικισμού τόσο από τις επιχειρήσεων όσο και από το κράτος και τη κοινωνία (ΜΚΟ, Ενώσεις πολιτών) μέσα από καλή πίστη. Αυτό που έχει, επίσης, σημασία στο πεδίο αυτό είναι η ανάπτυξη των δημόσιων πολιτικών που δεν αφορούν μόνο τις πολυεθνικές επιχειρήσεις ή την εφοδιαστική τους αλυσίδα αλλά και τις μμε. Η ανάπτυξη συνεργιών τόσο μεταξύ των πολυεθνικών όσο και με τα τοπικά εμπορικά επιμελητήρια στοχεύουν στην ανάπτυξη και ανάλυση της ΕΚΕ με στόχο τις μμε στα κράτη μέλη της Ένωσης, αφού εκτός από σημαντικό αριθμό κατέχουν σημαντική θέση στο εμπορικό ισοζύγιο. Η ανάπτυξη των δημοσίων πολιτικών αυτών στοχεύει στην ενθάρρυνση των συνεργιών και της αυτοοργάνωσης αναφορικά με την ΕΚΕ σε ζητήματα επιχειρηματικότητας, επενδύσεων, φιλανθρωπικών δράσεων, δημιουργία ευνοϊκής θέσης στην αγορά, ανάπτυξης μηχανισμών ανταγωνιστικότητας (Albareda et al., 2007; 2008; 2009; EC, 2007a; 2011).

3. CSR in government-society relationships: Το πεδίο αυτό των δημοσίων πολιτικών αφορά συνέργειες μεταξύ του κράτους και της κοινωνίας των πολιτών μέσα από συνεργασίες με ΜΚΟ (περιβαλλοντικές, καταναλωτών, ανθρωπίνων δικαιωμάτων), επαγγελματικούς συλλόγους (εργοδοτών-εργαζομένων), ενώσεις καταναλωτών με τοπική και διεθνή εμβέλεια (Albareda et al., 2007) Οι δημόσιες πολιτικές ΕΚΕ που αναπτύσσονται από τις συνέργειες στοχεύουν στην ενημέρωση, την αφύπνιση και τη υποκίνηση της κοινωνίας, των πολιτών-καταναλωτών για την ΕΚΕ αλλά και την ανάπτυξη επικουρικών μηχανισμών ελέγχου ή έρευνας των συμφώνων ποιότητας, των διεθνών πιστοποιήσεων και μηχανισμών ΕΚΕ. Η υποκίνηση αυτή των καταναλωτών χαρακτηρίζεται από τη δυναμική της σε οικονομίες αναπτυγμένες και βασίζεται στην συνείδηση του καταναλωτή-πολίτη, η οποία σε πολλές περιπτώσεις διαμορφώνει μια νέα αγορά ή ένα νέο πλαίσιο αξιών με

τοπικά και διεθνή χαρακτηριστικά (Albareda et al.,2007; 2008; 2009; EC, 2007a; 2011).

4. Relational Model (CSR): Το πεδίο αυτών των συνεργιών αναφέρεται σε δημόσιες πολιτικές που ενθαρρύνονται από το κράτος και βασίζονται σε ευρύτατες συνέργειες οριζόντιας δομής μεταξύ των επιχειρήσεων και της κοινωνίας σε πολυμερές ή τριμερές επίπεδο (Albareda et al., 2007). Το πεδίο αυτό αναδεικνύει τις συνεργασίες σε επίπεδο αξιολόγησης, ανατροφοδότησης, ελέγχου και προώθησης πολιτικών ή σύνθεσης καλών πρακτικών στα παραπάνω πεδία δημόσιας πολιτικής. Η κατηγορία αυτή είναι ιδιαίτερος σύνθετη ειδικά όταν βασίζεται σε πολυεπίπεδες συνέργειες μεταξύ των κοινωνικών εταίρων, με τις κυβερνήσεις ή με άλλα κράτη μέλη της ΕΕ και της διεθνούς κοινότητας (π.χ.Ethical Trade Initiative). Το πεδίο αυτό συνεργιών εγκολπώνει τα χαρακτηριστικά της τρίτης και τέταρτης γενιάς ΕΚΕ που περιγράφει ο Zadek (2007;2001;2006) και θέτει το ζήτημα της πολυεπίπεδης διακυβέρνησης (εταιρική, παγκόσμια, κοινωνική) σε ζητήματα ειδικά όπως αυτά της αειφόρου ανάπτυξης (Albareda et al.,2007; 2008; 2009; EC, 2007a; 2011).

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή αναφέρεται στην ΕΚΕ ήδη από τη Πράσινη Βίβλο ως τη μέθοδο μέσα από την οποία οι θεσμοί της ΕΕ και τα κράτη μέλη της θα ενθαρρύνουν τις ευρωπαϊκές μεγάλες και μικρομεσαίες επιχειρήσεις να συμβάλουν στην αειφόρο ανάπτυξη, για τη προστασία του περιβάλλοντος και για μία καλύτερη ευρωπαϊκή και διεθνή κοινωνία (Commission 2001a; 2002a; 2006; 2010b; 2011; EC, 2007a; 2011). Η αναφορά, ωστόσο, της ΕΚΕ το 2001 από την ΕΕ, ουσιαστικά εκδηλώνει τη πρόθεση της Ένωσης να αναπτύξει την explicit προσέγγιση που είδαμε παραπάνω (Matten and Moon,2008). Η διαμόρφωση αυτής της προσέγγισης το 2001 βασίζεται στη σύνθεση και χαρακτηρίζει την ΕΕ ως δυναμικό διεθνή δρώντα στο ζήτημα της ΕΚΕ. Η σύνθεση αυτή στη θεσμική διάσταση των δημοσίων πολιτικών και τη ποικιλία των πολιτικών εργαλείων στην ΕΕ διαμορφώνουν τη φυσιογνωμία CSR: Made in Europe, την οποία η ΕΕ χρησιμοποιεί για να καταστεί διεθνής πόλος αριστείας και να επιτύχει το στόχο του 2006. Σε θεσμικό επίπεδο θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί και η διαπίστωση της Επιτροπής (2009) ότι η ΕΚΕ σε επίπεδο πολιτικής διαμορφώνεται ανάμεσα στο γνωστό και ως θεσμικό τρίγωνο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, του συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης). Η στάση αυτή, τέλος, ολοκληρώνεται σε

πολιτικό επίπεδο στην ΕΕ και τα κράτη μέλη της μέσα από διάφορα είδη πολιτικών εργαλείων για την ΕΚΕ. Η βιβλιογραφία αναδεικνύει σημαντικά είδη τυπολογίας όπως των Fox. Et al (2002) από της Παγκόσμια Τράπεζα (mandatory, facilitating, partnering, endorsing), (Steurer, 2010) αλλά και της αρμόδιας Ευρωπαϊκής Επιτροπής (EC, 2011). Η τυπολογία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (EC,2011) επί της ουσίας ενσωματώνει τις παραπάνω δημόσιες πολιτικές στα κράτη μέλη και την ΕΕ στη κατηγοριοποίηση των πολιτικών εργαλείων για την ΕΚΕ. Οι κατηγορίες χωρίζονται σε πέντε και παρουσιάζονται συνοπτικά παρακάτω. Αυτές είναι:

Κανονιστικά / Νομοθετικά Εργαλεία: Τα είδη δημοσίων πολιτικών που απαντούν στη κατηγορία αυτή αναπτύσσονται σε επίπεδο κρατών μελών αλλά και της Ένωσης σε κεντρικό πολιτικό επίπεδο. Σε εφαρμοσμένο επίπεδο γίνεται μέσα από την ανάπτυξη νομοθεσίας με επικουρικά χαρακτηριστικά, οδηγίες και δεσμευτικούς κανόνες. Τα νομικά εργαλεία αφορούν νομικά κείμενα και δεσμεύσεις σχετικά με την αειφόρο ανάπτυξη και την ΕΚΕ που στόχο έχουν την τοποθέτηση των ζητημάτων στο δημόσιο και κοινωνικό διάλογο. Τα νομοθετικά, ωστόσο, εργαλεία των δημοσίων πολιτικών ΕΚΕ όπως είδαμε και παραπάνω αφορούν ζητήματα διαφάνειας, εγκυρότητας και πιστοποίησης όπως στη περίπτωση των αναφορών ή της καθιέρωσης ενός συστήματος δημοσίων συμβάσεων. Η χρήση, επίσης, της νομοθεσίας τόσο σε επίπεδο Ένωσης όσο και κρατών μελών βλέπουμε ότι διασυνδέεται με τη νομοθεσία για την αντιμετώπιση των μονοπωλίων, της περιβαλλοντικής νομοθεσίας και των κοινωνικά υπεύθυνων επενδύσεων από το δημόσιο. Η αύξηση της φορολογίας ή αντίστοιχα της μείωσης σε συγκεκριμένα είδη ή της απαγόρευσης υπηρεσιών ή προϊόντων αποτελεί παραδοσιακές πολιτικές προσεγγίσεις που υιοθετούνται σε κράτη-μέλη για το ζήτημα της ΕΚΕ. Αυτό, ωστόσο, που διαφοροποιεί τα σημερινά κανονιστικά εργαλεία είναι η ολοένα και αυξανόμενη οριζοντικοποίηση της διακυβέρνησης και δομής της εξουσίας τοπικά και προς την αγορά. Αυτό καταλήγει σε συμμετοχικές δομές τόσο στη διαμόρφωση τους όσο και την εφαρμογή τους (co-regulation, soft law), μιας και η παραδοσιακή κανονιστική προσέγγιση στο πεδίο της ΕΚΕ δεν είναι πάντοτε εφικτή. Η νομοθεσία σχετικά με την ΕΚΕ σε πολλά κράτη μέλη έχει επικουρικό χαρακτήρα στην εφαρμογή της, δεν βασίζεται στη παραδοσιακή κανονιστική υφή της και συνδυάζεται ακόμα με αυτές της εξαπάτησης καταναλωτή στη περίπτωση που χρησιμοποιούνται ανακριβή ή πλαστά πιστοποιητικά ΕΚΕ ή αειφορίας για ένα προϊόν ή υπηρεσία (Fairbrass, 2011; EC, 2011; Steurer,2009).

Οικονομικά και χρηματοοικονομικά εργαλεία: Τα συγκεκριμένα είδη πολιτικών εργαλείων αναπτύσσονται μέσα από εργαλεία οικονομικής ενίσχυσης, ενθάρρυνσης, φορολογικής ή φοροαπαλλακτικής πολιτικής, βραβεία και επιδοτήσεις με αντίκτυπο στην επιχειρηματικότητα και την αγορά. Τα οικονομικά εργαλεία, επίσης, εμπεριέχουν αντικίνητρα μέσα από ποινές, φόρους και έχουν στόχο όχι μόνο την ενθάρρυνση αλλά και την αντιμετώπιση μη ορθολογικών επιχειρηματικών δράσεων αναφορικά με κοινωνικά ή περιβαλλοντικά ζητήματα. Τα οικονομικά εργαλεία έχουν, επίσης, στόχο την υποκίνηση των επιχειρηματιών (π.χ. χρηματοδότηση) σε δράσεις ΕΚΕ και αειφόρου ανάπτυξης μέσα από τη διασύνδεση με τη καινοτομία και τη καλή φήμη. Η οικονομική διάσταση της ΕΚΕ και το ζήτημα της σχέσης οικονομικής αποδοτικότητας με ΕΚΕ σε επίπεδο ερευνητικό και επιχειρησιακό βοηθά στην ανάπτυξη επικουρικών οικονομικών εργαλείων. Στη συγκεκριμένη κατηγορία εντάσσεται και το εργαλείο της δημιουργίας αγοράς (market creation) μέσα από τη διασύνδεση τους για παράδειγμα με τη σύστημα δημοσίων συμβάσεων. Η αγορά και η ανάπτυξη οικονομικών εργαλείων και κινήτρων για την οικονομική αξία των ρύπων δημιουργεί, επίσης, αντικίνητρα για περιβαλλοντικά ανεύθυνες δράσεις (Green tax, polluter pays the principle) αλλά και κίνητρα σε μεταφορά τεχνογνωσίας ή αγοραπωλησία των ρύπων. Τα οικονομικά πολιτικά εργαλεία, ωστόσο, ποικίλουν ανάλογα με το μέγεθος της επιχείρησης αφού στη κατηγορία των μμε υπάρχουν σημαντικές δυσλειτουργίες ειδικά σε κράτη μέλη με χαμηλή ανταγωνιστικότητα ειδικά μετά και την οικονομική κρίση (EC,2011; Steurer,2009).

Ενημερωτικά Εργαλεία: Τα εργαλεία αυτά έχουν χαρακτήρα ενημερωτικό και στόχο έχουν την αφύπνιση των ενδιαφερομένων μερών για το ζήτημα της ΕΚΕ, τη πολιτική διάσταση του ζητήματος και την ευρωπαϊκή προσέγγιση ΕΚΕ. Αυτή λαμβάνει χώρα με δράσεις επικοινωνίας, τη χρήση ιστοσελίδων, εκπαιδευτικά προγράμματα, επίσημους εθνικούς οδηγούς κ.α. Ο ενημερωτικός χαρακτήρας δεν αφορά, ωστόσο, μόνο τη κοινή γνώμη ή τις επιχειρηματικές κοινότητες αλλά και τις ερευνητικές δράσεις. Οι δημόσιες πολιτικές που αφορούν την υποστήριξη της έρευνας και την διάχυση της στη Τριτοβάθμια ή Δευτεροβάθμια εκπαίδευση αποτελούν εφαρμοσμένες διαστάσεις των εργαλείων αυτών. Η χρήση των εργαλείων αυτών αρχικά είχε ως στόχο την δεκαετία του '80 και '90 την ενημέρωση του καταναλωτή, των παραγωγών ή των επιχειρήσεων για ορθές πρακτικές, αφού η διασύνδεση του περιβάλλοντος με κοινωνικά ή οικονομικά ζητήματα δεν ήταν

γνωστή. Η χρήση των ετικετών (labeling) και η σχετική ενημέρωση αποτελεί ένα κλασικό εργαλείο της κατηγορίας αυτής όπως άλλωστε στρατηγικές ενημέρωσης και επικοινωνίας του ζητήματος της ΕΚΕ (EC, 2011; Steurer,2009).

Εργαλεία ανάπτυξης Συνεργιών: Τα εργαλεία αυτά έχουν ως στόχο την ανάπτυξη συνεργιών και αλληλεπίδρασης μεταξύ των κοινωνικών εταίρων, των επιχειρήσεων και του δημοσίου μέσα από διμερείς ή τριμερείς συμφωνίες και φόρουμ συζήτησης. Αυτά αναπτύσσονται, όπως αναφέρθηκαν παραπάνω ανάλογα με το κράτος-μέλος, είτε με πρωτοβουλία του κράτους είτε με την υποστήριξη του κράτους. Η συμμετοχή των επιμελητηρίων, των κοινωνικών φορέων και των ΜΚΟ σε ένα διαδραστικό Forum συζήτησης αλλά και σχεδιασμού πολιτικής, οδηγεί ανάλογα με το κράτος μέλος και το επίπεδο οριζόντιας διακυβέρνησης σε συνέργειες με αντικείμενο σημεία ενημέρωσης, σήματα ποιότητας, μηχανισμούς αξιολόγησης κ.α.. Τα εργαλεία αυτά σε κράτη-μέλη με παράδοση σε οριζόντιες δομές διακυβέρνησης, κουλτούρα συνεργασίας και διαβούλευση είναι πολύ χρήσιμα, αφού αναδεικνύουν σημαντικές πολιτικές πρωτοβουλίες, δράσεις και καλές πρακτικές σε επίπεδο ΕΕ (EC,2011; Steurer,2009).

Υβριδικά Εργαλεία: τα εργαλεία αυτά δημόσιας πολιτικής βασίζονται στη σύνθεση των εργαλείων και ένωση δύο ή περισσότερων από τα παραπάνω εργαλεία. Σε επίπεδο πολιτικής δράσης συνδυάζουν τα παραπάνω είδη εργαλείων ανάλογα με το στόχο, την ανάγκη, τα ενδιαφερόμενα μέρη και το πεδίο. Η ανάλυση τους είναι σύνθετη και μπορεί να περιέχουν εργαλεία νομοθετικού περιεχομένου ταυτόχρονα με ενημερωτικού και οικονομικού όπως στη περίπτωση των ετικετών και σημάτων ποιότητας (EMAS, ISO κ.α.). Στα υβριδικά, επίσης, εργαλεία εντάσσονται και η ανάπτυξη σχεδίων δράσης που αναφέρθηκαν παραπάνω για τα κράτη μέλη σε συνδυασμό με τη παροχή κινήτρων αλλά και οι πολυμερείς συνέργειες βασισμένες σε οριζόντιες σε εθνικό και τοπικό επίπεδο (EC,2011; Steurer,2009).

3.7. Μικρομεσαίες Επιχειρήσεις, ΕΚΕ και Δημόσιες πολιτικές στην ΕΕ.

Οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις (μμε) στην οικονομία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) και της Ελλάδας αποτελούν εξαιρετικό οικονομικό, πολιτικό και αναπτυξιακό πεδίο που αντικατοπτρίζεται στην επιχειρηματική δομή των κρατών μελών, το εμπόριο και την αγορά εργασίας. Η πολυπλοκότητα της φύσης των μμε διαμορφώνουν ένα σύνθετο πεδίο έρευνας αλλά και σχεδιασμού δημόσιας πολιτικής για την ΕΚΕ και την αειφόρο ανάπτυξη. Η διαμόρφωση δημοσίων πολιτικών για το πεδίο των μμε είναι πολύ σημαντική στην ΕΕ και παρά τις καθυστερήσεις, η αρχική διασύνδεση των μμε με την ΕΚΕ ξεκινά με τη Πράσινη Βίβλο του 2001 όπου γίνεται αναφορά στη σημασία του ρόλου τους (Commission, 2001a). Το πεδίο αυτό πολιτικής έχει αποκτήσει σημαντική θέση στη ατζέντα ΕΚΕ της ΈΕ από το 2001 και το 2002 ενώ σε επίπεδο κρατών μελών είναι αρκετά (π.χ. Δανία, η Γερμανία ή η Ιταλία). Τα είδη των δημοσίων πολιτικών που εντοπίζονται στην Έκθεση της Επιτροπής και παρουσιάζονται παρακάτω, αφορούν τις μμε στη καταπολέμηση της κλιματικής αλλαγής, της προστασίας του περιβάλλοντος, το ρόλο τους στην εφοδιαστική αλυσίδα και τη κοινωνική οικονομία (Commission, 2001a; EC, 2007a; 2011).

Αυτό, ωστόσο, που αποτελεί δυναμικό πεδίο ανάλυσης στην ΕΕ είναι η επιχειρηματική λειτουργία των μμε και η σχέση της με το ζήτημα της ΕΚΕ που όπως στις μεγάλες επιχειρήσεις ή τις δημόσιες πολιτικές διαχωρίζεται από την άμεση διάσταση (explicit) και την έμμεση διάσταση (implicit) (Matten and Moon, 2008). Ο προβληματισμός αυτός είναι σημαντικός τόσο στη θεμελίωση γενικά των δημοσίων πολιτικών ΕΚΕ όσο και γι' αυτές που αφορούν τις μμε και το ρόλο τους στην ΕΕ. Η διαπίστωση, επίσης, που είναι χρήσιμη να ληφθεί υπόψη από τις Εκθέσεις της ΕΕ για την ΕΚΕ, είναι ότι παρά τη μεγάλη ανάγκη για διασύνδεση με τις μμε αυτό δεν είναι εύκολο. Αυτό γιατί, η πολιτική για την ΕΚΕ αναφέρεται κατά κύριο λόγο στο ρόλο των πολυεθνικών ή των μεγάλων επιχειρήσεων (δημοσίων-ιδιωτικών). Η διαπίστωση αυτή προκύπτει από τη βιβλιογραφία και παρουσιάζεται παρακάτω στις δημόσιες πολιτικές της ΕΕ για την ΕΚΕ (EC, 2011). Αυτό, ωστόσο, έως ένα βαθμό είναι κατανοητό αφού ήδη από τη δεκαετία του '50 η εννοιολογική προσέγγιση της ΕΚΕ είχε ως στόχο τις μεγάλες πολυεθνικές επιχειρήσεις. Τη δεκαετία του '50 και του '60 είχαμε τη δυναμική εμφάνιση των πολυεθνικών επιχειρήσεων στη παγκόσμια οικονομία και διακυβέρνηση παράλληλα με την ισορροπία ισχύος που αναπτύχθηκε

με τα κράτη μέλη. Η ανάπτυξη τους προκάλεσε έντονο προβληματισμό για τη δομή της παγκόσμιας εταιρικής διακυβέρνησης, την επιχειρηματική ηθική αλλά και τη λειτουργική δομή του καπιταλιστικού συστήματος τοπικά και παγκόσμια. Το ζήτημα της ρύθμισης των κανόνων της παγκόσμιας αγοράς αλλά και της λειτουργίας των μεγάλων-πολυεθνικών εταιριών ανέδειξε το ζήτημα της ΕΚΕ αναφορικά με το περιβάλλον, τα εργατικά και ανθρώπινα δικαιώματα είναι στην ατζέντα ήδη από τη δεκαετία του '70. Η μονομερής αυτή διασύνδεση της ΕΚΕ με τις πολυεθνικές εξαιτίας κάποιας παγκόσμιας νομοθεσίας είναι λογική και επηρέασε σημαντικά την εξέλιξη του ορισμού της. Οι μεγάλες επιχειρήσεις είναι πιο διακριτές λόγω μεγέθους, με αποτέλεσμα η ανάπτυξη δημόσιων πρωτοβουλιών ΕΚΕ ή αειφόρου ανάπτυξης να είναι πιο ευδιάκριτες και συγκεκριμένες στο περιεχόμενο τους (CSR Europe, WBCSD). Η ευθύνη των επιχειρήσεων, άλλωστε ειδικά μέσα από την άμεση διάσταση της ΕΚΕ (explicit) είναι κοντύτερα στις μεγάλες επιχειρήσεις και προσεγγίζεται σε αναλογία με το μέγεθος, το οικονομικό, εμπορικό και πολιτικό εκτόπισμα (Commission, 2011).

Η προσέγγιση σε επίπεδο δημόσιας πολιτικής και πολιτικής ατζέντας από τη δεκαετία του '90 ωρίμασε περισσότερο τόσο σε επίπεδο καταγγελίας (π.χ. boycotts) όσο και εκείνο των συνεργιών (Business to Business, public-private). Η ελλιπής, ωστόσο, διασύνδεση των μμε με την ΕΚΕ τη δεκαετία αυτή σε επίπεδο εννοιολογικής έρευνας και σχεδιασμού δημοσίων πολιτικών αρχίζει να προβληματίζει. Αυτό έως ένα βαθμό εξηγείται δεδομένου ότι είναι υποδεέστερη από εκείνη που παρατηρήθηκε τις προηγούμενες δεκαετίες για τις πολυεθνικές επιχειρήσεις. Η παράλληλη, ωστόσο, εμφάνιση των μεσαίων επιχειρήσεων στη παγκόσμια οικονομία αποτέλεσε ένα σημαντικό πεδίο προβληματισμού. Αυτό εξαιτίας της ενεργής συμμετοχής των μμε στην παγκόσμια εφοδιαστική αλυσίδα, την αγορά εργασίας, τη συμμετοχή τους σε διαγωνισμούς κ.α. Στην αρχή του 21^{ου} αιώνα, ήδη σε πολλά κράτη της ΕΕ η παραδοχή της σημασίας του ρόλου τους στη κοινωνία, την αειφόρο ανάπτυξη και την ΕΚΕ αποτελούν ένα σημαντικό γεγονός σε επίπεδο διαπιστώσεων αλλά και σχεδιασμού πολιτικής. Η ενεργητικότητα αυτή ειδικά σε επίπεδο ΕΕ (2001) γίνεται με τον ορισμό της για την ΕΚΕ στη Πράσινη Βίβλο το 2001, όπου σταδιακά προβληματίζει τη διαμόρφωση δημόσιων πολιτικών ΕΚΕ για τις μμε και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους. Στο σημείο, ωστόσο, αυτό ο ορισμός των μμε είναι πολύ σημαντικός για να κατανοηθούν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της ομάδας αυτής

επιχειρήσεων και το πεδίο των δραστηριοτήτων τους στην οικονομία, το περιβάλλον και τη κοινωνία.

3.7.1 Ο ορισμός των μμε στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Η εννοιολογική αναζήτηση αποτελεί πάντοτε ένα επίπονο στάδιο στη κατανόηση αλλά και την ορθή χρήση των όρων. Αυτό τη καθιστά σημαντική στην ομαλότερη διεξαγωγή της συζήτησης και δομής ενός προβληματισμού για τη σχέση ΕΚΕ και μμε. Η εννοιολογική προσέγγιση της ΕΚΕ και ειδικά στις δημόσιες πολιτικές, που έλαβε χώρα στα προηγούμενα στάδια της διατριβής, δεν θα μπορούσε να μην ακολουθήσει αντίστοιχη πορεία στη διασύνδεση της με τις μμε. Στο σημείο αυτό, λοιπόν, είναι χρήσιμο να αναζητηθεί ο προσδιορισμός του τι ακριβώς σημαίνει και είναι η μικρομεσαία επιχείρηση.

Ο ορισμός, ωστόσο, του είδους αυτών των επιχειρήσεων δεν είναι καθολικός αλλά και στο περιεχόμενο της δεν είναι, επίσης, απλός, δεδομένου ότι οι μμε ποικίλουν ανάλογα με το μέγεθος, το είδος της δραστηριότητας τους και το μέγεθος της εργοδοσίας τους (Spence,2007; Labonne,2006; Spence and Perrini, 2010; Spence and Lozzano, 2000). Αξίζει, λοιπόν, να σημειωθεί ότι ενώ δεν υπάρχει ένας γενικά αποδεκτός ορισμός σε διεθνές επίπεδο, ο ορισμός της ΕΕ φαίνεται να είναι από τους χρησιμότερους και αποτελεί ένα κοινά αποδεκτό ορισμό σε επίπεδο κρατών μελών. Στο σημείο αυτό, ωστόσο, πριν αναφερθούμε στον Ευρωπαϊκό ορισμό έχει σημασία να αναφέρουμε ότι στις ΗΠΑ ο ορισμός των μμε έχει σημαντικές διαφοροποιήσεις. Οι μμε στην οικονομία των ΗΠΑ, η οποία χαρακτηρίζεται από τη παρουσία μεγάλων πολυεθνικών όπως της Walmart, της Coca Cola, της Mc Donalds, της NIKE και της GM, έχουν σημαντικό ρόλο, αποτελούν σχεδόν το 99% των επιχειρήσεων ενώ απασχολούν το 52% των εργαζομένων. Ο όρος που χρησιμοποιείται από τις ΗΠΑ και τη US Small Business Administration αναφέρεται σε small business και όχι small-middle sized enterprises όπως της ΕΕ. Σύμφωνα με αυτόν μικρή επιχείρηση ανά κλάδο (με κάποιες διαφοροποιήσεις) είναι εκείνη που δεν έχει παραπάνω από 500 υπαλλήλους και ετήσιο κύκλο εργασιών κατά μέσο όρο 7.000.000 δολάρια. Η χρήση του ορισμού στις ΗΠΑ δεν έχει την ίδια ένταση με εκείνο της ΕΕ και έχει ενδιαφέρον ότι ο ορισμός των μμε δύναται να αποτελεί και μια αποτύπωση της οικονομίας, αφού

ενδέχεται ο ρόλος τους, το ύφος και τα κοινωνικά τους χαρακτηριστικά σε σχέση με την ΕΚΕ να ποικίλουν (Spence, 2007; 2000).

Ο ορισμός της ΕΕ φαίνεται να είναι ο πιο δημοφιλής σίγουρα εντός Ευρώπης αλλά και στο περιβάλλον του ΟΟΣΑ. Αυτός δεν αναφέρεται γενικά σε μικρές επιχειρήσεις αλλά εμβαθύνει σε μια πιο αναλυτική κατηγοριοποίηση. Ο ορισμός αυτός έγινε για πρώτη φορά το 1996 στα πλαίσια της ΕΕ και στη συνέχεια αναθεωρήθηκε το 2003 (EC, 2005; Commission, 2009a). Ο ορισμός, ωστόσο, αυτός επίσημα σε εφαρμογή μπαίνει το 2005 και από τότε είναι υποχρεωτικός στη χρήση κάθε κράτους μέλους και για κάθε δημόσιο οργανισμό εντός της ΕΕ (EC, 2005; Commission, 2009a). Η ΕΕ διαχωρίζει τον ορισμό της μικρομεσαίας επιχείρησης σε τρεις κατηγορίες τη μεσαία επιχείρηση, τη μικρή επιχείρηση και τη πολύ μικρή ή νάνο επιχείρηση. Σύμφωνα με τον ορισμό:

Μεσαία επιχείρηση ορίζεται η επιχείρηση η οποία απασχολεί λιγότερους από 250 εργαζομένους και της οποίας ο κύκλος εργασιών δεν υπερβαίνει τα 50 εκατ. Ευρώ ή το σύνολο του ετήσιου ισολογισμού δεν υπερβαίνει τα 43 εκατ. Ευρώ (EC, 2005; Commission, 2009a).

Μικρή επιχείρηση ορίζεται η επιχείρηση η οποία απασχολεί λιγότερους από 50 εργαζομένους και ο κύκλος εργασιών της ή το σύνολο του ετήσιου ισολογισμού δεν υπερβαίνει τα 10 εκατ. Ευρώ (EC, 2005; Commission, 2009a).

Πολύ μικρή επιχείρηση (ή νάνο) ορίζεται η επιχείρηση η οποία απασχολεί λιγότερους από 10 εργαζομένους και της οποίας ο κύκλος εργασιών ή το σύνολο του ετήσιου ισολογισμού δεν υπερβαίνει τα 2 εκατ. Ευρώ (EC, 2005; Commission, 2009a).

3.7.2 Μικρομεσαίες επιχειρήσεις, Αειφόρος Ανάπτυξη και ΕΚΕ

Το ζήτημα της σχέσης της κοινωνικής ευθύνης με το μέγεθος της επιχείρησης είναι ένα θέμα που φαίνεται να συνδέει την έννοια της ΕΚΕ με την επιχειρηματική πραγματικότητα, εάν λάβουμε για παράδειγμα υπόψη μας τη πρώτη απόπειρα ορισμού της ΕΚΕ από το H.Bowen το 1953 (Carroll, 1979; 2008). Αυτή οδηγεί στο

συμπέρασμα με μια πρώτη ανάγνωση ότι οι μμε έχουν πολύ μικρότερη κοινωνική ευθύνη σε αντίθεση με τις μεγαλύτερες επιχειρήσεις εξαιτίας του μικρού τους μεγέθους. Το μέγεθος τους αναλογικά καταλήγει σε μικρότερη ευθύνη (μεμονωμένα) λόγω του μικρού εμπορικού, οικονομικού, κοινωνικού τους εκτοπίσματος σε σχέση για παράδειγμα με τις πολυεθνικές επιχειρήσεις (Beaver, 2005; Banerje, 2008; Sherer and Palazzo, 2008; Hopkins, 2003). Αυτό που έχει, ωστόσο, σημασία στο σημείο αυτό είναι ότι τα τελευταία χρόνια και ειδικά μετά τη Πράσινη Βίβλο (2001) οι μμε προσεγγίζονται και ως ολόκληρα. Η κριτική για τις μεγάλες επιχειρήσεις αναφορικά με την ΕΚΕ έχει επηρεάσει αντίστοιχα και το προβληματισμό για το πως οι μμε σχετίζονται με την αειφόρο ανάπτυξη. Ο προβληματισμός αυτός για τη ευθύνη των μμε, παρά το γεγονός ότι δεν εμφανίζει τη κινητικότητα που ενδεχομένως θα έπρεπε, έχει μεγάλη σημασία στο σχεδιασμό κατάλληλων δημοσίων πολιτικών, αφού στην εφαρμογή διαπιστώνεται ότι προσεγγίσεις *one size fits all* δεν είναι το ίδιο λειτουργικές όπως ίσως στη περίπτωση των μεγάλων πολυεθνικών εταιρειών. Η σύγκριση των μμε με τις μεγάλες επιχειρήσεις συνήθως δεν είναι λειτουργική ενώ θα μπορούσε να είναι χρήσιμη όταν προσεγγίζεται ως ένα διαφορετικό πεδίο διαμόρφωσης δημόσιας πολιτικής. Ο προβληματισμός για την ΕΚΕ στις μμε το καταδεικνύει αυτό, δεδομένου ότι γίνεται εντονότερος και διαφοροποιείται στα δημόσια κείμενα της ΕΕ και τη βιβλιογραφία από το προβληματισμό για το ρόλο των επιχειρήσεων γενικά στην αειφόρο ανάπτυξη. Τα δεδομένα, επίσης, αναφορικά με τις μμε δείχνουν τη σημαντική κοινωνικοοικονομική και περιβαλλοντική τους συμβολή στην ΕΕ, τις στρατηγικές της για την αειφόρο ανάπτυξη και τη στρατηγική για την ΕΚΕ 2011-2014.

Οι μμε γενικά ως σύνολο χαρακτηρίζονται από πολλούς ως και η ραχοκοκαλιά της ευρωπαϊκής οικονομίας. Αυτό γιατί αποτελούν περίπου το 98% των επιχειρήσεων στην ΕΕ εκ των οποίων η συντριπτική πλειοψηφία είναι οι πολύ μικρές επιχειρήσεις. Όσον αφορά, λοιπόν, τον αριθμό τους τα δεδομένα καταδεικνύουν ότι ο πληθυσμός δεν είναι αμελητέος, ειδικά όταν προσεγγίζονται συλλογικά και ακόμα περισσότερο όταν ως εργοδότες παρέχουν εργασία στο 70% περίπου του απασχολούμενου πληθυσμού της ΕΕ. Επιπρόσθετα φαίνεται να συμβάλουν, με βάση τα στοιχεία του 2007, στο 60% περίπου της προστιθέμενης αξίας της ΕΕ (υπηρεσίες-μεταποίησης) και είναι υπεύθυνες για το 60-70% περίπου των περιβαλλοντικών επιπτώσεων από τις επιχειρήσεις είτε άμεσα είτε έμμεσα (εφοδιαστική αλυσίδα, τοπική οικονομία)

(Commission, 2007). Τα παραπάνω στοιχεία σε συνδυασμό με βάση εκείνα της Έκθεσης της αρμόδιας Επιτροπής της ΕΕ (Industry and Entrepreneurship) καθιστούν τις μμε αφενός ένα σύνολο ανομοιογενές αλλά πολύ σημαντικό εντός της ΕΕ, αφού το έτος 2011 ήταν σε αριθμό περίπου 23 εκατομμύρια, κάλυπταν τα 2/3 της απασχόλησης και είχαν συμβάλει στη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας κατά 80% από το 2006 (Commission, 2009a; EC,2011; EC.EI, 2011; Jenkins, 2006) παρά την οικονομική ύφεση από το 2008 στην Ελλάδα και την ευρωζώνη.

Αυτό που έχει σημασία, ωστόσο, είναι η προσέγγιση για τις μμε που έχει η ΕΕ το 2007 στο ζήτημα της ΕΚΕ και της διασύνδεσης με την αειφόρο ανάπτυξη, όπου ο ρόλος τους είναι κεντρικός στη διαμόρφωση των πολιτικών παράλληλα με το εμπορικό και κοινωνικό τους αποτύπωμα (Commission, 2007; EC, 2007b). Αυτό που τονίζει, επίσης, η ΕΕ είναι ότι η ΕΚΕ στις μμε θα μπορούσε να προσεγγιστεί και ως μικρού ύψους επένδυση με στόχους πνοής όπως η ανταγωνιστικότητα, ο περιβαλλοντικός μοντερνισμός και οι ποιοτικότερες υπηρεσίες. Η σημασία, ωστόσο, κατά την ΕΕ έγκειται σε πρώτη φάση στην κατανόηση της νομοθεσίας (π.χ περιβαλλοντική) αλλά και επιλογών όπως τα σήματα ποιότητας, τη περιβαλλοντική διαχείριση και τη διοικητική κουλτούρα (Commission, 2007, Labonne, 2006). Το κάθε ένα ζήτημα από αυτά ενδεχομένως να επηρεάζεται διαφορετικά είτε σε σχέση με το μέγεθος της επιχείρησης είτε αναφορικά με το κράτος μέλος και τη θεσμική του παράδοση. Μια πρώτη ανάγνωση καταδεικνύει για παράδειγμα ότι ενώ μεμονωμένα ο υπολογισμός του περιβαλλοντικού αποτυπώματος μιας μμε είναι μικρός ως σύνολο είναι ιδιαίτερα σύνθετος και απαντά στο 70% του συνόλου της βιομηχανικής μόλυνσης σε ολόκληρη την ΕΕ (Commission, 2007). Το ποσοστό αυτό είναι ιδιαίτερος μεγάλο και ιδιαίτερα σημαντικό στη περιβαλλοντική αειφορία της ΕΕ. Εκείνο που επιπρόσθετα προβληματίζει και ίσως δικαιολογεί τη βαρύτητα των δημοσίων πολιτικών ΕΚΕ στις μεγαλύτερες επιχειρήσεις είναι και γιατί στο 1-4% των επιχειρήσεων αυτών αντιστοιχεί περίπου το 30% της βιομηχανικής μόλυνσης. Αυτό, ωστόσο, που γεννά ένα δυναμικό προβληματισμό για το περιβαλλοντικό αποτύπωμα των μμε και για την αλλαγή στάσης τα τελευταία χρόνια στο σχεδιασμό πολιτικής για την ΕΚΕ είναι ότι ο χαρακτηρισμός της σχέσης των μμε με την ΕΚΕ μέσα από τη φράση “Gulliver’s principle” φαίνεται να επιβεβαιώνεται (Van Luijk and Vlaming, 2010, p.282).

Το μεγαλύτερο ζήτημα που θα πρέπει, ωστόσο, να προβληματίσει το σχεδιασμό πολιτικής στην ΕΕ σε όλα τα επίπεδα (π.χ. κράτη μέλη) αλλά κυρίως σε κεντρικό επίπεδο είναι οι αδυναμίες που διαπιστώνονται στην Έκθεση της ΕΕ (2007) για το περιβαλλοντικό μοντερνισμό των μμε και αποτελούν ένα θέμα προς επίλυση και στη στρατηγική για την ΕΚΕ 2011-2014. Το ζήτημα, συνεπώς, της κατανόησης των περιβαλλοντικών ευθυνών, η σχετική άγνοια για αυτές όπως άλλωστε για τη νομοθεσία και τα πιθανά πλεονεκτήματα από καινοτόμες εφαρμογές είναι νευραλγικά ζητήματα που διαμορφώνουν ένα σύνθετο σκηνικό πολιτικής παρέμβασης. Αυτό, ωστόσο, που επιπρόσθετα προβληματίζει είναι οι περιορισμένες δυνατότητες να προσδιοριστεί από την ΕΕ με ακρίβεια ο αριθμός των μμε σε επίπεδα και είδη μόλυνσης, όχι μόνο συνολικά αλλά κυρίως ανά τομέα. Στο ΗΒ για παράδειγμα υπολογίζεται ότι το 60% των εμπορικών λυμάτων και το 80% των περιβαλλοντικών ατυχημάτων προέρχονται κυρίως από τις μμε (Commission, 2007). Στο Environmental Performance, Competitiveness and Management of Small Businesses in Europe το 2005 αναφέρεται επιπρόσθετα ότι το κίνητρο για περιβαλλοντικό μοντερνισμό, δεν είναι απολύτως η καινοτομία αλλά ο εναρμονισμός με τη νομοθεσία που είναι κοστοβόρος, χρονοβόρος και απαιτεί ιδιαίτερη τεχνογνωσία από τις μμε (Commission, 2007). Όπως αναφέρει το έγγραφο της Επιτροπής σε έρευνα στη Πολωνία στα πλαίσια του έργου «Environmental manager» το 87% των μμε πιστεύουν ότι δεν έχουν καμία ή πολύ μικρή αρνητική επίπτωση στο περιβάλλον. Σε μελέτη, επίσης, στο Βέλγιο καταδεικνύεται ότι το 84% των βιομηχανικών μμε δεν ευθύνεται για τη καταστροφή του εδάφους ενώ το 44% δεν πιστεύει ότι εκπέμπει περιβαλλοντικούς ρύπους. Στο ΗΒ σε άλλη μελέτη φαίνεται ότι ένα σημαντικό ποσοστό κατανοεί αλλά όχι πάντοτε με την ίδια σιγουριά τις ευθύνες του, που πηγάζουν από τη περιβαλλοντική νομοθεσία, ενώ μικρό μέρος κατανοεί τη μείωση του λειτουργικού κόστους από εφαρμογές περιβαλλοντικής διαχείρισης και μοντερνισμού (Commission, 2007). Αυτό που πρέπει επιπρόσθετα να προβληματίσει είναι το γεγονός ότι σε ένα κράτος μέλος όπως το ΗΒ, όπου με βάση και τη βιβλιογραφία η ΕΚΕ χαρακτηρίζεται από την explicit της διάσταση, οι μμε έχουν αδυναμίες κατανόησης του όρου (Commission, 2007). Με βάση την αναφορά της ΕΕ (2007) στη μελέτη για το ΗΒ το 2003 οι μμε έχουν ως κύρια πηγή πληροφόρησης τα μέσα επικοινωνίας, τη τηλεόραση, τον έντυπο Τύπο και άλλες εκδόσεις αναφορικά με το εμπόριο. Στην ίδια μελέτη σε δείγμα 500 επιχειρήσεων μόνο το 29% είναι σε θέση να διαπιστώσει τη σημασία των περιβαλλοντικών ζητημάτων, ενώ μεγάλος αριθμός

μμε έχουν σχετική άγνοια σε κλάδους όπως ο κατασκευαστικός, ο βιομηχανικός ή των μεταφορών που έχουν μεγάλο περιβαλλοντικό αποτύπωμα. Επιπρόσθετα, στην ίδια έρευνα το 59% στο κλάδο της μεταποίησης έχει μικρή σχετικά γνώση, ενώ εκείνες στο κατασκευαστικό, τις μεταφορές και του τομέα του ορυκτού πλούτου είναι 52% (Commission, 2007). Σε αντίστοιχη μελέτη το 2005 στο ΗΒ (NetReg) το 50% των μμε θα ήθελαν περισσότερη πληροφόρηση για το ζήτημα της ΕΚΕ και της προσαρμογής της στη πραγματικότητα τους, ενώ ένα 47% αναφέρουν ότι δεν έχουν όση βοήθεια θα ήθελαν από το κράτος και υπηρεσίες προκειμένου να αντιμετωπίσουν τα περιβαλλοντικά προβλήματα (Commission, 2007). Το τελευταίο ειδικά στοιχείο για το Αγγλοσαξονικό μοντέλο όπου ο παρεμβατικός ρόλος του κράτους είναι λιγότερο παρεμβατικός από το ηπειρωτικό προκαλεί ένα προβληματισμό. Αυτό γιατί ένα σημαντικό ποσοστό των μμε στο ΗΒ είναι θετικό σε πρωτοβουλίες από το κράτος στο ζήτημα της ΕΚΕ, παρά το ότι είναι ένα κράτος μέλος με παράδοση στην από κάτω προς τα πάνω προσέγγιση και τη πίστη στην ιδιωτική πρωτοβουλία. Αυτό που η έκθεση της Επιτροπής (2007), επίσης, διακρίνει και είναι πολύ σημαντικό για την επικοινωνία της ΕΚΕ στις μμε είναι τα πλεονεκτήματα που μπορούν να προκύψουν εσωτερικά (π.χ. οργανωτικές δομές, οικονομικά, κίνητρο) αλλά και εξωτερικά (π.χ. εμπορικά, περιβαλλοντικά-πόροι, φήμη). Αυτό που έχει, επίσης, σημασία είναι ότι εκτός από τη βιωσιμότητα της ΕΚΕ στις μμε που κρίνεται σπουδαία είναι ότι το μέγεθος της επιχείρησης έχει σημαντικές επιπτώσεις στην ανταπόκριση όπως και το ύψος-πρόσωπο της ιδιοκτησίας.

Η σημασία, λοιπόν, του ρόλου των μμε στη περιβαλλοντική αειφορία και τη κοινωνικοοικονομική δομή έχει σημαντικές επιπτώσεις στις τοπικές κοινωνίες και οικονομίες της ΕΕ, με αποτέλεσμα η Επιτροπή να προσπαθεί να απαντήσει στον προβληματισμό αυτό πολιτικά, ειδικά μετά και την οικονομική κρίση του 2008. Οι πρωτοβουλίες για το περιβαλλοντικό μοντερνισμό των μμε ήδη από το 1997 (Άμστερνταμ) και από το 2001 σε επίπεδο δημοσίων πολιτικών αποτελούν βήματα ρυθμιστικά για τις μμε παράλληλα με τεχνικές ρυθμίσεις (π.χ. Small Business Act). Το αποτέλεσμα της πρωτοβουλίας αυτής σε επίπεδο ΕΕ ήταν η σύνταξη της έκθεσης Small Business Act for Europe, προκειμένου να διαμορφώσει ένα πλαίσιο για την επιχειρηματικότητα στην ΕΕ περισσότερο φιλικό ως προς τις μμε (Commission, 2008a), παρά το ότι δεν διασυνδέεται άμεσα με την ΕΚΕ στοχεύει σε ζητήματα που ενδεχομένως να επηρεάσουν την εξέλιξη της σε αυτές. Αυτό, ίσως, αποτελεί και ένα

ζήτημα για την προώθηση της ΕΚΕ στις μμε, η σύνθεση δηλαδή δημοσίων πολιτικών και προτάσεων με χρήση των καλών πρακτικών ή δημοσίων πολιτικών σε επίπεδο κρατών μελών. Η σύσταση ενός πιο ευνοϊκού περιβάλλοντος από τη δράση Small Business Act for Europe βασίζεται σε τέσσερις νομοθετικές προτάσεις διαμόρφωσης πολιτικών (φοροδιαφυγής, εισφορές, ρυθμίσεις επιχειρηματικότητας). Η πιθανή τους διασύνδεση με άλλες μεταγενέστερες πρωτοβουλίες της ΕΕ για την ΕΚΕ και τις μμε είναι σημαντικές, όπως για παράδειγμα στη Στρατηγική για την ΕΚΕ 2011-2014, το σύστημα συμμετοχής στις πράσινες δημόσιες συμβάσεις (Calogirou et al.2010; Commission, 2011).

3.7.3 Η ορολογία της ΕΚΕ, οι μμε και η λειτουργικότητα.

Οι παραπάνω αναφορές καταδεικνύουν ότι το πεδίο των μμε στις δημόσιες πολιτικές ΕΚΕ στις μμε είναι ένα ενδιαφέρον πεδίο πολιτικής ανάλυση είτε μέσα από την ανάγνωση καλών πρακτικών σε κράτη μέλη της ΕΕ είτε από πρωτοβουλίες μεγάλων επιχειρήσεων σε ζητήματα που παρουσιάζουν ομοιότητες με εκείνα στις μμε και τα ενδιαφερόμενα μέρη τους. Αυτό, ωστόσο, που έχει σημασία είναι οι ενέργειες που έχει αναπτύξει η ΕΕ σε επίπεδο έρευνας και δημοσίων πολιτικών, προκειμένου να διαπιστώσει τα σημεία σύνδεσης τους. Το σημαντικότερο, ίσως, όλων που ενδυναμώνει το προβληματισμό είναι η ορολογία για την ΕΚΕ και τη συμβατότητα στις λειτουργίες των μμε. Το 2003 η ΕΕ, όπως αναφέρεται και παρακάτω, αναπτύσσει ένα σημαντικό προβληματισμό γύρω από το προσδιορισμό της ΕΚΕ στις μμε μέσα από την ανάπτυξη του όρου υπεύθυνη επιχειρηματικότητα (responsible entrepreneurship) και με στόχο αυτές (EC, 2003). Το περιεχόμενο του όρου αυτού βασίζεται στον εθελοντικό χαρακτήρα της ΕΚΕ και τον ορισμό της από την ΕΕ μέσα από την ανάληψη πρωτοβουλιών με στόχο την αειφόρο ανάπτυξη. Το σημαντικό στοιχείο που θέτει η ΕΕ γύρω από το προσδιορισμό της ΕΚΕ στις μμε είναι η επίδραση και η ποικιλομορφία από μέρος σε μέρος με αναφορά στις θεσμικές, πολιτιστικές και πολιτικές επιδράσεις (EC, 2003). Στη πρόσφατη αναφορά, επίσης, του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου (2013) γίνεται η χρήση του χαρακτηρισμού «σε μεγάλο βαθμό δυσδιάκριτα» (παρ.β) για την έννοια της υπεύθυνης επιχειρηματικότητας ή ηθικής επιχειρηματικότητας σε σχέση με τη χρήση του όρου της ΕΚΕ από τα θεσμικά όργανα της ΕΕ. Το περιεχόμενο, λοιπόν, του δόκιμου για τις

μμε όρου υπεύθυνη επιχειρηματικότητα παρουσιάζει ομοιότητες με εκείνο του Triple Bottom Line του Elkington (2004). Οι διαστάσεις που περιγράφει για τις μμε η ΕΕ το 2003 είναι η οικονομική με αναφορά στη θέση τους στην αγορά (market place), η κοινωνική με αναφορά στη κοινωνία ή το χώρο εργασίας (work place, community) και η περιβαλλοντική (environment) (EC,2003). Η αναφορά, επίσης, του όρου παράλληλα με αυτή των καλών πρακτικών στις μμε για την ΕΕ το 2003 έχει της σημασία της γιατί αναδεικνύει τέσσερα πεδία εξέλιξης. Αυτά είναι το κλασικό business case για τις μμε (profitability-CSR), η στρατηγική προσέγγιση στις μμε, η ανάπτυξη της επικοινωνίας-ενημέρωσης αλλά και το δυναμικό χαρακτήρα που έχει η προσέγγιση της υπεύθυνης επιχειρηματικότητας σε αυτές.

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, το 2007 η ΕΕ μέσα από την αναφορά για την ΕΚΕ στις μμε (small, clean and competitive) αναφέρει ότι η έννοια της ΕΚΕ διαχρονικά στο μεγαλύτερο μέρος της των μμε λαμβάνει χώρα με έμμεσα χαρακτηριστικά (implicit CSR) (Commission, 2007). Η οριοθέτηση δηλαδή δεν βασίζεται στα άμεσα χαρακτηριστικά της ΕΚΕ που παραδοσιακά αναπτύσσονται σε κράτη μέλη με Αγγλοσαξονική παράδοση (π.χ. Η.Β, Ιρλανδία). Η έμμεση διάσταση της ΕΚΕ (implicit CSR) (Matten and Moon, 2008) ως βασικό συστατικό της Ευρωπαϊκής προσέγγισης για την ΕΚΕ επηρέασε και τις μμε, οι οποίες αποτελούν σημαντικό στοιχείο της εταιρικής διακυβέρνησης τόσο σε επίπεδο ΕΕ όσο και εκείνο των κρατών μελών. Αυτό που έχει σημασία, επίσης, είναι ότι εκτός από τις νομικές υποχρεώσεις που σχετίζονται με τη λειτουργία τους, οι μμε είτε μεμονωμένα είτε συλλογικά φαίνεται να αναπτύσσουν πρωτοβουλίες κοντινές με το περιεχόμενο της ΕΚΕ και με implicit χαρακτηριστικά. Η επικοινωνία, ωστόσο, με την κοινωνία και την αγορά δεν γίνεται πάντοτε με τον ίδιο τρόπο όπως στις μεγάλες επιχειρήσεις ή με βάση μία συγκεκριμένη στρατηγική επικοινωνίας.

Στο σημείο αυτό έχει σημασία η ταξινόμηση της ΕΚΕ της Έκθεσης της Επιτροπής (Κεφ. 4) για τις πολιτικές παρεμβάσεις στα κράτη μέλη. Τα χαρακτηριστικά της ταξινόμησης βασίζονται στη προσέγγιση και ανάλυση των Matten και Moon (2008), σχετικά με τους όρους implicit και explicit CSR (EC,2011). Συγκεκριμένα, η δημιουργία νόμων (περιβαλλοντικών, εργατικών κτλ) αποτελεί το πρώτο στάδιο, συνεχίζεται από κυβερνητικές πολιτικές (περιβάλλον, κλιματική αλλαγή), τη στρατηγική για την αειφόρο ανάπτυξη και τα τρία αυτά βήματα αποτελούν μέρος της

implicit διάστασης. Αυτό που διαμορφώνει την explicit διάσταση κατά την Επιτροπή είναι η δημιουργία ενός ειδικού θεσμικού δικτύου (π.χ. Υπουργός ΕΚΕ στο ΗΒ, υπηρεσίες, συμβούλια), σχέδια δράσης και στρατηγικές στοχευμένες στην ΕΚΕ. Ένα πρώτο σχόλιο που θα μπορούσε να γίνει από την ταξινόμηση αυτή της ΕΕ είναι ότι μεταξύ των κρατών μελών υφίσταται διαφοροποιήσεις στα κράτη μέλη γεγονός που ενδεχομένως να επηρεάζει και το ύφος ΕΚΕ που εμφανίζεται στις μμε.

Όσον αφορά τη συμβατότητα του ορισμού της ΕΚΕ με τις μμε, σε επίπεδο βιβλιογραφίας, οι διαφορές που αναδεικνύονται στο λειτουργικό περιεχόμενο του όρου κατά τους Mendibil et al. (2007), είναι ότι οι μμε δεν διαθέτουν ένα πλαίσιο δράσης όπως για παράδειγμα οι μεγάλες επιχειρήσεις. Αυτό μπορεί να οφείλεται στις αδυναμίες προσαρμογής και κατανόησης του ορισμού της ΕΚΕ, γιατί ενδεχομένως να μην αποτελεί συστατικό μέρος της επιχειρηματικής τους στρατηγικής. Η διαπίστωση αυτή έχει ως αποτέλεσμα το προβληματισμό για τη συμβατότητα της χρήσης του όρου στη πραγματικότητα των μμε, αφού φαίνεται να μην ακολουθεί την αντίστοιχη των μεγαλύτερων επιχειρήσεων. Η χρήση του όρου Small Business Social Responsibility (SBSR) των Lepoutre and Heene (2006) προσεγγίζει το θέμα του ορισμού αναφορικά με το μέγεθος της επιχείρησης. Οι διαφοροποιήσεις αυτές που διαπιστώνονται γενικά για τις μμε σε σχέση με τις μεγαλύτερες επιχειρήσεις στην ΕΚΕ είναι σημαντικές και διαπιστώνονται και σε επίπεδο ΕΕ, αφού από το 2003 όπως αναφέρθηκε παραπάνω εμφανίζεται η έννοια υπεύθυνη επιχειρηματικότητα (responsible entrepreneurship) παράλληλα με τον ορισμό για την ΕΚΕ. Η διασύνδεση, λοιπόν, με την επιχειρηματική ορολογία των μμε αποτελεί ένα σημαντικό πολιτικό ζήτημα που εξηγεί τον έντονο προβληματισμό για τη βιωσιμότητα του όρου της ΕΚΕ στις μμε και τη συμβατότητα με την παραγωγική τους δραστηριότητα.

Η χρήση ενός ειδικού όρου, λοιπόν, για τις μμε είναι ιδιαίτερος σύνθετη διαδικασία, αφού εγκολπώνει τα ζητήματα της ΕΚΕ και τις τοπικές-πολιτιστικές-θεσμικές επιδράσεις στην διαχειριστική και οργανωτική κουλτούρα του οργανισμού κατά τους Matten και Moon (2008). Ο στόχος, ωστόσο, σε επίπεδο πολιτικού σχεδιασμού είναι η ανάπτυξη ενός βιώσιμου προσδιορισμού της ΕΚΕ στις μμε, αφού η υπάρχουσα ορολογία είναι περισσότερο προσανατολισμένη στις μεγάλες ή πολυεθνικές επιχειρήσεις. Αυτό με τη σειρά του επηρεάζει το σχεδιασμό των δημοσίων πολιτικών,

ειδικά όταν πρόκειται για μμε όπως στη περίπτωση των αναφορών, των σημάτων ποιότητας ή των συστημάτων περιβαλλοντικής διαχείρισης (π.χ. EMAS) (Commission, 2007; Labonne, 2006). Η αναφορά, επίσης, ότι ο ορισμός και τα εργαλεία της ΕΚΕ διαμορφώνονται όχι μόνο υπό τη πίεση ισχυρών κρατών αλλά και των πολυεθνικών, είναι ένα στοιχείο που ενδυναμώνει το σκεπτικισμό αναφορικά με τη βιωσιμότητα του όρου στις μμε, σε κράτη μέλη της ΕΕ αλλά και αναπτυσσόμενες χώρες (Enderle, 2004; Spence, 2007; Spence and Perrini, 2010; Spence and Lozano, 2000; Spence et al., 2003).

Η σημασία, επίσης, της διασύνδεσης του ορισμού της ΕΚΕ με τη δομή ιδιοκτησίας των μμε, τον οργανωτικό και λειτουργικό τους χαρακτήρα είναι ιδιαίτερος σημαντική κατά τους Lepoutre and Heene (2006). Αυτό συμβαίνει γιατί το ιδιοκτησιακό καθεστώς και κατ' επέκταση το μοντέλο διαχείρισης (π.χ. Ιδιοκτησιακό, οικογενειακό) διαφοροποιεί σημαντικά τις μμε από τις μεγαλύτερες επιχειρήσεις (EC, 2011; Murillo and Lozano, 2006, Moore et al., 2009). Η επίδραση του ιδιοκτήτη στην διαχείριση είναι καταλυτική στο πως αντιλαμβάνεται τη κοινωνική ευθύνη της επιχείρησης του αναφορικά με το περιβάλλον, τη κοινωνία ή τη γειτονιά του. Το γεγονός αυτό, επίσης, συνδέεται με την ατομική κοσμοθεωρία και την ηθική διάπλαση του ατόμου-ιδιοκτήτη που ενώ μπορεί να έχει κοινά χαρακτηριστικά με τον όρο της ΕΚΕ, εν τούτοις δεν αποτελεί μια συγκεκριμένη στρατηγική επιλογή. Αυτό, επίσης, συνδέεται με το προβληματισμό για το πόσο χρηστικός τελικά είναι ο ορισμός στις μμε σε σχέση με τη διαθεσιμότητα του χρόνου, τη κατάλληλη κατάρτιση και ενημέρωση των ιδιοκτητών ή των managers αναφορικά με την ΕΚΕ και τα πιθανά πλεονεκτήματα της. Αυτό, επίσης, συνδέεται με τα έμμεσα χαρακτηριστικά της ΕΚΕ που εμφανίζονται στις μμε υπό το πλαίσιο της υπεύθυνης επιχειρηματικότητας από την ΕΕ (2003) και την έμμεση διάσταση της ΕΚΕ (Implicit). Ο προσδιορισμός, λοιπόν, της κοινωνικής ευθύνης και τα αντίστοιχα πολιτικά εργαλεία μέσα από δημόσιες πολιτικές είναι σημαντικά για την ενημέρωση των μμε και τη τεχνογνωσία τους. Αυτό είναι χρήσιμο γιατί σε σημαντικό βαθμό αδυνατούν να προσδιορίσουν τη κοινωνική και περιβαλλοντική τους ευθύνη τόσο ως μονάδες όσο και σαν σύνολο. (Commission, 2003; 2011; Perrini et al., 2007; Labonne, 2006; Spence, 2007; Spence et al., 2003; Spence and Perrini, 2010; Spence and Lozano, 2000).

3.7.4 Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των μμε και η δημόσια πολιτική EKE

Ένα βασικό χαρακτηριστικό των μμε ως επιχειρήσεις σε σχέση με τις αντίστοιχες μεγάλες ή πολυεθνικές επιχειρήσεις είναι το μικρό εν συγκρίσει μέγεθος τους και η φύση της ιδιοκτησίας. Η σημασία του μεγέθους σε ένα οργανισμό έχει εξαιρετική σημασία, ακόμα και μεταξύ των μμε, κάτι που εξηγεί τις επιμέρους κατηγοριοποιήσεις ανά μέγεθος και στο ορισμό των μμε από την ΕΕ. Ο χαρακτηρισμός, επίσης, «ραχοκοκαλιά» είναι το βασικό χαρακτηριστικό της κοινωνικοοικονομικής τους σημασίας που προσδιορίζει το σημαντικό και κεντρικό τους ρόλο στη παραγωγική διαδικασία της Ευρώπης και της Ελλάδας. Τα χαρακτηριστικά αυτά είναι τόσο αξιοπρόσεκτα με αποτέλεσμα αρκετοί μελετητές και όργανα της ΕΕ να αναγάγουν τις μμε σε σημαντική μεταβλητή στην επίτευξη του παγκόσμιο πόλου αριστείας στην ΕΚΕ (Commission, 2006). Όπως αναφέρουν οι Russo και Perini (2009), η ΕΚΕ στα πολύ γενικά χαρακτηριστικά της στις μμε δεν φαίνεται να αλλάζει, με αναφορά στην οικονομική, κοινωνική και περιβαλλοντική διάσταση τους (Triple Bottom Line). Αυτό, ωστόσο, που αλλάζει σημαντικά στο στάδιο της προσέγγισης και της εφαρμογής είναι το ότι οι μμε δεν είναι μικρομεγάλες επιχειρήσεις (little big firms) (Tilley, 1999), με αποτέλεσμα να μη μπορούν να αναλυθούν ως τέτοιες ή να σχεδιαστούν κατάλληλες πολιτικές. Το αίσθημα της συλλογικότητας στην ανάλυση και την αλληλεπίδραση των μμε (π.χ. Επιμελητήρια) είναι σημαντικό, τις προσδιορίζει και έχει σημασία στη προσέγγιση της ΕΚΕ για την εξαγωγή χρήσιμων διαπιστώσεων αλλά και ανάπτυξη πολιτικών αναφορικά με την έλλειψη οικονομικών πόρων, τεχνογνωσίας, ή και σκεπτικισμό ως προς αυτή (Perini et al, 2007; Labonne, 2006).

Ο προβληματισμός, συνεπώς, για τον ορισμό της ΕΚΕ είναι ένα θεμελιώδες ζήτημα τόσο σε μικρο επιχειρησιακό επίπεδο (CSR business case) όσο και σε μακρο επίπεδο στο σχεδιασμό της πολιτικής για τις επιχειρήσεις. Αυτό γιατί η χρησιμότητα της ορολογίας στις μμε έχει αδυναμίες (Perini et al., 2007) αλλά και ότι ο κώδικας και ο ορισμός της ΕΚΕ θα είναι αναπόφευκτα σε κάποια γενικά σημεία. Το χαρακτηριστικό αυτό αναδεικνύει το παράδοξο που παρά την ανομοιομορφία μεταξύ των επιχειρήσεων (π.χ. μεγάλων-μικρών), σε επίπεδο δημόσιας πολιτικής υπάρχουν σε μεγάλο βαθμό ομοιόμορφα σε γενικές γραμμές διοικητικά και πολιτικά εργαλεία (π.χ περιβαλλοντική διαχείριση, ετήσια αναφορά). Θετικά, ωστόσο, μπορεί να συμβάλει

το ότι η implicit διάσταση ενυπάρχει παράλληλα και διαχρονικά στον γονότυπο των μμε στις τοπικές οικονομίες και κοινωνίες. Αυτός υφίσταται μέσα από ιδιωτικές ή τοπικές πρωτοβουλίες, χωρίς ωστόσο να εναρμονίζεται πάντοτε με επίσημο και τυπικό τρόπο όπως διεθνή σήματα ποιότητας ή εργαλεία ΕΚΕ. Στο σημείο αυτό είναι χρήσιμο να αναφερθεί η επισήμανση της Spence (2007) που υπογραμμίζει τη χαμηλή συσχέτιση του ορισμού της ΕΚΕ με τη «σιωπηλή» προσέγγιση των μμε (silent CSR) σε σχέση με εκείνη των μεγαλύτερων επιχειρήσεων (Spence and Perrini, 2010; Spence and Lozzano, 2000; Spence et al., 2003).

Συμπερασματικά, η γενική αναφορά στην ΕΚΕ χωρίς παράλληλο προσδιορισμό ανάλογα με το μέγεθος, το είδος και το τομέα της επιχείρησης καταλήγει μεν σε μια χρήσιμη καθολική ορολογία στην Ευρώπη, η οποία όμως ίσως να έχει δυσλειτουργίες σε σχέση με την ανάπτυξη πολιτικής ΕΚΕ για τις μμε. Στο αντικείμενο, για παράδειγμα, της περιβαλλοντικής διάστασης της ΕΚΕ με συστήματα περιβαλλοντικής διαχείρισης, η διαφορά μεταξύ των μμε και των μεγάλων επιχειρήσεων εντοπίζεται σε επίπεδο περιβαλλοντικής διαχείρισης και κατανόησης αλλά και μεταξύ των μμε (π.χ. μικρές και μεσαίες) (Commission, 2007). Στη μελέτη επίσης των Perrini et al. (2007) για τις μμε και την ΕΚΕ, φαίνεται ότι το μέγεθος μεταξύ τους (π.χ. μεσαίες με μικρές) αλλά και ανά επιχειρηματικό κλάδο επιδρά διαφορετικά στην αντίληψη και τις πρωτοβουλίες για την ΕΚΕ. Αυτό γίνεται πιο έντονο σε σύγκριση με τις μεγάλες επιχειρήσεις γεγονός που καταδεικνύει ότι το μέγεθος, ο κλάδος και η ιδιοκτησία έχουν επίδραση στην ανάπτυξη δράσεων ΕΚΕ και το είδος της χρήσης εργαλείων ΕΚΕ. Η έλλειψη, επίσης, σαφούς κωδικοποίησης (codification) της ΕΚΕ βασισμένο αποκλειστικά στις μμε, βασίζεται σε ένα βαθμό κατά τη Spence (2007) και στον ορισμό της επιχειρηματικότητας, ένας ορισμός στον οποίο πολλές φορές οι μμε ενδεχομένως να μην αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα.

Ο προβληματισμός αυτός ενδεχομένως να είναι πολύ χρήσιμος σε επίπεδο σχεδιασμού δημοσίων πολιτικών στην ΕΕ ή τα κράτη μέλη σε πρωτοβουλίες είτε αμιγώς ΕΚΕ είτε για δράσεις όπως η Think Small First (Commission, 2008d). Η διασύνδεση, επίσης, της ΕΚΕ εκτός από το ζήτημα της οριοθέτησης συνδέεται και με το ζήτημα της ανταγωνιστικότητας των μμε σε επίπεδο αγοράς, αφού κατά τη Spence (2007) η σχέση της ΕΚΕ με τη κερδοφορία τους ή του ανταγωνιστικού

πλεονεκτήματος τους δεν είναι το ίδιο σαφής όπως στις μεγάλες επιχειρήσεις. Το κίνητρο των επιχειρηματιών κατά τη Spence (2007) στις μμε δεν φαίνεται να έχει σημαντικές ομοιότητες με αυτά των μεγάλων εταιριών αναφορικά με το πιο ζωτικό τη κερδοφορία, αφού εμπεριέχει για παράδειγμα ζητήματα όπως οι διαπροσωπικές σχέσεις και ο προσδιορισμός τους στη τοπική κοινωνία, τα οποία είναι εξίσου ζωτικά στη επιχειρηματική κοσμοθεωρία τους. Αυτό, λοιπόν, το προσωπικό στοιχείο στη διοίκηση των μμε είναι εξαιρετικής σημασίας για το ύφος της επιχείρησης και φαίνεται να απασχολεί τη βιβλιογραφία και σε άλλα θεματικά πεδία διαχρονικά όπως στη περίπτωση των Smith και Minner το 1983 (Perini et al,2007) για τα είδη του ιδιοκτήτη στις μμε. Η διάκριση αυτή συνεισφέρει στο προβληματισμό για τις πιθανές επιδράσεις του ατόμου και της κοσμοθεωρίας του, στο ύφος της επιχείρησης γενικά αλλά και σε πιο ειδικά στοιχεία όπως αυτό του ήθους και των αξιών. Η διάκριση, λοιπόν, αυτή κατά τους Smith και Minner το 1983 (Perini et al,2007) βασίζεται σε δύο είδη επιχειρηματία με πρώτη τη σπανιότερη περίπτωση (1/10) τον opportunistic entrepreneur (με τη θετική χροιά της λέξης) που βασίζεται σε ένα υπεύθυνο επιχειρηματία, την ανάγκη του για δια βίου μάθηση και τη κλίση του σε καινοτομίες. Η δεύτερη κατηγορία αποτυπώνει το πιο παραδοσιακό και πιο συνηθισμένο πρότυπο επιχειρηματία (crafts entrepreneur), ο οποίος συνήθως χαρακτηρίζεται από κλασικές αδυναμίες και έλλειψη δεξιοτήτων κατά την επιχειρηματική διεργασία (αδυναμία πρόβλεψης, ελάχιστος προσωπικός χρόνος, φόρτος εργασίας, χαμηλός κοινωνικός προσδιορισμός) (Perini et al,2007).

Σε αντίθεση με τις μεγάλες επιχειρήσεις το άτομο και η ιδιοκτησία στις μμε είναι πιο ευδιάκριτα και προσδιορίζουν αμεσότερα το κοινωνικοοικονομικό ρόλο της επιχείρησης του σε συνδυασμό με τις κοινωνικές νόρμες και το θεσμικό πλαίσιο που διαμορφώνουν τα έμμεσα χαρακτηριστικά ΕΚΕ (π.χ. φιλανθρωπία, περιβαλλοντικές δράσεις, πιστοποιήσεις κ.α.). Το άτομο στη βιβλιογραφία των μμε για την ΕΚΕ τόσο από τη θέση του ιδιοκτήτη όσο και από του υπαλλήλου φαίνεται να κατέχει ένα δυναμικό ρόλο στην ανάπτυξη πρωτοβουλιών ΕΚΕ. Οι υπάλληλοι κατά τους Nielsen και Thomsen (2009) αποτελούν χρήσιμο εργαλείο στην επικοινωνία της ΕΚΕ τόσο εσωτερικά του οργανισμού (π.χ φιλοσοφία της επιχείρησης) όσο και εξωτερικά στη κοινωνία ή στην αγορά. Η επικοινωνία αυτή είναι ζωτικής σημασίας για τις μμε και ένα συγκριτικό πλεονέκτημα σε σχέση με τις μεγάλες επιχειρήσεις στο ζήτημα της επικοινωνίας της ΕΚΕ αφού η ανατροφοδότηση μπορεί να είναι λιγότερο

συστηματοποιημένη, άμεση και να περιβάλετε από εμπιστοσύνη (Nielsen and Thomsen, 2009). Αυτό γιατί ο εξωτερικός παρατηρητής μπορεί να διαπιστώσει αμεσότερα τη δράση αυτή είτε στο προϊόν είτε στη περιοχή του, σε σχέση με μία άλλη δράση ΕΚΕ από μία μεγάλη επιχείρηση σε ένα μακρινό μέρος από το σημείο πώλησης και τριβής με το καταναλωτή ή το γείτονα (Nielsen and Thomsen, 2009). Η θεωρία, λοιπόν, των ενδιαφερομένων μερών (stakeholder theory) εκτός του ότι περιλαμβάνει τους υπαλλήλους φαίνεται να αποτελεί χρήσιμο εργαλείο όχι μόνο των μεγάλων επιχειρήσεων αλλά και των μμε, στην επαφή με τα ενδιαφερόμενα μέρη εξωτερικά αλλά και εσωτερικά στη διαμόρφωση της σχέσης ιδιοκτησίας-υπαλλήλων, της εφοδιαστικής αλυσίδας αλλά κυρίως της οργανωσιακής κουλτούρας που σχετίζεται με το πυρήνα της ΕΚΕ και το ύφος της διαχείρισης (π.χ. moral management) (Carroll and Buchholtz, 2000; Ciliberti et al., 2009). Η ιδιαίτερη, επίσης, φυσιογνωμία των μμε διαφοροποιεί σημαντικά και τη θέση τους στην αγορά, αφού σε κάποιους κλάδους συνήθως ο ανταγωνιστής μεταφράζεται ως συνάδελφος γεγονός που προσδίδει την αίσθηση της συλλογικότητας και την ανάδειξη του ως ενδιαφερόμενου μέρους στη παραγωγική διαδικασία. Το προσωπικό, η οικογενειακή διάσταση της επιχείρησης αλλά και το γεγονός ότι ο ιδιοκτήτης είναι ταυτόχρονα επιχειρηματίας, εργοδότης και γείτονας διαμορφώνουν ένα διαφορετικό πεδίο προσδιορισμού της ΕΚΕ στις μμε. Το σύνθετο αυτό κοινωνικό δίκτυο είναι σημαντικό για την εμπορική επιβίωση και οικονομική βιωσιμότητα των μμε κάτι για το οποίο δεν είναι το ίδιο άμεσο ως προτεραιότητα για τις μεγάλες επιχειρήσεις. Το προσωπικό, συνεπώς, κίνητρο για την ΕΚΕ επηρεάζεται και αυτό από τα παραπάνω χαρακτηριστικά για την ιδιοκτησιακή φύση και διαφοροποιεί τις μμε στη διασύνδεση με τη τοπική κοινωνία (Lepoutre and Heene, 2006; Spence, 2007; Spence et al., 2003; Spence and Perrini, 2010; Spence and Lozano, 2000; Russo and Perrini, 2009; Russo and Tencati).

Η φιλοδοξία της ΕΕ ήδη από το 2001 να διασυνδέσει τις δημόσιες πολιτικές για την ΕΚΕ και την αειφόρο ανάπτυξη όχι μόνο με μεγάλες επιχειρήσεις αλλά και με τις μμε είναι η συνέχεια ενός πολιτικού και κοινωνικού προβληματισμού από τη δεκαετία του '90 που φιλοδοξεί να ανακαλύψει και να επεξηγήσει τις μεταβλητές εκείνες που επηρεάζουν την υπεύθυνη επιχειρηματικότητα οικονομικά, κοινωνικά και περιβαλλοντικά. Το ζήτημα της ΕΚΕ στις μμε αναδεικνύει τη πολυπλοκότητα του ζητήματος αναφορικά με τις ενδογενείς (θρησκεία, ηθική, εμπιστοσύνη κτλ.) και

εξωτερικές επιδράσεις (θεσμοί, δομή της αγοράς, πολιτικό σύστημα, εταιρική διακυβέρνηση) (Aaronson and Reeves, 2002; Albareda et al., 2006; 2007; 2008; 2009; Gjolberg, 2009). Οι Nilsen και Thomsen (2009) σε μελέτη περίπτωσης στη Δανία για τη σχέση ΕΚΕ και μμε αναφέρουν ότι σε μερικές περιπτώσεις η στρατηγική, ο στόχος και η επικοινωνία της ΕΚΕ στις μμε αποτελούν το καθρέπτη της οργανωσιακής κουλτούρας και του θεσμικού πλαισίου στο οποίο δραστηριοποιείται η επιχείρηση. Η ανάλυση, επίσης, των Lepoutre και Heene (2006) αναδεικνύει τέσσερα χαρακτηριστικά των μμε που επηρεάζουν την ΕΚΕ όπως η ηθική διάσταση που ενυπάρχει στις μμε, η προσωπική διάσταση, η οργανωτική διάταξη και το θεσμικό πλαίσιο. Η ηθική διάσταση προσδιορίζει τη σχέση ΕΚΕ στις μμε με αναφορά τα ζητήματα της εμπιστοσύνης, της νομιμότητας και της δικαιοσύνης. Η προσωπική διάσταση αναφέρεται στις ατομικές αξίες-ιδέες του ιδιοκτήτη που περιγράφηκαν παραπάνω, στις οργανωτικές δεξιότητες του ατόμου αλλά και τις μεταβλητές εκείνες που επηρεάζουν την οργανωσιακή κουλτούρα ενός οργανισμού. Η διάσταση του θεσμικού πλαισίου αναφέρεται στην επίδραση των θεσμών, την εταιρική διακυβέρνηση αλλά και την επιρροή που ασκούν οι μεγαλύτερες επιχειρήσεις στη διαμόρφωση του. Η σύγκριση ανάμεσα σε κράτη μέλη της ΕΕ από το Observatory of European SMEs κατά τους Lepoutre και Heene (2006) καταδεικνύει σημαντικές διαπιστώσεις για τη σχέση ΕΚΕ και μμε σε χώρες (π.χ. Βόρειες, Μεσογειακές).

Ο προβληματισμός για το ύφος του ορισμού της ΕΚΕ και της χαμηλής συμβατότητας με τη πραγματικότητα των μμε συνδέεται τόσο με το σύντομη διασύνδεση τους με την ΕΚΕ όσο και με τη πιθανώς χαμηλή διαπραγματευτική τους ισχύ στο στάδιο της διαμόρφωσης δημοσίων πολιτικών. Ο προβληματισμός για τη προέλευση και τα χαρακτηριστικά του ορισμού της ΕΚΕ συνδέονται, επίσης, και με τη βιωσιμότητα δημοσίων πολιτικών στις μμε. Το ζήτημα για παράδειγμα του περιβαλλοντικού μοντερνισμού είναι, επίσης, ένα μεγάλο θέμα για την ΕΕ εξαιτίας του αξιοσημείωτου περιβαλλοντικού αποτυπώματος των μμε. Στο πλαίσιο αυτό η ΕΕ ανέπτυξε διάφορες πρωτοβουλίες όπως το Easy EMAS methodology με στόχο τις μμε, αφού η άγνοια, η απουσία και το υψηλό κόστος είναι σημαντικοί ανασταλτικοί παράγοντες. Συγκεκριμένα, στο ζήτημα αυτό η συνθετότητα της νομοθεσίας, η δύσκολη προσαρμογή των εργαλείων διαχείρισης, το κόστος (EMAS, ISO) αλλά και η εξασφάλιση ενός επικουρικού μηχανισμού αποτελεί φιλοδοξία της ΕΕ, με αναφορά σε καλές πρακτικές σε επίπεδο κρατών μελών και τοπικών πρωτοβουλιών από τοπικά

επιμελητήρια (Commission, 2007; Labonne, 2006). Η απευθείας, λοιπόν, αναγωγή του όρου της ΕΚΕ στις μμε δημιουργεί πολλές ασυμμετρίες, δεδομένου ότι οι μμε δεν είναι σε θέση να αναπτύξουν τα ίδια διαχειριστικά εργαλεία και επικοινωνιακές δομές όπως οι μεγάλες επιχειρήσεις. Η διαπίστωση αυτή προκύπτει για τη βιβλιογραφία και από τα στοιχεία της μελέτης της Labonne (2006), όπου η σύνταξη ετήσιας περιβαλλοντικής αναφοράς ή ο σχεδιασμός της από τις μμε δεν υφίσταται στο μεγαλύτερο της μέρος ή δεν έχει συστηματικό χαρακτήρα και συγκεκριμένο πλάνο εκπόνησης. Το μέγεθος της επιχείρησης και ο τομέας δραστηριότητας φαίνεται να επηρεάζει περισσότερο την εμφάνιση τέτοιων πρωτοβουλιών, οι οποίες συνοδεύονται ανά κράτος μέλος και από σχετικά νομοθετικά εργαλεία επικουρικού χαρακτήρα. Η Έκθεση της Επιτροπής για τις δημόσιες πολιτικές σε επίπεδο κρατών μελών κάνει αναφορά σε μοντέλα δημοσίων πολιτικών ΕΚΕ στις μμε και καλές πρακτικές σε κράτη μέλη (EC, 2007a; 2011).

Η ανάλυση, επίσης, των Wood, Williamson και Jenkins (2006) με τη χρήση του όρου social license παρουσιάζει ομοιότητες με τις προσεγγίσεις για την επίδραση των μοντέλων εταιρικής διακυβέρνησης και της επιρροής τους στο ζήτημα της ΕΚΕ σε μμε. Η επίδραση αυτή θέτει το ζήτημα του προσδιορισμού της ΕΚΕ στις μμε, για το τι είναι νόμιμο και ποια είναι τα όρια. Αυτό που έχει σημασία στη προσέγγιση αυτή είναι ότι η θεωρία για τα καπιταλιστικά συστήματα και τα μοντέλα εταιρικής διακυβέρνησης φαίνεται να επηρεάζουν τόσο τη λειτουργία των μμε όσο και το σχεδιασμό πολιτικής ΕΚΕ γι' αυτές. Το πλαίσιο, επίσης, της παγκόσμιας διακυβέρνησης επηρεάζει το ύφος και τη χρηστικότητα των παγκόσμιων εργαλείων ΕΚΕ (GRI) για τις μεγαλύτερες επιχειρήσεις. Σε επίπεδο Ε, με βάση σχετική έρευνα υπογραμμίζεται ότι το 86% των μμε δεν συντάσσουν περιβαλλοντική έκθεση αλλά και οι περισσότερες από αυτές δεν σχεδιάζουν να συντάξουν (Commission, 2007; Labonne, 2006). Το γεγονός αυτό είναι ένα ζήτημα που έχει απασχολήσει την ΕΕ ήδη από το 2002 αλλά κυρίως στη νέα στρατηγική για την ΕΚΕ 2011-2014. Αυτό που έχει σημασία είναι η αδυναμία των μμε να κατανοήσουν τις υποχρεώσεις που πηγάζουν από τη περιβαλλοντική νομοθεσία αλλά και τη διαφορά αντίληψης και μεταξύ τους για το θέμα από τις μεσαίες επιχειρήσεις σε σχέση με τις μικρές. Τα παραπάνω χαρακτηριστικά, δεν ευνοούν σημαντικά τις μμε και την ανταγωνιστικότητά τους τόσο σε επίπεδο ΕΕ όσο και διεθνώς. Η ασυμβατότητα αυτή της ΕΚΕ για τις μμε προκαλεί προβλήματα στη ραχοκοκαλιά της οικονομίας, στην ανταγωνιστικότητα

τους και τη φήμη τους, γιατί η σιωπηλή τους ευθύνη να μην μπορεί να υπάρχει αλλά δεν μπορεί να απεικονιστεί (Commission, 2003; 2011; Perini et al., 2007; Enderle, 2004; Labonne, 2006, Wood et al., 2006; Lynch-Wood et al., 2006).

Η εξέταση της περίπτωσης μιας μικρομεσαίας επιχειρήσης της Νορβηγίας από τους Holvik και Mele (2009) καταδεικνύει τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες είναι δυνατή, ενδεχομένως, η ανάπτυξη της ΕΚΕ στις μμε. Στη περίπτωση της επιχείρησης αυτής η χώρα προέλευσης που είναι η Νορβηγία έχει μεγάλη σημασία για το εύρος της ΕΚΕ. Αυτή έγκειται στις θεσμικές επιδράσεις για την ΕΚΕ, την αειφόρο ανάπτυξη αλλά και το κοινωνικό μοντέλο τα οποία διαμορφώνουν ένα συγκεκριμένο πλαίσιο δράσης. Αυτό, όμως, που έχει σημασία είναι η ανάδειξη του προσωπικού στοιχείου που διαπνέει τη προσαρμογή στην ΕΚΕ και τη διοίκηση της επιχείρησης, αφού ο ιδιοκτήτης εφάρμοσε το ίδιο αυστηρά κριτήρια με αυτά της Νορβηγίας στο δίκτυο της εφοδιαστικής αλυσίδας στη Κίνα για τα προϊόντα του. Οι θεσμικές παραδόσεις, ενδεχομένως, που επιδρούν στη λειτουργία της επιχείρησης σε συνδυασμό με τη κοσμοθεωρία του ιδιοκτήτη, όπως και πολλές άλλες περιπτώσεις είναι χρήσιμες στο σχεδιασμό κατάλληλων δημοσίων πολιτικών για τη διάχυση της ΕΚΕ στις μμε με στόχο την αειφόρο ανάπτυξη. Η άγνοια, ο σκεπτικισμός ή και η διστακτικότητα των περισσότερων μμε, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, είναι βασικά εμπόδια που θα πρέπει η ΕΕ και κάθε κράτος μέλος να κατανοήσουν, να αναλύσουν και στη συνέχεια να λάβουν υπόψη τους στο σχεδιασμό πολιτικής και ειδικότερα στην ανάπτυξη συνεργιών. Η αδυναμία κατανόησης και ανταπόκρισης, επίσης, στο ζήτημα του περιβαλλοντικού εκτοπίσματος από τις μμε ή της ανταγωνιστικότητας τους μέσα από την ΕΚΕ ίσως συνδέεται και με την ανάγκη για ένα ορισμό κοντινότερο στις λειτουργίες και πραγματικότητα τους. Αυτό γίνεται και αντιληπτό από τη χαμηλή δυνατότητα για αξιοποίηση των εργαλείων ΕΚΕ που περιέχονται στις δημόσιες πολιτικές της ΕΕ ή και του ΟΗΕ, όπως για παράδειγμα των ετήσιων αναφορών ή της περιβαλλοντικής διαχείρισης. Το παραπάνω παράδειγμα της Νορβηγίας ή άλλων περιπτώσεων από το Βόρειο μοντέλο δεν είναι καθολικό για την ΕΕ και είναι βιώσιμο ίσως εξαιτίας της ιδιαίτερης σκανδιναβικής παράδοσης σε win-win σχέσεις μεταξύ δημόσιου-ιδιωτικού τομέα, τόσο σε ζητήματα ανταγωνιστικότητας όσο και αειφόρου ανάπτυξης. Στο ζήτημα του περιβαλλοντικού εναρμονισμού με τις κοινοτικές οδηγίες εκτός της δυσαρμονίας μεταξύ των μμε στην ΕΕ (Borrá vs. Νότου) υπάρχει και το ζήτημα της χρηστικότητας των πολιτικών εργαλείων της ΕΕ στις μμε ανά κράτος

μέλος δεδομένου της επιρροής στο ύφος και τα χαρακτηριστικά των δημοσίων πολιτικών για αυτές.

Η ανισοβαρής αναφορά στις μμε στη στρατηγική ΕΚΕ σε σχέση με τις μεγάλες επιχειρήσεις δημιουργούν προβληματισμό δεδομένου του σημαντικού περιβαλλοντικού αποτύπωμα τους, της άγνοιας τους, την απουσία τεχνογνωσίας και το υψηλό κόστος για την ΕΚΕ. Αυτός ο προβληματισμός ενώ έχει ξεκινήσει στην ΕΕ από το 2001 δεν είναι τόσο εντατικός, με αποτέλεσμα να γίνεται αναφορά και στη τελευταία στρατηγική 2011-2014 (Commission, 2011). Οι προσπάθειες προσαρμογής των μμε για παράδειγμα στη περίπτωση των συστημάτων περιβαλλοντικής διαχείρισης (Easy EMAS methodology) επιζητούν πιο συντονισμένες προσπάθειες προκειμένου να αρθούν βασικά εμπόδια. Η συνθετότητα της νομοθεσίας, η δύσκολη προσαρμογή των εργαλείων διαχείρισης στη πραγματικότητα των μμε, το κόστος (EMAS, ISO 26000 ή 24000) αλλά και η απουσία ενός καλό δομημένου επικουρικού μηχανισμού στην ΕΕ και τα κράτη μέλη, αποτελούν βασικές αδυναμίες αλλά και ένα αναπτυσσόμενο πεδίο πολιτικής. Στο πλαίσιο μάλιστα της πολιτικής για το περιβαλλοντικό εκμοντερνισμό των μμε (Small, Clean and Competitive) μέσα από τη χρήση των EMAS, η Ένωση έχει αναπτύξει το εργαλείο EMAS toolkit for Small Organizations το οποίο αποτελεί πηγή πληροφοριών για το πώς είναι σε θέση οι μμε να το χρησιμοποιήσουν. Επιπρόσθετα στο σχετικό ιστότοπο της ΕΕ Small, Clean and Competitive εντοπίζονται πληροφορίες για καλές πρακτικές σε επίπεδο κρατών μελών στο ζήτημα των μμε όχι μόνο για το EMAS αλλά και το σύστημα δημοσίων συμβάσεων και το Ecolabel (Commission, 2007). Οι αδυναμίες αυτές, ωστόσο, όπως επισημαίνει η βιβλιογραφία επηρεάζονται και από την ασυμβατότητα του ορισμού που χρησιμοποιείται στο σχεδιασμό δημοσίων πολιτικών για τις μμε. Η απευθείας αναγωγή και η προσέγγιση one size fits all ακόμα και μεταξύ τους (π.χ. μεσαίες ή πολύ μικρές επιχειρήσεις) φαίνεται να επιβεβαιώνει της αδυναμίες προσαρμογής στις δημόσιες πολιτικές ΕΚΕ στην ΕΕ και τα κράτη μέλη (EC, 2011). Αυτό που έχει σημασία στο σχεδιασμό πολιτικής για την ΕΚΕ και τις μμε είναι να λαμβάνει υπόψη το μέγεθος και το είδος του τομέα της επιχειρηματικής δράσης (π.χ βιομηχανία πλαστικών). Αξίζει να αναφερθεί ότι πολλοί τομείς έχουν χαρακτηριστικά implicit CSR (π.χ. βιομηχανίες) δεδομένου ότι συνεπικουρούνται από σχετικά νομοθετικά εργαλεία και οδηγίες της ΕΕ ενώ άλλοι τομείς όπως για παράδειγμα στη περίπτωση του τουρισμού, ενδεχομένως να απαιτούν άλλο σχεδιασμό ειδικά για μμε. Εν

κατακλείδι, αυτό που έχει ιδιαίτερη σημασία είναι η ανάπτυξη ενός σημαντικού προβληματισμού για τις μμε που θα πρέπει να επηρεάσει το σχεδιασμό της Ευρωπαϊκής πολιτικής και την εξέλιξη της νέας στρατηγική 2011-2014 ΕΚΕ (Commission, 2010; 2011). Οι παραπάνω διαπιστώσεις για το θεσμικό πλαίσιο, τις Ευρωπαϊκές θεσμικές παραδόσεις και τις αντιλήψεις για την επιχειρηματικότητα καθιστούν το σχεδιασμό δημοσίων πολιτικών ΕΚΕ ακόμα και για τις μμε ένα σύνθετο πεδίο πολιτικής ειδικά στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης. Αυτό γιατί οι μεγάλες επιχειρήσεις με πολυεθνικό χαρακτήρα είναι καλύτερα προσαρμοσμένες και ανθεκτικότερες στη πίεση της παγκόσμιας αγοράς σε αντίθεση με τις μμε που παρά τη στρατηγική τους θέση στις εφοδιαστικές αλυσίδες εμφανίζουν λειτουργικές αρρυθμίες και δυσλειτουργίες στην ουσιαστική εμπέδωση της ΕΚΕ (EC, 2011; Perini et al., 2007; Enderle, 2004; Wood et al., 2006).

3.7.5 Οι δημόσιες πολιτικές ΕΚΕ για τις μμε στην ΕΕ και στα κράτη μέλη

Η αειφόρος ανάπτυξη αποτελεί ζωτικό στόχο για την ΕΕ και τη Europe Strategy 2020 ως αντίδοτο πολιτικής στην οικονομική κρίση που εκτός από τις κοινωνικοοικονομικές επιπτώσεις στις μμε αποσαρθρώνει το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Μοντέλο, την ποιότητα ζωής, τη κοινωνική ειρήνη, το περιβάλλον αλλά και τη γενικότερη συζήτηση περί αειφόρου ανάπτυξης (Commission, 2010). Η καινοτομία είτε στη τεχνολογία, είτε στη διοίκηση των μμε μέσα από συνέργειες με στόχο την αειφόρο ανάπτυξη και την ΕΚΕ είναι το ζητούμενο ταυτόχρονα με την κατάλληλη μεταφορά γνώσης σε μικρο επιχειρησιακό επίπεδο. Συγκεκριμένα, όσον αφορά τη πολιτική στοχοθέτηση για το ρόλο των επιχειρήσεων στην αειφόρο ανάπτυξη, η ΕΕ στοχεύει ταυτόχρονα στις μεγάλες επιχειρήσεις και τις μμε με πολλές αρρυθμίες στο πολιτικό σκέλος της ΕΚΕ. Ο στόχος είναι σε πρώτη φάση η διατήρηση του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Μοντέλου και της περιβαλλοντικής αειφορίας τοπικά και παγκόσμια, ένα πεδίο που ενώ φαίνεται μακριά από τη λειτουργία των μμε βασίζεται στη λογική της στρατηγικής τους θέσης στην εφοδιαστική αλυσίδα της ΕΕ, τις εισαγωγές, την αγορά εργασίας και τη σχέση με τη κοινωνία. Η ΕΕ όπως στη περίπτωση των πολυεθνικών και μεγάλων επιχειρήσεων, έτσι και στις μμε προσπαθεί να προσεγγίζει την ΕΚΕ ως στρατηγική διαχείρισης κινδύνου και καλής φήμης στη τοπική αγορά, στους προμηθευτές και τους πελάτες στα αστικά κέντρα και την

ύπαιθρο (Commission, 2001; 2002a; 2006; 2011). Οι στόχοι, ωστόσο, αυτοί των δημοσίων πολιτικών ενώ σε πρώτη φάση φαίνονται βιώσιμοι, δεδομένου ότι η ΕΕ και οι μεγαλύτερες εταιρείες της αποτελούν πρωτοπόρες στην ΕΚΕ, έχουν να αντιμετωπίσουν πολλά εμπόδια σε επίπεδο μμε (Commission, 2001a; 2002a; 2006; 2011). Όπως έχει ήδη αναφερθεί παραπάνω από τη βιβλιογραφική αναφορά οι μμε έχουν βασικές αδυναμίες προσαρμογής στους στόχους της πολιτικής και τον ορισμό της ΕΚΕ, όπως εύστοχα αναφέρει στην ανάλυση της η Spence (2007) για τα 5 C (Credibility, Comparison, Confine, Change, Character).

Η ανάπτυξη δημοσίων πολιτικών στην ΕΕ για τις μμε είναι ένα ζήτημα νευραλγικό για την ανταγωνιστικότητα της ευρωπαϊκής οικονομίας στη παγκόσμια αγορά δεδομένου του εκτοπίσματος του στην αγορά, την εφοδιαστική αλυσίδα και την αγορά εργασίας. Οι δημόσιες πολιτικές είτε στο πλαίσιο των νομοθετικών και οικονομικών μεταρρυθμίσεων (Think Small First Act) (Commission, 2008d) γενικά με στόχο τη βελτίωση της ανταγωνιστικής θέσης των μμε είτε σε ρυθμίσεις με αναφορά την αειφόρο ανάπτυξη (Small, Clean and Competitive) (Commission, 2007) διαμορφώνουν ένα δυναμικό πεδίο συζήτησης στην ΕΕ και την ΕΚΕ στο νευραλγικό αυτό κλάδο. Το ζητούμενο, ωστόσο, απ' ό,τι φαίνεται είναι να εμπλακούν οι μμε με το πιο ομαλό τρόπο στη στρατηγική της ΕΕ για την αειφόρο ανάπτυξη μέσα από την ΕΚΕ. Οι θεσμικές επιδράσεις και η διοικητική κουλτούρα κάθε περιοχής έχει σημαντικές επιδράσεις που θα πρέπει να ληφθούν υπόψη και με μεγαλύτερη βαρύτητα από ότι για παράδειγμα στις μεγαλύτερες επιχειρήσεις. Εκτός, λοιπόν, από τις διαπιστώσεις για τις γενικές αδυναμίες που έχουν σχέση με το κόστος, τη τεχνογνωσία, το μέγεθος και την κατανόηση του ζητήματος της ΕΚΕ, η μεταβλητή του κράτους μέλους όπου οι μμε αναπτύσσονται και δραστηριοποιούνται έχει σημασία για το σχεδιασμό πολιτικής. Αυτό που παρατηρείται και από την ΕΕ (EC, 2007a) είναι ότι κάποια κράτη μέλη διαχειρίζονται με μεγαλύτερη επιτυχία σε σχέση με άλλα τη διασύνδεση των μμε με την ΕΚΕ. Αυτό, ωστόσο, που έχει σημασία για τη διαπίστωση αυτή είναι η τεχνογνωσία στο σχεδιασμό κατάλληλης δημόσιας πολιτικής, αφού η απευθείας μεταφορά από το ένα κράτος μέλος στο άλλο σε εφαρμοσμένο επίπεδο ενδεχομένως να δημιουργήσει επιπρόσθετα ζητήματα. Το 76% του συνολικού αριθμού των μμε εντοπίζονται σε μόλις 6 κράτη μέλη της ΕΕ με πρώτη την Ιταλία, τη Γερμανία, την Ισπανία, τη Γαλλία, το Ηνωμένο Βασίλειο και τη Πορτογαλία. Ο Νότος και ειδικότερα τα Μεσογειακά κράτη μέλη χαρακτηρίζονται

σημαντικά από τη παρουσία των μμε όχι μόνο περιφερειακά αλλά και σε επίπεδο ΕΕ. Η διασύνδεση της ΕΚΕ σε αυτές τις περιοχές με τις μμε αποτελούν καλά παραδείγματα (π.χ. Ιταλία, Ισπανία) για κράτη μέλη όπως η Ελλάδα ή η Πορτογαλία.

Η ΕΕ με τη Πράσινη Βίβλο το 2001 αναδεικνύει την ανάδειξη της Ευρωπαϊκής προσέγγισης για την ΕΚΕ, η οποία επηρεάζεται σημαντικά από το θεσμικό πλαίσιο του περιβαλλοντικού μοντερνισμού, του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Μοντέλου και της αειφόρου ανάπτυξης. Αυτό που έχει σημασία είναι ότι η ΕΕ διαμορφώνει τη πολιτική της προσέγγιση στο ζήτημα της ΕΚΕ με αναφορά στο στρατηγικό ρόλο του κράτους και τη σημασία του ρόλου του στη διαβούλευση για ανάπτυξη δημοσίων πολιτικών για την ΕΚΕ, ένα ζήτημα του οποίου οι διαστάσεις τόσο σε επίπεδο εφαρμοσμένο όσο και ερευνητικό αναπτύσσονταν μέσα από τη business case διάσταση. Στην έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής το 2002a (CSR: The business contribution for sustainable development) αναπτύσσεται ένα προβληματισμός σε πολιτικό επίπεδο, ο οποίος σε κάποια κράτη μέλη είναι προγενέστερος (Κάτω Χώρες, Ηνωμένο Βασίλειο, Σκανδιναβικές Χώρες) και εγκολπώνει στην επιχειρηματική διεργασία το πλαίσιο της ΕΚΕ και της αειφόρου ανάπτυξης με δημόσιες πολιτικές ενημέρωσης και υποστηρικτικού χαρακτήρα. Η συγκεκριμένη έκθεση, ωστόσο, αναδεικνύει και κάποιες αξιοσημείωτες διαπιστώσεις για την ΕΚΕ στο σχεδιασμό δημοσίων πολιτικών όπως η σημασία των μμε σε επίπεδο ΕΕ. Οι διαπιστώσεις αυτές συγκλίνουν με επιστημονικές μελέτες, για το ότι η έννοια της ΕΚΕ έχει αναπτυχθεί με αναφορά κυρίως τις μεγάλες ή πολυεθνικές επιχειρήσεις, γεγονός που αναδεικνύει τη σημασία για έρευνα και σχεδιασμό πολιτικών με αναφορά τις μμε. Η διαπίστωση το 2004 ότι υπάρχει κενό γνώσης σχετικά με τον αντίκτυπο της ΕΚΕ στις μμε είναι πολύ σημαντική στο Ευρωπαϊκό Φόρουμ των ενδιαφερομένων μερών για την ΕΚΕ, ένας διάλογος που είχε προηγηθεί και στο ίδιο φόρουμ το 2002. Νωρίτερα, όμως, έχει σημασία η αναφορά της αρμόδιας Επιτροπής της ΕΕ το 2003 εξαιτίας της εμφάνισης και της χρήσης του όρου υπεύθυνη επιχειρηματικότητα (responsible entrepreneurship) παράλληλα με την ανάδειξη καλών πρακτικών και οδηγού. Ο στόχος της εκπόνησης του οδηγού αυτού έχει ιδιαίτερη σημασία για τη διασύνδεση της ΕΚΕ με τις μμε σε εννοιολογικό και επιχειρησιακό επίπεδο. Στο δεύτερο γιατί θα προσπαθούσε να αφυπνίσει τις μμε στο πώς θα ξεκινήσουν μια τέτοια πρωτοβουλία, πώς θα αντιμετωπίσουν τις οικονομικές δυσκολίες, πώς θα επιτύχουν τη επιχειρησιακή τους μεγέθυνση και επέκταση των δραστηριοτήτων τους.

Όσον αφορά τον εννοιολογικό πυλώνα της υπεύθυνης επιχειρηματικότητας είναι συνώνυμος αυτού της ΕΚΕ, όπως αυτός αναφέρεται από τον Επίτροπο Erkki Liikanen, ενώ παρακάτω συνδέεται άμεσα και με την αειφόρο ανάπτυξη (ΕΚ, 2003). Το σημαντικό και σε αυτό το έγγραφο της ΕΕ, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, είναι ότι διαπιστώνεται η σημασία που δύναται να διαδραματίσει ο δημόσιος πυλώνας και το κράτος σχετικά με την ΕΚΕ. Στο ζήτημα αυτό στο επίπεδο δημόσιας πολιτικής ο ρόλος του κράτους στην ΕΕ δεν είχε μέχρι τότε αποκτήσει άμεσα χαρακτηριστικά ΕΚΕ με εξαίρεση το ΗΒ που από το 2000 είχε αρμόδιο Υπουργό. Αυτό, ωστόσο, που φαίνεται να έχει σημασία στη προσέγγιση των μμε είναι ότι ήταν εφικτή μια πρώτη προσέγγιση μέσα από αυτό τον όρο (responsible entrepreneurship) και τη παρουσίαση καλών πρακτικών, παρά τις διαφορές μεταξύ των κρατών σε θεσμούς, κανόνες, επιχειρηματική κουλτούρα και δομές.

Αυτό που έχει σημασία στις διαπιστώσεις της ΕΕ για την ΕΚΕ στις μμε είναι ότι οι τελευταίες έχουν ένα κεντρικό και ρυθμιστικό ρόλο στο δυναμικό διάλογο που φαίνεται να αναπτύσσεται στην ΕΕ. Αυτός λαμβάνει χώρα τόσο μεταξύ των θεσμικών οργάνων της ΕΕ που παραδοσιακά υπάρχει μια συζήτηση για τα είδη των προσεγγίσεων στην ΕΚΕ μεταξύ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου (2007; 2013) και της Επιτροπής, με το πρώτο να υποστηρίζει μια πιο δραστήρια δημόσια πολιτική στο ζήτημα. Το στοιχείο αυτό, εντοπίζεται, επίσης, και μεταξύ των ενδιαφερομένων μερών διαχρονικά όπως στο CSR Multistakeholder forum (2004), όπου στο ζήτημα των μμε ειδικότερα υπάρχουν ενστάσεις και σημαντικές διαπιστώσεις από τους εκπροσώπους τους ή τις ΜΚΟ, όπως για παράδειγμα στο ζήτημα της εφοδιαστικής αλυσίδας. Αυτό, ωστόσο, που έχει σημασία στις διαπιστώσεις της ΕΕ είναι η σημασία που αναπτύσσει ο προβληματισμός για τη λειτουργικότητα της ορολογίας, αφού ο όρος της ΕΚΕ (CSR) δεν είναι πάντοτε κατανοητός ή κοντά στη σκέψη των μμε (Castka et al., 2004; Spence, 2007; Lynch-Wood et al., 2006) με αποτέλεσμα τη χρήση και άλλων διατυπώσεων όπως η υπεύθυνη επιχειρηματικότητα (responsible entrepreneurship), που αναφέρθηκε παραπάνω.

Το 2007 η ΕΕ μετά από την Έκθεση “Small Clean & Competitive” για το περιβαλλοντικό εκσυγχρονισμό των μμε που αναφέρθηκε παραπάνω, προχώρησε στην Έκθεση Opportunity and Responsibility (2007b). Σε αυτή προσεγγίζει το θέμα της ΕΚΕ στις μμε μέσα από το σχεδιασμό δημόσιας πολιτικής και το ρόλο των

κρατών μελών και της ΕΕ (state of the art). Στα πλαίσια της δημόσιας πολιτικής αυτής της Ένωσης έχουν αναπτυχθεί και προϋπολογιστεί από το 2010 κονδύλια για τις περιβαλλοντικές υπηρεσίες στις μμε μέσα από το Enterprise Europe Network projects. Ο προϋπολογισμός αυτός περιλαμβάνει επτά διαφορετικά διετή έργα για οκτώ διαφορετικούς αναπτυξιακούς τομείς εργασίας των μμε όπως τα τρόφιμα, τα χημικά, τη ποτοποιία, την επεξεργασία μετάλλων, τη κλωστοϋφαντουργία, τη μεταποίηση, τα ηλεκτρονικά εξαρτήματα και τα οικοδομικά υλικά. Όσο αφορά την Έκθεση της ΕΕ Opportunity and Responsibility (2007b) στόχος της είναι ο εμπλουτισμός του διαλόγου και της περαιτέρω κατανόησης της ιδιαίτερης φύσης των μμε και συνεπώς της ανάγκης για επιμέρους προσεγγίσεις στην ΕΚΕ για το είδος των επιχειρήσεων αυτών. Η αναφορά αυτή περιλαμβάνει έξι πεδία όπως την ενίσχυση της γνώσης των μμε σχετικά με το ζήτημα, την ανάπτυξη δικτύου υποστήριξης των μμε από σχετικούς οργανισμούς, τα εργαλεία ΕΚΕ για τις μμε, το ρόλος τους στην εφοδιαστική αλυσίδα, τα επιχειρηματικά πλεονεκτήματα (business case) και τη περιφερειακή ανταγωνιστικότητα. Τα πεδία πολιτικής για την ΕΚΕ στις μμε φαίνεται να διαμορφώνουν ένα ιδιαίτερα σύνθετο πεδίο πολιτικού διαλόγου και συνεπώς σύνθεσης σε επίπεδο σχεδιασμού, τόσο κεντρικά της ΕΕ όσο και περιφερειακά. Η Έκθεση αυτή θέτει εκ νέου το ζήτημα του ορισμού της ΕΚΕ στις μμε αλλά και τη πολυεπίπεδη προσέγγιση στο ζήτημα, όχι μόνο αναφορικά με το μέγεθος (μεγάλη, μεσαία, μικρή, πολύ μικρή) αλλά και τομέα δράσης (π.χ. βιομηχανία, τουρισμός), που αναφέρθηκε παραπάνω. Η ανάπτυξη συνεργιών και ενός δικτύου μεταφοράς γνώσης είναι το ζητούμενο είτε από μμε ως καλές πρακτικές σε άλλα κράτη μέλη, είτε από μεγάλες επιχειρήσεις, είτε από οργανισμούς που έχουν αναλάβει σχετικές πρωτοβουλίες (π.χ. Τοπικά επιμελητήρια) είτε τέλος από δημόσιες πολιτικές στο πεδίο των μμε.

Στο σημείο αυτό είναι χρήσιμη η αναφορά επιμέρους δημοσίων πολιτικών ΕΚΕ με πεδίο τις μμε όπως προκύπτει από τις σχετικές Εκθέσεις της Επιτροπής (2011; 2007a). Τα παραδείγματα ποικίλλουν ανά γεωγραφικό διαμέρισμα της ΕΕ με αξιοσημείωτες πρωτοβουλίες όπως το CSR Compass για τις μμε στη Δανία, ή συστήματα περιβαλλοντικής διαχείρισης στη Γερμανία και πιστοποιήσεις στην Γαλλία (SD 21000). Τα τελευταία είναι ιδιαίτερος χρήσιμα τόσο για την επικοινωνία της ΕΚΕ στις μμε όσο και για τη βελτίωση της ποιότητας και της ανταγωνιστικότητας τους. Ο στόχος αυτός είναι ιδιαίτερα φιλόδοξος και η επιτυχία του έχει ταυτιστεί

περισσότερο με τις μεγάλες επιχειρήσεις και λιγότερο με τις μμε, όπου απαιτείται καλύτερη διαχείριση του κόστους, του τρόπου εφαρμογής και αναγνώρισης των σημάτων εξαιτίας των ομοιοτήτων τους πολλές φορές. Τα σήματα για την ΕΚΕ εκτός από εκείνα της ΕΕ (π.χ. EMAS, ecolabel) ή τα διεθνή όπως το ISO 26000, εντοπίζονται και σε περιφερειακό επίπεδο προσαρμοσμένα στη πραγματικότητα των μμε, όπως το Xertatu:Adi στη χώρα των Βάσκων για τη Διαχείριση Ποιότητας. Το πεδίο της ετήσιας αναφοράς ΕΚΕ με το σχεδιασμό κατάλληλων εργαλείων είναι ακόμα ένα ζήτημα που απασχολεί την ΕΕ για τις μμε. Αυτό απασχολεί, επίσης, και το θεσμό του GRI για την επέκτασή του σε αυτές, ενώ περιστασιακά κράτη μέλη έχουν αναπτύξει ανάλογες πρωτοβουλίες όπως για παράδειγμα στην Ιταλία ο τομέας της βυρσοδεψίας. Για τον ίδιο τομέα αλλά και άλλους γίνεται, επίσης, αναφορά παρακάτω μέσα από το Giada Project που έλαβε χώρα στην Ιταλία σε μμε με στόχο το περιβαλλοντικό μοντερνισμό τους. Το ζητούμενο, ωστόσο, που διαπιστώνεται, είναι ο κίνδυνος ο στόχος της διασύνδεσης της παγκόσμιας εξέλιξης της ΕΚΕ με τις μμε να μη γίνει ρεαλιστικός. Ο προβληματισμός αυτός είναι κεντρικός με αποτέλεσμα να επιζητείτε προσεκτικότερη διασύνδεση των διεθνών κριτηρίων (π.χ. ΔΟΕ, ΟΗΕ) με τοπικά σήματα ή πρωτοβουλίες στην ΕΕ, μέσα από συνέργειες είτε με τη τοπική αυτοδιοίκηση είτε με θεσμούς όπως ο European Foundation for Quality Management (EFQM).

Η στρατηγική για την ΕΚΕ, για παράδειγμα, όπως παρουσιάζεται στην ΕΕ 2011-2014 είναι το προϊόν της δέσμευσης της ΕΕ και των οργάνων της για επαναπροσδιορισμό της έννοιας και της συμφωνίας της ΕΚΕ με τα σύγχρονα ζητούμενα στη κοινότητα (Commission, 2011). Η οικονομική κρίση και οι επιπτώσεις της στα κράτη μέλη κυρίως του Νότου, αλλά και την επιχειρηματική κοινότητα, αναδεικνύουν την ΕΚΕ και την αειφόρο ανάπτυξη ως σημαντικά συστατικά της στρατηγικής Ευρώπη 2020. Η σκληρή πραγματικότητα στις ευρωπαϊκές κοινωνίες και οι προκλήσεις για τη περιβαλλοντική αειφορία και τη βιωσιμότητα του ευρωπαϊκού κοινωνικού μοντέλου θέτουν σημαντικές προκλήσεις στη φιλοδοξία της ΕΕ να εμπλέξει ειδικά τις μμε στη στρατηγική αυτή για την ΕΚΕ. Αυτό, προϋποθέτει στο σχεδιασμό δημοσίων πολιτικών προσεκτικό σχεδιασμό ειδικά για τις μμε κάτι που αναφέρεται στην αρχή της στρατηγικής για την ΕΚΕ 2011-2014 (“take into account the particular characteristics of SMEs...”) (Commission, 2011). Τα ιδιαίτερα αυτά χαρακτηριστικά παρουσιάστηκαν και παραπάνω (όπως προκύπτουν και από τη βιβλιογραφία) πρέπει

να ληφθούν υπόψη και εντοπίζονται για την ΕΕ (2011) στην ενδογενή ετερογένεια των μμε (ανά κλάδο, μικρές-μεσαίες), τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της ιδιοκτησίας, τα μοντέλα διοίκησης (π.χ. Ιδιοκτησιακό, διευθυντικό) και την ανάπτυξη συνεργιών με τα ενδιαφερόμενα μέρη (Mendibil et al., 2007; Perini et al., 2007; Spence, 2007; Spence and Perrini, 2010; Spence and Lozano, 2000). Το σχέδιο της στρατηγικής αυτή βασίζεται σε πρώτη φάση στην ενημέρωση και τη διάχυση της γνώσης στις μμε για την αειφόρο ανάπτυξη και την ΕΚΕ (Commission, 2011). Ένα άλλο σημαντικό ζήτημα είναι η ανάπτυξη μεθόδων επικοινωνίας των καλών πρακτικών ΕΚΕ των μμε, αφού αρκετές μμε αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες ΕΚΕ με λιγότερο επίσημο τρόπο και βασισμένες στον εθελοντισμό (Commission, 2011). Αυτό έχει επιπτώσεις στην ανταγωνιστικότητα τους δεδομένου ότι ο αριθμός των μεγάλων εταιρειών που αναπτύσσει τέτοιες πρωτοβουλίες είναι αυξανόμενος ειδικά μετά την σχετική Οδηγία 2003/51/ EC (2003) (τροποποίηση στο άρθρο 46, παράγραφος 1) για τις ετήσιες αναφορές σε ζητήματα περιβάλλοντος και εργαζομένων (Commission, 2011). Η σημασία της οδηγίας είχε αποτελέσματα στις μεγαλύτερες επιχειρήσεις και τις ετήσιες αναφορές τους αλλά σε επίπεδο κρατών μελών. Οι μμε εξαιρέθηκαν εξαιτίας του μεγάλου κόστους και των λειτουργικών τους αδυναμιών να ανταποκριθούν σε ένα στόχο που δεν είχε λάβει υπόψη του τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους. Η Γαλλία και η Δανία είναι τα δύο κράτη μέλη που συμφώνησαν να πραγματοποιήσουν τη δέσμευση από τη Διάσκεψη του Ρίο του ΟΗΕ για την υποβολή εκθέσεων. Η διαπίστωση αυτή, ωστόσο, για τις μμε εξηγεί και τη παραδοχή του Ευρωπαϊκού Κοινοβούλιου (ΕΚ) (2007, 2013a) και κυρίως του European Economic and Social Committee (2012) για το ότι οι πρακτικές ΕΚΕ εξακολουθούν να περιορίζονται σε μια πλειοψηφία μεγάλων εταιρειών όπως και το γεγονός ότι περιορίζεται στα περιβαλλοντικά έναντι στα κοινωνικά πρότυπα.

Αυτό, ωστόσο, που έχει σημασία και ενδεχομένως να αποτελέσει ένα κίνητρο για τις μμε να αναπτύξουν περισσότερες και πιο εμφανείς πρωτοβουλίες ΕΚΕ, είναι η διαμόρφωση ενός πιο φιλικού πλαισίου στη πρόσβαση τους σε διαγωνισμούς και συμβάσεις με κριτήρια κοινωνικής ευθύνης (Social Responsible Public Procurement) (Commission, 2011; EC, 2010; EESC, 2012). Η εμπέδωση της αρχής της μη διάκρισης των μμε από τους διαγωνισμούς προϋποθέτει αναμόρφωση των όρων συμμετοχής και όπως προτείνεται από την ΕΕ το πλαίσιο δημοπράτησης των συμβάσεων εκτός από τις περιβαλλοντικές και κοινωνικές προϋποθέσεις, δεν θα

πρέπει να επιβαρύνει τις επιχειρήσεις με επιπρόσθετα κόστη (π.χ. διοικητικά). Η παραδοχή, επίσης, της ΕΕ ότι η ΕΚΕ είναι εφαρμόσιμη σε όλες τις επιχειρήσεις γενικά, γεννά μία κριτική και ένα προβληματισμό ειδικά για τις μμε τόσο εντός του κειμένου στρατηγικής όσο και από άλλες αναφορές από Επιτροπές της ΕΕ. Στα πλαίσια της στρατηγικής για την ΕΚΕ 2011-2014 η διαμόρφωση ενός πλαισίου φιλικότερου προς τις μμε στη Single Market Act (π.χ. Νομικά εργαλεία, ενημέρωση, the good tax principle) είναι το ζητούμενο σε πρώτη φάση. Η επικοινωνία των καλών πρακτικών σε αυτές, η δια βίου μάθηση (ΚΕΚ, LLL) αλλά και η χρήση κονδυλίων από τα διαρθρωτικά ταμεία της ΕΕ για τις μμε με στόχο την ΕΚΕ, απαιτούν σχέδιο και στόχους προσιτούς σε αυτές (Commission, 2011; EESC, 2012). Τα αρνητικά παραδείγματα άλλωστε από κακοσχεδιασμένες ή μη ρεαλιστικές δημόσιες πολιτικές σε επίπεδο στόχων από τα διαρθρωτικά ταμεία είναι αρκετές ειδικά στον Ευρωπαϊκό Νότο.

Η σημασία της στρατηγικής για την ΕΚΕ 2011-2014 στην ΕΕ για τις μμε είναι δεδομένη και είναι σύμφωνη, τόσο με το στόχο του 2006 να καταστεί η ΕΕ πόλος αριστείας, όσο και με τη στρατηγική Ευρώπη 2020 που φιλοδοξεί συντεταγμένα να αντιμετωπίσει τις δυσκολίες από την κοινωνικοοικονομική και περιβαλλοντική κρίση. Όσον αφορά τις μμε είναι ενθαρρυντικό η απόπειρα ιδιαίτερης μνείας σε αυτές ειδικά σε επίπεδο πολιτικού σχεδιασμού στην στρατηγική ΕΚΕ. Η ανατροφοδότηση, ωστόσο, το 2012 από το European Economic and Social Committee εμπλουτίζει σημαντικά το διάλογο και το προβληματισμό στην ΕΕ για τη βιωσιμότητα της στρατηγικής με ειδική αναφορά στις μμε. Όπως αναφέρει, το γεγονός της αλλαγής της λέξης corporation σε enterprise ενδεχομένως να δημιουργεί σύγχυση για το είδος το επιχειρήσεων που αναφέρεται η στρατηγική. Ο όρος, επίσης, business που χρησιμοποιεί δεν διευκρινίζει εάν συμπεριλαμβάνει και τις μμε, αφού η χρήση του όρου παραπέμπει περισσότερο σε μεγάλες επιχειρήσεις (EESC, 2012). Η πιο σοβαρή, όμως, διαπίστωση είναι ότι η στρατηγική δεν πήγε το βήμα παραπάνω ειδικά στο ζήτημα της ΕΚΕ στις μμε, αφού κατά το EESC η φιλοσοφία της στρατηγικής βασίζεται στη λογική “one size fits all”, κάτι που δεν είναι αποδεκτό και σύμφωνο με τις αρχές της τη Συνθήκης της Λισαβόνας για την ανταγωνιστικότητα (EESC, 2012). Η σοβαρή αυτή κριτική είναι η συνέχεια της γενικής διαπίστωσης ότι στις βασικές της γραμμές η στρατηγική δεν είναι τόσο ανανεωμένη, όσο περιγράφει ο όρος renewed στην επικεφαλίδα της, όπως και το ότι δεν ξεκαθαρίζει ποιες είναι οι νέες

πολιτικές που θα είναι συνώνυμες του νέου ορισμού. Η αναφορά σε δημιουργία επικουρικών νομοθετικών εργαλείων, ενώ καταδεικνύει την αλλαγή στο ύφος του νέου ορισμού παράλληλα με τη διατήρηση του εθελοντικού χαρακτήρα της ΕΚΕ, δεν είναι σαφής ως προς τις πρωτοβουλίες για τις μμε ή τις επιχειρήσεις κοινωνικής οικονομίας. Σε γενικές γραμμές όπως αναφέρει το EESC (2012) για τις μμε, η προσέγγιση της Επιτροπής για αυτές είναι πολύ μακριά από το ιδανικό, αφού δεν αναλύει τις επιπτώσεις των μμε στην ΕΚΕ και στην ΕΕ. Η χαμένη, επίσης, ευκαιρία να εγκολλώνεται στους νέους τρόπους επιχειρηματικότητας, όπως αυτή στο Internet που αποτελεί ένα πεδίο πρόσφορο για τις μμε τόσο οικονομικά όσο και σε ζητήματα επικοινωνίας της ΕΚΕ είναι ένα θέμα (EESC,2012). Η ανάπτυξη, επίσης, ενός ουσιαστικού διαλόγου με ισότιμη συμμετοχή των μελών της επιχειρηματικής κοινότητας είναι βασική προϋπόθεση, όπως και η αξιοποίηση εργαλείων όπως το ISO 26000 αντί του σχεδιασμού ανταγωνιστικών σημάτων. Η σκέψη για την Ευρωπαϊκή Κοινωνική Ετικέτα με εγκόλλωση του ISO 26000 και του GRI είναι μεν μία ενδιαφέρουσα πρωτοβουλία που δεν συνθέτει αλλά που προβληματίζει στην εφαρμογή της και στο κόστος της στις μμε εξαιτίας των ιδιαίτερων διοικητικών χαρακτηριστικών τους και της οικονομικής κρίσης (EESC, 2012). Η ιδέα-πρόταση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου (2013a) για τη διαμόρφωση της έννοιας του “καλού Εταιρικού πολίτη” είναι μια ενδιαφέρουσα πρόταση που σε συνδυασμό με τις έννοιες “υπεύθυνη επιχειρηματικότητα” ενδεχομένως να έχουν επιρροή στις μμε. Η συμμετοχή των μμε σε αυτές τις πρωτοβουλίες και τις συνέργειες με τα ενδιαφερόμενα μέρη στο σχεδιασμό των δημοσίων πολιτικών, είναι η βασική προϋπόθεση για τη βιωσιμότητα της στρατηγικής και την επέκταση σε αυτές. Ο δρόμος προς τη κατεύθυνση αυτή παρά το ευχολόγιο είναι δύσκολος, τραχύς και ιδιαίτερος. Αυτό επιβεβαιώνεται και από τη διαπίστωση του ΕΚ (2013b) ότι δεν διατίθενται πληροφορίες στις μμε για το Παγκόσμιο Σύμφωνο ΕΚΕ όπως και η μη συμβατότητα με τα διεθνή εργαλεία ΕΚΕ (ISO, GRI).

Η αναφορά τέλος, στη χρήση πόρων από τα διαρθρωτικά ταμεία για τις μμε κρίνεται επιβεβλημένη για την προώθηση της ΕΚΕ όπως και η εκπαίδευση και δια βίου μάθηση των στελεχών τους. Συνοψίζοντας το πολύ σημαντικό αυτό σχολιασμό του EESC (2012) και τα σημεία κριτικής του για τη στρατηγική ΕΚΕ 2011-2014, στα γενικά σημεία θα πρέπει να αναφερθεί η πολύ ενδιαφέρουσα τμηματοποίηση της ΕΚΕ που σε διαφορετική κλίμακα ενδεχομένως να αφορά και τις μμε. Τα πεδία που

θα πρέπει η στρατηγική να επικεντρωθεί στη διαμόρφωση δημοσίων πολιτικών για την ΕΚΕ στις μμε θα πρέπει να στοχεύουν στην οργανωσιακή κοινότητα της επιχείρησης (organizational community), την εξωτερική κοινότητα των ενδιαφερομένων μερών (external stakeholder community) και τη τοπική κοινότητα (community of place) (EESC, 2012). Το πρώτο πεδίο αφορά το εσωτερικό της επιχείρησης και τη σχέση εργοδοσίας με υπαλλήλους, το δεύτερο πεδίο τη σχέση της επιχείρησης με κοινωνικούς φορείς (π.χ. Δημόσιος τομέας, συνεργάτες, πελάτες) και το τρίτο πεδίο τη σχέση της επιχείρησης με τη τοπική κοινωνία και το φυσικό περιβάλλον.

Η πολιτική εξέλιξη σε ένα πολυθεματικό ζήτημα δημόσιας πολιτικής όπως αυτό της ΕΚΕ, παρά το γεγονός ότι φαίνεται να απασχολεί την ΕΕ από το 2001 δεν είναι νέο και αντικατοπτρίζει τις σχέσεις μεταξύ δημόσιου ιδιωτικού τομέα, το διάλογο για το κοινωνικό ρόλο των επιχειρήσεων και τη συμβολή τους στο Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Μοντέλο. Ο διάλογος, συνεπώς, αυτός αποτελεί και τη παρακαταθήκη για τη νέα αυτή στρατηγική της ΕΕ με τις ενδεχόμενες επιπτώσεις της στις μμε. Το 2011 η αλλαγή του ορισμού της ΕΚΕ στο πλαίσιο της αναθεωρημένης αυτής στρατηγικής, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί και ως η εκχειρία μεταξύ των ενδιαφερομένων μερών και ειδικά των ΜΚΟ στο ζήτημα του εθελοντικού χαρακτήρα της ΕΚΕ. Οι δηλώσεις των ΜΚΟ το 2006 ότι η ΕΚΕ χρησιμοποιείται από την Επιτροπή ως εργαλείο δημοσίων σχέσεων χωρίς ουσιαστική συμβολή στη κοινωνική και περιβαλλοντική αειφορία της ΕΕ, αντισταθμίζεται από δηλώσεις συγκρατημένης αισιοδοξίας. Η ενίσχυση του κανονιστικού ύφους της ΕΚΕ και του επικουρικού χαρακτήρα έναντι του χαλαρού πλαισίου του εθελοντικού της χαρακτήρα επηρεάζει εύρος θεμάτων. Το ΕΚ επισημαίνει ότι παρά τον εθελοντικό χαρακτήρα της ΕΚΕ, σε εφαρμοσμένο επίπεδο δύναται να είναι βιώσιμη εάν και εφ' όσον τηρούνται οι ισχύουσες νομοθεσίες για σειρά επιχειρηματικών ζητημάτων (π.χ. Εργασιακά, τον αποκλεισμό από επιδοτήσεις ή δημόσιες συμβάσεις στη περίπτωση που παραβιάζει τα ανθρώπινα δικαιώματα σε άλλα κράτη) (EP, 2013a).

Η σκέψη και η πρωτοβουλία για ανάπτυξη κανονιστικού εργαλείου αναφορικά με την ετήσια αναφορά ΕΚΕ (όχι μόνο οικονομική) για εταιρείες στην ΕΕ παράλληλα με εύρος δραστηριοτήτων σε χώρες εκτός της ΕΕ είναι ένα σημαντικό θέμα. Το πεδίο αυτό αποτελεί μέρος του διαλόγου για τις νομοθετικές πρωτοβουλίες και το

επικουρικό κανονιστικό πλαίσιο ΕΚΕ από ΜΚΟ (π.χ. Διεθνής Αμνηστία, ECCJ) όπως αναφέρουν στο Euractiv τα μέλη τους (Euractiv, 2011). Η πρωτοβουλία, επίσης, αυτή της επικουρικής νομοθεσίας που περιέχεται στο πλαίσιο της στρατηγικής αναδεικνύει το ύψος του νέου ορισμού που θα επηρεάσει τις δημόσιες πολιτικές για την ΕΚΕ με στόχο τη διαφάνεια και την υπεύθυνη επιχειρηματικότητα όχι μόνο εντός αλλά ενδεχομένως και εκτός της ΕΕ. Οι εξελίξεις αυτές σε θεωρητικό επίπεδο και πρακτικό προκαλούν ένα προβληματισμό για το εάν και πώς ακριβώς θα εφαρμοστεί στις μμε, και ειδικά σε εκείνες που αναπτύσσουν επιχειρηματικές δραστηριότητες πολυεθνικά ή συμμετέχουν σε αγορές κεφαλαίων. Επιπρόσθετα, διαμορφώνεται ένας προβληματισμός για το ύψος της στρατηγικής, αφού ο οργανισμός χαρακτηρίζει τη στρατηγική βήματα προς τα πίσω στη περίπτωση που η μη οικονομική αναφορά που φαίνεται να ισχύσει για τις μεγάλες επιχειρήσεις ισχύσει και γι' αυτές (Euractiv, 2011). Σε αυτή τη περίπτωση το κόστος θα είναι υψηλό και ενδεχομένως να υπερκεράσει τα ενδεχόμενα οφέλη δεδομένου ότι η τεχνογνωσία, η προσαρμογή και η ευελιξία για τις μμε κοστίζει αναλογικά πολύ περισσότερο από μεγαλύτερες επιχειρήσεις. Αυτό, όμως, ως σενάριο πήρε τέλος, αφού στη πρωτοβουλία τον Απρίλιο του 2014 για Οδηγία έκδοσης ετήσιων μη οικονομικών αναφορών, γίνεται αναφορά μονάχα για μεγάλες επιχειρήσεις (πάνω από 500 εργαζομένους) και δεν αφορά τις μμε (Commission, 2014).

Όσον αφορά τις δημόσιες πολιτικές που έχουν αναπτυχθεί στα κράτη μέλη της ΕΕ αλλά και περιφέρειες για τη διάχυση της ΕΚΕ στις μμε η αρμόδια Επιτροπή της ΕΕ στην έκθεση της το 2011 της διαχωρίζει και αυτές σε τέσσερις κατηγορίες (EC, 2011). Η κατηγοριοποίηση των δημοσίων πολιτικών ΕΚΕ όχι μόνο κατά αντικείμενο, αλλά και στο ύψος έχει τη χρησιμότητα της, καταδεικνύει την εξέλιξη του ορισμού της ΕΚΕ σε εφαρμοσμένο πολιτικό επίπεδο στην Ευρώπη σε σχέση με τις ΗΠΑ και άλλα μέρη παγκοσμίως. Η Επιτροπή ανάλογα με το ύψος της πολιτικής για τις μμε τις διαχωρίζει όπως και παραπάνω σε νομικά εργαλεία, οικονομικά εργαλεία, ενημερωτικά εργαλεία, συμμετοχικά εργαλεία και υβριδικά (EC, 2011).

Όσον αφορά τα νομικά εργαλεία έχει ενδιαφέρον η περίπτωση της Ιταλίας όπου η Italian Workers' Compensation Authority (INAL) παρέχει οικονομική υποστήριξη σε μμε που αναπτύσσουν πολιτικές ΕΚΕ (EC, 2011). Η πρωτοβουλία αυτή απέκτησε από το 2008 και το νομικό εργαλείο από το Ιταλικό κράτος Italian Legislative Decree

81/08 που ουσιαστικά θέτει τη χρηματοδότηση από την INAL σε μμε στο επίκεντρο για επενδύσεις στην οργανωτική δομή και καινοτόμες λύσεις (EC, 2011). Ο νόμος αυτός ειδικότερα αναφέρεται στη προστασία του εργαζομένου στο χώρο εργασίας και την υγιεινή αυτού ως περιβάλλον εργασίας. Το παράδειγμα της Ιταλίας για τα κράτη μέλη του Νότου αλλά και την Ελλάδα έχει τη σημασία του, αφού εκτός τις κοινές πολιτιστικές και θεσμικές επιδράσεις η οικονομία της βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στις μμε και έχει το μεγαλύτερο αριθμό αυτών στην ΕΕ.

Στην Ισπανία όπως και την Ιταλία η οικονομία και η επιχειρηματική κοινότητα βασίζεται σε εξαιρετικά μεγάλο βαθμό στις μμε με αποτέλεσμα η προσοχή στην ΕΚΕ να αναπτυχθεί ειδικά για τη κατηγορία αυτή. Η Ισπανία διαμόρφωσε επικουρικά νομικά εργαλεία ΕΚΕ προκειμένου να εναρμονίσει τη λειτουργία των μμε με την ΕΚΕ (EC, 2011). Το Φεβρουάριο του 2010 το Υπουργείο Εργασίας και Μετανάστευσης έθεσε το νομοθετικό πλαίσιο για τις μμε TIN/310/2010 όπου η επιβράβευση και η επιδότηση επιχειρηματικών δραστηριοτήτων από το κράτος θα πρέπει να εναρμονίζεται με κριτήρια ΕΚΕ για τις μμε (EC, 2011). Ειδική μνεία γίνεται στις πρωτοβουλίες ΕΚΕ για την εκπαίδευση, τη κατάρτιση, τη δια βίου μάθηση και τις εκδηλώσεις-συνέδρια για την ενημέρωση των Ισπανικών μμε στο ζήτημα της ΕΚΕ. Ο νόμος αυτός, επίσης, TIN/310/2010 έχει σημασία, γιατί θέτει το ζήτημα της ΕΚΕ στις μμε αλλά και εκείνο της κοινωνικής οικονομίας με επικουρικό χαρακτήρα στο επιχειρησιακό κόστος των επιχειρήσεων (BOE, 2010; EC, 2011).

Όσον αφορά τα οικονομικά εργαλεία οι πρωτοβουλίες πολιτικής είναι πολλές και ενδιαφέρουσες σε επίπεδο κρατών μελών όπως για παράδειγμα αυτές της Γερμανίας με στόχο το περιβαλλοντικό εναρμονισμό “Special Fund for Energy Efficiency in SMEs” το 2008, όπου η πολιτική αυτή είχε σαν στόχο τη μέτρηση και αντιμετώπιση του περιβαλλοντικού αποτυπώματος μέσα από υποστηρικτικές δράσεις και χρηματοδότηση κυρίως στην ενημέρωση και κατάρτιση (International Energy Agency) (EC, 2011). Το “Mikro kredit fonds Deutschland” αποτελεί μια χρηματοδοτούμενη πρωτοβουλία του European Social Fund και του Ομοσπονδιακού Υπουργείου Εργασιακών και Κοινωνικών Υποθέσεων το 2010, με στόχο την ενίσχυση της επιχειρηματικότητας από γυναίκες, μετανάστες και τη κοινωνική επιχειρηματικότητα, ενώ μέχρι τον Ιανουάριο του 2010 δόθηκαν 6600 δάνεια ύψους περίπου 40 εκατομμυρίων Ευρώ (COPIE, Mikrokreditfonds). Η ανάπτυξη του

πρώτου οικονομικού εργαλείου το 2008 από το Υπουργείο Οικονομίας και Τεχνολογίας της Γερμανίας και την δημόσια αναπτυξιακή τράπεζα KfW bank είχε σαν στόχο την αντιμετώπιση όχι μόνο της άγνοια των μμε για το ζήτημα της ΕΚΕ αλλά κυρίως των οικονομικών δυσκολιών που αντιμετωπίζουν οι μμε στην ανάπτυξη δράσεων ΕΚΕ. Το βασικό εργαλείο ήταν δάνεια χαμηλού επιτοκίου σε μμε με ενεργειακό ετήσιο κόστος 5000 ευρώ προκειμένου να ενημερωθούν για δράσεις και επενδύσεις σε πράσινες μορφές περιβαλλοντικής διαχείρισης των φυσικών και ενεργειακών τους πόρων (KfW Bank). Αντίστοιχη πρωτοβουλία στη διαμόρφωση φιλικού περιβάλλοντος στη διαχείριση των φυσικών πόρων για τις μμε βασισμένη στο πλαίσιο νόμου (Greenele Law) αναφέρεται το 2009 στη Γαλλία από την Έκθεση της Επιτροπής (EC, 2011). Το οικονομικό αυτό εργαλείο έχει σημασία γιατί στόχευε στην αντιμετώπιση των οικονομικών δυσκολιών που αντιμετωπίζουν οι μμε σε εφαρμογές ή σήματα ποιότητας περιβαλλοντικής διαχείρισης όπως αυτό του EMAS ή το ISO 24000. Η δημόσια πολιτική αυτή από μέρους της Γαλλίας έχει ως στόχο όχι μόνο την διευκόλυνση των μμε στη χρήση σημάτων ποιότητας περιβαλλοντικής διαχείρισης μέσα από οικονομική ενίσχυση, αλλά και τη δημιουργία ενός εποπτικού μηχανισμού με παράλληλες επικουρικές δραστηριότητες στις μμε (EC, 2011).

Όσον αφορά την Ελλάδα έχει σημασία η αναφορά στα οικονομικά εργαλεία που αναπτύσσονται μέσα από τα χρηματοδοτικά προγράμματα του 4ου Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης στο ΕΣΠΑ της 4ης Προγραμματικής Περιόδου 2007-2014. Το πρόγραμμα “πράσινη επιχείρηση” το 2010 και “πράσινες υποδομές” την ίδια χρονιά, είναι χαρακτηριστικά παραδείγματα για το πεδίο περιβαλλοντικής πολιτικής στις μμε τα οποία αναφέρει η Επιτροπή. Συγκεκριμένα το τομεακό αυτό πρόγραμμα συνολικού προϋπολογισμού 30.000.000 Ευρώ, αφορούσε αποκλειστικά μόνο μμε με βάση τις προϋποθέσεις και είχε ως στόχο το περιβαλλοντικό μοντερνισμό της λειτουργίας και της παραγωγικής τους διαδικασίας. Ο στόχος ήταν η μείωση του περιβαλλοντικού και ενεργειακού αποτυπώματος των μμε, η ανάπτυξη και η προσφορά «πράσινων» προϊόντων στην αγορά, η βελτίωση της εικόνας στη κοινωνία και ο διεθνής εναρμονισμός με τα διεθνή πρότυπα (ειδικά του δευτερογενή τομέα και της μεταποίησης). Οι επιλέξιμες ενέργειες του προγράμματος αφορούσαν δραστηριότητες όπως: διαχείριση/ανακύκλωση/διάθεση αποβλήτων, παρακολούθηση εκπομπών ρύπων, ανάπτυξη «πράσινων» προϊόντων και διαδικασιών, ανάκτηση/εξοικονόμηση ενέργειας και ύδατος, ενσωμάτωση προτύπων, ανάπτυξη

υποδομών και βελτίωση παραγωγικής διαδικασίας, παροχή συμβουλευτικών υπηρεσιών (Ανταγωνιστικότητα, 2010). Αυτό, ωστόσο, που έχει σημασία για την Ελλάδα όσον αφορά τα οικονομικά εργαλεία μέσα από το ΕΣΠΑ είναι ότι ενισχύθηκε εκτός της περιβαλλοντικής πτυχής της ΕΚΕ και η κοινωνική μέσα από προγράμματα επιχειρηματικότητας σε ιδιαίτερες κοινωνικές ομάδες. Οι ιδιαιτερότητες αυτές στόχευαν είτε στην ηλικία είτε στο φύλο με χαρακτηριστικά παραδείγματα προγραμμάτων εκείνα της “καινοτομικής επιχειρηματικότητας” που αφορούσε την επιχειρηματική καινοτομία, παράλληλα με την επίδιωξη της γυναικείας πρωτοβουλίας μέσα από επιχειρήσεις με συμμετοχή 51% (ΕΣΠΑ,2011). Αυτό, ωστόσο, που ήταν πρόγραμμα αποκλειστικό για τις γυναίκες είναι το «Ολοκληρωμένη παρέμβαση για τη στήριξη της γυναικείας απασχόλησης μέσω ενίσχυσης της επιχειρηματικότητας» με αναφορά σε δύο κατηγορίες γυναικών 18-35 ετών, 36-45 ετών και με τη προϋπόθεση να είναι άνεργες, απολυμένες, αυτοαπασχολούμενες, πρώην επιχειρηματίες εντός τριετίας και απειλούμενες από ανεργία. Συγκεκριμένα παραδείγματα με βάση τους στόχους του προγράμματος ήταν η ενίσχυση της γυναίκας στη οικονομία της Ελλάδας, η βελτίωση της κοινωνικής της θέσης, η ένταξη της στην αγορά εργασίας και η βελτίωση των προϋποθέσεων για πολλαπλάσια οφέλη από καινοτόμα επιχειρηματικότητα με στόχο την ανταγωνιστικότητα, τη παραγωγή θέσεων εργασίας και τη πολυαπασχόληση (Ανταγωνιστικότητα, 2013).

Τα εργαλεία πληροφόρησης έχουν ιδιαίτερη σημασία για την ΕΕ αλλά και ειδικότερα για τα κράτη μέλη με χαμηλή εξέλιξη της ΕΚΕ στην εθνική πολιτική ατζέντα όπως για παράδειγμα μεταξύ Ελλάδας ή και Ηνωμένου Βασιλείου. Αυτό, ωστόσο, που έχει μεγάλη σημασία για το πολιτικό αυτό εργαλείο, είναι η αφύπνιση και η ενημέρωση σε πρώτη φάση αρχικά για την ΕΚΕ και σε δεύτερη φάση για την εφαρμογή της, τα πιθανά πλεονεκτήματα αλλά και τις δυσλειτουργίες των μμε. Η βιβλιογραφία αλλά και η πρακτική όπως διαπιστώνεται στις περιοδικές Εκθέσεις της ΕΕ, καθιστούν τις μμε τη πρόκληση για την εξέλιξη της ΕΚΕ τόσο εννοιολογικά όσο και λειτουργικά.

Η Έκθεση της ΕΕ αναφέρει ενδεικτικά τις πρωτοβουλίες στη Γαλλία όπως το Κέντρο νέων επιχειρηματικών (Centre des Jeunes Dirigeants) που αφορά του νέους επιχειρηματίες και ιδρύθηκε το 1939 έχοντας ως στόχο μια οικονομία ανθρωποκεντρική. Το ζήτημα της υπεύθυνης επιχειρηματικότητας στη κοινωνία, το

περιβάλλον και τον άνθρωπο είναι βασικό και το προωθεί ο οργανισμός αυτός στη Γαλλία με ενημέρωση αλλά και πρωτοβουλίες σε ζητήματα υπεύθυνης επιχειρηματικότητας και ΕΚΕ. Συγκεκριμένα η πληροφόρηση και η ενημερωτική αυτή πρωτοβουλία είχε ως στόχο την ανάπτυξη μεθοδολογίας ΕΚΕ βασισμένη σε πρότυπα με διεθνή προσανατολισμό. Η ονομασία της πρωτοβουλίας ονομάστηκε Global Performance Standard, όπως περιγράφει η Έκθεση της Επιτροπής και είναι βασισμένο σε διεθνή πρότυπα αλλά και δημοφιλή ζητήματα στην επιχειρηματική πραγματικότητα ειδικά για τις μμε όπως εταιρική πολιτική ταυτότητα, διαχείριση ενδιαφερομένων μερών, περιβάλλον κ.α. Επιπρόσθετα η πρωτοβουλία αυτή στη Γαλλία του Centre des Jeunes Dirigeants τον Ιανουάριο του 2013 ανέπτυξε πιλοτικά τη πρωτοβουλία της ετικέτας LUCIE σε 14 επιχειρήσεις της κοινότητας των μμε, για ένα χρόνο, με στόχο τη προώθηση αλλά και αποτίμηση της ΕΚΕ σε αυτές με βάση τα διεθνή πρότυπα. Η ετικέτα αυτή υπάρχει ήδη από το 2009 στη Γαλλική Ένωση Ποιότητας και επί της ουσίας διασυνδέεται άμεσα με τη διεθνή ετικέτα ISO 26000, η οποία αναφέρεται στο ζήτημα της ΕΚΕ. Άλλη πρωτοβουλία στη Γαλλία ήταν εκείνη της ανάπτυξης ιστοσελίδας ενημερωτικού χαρακτήρα για τις μμε “Travailler mieux” (EC, 2011), η οποία έχει ως στόχο αυτό που ακριβώς περιγράφει η λέξη στα Γαλλικά να δουλεύεις δηλαδή καλύτερα, με έμφαση στη ποιότητα ζωής του εργαζομένου, τη ψυχική και σωματική του υγεία. Η πρωτοβουλία αυτή έχει ως στόχο την ενημέρωση των μμε και των μεγάλων επιχειρήσεων αλλά και τους εργαζομένους για τη βελτίωση των συνθηκών εργασίας με στόχο την αντιμετώπιση μυοσκελετικών παθήσεων, ψυχολογικών παθήσεων και της εργασιακής βίας. Αυτό που έχει ενδιαφέρον είναι ότι αναπτύσσει δραστηριότητες σε συνεργασία με άλλους φορείς από άλλα κράτη μέλη. Η Ευρωπαϊκή καμπάνια του 2012 (Campagne européenne 2012) είναι μία από αυτές και στόχευε στην αντιμετώπιση των ψυχολογικών παθήσεων των εργαζομένων, οι οποίες σε καθεστώς κρίσης οικονομικής και κοινωνικής και εργασιακής αβεβαιότητας είναι πιο έντονες. Αυτό, ωστόσο, που καθιστά την ενημερωτική αυτή πρωτοβουλία εξαιρετικά σημαντική για τις μμε, τους αυτοαπασχολούμενους και τους εργαζομένους σε αυτές είναι ότι με βάση την επαγγελματική ειδικότητα περιγράφει στατιστικά τους κινδύνους και τα ατυχήματα που θα πρέπει να γνωρίζει ο ενδιαφερόμενος ότι απειλούν τη κάθε ειδικότητα (π.χ. φούρναρης, υδραυλικός, οδηγός). Επιπρόσθετα υπογραμμίζει τρόπους αντιμετώπισης τους είτε αναφορικά με τον εργατικό κώδικα, είτε με εκσυγχρονισμό των μέσων παραγωγής, κ.α. Η ενημέρωση, επίσης, ανάλογα με τη πάθηση (π.χ. ημικρανίες, ηχορύπανση στο χώρο

εργασίας) μέσα από ενεργούς υπερσυνδέσμους προσφέρει πληροφορίες σχετικά με τη πάθηση, τις παρενέργειες, το θεσμικό πλαίσιο είτε της πρόληψης, είτε της εργατικής νομοθεσίας είτε της κοινωνικής πρόνοιας.

Στη Δανία η εξέλιξη του έργου “People and Profit”, όπως αναφέρει η Έκθεση της Επιτροπής, έγινε μεταξύ 2005-2007 παρέχοντας ειδική εκπαίδευση σε 12.000 ιδιοκτήτες και διευθυντές μμε για ζητήματα ΕΚΕ (EC, 2011). Αποτελεί ένα πρακτικό οδηγό για μμε στη Δανία και για τη διασύνδεση της ΕΚΕ με τη επιχειρηματική τους πραγματικότητα. Αυτός εκδόθηκε το 2006 και περιλαμβάνει γενικές πληροφορίες (π.χ. έννοια) αλλά και ειδικά για πεδία όπως τα ενδιαφερόμενα μέρη, οι εργαζόμενοι, οι πελάτες, ο εφοδιασμός, το περιβάλλον κ.α. Αντίστοιχη πρωτοβουλία είναι εκείνη το 2010 με την ανάπτυξη ιστοσελίδας, επίσης, ενημερωτικού χαρακτήρα στην Δανία με αναφορά καλών πρακτικών, προσαρμοσμένες στις μμε και με την ονομασία Ideas Compass. Η διαδικτυακή αυτή πρωτοβουλία περιλαμβάνει πληροφορίες αναλυτικές από άλλες εταιρείες στην ΕΕ και περιγράφει το τρόπο με τον οποίο αναπτύσσουν πρωτοβουλίες ΕΚΕ στις μμε, τη στρατηγική τους και τα πιθανά πλεονεκτήματα τους. Αυτό, ωστόσο, που έχει σημασία για τα παραπάνω εργαλεία είναι ότι συνοψίζουν και συμπυκνώνουν μεγάλο όγκο πληροφοριών κατάλληλες και πολύ χρήσιμες για την επικοινωνία της ΕΚΕ ειδικά για την ιδιαίτερη ομάδα των μμε.

Όσον αφορά την Ιταλία η πρωτοβουλίες ΕΚΕ ενημερωτικού χαρακτήρα για τις μμε είναι σημαντικές τόσο σε εθνικό μέσα από προγράμματα όπως το Health and Safety in Italian Small and Medium Enterprises – a socially responsible approach τη πρωτοβουλία Fabrica Ettica ήδη από το 2001, με στόχο τη περιφερειακή ανάπτυξη με θετικό πρόσημο στο περιβάλλον και τη τοπική οικονομία (EC, 2011). Από το 2010 η πρωτοβουλία αυτή συμπεριέλαβε όχι απλώς δράσεις ενημερωτικού χαρακτήρα αλλά και οδηγίες για τη μέθοδο της ετήσιας αναφοράς αειφόρου ανάπτυξης με αναφορά στα διεθνή πρότυπα και κανονισμούς όπως του ΟΟΣΑ, του ΟΗΕ ή το GRI. Θα μπορούσαμε εν κατακλείδι να χαρακτηρίσουμε ως σημαντική αυτή τη πρωτοβουλία, με βάση τα σχόλια της Επιτροπής και τη προτροπή “Σκέψου παγκόσμια, δράσε τοπικά” (Think Global Act Local). Η λέξη τοπικά κάνει πιο ιδιαίτερη τη πρωτοβουλία αυτή γιατί στο πυρήνα της δράσης, η συνεργασία των μμε όχι μόνο με τις τοπικές αρχές αλλά και τα υπόλοιπα ενδιαφερόμενα μέρη αποτέλεσε τη βάση για τις οδηγίες αειφορίας στη λειτουργία των μμε στην Ιταλία και τη Τοσκάνη.

Όσον αφορά την Ελλάδα τέτοιες πρωτοβουλίες σε πολιτικό επίπεδο θα μπορούσαμε να αναφέρουμε τις δημόσιες πολιτικές είτε από το κράτος είτε από οργανισμούς, που αφορούν την υποστήριξη σε εκδηλώσεις με στόχο τη βράβευση και επικοινωνία της ΕΚΕ σε όλο και περισσότερες επιχειρήσεις (π.χ. το Bravo, το Best place to work κ.α.). Στο σημείο αυτό είναι άξια λόγου η αναφορά στην μελέτη του Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου για την ΕΚΕ στις μμε στην Ελλάδα (2006), όπου μεταξύ των σημαντικών συμπερασμάτων και διαπιστώσεων, διαμορφώνουν ένα πλαίσιο προβληματισμού για το πως και το ποιες πολιτικές είναι χρήσιμες για την ειδική κατηγορία αυτή των επιχειρήσεων. Η έρευνα αυτή αποτελεί αντικείμενο αναφοράς στο επόμενο κεφάλαιο που αναφέρεται αναλυτικότερα στην ΕΚΕ στην Ελλάδα. Σε γενικές γραμμές στην Ελλάδα πολλές δραστηριότητες και δημόσιες πολιτικές ειδικά για τις μμε δεν έχουν των άμεσο-explicit χαρακτήρα, με εξαίρεση τα τελευταία χρόνια εξαιτίας των βραβείων και των προγραμμάτων δια βίου μάθησης. Η κατάρτιση επιχειρηματιών ή στελεχών σε επιχειρήσεις μέσα από προγράμματα δια βίου μάθησης ή κατάρτισης στην Ελλάδα υπάρχουν χρόνια και τα τελευταία χρόνια αναπτύσσονται προγράμματα άμεσα συνδεδεμένα με την αειφόρο ανάπτυξη και την ΕΚΕ. Η εφαρμογή των προγραμμάτων ΛΑΕΚ του ΟΑΕΔ για τους ιδιωτικούς υπαλλήλους ή τη λειτουργία ΚΕΚ είναι σημαντική. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτό της ΓΣΒΕΕ σε προγράμματα κατάρτισης για νέους επιχειρηματίες, για υπαλλήλους, για συμβουλευτικές υπηρεσίες στις μμε (π.χ. Δίκτυο Επιχειρηματικότητας) αλλά και δωρεάν προγράμματα κατάρτισης για την ΕΚΕ και την αειφόρο ανάπτυξη. Η χρήση των προγραμμάτων κατάρτισης αποτελούν ένα είδος πολιτικής στην Ελλάδα για τις μμε όταν στοχεύουν σε ζητήματα διαχείρισης ποιότητας, ΕΚΕ, πράσινης επιχειρηματικότητας και γενικότερα σε δραστηριότητες που απαιτούνται από ένα οργανισμό προκειμένου να συμβάλει στην αειφόρο ανάπτυξη. Αυτό, επίσης, που διαπιστώνεται από τα προγράμματα αυτά είναι ότι η επιμόρφωση ή η κατάρτιση δεν αφορά άμεσα μόνο την ΕΚΕ ή την αειφόρο ανάπτυξη αλλά στοχεύει και στη βελτίωση απαραίτητων δεξιοτήτων για τη καλύτερη λειτουργία των επιχειρήσεων και του προσωπικού τους. Αυτό που έχει σημασία για τη ΓΣΒΕΕ ή και για αντίστοιχες πρωτοβουλίες ενημέρωσης και κατάρτισης είναι η τοποθέτηση της πράσινης επιχειρηματικότητας και της ΕΚΕ στο επίκεντρο για την αντιμετώπιση της κρίσης και τη βελτίωση της επιχειρηματικής λειτουργίας, μέσα από επιδοτούμενα προγράμματα κατάρτισης σε συνεργασία με τις Ενώσεις φορέων και το Υπουργείο Ανταγωνιστικότητας.

Τα εργαλεία συμμετοχικότητας που αναφέρει στην Έκθεση της η Επιτροπή αφορούν ουσιαστικά πρωτοβουλίες για την ΕΚΕ στις μμε βασισμένες σε συνέργειες μεταξύ του ευρύτερου δημόσιου-ιδιωτικού τομέα. Η Πορτογαλία, ένα κράτος μέλος με ομοιότητες με την Ελλάδα, το 2008 ανέπτυξε μέσα από πρωτοβουλία του Υπουργείου Οικονομίας, Καινοτομίας και Ανάπτυξης μαζί με 17 επιχειρηματικές οργανώσεις ένα “Οδηγό Μεθοδολογίας για την Εφαρμογή Κοινωνικά Υπεύθυνων Δράσεων” (EC, 2011). Ο στόχος της πρωτοβουλίας αυτής από κοινού, ήταν η διάχυση της έννοιας στις μμε και η εκμάθησή τους για το πως θα αναπτύξουν δράσεις ΕΚΕ στην επιχειρηματική τους καθημερινότητα. Αυτό, ωστόσο, που αναφέρει η Επιτροπή ως χαρακτηριστικό παράδειγμα της κατηγορίας αυτής δημοσίων πολιτικών για την ΕΚΕ είναι το SPIN Project μεταξύ κρατών μελών της ΕΕ Βαλτικής θαλάσσιας περιοχής (Δανία, Σουηδία, Εσθονία, Λιθουανία, Γερμανία, Πολωνία) (EC, 2011). Ο στόχος ήταν η επικοινωνία και η διάχυση της ΕΚΕ στις μμε (τις συγκεκριμένης μακροπεριφέρειας) μέσα από ανταλλαγή καλών πρακτικών και μεταφορά γνώσης στα κράτη μέλη που την έχουν ανάγκη. Επιπρόσθετα, η βασική φιλοδοξία ήταν ο εντοπισμός των αναγκών των μμε για τις απαιτούμενες καινοτομίες της τοπικής αειφόρου ανάπτυξης, η εξέταση πρωτοβουλιών ή πολιτικών ανά μακροπεριφέρεια, με στόχο τον εντοπισμό της καταλληλότητας ή μη των εργαλείων ΕΚΕ σε αυτές. Αυτό, ωστόσο, που θα μπορούσε η δημόσια πολιτική αυτή να αποτελέσει, είναι ένα μοντέλο για άλλες μακροπεριφέρειες της ΕΕ όπως της Παραδουνάβιας αλλά και αυτής που περιλαμβάνει την Ελλάδα της Αδριατικής-Ιονίου, που εντάσσεται στην ευρύτερη Μεσογειακή.

Όσον αφορά το τελευταίο είδος δημόσιας πολιτικής τα υβριδικά εργαλεία με βάση την Έκθεση της Επιτροπής είναι χρήσιμα γιατί βασίζονται στην όσμωση μεταξύ των διεθνών προτύπων ΕΚΕ είτε του ΟΟΣΑ είτε του ΟΗΕ και με τα τοπικά πρότυπα-πρωτοβουλίες. Η αναφορά στη περίπτωση της Ιταλίας για τις μμε από το National Contact Point του ΟΟΣΑ είναι χαρακτηριστική μέσα από την αναζήτηση της βιωσιμότητας των οδηγιών στη κατηγορία αυτή των επιχειρήσεων (μμε) (EC, 2011). Ο στόχος της προώθησης της ΕΚΕ στις μμε της Νότιας Ιταλίας αποτέλεσε το πεδίο συνέργειας στο έργο αυτό, μεταξύ του NCP του ΟΟΣΑ και του θεσμού Istituto Guglielmo Tagliacarne που ίδρυσαν τα εμπορικά επιμελητήρια της Ιταλίας. Ο στόχος ήταν η διαφάνεια και η κοινωνική ευθύνη των μμε στις τοπικές κοινωνίες και απευθυνόταν εκτός από αυτές, σε ομάδες καταναλωτών, τα τοπικά επιμελητήρια, τις

τράπεζες και άλλα ενδιαφερόμενα μέρη. Η φιλοδοξία του έργου ήταν συνώνυμη της ονομασίας του “Social responsibility in SMEs” το 2008-2009 και συμπληρώθηκε και με πρωτοβουλίες διεθνών και περιφερειακών συνεργιών από τη Τοσκάνη και από άλλες περιφέρειες της ΕΕ (EC, 2011). Το πρόγραμμα ERICA CTION αποτέλεσε τη βάση επικοινωνίας τη καλής πρακτικής και της εμπειρίας της Τοσκάνης από τη πρωτοβουλία Fabrica Ettica και της χρήσης σημάτων ποιότητας ΕΚΕ όπως το SA8000 και άλλων περιβαλλοντικής διαχείρισης. Στην Ιταλία, επίσης, το Giada Project αποτελεί μία πολύ ενδιαφέρουσα πρωτοβουλία που επί της ουσίας αποτελεί ενημερωτικό εργαλείο για τις μμε, αναφορικά με το περιβαλλοντικό μοντερνισμό και τη χρήση του EMAS. Αυτό το χαρακτηριστικό, που ενδεχομένως να τη κατατάσσει στα εργαλεία αυτά είναι ότι εκτός από ενημερωτικό χαρακτήρα αναπτύχθηκε και ένα εύρος δημοσίων πολιτικών σε περιφερειακό και δημοτικό επίπεδο στη Περιφέρεια της Vicenza. Ο στόχος αυτού ήταν εκτός από την ενημέρωση και η αύξηση των μμε που θα χρησιμοποιούσαν το σύστημα EMAS, θα ενημερώνονταν για το περιβαλλοντικό αποτύπωμα τους και για τα οφέλη στη τοπική κοινωνία.

Σημαντική, επίσης, πρωτοβουλία που εντάσσει η Έκθεση της Επιτροπής στη κατηγορία αυτή των πολιτικών εργαλείων είναι αυτή της περιφέρειας της Βαυαρίας της Γερμανίας από το 1995. Η ανάπτυξη του Enviromental Pact (Umwelt pakt) το 1995 από το κρατίδιο της Βαυαρίας συμπίπτει με την εμφάνιση του EMAS σε επίπεδο ΕΕ και ουσιαστικά στόχο είχε τη διασύνδεση της επιχειρηματικής πρακτικής των μμε με προγράμματα περιβαλλοντικής διαχείρισης (EC, 2011). Αυτό, ωστόσο, που έχει σημασία στη φύση του εργαλείου αλλά και το γεγονός ότι το καθιστά υβριδικό, είναι ότι δεν διέπεται από ένα χαλαρό πλαίσιο αλλά και ούτε από το κλασσικό κανονιστικό μοντέλο. Το χαρακτηριστικό του είναι η συνέργεια μεταξύ της τοπικής κυβέρνησης και των τοπικών επιχειρήσεων μέσα από ένα σύμφωνο για πέντε χρόνια πειραματικής εφαρμογής μέχρι το 2000 έως και τη τέταρτη ανανέωση της συμφωνίας που ήταν το 2010.

4. Η Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη στην Ελλάδα και Δημόσια πολιτική

Το φαινόμενο της Εταιρικής Κοινωνικής Ευθύνης στην Ελλάδα θα μπορούσε γενικά και περιγραφικά να χαρακτηριστεί ως αναπτυσσόμενο τόσο σε επίπεδο επιχειρήσεων όσο και σε επίπεδο δημόσιας πολιτικής από πλευράς του Ελληνικού κράτους και του ελληνικού πολιτικού συστήματος. Το παρόν κεφάλαιο θα αναφερθεί αναλυτικότερα στο ζήτημα της ΕΚΕ στην Ελλάδα σε επίπεδο κοινωνίας, του επιχειρηματικού κόσμου, της εξέλιξης της δημόσιας πολιτικής με σχολιασμό του ρόλου που έχει το κράτος και η Ευρωπαϊκή Ένωση. Επιπρόσθετα θα γίνει αναφορά στις αντιλήψεις που αποτυπώνονται σε αξιοσημείωτες μελέτες σχετικά με το θέμα της ΕΚΕ στην Ελλάδα (επιχειρήσεις, κοινωνία, κράτος) και για τη σπουδαιότητα ή μη του ζητήματος από την ελληνική κοινωνία με αναφορά σε έρευνες της κοινής γνώμης για το ζήτημα διαχρονικά.

Η έννοια της ΕΚΕ και της κοινωνικής ευθύνης στην Ελλάδα όπως αναφέρουν οι Chymis et al (2011) εμφανίζεται κατά το Eberstadt ήδη από το την Αρχαία Ελλάδα. Σύμφωνα με τον Eberstadt (1973) η επιχειρηματικότητα και οι φορείς της, δηλαδή οι επιχειρήσεις εκτός από την οικονομική τους αποστολή (τη μεγιστοποίηση του κέρδους) έχουν κοινωνικό ρόλο και ευθύνη που εντοπίζεται στη φράση του Eberstadt “serve the community in an honest and skillful manner” (Chymis et al., 2011). Η ετυμολογία της λέξης ευθύνης στα αγγλικά (responsibility) προέρχεται από το «λατινικό respondere (“to respond”) που έχει την έννοια του υπολόγου (answerable), του υπευθύνου για τις πράξεις του, της υποσχέσεως για ανταπόδοση, και προέρχεται με τη σειρά της από το re- “back” + spondere “to pledge” (ενέχυρο) από το ελληνικό spondeo (σπονδή) που σημαίνει πράξη προσφοράς, δηλαδή δέσμευση, υπόσχεση μέσω μίας τελετουργικής πράξεως» (Chymis et al., 2011, σελ. 92). Επιπρόσθετα αναφέρεται ότι στην Αρχαία Ελλάδα το 5^ο αιώνα π.Χ οι πολιτιστικές χορηγίες από τους εύπορους στο Δήμο ήταν υποχρέωση τους προκειμένου οι δημότες όλων των κοινωνικών τάξεων να απολαμβάνουν τα ίδια πολιτιστικά αγαθά (Λογοτεχνικό περιοδικό Αντί Επιλόγου). Ο πλούσιος πολίτης συνέβαλε οικονομικά στα έξοδα του χορού στις δραματικές παραστάσεις και η κοινωνική επιβράβευση για την χορηγία εκτός από την ηθική ικανοποίηση επέφερε και ένα βραβείο για το νικητή του διαγωνισμού (ΤΑ ΝΕΑ, 2012). Το παρόν κεφάλαιο δεν φιλοδοξεί να κάνει μία ενδελεχή και αναλυτική περιγραφή της έννοιας της ΕΚΕ ήδη από την αρχαία Ελλάδα

απλώς ήθελε να αναδείξει εισαγωγικά κάποια ενδιαφέροντα εννοιολογικά στοιχεία που προκύπτουν από την θεωρητική και βιβλιογραφική έρευνα.

4.1. Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη, οι στάσεις και οι αντιλήψεις στην Ελλάδα

Οι έρευνες της κοινής γνώμης στο ζήτημα της ΕΚΕ αλλά και ειδικότερα οι έρευνες στοχευμένα στη κοινότητα των επιχειρήσεων είτε γενικές είτε ειδικά για μικρομεσαίες επιχειρήσεις (μμε), αποτελούν μία πολύ σημαντική δραστηριότητα στην Ελλάδα ήδη από το 2001. Οι μελέτες αυτές στο κυριότερο τους μέρος είναι ποσοτικές και παράλληλα χρήσιμες, αφού δίνουν τη δυνατότητα για μια ποιοτική ανάλυση αναφορικά με τις στάσεις και τις απόψεις των ενδιαφερομένων μερών για το ζήτημα. Το υποκεφάλαιο αυτό αναφέρει τις έρευνες που έγιναν από το 2001 και μετά του Ελληνικού Δικτύου της ΕΚΕ, της Public Issue για τη Καθημερινή το 2008, της Meda Communication με τη VPRC το 2012 και του Δικτύου ΕΚΕ, του Ινστιτούτου Επικοινωνίας και της MRB μέχρι το 2012.

Η παρακάτω έρευνα, όπως και οι άλλες που θα αναφερθούν στην συνέχεια του υποκεφαλαίου έχουν τη σημασία τους, δεδομένης της οικονομικής κρίσης και ύφεσης στην Ελλάδα. Αυτό γιατί όπως έχει συμβεί και σε άλλα πεδία δημόσιας πολιτικής ενδεχομένως να έχει επηρεάσει το ζήτημα της ΕΚΕ. Σε έρευνα, λοιπόν, της MEDA Communication το 2012 γίνεται μία απόπειρα καταγραφής των τάσεων και των απόψεων σχετικά με την ΕΚΕ. Όπως φαίνεται ένα σημαντικό ποσοστό του κόσμου στην ερώτηση για το ποιοι φορείς συμβάλουν στη Βιώσιμη Ανάπτυξη, θεωρούν ότι οι επιχειρήσεις συμβάλουν λίγο (51%) έως καθόλου (25%) στην Ελλάδα, ενώ σε παρόμοιες συχνότητες ίσως και μεγαλύτερες στο σύνολο των απαντήσεων αναδεικνύεται η έλλειψη εμπιστοσύνης που ενδεχομένως χαρακτηρίζει την εκτίμηση των πολιτών για το ρόλο του κράτους (περίπου 90%). Αυτό δηλαδή που προκύπτει σαν πρώτο συμπέρασμα είναι ότι οι θεματοφύλακες της οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης στην Ελλάδα, που είναι κυρίως το κράτος και ο ιδιωτικός τομέας, κρίνονται στο μεγαλύτερο τους μέρος ως μικροί επιταχυντές της αειφόρο ανάπτυξης από τους πολίτες που συμμετέχουν στην έρευνα αυτή. Αντίθετα τα μεγαλύτερα ποσοστά καταγράφονται για τις ΜΚΟ (58%) και τους διεθνείς οργανισμούς (57%), ως φορείς που μπορούν να προωθήσουν και να συμβάλουν θετικά στην αειφόρο

ανάπτυξη στην Ελλάδα, όπως και η προσδιοριζόμενη ως ακαδημαϊκή-επιστημονική κοινότητα με μικρότερη ένταση από τις άλλες δύο αλλά εξίσου σημαντική (45%) (MEDA Communication, 2012). Τα συμπεράσματα που μπορούν να προκύψουν από την έρευνα είναι χρήσιμα όχι τόσο για το τι πραγματικά συμβαίνει στο ζήτημα της ΕΚΕ στην Ελλάδα αλλά για το πώς αντιλαμβάνεται τη συμβολή των πρωταγωνιστών στο ζήτημα της ΕΚΕ η ελληνική κοινωνία.

Το σημείο, ωστόσο, που προβληματίζει από την έρευνα αυτή είναι το μεγάλο ποσοστό εκείνων που δηλώνουν ότι έχουν άγνοια στο ζήτημα της ΕΚΕ στην ερώτηση για την αναγνωρισιμότητα της. Ειδικότερα το 74% των ερωτώμενων τοποθετείται αρνητικά όσον αφορά την αναγνωρισιμότητα του όρου, μόλις ένα 20% δηλώνει ότι τη γνωρίζει, χωρίς αυτό ωστόσο να προσδιορίσει το βαθμό γνώσης του, ενώ το 47% των πολιτών που συμμετέχουν έχουν κάποια γνώση των δράσεων ΕΚΕ για κάποιες εταιρείες. Εάν συνυπολογίσουμε το ποσοστό εκείνων που δηλώνει ότι δεν γνωρίζει ή δεν απαντά (6%) γεννάται ένα συμπέρασμα σχετικά με την ανάγκη της ενημέρωσης τόσο στις επιχειρήσεις όσο και στη κοινωνία (MEDA Communication, 2012).

Σε αντίστοιχη έρευνα της Public Issue το 2008 στην Καθημερινή (πριν τη κρίση) για την αναγνωρισιμότητα της ΕΚΕ το 77% δήλωσε ότι δεν γνωρίζει την έννοια. Η επικοινωνία, η οριοθέτηση του δημοσίου διαλόγου μακριά από υπερβολές, ιδεοληψίες και παρανοήσεις είναι βασική προϋπόθεση τόσο στην διαμόρφωση της ατζέντας όσο και των δημοσίων πολιτικών. Αυτό γιατί ο διάλογος είναι σημαντικός για ένα ζήτημα που δεν υπάρχει αρκετή γνώση, αφού με τον τρόπο αυτό θα μπορεί να έχει διάρκεια στο χρόνο και πρακτικό αποτέλεσμα. Η ανάγκη, επίσης, για ενημέρωση στην Ελλάδα πολλές φορές φαίνεται να συνυπάρχει με τη προκατάληψη για την ΕΚΕ και με το σκεπτικισμό των ερωτώμενων στις έρευνες. Σε εκείνη της Public Issue (2008) για παράδειγμα, το 65% των ερωτώμενων αντιλαμβάνεται την ΕΚΕ ως μια έννοια θετική και μάλλον θετική, ενώ στην ερώτηση για ποιους λόγους το κάνει μία επιχείρηση το 67% εξέφρασε το προβληματισμό του λέγοντας ότι το κάνει για λόγους προώθησης και βελτίωσης της εικόνας της εταιρείας.

Όσον αφορά, τέλος, τα στοιχεία σχετικά με τους άξονες και τις κατηγορίες θεμάτων που αναδεικνύονται ως σημαντικοί για την ΕΚΕ, φαίνεται να διαμορφώνονται πεδία κοινά με εκείνα της βιβλιογραφίας είτε στη Πυραμίδα του Carroll (1991) ή το Triple Bottom Line του Elkington (2004) ή το Corporate Social Performance (Wood, 2010).

Συγκεκριμένα αυτά είναι οι εργαζόμενοι, η αγορά, το περιβάλλον και η κοινωνία. Όσον αφορά τους εργαζομένους και το σεβασμό στα δικαιώματά τους, στις ανάγκες τους, στο χώρο εργασίας και τη δημιουργία θέσεων εργασίας γίνεται αναφορά στην εσωτερική διάσταση της ΕΚΕ μέσα από τη χρήση του άξονα αυτού, ο οποίος αναδεικνύει τη σημασία που έχει ο εργαζόμενος της εταιρείας για την ελληνική κοινωνία και τη φιλοσοφία της ελληνικής επιχείρησης (περίπου 23%) ως ενδιαφερόμενο μέρος (stakeholder). Η μεταβλητή, ωστόσο, αυτή που είναι εμφανώς πιο κάτω στην ιεραρχία στην έρευνα αυτή είναι το περιβάλλον (περίπου 14%) το οποίο είναι αρκετά χαμηλά στη σπουδαιότητα (MEDA Communication, 2012).

Η μετατόπιση της ελληνικής συζήτησης από το περιβάλλον στη κοινωνία είτε λόγω της οικονομικής κρίσης, είτε λόγω της σύγχυσης που επικρατεί στον ελληνικό πολιτικό διάλογο, δείχνει να διαμορφώνεται για το 2012 ως η πιο σπουδαία μεταβλητή της ΕΚΕ τη κοινωνία (34%) και την οικονομία (29%) (MEDA Communication, 2012). Η γενική αυτή διάσταση της κοινωνίας και η ανάγκη για εξέλιξη της κοινωνικής ευθύνης των επιχειρήσεων στο πεδίο αυτό, ενδεχομένως να αποτελεί και ένα στοιχείο που προκύπτει κατά τη διάρκεια της κρίσης στην Ελλάδα. Το γεγονός αυτό ενδεχομένως να καθιστά πλέον την ανάγκη εξέλιξης της ΕΚΕ σε ένα πιο χειροπιαστό πεδίο δράσης απ' ό,τι το περιβάλλον για παράδειγμα.

Το άλλο πιο δημοφιλές σημείο που αναδεικνύουν οι πολίτες μετά τη κοινωνία ως πυλώνα, είναι η οικονομική διάσταση (29%) της ΕΚΕ βασισμένη περισσότερο στις μεταβλητές της αγοράς και των καταναλωτών (MEDA Communication, 2012). Η οικονομική ευθύνη που απορρέει ως διάσταση στην έρευνα, αναδεικνύει την διασύνδεση της με εκείνη του ορισμού της ΕΚΕ στη θεωρία του Carroll και τη CSR Pyramid (1991; 1999), του Elkington (Triple Bottom Line) (2004) αλλά και τον ορισμό της ΕΕ (2011; 2001a). Η διάσταση αυτή με μία δεύτερη ανάγνωση φαίνεται να εφάπτεται ενδεχομένως στην ανάγκη για καλύτερη λειτουργία της οικονομίας της αγοράς προς όφελος του καταναλωτή, με ανάπτυξη του ανταγωνισμού και των σεβασμό στους κανόνες που θέτει το κράτος στη λειτουργία της. Η ατελής ανάπτυξη της ελληνικής διάστασης στην οικονομία της αγοράς με τους υψηλούς δείκτες φοροδιαφυγής και εισφοροδιαφυγής, αλλά και των σημαντικών ολιγοπωλίων-μονοπωλίων είναι κάποια από τα κύρια χαρακτηριστικά της ελληνικής πραγματικότητας. Η ελληνική αγορά ενδεχομένως να μην έχει τα ώριμα

χαρακτηριστικά της οικονομίας που απαντά σε άλλες χώρες της ΕΕ και γι' αυτό το ζήτημα της υπεύθυνης στάσης των επιχειρήσεων σε επίπεδο αγοράς και το ζήτημα του σεβασμού στο καταναλωτή να αναδεικνύονται και ως σημαντικά (MEDA Communication, 2012). Το τελευταίο είναι ιδιαίτερα σημαντικό σε καθεστώς κρίσης γιατί ενδεχομένως η ύφεση να επηρεάζει σημαντικά τη περιορισμένη ρευστότητα και τη διαθεσιμότητα για αγορά του Έλληνα καταναλωτή, κάτι που πρέπει να γίνει σεβαστό μέσα από την αποφυγή της αισχροκέρδειας ή της παραπλάνησης καταναλωτή. Το τελευταίο μάλιστα αποτελεί οδηγία της ΕΕ και εμπεριέχεται στη νέα στρατηγική για την ΕΚΕ (EC,2011), όπου γίνεται σαφές ότι η ΕΚΕ δεν είναι ένα πεδίο δράσης μονάχα για τις επιχειρήσεις αλλά και για το κράτος ευρύτερα μέσα από τη δομή και εφαρμογή των κανόνων της εταιρικής διακυβέρνησης. Το στοιχείο, επίσης, που καταδεικνύει ότι στην Ελλάδα ο προβληματισμός ή καλύτερα η συζήτηση για την ΕΚΕ τα τελευταία χρόνια έχει ωριμάσει είναι οι έρευνες της κοινής γνώμης σχετικά με το θέμα αυτό. Τα στοιχεία που αναφέρθηκαν παραπάνω μπορεί να δείχνουν ότι η άγνοια στην Ελλάδα σχετικά με την ΕΚΕ σε ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού να είναι μεγάλη (MEDA Communication, 2012; Public Issue, 2008), αλλά παράλληλα φαίνεται να είναι σε εξέλιξη και η ανάπτυξη ενός προβληματισμένου καταναλωτή και ταυτοχρόνως πολίτη. Το τελευταίο είναι χρήσιμο να αναφερθεί ότι προβληματίζει, ήδη από το 2000 το Ελληνικό Δίκτυο για την ΕΚΕ, το οποίο ανέπτυξε μια κατηγοριοποίηση του καταναλωτή-πολίτη με βάση την ανταπόκριση του ή όχι στην ΕΚΕ.

Στον Έλληνα καταναλωτή-πολίτη για το 2000 διαπιστώνεται ότι υπήρχε ένας σκεπτικισμός για το εάν μπορούν και εάν θέλουν πραγματικά οι επιχειρήσεις να συνδράμουν και να επιλύσουν κοινωνικά και περιβαλλοντικά ζητήματα (Ε.Δ.ΕΚΕ, 2000). Όπως αναφέρεται, ο ρόλος του κράτους στα πλαίσια του κράτους πρόνοιας και δικαίου αποτελούν το βασικό χώρο όπου συγκεντρώνονται οι ελπίδες αυτές χωρίς μεγάλη εμπιστοσύνη στον ιδιωτικό τομέα (Ε.Δ.ΕΚΕ, 2000). Η κατηγοριοποίηση των καταναλωτών περιλαμβάνει τους “detached”, οι οποίοι αντιλαμβάνονται τους εαυτούς τους ως αδύναμους στην πίεση για περισσότερη ΕΚΕ και εναποθέτουν τις ελπίδες και προσδοκίες τους στο κράτος ή άλλους συλλογικούς φορείς (Ε.Δ.ΕΚΕ, 2000). Τους “sensitized”, οι οποίοι είναι ουσιαστικά οι συνειδητοποιημένοι καταναλωτές, οι οποίοι είναι σε ετοιμότητα ανάλογα με το γεγονός που μπορεί να τους κινητοποιήσει και είναι ανοικτοί σε ιδέες και δράσεις (Ε.Δ.ΕΚΕ, 2000). Οι

“active” αποτελούν την άλλη ομάδα καταναλωτών-πολιτών, οι οποίοι εμφανίζονται σε μικρότερη συχνότητα αλλά αποτελούν το ιδανικό είδος καταναλωτή με άποψη και ετοιμότητα να ανταποκριθούν ως καταναλωτές και πολίτες (Ε.Δ.ΕΚΕ, 2000). Η διαπίστωση αυτή το 2000 ενδεχομένως να έχει εξελιχθεί σήμερα για δύο κυρίως λόγους, που εντοπίζονται είτε γενικά στην εξέλιξη της ΕΚΕ στην Ελλάδα είτε και στην ένταση της κρίσης πολυεπίπεδα.

Σε σχετική έρευνα της MRB το 2012, η οποία λαμβάνει χώρα ήδη από το 2005, φαίνεται να διαμορφώνεται το ζήτημα του ηθικού καταναλωτή και της γενικότερης θεωρίας σχετικά με το consumer-citizen. Το είδος αυτό καταναλωτή δεν είναι μόνο πειστικό σε σχέση με τον ιδιωτικό τομέα αλλά ενδεχομένως να επηρεάσει και την εξέλιξη της πολιτικής στα ζητήματα της ΕΚΕ και της αειφόρου ανάπτυξης στην Ελλάδα. Στην ερώτηση, λοιπόν, για το εάν έχει επιβραβεύσει ως καταναλωτής (word of mouth, αγορά προϊόντων) κοινωνικά υπεύθυνες επιχειρήσεις κατά τη διάρκεια του περασμένου χρόνου, ένα ποσοστό περίπου 39% έχει απαντήσει θετικά, ενώ το 58% ότι δεν το έχει σκεφτεί καθόλου (MRB,2012). Αυτό, ωστόσο, που προξενεί εντύπωση είναι ότι ποσοστό εκείνων που επιβραβεύουν κοινωνικά υπεύθυνες επιχειρήσεις είναι αρκετό όπως για παράδειγμα το ποσοστό άγνοιας για το ζήτημα της ΕΚΕ, το οποίο έχει μειωθεί σε σχέση με το 2011, το 2010, το 2009 και το 2008 (MRB,2012; 2011; 2010; 2009; 2008). Το ποσοστό, ωστόσο, αυτό είναι επί της ουσίας ακόμα μικρότερο εάν δούμε την επιμέρους ερώτηση, στο γιατί αυτοί που επιβράβευσαν πράγματι τις κοινωνικά υπεύθυνες επιχειρήσεις είναι μόλις το 27% των ερωτώμενων. Το ποσοστό αυτό είναι ιδιαίτερος χαμηλό και έχει ομοιότητες με εκείνο του 2008 το οποίο ήταν πριν την οικονομική κρίση (MRB,2012; 2011; 2010; 2009).

Οι ερμηνείες, ωστόσο, μπορεί να είναι διαφορετικές για ξεχωριστούς λόγους τότε και σήμερα, αφού το ζήτημα της ΕΚΕ ενδεχομένως να μην ήταν τόσο γνωστό το 2008 και γι αυτό να υπάρχει χαμηλός δείκτης σε σχέση με το 2009 και το 2010. Αυτό, ωστόσο, που διαπιστώνεται για τη πτώση του δείκτη επιβράβευσης είναι ότι η εμπιστοσύνη του καταναλωτή απέναντι στις επιχειρήσεις έχει κλονιστεί σημαντικά τη περίοδο της κρίσης για παράδειγμα με αποτέλεσμα να χρειάζεται ένα ειλικρινές διάλογο μεταξύ κοινωνίας, κράτους και ιδιωτικού τομέα στην Ελλάδα. Τα ποσοστά, ωστόσο, αυτά δεν είναι σε θέση να προσφέρουν απόλυτες αλήθειες για το εάν ο υπεύθυνος καταναλωτισμός έχει μειωθεί ή όχι δεδομένου ότι η τιμωρία σε

επιχειρήσεις με ανεύθυνη συμπεριφορά σε σχέση με το 2011 δεν έχει μεγάλες διαφορές.

Οι πολίτες με βάση τα στοιχεία της έρευνας το 2012 επιλέγουν σε ποσοστό 37% να τιμωρήσουν τις επιχειρήσεις με ανεύθυνη κοινωνική ή περιβαλλοντική συμπεριφορά είτε σε επίπεδο αγοράς είτε σε επίπεδο φήμης (MRB,2012). Αυτό που υπογραμμίζεται, επίσης, στο σχετικό Δελτίο Τύπου από το Ινστιτούτο Επικοινωνίας (2012, σελ. 1) είναι ότι «...η πολύ κακή συγκυρία για τη χώρα έχει επηρεάσει μειωτικά την επιβράβευση, αλλά όχι τόσο την τιμωρία...». Το ποσοστό μάλιστα των «ενεργών πολιτών» έχει μειωθεί στο 49% στο ζήτημα της ΕΚΕ και προκύπτει από το άθροισμα των συνειδητοποιημένων (18,4%), των μάλλον συνειδητοποιημένων (5,1%) και των παρορμητικών (24,7%) (MRB,2012). Οι πρώτοι ως δείγμα ομάδας πολιτών έχουν μια πτώση σε σχέση με το 2009 (-8%) και το 2010 (-5%), ενώ η πτώση που προβληματίζει είναι στη κατηγορία των μάλλον συνειδητοποιημένων (-16%) (MRB,2012; 2011; 2010; 2009). Η κατηγορία, ωστόσο, που είναι δύσκολη στη κατανόηση, τον ορισμό και τη πρόβλεψη των δράσεων της είναι οι παρορμητικοί, με βάση και το σχολιασμό της έρευνας στο Δελτίο Τύπου (2012). Αυτό γιατί δεδομένου των οικονομικών συνθηκών και των δυσκολιών σε μεγάλα μέρη του πληθυσμού, η συμπεριφορά τους αποτελεί γρίφο ή πιο εύστοχα «ναρκοπέδιο» για τις επιχειρήσεις εκείνες που είτε δεν ανταποκριθούν στις προσδοκίες τους είτε σε αυτά που επικοινωνούν ως ΕΚΕ στο πλαίσιο της εταιρικής του δράσης.

Στο σημείο αυτό έχει σημασία και η αναφορά στο σχόλιο της Wood (2010) για τη μεγάλη συζήτηση της σχέσης κερδοφορίας και ΕΚΕ με το εάν η σχέση αυτή είναι σε τελική ανάλυση θετική για τα κέρδη ή όχι της εταιρείας. Αυτό που επισημαίνει η Wood (2010) είναι ότι μπορεί να μην υπάρχει ακόμα ομοφωνία όσον αφορά τη σχέση κερδοφορίας και ΕΚΕ σε επίπεδο μέτρησης, μεθοδολογίας ή αποτελεσμάτων, αλλά ότι η ανεύθυνη δράση και δημοσιοποίηση της κοστίζει στο τέλος ακριβότερα από το να ήταν υπεύθυνη από την αρχή. Αυτό, επίσης, που θα μπορούσε να διαπιστωθεί για τη σχέση της καταναλωτικής συμπεριφοράς με την εφαρμοσμένη ΕΚΕ από τις επιχειρήσεις είναι ότι είναι και αμφίδρομη και θετική. Σε άλλη έρευνα της Public Issue (2008) στην ερώτηση για το εάν και πώς θα άλλαζε η γνώμη των πολιτών υπέρ των επιχειρήσεων με δράσεις ΕΚΕ, το 65% δήλωσε ότι θα αγόραζαν τα προϊόντα και

τις υπηρεσίες, ένα 60% ότι θα τη σύστηνε σε φίλους ενώ το 52% θα άλλαζε τη γνώμη του θετικά για την επιχείρηση.

Η συζήτηση και ο προβληματισμός για τη δημόσια πολιτική ΕΚΕ στην Ελλάδα δεν είναι ένα ζήτημα μονοδιάστατο που αφορά μονάχα τη σχέση καταναλωτή επιχείρησης ή κράτους με αυτή. Αναδεικνύει το ζήτημα συνολικά του μοντέλου διακυβέρνησης στην Ελλάδα, του τρόπου λήψης των αποφάσεων, το ύψος της δομής της (πολυεπίπεδη, οριζόντια, κάθετη) και του τρόπου σχεδιασμού των δημοσίων πολιτικών. Οι τελευταίες είναι λίγες προς τη κατεύθυνση της ΕΚΕ και της αιεφόρο ανάπτυξης και δεν ακολουθούν στο βαθμό που θα έπρεπε τη συζήτηση σε επίπεδο κοινωνίας, συλλογικών οργανώσεων, ΜΚΟ και επιχειρήσεων. Το ζητούμενο, λοιπόν, που προκύπτει είναι, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, ο δείκτης της εμπιστοσύνης που είναι σχετικά χαμηλός στην Ελλάδα σε επίπεδο πολιτών, να αναλυθεί και να συνδυαστεί με τη διαμόρφωση πολιτικών για την ΕΚΕ.

Στο δείκτη εμπιστοσύνης οι πολίτες σε ποσοστό σχεδόν 70% εκφράζουν τη δυσπιστία τους απέναντι στο εάν και κατά πόσο τα λεγόμενα των εταιρειών για ΕΚΕ συμβαδίζουν με τη πραγματικότητα. Το στοιχείο αυτό, ωστόσο, δέχεται πολλές ερμηνείες και επιπρόσθετες ερωτήσεις από το πώς γίνεται η ΕΚΕ στην Ελλάδα, τη γνώση που έχουν οι πολίτες για αυτό που πραγματικά κρίνουν ως μη επαρκές (δράσεις ΕΚΕ) και γιατί κυριαρχεί αυτή η τάση καχυποψίας στους Έλληνες καταναλωτές-πολίτες για σειρά ζητημάτων του ιδιωτικού τομέα ευρύτερα. Τα ποσοστά, ωστόσο, αυτά δεν είναι μοναδικά για την Ελλάδα, αφού και άλλες χώρες με παράδοση στην ΕΚΕ και τη σχετική κουλτούρα όπως το ΗΒ (72%), τις ΗΠΑ (75%) ή τη Γαλλία (76%) έχουν αντίστοιχα νούμερα (MRB, 2012). Σε αντίστοιχη έρευνα το 2008 της Public Issue οι πολίτες σε ποσοστό 80% έχουν τη πεποίθηση ότι λίγες εταιρείες στην Ελλάδα έως καθόλου αναπτύσσουν δραστηριότητες ΕΚΕ.

Το στοιχείο που εμπλουτίζει περαιτέρω την έρευνα αυτή και συζήτηση για την ΕΚΕ στην Ελλάδα και τη πολιτική διάσταση στο πεδίο των δημοσίων πολιτικών είναι εκείνο σχετικά με την ερώτηση που άπτεται της νομικής διάστασης της ΕΚΕ (Carroll, 1979; 2008; Commission, 2011). Την διάσταση αυτή της νομικής ακολουθίας ως βασική υποχρέωση των επιχειρήσεων, οι ερωτώμενοι την αναδεικνύουν κεντρική ενώ τονίζουν και το ρόλο του κράτους ως κεντρικό στην εφαρμογή των κανόνων. Αυτό που φαίνεται δηλαδή ως αυτονόητο σε χώρες του Ηπειρωτικού ή Βόρειο μοντέλου

στο ζήτημα της ακολουθίας των κανόνων ή της αυτορρύθμισης στο Αγγλοσαξονικό, στην Ελλάδα ο ρόλος του κράτους θεωρείται κεντρικός (83,8%) (MRB, 2012). Η σημασία αυτή στο ρόλο του κράτους από τη μια κρίνεται αντιφατική λόγω της χαμηλής εμπιστοσύνης των πολιτών σε αυτό, ενώ από την άλλη ενδεχομένως να αποτελεί το αντίβαρο στη συνείδηση τους απέναντι σε ανεύθυνες δράσεις των επιχειρήσεων. Αυτό που προκύπτει σαν γενική διαπίστωση στην ερώτηση αυτή είναι ότι πολύ γενικά «η ελληνική κυβέρνησή θα πρέπει να κάνει πολύ περισσότερα για να αναγκάσει τις εταιρείες να αντιμετωπίζουν τους ανθρώπους και το περιβάλλον με μεγαλύτερη υπευθυνότητα» (MRB, 2012). Αυτό που φαίνεται δηλαδή να γίνεται διακριτό ως δραστικό στα μάτια των περισσότερων χωρίς να γνωρίζουμε εάν είναι στην πραγματικότητα, είναι τα κανονιστικά εργαλεία δημόσιας πολιτικής για την ΕΚΕ.

Τα παραπάνω στοιχεία αναδεικνύουν τη διαπίστωση ότι το μοντέλο ΕΚΕ της Ελλάδας είναι υπό ανάπτυξη θεσμικά και στο πεδίο των επιχειρήσεων και σε εκείνο της διακυβέρνησης και σε αυτό του σχεδιασμού δημόσιας πολιτικής. Η παραπάνω αντίληψη για το ρυθμιστικό ρόλο του κράτους αντανακλάται γενικότερα σε ένα μεγάλο μέρος της κοινωνίας για το κεντρικό ρόλο του κράτους σε σειρά δημοσίων ζητημάτων με δημόσιες πολιτικές παραδοσιακού τύπου (command and control) (Howlett and Ramesh, 2004). Τη στάση, ωστόσο, αυτή φαίνεται να υιοθετούν επί του πρακτέου και οι ελληνικές επιχειρήσεις όπου στο ζήτημα της ΕΚΕ είναι περισσότερο παθητικές, με περιορισμένη αυτορρύθμιση και σχεδιασμό συλλογικών πολιτικών σε σχέση με άλλες ευρωπαϊκές. Η στάση αυτή σε κάποιο βαθμό δικαιολογεί τη κρατική παρεμβατικότητα στο ζήτημα της ΕΚΕ, η οποία διαμορφώνει μονομερώς πολιτική, με αποτέλεσμα συχνά να στερείται αποτελεσματικότητας. Όπως αναφέρουν οι Skouloudis et al (2010) στη περίπτωση για παράδειγμα του EMAS που τέθηκε σε εφαρμογή στην ΕΕ το 1995, στην Ελλάδα εφαρμόστηκε εντατικά από το 2005 και πήρε τέσσερα χρόνια να προσαρμοστεί στην εθνική νομοθεσία. Από το 2001, κατά τους Heinelt και Toller, οι ελληνικές επιχειρήσεις δυσκολεύονται στη προσαρμογή και στην εφαρμογή των κανόνων στο ζήτημα του περιβαλλοντικού εναρμονισμού με βάση το EMAS με αποτέλεσμα να επιλέγουν το ISO 14001 (Skouloudis et al., 2010). Δεδομένης της κρατικής αδυναμίας να αναπτύξει ή να ενισχύσει υπάρχουσες δημόσιες πολιτικές με βάση τον ευρωπαϊκό δρόμο, επιλέχθηκε ο λιγότερο εύκολος δρόμος αντί του EMAS που έχει εμφανώς μεγαλύτερες απαιτήσεις αλλά και

αναγνωρισιμότητα στην Ευρώπη και διεθνώς. Αυτό, ωστόσο, είναι πολύ σημαντικό δεδομένου ότι το 70% της μόλυνσης με βάση την Έκθεση της ΕΕ (2007) στην ΕΕ προέρχεται από τις μμε. Στην Ελλάδα το Δίκτυο ΕΚΕ (2008a; 2008b) προσπαθεί να συσφίξει τις μμε με την ΕΚΕ μέσα από ενημερωτικά εργαλεία στο διαδίκτυο (CSR Hellas) και έντυπα ενημέρωσης (π.χ. «Η ΕΚΕ στις μμε: ο δρόμος για την ανταγωνιστικότητα και τη βιώσιμη ανάπτυξη», « Καλές πρακτικές στις μικρομεσαίες επιχειρήσεις» και ο «Οδηγός ΕΚΕ στις μικρομεσαίες επιχειρήσεις»).

Όσον αφορά τα στοιχεία από τις έρευνες της κοινής γνώμης τα πεδία, εν κατακλείδι, που προκύπτουν για το 2012 ως τομείς ανάπτυξης και εξέλιξης της ΕΚΕ στα μάτια των ερωτώμενων είναι κυρίως η συνεισφορά στην οικονομία, την δημιουργία θέσεων εργασίας και το σεβασμό στο ανθρώπινο δυναμικό (32%), η οποία αποτελεί την εσωτερική διάσταση της ΕΚΕ (MRB, 2012). Το περιβάλλον ως πυλώνας ΕΚΕ στην ελληνική πραγματικότητα σε αντίθεση με τη προηγούμενη έρευνα (MEDA Communication, 2012) δείχνει ότι αποτελεί αναμφισβήτητα μια σημαντική μεταβλητή προσδιορισμού της ΕΚΕ στην ελληνική κοινωνία, ή τουλάχιστον σε αυτούς που συμμετείχαν στην έρευνα (MRB, 2012).

Η φιλανθρωπική διάσταση παρά το ότι στο μεγαλύτερο μέρος χαρακτηρίζει τις δράσεις ΕΚΕ στην Ελλάδα σε επίπεδο επιχειρήσεων ως προτεραιότητα είναι από τις τελευταίες στην ιεραρχία με ποσοστό μόνο 7% (MRB, 2012). Στην ίδια έρευνα η Ελλάδα και η Ισπανία φαίνεται να αναδεικνύουν τη κοινωνικοοικονομική διάσταση της ΕΚΕ ως τη σπουδαιότερη και ειδικότερα αυτή της δημιουργίας-διατήρησης θέσεων εργασίας και κατάλληλων εργασιακών συνθηκών, κάτι που ίσως να οφείλεται και στη κρίση. Το στοιχείο αυτό φαίνεται να εμπλουτίζει σημαντικά τη συζήτηση σχετικά με το χάσμα μεταξύ των προσδοκιών των πολιτών σε σχέση με τις δράσεις των επιχειρήσεων αλλά και με το ρόλο που δυνητικά θα πρέπει να έχει το κράτος προκειμένου το αποτέλεσμα να είναι win win στη κοινωνία, στο περιβάλλον και στην ελληνική επιχειρηματικότητα. Το τελευταίο εάν λάβουμε υπόψη και το ρόλο των μικρομεσαίων επιχειρήσεων (μμε) είναι κεντρικό με βάση το γεγονός ότι στην Ελλάδα το 99% των επιχειρήσεων αποτελείται από αυτές. Όπως αναφέρθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο (Κεφ.3), η σπουδαιότητα των μμε στις δημόσιες πολιτικές ΕΚΕ φαίνεται από το ότι στην Επιτροπή Κοινωνικών Υποθέσεων αποτελεί ξεχωριστό πεδίο έρευνας και ανάλυσης για τις δημόσιες πολιτικές ΕΚΕ.

4.2 Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη στην Ελλάδα: Συνέργειες και διαπιστώσεις

Σε επίπεδο πρωτοβουλιών αξιοσημείωτη είναι η δημιουργία του Ελληνικού Δικτύου Εταιρικής Κοινωνικής Ευθύνης (ΕΔΕΚΕ)- “Hellenic Network for Corporate Social Responsibility” (HNCSR) το 2000. Αυτό ουσιαστικά αποτέλεσε συνέχεια πρωτοβουλιών στην Ευρώπη τα προηγούμενα χρόνια (CSR Europe, World Business Council for Sustainable Development) από τον ιδιωτικό τομέα. Άλλη σημαντική πρωτοβουλία στην Ελλάδα είναι το CSR Institute με το CR Index. Στην Ελλάδα η ΕΚΕ ως θέμα άρχισε να προβληματίζει ήδη από τη δεκαετία του ‘90 αναφορικά με τη κοινωνική συνοχή και το ρόλο των επιχειρήσεων, μέσα από τη συμμετοχή σημαντικών ελληνικών επιχειρήσεων και θυγατρικών τους στην Ελλάδα. Σε επίπεδο συνεργιών το ΕΔΕΚΕ επικεντρώνει τις δραστηριότητες του στην επιχειρηματικότητα με αναφορά της κοινωνική συνοχή, την αειφόρο ανάπτυξη αλλά και τις μμε. Στο πλαίσιο των συνεργιών συμπεριλαμβάνονται πρωτοβουλίες συνεργασίες με το κράτος σε σειρά ζητημάτων σχετικά με την εργασία στους νέους και την ισότητα των φύλων.

Αυτό, ωστόσο, που προκύπτει σαν γενική εικόνα στην Ελλάδα, προτού γίνει αναφορά στο ζήτημα του σχεδιασμού δημόσιας πολιτικής για την ΕΚΕ, είναι ότι θα μπορούσε να οριστεί ως αφετηρία το 2000. Το χρονικό πλαίσιο αυτό θα μπορούσε να χαρακτηριστεί από μία ευρωπαϊκή επιρροή και γενικότερα από τις παγκόσμιες πρωτοβουλίες και ενέργειες στο ζήτημα της παγκόσμιας οριοθέτησης και προσδιορισμού της. Το Ελληνικό Δίκτυο ΕΚΕ ήδη από το 2000 είχε διαμορφώσει ένα θεωρητικό πλαίσιο περιγραφής, η όποια αναδεικνύει μία χρήσιμη τυπολογία που ενδεχομένως να προσφέρει στη συζήτηση για τη κατανόηση του ρόλου του επιχειρηματία σε σχέση με την ΕΚΕ. Η τυπολογία αυτή περιέχει τις «non – sensitized» επιχειρήσεις που δεν αναγνωρίζουν τις κοινωνικές τους ευθύνες και δεν δραστηριοποιούνται όταν δεν υπάρχει άμεσο όφελος, παρά τηρούν μονάχα τις νομικές τους υποχρεώσεις (Ε.Δ.ΕΚΕ, 2000). Την «philanthropist» εταιρεία που αποτελεί ένα είδος που αναπτύσσει δράσεις φιλανθρωπικού χαρακτήρα με πρωτοβουλία του ιδιοκτήτη χωρίς να αποτελεί μέρος μιας εταιρικής στρατηγικής για την ΕΚΕ που στοχεύει στη δημοσιοποίηση της δράσης (Ε.Δ.ΕΚΕ, 2000). Την «random sponsor» εταιρεία που αναπτύσσει δραστηριότητες φιλανθρωπικές με στόχο τη καλή φήμη σε ζητήματα που είτε τους προτείνονται είτε διαπιστώνονται ως

κρίσιμα, μετά από πίεση της κοινωνίας χωρίς ωστόσο πλαίσιο και στρατηγική (Ε.Δ.ΕΚΕ, 2000).

Η «consistent sponsor» είναι η πιο δραστήρια και συνειδητοποιημένη εταιρεία στο ζήτημα της ΕΚΕ με περισσότερο στοχευμένες δράσεις, σχέδιο, και διασύνδεση με την εταιρική στρατηγική ή ανάμειξης των υπαλλήλων της (Ε.Δ.ΕΚΕ, 2000). Η «active corporate citizen» αποτελεί την εταιρεία εκείνη που έχει αναπτύξει μία επιχειρησιακή στρατηγική βασισμένη στην ΕΚΕ, κατανοώντας τις ευθύνες και την ανάγκη για αειφόρο ανάπτυξη μέσα από δραστηριότητες και εμπλοκή των υπαλλήλων της ενεργά στη διαδικασία (Ε.Δ.ΕΚΕ, 2000). Αυτό, ωστόσο, που έχει σημασία είναι το σχόλιο ότι το 2000 στην έρευνα αυτή, η παραπάνω τυπολογία ανταποκρίθηκε σε ένα μέρος μόνο της ελληνικής πραγματικότητας, αφού τα δύο τελευταία είδη του εταιρικού πολίτη δεν εντοπίστηκαν στο δείγμα της εποχής (Ε.Δ.ΕΚΕ, 2000). Επιπρόσθετα, το 2002 οι Skouloudis et al (2009), διαπιστώνουν με βάση την έκθεση της KPMG (πρώτη φορά που η εταιρεία μέτρησε την Ελλάδα) ότι από τις 100 top Greek επιχειρήσεις μόνο το 2% περιλαμβάνουν ζητήματα ΕΚΕ στις ετήσιες εκθέσεις τους. Στη λίστα αυτή, επίσης, φαίνεται η Ελλάδα είναι η προτελευταία χώρα, με τελευταία την Νότια Αφρική και τη Σλοβενία αμέσως παραπάνω (KPMG,2002).

Τα μετέπειτα χρόνια, όπως αναφέρουν οι Chymis et al (2011), με βάση τα στοιχεία από το Ελληνικό Δίκτυο Εταιρικής Κοινωνικής Ευθύνης διαπιστώνεται μια σχετική κινητικότητα των εταιρειών στην ΕΚΕ, αφού η αύξηση των μελών στο δίκτυο είναι εντυπωσιακή, από 16 εταιρείες το 2000 ο αριθμός αγγίζει τα 139 μέλη το 2010. Από το 2005 υπάρχει σχεδόν διπλασιασμός των μελών στο Δίκτυο γεγονός που καθιστά την αφύπνιση των ελληνικών εταιρειών στο ζήτημα της ΕΚΕ ως σημαντική. Αυτό, ωστόσο, που έχει ακόμα μεγαλύτερη σημασία με βάση τα στοιχεία που παραθέτουν οι Chymis et al (2011) σχετικά με τη πρωτοβουλία Global Compact του ΟΗΕ είναι ότι ο αριθμός των εταιρειών έχει αυξηθεί από το 2007 με σημαντική ένταση. Συγκεκριμένα, ενώ από το 2001 υπήρχε μόνο μία ελληνική επιχείρηση που συμμετείχε στη πρωτοβουλία του ΟΗΕ παρουσιάζεται μία εντυπωσιακή αύξηση των εταιρειών που συμμετέχουν στη πρωτοβουλία τα επόμενα χρόνια. Οι συμμετοχές των ελληνικών εταιρειών από το 2007 (οκτώ) και μετά αυξάνονται σημαντικά ενώ το 2010 υπάρχουν 58 ελληνικές εταιρείες που συμμετέχουν, γεγονός που θα μπορούσε

σε μία δεύτερη ανάλυση να συσχετιστεί με τη συζήτηση για την επιρροή ή όχι της κρίσης από το 2009 στην Ελλάδα και την ΕΚΕ τοπικά.

Όσον αφορά, επίσης, τον αριθμό των ελληνικών επιχειρήσεων που αναπτύσσουν τη πρωτοβουλία της έκδοσης ετήσιων αναφορών μέσα από διεθνή κατοχυρωμένα και κοινώς αποδεκτά εργαλεία όπως το GRI παρατηρείται, επίσης, πρόοδος. Στην ηλεκτρονική υπηρεσία του Global Reporting Initiative σε μία πρώτη αναζήτηση στοιχείων για τις ετήσιες αναφορές ελληνικών εταιριών του 2012, διαπιστώνεται ότι ο αριθμός αυτών ήταν στο σύνολο 37. Στα φίλτρα αναζήτησης επιλέχθηκαν τα παρακάτω φίλτρα (GRI – G1, GRI – G2, GRI – G3, GRI – G3.1) και η γεωγραφική επιλογή της Ελλάδας. Αυτό που φαίνεται με μία πρώτη ανάγνωση είναι ότι ο αριθμός παραμένει σχεδόν σταθερός από το 2011 (32) και 2010 (30). Τα χρόνια δηλαδή τα οποία η Ελλάδα, η επιχειρηματική κοινότητα και η κοινωνία αντιμετωπίζει τη κρίση και την οικονομική ύφεση με μεγάλη ένταση. Ο αριθμός των χρηστών στο συγκεκριμένο εργαλείο αυξάνεται το 2009 (24) σε σχέση με το 2008 (12) και το 2007 (7) που αποτελούσαν καλύτερα ιστορικά σημεία για την ελληνική οικονομία και κοινωνία. Αυτό που επίσης προκαλεί μεγάλο ενδιαφέρον στα ευρήματα της αναζήτησης είναι ότι σχεδόν το 18% των 37 επιχειρήσεων για το 2012 είναι μικρομεσαίες (6) (σε μία πιο διευρυμένη αναζήτηση είναι 8) ενώ το 2011 και το 2010 είναι πολύ λιγότερες (2).

Τα δεδομένα αυτά τόσο ερευνητικά και όσο στο επίπεδο της βιβλιογραφίας, ειδικά για τις μμε σε μία χώρα όπως η Ελλάδα όπου ο αριθμός τους είναι τεράστιος (98%), γεννούν προβληματισμό για το ρόλο τους στο ζήτημα της ΕΚΕ και την αποτελεσματικότητα των πολιτικών στο επίπεδο του σχεδιασμού, της υλοποίησης αλλά και σε επίπεδο κοινωνίας. Σαφέστατα τα στοιχεία αυτά δημιουργούν ερωτήματα για το πώς αυτές οι έξι μμε είναι σε θέση στην Ελλάδα να συντάσσουν ετήσια έκθεση GRI, ποια είναι τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους και οι ικανότητες τους που ενδεχομένως να μπορούσαν να μελετηθούν ως καλές περιπτώσεις και να οδηγήσουν σε συμπεράσματα για δημόσιες πολιτικές ΕΚΕ. Αυτό όμως, που διαπιστώνεται από τα παραπάνω είναι τελικά ότι ο δημόσιος διάλογος, στην Ελλάδα αναπτύσσεται παρά τα σημαντικά προβλήματα στο ζήτημα της ΕΚΕ. Ο δρόμος ωστόσο υπάρχει και είναι αρκετός τόσο σε επίπεδο οριοθέτησης όσο και προσδιορισμού της έννοιας στην Ελλάδα αναφορικά με τις μμε.

Η ανάγκη, λοιπόν, για δημόσιες πολιτικές ΕΚΕ στοχευμένες είτε άμεσα από το δημόσιο τομέα είτε στο πλαίσιο συνεργιών φαίνεται να συμβαδίζει με τον αναπτυσσόμενο προβληματισμό στην Ελλάδα. Ειδικότερα, το πεδίο των μμε εκτιμάται ότι αποτελεί ένα ιδιαίτερο πεδίο δημόσιας πολιτικής ΕΚΕ κάτι που φάνηκε στις εκθέσεις της ΕΕ αλλά και τα δομικά χαρακτηριστικά της ελληνικής οικονομίας. Αυτό απαντά, επίσης, στα μεγάλα ερωτήματα της βιβλιογραφίας για το εάν η ΕΚΕ είναι ή όχι προσιτή και βιώσιμη στις μμε αλλά και σε εκείνο του ρόλου του κράτους σε μια μικρή οικονομία σε κρίση, όπου οι μμε είναι ένας παίκτης με σημαντικό κοινωνικό και περιβαλλοντικό αποτύπωμα. Σε έρευνα-μελέτη του Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών (2006) του τμήματος Επικοινωνίας και Μ.Μ.Ε., αναδεικνύονται σημαντικά συμπεράσματα για το πώς αντιλαμβάνονται και ανταποκρίνονται οι μμε το ζήτημα της ΕΚΕ στην Ελλάδα. Όπως φαίνεται και από την ενδιαφέρουσα αυτή έρευνα οι μμε του δείγματος τονίζουν περισσότερο την εσωτερική διάσταση της ΕΚΕ όπως η παροχή κινήτρων στους υπαλλήλους, η διαβίου μάθηση και οι ίσες ευκαιρίες. Σε άλλη ερώτηση για την ικανοποίηση από την ΕΚΕ (85%), οι μμε δείχνουν ότι πολλές φορές είναι αποδέκτες θετικών σχολίων και επιβραβεύσεων (reward).

Τα προβλήματα που σε αντίθεση με τις μεγαλύτερες επιχειρήσεις εμφανίζονται ίσως με μεγαλύτερη ένταση στις μμε είναι το κόστος, η έλλειψη χρόνου, η φορολογία ενώ είναι σημαντικό να υπογραμμιστεί η αναφορά στο μέγεθος της επιχείρησης και της γραφειοκρατίας. Ένα μεγάλο ποσοστό έχει γνώση του τι πραγματικά σημαίνει ΕΚΕ (46.67%), ενώ για άλλους υπάρχει η ανάγκη για περαιτέρω αποσαφήνιση του όρου της ΕΚΕ. Αυτό ειδικά για τα πεδία που αναδεικνύονται σημαντικά όπως του ανθρώπινου δυναμικού, της αγοράς, του περιβάλλοντος και της κοινωνίας αντίστοιχα. Ένα, ωστόσο, σημαντικό στοιχείο που προκύπτει και επιβεβαιώνει έως ένα βαθμό τον ισχυρισμό, ότι η ΕΚΕ στην Ελλάδα και στις μμε αναδεικνύεται με τη μορφή της «σιωπηρής ΕΚΕ» (silent CSR), είναι ότι το 88,33 % των ερωτώμενων απάντησε ότι σε μεγάλο ή μικρότερο βαθμό πιστεύει ότι αναπτύσσουν τέτοιες πρωτοβουλίες παρά το μικρό αριθμό γενικά σε explicit CSR πρωτοβουλίες. Το κίνητρο ή τα άμεσα οφέλη που φαίνεται να προκύπτουν, προσδιορίζονται σε δύο επίπεδα, στο εσωτερικό με τη βελτίωση του κλίματος στο χώρο εργασίας και στο εξωτερικό περιβάλλον με την ενίσχυση της καλής φήμης και της προσφοράς στη κοινωνία. Συμπερασματικά, παρά τα θετικά στοιχεία της μελέτης αυτής (που έγινε πριν την κρίση), η σχέση των μμε με

το ζήτημα της ΕΚΕ αναδεικνύει την ανάγκη για σχηματισμό ενός θεσμικού πλαισίου για την ΕΚΕ και μία εθνική στρατηγική με στοχευμένες δημόσιες πολιτικές σε σειρά θεμάτων. Αυτό φαίνεται να επηρεάζει τη πολιτική ατζέντα της Ελλάδας τα τελευταία χρόνια και ειδικά το 2014, όπου γίνεται λόγος για εθνική στρατηγική μέχρι το καλοκαίρι του ίδιου χρόνου.

Αυτό, ωστόσο, που έχει σημασία από τη μελέτη των Metaxa and Tsavdaridou (2012) είναι η διαπίστωση ότι ανεξάρτητα από το μέγεθος της επιχείρησης στην Ελλάδα μπορούν να αναπτυχθούν δράσεις ΕΚΕ. Η έρευνα αναδεικνύει ότι και μικρότερες εταιρείες ελληνικών συμφερόντων ακολουθούν μία αντίστοιχη στρατηγική και δράση ΕΚΕ, και ότι είναι εν τέλει εφικτό και σε ζητήματα που φαίνεται να είναι δημοφιλή στην Ελλάδα όπως το περιβάλλον και η κοινωνία. Τα πιο σύνθετα ζητήματα που φαίνεται να αναπτύσσονται πρωτοβουλίες με μικρότερη, ωστόσο, ένταση είναι το ανθρώπινο δυναμικό, η εφοδιαστική αλυσίδα και ότι περιέχεται στο πεδίο των ενδιαφερομένων μερών. Αυτό που προκύπτει, επίσης, από τη μελέτη των Metaxa and Tsavdaridou (2012) είναι ότι από τις 46 επιχειρήσεις της έρευνας τους, το 63% δημοσιεύει εκθέσεις ΕΚΕ ξεχωριστά από τις ετήσιες εκθέσεις του, ενώ το 37% τις ενσωματώνει. Το 41% διαμορφώνει τις εκθέσεις του με βάση το σύστημα του GRI, ενώ το 78% χρησιμοποιεί συστήματα διαχείρισης και σήματα ποιότητας (π.χ. Global Compact, ISO κ.α.) (Metaxa and Tsavdaridou, 2012). Όπως αναφέρει, επίσης, η Δασκαλάκη (2012) από σχετική έρευνα στην Ελλάδα οι πολίτες αναζητούν περισσότερες πληροφορίες και ενημέρωση για το ζήτημα των ετήσιων αναφορών προκειμένου να μην διαμορφώνουν αρνητική εικόνα σχετικά με το ρόλο των επιχειρήσεων στην ΕΚΕ. Επιπρόσθετα, οι αδυναμίες που παρουσιάζονται στην έρευνα παραπάνω αναδεικνύουν ότι παρά τα θετικά στοιχεία της αύξησης των ετήσιων απολογισμών τα τελευταία χρόνια τα κυριότερα προβλήματα είναι η μη μέτρηση της εταιρικής επίδοσης σε θέματα βιωσιμότητας, η έλλειψη διμερούς δέσμευσης με ΜΚΟ και τα ενδιαφερόμενα μέρη (π.χ. εφοδιαστική αλυσίδα), η έλλειψη διαφάνειας στην επικοινωνία της βιωσιμότητας, της ενημέρωσης και διασφάλισης συγκεκριμένων προτύπων έκθεσης βασισμένα στα διεθνή πρότυπα (Δασκαλάκη, 2012). Τα δεδομένα αυτά για την εμπιστοσύνη των επιχειρήσεων έχει σημασία να συνυπολογιστούν στη συζήτηση με τις εξελίξεις σε επίπεδο ΕΕ και τη νέα πρόταση για Οδηγία τον Απρίλιο του 2014 με ακριβώς αυτό το στόχο, δηλαδή της εμπιστοσύνης και της έκδοσης ετήσιων αναφορών (Commission, 2014).

Αυτό που, ωστόσο, προκύπτει ως εικόνα και από άλλες μελέτες στο ζήτημα των Εκθέσεων στην Ελλάδα είναι ότι σε σχέση με το GRI και τη βασική φιλοσοφία του Triple Bottom Line, οι δράσεις ΕΚΕ με βάση τις διαστάσεις της παρατηρείται στο μεγαλύτερο τους μέρος είναι επιδερμικές, με μικρή αναφορά σε λεπτομέρειες. Αυτό διαπιστώνεται, είτε για τα προβλήματα σε οργανωσιακό επίπεδο είτε στη παροχή πληροφοριών των υπευθύνων της ετήσιας αναφοράς από τις επιχειρήσεις (Skouloudis,2010). Η στρατηγική ΕΚΕ δεν είναι συχνά μια δομημένη πράξη και δράση όπως αυτή που απαντά σε άλλες χώρες της ΕΕ από ανταγωνιστικές επιχειρήσεις, κάτι το οποίο χαρακτηρίζει σε μεγάλο βαθμό και τις δράσεις για ετήσιες αναφορές ΕΚΕ (Skouloudis,2010). Η διαδικασία της ετήσιας αναφοράς δεν φαίνεται να αποτελεί μια απολύτως ειλικρινής και ουσιαστική πράξη, παρά μονάχα μία δράση ενίσχυσης της δημόσιας εικόνας και σχέσεων της εταιρείας (Skouloudis,2010). Αυτό, ωστόσο, που είναι ενθαρρυντικό κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης είναι ότι ο αριθμός αυξάνεται στο ζήτημα των ετήσιων αναφορών και αποτελεί παρά τις αδυναμίες και τα προβλήματα μια πράξη σημαντική (Δασκαλάκη, 2012).

Επιπρόσθετα, όπως επισημαίνεται και από τους Chymis et al (2011, σελ.99) η ΕΚΕ μπορεί να εντοπίζεται και να παρουσιάζεται στην ελληνική πραγματικότητα ως μία διαφορετική προσέγγιση της επιχειρηματικής κοινότητας στα πράγματα και το επιχειρείν, αλλά “η επιχειρηματική κουλτούρα έχει πολύ δρόμο για να φθάσει στη στρατηγική ΕΚΕ”, που παρατηρείται στην ΕΕ. Στη συνέχεια της ανάλυσης έχει πολύ ενδιαφέρον η κατηγοριοποίηση, με βάση τη θεωρία για το πλαίσιο της επιχειρηματικής κουλτούρας που χαρακτηρίζει τον Έλληνα επιχειρηματία αναφορικά με την ΕΚΕ. Ο Έλληνας επιχειρηματίας όσον αφορά την ΕΚΕ φαίνεται να ανήκει στη «λατινογενή κατηγορία» τόσο στην επιχειρηματική λογική όσο και στη κοινωνική συμπεριφορά (Chymis et al., 2011). Τα βασικά χαρακτηριστικά της τυπολογίας αυτή είναι ότι διαχωρίζονται οι δράσεις αυτές από την επιχειρηματικότητα αυτή καθαυτή. Συγκεκριμένα η ΕΚΕ στη τυπολογία αυτή αναδεικνύει μονάχα τη φιλανθρωπική της διάσταση, όπως την ταξινομεί ο Carroll (1979) στη πυραμίδα του (CSR Pyramid), και είναι αυτή που χαρακτηρίζει την ελληνική πραγματικότητα σε γενικό θεωρητικό και πρακτικό επίπεδο. Η τυπολογία αυτή είναι πολύ χρήσιμη, γιατί αφενός επεξηγεί την αμυντική στάση των ελληνικών εταιρειών στο ζήτημα της ΕΚΕ και των δραστηριοτήτων τους σε σχέση με τα ΜΜΕ και αφετέρου τη κοινή γνώμη που έχει τάσεις καχυποψίας (Chymis et al., 2011). Η αμυντική, ωστόσο, θέση αυτή

χαρακτηρίζει και τη διάθεση για επικράτηση της έμμεσης EKE (implicit CSR) σε δραστηριότητες που μπορεί να είναι επί της ουσίας EKE αλλά να μην καλύπτονται από τον μανδύα της για λόγους άμυνας ή και άγνοιας. Αυτό με βάση τη παραπάνω τυπολογία εξηγείται από το φόβο της δημοσιότητας και της αρνητικής κριτικής ως επακόλουθο μιας ανεύθυνης συμπεριφοράς από μέρους των επιχειρήσεων ίσως μεταγενέστερα (Chymis et al., 2011). Ωστόσο, η τυπολογία αυτή θα μπορούσε να συσχετιστεί και με την αντίστοιχη του Esping-Andersen στο κείμενο του Sapir (2004) και για τα κοινωνικά μοντέλα ή τη τυπολογία των δημοσίων πολιτικών EKE των Albareda et al (2007; 2008; 2009) αλλά καθώς και τη θεσμική επιρροή των μοντέλων διακυβέρνησης στο ζήτημα της EKE (Kang and Moon, 2012; Gjolberg, 2009; Matten and Moon, 2008), που αναφέρθηκαν στα προηγούμενα κεφάλαια.

Η κατανόηση της ελληνικής επιχείρησης και του ρόλου της στη κοινωνία, το περιβάλλον και γενικότερα το κοινωνικοπολιτικό σύστημα έχει βαθύτερες πολιτισμικές και θεσμικές επιδράσεις. Αυτό που θεωρείται αυτονόητο για παράδειγμα σε Σκανδιναβικές ή Αγγλοσαξονικές χώρες, στην Ελλάδα ή τις Μεσογειακές χώρες μπορεί να μην είναι, παρά τις Ευρωπαϊκές νόρμες και Οδηγίες της ΕΕ. Στο ζήτημα της EKE, η Ελλάδα φαίνεται να είναι μία χώρα που έχει πολλά βήματα ακόμα να διανύσει σε σχέση ειδικά με την Ιταλία που είναι από την ίδια μεσογειακή οικογένεια αλλά χαρακτηρίζεται ως ιδιαίτερος δυναμική περιφερειακά και Ευρωπαϊκά. Οι επιχειρήσεις στην Ελλάδα χρησιμοποιούν τις περισσότερες φορές την EKE μέσα από το φάσμα της φιλανθρωπίας, βελτιώνοντας τις δημόσιες σχέσεις τους και την εικόνα τους στην κοινωνία, χωρίς να αποτελεί η EKE στο μεγαλύτερο μέρος κομμάτι του στρατηγικού τους σχεδιασμού (Chymis et al., 2011).

Η διαπίστωση αυτή έχει, ωστόσο, σημασία να αναλυθεί παράλληλα με την εξέλιξη της οικονομικής κρίσης τόσο σε επίπεδο επιχειρήσεων, κοινωνίας όσο και στο σχεδιασμό δημόσιας πολιτικής EKE. Στην έκθεση της KPMG για το 2011, η Ελλάδα στον ιδιωτικό τομέα τοποθετείται στον άξονα (X, Ψ) αξιολόγησης της ποιότητας της επικοινωνίας της EKE, στη κατηγορία των χωρών με μικρή ένταση στις δράσεις EKE «Scratching the Surface». Η κατηγορία αυτή των χωρών εκτός από την Ελλάδα περιέχει χώρες όπως οι ΗΠΑ, η Ιαπωνία, ο Καναδάς, όπου το βασικό χαρακτηριστικό των επιχειρήσεων τους είναι η μεγάλη πιθανότητα αποτυχίας της ανταπόκρισης τους στις υποσχέσεις τους σχετικά με την EKE. Αυτό συμβαίνει γιατί επικεντρώνονται

περισσότερο στην επικοινωνία των δράσεων τους, στα πλαίσια της βελτίωσης της εικόνας τους και των δημοσίων σχέσεων. Με το τρόπο αυτό επιτυγχάνουν ενδεχομένως καλύτερα την επαφή τους με το κοινό, αλλά την ίδια στιγμή γίνονται περισσότερο ευάλωτες στην αρνητική κριτική και τις πιέσεις των ενδιαφερομένων μερών. Αυτό, ωστόσο, που είναι ενθαρρυντικό για την ελληνική περίπτωση είναι ότι περιβάλλεται γεωγραφικά από σημαντικά παραδείγματα τόσο περιφερειακά (Μεσόγειο) όσο και την ΕΕ. Αυτό γιατί στο ίδιο σχήμα οι Ευρωπαϊκές χώρες είναι οι πρώτες και δείχνουν το δρόμο της ευρωπαϊκή προσέγγισης της ΕΚΕ που είδαμε στα προηγούμενα κεφάλαια.

Συγκεκριμένα οι περισσότερες επιχειρήσεις στη κατηγορία «Leading the pack» είναι Ευρωπαϊκές, ενώ οι άλλες δύο κατηγορίες είναι η «Starting Behind» και οι «Getting it Right». Σε αυτές της «Leading the pack» οι Ισπανικές επιχειρήσεις είναι σε διακριτή θέση, με αυτές από την Ιταλία και τη Πορτογαλία, κάτι που δείχνει ότι σε χώρες με παρόμοια κοινωνικοοικονομική κατάσταση με την ελληνική υπάρχει η δυνατότητα να αναπτυχθεί τέτοιου είδους επιχειρηματικότητα. Η τυπολογία της KPMG για τις επιχειρήσεις αυτές υποδεικνύει ότι έχουν υψηλό επίπεδο επαγγελματισμού και διαφάνειας στο εταιρικό τους σύστημα για την ΕΚΕ αλλά και στην επικοινωνία των δραστηριοτήτων τους. Επιπρόσθετα οι εταιρείες της κατηγορίας αυτή έχουν ζητήσει εξέταση των αποτελεσμάτων από εξωτερικό παρατηρητή ενώ έχουν ενσωματώσει στις ετήσιες αναφορές τους και εφαρμόσει τις οδηγίες του GRI (KPMG, 2011).

Συνοψίζοντας, έχει σημασία η αναφορά σε ένα στοιχείο που φαίνεται να προβληματίζει τη βιβλιογραφία και έχει και θέση στη περιγραφή της ελληνικής πραγματικότητας. Αυτό είναι η σχέση της ΕΚΕ με την οικονομική κρίση, τις επιδράσεις της και τα φαινόμενα σε εφαρμοσμένο επίπεδο. Τα συμπεράσματα για το εάν η κρίση τελικά επηρεάζει ή όχι τη πορεία προς την εταιρική κοινωνική ευθύνη διεθνώς ή και την Ελλάδα τοπικά είναι ένα πεδίο που αναπτύσσεται βιβλιογραφικά και επιστημονικά από διαφορετικά επιστημονικά πεδία (πολιτικές επιστήμες, οικονομικές, κοινωνιολογία κ.α.). Δεδομένων των συνθηκών είναι δύσκολο να παρουσιαστούν γενικές διαπιστώσεις για το ζήτημα στην Ελλάδα, παρά το γεγονός ότι οι πρωτοβουλίες ΕΚΕ αυξάνονται κατά τη διάρκεια της κρίσης, κάτι όμως που μπορεί να οφείλεται και στη καλύτερη επικοινωνία του ζητήματος. Οι πρωτοβουλίες και οι δράσεις από μέρους της επιχειρηματικής κοινότητας ή άλλων ενδιαφερομένων

μερών αποκτούν χρώμα και ύφος μέσα από explicit CSR πρωτοβουλίες όπως ο θεσμός των βραβείων στην Ελλάδα (Great Place to Work, Bravo κ.α.). Αυτό που διαπιστώνεται είναι ότι η κρίση στα πρώτα της χρόνια δεν ανέκοψε την αφύπνιση και τη συμμετοχή των ελληνικών εταιρειών σε πρωτοβουλίες ΕΚΕ (Chymis et al., 2011). Οι Metaxas and Tsavdaridou (2012) επισημαίνουν, επίσης, ότι οι ελληνικές επιχειρήσεις έχουν δρόμο να διανύσουν ακόμα για μια ενοποιημένη και συγκροτημένη στρατηγική ΕΚΕ, παρά τα μέχρι τώρα σημαντικά τους βήματα. Αυτό που εκτιμούν, ωστόσο, για τη κρίση είναι ότι ενδεχομένως να αποτελέσει ένα επιταχυντή της συνειδητοποίησης και ωρίμανσης της ΕΚΕ στην Ελλάδα, αλλά και τη βελτίωση της σχέσης επιχειρήσεων με το κράτος. Αυτό επιβεβαιώνεται, επίσης, από τους Giannarakis and Theotokas για τις επιδράσεις της οικονομικής κρίσης στην ΕΚΕ το 2011, όπου θέτουν το ερώτημα για το εάν το κόστος της ΕΚΕ είναι αποτρεπτικό για την εταιρική βιωσιμότητα και πώς μπορεί να γίνει ευκαιρία μέσα στη κρίση (Metaxa and Tsavdaridou, 2012). Τα ερωτήματα αυτά αποτελούν, επίσης, ζήτημα προς διερεύνηση της παρούσας διατριβής στη περιπτωσιολογική της μελέτη και τη ποιοτική ανάλυση.

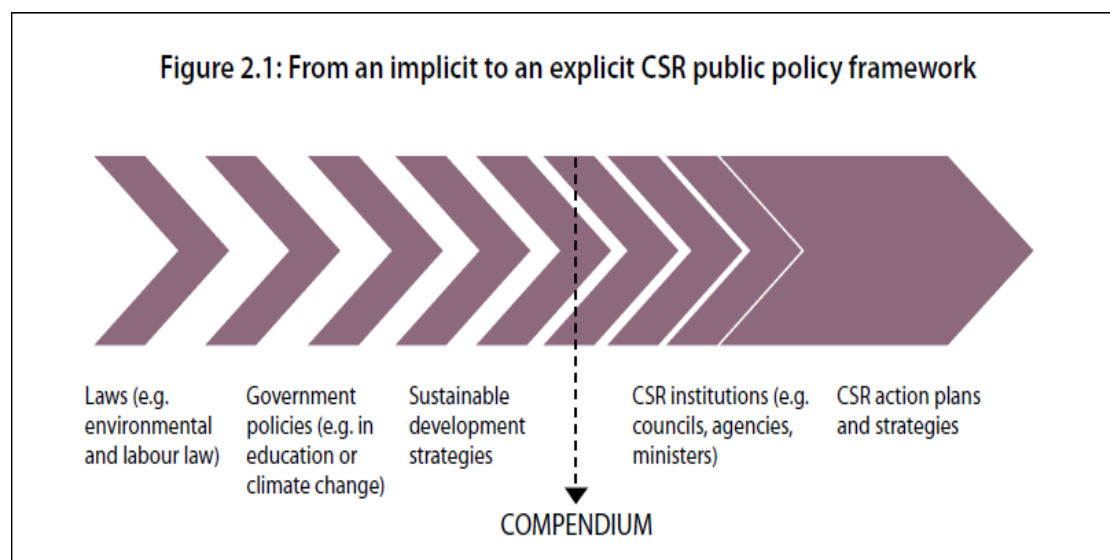
4.3. Η δημόσια πολιτική, ο ρόλος του κράτους και τα ενδιαφερόμενα μέρη

Όσον αφορά το επίπεδο της δημόσιας πολιτικής ΕΚΕ και το ρόλο του κράτους στην Ελλάδα στο πλαίσιο της διακυβέρνησης, αυτή φαίνεται να αποτελεί ένα αναπτυσσόμενο πεδίο κοινωνικής αλληλεπίδρασης μεταξύ των ενδιαφερομένων μερών. Αυτών δηλαδή του κράτους, των επιχειρήσεων, των εργαζομένων, των ΜΚΟ και άλλων ομάδων πολιτών με θεσμική ή όχι ιδιότητα. Οι επιχειρήσεις ως βασικά υποκείμενα της δράσης ή της αδράνειας επηρεάζουν μέρη της κοινωνίας και συμφέροντα των ενδιαφερομένων μερών. Όπως στην ΕΕ έτσι και στην Ελλάδα, η ΕΚΕ αποτελεί ένα πεδίο συζήτησης, με μικρότερη ένταση, που φαίνεται να έχει θέση στη δημόσια συζήτηση ειδικά στο καθεστώς της οικονομικής κρίσης και την ευρύτερη φιλολογική κουβέντα για τους θεσμούς της χώρας και τα μέσα παραγωγής.

Αυτό, ωστόσο, που θεωρείται για την Ελλάδα βασικό χαρακτηριστικό της πορείας της ΕΚΕ είναι ότι έχει βασικές ομοιότητες με την αντίστοιχη Ευρωπαϊκή πορεία τόσο σε επίπεδο θεσμικό όσο και ιστορικό. Οι φιλανθρωπικές δράσεις και οι φωτισμένες ιδιοκτησίες επιχειρήσεων στην αργοπορημένη για την Ελλάδα βιομηχανική επανάσταση (περισσότερο βιοτεχνική) τη πρώτη δεκαετία του 20 αιώνα, αποτελεί ένα

σημείο αναφοράς για την ισχυρή εμφάνιση της ΕΚΕ (Φουντανόπουλος, 1999; Αγριαντώνη, 1999). Οι δράσεις αυτές παρά το ότι δεν θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν από τα χαρακτηριστικά, την ένταση και την έκταση της Βικτοριανής περιόδου στο Ηνωμένο Βασίλειο (Carroll, 2008; Carroll and Buchholtz, 2000) επί της ουσίας μεταλλάσσονται από μία μορφή δράσης κοινωνικής ευθύνης σε ένα κανονιστικό πλαίσιο κατά τη διάρκεια της συζήτησης των εργασιακών δικαιωμάτων μετά το 1915. Τα ζητήματα δηλαδή που ακόμα αποτελούν ζητούμενα σε αρκετές χώρες αναπτυσσόμενες ή λιγότερο αναπτυγμένες, στην Ελλάδα άρχισαν να αντιμετωπίζονται θεσμικά από το κράτος ήδη από το προηγούμενο αιώνα θέτοντας τη συζήτηση για την ΕΚΕ σε ένα άλλο φάσμα. Στο σημείο αυτό εάν χρησιμοποιήσουμε και τη κλίμακα της αρμόδιας Ευρωπαϊκής Επιτροπής (Εικόνα. 4.1) θα μπορούσαμε να διαπιστώσουμε ότι στην Ελλάδα αναπτύσσεται περισσότερο η έμμεση διάσταση της ΕΚΕ (implicit CSR) από τη διακριτή διάσταση της ΕΚΕ (explicit CSR), όπως έχουν αναπτύξει και αναλύσει οι Matten και Moon (2008). Το κριτήριο, ωστόσο, αυτό για τη μετάβαση στην έμμεση ΕΚΕ θα μπορούσε να χαρακτηριστεί γενικά ως θετικό στο ιστορικό φάσμα των ζητημάτων της Ελληνικής κοινωνικής πολιτικής και κοινωνικής ειρήνης.

Εικόνα 4.1:



Πηγή: EC, 2011

Η οριοθέτηση και η ανάπτυξη κανόνων στην εργασία μέσα από την εργατική νομοθεσία και ρύθμιση, σε συνδυασμό με την ταχεία ανάπτυξη του εργατικού κινήματος δεν αφήνει περιθώρια για την ανάπτυξη τέτοιων πρωτοβουλιών ΕΚΕ από την επιχειρηματική κοινότητα της εποχής. Αυτό, ωστόσο, καθιστά την Ελλάδα μέρος του δυτικού κόσμου και των αξιών που θέτουν το ζήτημα της εργασίας και της ποιότητας της στα βασικά ανθρώπινα δικαιώματα και στοιχεία της Ευρώπης μέσα από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Μοντέλο. Τα ζητήματα που σήμερα χαρακτηρίζονται και ως πεδία ΕΚΕ σε χώρες αναπτυσσόμενες ή λιγότερο αναπτυγμένες, στην Ελλάδα έχουν τεθεί κυρίως από τη δεκαετία 1910-1920, με αποτέλεσμα η εξέλιξη της ΕΚΕ σε επίπεδο δημόσιας πολιτικής να έχει περισσότερα έμμεσα στοιχεία με βάση και τη παραπάνω κλίμακα της ΕΕ. Το δικαίωμα της οργάνωσης για παράδειγμα των σωματείων των ενδιαφερομένων μερών σε επίπεδο εργαζομένων και εργοδοτών, σηματοδότησαν την ταυτότητα και το πεδίο διάδρασης μεταξύ τους, αλλά και σε θεσμικό επίπεδο με τη νόμιμη εξουσία του κράτους. Τα ζητήματα, επίσης, της υγιεινής και ασφάλειας των εργατών εν ώρα εργασίας, η οριοθέτηση της εργασίας των γυναικών και των παιδιών, είναι ένα ζήτημα που ρυθμίστηκε σε πολιτικό επίπεδο και όχι μονομερώς από τις επιχειρήσεις (Φουντανόπουλος, 1999; Αγριαντώνη, 1999).

Η κοινωνική ευθύνη γίνεται πλέον μια θεσμική πολιτική διαδικασία μέσα από την οριοθέτηση των συνθηκών εργασίας που στην Ελλάδα τίθεται το ηθικό του ζητήματος με στόχο την αναχαίτιση της πορνείας, της σεξουαλικής κακοποίησης και την εκμετάλλευση των παιδιών (Φουντανόπουλος, 1999; Αγριαντώνη, 1999). Παρά το γεγονός ότι το νομοθετικό πλαίσιο υπήρχε ήδη από το 1911 στα παραπάνω ζητήματα, θα μπορούσε να αναπτυχθεί η εκτίμηση ότι το ζήτημα της ΕΚΕ έμμεσα αναδεικνύεται από την εφαρμογή της νομοθεσίας. Αυτή όπως πολλές φορές σήμερα έτσι και τότε ήταν ιδιαίτερα δύσκολη διαδικασία (Φουντανόπουλος, 1999; Αγριαντώνη, 1999) με αποτέλεσμα ακόμα και ο σύγχρονος ορισμός της ΕΚΕ (ειδικά για τις νομικές υποχρεώσεις) να τίθεται στο επίκεντρο και να αναδεικνύει τη συνθετότητα του ζητήματος και στην Ελλάδα. Οι δημόσιες πολιτικές, συνεπώς, που αναπτύσσονται διαχρονικά στην Ελλάδα δεν θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως άμεσες δημόσιες πολιτικές ΕΚΕ (explicit CSR) αλλά πιο κοντά σε εκείνες της κοινωνικής και εργατικής πολιτικής.

Τα βήματα και τα στάδια που φαίνεται μεταγενέστερα η Ελλάδα να ακολουθεί και ειδικά μετά τη μεταπολίτευση είναι εκείνα της εξέλιξης που αναφέρθηκε στα προηγούμενα κεφάλαια για την ΕΕ χωρίς, ωστόσο, να έχουν την ίδια ένταση και αποτελεσματικότητα. Η Brundtland report και η εξέλιξη της αειφόρου ανάπτυξης δεν αποτέλεσε ορόσημο στην Ελλάδα, όπως σε άλλες Ευρωπαϊκές χώρες, στην ανάπτυξη πρωτοβουλιών ΕΚΕ ή αειφόρου ανάπτυξης είτε από τον επιχειρηματικό κόσμο, είτε από το κράτος και το πολιτικό σύστημα. Τα ζητήματα, ωστόσο, της κοινωνικής πολιτικής και τα νομοθετικά ζητήματα σχετικά με τις εργασιακές σχέσεις είχαν πιο προοδευτικό χαρακτήρα από τη μεταπολίτευση και μετά, με αποτέλεσμα το πεδίο της υπευθυνότητας από πλευράς επιχειρήσεων να περιορίζεται απλώς στο να το εφαρμόζουν και στο να το αναπτύσσουν με πρόσθετες πρωτοβουλίες (Implicit CSR). Αυτό όπως αναφέρθηκε και παραπάνω οφείλεται στο ότι οι επιδράσεις από την Ευρώπη αναφορικά με το κοινωνικό μοντέλο και την ανάπτυξη του κράτους πρόνοιας στην Ελλάδα είχαν παρόμοιες επιδράσεις και στην εξέλιξη της ΕΚΕ με έμμεσα χαρακτηριστικά. Η διαπίστωση αυτή που ερμηνεύεται από σημαντικούς μελετητές ως και έμμεση ΕΚΕ (implicit) βασίζεται σε πολιτικές που στην Ελλάδα μετά τη μεταπολίτευση περισσότερο, απάντησαν σε μεγάλο βαθμό στο Ευρωπαϊκό κεκτημένο της κοινωνικής πολιτικής, παρά τις παθογένειες και τις αρρυθμίες στην εφαρμογή τους ακόμα και σήμερα. Η ανάπτυξη φιλεργατικής νομοθεσίας, κοινωνικής πρόνοιας είτε σε επίπεδο υγειονομικής περίθαλψης είτε εκπαίδευσης ή σε εκείνο των κοινωνικών δικαιωμάτων, κάλυψαν σημαντικά τη implicit κοινωνικοοικονομική διάσταση της ΕΚΕ. Η υποχώρηση του κοινωνικού κράτους στη συνέχεια και η συνολική απορρύθμιση του δημοσίου τομέα σε επίπεδο κοινωνικής πολιτικής δημιούργησε ένα σημαντικό πεδίο δράσης για την ανάπτυξη της ΕΚΕ στην Ευρώπη τη δεκαετία του '90 και ίσως στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια. Σε επίπεδο πολιτικής, η Ελλάδα ουσιαστικά συμμετέχει στη συζήτηση στην ΕΕ για την ΕΚΕ με ένα πιο διακριτικό ρόλο και όχι τόσο ενεργό σε επίπεδο κράτους και δημόσιας πολιτικής από το 2000 και κυρίως μετά το 2007.

Συγκεκριμένα, μια σύντομη αναφορά αυτών των δημοσίων πολιτικών μπορεί να ξεκινήσει από το 2006 όπου το Υπουργείο Εσωτερικών μέσα από τη Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων σε συνεργασία με το Ελληνικό Δίκτυο Εταιρικής Κοινωνικής Ευθύνης σχεδίασαν μία δημόσια πολιτική και ένα μνημόνιο συνεργασίας για την ισότητα στο χώρο εργασίας μεταξύ των φύλλων, το οποίο ανανεώθηκε το

2011. Ο στόχος είναι η ισότητα ευκαιριών επαγγελματικής ένταξης, σταδιοδρομίας και κινητικότητας στις βαθμίδες της διοίκησης από τις γυναίκες σε θέσεις ευθύνης. Επιπρόσθετα άλλα στοιχεία της συμφωνίας είναι η αντιμετώπιση της σεξουαλικής παρενόχλησης, η δια βίου μάθηση, η επικοινωνία καλών πρακτικών, η ενθάρρυνση πρωτοβουλιών αντίστοιχου περιεχομένου μεταξύ του Υπουργείου και του Δικτύου (EC,2007a, ΓΠΙ, 2006). Τη δημόσια πολιτική αυτή τη κατατάσσει η Επιτροπή (2007a) στα πολιτικά εργαλεία της συνεργασίας του κράτους με τα ενδιαφερόμενα μέρη στο ζήτημα της ΕΚΕ και της αειφόρου ανάπτυξης ευρύτερα.

Το 2011 το Δίκτυο ΕΚΕ σε συνέχεια της παραπάνω πρωτοβουλίας, υπέγραψε με το Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης το Σύμφωνο Συνεργασίας (παρουσία και της Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς), το οποίο βασιζόταν στη κοινωνική διάσταση της ΕΚΕ εάν χρησιμοποιήσουμε τον ορισμό του Triple Bottom Line. Αυτό γιατί οι δύο βασικοί στόχοι του συμφώνου ήταν η καταπολέμηση της παιδικής φτώχειας και η προετοιμασία των νέων έως και 35 ετών για την ομαλότερη ένταξη τους στην αγορά εργασίας (Metaxa and Tsavdaridou, 2012; Υπ.Ερ, 2011). Αυτή η πρωτοβουλία που θα μπορούσε, επίσης, να αποτελεί μέρος της κατηγορίας δημοσίων πολιτικών συνεργατικού τύπου (partnering) έχει τη σημασία της γιατί έλαβε χώρα κατά τη διάρκεια της κρίσης και οικονομικής ύφεσης στην Ελλάδα. Την ίδια περίοδο άλλο ένα σύμφωνο έλαβε χώρα με συμβαλλόμενους το Δίκτυο ΕΚΕ και της Γενικής Γραμματείας Ισότητας των Φύλων με στόχο την ισότητα των φύλων στη παροχή ευκαιριών στην αγορά εργασίας. Αυτό, επειδή διαπιστώνεται ότι η γυναίκα ως κοινωνική ομάδα δεν απολαμβάνει την ίδια θέση και ευκαιρίες στο χώρο εργασίας με τον ανδρικό πληθυσμό δεδομένου των μειωμένων ποσοστών απασχόλησης σε επίπεδα διευθυντικά κ.α. (Metaxa and Tsavdaridou, 2012). Το Δίκτυο ΕΚΕ και γενικότερα η πρωτοβουλία αυτή έχει ως στόχο την ισότητα αλλά και τη παροχή ίσων ευκαιριών, βελτίωση της θέσης της γυναίκας μέσα από τη συμμετοχή σε προγράμματα δια βίου μάθησης και επαγγελματικής κατάρτισης. Αυτό που έχει σημασία, ωστόσο, είναι ότι η συνεργασία αυτή εντάσσεται στη κατηγορία των πολιτικών εργαλείων που αναφέρθηκαν παραπάνω και αποτελεί συνέχεια προηγούμενης πρωτοβουλίας για το μνημόνιο συνεργασίας του Υπουργείου ήδη από το 2006 (Metaxa and Tsavdaridou, 2012).

Οι πρωτοβουλίες του κράτους στο ζήτημα της ΕΚΕ με αναφορά σε κανονιστικά εργαλεία είναι, επίσης, ο Νόμος 3487/2006 μετά από σχετική Οδηγία της ΕΕ2003/51/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 18ης Ιουνίου 2003 «για την τροποποίηση των Οδηγιών του Συμβουλίου 78/660/ΕΟΚ, 83/3497 ΕΟΚ, 86/635/ΕΟΚ και 91/674/ΕΟΚ σχετικά με τους ετήσιους και τους ενοποιημένους λογαριασμούς εταιρειών ορισμένων μορφών, τραπεζών και άλλων χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων και ασφαλιστικών επιχειρήσεων». Με βάση αυτό το νομοθετικό εργαλείο γίνεται προσδιορισμός ότι στις ετήσιες αναλύσεις εκτός από τα χρηματοοικονομικά στοιχεία μπορούν να περιλαμβάνονται και μη χρηματοοικονομικά στοιχεία «...συμπεριλαμβανομένων πληροφοριών σχετικά με περιβαλλοντικά και εργασιακά θέματα...» (Ν.3487, 2006. σελ.5). Όσον αφορά το Άρθρο 46 σχετικά με την Οδηγία περί νεωτερικότητας που αφορά τις ετήσιες αναφορές η Ελλάδα, ωστόσο, δεν απάντησε σε σχετική έρευνα της ομοσπονδίας των Ευρωπαίων λογιστών για το εάν και πώς ενσωμάτωσε την Οδηγία στη νομοθεσία της και το εάν είχε για παράδειγμα ιδιαιτερότητες σε σχέση με τις μμε στην εφαρμογή (EC,2007a). Ως νομοθεσία δεν υποχρεώνει τις εταιρείες να δημοσιεύουν με συγκεκριμένη μέθοδο όπως η GRI (Δασκαλάκη,2012) κάτι που, ωστόσο, θα μπορούσε να ξεκινήσει να χρησιμοποιεί το Ελληνικό Δημόσιο για τις ΔΕΚΟ και τους οργανισμούς του, όπως για παράδειγμα στη Δανία ή την Σουηδία, βασισμένο στη μέθοδο διοίκησης δια του παραδείγματος (EC, 2011; 2007). Αυτό θα μπορούσε να χαρακτηριστεί και ως οπισθοδρόμηση στο ζήτημα της ΕΚΕ τόσο από το γεγονός ότι δεν ορίζεται μέσα από συγκεκριμένες δημόσιες πολιτικές στον ιδιωτικό τομέα και ειδικά στις εισηγμένες στο χρηματιστήριο εταιρείες, όπως γίνεται σε άλλα κράτη μέλη της ΕΕ (Δασκαλάκη, 2012; EC,2011).

Η αναφορά, επίσης, στη νομοθεσία των μορφών δημοσίων συμβάσεων με αναφορά στην ΕΚΕ είναι ένα σημαντικό βήμα (π.χ. Δημόσιες Συμβάσεις Κοινωνικής Αναφοράς Άρθρο 16 του Ν. 4019/2011, Πράσινες Δημόσιες Συμβάσεις Άρθρο 18 του Ν. 3855/2010). Αυτές είναι ένα σημαντικό εργαλείο για τον ευρύτερο δημόσιο τομέα πολυεπίπεδα που έλαβε χώρα στη περίοδο της κρίσης. Αντίστοιχο νομικό εργαλείο που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί και οικονομικό με βάση τη τυπολογία της έκθεσης για τις δημόσιες πολιτικές της Επιτροπής της ΕΕ (EC,2011) είναι ο Νόμος του 2007 για τις πολιτιστικές χορηγίες που έγινε αναφορά σε προηγούμενο κεφάλαιο. Παλαιότερα και σε τοπικό επίπεδο, αυτό της περιφέρειας Κρήτης, έχει σημασία να

αναφερθούν κάποιες συνέργειες που έχουν διαπιστωθεί σε επίπεδο δημοσίου ιδιωτικού τομέα και κοινωνίας των πολιτών στα πλαίσια διαθρωτικών παρεμβάσεων από τα ΚΠΣ. Η κοινωφελής επιχείρηση για παράδειγμα του Δήμου Ιεράπετρας στο σχέδιο παρέμβασης "τοπικές λέσχες κοινωνικής ένταξης" έχει αναπτύξει ένα ενημερωτικό οδηγό για την ΕΚΕ για ευπαθείς κοινωνικές ομάδες του πληθυσμού ενάντια στη φτώχεια και το κοινωνικό αποκλεισμό. Στο πρόγραμμα επίσης EQUAL 2006 έχει σημασία η αναφορά στη συνέργεια ΕΚΕ με κρητικές επιχειρήσεις για τη βιώσιμη ανάπτυξη και τη κοινωνική ευημερία μέσα από την αναπτυξιακή σύμπραξη «Ζεύξις». Η συνέργεια αυτή προκύπτει με εμπλοκή του ελληνικού δικτύου ΕΚΕ, του Πολυτεχνείου Κρήτης και τον τοπικό ιδιωτικό τομέα με στόχο την ενίσχυση και ανάδειξη των κοινωνικών επιχειρήσεων και κοινωφελών οργανισμών μέσα από χορηγίες, απασχόληση και υποστήριξη. Αυτό είναι σημαντικό και αναδεικνύει τις δυνατότητες ανάπτυξης σημαντικών δράσεων και συνεργιών της τοπικής αυτοδιοίκησης με τα ενδιαφερόμενα μέρη και τις επιχειρήσεις τοπικά (Μπεσίλα-Βήκα και Μακρίδης,2009; Δαμουλιάνου, 2014) αλλά και με διακρατικά προγράμματα (DESUR). Σημαντικά, επίσης, πολιτικά εργαλεία που έχουν κυρίως οικονομικό και έως ένα βαθμό υβριδικό χαρακτήρα είναι εκείνα του ΕΣΠΑ 2007-2013. Το πρόγραμμα “πράσινη επιχείρηση” το 2010 και “πράσινες υποδομές” την ίδια χρονιά στο ΕΣΠΑ είναι χαρακτηριστικά παραδείγματα για το πεδίο περιβαλλοντικής πολιτικής στις μμε τα οποία αναφέρει η Επιτροπή. Συγκεκριμένα το τομεακό αυτό πρόγραμμα συνολικού προϋπολογισμού 30.000.000 Ευρώ αφορούσε αποκλειστικά με βάση τις προϋποθέσεις μόνο μμε και ως στόχο είχε το περιβαλλοντικό μοντερνισμό της λειτουργίας και της παραγωγικής τους διαδικασίας. Ο στόχος ήταν η μείωση του περιβαλλοντικού και ενεργειακού αποτυπώματος των μμε, η ανάπτυξη και η προσφορά «πράσινων» προϊόντων στην αγορά, η βελτίωση της εικόνας στη κοινωνία και ο διεθνής εναρμονισμός με τα διεθνή πρότυπα ειδικά του δευτερογενή τομέα της μεταποίησης (Ανταγωνιστικότητα,2010). Όσον αφορά τα οικονομικά εργαλεία από το ΕΣΠΑ είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι ενισχύθηκε η περιβαλλοντική και η κοινωνική πτυχή της ΕΚΕ μέσα από προγράμματα επιχειρηματικότητας σε ιδιαίτερες κοινωνικές ομάδες. Οι ιδιαιτερότητες αυτές στόχευαν είτε στην ηλικία είτε στο φύλο με χαρακτηριστικά παραδείγματα προγραμμάτων εκείνα της “καινοτομικής επιχειρηματικότητας” που αφορούσε την επιχειρηματική καινοτομία αλλά παράλληλα με την επιδίωξη της γυναικείας πρωτοβουλίας μέσα από επιχειρήσεις με συμμετοχή 51% (ΕΣΠΑ,2011).

Σε γενικές γραμμές στην Ελλάδα πολλές δραστηριότητες και δημόσιες πολιτικές δεν έχουν των άμεσο-explicit χαρακτήρα με εξαίρεση τα τελευταία χρόνια είτε σε νομοθετικό επίπεδο είτε εξαιτίας δράσεων και συνεργιών όπως αυτά των βραβείων και των προγραμμάτων δια βίου μάθησης. Η κατάρτιση επιχειρηματιών ή στελεχών σε επιχειρήσεις μέσα από προγράμματα δια βίου μάθησης ή κατάρτισης στην Ελλάδα υπάρχει χρόνια, ενώ τα τελευταία χρόνια αναπτύσσονται προγράμματα άμεσα συνδεδεμένα με την αειφόρο ανάπτυξη και ΕΚΕ. Η εφαρμογή των προγραμμάτων ΛΑΕΚ του ΟΑΕΔ για τους ιδιωτικούς υπαλλήλους, τη λειτουργία ΚΕΚ και αυτό της ΓΣΒΕΕ σε προγράμματα κατάρτισης για νέους επιχειρηματίες, για υπαλλήλους ή συμβουλευτικά σε επαγγελματίες. Η αξιοποίηση, επίσης, της εμπειρίας από το τελευταίο Ε.Π. Περιβάλλον-Αειφόρος Ανάπτυξη 2007-2013 στη νέα προγραμματική περίοδο 2014-2020, εστιασμένο σε περισσότερο explicit χαρακτηριστικά ΕΚΕ στις επιχειρήσεις στην Ελλάδα, αποτελεί μια ευκαιρία και ένα δυναμικό και αναπτυσσόμενο πεδίο πολιτικής στα πλαίσια της νέα στρατηγικής για την ΕΚΕ το 2014.

Η ΕΚΕ στην Ελλάδα ξεκίνησε να διαμορφώνεται με χρονοκαθυστέρηση, ενώ από το 2007 και μετά διαπιστώνεται ότι ο βηματισμός είναι εντονότερος και μέσα σε ένα πλαίσιο δημόσιας πολιτικής με πιο άμεσα χαρακτηριστικά. Παραδόξως για τη δημοσιονομική στενότητα της εποχής μετά το 2009 και κατά την οικονομική κρίση στην Ελλάδα παρουσιάζονται σημαντικές πρωτοβουλίες κυρίως χρηματοδοτούμενες από τα διαρθρωτικά ταμεία της ΕΕ (4^ο ΚΠΣ). Όσον αφορά τη κύρια Υπουργική αρμοδιότητα, όπως αναφέρει και η σχετική έκθεση της Επιτροπής (2007), είχε αρχικά το Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων, το Εσωτερικών ενώ στη συνέχεια αρμοδιότητες φαίνεται να αναπτύσσει πιο κεντρικά το αντίστοιχο Υπουργείο Ανταγωνιστικότητας και Ανάπτυξης αλλά και εκείνο του Περιβάλλοντος. Οι δημόσιες πολιτικές που αναφέρθηκαν παραπάνω για την Ελλάδα επιβεβαιώνουν ότι σε επίπεδο σχεδιασμού και απόφασης εμπλέκονται τελικώς αρκετά Υπουργεία, κάτι που αναδεικνύει την ανάγκη για ένα καλύτερο κεντρικό σχεδιασμό. Αυτό είναι μια σημαντική διαπίστωση παρά το γεγονός ότι ως αντικείμενο δράσης εντοπιζόταν περισσότερο στο Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης και μετέπειτα στο αντίστοιχο της Ανάπτυξης, κάτι που εν μέρει συμβαδίζει με το πολιτικό αντικείμενο και άλλων κρατών μελών αλλά κυρίως της ΕΕ που την εντάσσει στην Επιτροπή Κοινωνικών Υποθέσεων. Σημαντική, ωστόσο, διαπίστωση για τη διασύνδεση της

ΕΚΕ με τα Υπουργεία αναδεικνύει ο Fairbrass (2007) που σημειώνει ότι ο στόχος και ο χαρακτήρας της πολιτικής για την ΕΚΕ στην Ελλάδα είναι περισσότερο η εσωτερική της διάσταση που αφορά περισσότερο το ανθρώπινο δυναμικό κ.α. Η τοποθέτηση, επίσης, του αντικειμένου της ΕΚΕ σε κάποιο Υπουργείο φαίνεται να αναδεικνύει και μία κεντρική πολιτική στάση σε χώρες περισσότερο με στρατηγική και σχέδιο για την ΕΚΕ και την αειφόρο ανάπτυξη. Όπως αναφέρει η Boxenbaum (2006) η αλλαγή Κυβέρνησης στη Δανία συνοδευόταν από μεταφορά του αντικειμένου της ΕΚΕ σε άλλο Υπουργείο, για τους μεν Εργατικούς στο πεδίο των κοινωνικών υποθέσεων και για τους μεν Φιλελεύθερους για παράδειγμα στο πεδίο της επιχειρηματικότητας, μία κίνηση που επέφερε μία αλλαγή στην ιεραρχία της επιρροής από τους εργαζομένους σε αυτή των επιχειρήσεων στο εσωτερικό πεδίο της ΕΚΕ. Στη περίπτωση αυτή αναπτύσσονται επιπρόσθετα ερωτήματα για το που εκφράζεται η περιβαλλοντική διάσταση δεδομένου ότι με το τρόπο αυτό φαίνεται ότι η κοινωνικοοικονομική μεταβλητή σε εφαρμοσμένο πολιτικό επίπεδο υπερτερεί. Η ιδανική λύση, ωστόσο, είναι ο συγκερασμός πεδίων είτε σε Υπουργείο ή σε Υφυπουργείο με συντονιστικό χαρακτήρα όπως πολύ εύστοχα είχαν συστήσει οι Εργατικοί στο ΗΒ. Σε επίπεδο συμβολισμού και δράσης με τη κίνηση αυτή οι Εργατικοί δεν τόνισαν μονάχα τη κοινωνική διάσταση όπως φάνηκε στη Δανία αλλά στόχευαν στο συγκερασμό των πεδίων πολιτικής. Συνοψίζοντας, αυτό που προκύπτει σαν πρώτο συμπέρασμα είναι ότι η Ελλάδα σε σχέση με άλλες χώρες της ΕΕ δεδομένου ότι δεν αποτελεί ένα νεοεισερχόμενο μέλος στην ΕΕ, έχει σημαντικές καθυστερήσεις με βάση και τις Εκθέσεις δημοσίων πολιτικών ΕΚΕ της ΕΕ (EC,2011; 2007).

Όσον αφορά την βιβλιογραφία και τη σχέση της με την Ελληνική πραγματικότητα έχει ενδιαφέρον σε επίπεδο πολιτικής ανάλυσης και θεσμών, αφού όπως ερμηνεύεται από ακαδημαϊκούς μελετητές τόσο σε Ευρωπαϊκό πεδίο όσο και περιφερειακό η ΕΚΕ αναδεικνύεται σε ένα σύνθετο πεδίο πολιτικής. Με βάση τους Albareda et al (2007; 2008; 2009) έχει αναπτυχθεί ένα πολύ σημαντικό θεωρητικό μοντέλο που αναλύει τις δημόσιες πολιτικές ΕΚΕ σε 15 κράτη μέλη της ΕΕ. Η σπουδαιότητα του θεωρητικού αυτού μοντέλου είναι ότι συνοψίζει σε ένα πλαίσιο τα χαρακτηριστικά της ΕΚΕ με βάση τον αρχικό ορισμό της ΕΕ (Πράσινη Βίβλος του 2001), τον αναδυόμενο νέο ρόλο του κράτους στην ΕΕ και τον αναπτυσσόμενο κοινωνικό διάλογο στα σύγχρονα πλαίσια διακυβέρνησης. Το μοντέλο αυτό συνοψίζει στοιχεία της βιβλιογραφίας

αναφορικά με το ρόλο του κράτους στο πεδίο δημόσιας πολιτικής ΕΚΕ με αναφορά στις αλλαγές που προκαλεί το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης στο πεδίο άσκησης δημόσιας πολιτικής, τη κρίση του κράτους πρόνοιας και την ανάπτυξη συνεργιών με ενδιαφερόμενα μέρη σε ζητήματα αειφόρο ανάπτυξης και ΕΚΕ (Albareda, 2007; 2008; 2009).

Το μοντέλο αυτό βασισμένο σε στοιχεία άμεσης δημόσιας πολιτικής ΕΚΕ (explicit CSR) ομαδοποιεί τα χαρακτηριστικά των κρατών μελών, τα κατατάσσει γεωγραφικά και με το ύφος δημόσιας πολιτικής ΕΚΕ στην ΕΕ. Ειδικότερα για κάθε Κυβέρνηση εφαρμόστηκε το “relational model for CSR public policy analysis” το οποίο αποτυπώνει τις συνέργειες και αλληλεπιδράσεις των ενδιαφερομένων μερών με αναφορά στους τρεις βασικούς εταίρους στο ζήτημα της ΕΚΕ δηλαδή τις επιχειρήσεις, το κράτος και τη κοινωνία των πολιτών. Αυτό το μοντέλο ουσιαστικά προσπαθεί να αναπαραστήσει τις αλληλεπιδράσεις των παραπάνω δρώντων σε διμερές επίπεδο με το κράτος-κυβέρνηση και διακρίνονται σε CSR in governments, CSR in government-business relationships, CSR in government-society relationships και Relational CSR. Το τελευταίο αποτελεί το κοινό σημείο όπου ενυπάρχουν πεδία δημόσιας πολιτικής ΕΚΕ το οποίο απεικονίζεται και στην εικόνα (Εικόνα 4.2).

Εικόνα 4.2:

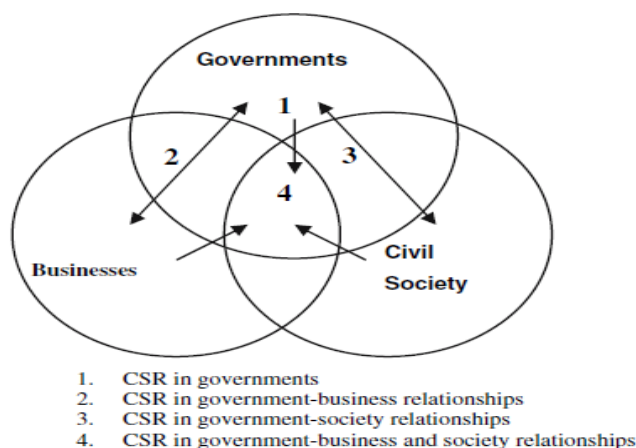


Figure 1. Relational model for CSR public policy analysis.

Πηγή: Albareda et al., 2007

Με βάση το σχήμα αυτό οι Κυβερνήσεις στο πρώτο είδος δημόσιας πολιτικής (CSR in governments) αναπτύσσουν πολιτικές προκειμένου οι ίδιες να βελτιώσουν τη κοινωνική τους ευθύνη. Στο είδος αυτό αναπτύσσονται δημόσιες πολιτικές με στόχο να αποτελέσουν το παράδειγμα σε κοινωνικά υπεύθυνες επενδύσεις, προσαρμογή των διεθνών ζητημάτων ΕΚΕ στη τοπική πραγματικότητα, ενημέρωση της κοινής γνώμης ακόμα και εξωτερική πολιτική (Albareda et al, 2007). Το δεύτερο είδος δημόσιας πολιτικής υπάρχει μεταξύ κράτους και επιχειρήσεων και αποτελεί με βάση τη μελέτη τους το πεδίο με τις περισσότερες δημόσιες πολιτικές όπως σχεδιασμός κανονιστικών μοντέλων, οδηγιών πρωτοβουλίες στην επικοινωνία καλών πρακτικών, ενθάρρυνση με οικονομικά εργαλεία, φορολογική πολιτική και προσοχή σε ειδικά χαρακτηριστικά όπως αυτών στις μμε (Albareda et al, 2007). Το τρίτο είδος αφορά το πεδίο με τη κοινωνία και τις ΜΚΟ σε ζητήματα οδηγιών (softlaw), ενημέρωσης, διαβούλευσης και πρωτοβουλίες για την υπεύθυνη κατανάλωση (Albareda et al., 2007). Το νέο πεδίο πολιτικής που περιγράφουν στο μοντέλο τους αναδεικνύει υβριδικά χαρακτηριστικά στο ύφος των πολιτικών εργαλείων και δεν περιορίζεται σε διμερές επίπεδο ή στη κάθετη σχέση του κράτους με τους υπόλοιπους κοινωνικούς εταίρους. Τα πεδία πολιτικής σε αυτό αφορούν δημόσιες πολιτικές που στόχο έχουν τη προώθηση των κοινωνικά υπεύθυνων επενδύσεων, την ανταλλαγή καλών πρακτικών, απόψεων στο ζήτημα της ΕΚΕ και ανάπτυξη δικτύων επικοινωνίας μεταξύ επιχειρήσεων και κοινωνίας με αποτέλεσμα τις πολυμερείς συνέργειες σε δημόσιες πολιτικές (Albareda et al., 2007).

Αυτό που έχει σημασία, ωστόσο, είναι η μοντελοποίηση που αναφέρθηκε και σε προηγούμενο κεφάλαιο (Κεφ.3) ανά γεωγραφικό διαμέρισμα στα είδη δημοσίων πολιτικών (Σχήμα 4.3). Αυτά είναι το Partnership model που το εντοπίζουν σε χώρες όπως οι Σκανδιναβικές και οι Κάτω Χώρες το οποίο περιγράφει τις συνέργειες μεταξύ των ενδιαφερομένων μερών σε ένα ευρύτερο πλαίσιο για κοινωνικά ζητήματα και την αγορά εργασίας (Albareda et al., 2007). Το Business in the Community Model αποτελεί το μοντέλο που απαντά στα Αγγλοσαξονικά κράτη μέλη της ΕΕ και ουσιαστικά χαρακτηρίζει τις ήπιες δημόσιες πολιτικές από το κράτος με στόχο την ενθάρρυνση του ιδιωτικού τομέα και της επιχειρηματικότητας προς τη κατεύθυνση της ΕΚΕ (Albareda et al., 2007). Έχει σημασία να επισημανθεί ακόμα μια φορά ότι στις χώρες του μοντέλου αυτού και ειδικότερα το Ηνωμένο Βασίλειο υπήρχε το Υπουργείο ΕΚΕ ήδη από το 2000 στη Κυβέρνηση των Εργατικών. Το τρίτο μοντέλο

ονομάζεται Sustainability and Citizenship και αναφέρεται στις χώρες της ηπειρωτικής δυτικής Ευρώπης όπως η Γαλλία, η Γερμανία, Αυστρία, Βέλγιο Λουξεμβούργο. Το ύφος των δημοσίων πολιτικών όπως αναφέρθηκε αναλυτικότερα στο προηγούμενο κεφάλαιο με βάση των μοντέλο συνοψίζει ένα ευρύτερο κοινωνικό συμβόλαιο για το κράτος πρόνοιας, το περιβαλλοντικό μοντερνισμό και την αειφόρο ανάπτυξη (Albareda et al., 2007).

Η περίπτωση της Ελλάδας μαζί με τις υπόλοιπες μεσογειακές χώρες και παρά τις επιμέρους διαφορές, φαίνεται να εντοπίζεται σε αυτό που αποκαλείται Agora model, με την ονομασία από την Αγορά της αρχαίας Ελλάδας, η οποία αποτελούσε το μέρος συζήτησης και αλληλεπίδρασης των ενδιαφερομένων μερών σε κοινά ζητήματα της Πόλης (Albareda et al., 2007). Σε αντίθεση με την Ιταλία και την Ισπανία, η Ελλάδα είναι από εκείνες τις χώρες που δεν έχει αναπτύξει ένα στρατηγικό εθνικό πλαίσιο στο ζήτημα της ΕΚΕ. Τα γενικά χαρακτηριστικά των κρατών αυτών αναδεικνύουν μία στασιμότητα και καθυστέρηση στην ανάπτυξη δημοσίων πολιτικών ενώ όπως αναφέρουν κανένα κράτος μέλος από αυτά δεν συμμετείχε στις συζητήσεις της Πράσινης Βίβλου το 2001 (Albareda et al., 2007).

Τα στοιχεία, επίσης, αυτά έως ένα βαθμό περιγράφουν το ρόλο των Κυβερνήσεων στην Ελλάδα και την εξέλιξη των δημοσίων πολιτικών της στο ζήτημα της ΕΚΕ ενώ παράλληλα συνδέονται και με γενικότερες διαπιστώσεις για τους θεσμούς γενικά. Η καθυστέρηση στην ανάπτυξη αποτελεσματικών θεσμών και εργαλείων πολιτικής του κράτους πρόνοιας σε αντίθεση με άλλες χώρες στην ΕΕ (π.χ. Σκανδιναβικές) αποτελεί χαρακτηριστικό των κρατών αυτών με βάση το μοντέλο που κατατάσσονται πολιτικά για την ΕΚΕ. Το γεγονός αυτό κατά τους Albareda et al., 2007 αυξάνει τα πεδία εξέλιξης της ΕΚΕ και των δημοσίων πολιτικών με σημαντικό έδαφος για συνέργειες από τον ιδιωτικό τομέα. Τα βήματα στην Ελλάδα, ωστόσο, δεν μπορούν να συγκριθούν με εκείνα στην Ιταλία και την Ισπανία ακόμα και τη Πορτογαλία τόσο σε επίπεδο κράτους, όσο και σε εκείνο των επιχειρήσεων. Θα μπορούσαν όμως να βρουν ομοιότητες σε κάποια σημεία με εκείνα της Letticia (2010) για τις νεοεισερχόμενες χώρες στην ΕΕ κυρίως από τη Κεντρική Ευρώπη στο πεδίο της εξέλιξης.

Πίνακας 4.3*The Role of Governments in Europe*

401

TABLE II

Models of government action in the development of CSR-endorsing public policies in 15 EU counties

Model	Characteristics	Countries
Partnership	Partnership as strategy shared between sectors for meeting socio-employment challenges	Denmark, Finland, the Netherlands, Sweden
Business in the community	Soft intervention policies to encourage company involvement in governance challenges affecting the community (entrepreneurship and voluntary service)	Ireland, the United Kingdom
Sustainability and citizenship	Updated version of the existing social agreement and emphasis on a strategy of sustainable development	Germany, Austria, Belgium, Luxembourg.
Agora	Regulatory Creation of discussion groups for the different social actors to achieve public consensus on CSR	France Italy, Spain, Greece, Portugal

Πηγή: Albareda et al, 2007

Όπως, επίσης, αναφέρουν οι Albareda et al., (2007) οι Μεσογειακές χώρες (με εξαίρεση Ιταλία και λιγότερο την Ισπανία) δεν έχουν αναπτύξει ένα κυβερνητικό πλαίσιο δράσης, οι πρωτοβουλίες είναι αναιμικές και δεν έχουν χαρακτήρα ενεργητικό. Το θεσμικό πλαίσιο της ΕΚΕ είναι περισσότερο χαλαρό σε σχέση με άλλων χωρών της ΕΕ, γίνονται διαβουλεύσεις και συνεχείς συζητήσεις για το σχεδιασμό πολιτικής με όχι θεαματικά αποτελέσματα. Αυτό που έχει ενδιαφέρον είναι ότι διαπιστώνεται ότι αρκετές φορές ότι πριν από το σχεδιασμό και την εξέλιξη της διαβούλευσης στην «Αγορά» υπάρχουν προσχεδιασμένα πεδία δράσης σε κυβερνητικό επίπεδο δεδομένης της ευρωπαϊκή επιρροής. Τα στοιχεία αυτά παρά το μικρό αριθμό και τη ποιότητα των δημοσίων πολιτικών ΕΚΕ στην Ελλάδα φαίνεται διαμορφώνουν μια γενική εικόνα όχι μόνο για την ΕΚΕ αλλά το σχεδιασμό πολιτικής γενικά. Η σύγκυση άλλωστε αυτή και η απουσία ενός συντεταγμένου θεσμικού πλαισίου ΕΚΕ, όπως προβλέπονται από την ΕΕ, με δημόσιες πολιτικές βασισμένες σε συνέργειες προκύπτει και από τις έρευνες γνώμες στη κοινή γνώμη. Παρά το ότι αυτό

το μοντέλο ανάλυσης απαντά σε γενικά χαρακτηριστικά, είναι χρήσιμο να αναφερθεί και στη περίπτωση περιγραφής των πολιτικών ΕΚΕ στην Ελλάδα.

Η πολιτική κουλτούρα άλλωστε όπως διαφαίνεται και στη μελέτη της Gjolberg (2009) δείχνει ότι η Ελλάδα σε επίπεδο πολιτικής κουλτούρας έχει πολλά να καλύψει σε ζητήματα προστασίας του περιβάλλοντος με ενεργό τρόπο, κοινωνικής δικαιοσύνης, εμπιστοσύνης στους θεσμούς και κλίματος εμπιστοσύνης. Το τελευταίο είναι ένα τεράστιο ζήτημα που θίγει, ίσως, το ρόλο του κράτους ως διαμεσολαβητή μεταξύ των ενδιαφερομένων μερών στο μοντέλο των Albareda et al. (2007; 2009) αφού με βάση τους δείκτες της Transparency International (2012) η Ελλάδα είναι σε πολύ χαμηλή θέση από άποψη διαφάνειας. Η διασύνδεση, επίσης, της ΕΚΕ και της δημόσιας πολιτικής ευρύτερα με το μοντέλο της εταιρικής διακυβέρνησης και των θεσμών σε προηγούμενα κεφάλαια αναδεικνύει την ανάγκη για ωριμότητα του πεδίου αυτού πολιτικής όχι τόσο στενά στην ΕΚΕ αλλά ευρύτερα σε εκείνα της εταιρικής διακυβέρνησης και της θεσμικής παράδοσης (Kang and Moon, 2012; Gjolberg, 2009, Campbell, 2006, Apostolakou and Jackson, 2012).

Η συζήτηση αυτή για την επίδραση των θεσμών και ιδιαίτερος σε κοινωνικά συστήματα όπως η Ελλάδα επιδρούν σημαντικά στο πεδίο της πολιτικής εξέλιξης και της ΕΚΕ. Ο Campbell (2006) αναφέρει για της συμβολή της θεσμικής παράδοσης στη διαμόρφωση της ΕΚΕ : «Corporations are more likely to act in socially responsible ways the more they encounter strong state regulation, collective industrial self-regulation, NGOs and other independent organizations that monitor them, and a normative institutional environment that encourages socially responsible behavior. Moreover, socially responsible corporate behavior is more likely to occur to the extent that firms belong to business associations and engage in institutionalized dialogue with stakeholders». Τα ζητήματα αυτά είναι επίκαιρα στην Ελληνική περίπτωση στο ζήτημα που αφορά την ΕΚΕ, την αειφόρο ανάπτυξη ή το πεδίο της κοινωνικής πολιτικής. Η ανάλυση των Kang and Moon (2012), επίσης, για τη σχέση ΕΚΕ, εταιρικής διακυβέρνησης και μορφής καπιταλιστικών συστημάτων για τη περίπτωση της Ελλάδας φαίνεται να είναι χρήσιμο και εμπλουτίζει τη συζήτηση. Όσον αφορά τα μοντέλα των Kang and Moon (2012) για την αλληλεπίδραση ΕΚΕ και εταιρικής διακυβέρνησης, αυτό των Coordinated Market Economies (CME) και του Stated Market Economies (SME) φαίνεται να περιγράφουν έως ένα βαθμό σε γενικά

χαρακτηριστικά το πεδίο πολιτικής στην Ελλάδα για την ΕΚΕ. Στο CME τα στοιχεία του κορπορατισμού στο θεσμικό πλαίσιο και τις δημόσιες πολιτικές ΕΚΕ είναι εμφανή με πίστη στο ρόλο του κράτους, των συλλογικών δράσεων και μία αμυδρή υποψία για την υπευθυνότητα και αυτορρύθμιση του ιδιωτικού τομέα. Σε αντίθεση με το μοντέλο της οικονομίας της αγοράς τα εργαλεία ΕΚΕ που είναι βασισμένα στην αγορά δεν είναι τόσο αναπτυγμένα όπως για παράδειγμα στο Ηνωμένο Βασίλειο ενώ οι δράσεις της κοινωνίας των πολιτών βασίζονται σε παραδοσιακές αντιδράσεις όπως boycott, διαδηλώσεις διαμαρτυρίας, συλλογικές δράσεις σωματείων (π.χ. ενώσεις καταναλωτών κ.α.). Στο άλλο μοντέλο όπου φαίνεται, επίσης, να απαντά στην Ελληνική πραγματικότητα είναι η ανάλυση για το μοντέλο των Stateled Market Economies (Kang and Moon,2012). Τα δύο αυτά μοντέλα σε άλλες αναλύσεις για την ΕΚΕ και τις επιδράσεις των καπιταλιστικών συστημάτων και μοντέλων διακυβέρνησης αναλύονται ως ενιαίο σε παραδείγματα των coordinated market economies που απαντούν σε μεγάλο βαθμό στην Ευρώπη. Στην ανάλυση των Kang and Moon (2012) για το μοντέλο αυτό αναδεικνύεται ένα καπιταλιστικό σύστημα, όπου το κράτος έχει κεντρικό ρόλο στην οικονομία της αγοράς αλλά και στην εξέλιξη στο ζήτημα της ΕΚΕ. Οι πρωτοβουλίες και οι δημόσιες πολιτικές ΕΚΕ όπως και στο άλλο μοντέλο έχουν περισσότερο έμμεσα χαρακτηριστικά και το κράτος βρίσκεται σε κεντρικό ρόλο συντονιστή. Στο μοντέλο αυτό το ευρωπαϊκό παράδειγμα που χρησιμοποιεί είναι αυτό της Γαλλίας και σε γενικές γραμμές αναδεικνύει ότι η δομή της εταιρικής διακυβέρνησης χαρακτηρίζεται από την άμεση εξάρτηση των εταιρειών από το κράτος λόγω της επιρροής του στη δομή της αγοράς και της εργασίας. Η αλληλεπίδραση και η διαπραγματεύση αναδεικνύουν το κράτος βασικό ρυθμιστή και κεντρικό συνομιλητή στα επιμέρους συμφέροντα. Το κράτος στην εξελισσόμενη, ωστόσο, πορεία της ΕΚΕ σε επίπεδο δημοσίων πολιτικών έχει ως στόχο να διευρύνει την ατζέντα της ΕΚΕ σε επίπεδο πολιτικής και να αναπτύξει αλληλεπιδράσεις με τους κοινωνικούς εταίρους σε επίπεδο πρωτοβουλιών- πολιτικών εργαλείων (Kang and Moon,2012).

Την διαπίστωση ότι στο ζήτημα της ΕΚΕ και των σχετικών δημοσίων πολιτικών φαίνεται να προκαλείται ο παραδοσιακός ρόλος τους κράτους και της άσκησης δημόσιας πολιτικής επιβεβαιώνεται από το γεγονός ότι η ΕΕ (2011, 2007α) και οι Fox et al (2002) σε έκθεση της Παγκόσμιας Τράπεζας κ.α. αναφέρονται σε νέες μορφές άσκησης δημόσιας πολιτικής για την ΕΚΕ εκτός από τη παραδοσιακή κανονιστική. Η

συζήτηση αυτή παραπάνω για τις επιδράσεις της ΕΚΕ στο πεδίο της δημόσιας πολιτικής ΕΚΕ και το ρόλο του κράτους αποτελεί ένα ενδιαφέρον πεδίο έρευνας και πολιτικής ανάλυσης. Χρήσιμη, είναι, επίσης η αναφορά στη Προσέγγιση Β και Γ στις σχέσεις πολιτικού συστήματος και δημοσίων πολιτικών (Λάβδας, 2004) που εμβαθύνει περισσότερο την ανάλυση και τη σκέψη για τις δημόσιες πολιτικές. Συγκεκριμένα, στη περίπτωση Β «το πολιτικό σύστημα διατηρεί το θεσμικό του ρόλο αλλά στερείται σταδιακά των μέσων που του επιτρέπουν να παρεμβαίνει στα άλλα συστήματα» και τη περίπτωση Γ «το πολιτικό σύστημα χάνει τα σαφή σημεία διάκρισης και εξουσιαστικής ιδιαιτερότητας, συγχωνευμένο εν μέρει με άλλα συστήματα.....η διάκριση μεταξύ μέλους και μη μέλους, οι όροι συμμετοχής και αποκλεισμού αποκτούν διάφορες διαστάσεις πέρα από τη τυπική-νομική». Αυτό που, όμως, που προκύπτει από τη βιβλιογραφία της ΕΚΕ, τη πολιτική επιστήμη και το πεδίο των δημοσίων πολιτικών είναι η διασύνδεση με τη θεωρία των καπιταλιστικών συστημάτων, την οργάνωση και έκφραση των συμφερόντων σε αυτό το πεδίο πολιτικής.

Στην ΕΕ διαπιστώνεται ότι το πεδίο εξέλιξης της θεωρίας, των αντιλήψεων και του Ευρωπαϊκού ορισμού της ΕΚΕ αντικατοπτρίζεται τόσο στην εξέλιξη του ορισμού από το 2001 μέχρι το 2011, όσο και στα κράτη μέλη και τα διαφορετικά μοντέλα καπιταλισμού. Θα μπορούσε, επίσης, να επισημανθεί ότι ο ορισμός της ΕΚΕ στην ΕΕ αποτελεί τελικά την αντανάκλαση του πεδίου αντιπαράθεσης ή καλύτερα σύνθεσης των μοντέλων αυτών στην ΕΕ. Ο ανταγωνισμός αυτό των μοντέλων καπιταλισμού εκτός από τα εννοιολογικά του στοιχεία (π.χ. οικονομικά) και διαφοροποιήσεις επιβεβαιώνει και το πολιτικό-επικοινωνιακό πεδίο ανταγωνισμού (Λάβδας, 2004) που ενυπάρχει και εντός ΕΕ. Όσον αφορά την ΕΚΕ, από τον ορισμό του 2001 με σαφή προσδιορισμό για «beyond the legal compliance» (Commission,2001a p.6), στο «prerequisite for meeting that responsibility» το 2011, καταδεικνύει ένα πιο ευρωκεντρικό ορισμό (Commission,2011) και συνεχίζει τη συζήτηση σχετικά με τη σχέση εθελοντικής φύσης και νομοθεσία. Ο δυναμικός αυτός προβληματισμός φαίνεται να αποτυπώνεται μεταξύ των ενδιαφερομένων μερών για το περιεχόμενο του Ευρωπαϊκού ορισμού ήδη από το Multistakeholder του 2004. Η επίδραση, λοιπόν, των διαφορετικών κοινωνικών και καπιταλιστικών μοντέλων όπως φαίνεται εκ των υστέρων επηρεάζουν σε μάκρο πολιτικό επίπεδο το ύφος της ΕΚΕ γεγονός που διαπιστώνεται και μεταξύ της προσέγγισης των ΗΠΑ από της ΕΕ. Στη τελευταία

συνυπάρχουν τα στοιχεία και από καπιταλισμό της αγοράς και του συναινετικού και του αναπτυξιακού (Λάβδας, 2004).

Η ανάλυση των στοιχείων για την δημόσια πολιτική της ΕΚΕ στην Ελλάδα ως φαινόμενο αναδεικνύει σημαντικά πεδία ανάλυσης για τις διαδρομές, την εξέλιξη, την συνύπαρξη και αλληλεπίδραση των συμφερόντων μεταξύ των κοινωνικών δρώντων. Τα κόμματα στην Ελλάδα, επίσης, έχουν σημαντικό ρόλο στο ζήτημα της ΕΚΕ και της αειφόρο ανάπτυξης γενικότερα (π.χ. κλιματική αλλαγή) κάτι που φαίνεται τα τελευταία χρόνια να αποτελούσε θέμα σε κεντρικό πολιτικό επίπεδο (Botetzagias, 2009). Η μετάβαση σε ένα πολιτικό διάλογο με βάση τις πράσινες πολιτικές και τη πράσινη ανάπτυξη οδήγησε τόσο κόμματα εξουσίας στην ανάληψη της διακυβέρνησης όσο και κόμματα μικρά στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο στις Ευρωεκλογές του 2009. Στις μετέπειτα εκλογικές αναμετρήσεις στην Ελλάδα, η συζήτηση έχει επηρεαστεί από την επιχειρηματολογία για το δημοσιονομικό χρέος, την απουσία ενός οργανωμένου θεσμικού πλαισίου και την εθνική στρατηγική εξόδου από τη κρίση.

Το πιο νευραλγικό, όμως, στοιχείο γενικά για την Ελλάδα είναι εκείνο της χαμηλής εμπιστοσύνης και του υψηλού δείκτη διαφθοράς που είναι αποτρεπτικά στοιχεία για διάλογο στο ζήτημα της ΕΚΕ και της αειφόρο ανάπτυξης γενικότερα. Αυτό που διαπιστώνεται σε γενικές γραμμές είναι ότι το πεδίο πολιτικής της ΕΚΕ αναδεικνύει τα διαχρονικά ζητήματα και παθογένειες που έχουν να κάνουν με τις αρρυθμίες του ελληνικού καπιταλιστικού συστήματος, του μοντέλου διακυβέρνησης και το ρόλο του ιδιωτικού τομέα. Η χαμηλή εμπιστοσύνη μεταξύ των δρώντων (στα όρια του παιγνίου για το prisoners dilemma) ως προς το κράτος και αντίστροφα, δημιουργεί πρόβλημα. Αυτό κυρίως στη συζήτηση για την ΕΚΕ, την αειφόρο ανάπτυξη και το ειλικρινή διάλογο που χρειάζεται στο στάδιο του πολιτικού σχεδιασμού. Ο προβληματισμός αυτός ανακλάται και στη κοινή γνώμη για τις πραγματικές προθέσεις των επιχειρήσεων με δράσεις ΕΚΕ αλλά και για την ικανότητα του κράτους να διαδραματίσει ρόλο ουσιαστικό σε ένα εθνικό σχέδιο για την αειφόρο ανάπτυξη και την ΕΚΕ. Αυτό, επίσης, που είναι ανασταλτικός παράγοντας είναι ο υψηλός δείκτης διαφθοράς στη χώρα τόσο στο δημόσιο όσο και τον ιδιωτικό τομέα. Συγκεκριμένα, με βάση τον ετήσιο δείκτη για το 2012 η Ελλάδα κατατάσσεται στην 94^η θέση μαζί με χώρες αναπτυσσόμενες όπως η Κολομβία, η Ζάμπια, η Ινδία, η Μογγολία κ.α. Ένα

από τα στοιχεία αυτής της άσχημης θέσης για χώρα της ΕΕ που μόνο κοινωνική ευθύνη δεν μπορεί να προσδώσει απέναντι στη κοινωνία και τις επιχειρήσεις είναι για παράδειγμα ότι η δωροδοκία στην Ελλάδα (φακελάκι) αγγίζει περίπου τα 422 εκ. Ευρώ το 2012 από τα 554 εκ. το 2011 (Transparency International, 2013). Αυτό, ωστόσο, που έχει σημασία στα στοιχεία της έρευνας για το 2012 είναι ότι όπως το δημόσιο, έτσι και ο ιδιωτικός τομέας στην Ελλάδα δεν μπορεί να αποτελεί παράδειγμα προς μίμηση αναφορικά με τη κοινωνική ευθύνη. Αυτό γιατί ο δεύτερος φαίνεται να συμβάλει και εκείνος στη δεινή θέση της χώρας της Transparency International, δεδομένου ότι το 2012 το μέσο ποσό δωροδοκίας αυξήθηκε 2,6% στα 1442 Ευρώ σε σχέση με 1399 Ευρώ το 2011 (Transparency International, 2013). Όπως επισημαίνουν μελετητές αυτό είναι ένα εμπόδιο σε ένα ειλικρινή διάλογο στο σχεδιασμό πολιτικής γενικά αλλά και για την ΕΚΕ όπως φάνηκε να αναλύεται στα επίπεδα αλληλεπίδρασης μεταξύ του κράτους και των κοινωνικών εταίρων.

Τα τελευταία, επίσης, στοιχεία του Σώματος Επιθεώρησης Εργασίας (Σ.ΕΠ.Ε) αναδεικνύουν μία πραγματικότητα τραγική που επηρεάζει, επίσης, αρνητικά τις προσπάθειες για ειλικρινή διάλογο των ενδιαφερομένων μερών για την ΕΚΕ. Η τραγική αυτή πραγματικότητα είναι η αδήλωτη εργασία. Το γεγονός ότι από τις επιχειρήσεις που ελέγχθηκαν στο 39,4% εντοπίστηκε αδήλωτη εργασία, ενώ σε συντονισμένες έρευνες των αρχών διαπιστώνεται ότι το 51,3% των αλλοδαπών εργαζόμενων και το 34,4% των ημεδαπών δουλεύει ανασφάλιστο είναι μια θλιβερή πραγματικότητα (ΤΟ ΒΗΜΑ, 2013). Τα ποσοστά, ωστόσο, αυτά μπορεί να απευθύνονται στο δείγμα που ελέγχθηκε από το ΣΕΠΕ, το ΙΚΑ και το ΣΔΟΕ αλλά αναδεικνύουν ένα θεμελιώδες ζήτημα με τα στοιχεία εκείνα της Transparency International. Ότι δηλαδή ο δρόμος της ΕΚΕ είναι μακρύς και η εμπιστοσύνη μεταξύ των ενδιαφερομένων μερών εύθραυστη. Η αδυναμία του ιδιωτικού τομέα, είτε λόγω της κρίσης είτε ανευθυνότητας να ανταποκριθεί στη βασική νομική υποχρέωση με βάση τον ορισμό της ΕΕ (2011) ακόμα και της πυραμίδας του Carroll (1979) δείχνει ότι η ΕΚΕ δεν έχει ωριμάσει ακόμα και περιορίζεται σε δράσεις εντυπωσιασμού και δημοσίων σχέσεων (π.χ. φιλανθρωπίες).

Το πλαίσιο πολιτικής ανάλυσης της ΕΚΕ όπως διαμορφώνεται από τα παραπάνω στοιχεία είναι ιδιαίτερα σύνθετο και προϋποθέτει τη κατανόηση του τρόπου με τον οποίο η πραγματικότητα εξελίσσεται σε πολιτικό, κοινωνικό και επιχειρηματικό

επίπεδο. Η ανάλυση της ΕΚΕ στην Ελλάδα υπό το πρίσμα του νεοθεσμισμού φαίνεται να είναι χρήσιμη (Λάβδας, 2004, Howlett and Ramesh, 2003). Στην ανάλυση, λοιπόν, των Chymis et al (2011), όπου εφαρμόζεται προκειμένου να κατανοηθεί η εξέλιξη της ΕΚΕ στην Ελλάδα, χαρακτηρίζεται από τρία είδη ισομορφισμού σχετικά με την αύξηση των επιχειρήσεων που υιοθετούν το Global Compact και το GRI παρά την οικονομική κρίση (Chymis et al., 2011). Η πρώτη μορφή ισομορφισμού (mimetic) απαντά στο μιμητικό που ουσιαστικά θα μπορούσε να χαρακτηριστεί και market driven, η δεύτερη στον αναγκαστικό (coercive) που απαντά είτε στις πιέσεις είτε στις προσδοκίες κοινωνίας-κράτους και η τρίτη του κανονιστικού ισομορφισμού (normative isomorphism) που απαντά με μικρή συχνότητα και χαρακτηρίζει επιχειρήσεις που αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες και έχουν στρατηγική ΕΚΕ.

Η διασύνδεση του πλαισίου διακυβέρνησης, των θεσμικών επιρροών και της κοινωνικοοικονομικής δομής της χώρας με την ΕΚΕ καθιστούν τη τελευταία σε τελική ανάλυση μια εξαρτημένη μεταβλητή στο πεδίο πολιτικής. Ο αναπτυσσόμενος προβληματισμός τη δεκαετία του '90 για το εάν η ΕΚΕ αποτελεί ένα αποκλειστικό πεδίο δράσης των επιχειρήσεων (CSR business case) ή ένα πεδίο πολιτικής και αλληλεπίδρασης κοινωνικών ομάδων και του κράτους φαίνεται να εμπλουτίζεται σημαντικά στην Ευρώπη και την Ελλάδα, με αφορμή την απορρύθμιση στο ρόλο του κράτους και την υποχώρηση του κράτους πρόνοιας. Ο προβληματισμός αυτός ενδεχομένως και καθυστερημένα φαίνεται να αποτελεί τμήμα του δημοσίου διαλόγου με αφορμή και την οικονομική κρίση όπου πολλά αυτονόητα ζητήματα και ευρωπαϊκά κεκτημένα φαίνεται να αποτελούν στην Ελλάδα παρελθόν.

Η πορεία, ωστόσο, των δημοσίων πολιτικών στην Ελλάδα ήδη από το 2006 και ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια φαίνεται να αυξάνεται και να ακολουθεί μια ενθαρρυντική εξελικτική πορεία όπως αυτή των επιχειρήσεων που φαίνεται να διαπιστώνεται παραπάνω. Αυτό, ωστόσο, ανακινεί τη συζήτηση για την επέκταση των δημοσίων αυτών πολιτικών στο μεγαλύτερο μέρος της ελληνικής επιχειρηματικής κοινότητας της χώρας που είναι οι μμε. Η ελληνική οικονομία και το καπιταλιστικό σύστημα όπως αναφέρθηκε παραπάνω εκτός από τα χαρακτηριστικά που ενδεχομένως σε κάποια σημεία να απαντά με τη θεωρία δημοσίων πολιτικών ΕΚΕ αναδεικνύει, ως σημαντικό ζήτημα το πως εξελίσσεται και πραγματώνεται η

επιρροή στη πολιτική και το θεσμικό πλαίσιο από τα ενδιαφερόμενα μέρη γενικά και τις μμε ειδικότερα. Σε Ευρωπαϊκό επίπεδο αυτό διαπιστώνεται έμμεσα στο γεγονός ότι η ΕΚΕ είναι περισσότερο προσαρμοσμένη εξ' ορισμού και εφαρμοσμένα στη πραγματικότητα των μεγάλων επιχειρήσεων. Αυτό αναλύθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο και καταδεικνύει για την ελληνική περίπτωση ότι παρά τα βήματα ο δρόμος είναι μακρύς. Αυτό ειδικά εάν ο στόχος είναι να ενημερωθούν, να κατανοήσουν και στη συνέχεια να εναρμονιστούν οι ελληνικές μμε με την ΕΚΕ για μία υπεύθυνη επιχειρηματικότητα στην οικονομική κρίση.

Ήδη από το 2011 στη νέα στρατηγική της ΕΕ 2011-2014 η Ελλάδα καλείται να ανταποκριθεί σε εθνικό επίπεδο με συντονισμένες ενέργειες και όχι αποσπασματικές δράσεις, δεδομένου ότι το ζήτημα του οικονομικού κόστους ή της προσφοράς της κοινωνίας ενδεχομένως να είναι πιο σημαντικά στο περιβάλλον της οικονομικής κρίσης από εκείνο που αποτυπώνει η έρευνα το 2006 από το Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών. Συνεπώς οι μμε ως εφαρμοσμένο πεδίο πολιτικής αναδεικνύει τη σπουδαιότητα για το ζήτημα συνολικά της ΕΚΕ στην Ελλάδα λόγω του αριθμού τους αλλά και του γεγονότος ότι ζητήματα κοινωνικής πολιτικής, πρόνοιας και προστασία του περιβάλλοντος φαίνεται να έχουν απασχολήσει και το είδος των επιχειρήσεων αυτών. Αυτό που έχει σημασία είναι η σύσταση ενός θεσμικού πλαισίου και συγκεκριμένων οργάνων της δημόσιας διοίκησης στα πλαίσια ενός συντονιστικού πλαισίου που θα ενσωματώνει τα πεδία πολιτικής από τα διαρθρωτικά ταμεία μέχρι τις φιλανθρωπικές δράσεις σε ένα ενιαίο πλαίσιο στρατηγικής όμοιο με αυτό της ΕΕ. Στην Ελλάδα, τέλος, αυτό που έχει σημασία είναι ότι ο διάλογος έχει ξεκινήσει και ότι λαμβάνει χώρα το τελικό σχέδιο για την εθνική στρατηγική ΕΚΕ μέχρι το καλοκαίρι του 2014, όπως ανακοίνωσε και ο γενικός γραμματέας Εμπορίου του ΥΠΑΝ, Στέφανος Κομνηνός στο Δίκτυο Υπεύθυνων Οργανισμών και Ενεργών Πολιτών (ΕΜΕΑ, 2014). Αυτό έχει μεγάλη σημασία, επίσης, διότι φαίνεται να ακολουθεί τις τελευταίες εξελίξεις και το βηματισμό της ΕΕ στην ΕΚΕ, όπως στην νέα Οδηγία της Ευρωπαϊκής Ένωσης για στην έκδοση μη οικονομικών αναφορών για τις επιχειρήσεις με πάνω από 500 υπαλλήλους αλλά όχι για τις μμε στις 15 Απριλίου του 2014 (Commission, 2014).

5. Η ΕΚΕ, η κρίση, η δημόσια πολιτική και η μελέτη περίπτωσης

Το ζητούμενο της παρούσας διατριβής είναι η εξέταση της διασύνδεσης ενός ζητήματος όπως η Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη με προσεγγίσεις όπως Αειφόρος Ανάπτυξη, επιχειρηματικότητα και περιβαλλοντικός μοντερνισμός. Τα ζητήματα και κινήματα αυτά αναπτύχθηκαν σαν ρεύματα σκέψης και δράσης σε επίπεδο δημόσιας πολιτικής και διακυβέρνησης στην Ευρώπη και αργότερα την Ελλάδα. Στο πλαίσιο της διατριβής έγινε θεωρητική αναζήτηση της έννοιας της ΕΚΕ από μελετητές του ζητήματος αλλά και πρωτογενές υλικό όπως Εκθέσεις (π.χ. ΕΕ, ΟΗΕ, ΟΟΣΑ κα.). Έγινε, επίσης, ανάλυση της σχέση των παραπάνω ζητημάτων μέσα από δευτερογενείς αναλύσεις όπως μελέτες και κείμενα δημόσιας πολιτικής κρατών μελών της ΕΕ.

5.1 Διακυβέρνηση, πολιτική επιστήμη και ερευνητική μεθοδολογία

Αυτό είχε ιδιαίτερη σημασία στη κατανόηση της σχέσης ΕΚΕ με τους θεσμούς και το πλαίσιο διακυβέρνησης στο σχεδιασμό δημοσίας πολιτικής. Αυτό το στοιχείο ανέδειξε σημαντικά ζητήματα για την έννοια της ΕΚΕ τόσο ιστορικά όσο και εννοιολογικά με αποτέλεσμα να προκύπτει θεωρητικά το συμπέρασμα ότι μία blueprint προσέγγιση δεν είναι πάντοτε δυνατή.

Όσον αφορά τις ιστορικές επιδράσεις και εξελίξεις των θεσμών, διαπιστώνεται από τη βιβλιογραφία ότι η σχέση ΕΚΕ δεν περιορίζεται μόνο σε ζητήματα business case ή marketing, αλλά μας εμπλουτίζει τη συζήτηση για το πως η εταιρεία προσδιορίζει το ρόλο της στη κοινωνία αναφορικά με το τόπο, το χρόνο, τις κοινωνικές νόρμες κτλ (Carroll 2008; 1979). Επιπρόσθετα αυτό φαίνεται να διασυνδέεται με διαχρονικά ζητήματα ανάλυσης και σύνθεσης συμφερόντων των κοινωνικών δρώντων σε ζητήματα περιβαλλοντικής πολιτικής, κράτους πρόνοιας, αειφόρου ανάπτυξης και επιχειρηματικότητας. Η εξέλιξη της τελευταίας φαίνεται να αναπτύχθηκε στην Ευρώπη και ειδικότερα στη Κεντρική και Δυτική Ευρώπη παράλληλα με την έννοια της κοινωνικής ευθύνης είτε λόγω των επιδράσεων (θρησκευτικών, πολιτιστικών, κοινωνικές νόρμες) είτε λόγω της παράλληλης εξέλιξης με τα εργατικά κινήματα (Albareda et al., 2007; 2008; 2009; Apostolakou and Jackson, 2009; Gjolberg, 2009).

Το αίσθημα της κοινωνικής ευθύνης προσεγγίζονταν ως το “αόρατο χέρι” ή καλύτερα το “πιστοποιητικό” (social license to operate”) δράσης στη κοινωνία ειδικά μετά τη δεκαετία του '50 και μέχρι σήμερα που βρισκόμαστε στο 3ο και 4ο στάδιο ΕΚΕ (Zadek, 2007). Αυτό σε εννοιολογικό επίπεδο μέσα από ρεύματα σκέψης όπως ο ιστορικός θεσμισμός και ο νεοθεσμισμός καταδεικνύουν ότι η ΕΚΕ μέσα από την “σιωπηλή” της διάσταση στην Ευρώπη αναπτύχθηκε ως προϊόν καλής πίστης και κοινωνικής διακυβέρνησης στα πλαίσια του κορπορατισμού. Αυτό το στοιχείο διαφοροποιεί την αντίστοιχη Αγγλοσαξονική προσέγγιση στο ζήτημα της ΕΚΕ από τη εμφάνιση της ήδη από τη δεκαετία του '90, όπου η αγορά έχει κεντρικό ρόλο χρησιμοποιώντας την και ως αυτορυθμιστικού εργαλείο. Στην ΕΕ μετά το 2001 υπήρξε σύγκλιση με το Αγγλοσαξονικό στοιχείο επηρεάζοντας σημαντικά την Ευρωπαϊκή διάσταση της explicit ΕΚΕ εξαιτίας της πρωτοπορίας του και παρά τη “θεσμική κυριαρχία” των χωρών του Ρήνου και ίσως του Βορρά στο οικοδόμημα της ΕΕ θεσμικά (Commission, 2011; 2001a; 2002a; 2006; Crouch, 1993). Η ΕΚΕ στην ΕΕ φαίνεται να συνδέεται με τη θεσμική εξέλιξη, ιστορία και πολιτική σχέση κάτι που διαπιστώνεται σε επίπεδο ορισμών, όπου για παράδειγμα σε αυτούς του 2001 και 2011. Όπως έχει ήδη παρουσιαστεί στη διατριβή, τα δεδομένα αυτά προσεγγίζουν την ΕΚΕ ως δρόμο διασύνδεσης της επιχειρηματικότητας με την αειφόρο ανάπτυξη και ειδικά με την ανταγωνιστικότητα, το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Μοντέλο και το περιβαλλοντικό μοντερνισμό. Ήδη από το 2006, ο στόχος είναι η ΕΕ να αποτελέσει πόλος αριστείας ΕΚΕ και μέσα από αυτό να αυξήσει την ανταγωνιστικότητα διεθνώς σε κοινωνικοοικονομικό επίπεδο. Αυτό στην ατζέντα Europe 2020 (2010) εγκολπώνεται και ως λύση για τις επιπτώσεις της κρίσης (Commission, 2010).

Τα σημεία αυτά σε συνδυασμό με μέρος τη βιβλιογραφίας αναδεικνύουν ότι το ζήτημα της ΕΚΕ αποτελεί ένα δυναμικό πεδίο έρευνας για τη πολιτική επιστήμη. Η κοινωνική ευθύνη ως έννοια αναδεικνύει το σύνθετο “πλέγμα” στη διεργασία των επιχειρήσεων, όπου εκτός της οικονομικής διάστασης ενυπάρχει, η περιβαλλοντική και η κοινωνική. Τα στοιχεία αυτά σε πρώτη φάση θέτουν τα θεμέλια στα χαρακτηριστικά της πολιτικής διάστασης της επιχείρησης στα πλαίσια μιας Πολιτείας που αλληλεπιδρά με τα κοινωνικά μέρη. Η έννοια του “corporate citizenship” αποτελεί πεδίο σημαντικής ανάλυσης που διευρύνει την έννοια της ΕΚΕ από τη κλασική διάσταση του “business case”, η οποία είναι αρκετά δημοφιλής στις

προσεγγίσεις για τη διοίκηση επιχειρήσεων και την ανάλυση της σχέσης οικονομικής και κοινωνικής απόδοσης (Hopkins, 2003; Grayson and Hodges, 2004).

Η διασύνδεση της έννοιας της ΕΚΕ με τη πολιτική και διοικητική επιστήμη έχει σημασία, αφού αναζωογονεί την επιστημονική σκέψη για το ρόλο των επιχειρήσεων στη κοινωνία, το περιβάλλον, την οικονομία, το κράτος και τους θεσμούς στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης. Το κοινωνικό και πολιτικό πεδίο ανάλυσης είναι ιδιαίτερος δυναμικό και φαίνεται ότι ο προβληματισμός είναι χρήσιμος στη κατανόηση της σχέσης επιχειρηματικότητας με την ΕΚΕ και την αειφόρο ανάπτυξη στην Ελλάδα της κρίσης. Οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης και σε επίπεδο ΕΕ ήδη από το 2008 έχουν επηρεάσει το προβληματισμό για την επιχειρηματικότητα και το πεδίο όπου καλείται η ΕΚΕ να συμβάλει (Commission 2010; 2011) σε ΕΕ και κράτη μέλη.

Στο κεφάλαιο 4 της διατριβής έγινε σύντομη αναφορά στην έννοια της ΕΚΕ στην Ελλάδα παράλληλα με την θεσμική εξέλιξη της ελληνικής οικονομίας, του κράτους πρόνοιας, της προστασίας του περιβάλλοντος και της εργατικής νομοθεσίας. Η σύντομη παρουσίαση της εξέλιξης της ΕΚΕ στην Ελλάδα συνδυάστηκε με την ανάγνωση και κατανόηση σημαντικών κοινωνικών ερευνών για την ΕΚΕ ήδη από τις αρχές του 21ου αιώνα στην Ελλάδα (Meda Communication, 2012; Public Issue, 2008; MRB Hellas 2008; 2009; 2010; 2011; 2012). Οι έρευνες αυτές είχαν ως αντικείμενο ανάλυσης τη σχέση και την αντίληψη της ελληνικής κοινωνίας για την ΕΚΕ και το ρόλο των επιχειρήσεων στη κοινωνία και το περιβάλλον. Τα αποτελέσματα καταδεικνύουν με μια πρώτη ανάγνωση ότι η έννοια της ΕΚΕ με τα χρόνια έχει γίνει πιο δημοφιλής, ειδικά ως προς τη κοινωνική της διάσταση. Η αφύπνιση αυτή γίνεται πιο εμφανής τα τελευταία χρόνια ίσως με τη κρίση στην Ελλάδα σε όλα τα επίπεδα οικονομικό, θεσμικό, κοινωνικό, περιβαλλοντικό. Παρά τη δημοφιλία, αυτό δεν σημαίνει ότι ο κόσμος, είτε ως κοινωνία είτε ως επιχειρηματική κοινότητα, έχουν κατανοήσει απολύτως την έννοια της ΕΚΕ ή την Ευρωπαϊκή προσέγγιση και τις δημόσιες πολιτικές. Το τελευταίο έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον γιατί εκτός του ότι αναδεικνύει τη σημασία του ρόλου του κράτους αναδεικνύει και το χαμένο έδαφος στην ελληνική πραγματικότητα. Οι δημόσιες πολιτικές είναι ένα χρήσιμο εργαλείο στη διασύνδεση της ΕΚΕ σε πρώτη φάση με τη πραγματικότητα και σε δεύτερη με την επιχειρηματικότητα, το θεσμικό πλαίσιο και την έννοια αυτή καθ' αυτή της επιχειρηματικότητας στη διάρκεια της κρίσης στην Ελλάδα. Επιπρόσθετα, η αναφορά

σε μέρος της ελληνικής βιβλιογραφίας, οι μελέτες και τα στοιχεία για τη σχέση των ελληνικών επιχειρήσεων με την ΕΚΕ και τις σχετικές πρωτοβουλίες (π.χ. GRI) αναδεικνύουν το κεντρικό ερώτημα για το ποιος είναι ο ρόλος, οι δράσεις και οι στάσεις των ενδιαφερομένων μερών στην Ελλάδα (Chymis et al., 2011; Βαξεβανίδου, 2009; Skouloudis et al., 2010; Apostolakou and Jackson, 2009; Δασκαλάκη, 2012; Metaxas and Tsavdaridou, 2012; Botetzagias, 2009).

Με αφορμή τις παραπάνω διαπιστώσεις, στο πλαίσιο της διατριβής, θεωρήθηκε χρήσιμο να εκπονηθεί μια ποιοτική έρευνα σε επιχειρήσεις του Νομού Ηρακλείου προκειμένου να συζητηθούν και να αναλυθούν περαιτέρω τα ζητήματα που αφορούν τη διατριβή. Το πεδίο έρευνας αποτέλεσε η Βιομηχανική Περιοχή Ηρακλείου (ΒΙΠΕΗ) στα πλαίσια της περιπτωσιολογικής μελέτης στην ποιοτική έρευνα (Yin, 2009) γιατί η σημασία της συγκεκριμένης περιοχής συγκεντρώνει σημαντικά κοινωνικοοικονομικά στοιχεία για το ζήτημα της ΕΚΕ και της δημόσιας πολιτικής. Αυτά συνοψίζονται στο ότι εντοπίζεται σε κράτος που κατατάσσεται μεν στα αναπτυγμένα τόσο εντός όσο και εκτός της ΕΕ αλλά βρίσκεται σε κρίση και γεωγραφικά χαρακτηρίζεται από νησιωτικότητα. Η νησιωτικότητα αποτελεί σημαντικό στοιχείο αφού προσεγγίζεται περισσότερο ως αδυναμία παρά ως πλεονέκτημα σε σχέση με τα όρια των φυσικών πόρων, των οικονομικών δραστηριοτήτων, αφού ακόμα και κατά την ΕΕ θεωρούνται ειδικές περιφερειακές ζώνες (Σπιλάνης, 2012). Η απομόνωση, η προσβασιμότητα, τα γεωγραφικά όρια, το μέγεθος της οικονομίας, το κόστος σε σειρά προϊόντων και υπηρεσιών (π.χ. ενέργεια, τηλεπικοινωνίας, εμπόριο) είναι βασικά χαρακτηριστικά της έννοιας νησιωτικότητα (Σπιλάνης, 2012). Η ένταση της νησιωτικότητας στη Κρήτη προφανώς και δεν έχει τα απόλυτα χαρακτηριστικά της έννοιας όπως αυτή απαντά σε νησιά για παράδειγμα όπως η Κάλυμνος ή η Λήμνος. Ως γενικό χαρακτηριστικό, ωστόσο, τη διαφοροποιεί από την ηπειρωτική χώρα, ενώ σε επίπεδο ΒΙΠΕ διαμορφώνει μία ιδιαιτερότητα για την επιχειρηματικότητα στη περιοχή, τη σημασία της στη τοπική οικονομία και τις δυσκολίες της. Το στοιχείο αυτό αποτέλεσε ακόμα ένα στοιχείο προκειμένου να επιλεγεί η περιοχή αυτή ως το πεδίο για την εκπόνηση της μελέτης περίπτωσης της ποιοτικής έρευνας.

Δεδομένων των παραπάνω στοιχείων αυτό που έχει σημασία στην επιλογή της συγκεκριμένης περιοχής είναι, επίσης, ότι στη ΒΙΠΕΗ επιχειρεί σημαντικός αριθμός

επιχειρήσεων με ιδιαίτερα ποιοτικά χαρακτηριστικά σε επίπεδο Κρήτης, Νοτίου Αιγαίου, Ελλάδας, Μεσογείου και Ευρώπης. Λόγω, επίσης, της βιομηχανικής, βιοτεχνικής και μεταποιητικής τους φύσης χαρακτηρίζονται από σημαντικό οικονομικό, κοινωνικό και περιβαλλοντικό αποτύπωμα, ενώ σε δημογραφικό επίπεδο η ταυτόχρονη παρουσία κάποιων μεγάλων αλλά κυρίως μεσαίων, μικρών και πολύ μικρών επιχειρήσεων είναι χαρακτηριστική. Η συνύπαρξη αυτή εκτός της σημασίας τους για τη τοπική οικονομία και κοινωνική συνοχή ως πεδίο έρευνας, διαμορφώνει ένα σημαντικό στοιχείο για τα ζητήματα της διατριβής, αφού τα συνδέει με την επιχειρηματική κινητικότητα που εξελίσσεται, παράγει και καινοτομεί σε ένα δύσκολο περιβάλλον, όπως αυτό της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα. Τα βασικά αυτά χαρακτηριστικά, εκτός της αναπτυξιακής τους σημασίας δεδομένης της κρίσης στην Ελλάδα, έχουν σημασία ειδικά σε συνδυασμό με τη γεωγραφική τοποθεσία της περιοχής.

Όσον αφορά το θεσμικό επίπεδο για τη ΒΙΠΕΗ έχει σημασία η αναφορά στη σχετική νομοθεσία που τη κατατάσσει στη κατηγορία Βιομηχανικές και Επιχειρηματικές Περιοχές (Β.Ε.ΠΕ) με βάση το νόμο 2545/1997, και την ορίζει ως το χώρο που οριοθετείται και οργανώνεται σύμφωνα με τις διατάξεις του νόμου, για να λειτουργήσει ως χώρος υποδοχής κάθε βιομηχανικής και βιοτεχνικής δραστηριότητας μέσης και χαμηλής όχλησης με συγκεκριμένα χωροταξικά και περιβαλλοντικά κριτήρια. Τα τελευταία φαίνεται να αποτελούν κεντρικά και στις μετέπειτα τροποποιήσεις όπως στο νόμο 3325/2005 “Ίδρυση και λειτουργία βιομηχανικών, βιοτεχνικών εγκαταστάσεων στο πλαίσιο της αειφόρου ανάπτυξης και άλλες διατάξεις”. Το περιβαλλοντικό στοιχείο είναι κεντρικό και εναρμονισμένο με την επιχειρηματική δραστηριότητα, ενώ γίνεται το ζητούμενο στις περιοχές αυτές που χαρακτηρίζονται από ειδική διαμόρφωση όπως διαπιστώνεται και από το καθεστώς λειτουργίας της ETBA (π.χ. SMILES). Τα κριτήρια, ωστόσο, αυτά σε συνδυασμό με τα κίνητρα εγκατάστασης (π.χ. αναγνωρισιμότητα, φήμη, οικονομικές διευκολύνσεις) στη ΒΙΠΕ κατά τη περίοδο της κρίσης από το 2009 και μετά φαίνεται να έχουν επηρεαστεί αρνητικά (π.χ. κόστος) κάτι που διαπιστώνεται από συνομιλίες αλλά και τον αριθμό των κλειστών επιχειρήσεων στη περιοχή.

Τα βασικά στοιχεία που χαρακτηρίζουν την επιχειρηματική δραστηριότητα στη περιοχή όπως ο χώρος, τα περιβαλλοντικά κριτήρια και η αλληλεπίδραση σε ένα

τέτοιο επιχειρηματικό περιβάλλον. Τα προβλήματα της κρίσης (π.χ. κλείσιμο επιχειρήσεων, υψηλή φορολογία, κακό κλίμα, ύφεση) σε συνδυασμό με άλλα διαχρονικά προβλήματα στη περιοχή (π.χ. η αστυνόμευση, η συγκομιδή απορριμμάτων, ο φωτισμός) είναι σημαντικά και καθιστούν δυσκολότερη τη λειτουργία των επιχειρήσεων εκεί που στοχεύουν στην εξωστρέφεια, τη καινοτομία, με συγκεκριμένα περιβαλλοντικά κριτήρια και την ενίσχυση της αγοράς εργασίας. Τα παραπάνω αποτελούν ένα ενδιαφέρον πεδίο διερεύνησης στη σχέση επιχειρηματικότητα, πολιτική και ΕΚΕ. Η διασύνδεση, ωστόσο, με τη κρίση και το σχεδιασμό δημόσιας πολιτικής ΕΚΕ στην Ευρώπη και την Ελλάδα με στόχο την ανταγωνιστικότητα, την εξωστρέφεια και τη κοινωνική συνοχή ενισχύουν τη πεποίθηση αυτή. Τα ζητήματα αυτά επηρεάζουν τόσο την εσωτερική όσο και την εξωτερική διάσταση της επιχείρησης γενικά, αφού η σημασία της ΒΠΠΕ στο περιβάλλον και τη τοπική κοινωνία ειδικά, διαμορφώνουν ένα σημαντικό κοινωνικό και περιβαλλοντικό αποτύπωμα που συγκλίνει με τα πεδία της ΕΚΕ και τα σημεία έρευνας της διατριβής.

Ειδικότερα, όσον αφορά την επιλογή της συγκεκριμένης περιοχής είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι οι επιχειρήσεις στη ΒΠΠΕΗ απαντούν σε όλα τα μεγέθη όπως αυτά ορίζονται από το σχετικό ορισμό της ΕΕ, επιχειρούν στην εσωτερική αγορά και εμπόριο, ενώ έχουν αναπτύξει (κάποιες από αυτές) αξιοπρόσεκτες εμπορικές δραστηριότητες σε πολυεθνικό επίπεδο. Επιπρόσθετα, η περίπτωση της ΒΠΠΕΗ για τη διατριβή και την ΕΚΕ έχει σημασία γιατί συνδέει στο παραγωγικό της προφίλ δυο σημαντικούς αναπτυξιακούς τομείς το β'γενή και το γ'γενή τομέα. Η διασύνδεση της μεταποίησης και της βιομηχανίας με την εμπορική δραστηριότητα στη τοπική οικονομία επηρεάζει σημαντικά τη τοπική οικονομία, τους αναπτυξιακούς κλάδους (π.χ. τουρισμό, ύπαιθρο) αλλά και την εξαγωγική δραστηριότητα. Η τελευταία είναι εξαιρετικά σημαντική και λόγω της κρίσης που συνεπάγεται την ύφεση στη τοπική αγορά και οικονομία, αλλά και γιατί η εξωστρέφεια αποτελεί κύριο χαρακτηριστικό και ζητούμενο. Η εξωστρέφεια μεταφράζεται είτε στο πεδίο των εξαγωγών λόγω και της καινοτομίας σε σειρά προϊόντων είτε ως μέρος μεγάλων εφοδιαστικών αλυσίδων, είτε με τη ταυτόχρονη βιομηχανική και εμπορική παρουσία σε χώρες όλου του κόσμου. Το δείγμα στη συγκεκριμένη μελέτη περίπτωσης αποτελούσαν τοπικές επιχειρήσεις και κάποιες από αυτές είχαν πολυεθνική δραστηριότητα, ενώ το σημαντικό στοιχείο είναι ότι διαπιστώνεται μια κινητικότητα ως προς το μέγεθος τους

αφού ξεκίνησαν για παράδειγμα μικρές και κατέληξαν μεγάλες. Το δεδομένο αυτό για την έρευνα, τη πολιτική ΕΚΕ και την επίδραση ανάλογα με το μέγεθος της επιχείρησης είναι σημαντικό, αφού μέρος του δείγματος είχε εικόνα της πραγματικότητας σε όλα τα μεγέθη επιχείρησης δεδομένου του περάσματος του από αυτά.

Στην επιλογή, επίσης, της ΒΙΠΕ ως μελέτη περίπτωσης είναι χρήσιμη η αναφορά των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών που διέπουν τη λειτουργία της αλλά και της γεωγραφικής της γειτνίασης με τη πόλη του Ηρακλείου. Αυτό σημαίνει ότι ως χώρος είναι μέρος της καθημερινή πραγματικότητας της τοπικής κοινωνίας, ενώ η σχέση είναι αμφίδρομη και εξαιρετικά σημαντική. Τα δεδομένα αυτά αναδεικνύουν μια ερευνητική σημασία για τη πολιτική επιστήμη σε σχέση με την ΕΚΕ, τη διακυβέρνηση και τη δημόσια πολιτική που λαμβάνει χώρα στην ΕΕ από το 2001, συνδυάζεται με την αντιμετώπιση της κρίσης στη στρατηγική Ευρώπη 2020, τη νέα στρατηγική για την ΕΚΕ 2011-2014, το νέο ορισμό το 2011 αλλά και τη νέα απόφαση για οδηγία από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο ή την διατύπωση για εθνική στρατηγική ΕΚΕ (EMEA, 2014). Το περιβάλλον αυτό διαμορφώνει νέα δεδομένα ακόμα και για επιχειρήσεις που λειτουργούν εκεί για τις οποίες είναι χρήσιμο να μελετηθούν η γνώση, η στάση, η απόσταση της επιχειρηματικής πραγματικότητας από το σχεδιασμό πολιτικής αλλά και ενδεχομένως οι πιθανές τους δράσεις (implicit-explicit CSR) και συνέργειες είτε στο παρελθόν είτε στο περιβάλλον της κρίσης στην Ελλάδα. Η παρούσα μελέτη επικεντρώθηκε στις στάσεις για την ΕΚΕ, τη διασύνδεση με τη κρίση, τη πραγματικότητα των μμε σε αυτή αλλά και τις πολιτικές προεκτάσεις σε επίπεδο διακυβέρνησης και δημοσίων πολιτικών με τα μεθοδολογικά εργαλεία της ποιοτικής έρευνας.

Στο σημείο αυτό έχει σημασία να αναφερθεί ότι με την έννοια ποιοτική έρευνα, εκτός του ότι γίνεται κατανοητό ότι δεν πρόκειται για ποσοτική, εννοούμε ότι χρησιμοποιήθηκαν τα εργαλεία που συνήθως χρησιμοποιούνται σε τέτοιου είδους έρευνες. Αρχικά είναι χρήσιμη η αναζήτηση και η κατανόηση του προβληματισμού που συνέδεσε το σχεδιασμό και την εκπόνηση της ποιοτικής αυτής έρευνας στα πλαίσια της διατριβής. Στη ποιοτική έρευνα υπάρχουν σημαντικά ρεύματα σκέψης και μεθοδολογικά εργαλεία αλλά για τη παρούσα ερευνητική διαδικασία είναι η έρευνα πεδίου και συγκεκριμένα η μελέτη περίπτωσης (Mason, 1996; Ρουσόπουλος

και Τσίγκρα, 2010; Πούρκος και Δαφέρμος, 2010; Φραγκιαδάκη, 2010; Roth, 2010; Yin, 2009). Όπως υποστηρίζει η Mason (1996) η ποιοτική έρευνα είναι ερμηνευτική με την έννοια, ότι την απασχολεί ο τρόπος που αναπτύσσεται, παράγεται και αλληλεπιδρά ο κοινωνικός κόσμος. Οι τεχνικές της ποιοτικής έρευνας είναι πιο ελαστικές και ευαίσθητες σε σχέση με το κοινωνικό πλαίσιο και το δείγμα, έτσι ώστε να οδηγούν στη κατανόηση της πολυπλοκότητας και τις λεπτομέρειες του προς εξέταση αντικειμένου. Σημαντικό χαρακτηριστικό της ποιοτικής έρευνας είναι, επίσης, ο ρόλος του ερευνητή που είναι τόσο αντικειμενικός όσο του επιτρέπεται από την ίδια τη πραγματικότητα, αφού έχει άποψη και πρότερη γνώση για το προς εξέταση θέμα. Παρά τα δεδομένα αυτά, ωστόσο, καλείται να είναι αντικειμενικός, αποστασιοποιημένος, ουδέτερος και όσο το δυνατόν περισσότερο ανεπηρέαστος (Mason, 1996; Ρουσόπουλος και Τσίγκρα, 2010; Φραγκιαδάκη, 2010), κάτι που αποτέλεσε απαραίτητο στόχο για τη συγκεκριμένη έρευνα.

Η περιπτωσιολογική μελέτη, ως συνέχεια της βιβλιογραφικής έρευνας και της θεωρητικής αναζήτησης, βασίζεται στην επιτόπια έρευνα γνώμης με αποδέκτες/συνομιλητές τους ιδιοκτήτες, τους διευθυντές ή τους υπεύθυνους τμημάτων επιχειρήσεων στη ΒΙΠΕ Ηρακλείου. Χρησιμοποιήθηκε, επίσης, ερωτηματολόγιο-οδηγός για τις συνεντεύξεις με ανοικτές ερωτήσεις αλλά και ερωτήσεις που δίνουν την δυνατότητα ιεράρχησης των απαντήσεων (πολλαπλή επιλογή), ώστε να διερευνηθούν κατά το δυνατόν διεξοδικότερα οι απόψεις των συμμετεχόντων πάνω στα ερευνητικά ερωτήματα. Στόχος είναι η παραγωγή πρωτόγνωσης για τα σημεία της έρευνας μέσα από την αλληλεπίδραση μεταξύ του ερευνητή και του αντικείμενου έρευνας. Η έννοια αυτής της πρωτόγνωσης καλείται να συνδράμει και να εμπλουτίσει υπάρχουσες θεωρίες συμφωνώντας με την επιστημολογία του κονστρουκτιβισμού που υποστηρίζει ότι δεν υπάρχει ένας τρόπος να ερμηνεύσει κάποιος την πραγματικότητα αλλά πολλαπλοί, όπως αναφέρει ο Charmaz (Φραγκιαδάκη, 2010). Όσον αφορά τα μεθοδολογικά εργαλεία ειδικότερα η ανάλυση περιεχομένου αποτελεί το σημαντικότερο που χρησιμοποιήθηκε εκτενώς στο στάδιο της απομαγνητοφώνησης, η μέθοδος της παρατήρησης, η ποσοτικοποίηση και ανάπτυξη μεταβλητών μέσα από τη χρήση των στατιστικών προγραμμάτων SPSS και Excel (Ανδριώτης, 2003; Δαφέρμος, 2005).

Το δείγμα, λοιπόν, αποτέλεσαν οι επιχειρήσεις που βρίσκονται στη Βιομηχανική Περιοχή Ηρακλείου, οι οποίες είναι στο σύνολο περίπου 300 και αποτελούνται από ατομικές, ομόρρυθμες, ετερόρρυθμες και ανώνυμες εταιρείες. Για τη μελέτη αυτή επιλέχθηκε το δείγμα των Ανωνύμων Εταιρειών των οποίων ο αριθμός είναι το 1/3 περίπου των επιχειρήσεων και έχουν μια σπουδαιότητα σε κοινωνικοοικονομικό επίπεδο (τοπική οικονομία, εργαζόμενοι κ.α.). Αναλυτικότερα, ο αριθμός αυτών κυμαίνεται από 90 έως 100 επιχειρήσεις και ο στόχος για τη διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνα ήταν να υπάρξει ένα δείγμα διαχειρίσιμο το οποίο θα αναδείκνυε μέσα από τις συνεντεύξεις ενδιαφέροντα σχόλια. Αυτές που ανταποκρίθηκαν στο κάλεσμα για την έρευνα της διατριβής ήταν 32 επιχειρήσεις από το σύνολο εκείνων που έγινε η αρχική επαφή. Η επιλογή τους δείγματος έγινε με βάση τα χαρακτηριστικά της επιχείρησης, το τομέα δραστηριότητας, το μέγεθος, την εντοπιότητα και την ανταπόκριση (π.χ. άμεση) που είχαν κατά τη διάρκεια της αναζήτησης του δείγματος που είχε τεθεί ως στόχος.

Σε πρώτη φάση η επιλογή γινόταν από λίστα επιχειρήσεων του Εμπορικού Επιμελητηρίου Ηρακλείου και από επισκέψεις στη περιοχή της ΒΠΠΕ με άμεση επαφή. Μετά τη πρώτη επικοινωνία και την αποδοχή συμμετοχής στην έρευνα, ακολούθησε επικοινωνία για τον προγραμματισμό των συναντήσεων στο χώρο και το χρόνο που επέλεξαν οι συμμετέχοντες (κυρίως στο χώρο των επιχειρήσεων). Η καταγραφή των επιχειρήσεων οι οποίες αποτελούν το τελικό δείγμα έγινε ανώνυμα και κωδικοποιημένα. Επιπρόσθετα, λόγω της φύσης των ερευνητικών ερωτημάτων και για λόγους ομοιογένειας του δείγματος επιλέχθηκαν συνεντεύξεις με άτομα σε θέση ευθύνης στις εταιρίες (π.χ. Ιδιοκτήτες, διευθυντές, υπεύθυνοι τμημάτων). Έτσι έγινε μια σαφής καταγραφή των στάσεων, της οργανωσιακής κουλτούρας και της κοσμοθεωρίας της επιχείρησης που επηρεάζουν τη λήψη αποφάσεων για το προς εξέταση ζήτημα. Στους συμμετέχοντες ήταν διαθέσιμη μια ενημερωτική επιστολή (Παράρτημα 1) που κατέγραφε τα στοιχεία του ερευνητή και της έρευνας, το τίτλο της διατριβής, το σκοπό, τη σημασία της συμμετοχής τους και τη διασφάλιση της ανωνυμίας τους. Στη συνέχεια οι συμμετέχοντες έλαβαν το ερωτηματολόγιο και δίνονταν επιπρόσθετες διευκρινήσεις για την έρευνα της διατριβής, το περιεχόμενο της και την επιστημονική της σημασία για το πεδίο της Πολιτικής και Διοικητικής Επιστήμης.

Όσον αφορά το περιεχόμενο της επαφής με τις επιχειρήσεις αυτό βασιζόταν σε μία δομημένη συνέντευξη με μαγνητόφωνο και τη επικουρική χρήση του ημιδομημένου ερωτηματολογίου, που παρατίθεται παρακάτω αναλυτικά ανά πεδίο ερευνητικών ερωτήσεων (Παράρτημα 2). Οι συνεντεύξεις διαρκούσαν κατά μέσο όρο 30 με 35 λεπτά, η παραμονή στο χώρο διαρκούσε περισσότερο, ενώ από το δείγμα των 32 ένα μικρό μέρος των συνεντευζιαζόμενων (έξι) δεν επιθυμούσε τη χρήση μαγνητοφώνου κατά τη διάρκεια της συνέντευξης, ενώ πέντε μέρη του δείγματος επέλεξαν να συμπληρώσουν το ερωτηματολόγιο μόνοι τους. Η διαδικασία της συνέντευξης με τη παράλληλη χρήση του ερωτηματολογίου στις ερωτήσεις πολλαπλής επιλογής έγινε προκειμένου να δοθεί η δυνατότητα ιεράρχησης των απαντήσεων, ώστε να είναι η ανάλυση όσο το δυνατό διεξοδική και περιεκτική. Τα ποσοτικά δεδομένα από το ερωτηματολόγιο είναι σημαντικά και χρησιμοποιήθηκαν για περιγραφικούς λόγους παράλληλα με τα ποιοτικά δεδομένα της συνέντευξης, ενώ έγινε χρήση των στατιστικών προγραμμάτων Excel και SPSS στην ανάγνωση και υπολογισμό των συχνοτήτων.

Επιπρόσθετα το ερωτηματολόγιο αποτελούσε οδηγό της συνέντευξης αλλά έδινε τη δυνατότητα στον συνεντευζιαζόμενο να επιλέξει τις ερωτήσεις και να αναπτύξει περαιτέρω ζητήματα με εκείνα στο ερωτηματολόγιο μέσα από την επιλογή “Άλλο” σε ερωτήσεις πολλαπλής επιλογής. Η επιλογή αυτή έδινε στον συνεντευζιαζόμενο τη δυνατότητα να αναπτύξει τη προσωπική του άποψη για το ζήτημα που έθετε η ερώτηση, ενώ η παράλληλη χρήση μαγνητοφώνου στις ερωτήσεις αυτές αναδείκνυε σημαντικά ποιοτικά ζητήματα. Οι ερωτήσεις ελεύθερης ανάπτυξης είχαν ως στόχο την ανάδειξη της κοσμοθεωρίας και της στάσης του συνεντευζιαζόμενου για το υπό εξέταση αντικείμενο και τις θεματικές ενότητες που περιείχε η συνέντευξη. Αυτό που έχει σημασία για τη συγκεκριμένη έρευνα ήταν η φιλοδοξία να παρουσιαστούν και να καταγραφούν οι απόψεις ανθρώπων της δράσης και της επιχειρηματικότητας αναφορικά με το ζήτημα της ΕΚΕ, της δημόσιας πολιτικής και της διακυβέρνησης, όπως προσεγγίζεται σε μέρος της βιβλιογραφίας που περιέχεται στη διατριβή (Albareda et al., 2006; 2007; 2008; 2009; EC, 2011;2007; Fox et al., 2002; Fairbrass, 2011; Matten and Moon, 2008; Gjolberg, 2009; Aguilera and Jackson, 2010; Aguilera et al., 2006; Kang and Moon, 2012)

5.2 Τα ερευνητικά ερωτήματα και οι απαντήσεις

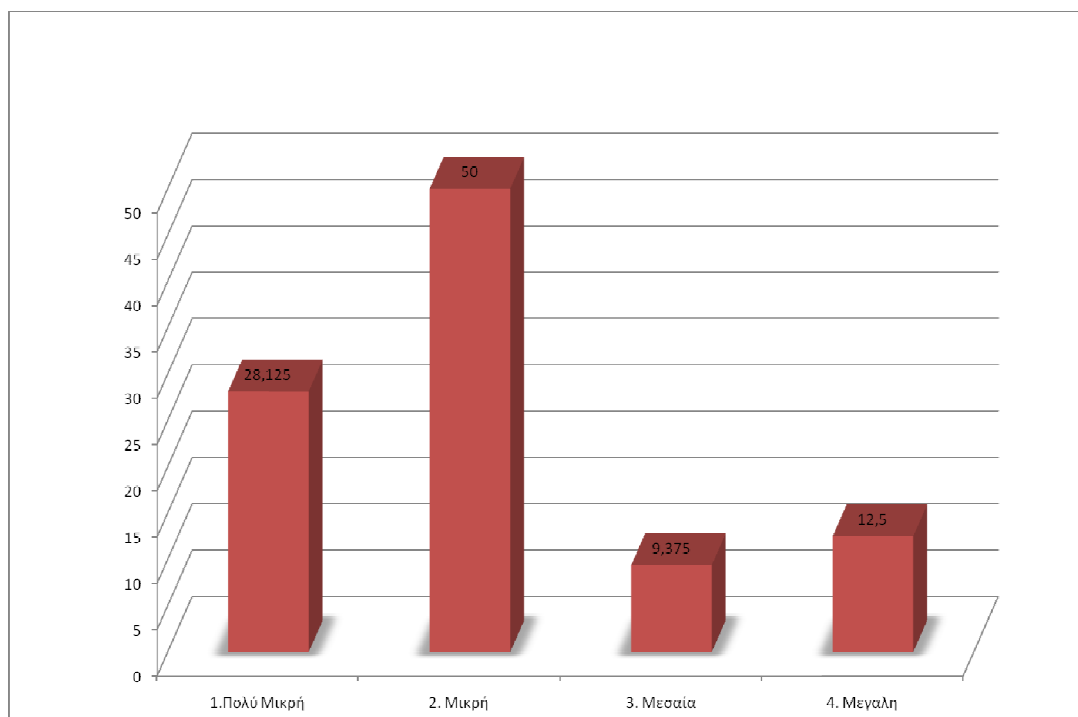
Η ανάλυση της μελέτης και των ποιοτικών ζητημάτων που προκύπτουν από την ανάλυση των δεδομένων θα παρουσιαστούν με βάση τις θεματικές ενότητες της έρευνας που βασίζονται στα τρία βασικά ερευνητικά ερωτήματα. Στην αρχή της συνέντευξης και του ερωτηματολογίου έγινε καταγραφή των στοιχείων του οργανισμού, της ιδιότητας του συνεντευξιζόμενου αλλά και του μεγέθους της επιχείρησης με βάση τον ορισμό της ΕΕ (πολύ μικρή, μικρή, μεσαία, μεγάλη). Έχει σημασία να αναφερθεί ότι οι απαντήσεις είναι αντιπροσωπευτικές του δείγματος και μονάχα αυτών που συμμετείχαν με τις συνεντεύξεις τους στην έρευνα και της κλίμακας των δράσεων που εφάρμοσαν. Η διευκρίνιση αυτή γίνεται για να αποφευχθούν αυθαίρετες γενικεύσεις που δεν θα βοηθούσαν στη κατανόηση των συμπερασμάτων από τις παρακάτω απαντήσεις.

Προτού, ωστόσο, γίνει ενδελεχή αναφορά στα συμπεράσματα που προκύπτουν από τις απαντήσεις έχει σημασία να διαπιστωθεί το ύψος του δείγματος των επιχειρήσεων αναφορικά με το μέγεθος τους. Η διάκριση αυτή κρίνεται απαραίτητη δεδομένου ότι το μέγεθος της επιχείρησης αποτελεί μία μεταβλητή που ενδεχομένως να επηρεάζει την επιχειρηματική διεργασία και στάση του δείγματος ανά ερώτηση. Δεδομένου, επίσης, ότι στην Ελλάδα και την ΕΕ η συντριπτική πλειοψηφία των επιχειρήσεων ανήκουν στην οικογένεια των μικρομεσαίων επιχειρήσεων (μμε) έχει σημασία να καταγραφεί παρόμοια αναλογία στο δείγμα. Ο ορισμός που χρησιμοποιήθηκε στο ερωτηματολόγιο προκειμένου να κατηγοριοποιηθούν οι απαντήσεις σε σχέση με το μέγεθος της επιχείρησης ήταν ο ορισμός της ΕΕ όπως αυτό αποφασίστηκε το 2003 και τέθηκε με σχετική Οδηγία σε εφαρμογή από το 2005 (Commission, 2005).

Η αναφορά στο είδος και τα χαρακτηριστικά των μμε έγινε σε προηγούμενο κεφάλαιο της διατριβής, ενώ σε αυτό έχει σημασία να διαπιστωθεί η στάση του δείγματος στο ζήτημα της ΕΚΕ και όπου είναι εφικτό η σχέση των απαντήσεων με το μέγεθος της επιχείρησης. Όσον αφορά την έρευνα, το δείγμα που συμμετείχε στην έρευνα ήταν τοπικές ανώνυμες εταιρείες (ΑΕ) από τις οποίες το 87,5% (Γράφημα 1) αυτών ήταν μμε και δραστηριοποιούνται στο τομέα της βιομηχανίας, της βιοτεχνίας, της μεταποίησης, των κατασκευών, του εμπορίου και των υπηρεσιών. Αυτά αποτελούν κυρίως τα βασικά επιχειρηματικά χαρακτηριστικά που διαπιστώνονται

στο δευτερογενή και τριτογενή τομέα της οικονομίας που ασκούν τη δραστηριότητα του στη περιοχή της ΒΠΠΕ

Γράφημα 1



Αναλυτικότερα, η διάκριση των μμε με βάση το δείγμα διαμορφώνει καλύτερα τη γενική εικόνα της κατηγορίας αυτής που συμμετείχε στην έρευνα, όπου μεταξύ αυτών το 28,1% αποτελείται από τη κατηγορία των πολύ μικρών επιχειρήσεων (10<Υπαλλήλους, κ.εργ. 2εκ.Ευρώ<), το 50% ανήκει στη κατηγορία των μικρών επιχειρήσεων (50<Υπαλλήλους, κ.εργ. 10 εκ.Ευρώ<) και το 9,37% αυτών στη κατηγορία των μεσαίων επιχειρήσεων (250<Υπαλλήλους, κ.εργ. 43εκ.Ευρώ <) Το υπόλοιπο 12,5 % ανήκει στη κατηγορία των μεγάλων επιχειρήσεων (>250 Υπαλλήλους, κ.εργ.>43εκ.Ευρώ) και δραστηριοποιείται στους τομείς της μεταποίησης, της βιομηχανίας και του εμπορίου. Η παραπάνω απεικόνιση των δημογραφικών χαρακτηριστικών του δείγματος της έρευνας έχει σημασία, αφού σε κάποια σημεία της παρακάτω ανάλυσης των αποτελεσμάτων θα επιχειρηθεί μία δεύτερη ανάγνωση με βάση το μέγεθος των επιχειρήσεων ανά ερώτηση.

Το πρώτο ερευνητικό ερώτημα που τέθηκε ήταν **“Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη (γνώση, στάσεις και απόψεις)**. Το περιεχόμενο του ερωτήματος αυτού αποτέλεσε τον οδηγό με τον οποίο αναπτύχθηκαν εννέα ερωτήματα στο πλαίσιο της συνέντευξης και του ερωτηματολογίου. Το ζητούμενο από το συγκεκριμένο ερευνητικό ερώτημα είναι η κατανόηση της στάσης και της γνώσης της ελληνικής επιχείρησης για το ζήτημα της ΕΚΕ, τη καταγραφή της κοσμοθεωρίας τους αναφορικά με το επιχειρείν και τη κοινωνία, το περιβάλλον, τους εργαζομένους. Επιπρόσθετα όπου ήταν εφικτό γινόταν αναζήτηση απόψεων σχετικά με τα προβλήματα από δράσεις που θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν κοντινές στην ΕΚΕ (π.χ. πιστοποιήσεις, δράσεις κα.). Ειδικότερα, τα υποερωτήματα της ενότητας αυτής είχαν ως βασικό στόχο να καταγράψουν τη σχέση του συνεντευξιζόμενου με έννοιες όπως ΕΚΕ, αειφόρος ανάπτυξη κ.α. Στη συνέχεια αναζητήθηκε η σχέση της θεωρίας με την προσωπική στάση για την ΕΚΕ σε επίπεδο εννοιών αλλά και δράσεων, με παράλληλη αναφορά στις δυσκολίες, τα πλεονεκτήματα και τις πρωτοβουλίες σε διεθνές και εθνικό επίπεδο.

Το δεύτερο ερευνητικό ερώτημα ήταν **“Η οικονομική κρίση και οι πιθανές δυσκολίες στο δρόμο της ΕΚΕ”** το οποίο αποτελείται από 5 ερωτήσεις ελεύθερης ανάπτυξης και πολλαπλής επιλογής. Η θεματική αυτή προσπαθεί να συνδέσει δυο σύνθετα ζητήματα που απασχολούν την επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα, όπως την αντιμετώπιση της κρίσης οικονομικά και την ανάληψη πρωτοβουλιών σε επίπεδο κοινωνίας. Αυτό που διαπιστώθηκε γενικά είναι ότι το ζήτημα της επιβίωσης της αλλά και ο προσδιορισμός της κοινωνικής ευθύνης στις συνθήκες αυτές είναι ουσιαστικά θέματα. Το ερευνητικό αυτό ερώτημα εκτός από την διαπίστωση των δυσκολιών για την ΕΚΕ στην Ελλάδα της κρίσης, στοχεύει στην ανάδειξη τη πολυπλοκότητας του ζητήματος. Επιπρόσθετα άλλο σημαντικό στοιχείο στη θεματική αυτή είναι η ανάδειξη των πιθανών ευκαιριών ή όχι που δύναται να προκύψουν από μία στρατηγική διασύνδεση της ΕΚΕ με την επιχειρηματικότητα και την ανάγκη για ενημέρωση με αφορμή τη κρίση. Τα αποτελέσματα στο ερευνητικό ερώτημα αναδεικνύουν ένα σημαντικό προβληματισμό για τα προβλήματα της οικονομικής βιωσιμότητας τους και τη διαπίστωση του *race to the bottom*, που σε πολλές περιπτώσεις διαπιστώνεται σε επίπεδο περιβαλλοντικών και εργατικών ζητημάτων. Η συζήτηση και ο προβληματισμός για το θεσμικό πλαίσιο της επιχειρηματικότητας στην Ελλάδα είναι κεντρικός στη θεματική αυτή και χαρακτηρίζεται παράλληλα τόσο

από σημεία αισιοδοξίας στη σχέση κρίση-EKE, όσο και από ένα ουσιαστικό προβληματισμό για το γενικό κακό κλίμα.

Το τρίτο ερευνητικό ερώτημα αφορά τη θεματική **“Δημόσια Πολιτική, Διακυβέρνηση και Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη”**, όπου σαν στόχο έχει τη συζήτηση και τη διασύνδεση της EKE με τη πολιτική και διοικητική επιστήμη. Το ερώτημα αυτό δημιούργησε ένα δημιουργικό προβληματισμό κυρίως στη πολιτική διάσταση που διαμορφώνεται στο ζήτημα της EKE, το οποίο σε επίπεδο βιβλιογραφίας αλλά και της επιχειρηματικότητας προσεγγίζεται περισσότερο από τη διάσταση του business case και της οικονομικής βιωσιμότητας. Η θεματική αυτή αποτελείται από πέντε ερωτήματα ελεύθερης ανάπτυξης και πολλαπλής επιλογής που είχαν ως αποτέλεσμα μια σημαντική συζήτηση για τον ενδεχόμενο ρόλο του κράτους και των θεσμών στην εξέλιξη της EKE και τη δημόσια πολιτική. Η θεματική αυτή είχε ιδιαίτερη σημασία στην ανάδειξη περισσότερων στοιχείων στο ζήτημα δημόσιας πολιτικής και διακυβέρνησης στην EKE, με αναφορά στα πεδία πολιτικής και τα σχετικά εργαλεία, όπως προσεγγίζονται και περιγράφονται από την ΕΕ και τις εκθέσεις της Επιτροπής (EC, 2007a; 2011) για τις Δημόσιες Πολιτικές για την EKE στην ΕΕ.

5.3 Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη (γνώση, στάσεις και απόψεις)

Το υποκεφάλαιο αυτό θα αναφερθεί στο πρώτο ερευνητικό ερώτημα της έρευνας-μελέτης στη ΒΙΠΕ Ηρακλείου για τη διατριβή. Η **πρώτη ερώτηση** της θεματικής ενότητας για την έννοια της EKE και τις στάσεις των ερωτώμενων βασίζεται σε μία εισαγωγική ερώτηση προκειμένου να διαπιστωθεί η σχέση των ερωτώμενων με λέξεις και δράσεις που σχετίζονται με την EKE. Στη ερώτηση, λοιπόν, **“Ποια από τις παρακάτω έννοιες γνωρίζετε ή έχετε ακούσει;”** (Γράφημα 2) ο ερωτώμενος κατά τη διάρκεια της συνέντευξης είχε τη δυνατότητα να επιλέξει μεταξύ των εννοιών Αειφόρος Ανάπτυξη, Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη (EKE), Υπεύθυνη Επιχειρηματικότητα, Πράσινη Επιχειρηματικότητα και της επιλογής “Άλλο”.

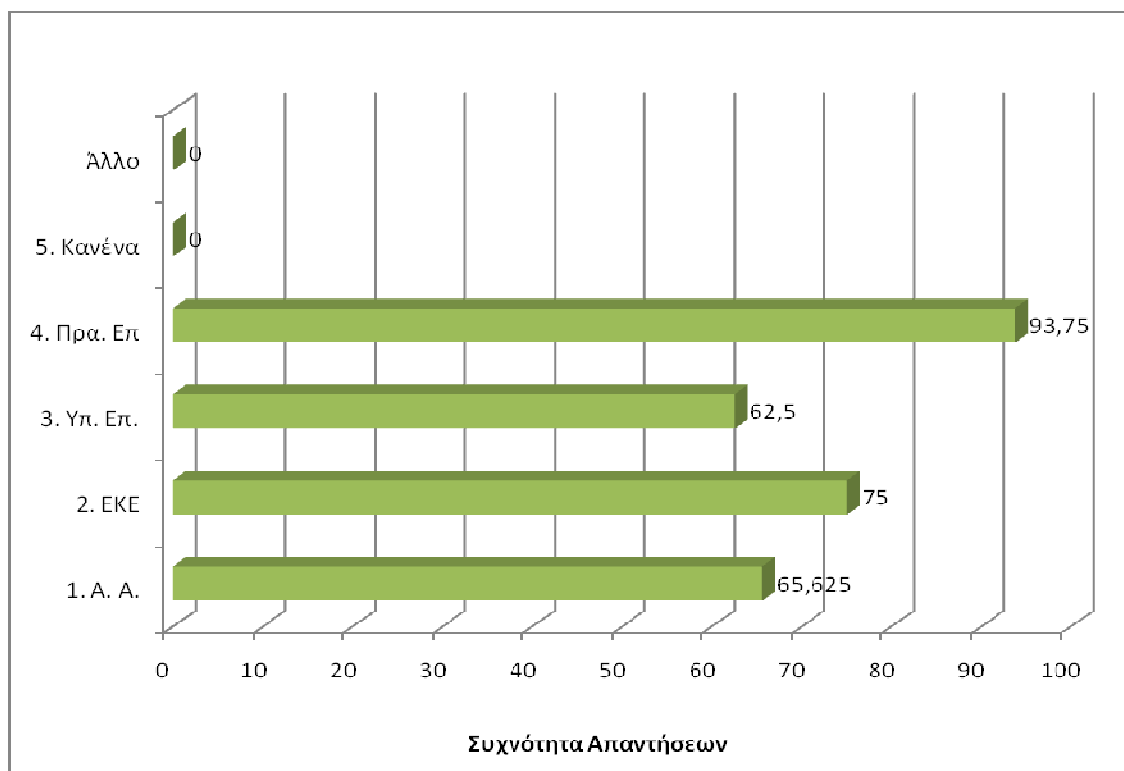
Η φιλοδοξία της ερώτησης αυτή ήταν να καταγράψει γενικά τη γνώση και τη κατανόηση του ερωτώμενου με έννοιες όπως οι παραπάνω. Επιπρόσθετα, η ερώτηση αυτή εκτός από τη δυνατότητα της πολλαπλής επιλογής που χρησιμεύει στην ιεράρχηση των απαντήσεων και το σχολιασμό τους, αναδεικνύει και άλλα στοιχεία

που προκύπτουν από τη συνέντευξη, αφού παράλληλα με τη συμπλήρωση σε πολλές περιπτώσεις υπήρξε και συζήτηση με τους συνεντευξιαζόμενους. Συγκεκριμένα, αυτό που προκύπτει από τις απαντήσεις είναι ότι περίπου το **93,75%** των επιχειρήσεων έχει ακούσει ή γνωρίζει τη έννοια της (4) **Πράσινης Επιχειρηματικότητας** σε όλα τα μεγέθη των επιχειρήσεων. Η έννοια της πράσινης επιχειρηματικότητας επιλέχθηκε να αποτελεί μέρος των απαντήσεων στη συγκεκριμένη ερώτηση για δύο λόγους. Ο πρώτος έγκειται στο γεγονός ότι καταδεικνύει τη περιβαλλοντική διάσταση του επιχειρείν στο περιεχόμενο που θεωρητικά συνδυάζει την επιχειρηματική ευκαιρία και καινοτομία με την ευθύνη σε σχέση με το περιβάλλον και τη διαχείριση των περιβαλλοντικών πόρων. Ο δεύτερος λόγος ήταν γιατί στην Ελλάδα από το 2008 και μετά στη πολιτική ατζέντα που είχε διαμορφωθεί πριν την οικονομική κρίση άρχισε να εισχωρεί η έννοια της “Πράσινης ανάπτυξης” από κόμματα κοινοβουλευτικά και μη. Η επιλογή αυτή και η συχνότητα των απαντήσεων δείχνει ότι η έννοια του “πράσινου” είναι μια έννοια οικεία στο δείγμα της έρευνας ίσως και γιατί κατά τη διάρκεια της κρίσης μέσα από τα κοινοτικά κονδύλια και το ΕΣΠΑ υπήρξε μία τέτοια κατεύθυνση. Το 4ο ΚΠΣ και το ΕΣΠΑ μέσα από το Υπουργείο Περιβάλλοντος αλλά και Οικονομίας διαμόρφωσε κάποιες πολιτικές στην επιχειρηματικότητα με κοινό παρανομαστή το “Πράσινο”, όπως “Πράσινη επιχειρηματικότητα”, “Πράσινος Τουρισμός” κ.α (ΕΣΠΑ, Ανταγωνιστικότητα). Τα οικονομικά αυτά εργαλεία ενδεχομένως να επικοινωνήσαν τη μεταβλητή αυτή, με αποτέλεσμα να είναι γνωστή στους συνομιλητές. Σημασία, επίσης, έχουν κάποια σχόλια όπως στο ζήτημα της απορροφητικότητας συγκεκριμένων κονδυλίων αλλά και το γεγονός ότι διαπιστώνονται τέτοιες δράσεις χωρίς, ωστόσο, να συνοδεύονται από αντίστοιχη επικοινωνία τους στα πλαίσια της ΕΚΕ.

Η δεύτερη επιλογή της (2) **ΕΚΕ** που σχετίζεται και άμεσα με το θέμα της διατριβής αφορά την ΕΚΕ ως έννοια με συχνότητα απαντήσεων στο **75%** των ερωτώμενων. Η έννοια της ΕΚΕ σημειώνει ένα πολύ σημαντικό ποσοστό απαντήσεων και αυτό έχει τη σημασία του, ίσως γιατί και ευρύτερα η έννοια της ΕΚΕ κατά τη διάρκεια της κρίσης στην Ελλάδα έγινε ένας όρος περισσότερο δημοφιλής απ’ ότι ήταν τα προηγούμενα χρόνια. Τα στοιχεία, επίσης, από άλλες έρευνες γνώμης και δημοσκοπήσεις (Meda Communication, 2012; Public Issue, 2008; MRB Hellas 2008; 2009; 2010; 2011; 2012) που παρουσιάστηκαν σε άλλο σημείο της διατριβής έδειχναν ότι η εξέλιξη της κρίσης στην Ελλάδα φαίνεται να σχετίζεται με την εξοικείωση του

κόσμου με την έννοια της ΕΚΕ, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι όλοι γνωρίζουν το εννοιολογικό περιεχόμενο της και τις διάφορες θεωρητικές προσεγγίσεις.

Γράφημα 2



Η έννοια που ακολουθεί και φαίνεται μεγάλο μέρος των ερωτώμενων να την γνωρίζει είναι της **(1) Αειφόρου Ανάπτυξης**, η οποία ως έννοια αναπτύχθηκε παράλληλα μέσα από την έννοια της “πράσινης ανάπτυξης” (Συχνότητα περίπου **65,6%**). Η έννοια, τέλος, της **(3) Υπεύθυνης Επιχειρηματικότητας** φαίνεται να αποτελεί ακόμα μία οικεία έννοια για το δείγμα των συμμετεχόντων σε ποσοστό **62,5%**. Η έννοια αυτή έχει μία ιδιαίτερη σημασία γιατί η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ήδη από το 2003 αλλά και μέρος της βιβλιογραφίας (Leroutre and Heene, 2006) την αναδεικνύει ως μία οικεία φράση σε επίπεδο ορολογίας ειδικά για τις μμε προκειμένου να κατανοήσουν το περιεχόμενο της ΕΚΕ που συνήθως παραπέμπει σε μεγαλύτερες εταιρείες και οργανισμούς. Συνοψίζοντας, ο γενικός σχολιασμός με βάση τις συχνότητες που προκύπτουν από την ιεραρχία των απαντήσεων είναι ότι το δείγμα της έρευνας έχει ακούσει ή γνωρίζει τις έννοιες αυτές, στοιχείο σημαντικό στη σχέση ορολογίας και επιχειρηματία.

Η **δεύτερη ερώτηση** παρουσιάζει (Γράφημα 3) τέσσερις ορισμούς για την ΕΚΕ, οι οποίοι αναδεικνύουν το πλουραλισμό στο ζήτημα της ΕΚΕ σε θεωρητικό επίπεδο και προσπαθεί να διαπιστώσει την αποδοχή τους από τους ερωτώμενους. Συγκεκριμένα η ερώτηση είναι “*Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη σημαίνει κατά τη γνώμη σας*”, όπου και οι ερωτώμενοι είχαν τη δυνατότητα να επιλέξουν παρά πάνω από μία επιλογές. Παρά το γεγονός ότι μέρος των ερωτώμενων δεν γνώριζε επί της ουσίας την έννοια της ΕΚΕ και το θεωρητικό της περιεχόμενο, η ερώτηση αυτή μέσα από τη παράθεση των τεσσάρων ορισμών επιδιώκει να καταγράψει την επιλογή του δείγματος για τον ορισμό. Η διατύπωση του ορισμού με βάση τη σαφήνεια και το εννοιολογικό περιεχόμενο του ορισμού φαίνεται να επηρεάζει την απάντηση του ερωτώμενου. Συγκεκριμένα ο δημοφιλέστερος ορισμός που συγγενεύει με εκείνο της World Business Organization for Sustainable Development είναι ο **Ορισμός (2)**, τον οποίο επέλεξε το **71,8%** των ερωτώμενων. Αυτός ορίζει την ΕΚΕ ως: “Η εταιρική κοινωνική ευθύνη είναι η συνεχιζόμενη δέσμευση των επιχειρήσεων να συμπεριφέρεται ηθικά και να συμβάλει στην οικονομική ανάπτυξη, βελτιώνοντας ταυτόχρονα την ποιότητα της ζωής των εργαζομένων, των οικογενειών τους, καθώς της κοινότητας και της κοινωνίας γενικότερα” (“Corporate Social Responsibility is the continuing commitment by business to contribute to economic development while improving the quality of life of the workforce and their families as well as of the community and society at large.”) (WBCSD, 1999, σελ.3). Η σαφήνεια στο περιεχόμενο του αλλά και το ότι είναι προσανατολισμένος περισσότερο στην επιχειρηματική κοινότητα εξαιτίας της φύσης του οργανισμού, αναπτύσσει διαστάσεις που ενδεχομένως να κατανοούν, ίσως, καλύτερα οι επιχειρήσεις. Ο οργανισμός αυτός άλλωστε ήδη από τη γέννηση συνδέει την επιχειρηματική διεργασία με την αειφόρο ανάπτυξη και πιο στοχευμένα με την ΕΚΕ, μετά το 1999.

Ο **Ορισμός (1)** (31,25%) και ο **Ορισμός (3)** (34,37%) με σχεδόν πανομοιότυπη συχνότητα απαντήσεων αναδεικνύουν μια σύμπτωση, αφού και οι δύο αποτελούν ορισμοί της Ευρωπαϊκής Ένωσης με διαφορά δέκα ετών (2001, 2011) και ουσιαστικά συμπεκνώνουν τον εννοιολογικό πυρήνα της Ευρωπαϊκής διάστασης της ΕΚΕ ή τη στάση CSR made in Europe. Οι ορισμοί αυτοί έχουν την ίδια συχνότητα απάντησης και διακρίνονται σε αυτό της Στρατηγική για την ΕΚΕ 2011-2014 (Commission, 2011) που είναι ο νεότερος και του οποίου μέρος χρησιμοποιείται ως επιλογή “η ευθύνη των επιχειρήσεων για τον αντίκτυπό τους στην κοινωνία. Προϋπόθεση για την

εκπλήρωση αυτής της ευθύνης είναι ο σεβασμός της ισχύουσας νομοθεσίας και των συλλογικών συμφωνιών μεταξύ των κοινωνικών εταίρων” (the responsibility of enterprises for their impacts on society. Respect for applicable legislation, and for collective agreements between social partners, is a prerequisite for meeting that responsibility) (Commission, 2011, p.6).

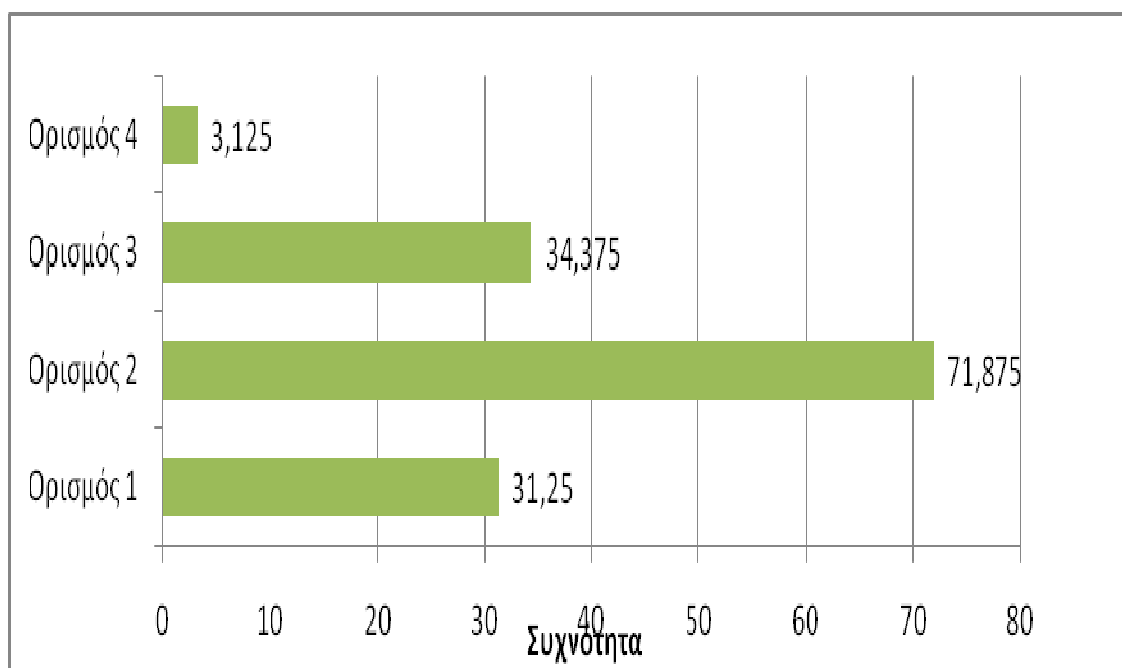
Ο δεύτερος ορισμός της ΕΕ είναι παλαιότερος (ήδη από το 2001) και ουσιαστικά ο πρώτος που ορίζει την ΕΚΕ μέσα από τη Πράσινη Βίβλο (“ως την έννοια σύμφωνα με την οποία οι εταιρείες ενσωματώνουν σε εθελοντική βάση κοινωνικές και περιβαλλοντικές ανησυχίες στις επιχειρηματικές τους δραστηριότητες και στις επαφές τους με άλλα ενδιαφερόμενα μέρη” (“a concept where by companies integrate social and environmental concerns in their business operations and in their interaction with their stakeholders on a voluntary basis”)) (Commission, 2001a, p.5).

Οι ορισμοί αυτή της ΕΕ αποτελούν ουσιαστικά τους πρώτους ορισμούς για την ΕΚΕ που αναδεικνύουν τη πολιτική διάσταση της ΕΚΕ και το γεγονός ότι η ΕΚΕ εκτός από πεδίο δράσης για επιχειρήσεις αποτελεί και πεδίο άσκησης πολιτικής. Η διατύπωση, επίσης, του όρου από την ΕΕ και η ανάδειξη του ορισμού έχει σημασία αφού γίνεται από διακρατικό οργανισμό και όχι από φορέα επιχειρήσεων όπως η παραπάνω επιλογή της WBCSD, με αποτέλεσμα να συμπεριληφθούν και στην ενότητα αυτή των ερωτήσεων. Επιπρόσθετα, όπως έχει ήδη αναφερθεί σε άλλο κεφάλαιο της διατριβής (Κεφ.3) το περιεχόμενο του ορισμού της ΕΕ αναδεικνύει τη σύνθεση τόσο ιδιωτικών όσο και κρατικών πρωτοβουλιών στο ζήτημα της ΕΚΕ. Αυτό το στοιχείο είναι που χαρακτηρίζει τους ορισμούς της ΕΕ, το ότι βασίζονται σε μία διαδρομή με ιστορικά και θεσμικά κριτήρια.

Ο τελευταίος **Ορισμός (4)** για την ΕΚΕ (συχνότητα **3,1%**) συσχετίζεται ουσιαστικά με τη δημοφιλή άποψη του Milton Friedman, η οποία χαρακτηρίζεται από το σκεπτικισμό για την έννοια της ΕΚΕ και ειδικά τη λέξη “κοινωνική”. Ο Friedman (1970) αναφέρει ότι “Υπάρχει μία και μόνο μία κοινωνική ευθύνη των επιχειρήσεων, να χρησιμοποιήσει τους πόρους της και να συμμετέχει σε δραστηριότητες που έχουν σχεδιαστεί για να αυξήσει τα κέρδη της, εφ' όσον παραμένει εντός των κανόνων του παιχνιδιού, δηλαδή πιστή στον ελεύθερο ανταγωνισμό χωρίς δόλο ή απάτη” (“there is one and only one social responsibility of business -- to use its resources and engage in activities designed to increase its profits so long as it stays within the rules of the

game, which is to say, engages in open and free competition without deception or fraud.") (Friedman, 1970). Τη δεκαετία του '70 η έννοια της ΕΚΕ άρχισε να αναπτύσσεται εννοιολογικά και να αναπτύσσεται στο δημόσιο διάλογο παράλληλα η άποψη αυτή που συμπεκνώνεται σε αυτή του Friedman. Αυτή, ωστόσο, στο περιεχόμενο της δεν είναι τόσο αντίθετη με την ΕΚΕ, όσο περιοριστική προς τη νομική και την οικονομική διάσταση δηλαδή προς τους μετόχους και τους νόμους της αγοράς. Η απλότητα του και το ξεκάθαρο, ίσως, περιεχόμενο του πολύ κοντά στη χρηματοοικονομική πραγματικότητα των επιχειρήσεων δεν το καθιστά ιδιαίτερος δημοφιλή ορισμό για την ΕΚΕ. Ενδεχομένως, επίσης γιατί οι συνομιλητές πιστεύουν ότι η ΕΚΕ είναι πιο διευρυμένη ως έννοια.

Γράφημα 3



Το βασικότερο, ίσως, ερώτημα της θεματικής ενότητας αυτής κυριαρχεί στη **3η ερώτηση** για το εάν “Μπορείτε να προσδιορίσετε τη κοινωνική ευθύνη της επιχείρησας”. Αυτό που σε γενικές γραμμές διαπιστωνόταν κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων και μετά τις παραπάνω εισαγωγικές ερωτήσεις είναι ένας θετικός προβληματισμός από τον συνεντευξιζόμενο. Υπήρχε δηλαδή μία διάθεση να βάλει σε μία τάξη τη σκέψη του ρωτώντας διευκρινιστικές ερωτήσεις. Αυτές αφορούσαν

κυρίως το περιεχόμενο της ερώτησης, αφού είχε ενδιαφέρον ότι ένα τόσο απλό ερώτημα δεν μπορεί πάντοτε να απαντηθεί με την ίδια απλότητα. Αυτό αποδεικνύεται άλλωστε και από το ύφος των απαντήσεων που αναδεικνύουν τη πολυδιάστατη φύση της κοινωνικής ευθύνης των επιχειρήσεων. Το στοιχείο αυτό ήταν που συνέδεσε τις επιλογές της ερώτησης 2 με εκείνη της 3, αφού σε μεγάλο βαθμό υπάρχει συνέχεια της σκέψης και της προηγούμενης επιλογής τους (κυρίως για εκείνες της WBCSD και της ΕΕ). Στο σημείο αυτό έχει σημασία να αναφερθεί μια γενική διαπίστωση για τις απαντήσεις, οι οποίες αναδεικνύουν θέματα της οργανωσιακής κουλτούρας, της εταιρικής ηθικής (business ethics) για ζητήματα τα οποία επηρεάζονται από τη κουλτούρα της ιδιοκτησίας, της διεύθυνσης και των εργαζομένων. Επιπρόσθετα φαίνεται να διαπιστώνεται μία ενδιαφέρουσα προσπάθεια διασύνδεσης της καθημερινής επιχειρηματικής πρακτικής στην Ελλάδα με την ΕΚΕ ως αντίδοτο στη κρίση μέσα από έμμεσες δράσεις με άξονες εσωτερικά (εργαζόμενοι) και εξωτερικά της επιχείρησης (φιλανθρωπίες). Σε βασικές, επίσης, διαστάσεις όπως η νομική, όπου στη περίπτωση της πυραμίδας του Carroll (1979; 2008) αναφέρεται ως προϋπόθεση για την επιχειρηματική δράση, αρκετοί το αντιλαμβάνονταν ως δεδομένο και είτε το ανέφεραν είτε όχι. Αυτό το στοιχείο έχει τη σημασία του γιατί καταδεικνύει το στοιχείο του ευρωπαϊκού ορισμού (...legislation is a prerequisite for meeting that responsibility) για την επιχειρηματική λειτουργία και την επίδραση ίσως των θεσμών στην αντίληψη για το επιχειρείν. Στην ερώτηση αυτή προκειμένου να αναλυθούν διεξοδικότερα οι απαντήσεις που προέκυψαν από τη συνέντευξη και την απομαγνητοφώνηση, έλαβε χώρα μια κατηγοριοποίηση και ιεράρχηση τους. Ο κάθε ερωτώμενος είναι πιθανό να αναπτύσσει και να περιέχει στην απάντηση του περισσότερες από μία διαστάσεις, ενώ για οικονομία χώρου και χρόνου θα μπορούσε να επιλεγεί το μοντέλο του Triple Bottom Line του Elkington (2004), των 3P (People, Profit, Planet) (Commission, 2002a) ή της πυραμίδας του Carroll (1979; 2008). Παρά τη σημασία τους αυτό που επιλέχθηκε στη κατηγοριοποίηση τους είναι η σύνθεση στοιχείων από τις παραπάνω προσεγγίσεις με άλλες υποκατηγορίες. Συγκεκριμένα, οι κατηγορίες που φαίνεται να διαμορφώνονται για την κοινωνική ευθύνη της επιχείρησης των ερωτώμενων είναι η *νομική διάσταση*, η *επιχειρησιακή διάσταση*, οι *εργαζόμενοι*, το *περιβάλλον*, η *κοινωνία-ηθική* και η επιλογή του δεν απαντώ ή δεν γνωρίζω (Δ/Γ, Δ/Α).

Η νομική διάσταση της ΕΚΕ εμφανίζεται σε συχνότητα περίπου 30% και αναδεικνύεται ως μία βασική διάσταση της κοινωνικής ευθύνης της επιχείρησης και συμπυκνώνει στο κύριο μέρος της, στην ακολουθία της νομοθεσίας που αφορά την επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα και το πλαίσιο λειτουργίας της. Αυτό μάλιστα που έχει σημασία είναι ότι η κατηγορία αυτή περιέχει αναφορές σχετικά με το κανονιστικό πλαίσιο, τη δομή της οικονομίας της αγοράς στην Ελλάδα και το πλαίσιο εταιρικής διακυβέρνησης που ουσιαστικά χαρακτηρίζει το πλαίσιο αλληλεπίδρασης αγοράς-κοινωνίας-πολιτικής. Οι αναφορές για αμφίδρομη σχέση της υπακοής με τους κανόνες της αγοράς, της αντιμετώπισης του αθέμιτου ανταγωνισμού, της παραπλάνησης καταναλωτή και της ανομίας χαρακτηρίζουν τη κατηγορία των απαντήσεων αυτή. Οι επιχειρήσεις που ανέδειξαν την διάσταση αυτή της κοινωνικής ευθύνης ανέφεραν ότι προαπαιτούμενο για τη κοινωνική ευθύνη προτού συνδυαστεί με άλλες δράσεις, όπως για παράδειγμα οι φιλανθρωπίες, θα πρέπει να είναι η νομική ακολουθία της εταιρείας κατά τη διάρκεια της επιχειρηματικής διεργασίας. Η διάσταση αυτή έχει μεγάλη σημασία, η οποία διαπιστώνεται με το τρόπο αυτό γιατί ενώ πολλές φορές προσεγγίζεται ως κάτι δεδομένο ενώ επί της ουσίας δεν είναι πάντοτε έτσι. Το στοιχείο αυτό κρίθηκε σημαντικό και συνοδεύει το νέο ορισμό της ΕΕ (2011) με λεπτομέρεια και αναφορές από τις Εκθέσεις της Επιτροπής (EC, 2011; 2007) σε παραδείγματα θεσμικού πλαισίου σε κράτη μέλη (π.χ. Γαλλία, Δανία). Αυτό, ωστόσο, το στοιχείο θεωρητικά δεν αναιρεί το εθελοντικό ύφος της ΕΚΕ αλλά την ανάγκη για ένα καθορισμένο πλαίσιο λειτουργίας της και προσδιορισμού της.

Η επιχειρησιακή διάσταση ουσιαστικά περιλαμβάνει τις απαντήσεις που αναφέρονται περισσότερο στη διασύνδεση της ΕΚΕ με τη εταιρική φύση και πιο καλά διατυπωμένα με το “business case”. Η διάσταση αναδεικνύεται ως πολύ σημαντική με συχνότητα απαντήσεων περίπου το 1/2 από τους ερωτώμενους. Όσον αφορά το περιεχόμενο των απαντήσεων αυτό περιέχει τις ευθύνες της εταιρείας σε σχέση με το επιχειρείν και ειδικά ως προς τους μετόχους, το προϊόν, τη προώθηση του, το καταναλωτή και τη διασύνδεση της ποιότητας με την ΕΚΕ. Ουσιαστικά είναι συνώνυμη στο μεγαλύτερο της μέρος με την οικονομική διάσταση του Carroll στη Πυραμίδα της ΕΚΕ και του Elkington στο Triple Bottom Line. Το στοιχείο της ειλικρίνειας και της καλής πίστης στη σχέση της εταιρείας με το πελάτη, την εφοδιαστική αλυσίδα και το μέτοχο με τη πολύ χαρακτηριστική φράση ενός από τους συνεντευξιζόμενους ότι στην επιχειρηματική διεργασία “το νόμιμο δεν είναι

πάντοτε και ηθικό” αποτελούν βασικά συστατικά στοιχεία της κατηγορίας αυτής. Αυτό το στοιχείο είναι ιδιαίτερης σημασίας γιατί οι απαντήσεις εδώ αποτελούν το επόμενο στάδιο της νομικής διάστασης των απαντήσεων, αφού όπως αναφέρεται εκτός των νομικών κανόνων της αγοράς για παράδειγμα υπάρχουν και οι ηθικοί κανόνες και το αξιακό πλαίσιο που διέπει τη σχέση των ενδιαφερομένων μερών στην επιχειρηματική διεργασία. Έχει σημασία η αναφορά από ένα συνομιλητή ότι “σημασία δεν έχουν τόσο τα υπερκέρδη όσο η σχέση και η καλή πίστη της εταιρείας με τα υπόλοιπα ενδιαφερόμενα μέρη της επιχειρηματικής διεργασίας” ή “το μη επιθετικό ύφος στην αγορά”. Στο σημείο αυτό έχει σημασία η αναφορά σε σήματα ποιότητας και διαχείρισης της παραγωγής ή εμπορίας, η οποία προσδίδει μία αξιοπιστία στη σχέση αυτή εμπιστοσύνης με τα ενδιαφερόμενα μέρη. Η καλή πίστη όσο και να θεωρείται δεδομένη για τη λειτουργία της επιχείρησης, επί της ουσίας δεν είναι και τόσο δεδομένη. Αυτό γιατί τα χαρακτηριστικά της ελληνικής αγοράς και του ιδιωτικού τομέα δεν είναι πολύ διαφορετικά σε σχέση με εκείνα του δημοσίου τομέα, για παράδειγμα στο δείκτη διαφάνειας της Transparency International, όπως παρουσιάζεται στο κεφάλαιο 4 της διατριβής. Η αναφορά μάλιστα ενός συνομιλητή ότι μέρος της κοινωνικής ευθύνης είναι η πίστη, η ακολουθία και αντιμετώπιση της παραβατικότητας είναι χαρακτηριστική στο πώς θα πρέπει να ασκείται το επιχειρείν στο αξιακό του πλαίσιο. Αυτό το στοιχείο, λοιπόν, φαίνεται ότι συνδέει τη νομική με την οικονομική-επιχειρηματική διάσταση και δείχνει ότι ο ιδιωτικός τομέας στην Ελλάδα και ειδικότερα μέσα στη κρίση προβληματίζεται για στοιχεία αυτά της ικανότητας να ανταποκριθεί στις επιχειρηματικές του ευθύνες (π.χ. πολιτική τιμών). Το παράδειγμα αυτό το έθιξαν αρκετοί συνομιλητές βασισμένοι στην σχέση “ποιότητα προϊόντος - τιμή” ή τις φράσεις να κάνει “τη δουλειά της σωστά” που συμψηφίζονται με άλλες όπως “σεβασμός στο καταναλωτή” ή ποιότητα στη παραγωγή (π.χ. εγκαταστάσεις εκσυγχρονισμένες). Συνοψίζοντας το περιεχόμενο των απαντήσεων βασίζεται στη σχέση της τήρησης των “κανόνων του παιχνιδιού” και του ανταγωνισμού με την ΕΚΕ με αντικείμενο το καταναλωτή. Στην ερώτηση αυτή έχει σημασία, επίσης, η αναφορά κάποιων στην οργανωτική κουλτούρα της επιχείρησης τους με την εσωτερική και την εξωτερική διάσταση της ΕΚΕ. Αυτή συνοψίζεται είτε σε πιο οριζόντιες δομές εσωτερικά της επιχείρησης αλλά και στο ότι τελικά “η επιχείρηση είναι μία μικρή κοινωνία’ που η οργανωτική κουλτούρα της όταν “τη καθιστά υγιή εσωτερικά τη κάνει και υγιή εξωτερικά” σε σχέση με το πελάτη, το προμηθευτή και τη κοινωνία.

Η άλλη ευθύνη που διαπιστώνεται με μεγάλη συχνότητα είναι το ανθρώπινο κεφάλαιο των εργαζομένων και γι' αυτό το λόγο γίνεται ξεχωριστή αναφορά, αντί να αποτελεί για παράδειγμα μέρος της επιχειρησιακής διάστασης. Η ευθύνη ως προς τους εργαζομένους ουσιαστικά αποτελεί μέρος της εσωτερικής διάστασης της ΕΚΕ που προσδιορίζει τη σχέση της εταιρείας με το ανθρώπινο κεφάλαιο. Η συχνότητα της κατηγορίας αυτής απαντά σε συχνότητα περίπου στο 62,2 % των συνεντευξιζόμενων. Η επιχειρηματολογία στη διάσταση αυτή της κοινωνικής ευθύνης χαρακτηρίζεται από μία γενική “ευαισθησία”. Αυτή εκτιμάται ότι βασίζεται σε ζητήματα που προέρχονται από την απορρύθμιση και κρίση στην αγορά εργασίας (π.χ. Ανεργία) αλλά και τη σημασία στη ποιότητα της παραγωγικής διαδικασίας. Η κρίση και η διασφάλιση της ποιότητας αποτελούν μεταβλητές που συνδέονται με τη σημασία του προσωπικού στην παραγωγή μέσα από απόψεις όπως “της συμμετοχικότητας στις αποφάσεις”, “το δέσιμο με τον οργανισμό”, “τις διαπροσωπικές τους σχέσεις” και “τη ποιότητα ζωής τους”. Το στοιχείο της ικανοποίησης του προσωπικού εκτιμάται ως βασικό στοιχείο της ευημερίας και βιωσιμότητας της επιχείρησης. Η στάση αυτή είναι εμφανής σε απόψεις όπως “ακόμα και με οικονομικούς όρους οι εργαζόμενοι είναι μεγαλύτερης αξίας από τα μηχανήματα και λόγω της εμπειρίας τους”. Η ορθολογική αυτή προσέγγιση στην αξία του ανθρώπινου δυναμικού συνδυάζεται και με άλλες εκφράσεις χαρακτηριστικές για μμε όπως “είμαστε μια οικογένεια” και “δημιουργούμε επιχειρηματική οικογένεια στη σχέση εταιρείας και εργαζομένου”. Αυτό το στοιχείο έχει σημασία γιατί ο εργαζόμενος παρουσιάζεται από ένα άλλο συνομιλητή και ως “αγαθό”. Σε άλλες απαντήσεις γίνεται αναφορά στη σημασία της μακροβιότητας στις εργασιακές συμβάσεις, στη ποιότητα του χώρου εργασίας ως προϋπόθεση για καλό κλίμα και συμμετοχή του εργαζομένου σε μια πιο οριζόντια διαχείριση, μέσα από φράσεις όπως “ακούμε ο ένας το άλλον, επικοινωνούμε”. Αυτό, τέλος, που έχει σημασία (γίνεται η αναφορά στην επόμενη ερώτηση) είναι η σημασία των προγραμμάτων εκπαίδευσης του προσωπικού και των ίσων ευκαιριών που θεωρείται βασικό συστατικό της ορθολογικής διαχείρισης των ανθρωπίνων πόρων. Η αναφορά, επίσης, σε σχόλια όπως η υπακοή της εργατικής νομοθεσίας είναι σημαντική αλλά δεν αποτελεί μέρος της κατηγορίας αυτής αλλά περισσότερο της νομικής. Η αναφορά, ωστόσο, από συνεντευξιζόμενο στον εσωτερικό κανόνα της επιχείρησης για μισθοδοσία πάνω από το βασικό μισθό αναδεικνύει για άλλη μία φορά τη διασύνδεση των κατηγοριών. Η επιλογή άλλων επιχειρήσεων για μισθοδοσία σε συνδυασμό με άλλες παροχές (π.χ.

Ασφαλιστικές) συνοψίζονται σε απαντήσεις όπως να “δίνεις ότι καλύτερο στον εργαζόμενο”. Η στάση αυτή διαπιστώνεται σε αρκετές απαντήσεις κλιμακωτά από παροχές με μισθολογικά κριτήρια, σε δώρα-κουπόνια, σε συμμετοχή σε εκδηλώσεις, σε επαγγελματική ασφάλεια, σε συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων. Αυτό που έχει ιδιαίτερη σημασία είναι η επίδραση του παράγοντα κρίση στη κατηγορία αυτή, η οποία ενδεχομένως να συνέβαλε και στην συχνή αναφορά της κατηγορίας. Οι αναφορές όπως “στόχος είναι αύξηση της ποιότητας ζωής των εργαζομένων” τους ως ζωτικό “στοιχείο της ομαλής λειτουργίας της επιχείρησης”, δεδομένης της οικονομικής κρίσης είναι χαρακτηριστικές. Η κρίση συνεπώς έχει τη σημασία της στη κατηγορία αυτή ειδικά όταν γίνεται λόγος για την επαγγελματική ανασφάλεια, την απορρύθμιση και τη σημασία αντιμετώπισης της σε απαντήσεις όπως “στόχος είναι η διατήρηση των θέσεων εργασίας, χωρίς περικοπές μισθών”, η “στήριξη τους οικονομικά και ηθικά όταν υπάρχει ανάγκη”.

Η πιο δημοφιλής, ωστόσο, διάσταση της κοινωνικής ευθύνης που διαπιστώνεται σε σημαντικό βαθμό από τους συνεντευξιζόμενου (περίπου 70%) είναι αυτή της ευθύνης ως προς το περιβάλλον. Αυτό φαίνεται να επεξηγείται από τις απαντήσεις με πολλούς τρόπους όπως το γεγονός ότι δραστηριοποιούνται σε ένα συγκεκριμένο χώρο επιχειρηματικής και βιομηχανικής δραστηριότητας, με συγκεκριμένα κριτήρια και βιολογικό καθαρισμό. Το γεγονός, επίσης, αυτό εξηγείται γιατί το δείγμα αποτελείται από εμπορικές, βιοτεχνικές και βιομηχανικές μονάδες που τηρούν συγκεκριμένες περιβαλλοντικές προδιαγραφές ήδη από το νόμο, παρά το γεγονός ότι διαπιστώνεται από συνομιλητές ότι η συγκεκριμένη περιοχή δεν χαρακτηρίζεται από μονάδες βαριάς βιομηχανίας και συνεπώς ρυπογόνες διαδικασίες μεγάλου μεγέθους. Αυτό, ωστόσο, που έχει σημασία στις απαντήσεις που σχετίζονται με τη διάσταση αυτή είναι η στάση απέναντι στο περιβάλλον είτε σε επίπεδο νομοθεσίας είτε σε επιπρόσθετες δράσεις (π.χ. περιβαλλοντική διαχείριση). Η αναφορά από συνομιλητές ότι γίνεται συστηματική ανακύκλωση των απορριμμάτων και της πρώτης ύλης με ίδια έξοδα, η ενοικίαση container για τη μεταφορά τους, η πίεση της αγοράς για περιβαλλοντικό μοντερνισμό, η μείωση των ρύπων και οι δράσεις εθελοντισμού (π.χ. δενδροφυτεύσεις) είναι χαρακτηριστικές της κατηγορίας αυτής.

Αυτό που έχει σημασία, ειδικότερα, στη διαχείριση των φυσικών πόρων και της ενέργειας είναι ότι μέσα από τη μέθοδο της παρατήρησης και των συνεντεύξεων

διαπιστώθηκε η χρήση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας με ανταποδοτικό όφελος στη ΔΕΗ σε οροφές των εργοστασίων τόσο στη περιοχή όσο σε θυγατρικές τους εκτός ΒΠΠΕ. Αυτό το στοιχείο αναδεικνύει και ένα άλλο σημείο που σχολιάζει ένας συνομιλητής που είναι η ακολουθία των περιβαλλοντικών κανόνων στο πλαίσιο της εσωτερικής επιχειρησιακής αλυσίδας. Αυτό δείχνει ότι για ένα σημαντικό μέρος των επιχειρήσεων του δείγματος το περιβάλλον αποτελεί πεδίο ευθύνης και δράσης που επηρεάζει θετικά τη θέση της εταιρείας στην αγορά (π.χ. φήμη, εφοδιαστική αλυσίδα, ποιότητα προϊόντος). Η χρήση, επίσης, και η αναφορά στην εμπειρία από πιστοποιήσεις περιβαλλοντικής διαχείρισης όπως το ISO 24000, το EMAS ή άλλα εργαλεία (π.χ. φίλτρα) αναδεικνύουν ότι για κάποιους η πιστοποίηση στη διαδικασία παραγωγής είναι χρήσιμη, αλλά κοστίζει. Η αναφορά στο υψηλό κόστος της διαδικασίας σε σχέση με την οικονομική κρίση, τις αδυναμίες των μμε και την ανάγκη για διακριτή σχέση κόστους οφέλους στη περιβαλλοντική ευθύνη αναδεικνύει τη πολυπλοκότητα του θέματος. Αυτό που έχει σημασία, ωστόσο, είναι ότι φαίνεται σε κάποια σημεία η περιβαλλοντική ευθύνη να σχετίζεται με το κλάδο επιχειρηματική δράσης κάποιες φορές, αφού για παράδειγμα σε αυτό των υπηρεσιών είναι πιο ήπιος με αναφορά περισσότερο στη χρήση ανακυκλώσιμης ύλης (π.χ. σακούλες) ή προώθηση περιβαλλοντικά υπεύθυνων προϊόντων, όπου διασυνδέεται πιο έμμεσα με το περιβαλλοντικό αποτύπωμα της εταιρείας. Η κατανόηση, λοιπόν, της σχέσης αυτής (δεδομένου ότι πρόκειται για μμε) έχει τη ποιοτική της σημασία δεδομένου του ότι διασυνδέεται από κάποιο συνομιλητή η ποιότητα του προϊόντος και η εξισορρόπηση του περιβαλλοντικό handicap με το ενεργειακό κόστος και το περιβαλλοντικό εκσυγχρονισμό των μηχανημάτων. Αυτό, τέλος, που αναφέρεται σε αρκετές περιπτώσεις είναι ο εθελοντισμός με αναφορά είτε σε πρότερες είτε σε μελλοντικές περιβαλλοντικές δράσεις (π.χ. δένδροφυτεύσεις) ανταποδοτικά στη κοινωνία για τις πιθανές αρνητικές επιπτώσεις της παραγωγικής τους διαδικασίας. Οι δράσεις αυτές χαρακτηρίζονται σε μικρής κλίμακας (π.χ. δέντροφύτευση) και σε μεγαλύτερης. Στις τελευταίες αναφέρονται πρωτοβουλίες συνομιλητών όπως η συγκομιδή λυμάτων και απορριμμάτων της περιοχής με στόχο τη φύλαξη και την ανακύκλωση, είτε την αιεφόρο αποκατάσταση περιοχών που εξαιτίας της χρήσης της πρώτης ύλης έπρεπε να αποκατασταθεί πέραν των νομικών υποχρεώσεων η περιοχή με δένδροφυτεύσεις, υποδομές (π.χ. φράγμα) και κοινωνική υπηρεσία (δωρεάν νερό για άρδευση σε τοπικούς καλλιεργητές).

Η ανάλυση και ερμηνεία των απαντήσεων στην ενότητα αυτή ολοκληρώνεται με την αναφορά στη διάσταση με τα διακριτικά “Κοινωνία-Ηθική”, όπου στα βασικά της χαρακτηριστικά αναδεικνύεται η σημασία που έχουν οι ατομικές αξίες, το ήθος και οι κοινωνικές νόρμες στην στάση των ερωτώμενων απέναντι στην ΕΚΕ. Από τους συνεντευξιαζόμενους, φαίνεται ότι η συγκεκριμένη διάσταση συσχετίζει την ΕΚΕ με την φιλανθρωπία σε συχνότητα απαντήσεων περίπου στο 58%. Ίσως το στοιχείο αυτό να μπορούσε να χαρακτηριστεί ως το μοναδικό άμεσο στοιχείο ΕΚΕ (explicit CSR) σε σχέση με τα παραπάνω που ενώ λαμβάνουν χώρα γίνονται με ένα έμμεσο τρόπο (implicit CSR) και αθόρυβα (silent CSR). Αυτό που διαπιστώνεται γενικά είναι η εθελοντική διάθεση για δράση είτε ανώνυμα είτε ως χορηγοί σε δράσεις πολιτιστικές και φιλανθρωπικές. Αυτό που διαπιστώνεται από τις εμπειρίες τους και φαίνεται στις απαντήσεις τους είναι ότι η επιλογή τους αυτή δεν είναι μία δράση που βασίζεται μονάχα στη σχέση κόστους-οφέλους (π.χ. Φήμη) αλλά και της κοινωνικής πίεσης που διαπιστώνεται λόγω της κρίσης. Η κοινωνική και οικονομική κρίση εκτιμάται από συνομιλητές ότι είναι “τόσο βαθιά ριζωμένη και τόσο μεγάλη” που διαπιστώνεται σε πολλά στάδια της επιχειρηματικής διεργασίας όπως στην επαφή με το πελάτη, τον εργαζόμενο, το συνεργάτη και το προμηθευτή.

Η φύση, επίσης, των επιχειρήσεων που είναι στο σύνολο τους τοπικές και μμε τις καθιστά πιο ευάλωτες στα χαρακτηριστικά αυτά, λόγω του στοιχείου της αμεσότητας ιδιοκτήτη-πελάτη-εργαζόμενου. Η στάση, συνεπώς, της διοίκησης για πολλούς φαίνεται να επηρεάζει τη σχέση αυτή αμφίδρομα από τα τεκταινόμενα. Στο σημείο αυτό εκτός από τις κλασσικές χορηγίες λαμβάνουν χώρα και αποσπασματικές δράσεις φιλανθρωπίας σε ανθρώπους που τους έχει πλήξει η κρίση ή ακόμα και δράσεις για τα αδέσποτα, όπως ενδεικτικά αναφέρονται. Η ανωνυμία μάλιστα που αναφέρεται από πολλούς γίνεται συνειδητά ως στάση ηθική που θα πρέπει να προφυλάξει αυτό που δέχεται τη προσφορά αλλά και γιατί θεωρείται ότι τέτοιες πρωτοβουλίες δεν είναι πεδίο διαφήμισης κλασσικού τύπου αλλά ανθρωπιστικές πρωτοβουλίες. Αυτές φαίνεται να σχετίζονται με τη προσωπική ηθική ενώ η ηθική ικανοποίηση σε συνδυασμό με την έμμεση φήμη που προκαλείται (word of mouth) είναι η επιβράβευση αφού η επιχείρηση δεν είναι αποκομμένη από τη τοπική κοινωνία. Η στάση μάλιστα κάποιων συνεντευξιαζόμενων ότι τα οφέλη από την επιχειρηματική διεργασία θα πρέπει να έχουν ένα ανταποδοτικό χαρακτήρα στη κοινωνία μέσα από τέτοιες δράσεις είναι γεγονός. Αυτό που διαπιστώνεται, όμως,

από κάποιους συνομιλητές και έχει τη σημασία του είναι ότι με τη κρίση θεσμοποιήθηκαν τέτοιες δράσεις συστηματικά από τη πλευρά του κράτους, της τοπικής αυτοδιοίκησης και της κοινωνίας των πολιτών. Η εμφάνιση και η καθιέρωση τέτοιων σημαντικών συνεργιών θα μπορούσαν να αποτελέσουν τη βάση για ένα πιο συστηματικό πλαίσιο συνεργιών ΕΚΕ δημόσιου-ιδιωτικού τομέα. Σε αυτές τις συνεργίες αρκετοί συνεντευξιαζόμενοι αναφέρουν κάποιες με στόχο να τις ενισχύσουν (π.χ. Κοινωνικό παντοπωλείο, κοινωνικά ιατρεία, κοινωνικά φαρμακεία, Ιδρύματα), οι οποίες φαίνεται να είναι αποτελεσματικές και λειτουργικές για τις ίδιες από άποψη οργάνωσης και διαχείρισης χρόνου. Η ύπαρξη αυτών των συνεργιών ουσιαστικά διασφαλίζει ένα περιβάλλον οργανωτικά καλύτερο, αφού καθιστά πιο στοχευμένη τη δράση και τη συμμετοχή όσων ενδιαφέρονται. Αυτό το στοιχείο έχει τη σημασία του γιατί όπως φαίνεται σε άλλο σημείο της έρευνας η έλλειψη χρόνου και οργανωτικών δεξιοτήτων διαπιστώνεται ως πρόβλημα. Οι συνεργίες αυτές εκτός της ηθικής διάστασης διαπιστώνεται ότι ενέχουν μια λανθάνουσα κοινωνική πίεση “στο να συμμετέχουν και άλλοι” και δημιουργεί πιέσεις “επειδή του καθιστά αναγνωρίσιμους ως υποστηρικτές” σε άλλους που είναι εκτός. Αυτό που γενικά διαπιστώνεται είναι ότι η κρίση έχει επηρεάσει σημαντικά στη συνειδητοποίηση πολλών του κοινωνικού τους ρόλου αλλά και του ύφους των δράσεων που κατά κύριο λόγο δεν έχει ένα στρατηγικό χαρακτήρα και χαρακτηρίζεται από πολλούς με τις λέξεις “ανωνυμία” και “αθόρυβα”. Αυτό που φαίνεται να προκύπτει από τις παραπάνω ερμηνείες είναι ότι το silent CSR δηλαδή “η σιωπηλή ΕΚΕ” είναι ένα βασικό χαρακτηριστικό των τρόπων με τον οποίο επιλέγουν να δράσουν. Αυτό δεν είναι ένα στοιχείο που χαρακτηρίζει μονάχα το δείγμα αυτών που έγινε η συνέντευξη αλλά που φαίνεται να ταυτίζεται με τα γενικά στοιχεία που αναδεικνύει η θεωρία για την ΕΚΕ στις μμε που έχει αναφερθεί σε άλλα σημεία της διατριβής, όπου κυρίαρχα είναι τα στοιχεία της ανωνυμίας, της έλλειψης συγκεκριμένου πλαισίου δράσης και των βασικών χαρακτηριστικών της στάσης έμμεσης ΕΚΕ (implicit CSR) (EC, 2011; Matten and Moon, 2008; Spence, 2007; Spence and Lozano, 2000; Spence and Perini, 2010).

Αυτό που έχει σημασία, επίσης, είναι ότι η επιλογή αυτή για ανωνυμία είναι μία στάση που βασίζεται σε ένα αξιακό πλαίσιο αυτό της ανώνυμης συνεισφοράς. Οι μεγαλύτερες σε μέγεθος επιχειρήσεις λόγω της σημαντικής κοινωνικοοικονομικής τους θέσης και αλληλεπίδρασης τους πολλές φορές με τις αγορές του εξωτερικού,

φαίνεται να είναι πιο εξοικειωμένες ως άκουσμα με την ΕΚΕ σε επίπεδο πρωτοβουλιών. Αυτό, ωστόσο, διαπιστώνεται σε κάποια σημεία ανεξάρτητα από το μέγεθος, από εκείνες κυρίως που έχουν εξαγωγικό χαρακτήρα, αφού αλληλεπιδρούν με συνεργάτες που είτε έχουν συντονισμένες δράσεις ΕΚΕ, σήματα ΕΚΕ και πρωτοβουλίες. Άρα ως παράγοντας επίδρασης εκτός από το μέγεθος στην άμεση διάσταση της ΕΚΕ φαίνεται ότι αποτελεί και η φύση της επιχειρηματικής διεργασίας ειδικά όταν είναι εξαγωγική και όχι προσανατολισμένη μονάχα στο εσωτερικό εμπόριο. Αυτό, ωστόσο, που είναι πολύ σημαντικό στοιχείο είναι ότι στο μεγαλύτερο βαθμό το περιβάλλον και οι εργαζόμενοι είναι ζωτικής σημασίας για το πως προσδιορίζουν τη κοινωνική τους ευθύνη. Το περιβάλλον λόγω της βιομηχανικής φύσης της περιοχής και του θεσμικού πλαισίου που διέπει τη δραστηριότητα σε τέτοιους χώρους, έχει εξέχουσα θέση είτε σε πρωτόλειο επίπεδο (νομοθεσία), είτε σε επίπεδο πρωτοβουλιών στη διαδικασία παραγωγής και κοινωνικών δράσεων.

Όσον αφορά τη μεταβλητή του ανθρώπινου δυναμικού φαίνεται να οφείλεται στο ότι η περιοχή και το ύφος της επιχειρηματικής δραστηριότητας απαιτεί καλά εκπαιδευμένο προσωπικό, με καλές συνθήκες εργασίας που θα πρέπει να είναι σε γενικές γραμμές ικανοποιημένο προκειμένου η επιχείρηση-βιομηχανία να παραμείνει ζωντανή και ανταγωνιστική. Η νομική ακολουθία χαρακτηρίζεται από πολλούς ως αυτονόητη για την επιχειρηματική διεργασία και γι' αυτό δεν λαμβάνει ίσως τη συχνότητα όπως άλλες διαστάσεις. Αυτό, όμως, που δημιουργεί ενδιαφέρον είναι ότι η κοινωνική ευθύνη συνδέεται στη συνείδηση πολλών με τη πεμπουσία της επιχειρηματικής διεργασίας που είναι η σχέση με το πελάτη, το προμηθευτή και τη ποιότητα του προϊόντος. Η κλασική οικονομική προσέγγιση για το σεβασμό των κανόνων της αγοράς σε επίπεδο τιμής, ποιότητας προϊόντος και καταναλωτή παρά του ότι είναι βασικά στοιχεία για μια οικονομία αναπτυγμένης χώρας αναφέρονται αρκετές φορές από τους συνομιλητές. Αυτό ίσως να οφείλεται και στη διαπιστωμένη δυσπιστία από πλευράς καταναλωτή και κοινωνίας τόσο για τη σχέση ποιότητας-τιμής στο τελικό προϊόν όσο και στις δράσεις έμμεσης ΕΚΕ που ενδεχομένως να χαρακτηρίζονται από καχυποψία. Τα παραπάνω στοιχεία έχουν τη σημασία τους γιατί διαπιστώνεται σε σημαντικό βαθμό μία υποβόσκουσα και σε λανθάνουσα μορφή ΕΚΕ, η οποία όμως αποτελεί σπουδαία “μαγιά”. Οι συνθήκες μπορεί να μην είναι οι ευνοϊκότερες λόγω της οικονομικής κρίσης και της άγνοιας για το ζήτημα, όμως διαπιστώνεται ότι η επικοινωνία των καλών silent CSR (Matten and Moon, 2008;

Spence, 2007; Spence and Lozano, 2000; Spence and Perini, 2010; Russo and Tencati, 2009) πρακτικών σε συνδυασμό με τις συνεργίες που αναφέρθηκαν δύναται να επηρεάσουν το επαναπροσδιορισμό της επιχειρηματικότητας στην Ελλάδα της κρίσης .

Στην **ερώτηση 4** (Γράφημα 4) αναφορικά με τις δράσεις που γνωρίζουν ή έχουν κάνει σε σχέση με την ΕΚΕ διαμορφώνεται ένα σημαντικό αντικείμενο ανάλυσης και κατανόησης μέσα από παραδείγματα και βιώματα από τους ίδιους. Πολλοί από τους ερωτώμενους είτε είχαν προσωπική εμπειρία είτε είχαν ακούσει για τέτοιες δράσεις ΕΚΕ, με αποτέλεσμα να απαντήσουν την ερώτηση αλλά και να εκδηλώσουν την έκκληξη τους για τη διασύνδεση των δράσεων αυτών με την ΕΚΕ. Το περιεχόμενο το ερωτήσεων βασίστηκε σε πεδία πολιτικής και δράσεις που διαπιστώνονται από τη βιβλιογραφία και τις Εκθέσεις ΕΚΕ (EC, 2011;2007; Spence, 2007; Spence and Lozano, 2000; Spence and Perini, 2010; Russo and Tencati, 2009; Perini et al, 2007; Murillo and Lozano, 2006; Nielsen and Thomsen, 2009).

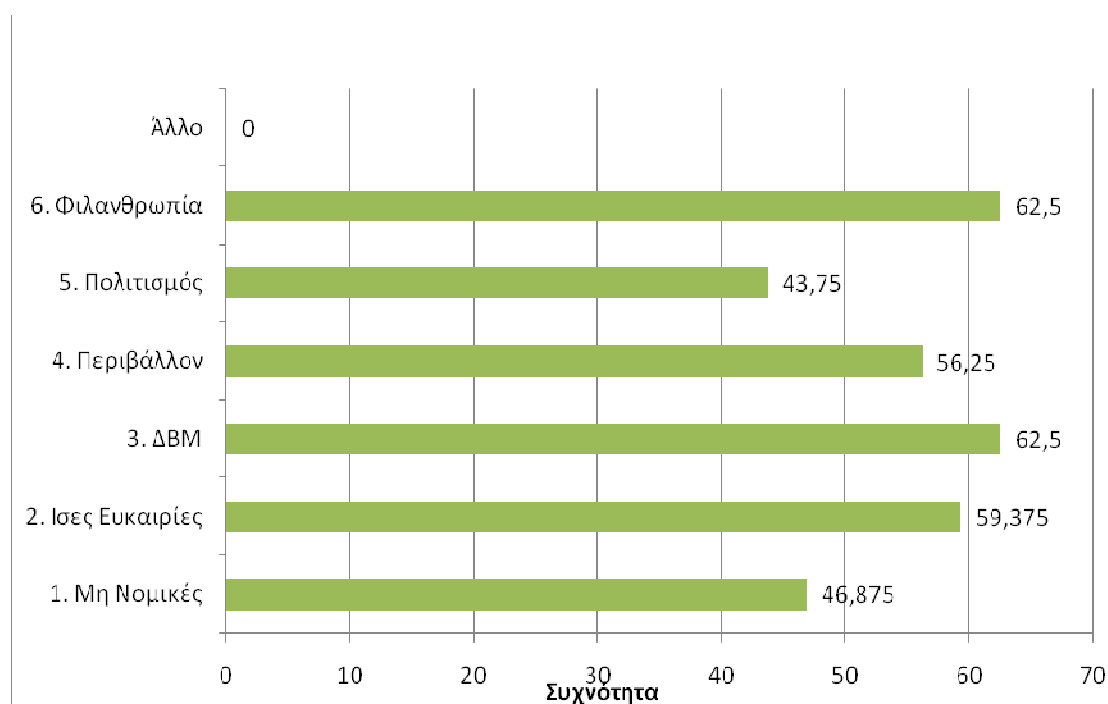
Συγκεκριμένα, οι επιλογές αφορούσαν πρωτοβουλίες όπως **(1)** *“Πέραν των νομικών υποχρεώσεων σε παροχές προς του εργαζομένους (π.χ. υγειονομική περίθαλψη, ασφάλεια ζωής, άτοκα δάνεια κτλ), (2)* *“Ίσες επαγγελματικές ευκαιρίες (π.χ. μετανάστες, γυναίκες)”, (3)* *‘Εκπαιδευτικά προγράμματα και Διαβίου μάθηση σε εργαζομένους”, (4)* *“Περιβαλλοντικές δράσεις” , (5)* *“Πολιτιστικές δράσεις, (6)* *“Φιλανθρωπίες” και την επιλογή “Άλλο”.*

Όσον αφορά τη πρώτη επιλογή **(1)** η συχνότητα των απαντήσεων είναι σημαντική και περίπου το **46,8%** των ερωτώμενων γνώριζε και σε πολλές περιπτώσεις είχε εφαρμόσει κάποιες από αυτές τις πρωτοβουλίες. Στα ποιοτικά στοιχεία της ερώτησης αυτής έχει σημασία η αναφορά από πολλούς ότι κυρίως πριν από τη κρίση είχαν αναπτύξει ένα καθολικό πρόγραμμα υγειονομικής και ασφαλιστικής υπηρεσίας για τους εργαζομένους τους παράλληλα με τη δημόσια. Η οικονομική κρίση σε πολλές περιπτώσεις το περιόρισε ή το σταμάτησε, ενώ η υψηλή αυτή δημοφιλία εξηγείται στο ότι ανέπτυξαν όλα τα μέρη του δείγματος τέτοιες πρωτοβουλίες είναι σημαντικό το ότι γνωρίζουν τη πρωτοβουλία αυτή στην επιχειρηματική κοινότητα, χωρίς όμως να την συνδέουν πάντοτε με μία πρωτοβουλία ΕΚΕ ή της εσωτερικής της διάστασης. Αυτοί, ωστόσο, που την είχαν εφαρμόσει έχει σημασία ότι τονίζουν τη σπουδαιότητα

στη σχέση εταιρείας εργαζομένου αλλά και το αρνητικό επακόλουθο στη κατάργησή της.

Όσον αφορά τη δεύτερη επιλογή **(2)** αυτή αναφέρεται ουσιαστικά στο εάν γνωρίζουν το πεδίο αυτό στα πλαίσια της ΕΚΕ εάν έχουν μία συγκεκριμένη πολιτική ίσων ευκαιριών ή κάποιο αξιακό πλαίσιο για ίσες επαγγελματικές ευκαιρίες σε γυναίκες, μετανάστες, άτομα με κινητικά προβλήματα. Το **59%** περίπου των ερωτώμενων απάντησε ότι γνωρίζει τέτοιου είδους στρατηγικές και εφαρμόζει τέτοιες πρωτοβουλίες σε εσωτερικό επίπεδο της επιχείρησης. Αυτό, ωστόσο, που έχει σημασία στα ποιοτικά στοιχεία της έρευνας αυτής είναι ότι τόσο αυτοί που απάντησαν όσο και εκείνοι που δεν το επέλεξαν είναι ότι το θεωρούν δεδομένο για την επιχειρηματική διεργασία, αφού ορίζεται ήδη από την εργατική νομοθεσία. Η υπακοή, λοιπόν, στην εργατική νομοθεσία η οποία αποτελεί ούτως ή άλλως κανόνα για πολλούς και δεν τη καθιστά δράση ΕΚΕ αλλά υποχρέωση. Οι άλλοι που την απάντησαν έχουν πανομοιότυπες απόψεις αλλά το απάντησαν γιατί είχαν υπόψη τους ζητήματα που προκύπτουν από την εμπειρία τους σε συναλλαγές με το εξωτερικό, με το πολυεθνικό περιβάλλον εργασίας και την αναπτυσσόμενη ξеноφοβία της ελληνικής κοινωνίας.

Γράφημα 4



Η δράση που είχε τη μεγαλύτερη συχνότητα απαντήσεων είναι τα “Εκπαιδευτικά προγράμματα και Δια Βίου μάθηση σε εργαζομένους” **(3)** με συχνότητα απαντήσεων περίπου στο **62,5%**. Η συχνότητα της απάντησης αυτή έχει τη σημασία της γιατί τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα ο θεσμός της Δια Βίου Μάθησης τόσο σε ανέργους όσο και στους εργαζομένους είναι γνωστός και δημοφιλής. Η αναφορά σε συγκεκριμένα προγράμματα μάλιστα, όπως τα ΛΑΕΚ ή του τοπικού Επιμελητηρίου, αναδεικνύει τη σημασία της επικοινωνίας τους στο δείγμα των συνεντευξιαζόμενων. Τα ποιοτικά στοιχεία της ερώτησης αυτής αναδεικνύουν κάποια ζητήματα ουσιαστικά, αφού αυτοί που τα γνωρίζουν ή τα εφάρμοσαν στην επιχείρησή τους είχαν ένα προσωπικό βίωμα ως προς το προσωπικό. Οι φράσεις “βελτίωση των δεξιοτήτων τους”, “αυτοπεποίθηση”, “καλή επαφή με το πελάτη, “δέσιμο” με την επιχείρηση και μεταξύ τους” είναι χαρακτηριστικές. Από κάποιους άλλους συνομιλητές, ωστόσο, εκτός από τα θετικά ανέφεραν και την απροθυμία από πλευράς εργαζομένων, κάτι που αναδεικνύει ότι τα προβλήματα ενδεχομένως να μην παρουσιάζονται πάντα από πλευράς εργοδοσίας αλλά και εργαζομένου. Από μέρους των εργαζομένων επεξηγείται είτε λόγω της έλλειψης χρόνου, κινήτρων και θεματικής ενότητας του προγράμματος, είτε λόγω του γενικότερου αρνητικού κλίματος. Αυτό που έχει σημασία είναι ότι αποτελεί ένα εργαλείο που ενέχει χαρακτηριστικά ΕΚΕ, έχει μία σημαντική δημοφιλία και έχει εφαρμοστεί από αρκετούς που σημαίνει ότι έχουν γνώση των χαρακτηριστικών του. Αυτό που έχει σημασία, επίσης, είναι ότι κάποιες επιχειρήσεις εκτός από τα προγράμματα που αναφέρθηκαν έχουν αναπτύξει οι ίδιες εσωτερικούς σεμιναριακούς κύκλους στο προσωπικό τους ή τους συνεργάτες τους πάνω σε ζητήματα διαχείρισης, καινοτομίας, προϊόντων ενώ άλλοι είναι ανοιχτοί σε προτάσεις εκπαίδευσης από το προσωπικό τους στο βαθμό που είναι εφικτό.

Οι περιβαλλοντικές δράσεις **(4)** είναι, επίσης, αρκετά δημοφιλείς με συχνότητα απαντήσεων **56,25%** κάτι που έχει αναπτυχθεί και σε άλλα σημεία της ενότητας αυτής. Οι απαντήσεις σε αυτή τη κατηγορία αναδεικνύουν τη γνώση γενικά των δραστηριοτήτων για το περιβάλλον από τον ιδιωτικό τομέα όπως δεντροφυτεύσεις σε καμένες περιοχές, καθαριότητα παραλιών και λοιπών περιβαλλοντικών δραστηριοτήτων (π.χ. πανίδα). Όσον αφορά τις περιβαλλοντικές δράσεις που

αναφέρουν εκτός από το να γνωρίζουν γενικά κάποιιοι έχουν εφαρμόσει και είχαν την εμπειρία. Αυτές θα μπορούσαν να διαχωριστούν σε δύο επίπεδα. Αυτές που απαντούν εσωτερικά στην επιχείρηση και έχει να κάνει με τη διαδικασία παραγωγής, τη μείωση των ρύπων, την ανακύκλωση και την εξοικονόμηση ενέργειας είτε μέσα από τον εκσυγχρονισμό των μονάδων τους, είτε με την χρήση του νερού της βροχής, είτε με τη χρήση ΑΠΕ, είτε με τη χρήση πιστοποιήσεων και ακολουθία των κανονισμών. Σε αυτές που ορίζονται εξωτερικά της επιχείρησης έχει σημασία η αναφορά σε δράσεις όπως αποκατάσταση περιοχών με δεντροφυτεύσεις, καλύτερη διαχείριση δημοσίων υδάτινων πόρων, συλλογή σκουπιδιών και ανακύκλωση.

Οι πολιτιστικές δράσεις (5) ήταν γνωστές σε σημαντικό, επίσης, βαθμό 43,7% και αναφέρονται κυρίως ως χορηγίες σε πολιτιστικούς συλλόγους (χρηματικά και υλικά) αλλά και ως χορηγίες σε αθλητικά σωματεία με στόχο την ενίσχυση τους. Η επιλογή, τέλος, της “Φιλανθρωπίας” (6) απαντά σε ένα σημαντικό ποσοστό 62,5% των ερωτώμενων, αφού είτε στη κρίση είτε πριν αυτή πολλοί γνώριζαν και επίσης πολλοί συμμετείχαν και συμμετέχουν με ένα αθόρυβο τρόπο, όπως αναφέρθηκε ήδη παραπάνω. Οι δραστηριότητες που κυρίως αναφέρονται στα ποιοτικά στοιχεία της ερώτησης αυτής είναι πανομοιότυπες με εκείνες στην ερώτηση 3 δηλαδή την ενίσχυση συνεργιών αλλά και τη παροχή βοήθειας (π.χ. χρηματικά και υλικά) όπου διαπιστώνεται ανάγκη.

Στην ερώτηση 5 του ερωτηματολογίου, η οποία ήταν ανοικτού τύπου και συνδυάζει σημαντικά ποιοτικά δεδομένα με την παραπάνω ερώτηση είναι: “Εάν έχετε αναπτύξει κάποιες από τις παραπάνω δράσεις, θα μπορούσατε να αναφέρετε τρεις μεγάλες δυσκολίες που είχατε κατά την εφαρμογή;”. Όσον αφορά τα ποιοτικά στοιχεία των απαντήσεων στην ερώτηση αυτή κατηγοριοποιήθηκαν προκειμένου να γίνει πιο χρηστική η παρουσίαση και η ανάλυση τους. Συγκεκριμένα, αναπτύχθηκαν οι εξής κατηγορίες: “Κράτος-Δυσλειτουργία”, “Κόστος”, “Κλίμα-Νοοτροπία”, “Ελλειψη χρόνου-τεχνογνωσία”, “Δεν υπάρχουν ουσιαστικά προβλήματα”, “Άλλο”, Δ/Α (16%).

Όσον αφορά τη κατηγορία “Κράτος-Δυσλειτουργία” αυτή έχει πολυσύνθετο περιεχόμενο και αφορά το ρόλο του κράτους στις πρωτοβουλίες αυτές, όπου με συχνότητα απαντήσεων στο 35% διαπιστώνονται ως αρνητική. Οι απόψεις αυτές είτε έχουν γενικά χαρακτηριστικά που αφορούν την αδυναμία αντιμετώπισης της κρίσης, είτε το πλαίσιο επιχειρηματικότητας και την αδυναμία συνέχισης ή ανάπτυξης

τέτοιων δράσεων. Σε άλλο ύφος απαντήσεων αναδεικνύεται η ευθύνη του κράτους ως προς την ανάγκη της απλούστευσης των διαδικασιών στις δράσεις για την ΕΚΕ, την προώθηση και ενημέρωση τους για τέτοιες δράσεις με την αξιοποίηση καλών πρακτικών από την ΕΕ και την Ελλάδα. Ο ρόλος του κράτους αντιλαμβάνεται καθολικά ως κομβικός μέσα από το πρίσμα της αντιμετώπισης της γραφειοκρατίας και της διοικητικής δυσλειτουργίας. Αυτή συγκεκριμενοποιείται με βάση τις επιλογές της ερώτησης 4 είτε στο τρόπο λειτουργίας κάποιων προγραμμάτων Δια Βίου Μάθησης, είτε στις ιδιωτικές ασφάλειες, είτε στη διαδικασία των πιστοποιήσεων για τη περιβαλλοντική διαχείριση. Η άρνηση βοήθειας από πλευράς του κράτους είτε με δόλο είτε χωρίς, η μη ενημέρωση και η αντιμετώπιση της γραφειοκρατίας είναι ζητήματα που εμφανίζονται ως τα κυρίαρχα σχόλια για τη κατηγορία της απάντησης αυτής. Έχει σημασία να αναφερθεί ότι σε άλλα σημεία ο ρόλος τους κράτους από κάποιους συνομιλητές συνδυάζεται με ένα πιο ενεργητικό ρόλο όπως στην ενίσχυση πρωτοβουλιών από τον ιδιωτικό τομέα όταν υπάρχουν, ή μέσα από τη διασφάλιση της ανταγωνιστικότητας όσων κάνουν τέτοιες δράσεις με τη καταπολέμηση του αθέμιτου ανταγωνισμού, της φοροδιαφυγής και της αποδόμησης των κανόνων της αγοράς.

Η δεύτερη κατηγορία απαντήσεων που αφορά το κόστος των δράσεων ΕΚΕ ενώ θα περίμενε κανείς λόγω της κρίσης να είναι στη πρώτη θέση βρίσκεται αμέσως μετά με υψηλό, επίσης, δείκτη (περίπου 24%). Το οικονομικό κόστος, ειδικά για τις μμε, αποτελεί τόσο σε επίπεδο βιβλιογραφίας όσο και από το υλικό των συνεντεύξεων ένα από τα μεγάλα προβλήματα. Οι αναφορές σε λέξεις όπως “επιβίωση”, “ασφυξία”, “κυνήγι στόχων” αλλά και ότι η ΕΚΕ σε πολλούς ακούγεται ως “πολυτέλεια” είναι χαρακτηριστικά παραδείγματα απόψεων για τη κατηγορία αυτή των απαντήσεων. Το κόστος, ωστόσο, εκτός από οικονομικό είναι και αποτρεπτικό για κάποιους που θα ήθελαν να αναπτύξουν παρόμοιες δράσεις, ή να τις συνεχίσουν. Η αναφορά στη περικοπή των ιδιωτικών ασφαλειών ή ο περιορισμός τους σε μέρος εργαζομένων της επιχείρησης είναι χαρακτηριστικά παραδείγματα που συνδέονται με το κόστος. Ακόμα μία κατηγορία που συνδέεται με τη διαπίστωση της έλλειψης πόρων για τέτοιες δράσεις είναι και η διαπίστωση της “Έλλειψης χρόνου και τεχνογνωσίας”. Η κατηγορία αυτή των απαντήσεων εμφανίζει μία συχνότητα περίπου στο 23% των ερωτώμενων με πανομοιότυπες απαντήσεις εκείνης του οικονομικού κόστους. Η ουσιαστική διαφορά στη κατηγορία αυτή είναι ότι η ΕΚΕ στο περιβάλλον της κρίσης

εκτός από οικονομικό κόστος σε συγκεκριμένες δράσεις απαιτεί χρόνο και δεξιότητες οργάνωσης που δεν είναι πάντοτε διαθέσιμες και είναι το ίδιο σημαντικές με το οικονομικό κόστος. Το κυνήγι της καθημερινής επιβίωσης δεν επιτρέπει πολλές φορές την οργάνωση τέτοιων δράσεων με σωστό τρόπο, αφού απαιτούνται κατάλληλες δεξιότητες, όπως αναφέρει κάποιος συνομιλητής. Οι δράσεις και συνεργίες με τους ΟΤΑ ή με Ιδρύματα, όπως στα κοινωνικά παντοπωλεία για παράδειγμα, έχουν τη σημασία τους (π.χ. οργάνωση δράσης) για πολλούς αφού ο παράγοντας αυτός έως ένα βαθμό αντιμετωπίζεται με αποτέλεσμα να συμμετέχουν όλο και περισσότεροι. Το στοιχείο αυτό για τις συνεργίες που αναφέρονται ξανά έχει τη σημασία του, αφού τελικά εάν κάποιος θέλει πραγματικά να βοηθήσει η συμμετοχή είναι το μόνο που χρειάζεται, αφού η οργάνωση, ο χρόνος και η πρωτοβουλία έχει αναπτυχθεί από κάποιον τρίτο που είναι για παράδειγμα οι ΟΤΑ ή ΜΚΟ.

Ακόμη μία μεταβλητή που προκύπτει από τις απαντήσεις κατά τη διάρκεια της συνέντευξης έχει να κάνει με τη περιρρέουσα ατμόσφαιρα, η οποία κατηγοριοποιείται ως “Κλίμα-Νοοτροπία”. Η συχνότητα απαντήσεων στη κατηγορία αυτή κυμαίνεται περίπου στο 19% και ουσιαστικά εμπεριέχει τις διαπιστώσεις που προκύπτουν συνδυαστικά από τις προηγούμενες κατηγορίες αλλά και τη κατάσταση της αγοράς και κοινωνίας. Η φράση όπως το “κακό κλίμα” σε επίπεδο επιχειρηματιών, πελατών, εργαζομένων και κοινωνίας είναι μια μεταβλητή που μπορεί να μη προσδιορίζεται πάντα με τη σαφήνεια όπως αυτή του “κόστους” που είναι πάντοτε μετρήσιμο. Όμως αυτό που η κατηγορία του κλίματος αναδεικνύει είναι η έλλειψη μιας νοοτροπίας ανατρεπτικής του κακού κλίματος που είναι κυρίαρχο και αποτελεί τροχοπέδη για την ανάληψη τέτοιων πρωτοβουλιών. Η αναφορά στην “καχυποψία” για τις δράσεις αυτές από μέρους της αγοράς και της κοινωνίας δεν συμβάλουν στην αντιμετώπιση του κακού κλίματος, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει ότι δεν είναι και δικαιολογημένες (π.χ. αθέμιτος ανταγωνισμός). Στην Ελλάδα η καχυποψία για τον ιδιωτικό τομέα είτε δικαιολογημένα είτε αδικαιολόγητα δεν θα μπορούσε να μην επηρεάσει και τη στάση κάποιων για τις δράσεις ΕΚΕ. Ένα άλλο σημείο της κατηγορίας αυτής είναι η διαπίστωση από κάποιους συνομιλητές ότι δεν υπάρχει η κουλτούρα εθελοντισμού, ενώ υπάρχει άγνοια για το περιβάλλον και η περιορισμένη κάποιες φορές διάθεση για Δια Βίου Μάθηση, με αποτέλεσμα οι πρωτοβουλίες αυτές πολλές φορές να αντιμετωπίζουν και το ζήτημα της συμμετοχικότητας, Αυτό για κάποιους ίσως

αλλάξει με τη κρίση, είτε για λόγους επαναπροσδιορισμού της έννοιας επιχειρηματικότητα, είτε γιατί διαπιστώνεται η ανάγκη από κάποιους συνομιλητές για “καθαρό μυαλό” ή για “καλύτερη επικοινωνία” των δράσεων αυτών μέσα από ειλικρινή στάση στα κρίσιμα κοινωνικά-περιβαλλοντικά ζητήματα.

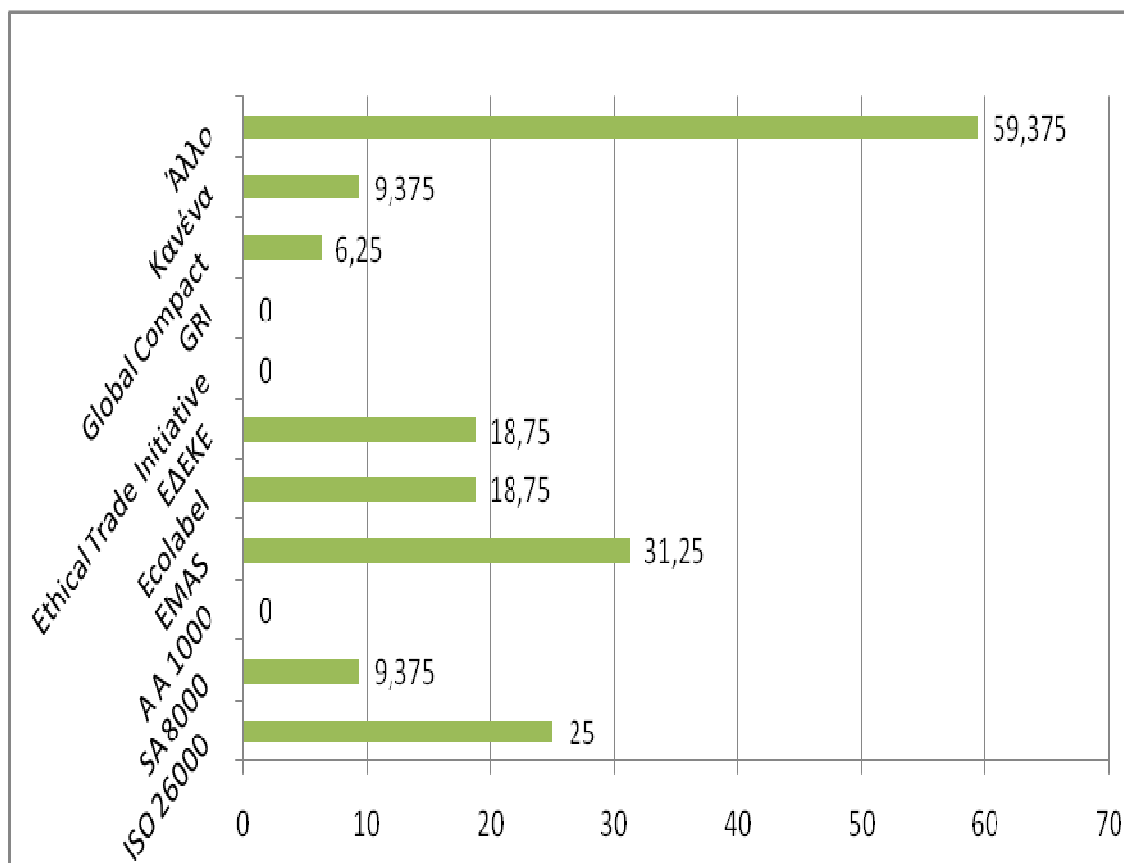
Αυτό, ωστόσο, που έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον στην ερώτηση αυτή είναι ότι διαπιστώνεται μία κατηγορία απαντήσεων που ονομάζεται “Δεν υπάρχουν ιδιαίτερα προβλήματα”, σε συνάρτηση πάντοτε με τη κλίμακα των δράσεων (16%). Το εάν υπάρχει δυσκολία ή όχι είναι πάντοτε σχετικό σε σχέση με τη δράση, αφού είναι κατανοητό ότι μία απλή φιλανθρωπία δεν έχει καμία σχέση σε δυσκολία με την υιοθέτηση του Global Compact, το περιβαλλοντικό μοντερνισμό και τις κοινωνικά υπεύθυνα επενδύσεις. Η απάντηση, λοιπόν, αυτή κατηγοριοποιήθηκε όχι για να δείξει με απλοϊκό τρόπο ότι γενικά η ΕΚΕ δεν έχει δυσκολίες για κάποιους, αλλά για να αναδείξει κάποιες χρήσιμες διαπιστώσεις στο ότι εάν κάποιος επιχειρεί δράσεις έστω και μικρής κλίμακας είναι θέμα προσωπικής στάσης και ρίσκου.

Οι απαντήσεις στη κατηγορία αυτή ότι “δεν υπάρχουν γενικές δυσκολίες”, σε συνάρτηση με την έκταση των δραστηριοτήτων, είναι χαρακτηριστικές. Οι απαντήσεις που εντάσσονται στη κατηγορία αυτή επιπρόσθετα αναφέρουν ότι κάποιες φορές ο εθελοντισμός σε δράσεις μικρής κλίμακας κυρίως είναι πιο εφικτός ειδικά για μμε, αφού δεν απαιτεί κόστος και θέτει και ένα αξιακό ζήτημα αυτό της κοινωνικής προσφοράς. Κάποιοι άλλοι τόνισαν ότι οι θετικές επιπτώσεις στην επιχείρηση είναι το αίσθημα “ηθικής ικανοποίησης” που θα μπορούσε να διαπιστωθεί και να επηρεάσει τους εργαζομένους και τους πελάτες. Υπήρχαν, ωστόσο, και άλλοι συνεντευξιαζόμενοι που αναφέρθηκαν γενικά στο ότι “εάν θέλεις μπορείς” ή “ότι δεν υπάρχουν πάντοτε δυσκολίες” και που δεν εντάχθηκαν στη κατηγορία αυτή, γιατί στη συνέχεια ανέφεραν κάποιες άλλες δυσκολίες. Συνοψίζοντας, έχει σημασία η αναφορά στη κατηγορία “Άλλο” (6%), η οποία δεν μπορούσε να κατηγοριοποιηθεί, αφού οι συνομιλητές παράλληλα ίσως με τα παραπάνω ανέφεραν κάτι ιδιαίτερο. Η δυσκολία για παράδειγμα ιεράρχησης των αναγκών που προκύπτουν στη κοινωνία και η ανταπόκριση πάντοτε στα αιτήματα είναι μία δυσκολία που αναφέρθηκε με κινδύνους για τη φήμη της επιχείρησης. Αυτό γιατί δεν μπορεί να έχει πάντοτε γνώση των προβλημάτων γύρω της αλλά και γιατί δεν γίνεται να ικανοποιούνται όλα τα αιτήματα λόγω κόστους. Ακόμα μία αναφορά στέκεται στην ανάγκη συντονισμένης

ενημέρωσης προκειμένου να γνωστοποιηθεί τι είναι ΕΚΕ και να διακριθούν οι δράσεις όχι μόνο από το κράτος αλλά και γενικότερα από τις επιχειρήσεις (κυρίως μεγαλύτερες) και τους συλλογικούς φορείς.

Οι ερωτήσεις (6, 7, 8) αναφορικά με τα σήματα ή τις πρωτοβουλίες για την ΕΚΕ, την ανάγκη για ενημέρωση και τη καταλληλότητα αναφορικά με το είδος της επιχείρησης θα παρουσιαστούν μαζί, αφού αποτέλεσε ένα ενδιαφέρον πεδίο συζήτησης, που συνδυάζει εκτός από ποσοτικά και ποιοτικά κριτήρια. Όσον αφορά τα σήματα και τις πρωτοβουλίες (Γράφημα 5) για την ΕΚΕ συγκεκριμένα, έτσι όπως παρουσιάζονται στη βιβλιογραφία και τους διεθνείς οργανισμούς η επιλογή “Κανένα” χωρίς παράλληλη αναφορά σε άλλη επιλογή απαντά **στο 9,3%** των ερωτώμενων. Ωστόσο, η επιλογή “Άλλο” που είχε τη μεγαλύτερη συχνότητα απάντησης (**59,37%**) γινόταν συνδυαστικά, αφού ο ερωτώμενος μπορούσε να αναφέρει σήματα-πρωτοβουλίες ΕΚΕ εάν γνώριζε, χωρίς απαραίτητα να τα έχει παράλληλα με εκείνα που ανέφερε ως σήμα ποιότητας για την επιχείρηση του.

Γράφημα 5



Το ποσοστό αυτό των ερωτώμενων που επέλεξε την επιλογή “Άλλο” αναδεικνύει δυο σημεία, αφενός την έλλειψη ενημέρωσης για την ΕΚΕ και τις πιστοποιημένες δράσεις και αφετέρου ότι στο μεγαλύτερο τους μέρος το σήμα ποιότητας για άλλα πεδία αποτελεί μέρος της επιχειρηματικής διαδικασίας και κουλτούρας αρκετών. Αυτό αποτελεί την υποδομή ή καλύτερα τη μαγιά, αφού λόγω του μεταποιητικού κλάδου τηρούνται από πολλούς συγκεκριμένες προδιαγραφές με δημοφιλέστερες την ISO 9001 για τη ποιότητα, το HACCP-ISO 22000 για την ασφάλεια των τροφίμων και το ISO 24000 για τη φιλική προς το περιβάλλον διαδικασία παραγωγής.

Το πλήθος των ερωτώμενων, συνεπώς, χαρακτηρίζεται από μία εξοικείωση με τα σήματα ποιότητας και τη σημασία τους στην ανταγωνιστικότητα και τη ποιότητα του προϊόντος. Αυτό που προκαλούσε εντύπωση και θαυμασμό από αρκετούς ερωτώμενους είναι ότι υπάρχουν δράσεις ΕΚΕ πιστοποιημένες και πρωτοβουλίες με οργανωμένο και στρατηγικό τρόπο για τις επιχειρήσεις. Κατά τη διάρκεια μάλιστα της συνέντευξης με κάποιους συνομιλητές διαπιστώθηκε ότι σήματα όπως το Global Compact ή το Social Accountability 8000 τους είχαν ζητηθεί από νέες αγορές που στόχευαν οι ίδιοι σε εξαγωγές. Αυτό το επιζητούσαν για τις επιχειρήσεις τους είτε γιατί η φύση της εταιρείας ήταν πολυεθνική είτε γιατί η εξαγωγή αποτέλεσε λύση στη κρίση που προκύπτει στην ελληνική αγορά.

Σε άλλη περίπτωση διαπιστώθηκε μέσα από τη συζήτηση ότι η πιστοποίηση θα μπορούσε να γίνει με βάση τα πρότυπα της ΕΚΕ και να μετρηθεί με εργαλεία όπως το GRI. Η έλλειψη γνώσης ή το υψηλό κόστος σε άλλη περίπτωση δεν το επέτρεψε να γίνει η επιθυμία πράξη. Η θετική έκπληξη πάντως σε πολλούς συνεντευξιαζόμενους αποτυπώνεται στη δυνατότητα δράση, το εφικτό του εγχειρήματος και της σημασίας της πιθανής ανταγωνιστικότητας σε αγορές του εξωτερικού (π.χ. Ηνωμένο Βασίλειο, Ολλανδία, Σκανδιναβία). Τα παραπάνω στοιχεία δείχνουν ότι ενδεχομένως ο δρόμος από την implicit στην explicit CSR δεν είναι μακρύς ακόμα και στην Ελλάδα της κρίσης (EC, 2011; 2007).

Όσον αφορά τη δημοφιλία των σημάτων το πιο γνωστό ήταν το **EMAS (31,25%)** και ίσως δικαιολογημένα αφού έχει να κάνει με περιβαλλοντική διαχείριση και για το οποίο κάποιοι συνεντευξιαζόμενοι εκτός του ότι το γνώριζαν για το υψηλό γι’ αυτούς

κόστος, το είχαν χρησιμοποιήσει. Το **ISO 26000** για την ΕΚΕ (**25%**) ήταν γνωστό μεν ως σήμα, επειδή πολλοί χρησιμοποιούσαν ήδη άλλα σήματα ISO, αλλά δεν κατανοούσαν το περιεχόμενο και την ανταποδοτικότητα του. Αυτό, ίσως, να οφείλεται και στην ασυμβατότητα των εργαλείων ΕΚΕ ειδικά για μμε κάτι που αναδεικνύει η Spence (2007) αλλά και σειρά άλλων μελετητών στο κεφάλαιο 3 της διατριβής (Spence and Lozano, 2000; Spence and Perini, 2010; Russo and Tencati, 2009; Perini et al, 2007; Murillo and Lozano, 2006; Nielsen and Thomsen, 2009; Moore et al, 2009). Το **18,75%** των ερωτώμενων γνώριζε το **Ecolabel** και το **Ελληνικό Δίκτυο Εταιρικής Κοινωνικής Ευθύνης**, ενώ το **9,4%** το **SA 8000** και το **6,25%** το **GlobalCompact**.

Συνοψίζοντας κάποια ακόμα σχόλια που προέκυψαν από τη διαδικασία της συνέντευξης έχουν ενδιαφέρον αφού στο μεγαλύτερο τους μέρος η ανάγκη για ενημέρωση είναι καθολική και συνοψίζεται σε φράσεις όπως “θα έπρεπε να γνωρίζω και θα έπρεπε να γίνει ενημέρωση”. Η ανάγκη αυτή για ενημέρωση έχει επηρεαστεί αρνητικά από τη κρίση αφού η ενημέρωση από το κράτος, που αναφέρεται συχνά, ή τους συλλογικούς φορείς θα έπρεπε να είναι πιο εύστοχη σε ζητήματα ΕΚΕ ειδικά στο πιο πρακτικό θέμα της ανταγωνιστικότητας που συνοψίζεται σε φράσεις όπως “σε ποιες χώρες έχουν ανταγωνιστική αξία τέτοια σήματα και πρωτοβουλίες”. Η σχέση, συνεπώς, κόστους οφέλους είναι βασικό στοιχείο προκειμένου να γίνει ορθότερα η επικοινωνία τους και να γίνει ορατή η ανταποδοτικότητά τους. Αυτό, επίσης, που υπογραμμίζεται στον αντίποδα της ενημέρωσης πολλές φορές δεν είναι τόσο η απουσία της, όσο το πιθανό κόστος που κρύβεται από πίσω, ειδικά για τις εξαγωγικές εταιρείες που η σχέση (Financial Performance-CSR) ενδεχομένως να εξελιχθεί θετική σε σχέση με εκείνες της εσωτερικής αγοράς (Wood, 2010; Grayson and Hodges, 2004; Enderle, 2004; Elkington, 2004).

Ολοκληρώνοντας την ενότητα αυτή της συνέντευξης και του ερωτηματολογίου για την ΕΚΕ, γίνεται αναφορά στην ερώτηση “*Ποιά πιστεύετε ότι μπορεί να είναι τα οφέλη από δράσεις ΕΚΕ για τις επιχειρήσεις;*” (Γράφημα 6). Οι επιλογές και η αφορμή για ανάπτυξη της στάσης του συνομιλητή είναι η (1) “**καλή φήμη στην τοπική κοινωνία και αγορά**”, (2) “**η πιθανή αύξηση των πωλήσεων μέσα από την υπεύθυνη επιχειρηματικότητα**”, (3) “**καλό εργασιακό κλίμα εντός της**

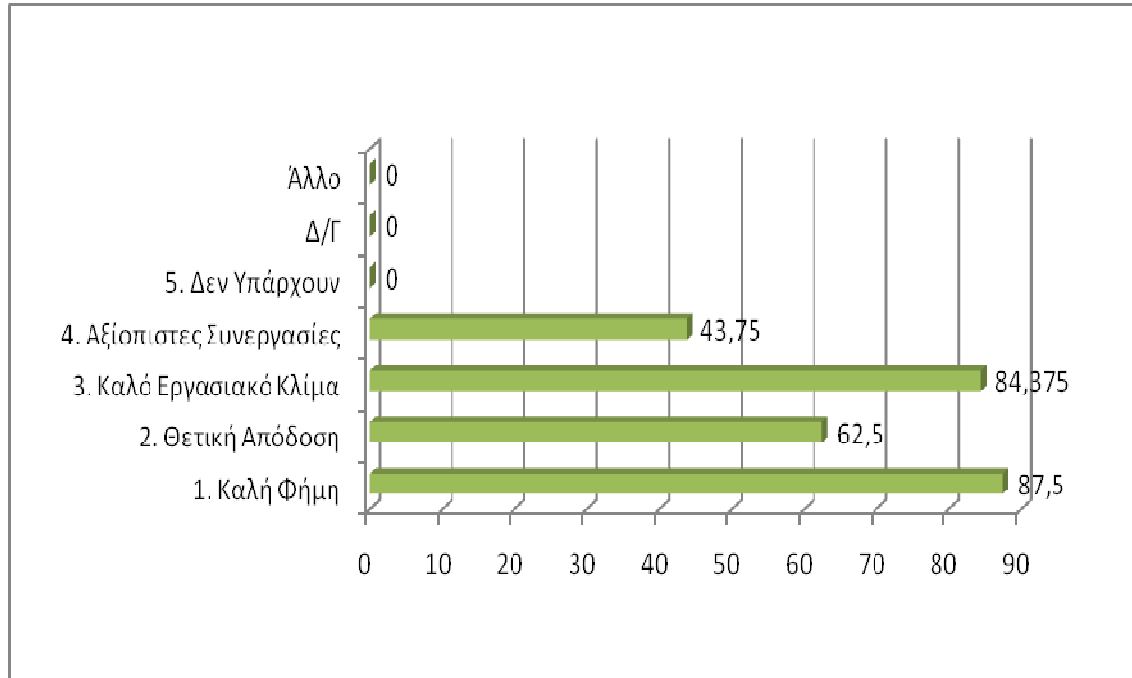
επιχείρησης”, (4) “οι αξιόπιστες συνεργασίες στην εφοδιαστική αλυσίδα”, (5) “δεν υπάρχουν οφέλη”, (6) “δεν γνωρίζω” και “Άλλο”.

Αυτό που προκύπτει ως γενική εικόνα σε συνδυασμό με τα σχόλια της συνέντευξης στην ερώτηση αυτή είναι ότι (1) η καλή φήμη στη κοινωνία (word of mouth) που αναφέρθηκε σε άλλο σημείο αλλά και ότι η επιχείρηση (ειδικά η μμε) επηρεάζεται αμφίδρομα από τη κοινωνία (συχνότητα **87,5%**). Η καλή φήμη τονίστηκε ως η βασική προϋπόθεση από πολλούς ώστε να επιλέξουν και τη επιλογή (2) της πιθανής αύξησης των πωλήσεων με συχνότητα απαντήσεων **62,5%**. Αυτό επιβεβαιώνει το σχόλιο μερικών ότι το πιο ουσιαστικό είναι η καλή φήμη και η εξαρτημένη μεταβλητή της είναι η αύξηση των πωλήσεων, χωρίς πάντοτε να γίνεται αυτοσκοπός η εκμετάλλευση της ΕΚΕ και η πιθανή διασύνδεση της.

Όπως και σε άλλο σημείο της ενότητας αυτής έτσι και εδώ η εσωτερική διάσταση της ΕΚΕ ειδικά ως προς τους εργαζομένους είναι κεντρική. Η διασύνδεση της ΕΚΕ είτε με δράσεις στη κοινωνία είτε κυρίως στο προσωπικό καταλήγει σε σημαντικά οφέλη για το **84,3%** των ερωτώμενων με την επιλογή (3) για το καλό εργασιακό κλίμα. Η επιλογή αυτή για το καλό εργασιακό κλίμα αναδεικνύει την ιδιαίτερη θέση των εργαζομένων και τη σχέση παραγωγικότητας, καλού κλίματος και ΕΚΕ τουλάχιστον σε επίπεδο θεωρητικό, διότι η έρευνα αυτή δεν μπορούσε να διαπιστώσει σε αυτό θέμα αλλά και στα υπόλοιπα τις αποστάσεις προθέσεων και έργων.

Σε μικρότερη συχνότητα αλλά σημαντική (**43,7%**) η επιλογή (4) της αξιόπιστης σχέσης με την εφοδιαστική αλυσίδα συνδέεται κυρίως με στοιχεία οικονομικά της ΕΚΕ, ως προς τις συναλλαγές, τη ποιότητα και την αξιοπιστία. Εκτός από την οικονομική αυτή διάσταση και την αξιοπιστία δεν γίνεται ιδιαίτερη αναφορά σε ζητήματα όπως ΕΚΕ στην εφοδιαστική αλυσίδα με επιλογή συγκεκριμένων προμηθευτών ή προώθησης των πιστοποιήσεων. Οι περισσότερες απόψεις, ίσως και γιατί είναι μμε, επιλέγουν ως κύριο οδηγό στην επιλογή τους τη καλή φήμη που δομείται από τη περιρρέουσα ατμόσφαιρα (αγορές, εργαζόμενοι) και την αξιόπιστη συναλλαγή με το προμηθευτή ή πελάτη της εφοδιαστικής τους αλυσίδας.

Γράφημα 6



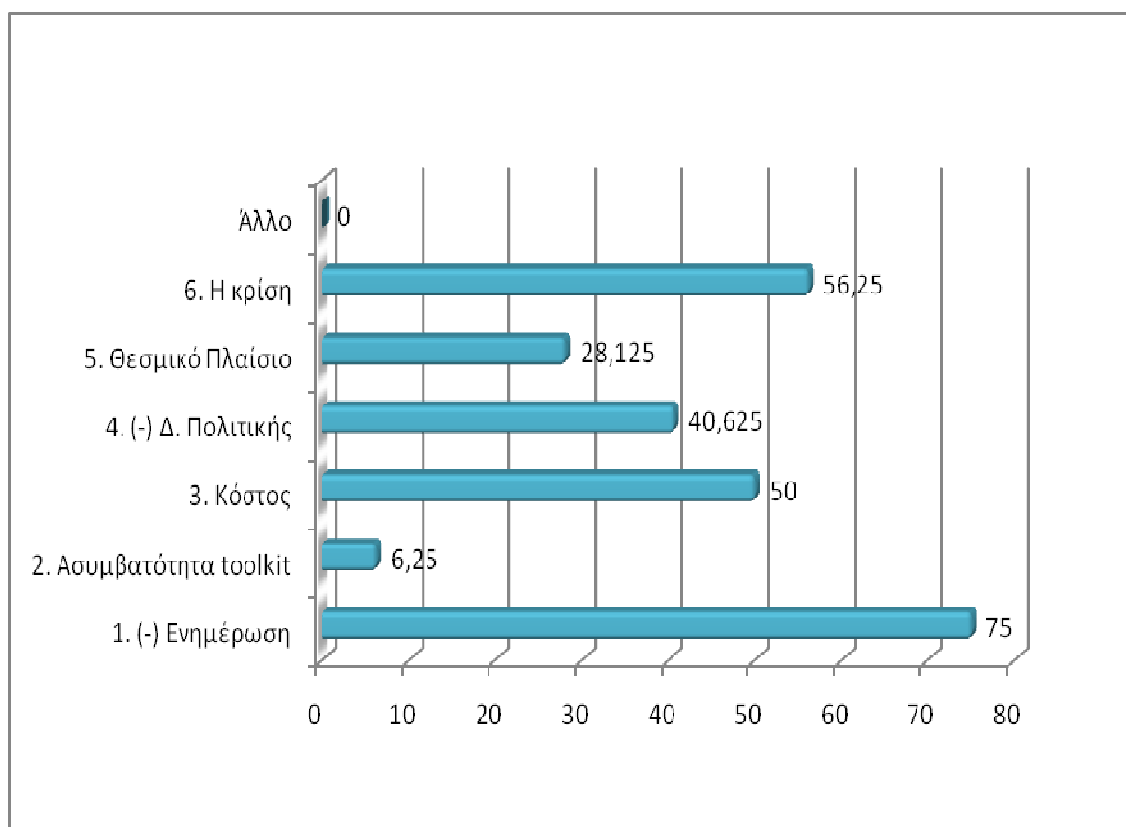
5.4 Η οικονομική κρίση και οι πιθανές δυσκολίες στο δρόμο της ΕΚΕ.

Ο στόχος του ερευνητικού ερωτήματος είναι να διαπιστώσει τις επιπτώσεις της κρίσης στην εξέλιξη της ΕΚΕ νοηματικά, εφαρμοσμένα και πολιτικά αναφορικά με το ρόλο της επιχείρησης στην Ελλάδα. Αυτό που διαπιστώνεται είναι ότι οι αντικειμενικές δυσκολίες στη κρίση αυξάνονται όπως το οικονομικό κόστος, η ζήτηση για παρέμβαση από το κράτος, η έλλειψη χρόνου και τεχνογνωσίας. Αυτό, όμως που διαπιστώνεται παράλληλα είναι ότι η ΕΚΕ στην εξέλιξη της κοινής γνώμης αλλά και των δράσεων αυτών καθ' αυτών έγινε πιο γνωστή, αφού άρχισε να γίνεται αισθητή ως πεδίο σκέψης, προβληματισμού και δράσης. Η επιχειρηματολογία, ωστόσο, για το λόγο που η ΕΚΕ εμφανίστηκε μπορεί με μία πρώτη ανάλυση να βασιστεί στη διαπίστωση ότι εφ' όσον η αποτυχία του κράτους συμπαρέσυρε κάθε έννοια κοινωνικής δικαιοσύνης και πρόνοιας, ένα μέρος του ιδιωτικού τομέα και της κοινωνίας των πολιτών προσπαθεί να το αντιμετωπίσει. Αυτό, ωστόσο, από μόνο του σε μια ελληνική κοινωνία και οικονομία σε κρίση είναι ιδιαίτερα δύσκολο ειδικά όταν δεν είναι ένα ώριμο χαρακτηριστικό της ελληνικής επιχειρηματικής κοινότητας

και ένα πεδίο οργανωμένης δράσης πολιτικής από το κράτος. Αυτό εν κατακλείδι είναι το ερώτημα που αναζητά στο σημείο αυτό η μελέτη και προσπαθεί να αναδείξει από τη στάση απέναντι στην ΕΚΕ εκείνων που αποτελούν τους ανθρώπους της επιχειρηματικής δράσης σε περιβάλλον κρίσης.

Η πρώτη ερώτηση κατά τη διάρκεια της συνέντευξης στη κατηγορία αυτή είναι “ποια πιστεύετε ότι είναι τα μεγαλύτερα ζητήματα σχετικά με την εφαρμογή της ΕΚΕ;” (Γράφημα 7) . Οι επιλογές ήταν **(1)** “η έλλειψη ενημέρωσης και η άγνοια σχετικά με το ζήτημα, **(2)** η ασυμβατότητα των εργαλείων ΕΚΕ (π.χ. Πιστοποιήσεις), **(3)** το οικονομικό κόστος, η έλλειψη κατάλληλων σχεδιασμένων δημοσίων πολιτικών, **(4)** το θεσμικό πλαίσιο, **(5)** η οικονομική κρίση και **(6)** “Άλλο”.

Γράφημα 7



Αυτό που προκύπτει στο σημείο αυτό είναι ότι το μεγαλύτερο μέρος των ερωτώμενων διαπιστώνουν ότι μεγαλύτερο τους πρόβλημα είναι **(1) η έλλειψη ενημέρωσης και η άγνοια σχετικά με το ζήτημα**. Η συχνότητα μάλιστα αυτή απαντά σχεδόν στο **75%** των ερωτώμενων, οι οποίοι είτε με βάση τη πρότερη γνώση είτε κατά τη διάρκεια της συνέντευξης η οποία είναι μια ζωντανή διαδικασία αλληλεπίδρασης, πιστεύουν ότι η γνώση είναι ζήτημα κεντρικό. Η γνώση αναφορικά με το θέμα της ΕΚΕ σε πρώτη φάση είναι η σχέση της θεωρίας του θέματος σε σχέση με τις προσωπικές τους αντιλήψεις, τη διασύνδεση με την επιχειρηματική διεργασία, τα πιθανά οφέλη, τις πιθανές δυσκολίες και τη σημασία της χρησιμότητας της. Αυτό, ωστόσο, που προκαλεί εντύπωση είναι ότι δεν είναι και τόσο αναμενόμενη η συχνότητα της απάντησης αυτής δεδομένου ότι το κεντρικό ερώτημα αναζητά τις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης και υπάρχουν οι επιλογές της οικονομικής κρίσης και του κόστους. Οι επιλογές αυτές, ωστόσο, φαίνεται να αποτελούν ένα τροχοπέδη αλλά τελικά όχι τόσο στο ζήτημα της γνώσης, κάτι που μπορεί να θεωρηθεί ότι τελικά το οικονομικό κόστος ή η οικονομική κρίση είναι μεν πρόβλημα αλλά όχι τόσο κεντρικό. Στη συγκεκριμένη, επίσης, κατηγορία απαντήσεων διαπιστώνεται ότι η ανάγκη αυτή για ενημέρωση ενδεχομένως να συσχετίζεται με το μέγεθος της επιχείρησης αφού το 100% των πολύ μικρών επιχειρήσεων την επέλεξε, το 73% των μικρών και το 66,7% των μεσαίων, σε αντίθεση με το 25% των μεγάλων επιχειρήσεων. Η ανάλυση αυτή δείχνει ότι η απάντηση στην ερώτηση δόθηκε σε συνάρτηση με το μέγεθος της επιχείρησης αλλά και το ζήτημα της ενημέρωσης είναι κεντρικό ειδικά στις μμε.

Η συχνότητα των απαντήσεων είναι στο **50%** για το **(3) κόστος** και στο **56,2%** για την **οικονομική κρίση (6)**. Σε άλλο σημείο, άλλωστε, του ερωτηματολογίου φαίνεται (*ερ.5*) ότι το κόστος είναι ένα σοβαρό ζήτημα αλλά όχι τόσο κεντρικό όπως για παράδειγμα ο ρόλος του κράτους στην ίδια ερώτηση. Αυτή η ερώτηση ήταν ελεύθερης ανάπτυξης και έχει σημασία ότι η συχνότητα απαντήσεων που αφορούν τη σχέση κρίσης και ΕΚΕ θέτουν με παρόμοιες συχνότητες το θέμα για το ρόλο τους κράτους. Συγκεκριμένα οι άλλες επιλογές της **έλλειψης κατάλληλα σχεδιασμένων δημοσίων πολιτικών (4)** και **η έλλειψη ενός θεσμικού πλαισίου (5)** εμφανίζουν συχνότητες **40,6%** και **28,1%** αντίστοιχα. Αυτό, όπως και σε άλλο σημείο της έρευνας γνώμης, έρχεται να επιβεβαιώσει ένα βασικό χαρακτηριστικό της εταιρικής

διακυβέρνησης, όπου το κράτος έχει ρόλο μεγάλης επιρροής στη διαμόρφωση αλλά και διαχείριση των συμφερόντων.

Η άποψη των συνεντευξιζόμενων ότι το κράτος δύναται να έχει ρόλο στη διαμόρφωση δημόσιας πολιτικής ΕΚΕ στην Ελλάδα της κρίσης και το σχεδιασμό ενός θεσμικού πλαισίου απαντά στη διαπίστωση και της ΕΕ, ότι δηλαδή η ΕΚΕ είναι πεδίο δράσης εκτός από τις επιχειρήσεις και του κράτους. Η επιλογή μάλιστα για την απουσία δημοσίων πολιτικών για την ΕΚΕ στην Ελλάδα φαίνεται να αποτελεί σημαντικό ζήτημα για το 75% των μεγάλων εταιρειών και το 67% των μεσαίων επιχειρήσεων, γεγονός που ενδεχομένως να σχετίζεται με το μέγεθος και το ύφος των δραστηριοτήτων τους. Σε πολύ μικρή συχνότητα εμφανίζεται η επιλογή της **(2) ασυμβατότητας των εργαλείων**, η οποία σε μεγάλο βαθμό στη βιβλιογραφία διαπιστώνεται ως βασικό πρόβλημα ειδικά για τις μμε. Στην έρευνα αυτή της διατριβής η συχνότητα απαντήσεων ήταν **6,25%** και ενδεχομένως να οφείλεται είτε στο ότι δεν έγινε απολύτως κατανοητή είτε γιατί το μέγεθος της ανάγκης για ενημέρωση είναι το κεντρικό, ώστε σε δεύτερη φάση να έρχεται η αξιολόγηση των εργαλείων ΕΚΕ. Η απουσία συγκεκριμένης πρότερης γνώσης η εμπειρίας για εργαλεία ΕΚΕ είναι σε μεγάλο βαθμό κεντρική, αφού και στην ερώτηση για τα σήματα ποιότητας και πρωτοβουλίες οι περισσότεροι δεν είχαν εικόνα αυτών και ίσως η χαμηλή συχνότητα της απάντησης να σχετίζεται και με αυτό.

Η ερώτηση 11 στη συνέντευξη για το **“πώς έχει επηρεάσει, κατά τη γνώμη σας, η σημερινή οικονομική κρίση την υπεύθυνη επιχειρηματικότητα στο πλαίσιο της ΕΚΕ”** ουσιαστικά στοχεύει στη χρήση μιας έννοιας ίσως πιο χρηστικής στις μμε με παράλληλη αναφορά στη κρίση. Η αναφορά της έννοιας και σε άλλο σημείο της συνέντευξης ουσιαστικά βασίζεται στον ορισμό όπως το παρουσιάζει η Επιτροπή της ΕΕ (2003) και οι Lepoutre et Heene (2006), αφού προσεγγίζεται ως πιο λειτουργικός. Οι απαντήσεις στην ερώτηση αυτή ουσιαστικά ανέπτυξαν τις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης είτε θετικές είτε αρνητικές στην υπεύθυνη επιχειρηματικότητα. Οι αρνητικές για τις οποίες διαπιστώνονται περισσότερα σχόλια θα μπορούσαν να διακριθούν σε τρεις μεγάλες οικογένειες με βάση τον ορισμό Triple Bottom Line του Elkington (2004) την οικονομική, τη κοινωνική και τη περιβαλλοντική. Συγκεκριμένα η οικονομική περιέχει μέσα τη κατηγορία “επιχειρησιακές επιπτώσεις” της κρίσης που περιέχουν σχόλια, αναφορικά με τα αρνητικά της κρίσης στη λειτουργία της

επιχείρησης με συχνότητα απαντήσεων (8-9/10). Η κρίση κατά τη γνώμη τους έχει πλήξει ή ακόμα χειροτερέψει την απόδοση των οικονομικών μεγεθών της επιχείρησης στη κοινωνία, το κράτος, την τοπική οικονομία και αγορά. Τα σχόλια αναφορικά με το κλείσιμο των επιχειρήσεων ως κλασική περίπτωση πτώχευσης αλλά και η μεταφορά δραστηριοτήτων στο εξωτερικό ως μια αρνητική επιχειρησιακή επίπτωση, διασυνδέεται και με το ηθικό κομμάτι της σχέσης της επιχείρησης με τη τοπική κοινωνία. Παρόμοιες απόψεις που συνδυάζονται με την ηθική του επιχειρείν είχαν αναφερθεί και παραπάνω στη σχέση της επιχείρησης με τη στήριξη της τοπικής οικονομίας και κοινωνίας. Άλλο σημείο στη κατηγορία αυτή είναι ότι οι επιχειρήσεις που ήταν υπεύθυνες, είτε προσπαθούσαν να γίνουν, εκτιμάται από πολλούς ότι πλέον “δεν μπορούν να ανταποκριθούν” είτε λόγω της χαμηλής ρευστότητας τους να καλύψουν καθημερινές επιχειρησιακές ανάγκες, είτε λόγω της υψηλής φορολογίας, είτε λόγω της αποδόμησης της εσωτερικής αγοράς. Αυτό φαίνεται και σε σχόλια όπως ότι “ελάχιστες εταιρείες είναι πλέον τυπικές”, όσον αφορά την υπεύθυνη επιχειρηματικότητα, είτε ως προς τους τυπικούς κανόνες είτε ως προς τους άτυπους.

Αυτό, ωστόσο, που έχει σημασία είναι και σχόλια όπως ότι η κρίση είχε μεν επιπτώσεις αλλά η επιχειρηματικότητα έχει να κάνει και με τη διοικητική κουλτούρα της επιχείρησης, αφού αυτές που λειτουργούσαν “νοικοκυρεμένα” από πριν, ή είχαν πιο “εξαγωγικό προφίλ” δεν έχουν τις ίδιες επιπτώσεις. Η διαπίστωση, ωστόσο, ότι η κρίση είναι σαν “πόλεμος” για τις επιχειρήσεις που πλήττει τη βιωσιμότητα τους, είναι στοιχείο σημαντικό αφού παράλληλα αναδεικνύει τη πολυδιάστατη φύση της βιωσιμότητας στη σχέση κρίσης-EKE. Αυτή περιέχει τόσο το ζήτημα της επιβίωσης απέναντι στην ανταπόκριση των υποχρεώσεων, στην αποδόμηση της αγοράς όσο και την επικράτηση του αθέμιτου ανταγωνισμού. Οι αρνητικές επιπτώσεις αγγίζουν την ανταγωνιστικότητα όσων παραμένουν “υπεύθυνοι” και αναπτύσσουν παράλληλα μικρής κλίμακας EKE. Συνοψίζοντας, μία ακόμα διάσταση είναι ότι παρά τις προσπάθειες για διατήρηση της ποιότητας του προϊόντος-υπηρεσίας στο καταναλωτή, αρκετοί πιστεύουν ότι αυτή πλήττεται στην Ελλάδα, αφού πλέον πολλοί δεν “κοιτούν το πελάτη στα μάτια” είτε για λόγους κόστους είτε γιατί επικρατεί ακόμα “η νοοτροπία του εύκολου και χωρίς κόπο πλουτισμού”.

Όσον αφορά τη κοινωνική διάσταση και τις επιπτώσεις της κρίσης στην υπεύθυνη επιχειρηματικότητα αυτή ουσιαστικά αναδεικνύει τρία πεδία: αγορά εργασίας-

εργαζόμενοι, κλίμα-νοοτροπία και θετικά στοιχεία. Όσον αφορά την αγορά εργασίας και του εργαζομένου (συχνότητα 4/10) διαπιστώνεται ότι στην ελληνική αγορά εργασίας οι επιπτώσεις της κρίσης είναι δραματικές. Η κλιμακούμενη αύξηση της ανεργίας, η εκμετάλλευση του εργαζομένου και η εισφοροδιαφυγή παρά το γεγονός ότι προϋπήρχαν της κρίσης φαίνεται να επηρεάζουν δραματικά τη βιωσιμότητα της υπεύθυνης επιχειρηματικότητας στην Ελλάδα. Η αναφορά στις “ευέλικτες σχέσεις εργασίας”, στην απορρύθμιση της αγοράς εργασίας και την όλο και χαμηλή ανταπόκριση στις αυξανόμενες ανάγκες σε προσωπικό διαμορφώνει ένα αρνητικό κλίμα εντός και εκτός της επιχείρησης που για πολλούς συνομιλητές τη επηρεάζει τη λειτουργία της. Η αναφορά, επίσης, σε σχόλιο ότι “έχουμε ανάγκη από προσωπικό αλλά λόγω του κόστους προσπαθούμε να βρούμε λύση στο καλύτερο δυνατό βαθμό με αυτούς που έχουμε” είναι χαρακτηριστική των πιέσεων που δέχεται η επιχείρηση σήμερα. Αυτή η πίεση στην αγορά εργασίας έχει επιπτώσεις και παραγωγικές, αφού η “μόνιμη ένταση”, ο φόβος και η ανασφάλεια είναι στοιχεία παγιωμένα με επιπτώσεις τόσο στους ανέργους όσο και στους εργαζομένους. Άλλο σχόλιο αναφέρει ότι η ανασφάλεια αυτή σε συνδυασμό με το κόστος του “να είσαι τυπικός” μέσα σε αυτό το πολεμικό κλίμα της επιβίωσης θέτει ακόμα και την υπεύθυνη επιχειρηματικότητα στα όρια της αναφορικά με τον εργαζόμενο (π.χ. εργατική νομοθεσία).

Όσον αφορά την διάσταση για το κλίμα και τη νοοτροπία (συχνότητα 25%), φαίνεται ότι η κρίση σε αυτό το σημείο της έρευνας επαναφέρει τη κατηγορία αυτή και δείχνει ότι οι δύσκολες αυτές συνθήκες “σαμποτάρουν” την όποια υπεύθυνη επιχειρηματικότητα, με πολιορκητικό κλοιό το “κακό εαυτό που υπάρχει εσωτερικά” μας. Η αναφορά στην νοοτροπία της καιροσκοπίας και της ευκολίας είναι σημαντικά στοιχεία από το νόημα απαντήσεων των ερωτώμενων. Αυτά σε συνδυασμό με την “αυξανόμενη απαισιοδοξία της επιχειρηματικής κοινότητας” έχει επιπτώσεις, αφού κατά το συνομιλητή “δεν μπορείς να σχεδιάσεις μακροπρόθεσμα σε τέτοιο περιβάλλον” και παρά το ότι κάποιες μεγάλες επιχειρήσεις αντέχουν, οι μμε που είναι ο κορμός στην Ελλάδα έχουν πρόβλημα επιβίωσης. Η αναφορά, επίσης, στη επίδραση που έχει αυτό το “μη υγιές κλίμα” στις επιχειρήσεις είναι τέτοια ώστε να επηρεάζει τις ενέργειες της. Αυτό, γιατί από πολλούς διαπιστώνεται η αμφίδρομη σχέση επιχείρησης-κοινωνίας σε αξιακό επίπεδο με χαρακτηριστικές απόψεις, όπως “η επιχείρηση είναι παιδί της κοινωνίας όπου επιχειρεί και αναπτύσσεται”. Η παθογένεια, συνεπώς, του αθέμιτου ανταγωνισμού εκτός από την απουσία του

ελέγχου (state failure) φαίνεται να συνδέεται για κάποιους και με τη κακή νοοτροπία που ενυπάρχει στην ελληνική αγορά (free rider effect, market failure). Αυτό σε συνάρτηση με την ΕΚΕ μειώνει για κάποιους σημαντικά το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα ακόμη και για μικρής κλίμακας ΕΚΕ, ενώ εκτός από τις ευθύνες του κράτους, διαπιστώνεται η κρίση της έννοιας επιχειρηματίας στην Ελλάδα. Αυτό σε σημείο ώστε ένα συνομιλητής να αναρωτηθεί “τι θα πρέπει να προϋπάρχει προκειμένου να γίνεται κάποιος επιχειρηματίας” σε επίπεδο εκπαίδευσης και γνώσης. Ακόμα μία διαπίστωση που έρχεται μέσα από τη κρίση και δυναμιτίζει τη κατάσταση αυτή, είναι η χαμηλή πίστη στην επιχειρηματικότητα και εμπιστοσύνη από τη κοινωνία, που είτε δικαιολογημένα σε επίπεδο ανεύθυνης επιχειρηματικότητας είτε αδικαιολόγητα με τη “δαιμονοποίηση” της, αναδεικνύει ένα κεντρικό ζήτημα της παραγωγής πλούτου στην Ελλάδα της κρίσης.

Στη κοινωνική, ωστόσο, διάσταση κάποιοι άλλοι συνομιλητές είτε παράλληλα είτε όχι με τις αρνητικές τους διαπιστώσεις κάνουν αναφορά στις θετικές επιπτώσεις της κρίσης στην υπεύθυνη επιχειρηματικότητα (συχνότητα 15%). Τα θετικά της κρίσης στην υπεύθυνη επιχειρηματικότητα είναι ότι εντοπίζονται περισσότερο είτε άμεσα είτε έμμεσα να συμμετέχουν δυναμικά σε επίπεδο κοινωνική προσφοράς και ορθότερης διαχείρισης των φυσικών πόρων. Αυξήθηκε κατά τη γνώμη τους ο αριθμός εκείνων που έγιναν πιο ευαίσθητοι και προσπαθούν να βοηθήσουν ως επιχειρήσεις τους γύρω τους, ενώ παλιότερα μπορεί να μη συμμετείχαν. Το άλλο θετικό στοιχείο που επισημαίνει ένας συνομιλητής είναι ότι διαπιστώνει σε πολλούς μια εσωτερική ενδοσκόπηση για τη θέση της επιχείρησης απέναντι στη κρίση και τη κοινωνία, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν τίθεται το ζήτημα της επιβίωσης. Αυτό που φαίνεται, ωστόσο, για άλλο συνομιλητή σημαντικό είναι ότι ενδοσκόπηση αυτή εκτός του ότι αναζητά σε αξιακό επίπεδο τη σχέση ΕΚΕ με επιχειρηματικότητα, καταλήγει και σε δράσεις βασισμένες στον εθελοντισμό που δεν έχει άμεσο μετρήσιμο κόστος.

Η περιβαλλοντική, τέλος, διάσταση της υπεύθυνης επιχειρηματικότητας είναι ένα πεδίο που για κάποιους (συχνότητα 21,5%) έχει πληγεί είτε στο πεδίο του ενεργειακού αποτυπώματος τους, είτε της ανακύκλωσης και της διαχείρισης των λυμάτων τους. Η περιβαλλοντική υπευθυνότητα είναι ιδιαίτερα κοστοβόρα και ίσως πολλοί λόγω της κρίσης στο βωμό της επιβίωσης να τη θέτουν σε δεύτερη μοίρα, παρά το γεγονός ότι οι αριθμοί για το περιβαλλοντικό αποτύπωμα των μμε στην

Ευρώπη είναι αμείλικτο (Commission 2007). Αυτό όμως που περιγράφει καλύτερα όχι μόνο το περιβαλλοντικό εκτόπισμα αλλά και το κοινωνικοοικονομικό των μμε είναι η φράση των VanLuijk and Vlaming (2010) “The Gulliver’s Principle, που αναφέρθηκε και σε άλλο σημείο. Σε αυτό το σημείο έχει σημασία η αναφορά ενός συνομιλητή για την καλύτερη επικοινωνία της σχέσης κόστους και περιβαλλοντικού μοντερνισμού προκειμένου να διαπιστωθούν οι ευκαιρίες στη κρίση. Το ζήτημα της ανακύκλωσης, επίσης, και του ελέγχου από το κράτος της περιβαλλοντικής νομοθεσίας είναι ένα κεντρικό ζήτημα που δεν μπορεί, ίσως, να προσεγγίζεται μόνο νομικά αλλά και με την εμφάνιση ενός “καλύτερα οργανωμένου πλαισίου” όπως αναφέρει ένα άλλος συνομιλητής. Άλλο σημείο που διαπιστώνεται στο σημείο αυτό είναι ότι για προϊόντα που από τη φύση τους είναι φιλικά στο περιβάλλον και οικονομικά, σήμερα επιλέγονται για το χαμηλό τους κόστος, ενώ πριν τη κρίση για το περιβάλλον και τη ποιότητα ζωής που προσέδιδαν στο καταναλωτή. Αυτό δηλαδή που μπορεί να εξαχθεί ως συμπέρασμα είναι ότι σε επίπεδο καταναλωτή υπάρχει με τη κρίση μια μετατόπιση των αξιών και των κινήτρων επιλογής ενός προϊόντος.

Η ερώτηση 12 “πώς μπορεί να επηρεάσει η ελληνική επιχειρηματική κοινότητα την αντιμετώπιση της κρίσης;”, ουσιαστικά φιλοδοξεί να διαπιστώσει εάν πράγματι οι ερωτώμενοι, ως μέλη της επιχειρηματικής κοινότητας, είναι αισιόδοξοι και μπορούν να διαπιστώσουν λύσεις. Αφού γίνεται αυτό έχει σημασία να διαπιστωθεί σε πια σημεία οι απόψεις που διατυπώνονται συσχετίζονται με ζητήματα ΕΚΕ που είχαν αναφερθεί παραπάνω. Η διαδικασία της ανάλυσης των απαντήσεων μετά την απομαγνητοφώνηση βασίζεται σε ομαδοποίηση των απαντήσεων σε κατηγορίες προκειμένου να υπάρξει ιεράρχηση των συχνοτήτων σε όσους απάντησαν. Αυτές ομαδοποιούνται σε 5 κατηγορίες όπως “η τοπική επιχειρηματικότητα”, “το θεσμικό πλαίσιο”, “επιχειρείν-επενδύσεις”, “διοίκηση-αξίες”, “με δυσκολίες”.

Όσον αφορά τη πρώτη κατηγορία απαντήσεων για τη τοπική επιχειρηματικότητα αυτό που αναδεικνύουν (συχνότητα 20%) είναι η εθνική συνείδηση της. Αυτή συνδυάζει την εθνική και κοινωνική ευθύνη με έμφαση στη “τοπικότητα” και τη συνεισφορά τοπικά, σε επίπεδο όχι μόνο υπηρεσίας και προϊόντων, αλλά θέσεων εργασίας και προστιθέμενης αξίας. Χαρακτηριστικές απόψεις της κατηγορίας αυτής είναι “να κρατήσει τις δραστηριότητες στην Ελλάδα”, “να προτιμά Έλληνες

προμηθευτές”, “αξιοποιώντας το τοπικισμό θετικά με συνεργασίες” και όχι με απομόνωση.

Η αναφορά, επίσης, από συνομιλητές στην κοινή δράση της τοπικής επιχειρηματικότητας και του καταναλωτή προκειμένου να αντιμετωπιστούν αθέμιτες πρακτικές αισχροκέρδειας και καρτελοποίησης της ελληνικής αγοράς από μεγάλες πολυεθνικές εταιρείες. Οι απόψεις αυτές ουσιαστικά εκτός από τη κοινωνική ευθύνη που θα μπορούσε να εντοπιστεί στην τοπική ανταποδοτικότητα της οικονομίας αναδεικνύουν και ένα ζήτημα του πολίτη-πελάτη που θα μπορούσε να δημιουργήσει ένα δημιουργικό προβληματισμό, είτε σε περιπτώσεις θετικές (π.χ. Tesco στην Μ.Β) είτε σε αρνητικές (π.χ. Walmart στις ΗΠΑ) (Banerje, 2008; Beaver, 2005). Το θεσμικό πλαίσιο αποτελεί άλλη μία κατηγορία που παράλληλα αναπτύσσεται από απόψεις που μεταξύ άλλων αναφέρουν ότι η επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα απαιτεί ένα θεσμικό “lifting” (συχνότητα απαντήσεων 1/4). Ειδικότερα αυτό που φαίνεται να προκύπτει είναι ότι για κάποιους χρειάζεται ένα πιο ευνοϊκό πλαίσιο για την επιχειρηματικότητα (π.χ. ίδρυσης ή φορολογικό) αφού είτε είναι στρεβλό (π.χ. ανομία, καρτέλ, παραοικονομία, αθέμιτος ανταγωνισμός) είτε ότι η έννοια είναι “δαιμονοποιημένη” στη κοινωνία (π.χ. καχυποψία). Αυτό δύναται να καταλήξει σε μία σύνθεση απόψεων στη κατηγορία αυτή όπως το να τεθούν οι προϋποθέσεις ανά κλάδο (ειδικά σε στρεβλούς όπως “η οικοδομή”) και να ενσωματωθούν κριτήρια ΕΚΕ εξαιρετικά σημαντικά στη πιθανότητα επανεκκίνησης τους. Αυτή η επανατοποθέτηση είτε με τυπικό τρόπο είτε με ένα νέο αξιακό πλαίσιο στους θεσμούς της επιχειρηματικότητας βασισμένο στην ΕΚΕ προσδιορίζεται ως μέρος της λύσης, αφού υποστηρίζεται από κάποιους ότι η ασυδοσία και η έλλειψη ευθύνης στον εργαζόμενο, τη κοινωνία, το πελάτη “μας οδήγησε εδώ”. Αυτό, ωστόσο, που έχει σημασία είναι ότι η κατηγορία αυτή των απαντήσεων εκτός από την ευθύνη του ιδιωτικού τομέα στη διαμόρφωση ενός άλλου θεσμικού πλαισίου, συμπεριλαμβάνει και τη κοινωνική ευθύνη του κράτους στην ανάπτυξη βιώσιμων συνεργιών.

Η κατηγορία του επιχειρείν στην ερώτηση αυτή περιλαμβάνει τη μεγαλύτερη συχνότητα (περίπου 36%) και θα μπορούσε συνοπτικά να περιγραφεί από φράσεις όπως “από εκεί μπορεί να ξεκινήσει η αντιστροφή του κλίματος. Από πού αλλού;” ή “Θα πρέπει να γίνει πιο εξωστρεφής”. Στη κατηγορία αυτή διατυπώνονται απόψεις όπου θέτουν το ζήτημα της έννοιας της επιχειρηματικότητας στην Ελλάδα και τις

επιπτώσεις στην αγορά εργασίας, την οικονομική ανάπτυξη, τη καινοτομία και τη ποιότητα ζωής. Ουσιαστικά στο μεγαλύτερο μέρος των απαντήσεων γίνεται μια γενική διαπίστωση για το πώς θα έπρεπε να λειτουργούσε η επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα στα πλαίσια της δυτικής προσέγγισης της οικονομίας της αγοράς. Η έννοια της επιχειρηματικότητας βασισμένη στη παραδοσιακή προσέγγιση που εμφανιζόταν στην Ελλάδα μέσα από φράσεις όπως “επιχειρηματική δεινότητα” και “ταμπεραμέντο” καταδεικνύουν μία πίστη, ότι η αλλαγή στη κρίση μπορεί να έρθει από τον ιδιωτικό τομέα που παρομοιάζεται από ένα συνομιλητή και ως “φοίνικας που αναγεννάτε από τις στάχτες”. Παράλληλα με τις απόψεις αυτές γίνεται λόγος στο παράγοντα των εξαγωγών, αφού και σε άλλα σημεία των συνεντεύξεων αυτό αναδεικνύεται ως νευραλγικό στοιχείο για την ανάκαμψη της ελληνικής οικονομίας.

Οι εξαγωγές και η εξωστρέφεια ουσιαστικά παρουσιάζονται ως δύο βασικά στοιχεία που θα πρέπει να χαρακτηρίσουν την ελληνική επιχειρηματικότητα προκειμένου να συμβάλει στην αντιμετώπιση της κρίσης. Όπως διατυπώνεται, “αυτές θα οδηγήσουν σε οικονομική μεγέθυνση, αύξηση των θέσεων εργασίας, καλύτερο επαγγελματισμό και ανταγωνιστικότητα”. Οι εξαγωγές, το εμπόριο και γενικά η εξωστρέφεια αποτελούν μέρος της κουλτούρας του Έλληνα επιχειρηματία με αποτέλεσμα να μπορεί να αντλήσει δύναμη ακόμα και ιδέες από καλές περιπτώσεις του παρελθόντος. Οι εξαγωγές, άλλωστε, στα χρόνια της κρίσης φαίνεται να διαμορφώνουν ένα θετικό περιβάλλον, αφού όπως αναφέρεται σε σχετικό δημοσίευμα της εφημερίδας ΕΘΝΟΣ (Αποστόλου,2013) τα έσοδα ενδέχεται να φτάσουν τα 28 δις. ευρώ και το 15% αύξηση του ΑΕΠ της χώρας. Ο λόγος, συνεπώς, για εξαγωγές και η διασύνδεση της ΕΚΕ με την καινοτομία-ανταγωνιστικότητα από κάποιους συνομιλητές είναι χρήσιμο, ώστε να καταγραφεί η εικόνα του δείγματος όσο πιο πλήρης γίνεται. Ουσιαστικά η κατηγορία αυτή αναδεικνύει μία πίστη και μία ελπίδα ότι η ελληνική επιχειρηματικότητα μπορεί να επιτύχει τη κοινωνική και οικονομική της ευθύνη μέσα από την δημιουργική φύση του Έλληνα επιχειρηματία.

Η άλλη σημαντική κατηγορία που φαίνεται να αναπτύσσεται είναι εκείνη της “διοίκησης και αξίες” (συχνότητα 44%) που ουσιαστικά συνοψίζει την ελπίδα ότι η ελληνική επιχειρηματική κοινότητα δύναται να συμβάλει στην αλλαγή του κλίματος εάν υπάρξει μια ενδοσκόπηση στη σχέση διοίκησης, υπευθυνότητας στη διαχείριση της επιχείρησης και διασύνδεση με την ΕΚΕ (π.χ. εξαγωγές, αναπτυσσόμενη αγορά).

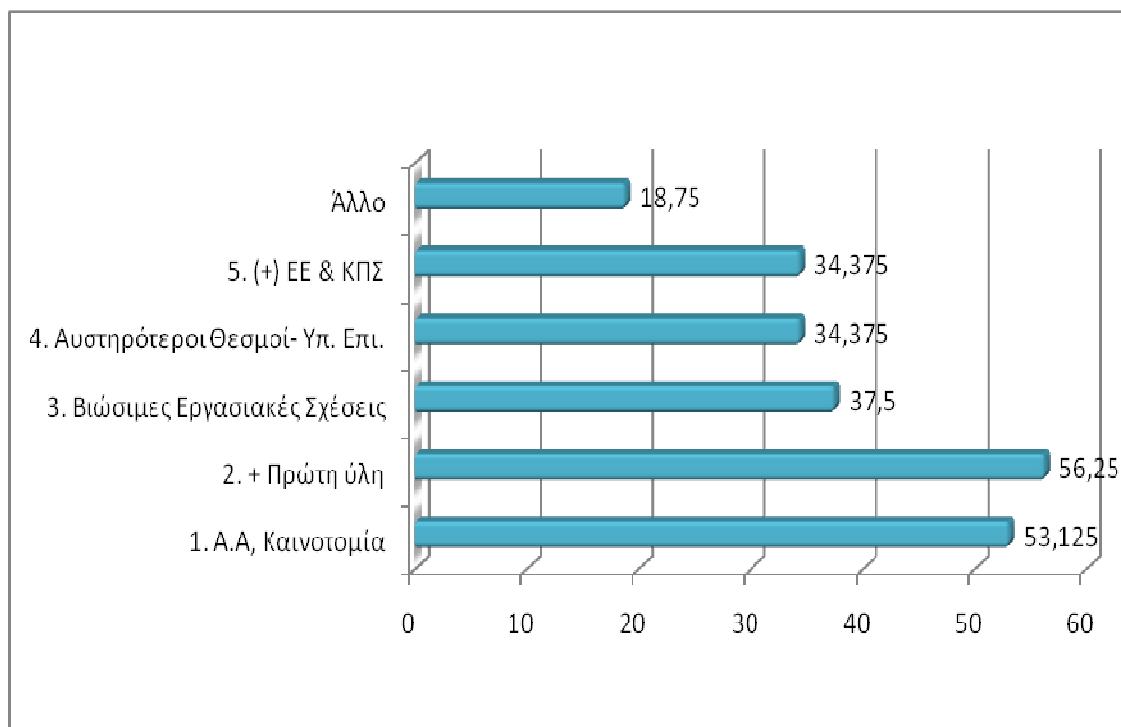
Οι απόψεις που διατυπώνονται φαίνεται να κάνουν λόγο ότι τη διοίκηση στην Ελλάδα θα πρέπει να τη διακατέχει ένα άλλο αξιακό πλαίσιο αλλά και η βιωματική μάθηση, αφού “θα πρέπει να μάθουμε από τα λάθη μας και να μην τα επαναλάβουμε”. Η αξιακή αυτή στάση διαπιστώνεται στη σημασία των προσωπικών κινήτρων στη σχέση ιδιοκτησία-διοίκηση-επιχείρηση που χαρακτηρίζει τις μμε και δύναται να επηρεάσει συνολικά την επιχείρηση αλλά και δράσεις όπως η φιλανθρωπία. Η σημασία του ατόμου στη διοίκηση και το σύστημα αξιών φαίνεται να χαρακτηρίζει τις απόψεις αρκετών, αφού ο δρόμος στην αντιμετώπιση της κρίσης είναι δύσκολος και μακρύς, πράγμα που οδηγεί τους συνομιλητές ότι εκτός από τη δράση χρειάζεται “επιμονή, υπομονή, ψυχραιμία και αγώνας”. Άλλος συνομιλητής εκφράζει τη πεποίθηση ότι εκτός από την “οργανωτική ετοιμότητα και τη καινοτομία σε όλους τους κλάδους” η ελληνική επιχειρηματικότητα μπορεί να αντιμετωπίσει τη κρίση και να συμβάλει στην αειφόρο ανάπτυξη. Σε συνέχεια της άποψης αυτής άλλοι συνομιλητές αναφέρουν ότι τα παραπάνω χαρακτηριστικά σε συνδυασμό με την αξιοποίηση από το αξιακό πλαίσιο της ΕΚΕ, δύναται να αποτελέσουν το εργαλείο μείωσης του κόστους, καλύτερης λειτουργίας της επιχείρησης και αναζήτησης νέων αγορών (π.χ. Sustainable supply chain).

Συνοψίζοντας, θα πρέπει να αναφερθεί στο σημείο αυτό ότι στο 1/5 περίπου των ερωτώμενων φάνηκε ότι παρά την αισιοδοξία που είναι απαραίτητη, τίποτα δεν είναι εύκολο και ότι υπάρχουν πολλές δυσκολίες στο δρόμο της αντιμετώπισης της κρίσης από την ελληνική επιχειρηματικότητα. Οι απόψεις αυτές έχουν πολύ ενδιαφέρον γιατί μετά το πρώτο “ναι μπορεί”, ακολουθεί και ένα πολύ χρήσιμο και ποιοτικό “αλλά”, όπως στη διαπίστωση ενός συνομιλητή που λέει ότι “μπορεί, αλλά επειδή στηριζόταν (πολλές επιχειρήσεις) οικονομικά από το κράτος και ξαφνικά οι χρηματοδοτήσεις κόπηκαν είναι δύσκολο σήμερα να συνέλθουν”. Αυτό που έχει σημασία είναι ότι η ΕΚΕ για να υφίσταται θα πρέπει να υπάρχει ένας ενεργητικός ιδιωτικός τομέας που να επιχειρεί και δεν θα χαρακτηρίζεται από στοιχεία του market failure. Στην ελληνική περίπτωση της οποίας ο καπιταλισμός χαρακτηρίζεται από την έντονη παρουσία του κράτους και την ανάγκη για επανεκκίνηση της επιχειρηματικότητας τη πραγματική της διάσταση, το ζήτημα της ΕΚΕ εκτός από αξιακό μπορεί να λειτουργήσει επικουρικά στον επαναπροσδιορισμό της έννοιας σήμερα.

Αυτό το στοιχείο είναι που προβληματίζει ακόμα ένα συνομιλητή ο οποίος λέει ότι η επιχειρηματικότητα είναι ακόμα μουνδιασμένη και “σκέφτεται τι να κάνει”, ενώ “από πρόθεση (αρνητική στάση) ακόμα σκέφτεται εάν θα πρέπει και σήμερα να αλλάξει”. Αυτό συμπληρώνεται από άλλον συνομιλητή στο ότι η έκπτωση της ΕΚΕ συμβαδίζει με την έκπτωση στην έννοια της επιχειρηματικότητας, αφού τελικά “είναι θέμα νοοτροπίας, αυτής του εύκολου κέρδους”. Άλλο στοιχείο που φαίνεται να προβληματίζει είναι ότι παρά τη πίστη και τις καλές προθέσεις υπάρχει ο καθημερινός αγώνας της επιβίωσης και της “αντιμετώπισης της καθημερινότητας”, η οποία εκτιμάται δραματική για πολλές μμε. “Το δύσκολο αυτό περιβάλλον” είναι ανασταλτικός παράγοντας, όπως φαίνεται παράλληλα με την έλλειψη ρευστότητας και δυνατότητας δανεισμού.

Εκτιμάται, επίσης, γενικά για την ελληνική επιχειρηματικότητα ότι “την αίσθηση την έχει αλλά τα προβλήματα δεν την αφήνουν..., αφού η κρίση επηρεάζει οριζόντια και κάθετα τα πάντα”. Άλλος συνομιλητής αναφέρει ότι “οι επιχειρήσεις από μόνες τους δεν μπορούν και το κράτος έχει ευθύνες για τη χαμηλή ρευστότητα και το μη ανταπόκριση των τραπεζών”, αφού υγιές για χρηματοδότηση κρίνεται ένα πολύ μικρό μέρος. Συνοψίζοντας, η ερώτηση αυτή ανέδειξε τη πολυδιάστατη φύση του διαλόγου για τις δυνατότητες της ελληνικής επιχειρηματικότητας να αντιμετωπίσει τη κρίση με καινοτομία, εξωστρέφεια και αξίες της ΕΚΕ. Αυτό γιατί επιχειρεί σε ένα περιβάλλον με οικονομική ύφεση, με έλλειψη ρευστότητας και ένα κράτος μουνδιασμένο είτε στο θέμα των τραπεζών είτε της ανομίας είτε της διαμόρφωσης ενός ευνοϊκότερου θεσμικού πλαισίου.

Ολοκληρώνοντας την θεματική αυτή ενότητα που έθεσε το ερευνητικό αυτό ερώτημα, η **τελευταία ερώτηση (ερ. 13)** (Γράφημα 8) προσπαθεί να διαπιστώσει εάν υπάρχει κάποια αισιοδοξία, όσον αφορά τις ευκαιρίες που δύναται να προκύψουν μέσα από τη κρίση. Οι επιλογές στην ερώτηση αυτή πολλαπλής επιλογής που παράλληλα αποτέλεσε και αντικείμενο συζήτησης βασίστηκε στις επιλογές για ευκαιρίες **(1) “στην αιφόρο ανάπτυξη και καινοτομία”, (2) “σε ορθότερη αξιοποίηση της πρώτης ύλης (π.χ. Περιβάλλον)”, (3) “σε βιώσιμες εργασιακές σχέσεις”, (4) “σε αυστηρότερο θεσμικό πλαίσιο στην υπεύθυνη επιχειρηματικότητα”, (5) “στην ορθότερη αξιοποίηση των κοινοτικών πόρων για την ΕΚΕ και την αιφορία από την ΕΕ” και η επιλογή “Άλλο”.**

Γράφημα 8

Όσον αφορά τη πρώτη επιλογή **(1)** για τη τις πιθανές ευκαιρίες αναφορικά με τη **καινοτομία και την αειφόρο ανάπτυξη** η συχνότητα της ήταν υψηλή (**53,1%**). Η επιλογή αυτή από ένα τόσο μεγάλο μέρος των ερωτώμενων βασίστηκε στις προσλαμβάνουσες που έχουν από την εμπειρία και το ύφος της εμπορικής τους δραστηριότητας, που χαρακτηρίζεται ως μεταποιητική-εμπορική σε βιομηχανικό επίπεδο. Η εμπορική αυτή κοινότητα και το μέρος της οποίας έλαβε χώρα η διαδικασία των συνεντεύξεων φαίνεται να ήταν πολύ εξοικειωμένη με την επιλογή αυτή είτε γιατί πολλοί είχαν επενδύσει σε αυτό είτε γιατί από στο περιβάλλον τους υπήρχαν θετικές προσλαμβάνουσες. Η καινοτομία, λοιπόν, ουσιαστικά αποτελεί το αποτέλεσμα της πίεσης της οικονομικής κρίσης στον αγώνα για διαφοροποίηση του προϊόντος, εξαγωγές και ποιότητα υπηρεσίας. Η δεύτερη επιλογή **(2)** που αφορά την **ορθότερη αξιοποίηση της πρώτης ύλης**, όπως για παράδειγμα το περιβάλλον ήταν η δημοφιλέστερη με συχνότητα απαντήσεων **56,2%**. Αυτό γιατί όπως φάνηκε και σε άλλα σημεία της συνέντευξης το περιβάλλον και διαχείριση των πόρων, της πρώτης ύλης και της ενέργειας στη διαδικασία παραγωγής αποτελεί ένα θέμα σημαντικό. Το γεγονός, επίσης, ότι διαπιστώθηκε ότι αρκετό μέρος των ερωτώμενων έχει επενδύσει σε αυτό ακόμα και κατά τη διάρκεια της κρίσης, κυρίως στο ζήτημα της εξοικονόμησης ενέργειας, έχει τη σημασία του. Αυτοί, ωστόσο, που μπορεί να μην

έχουν επενδύσει φαίνεται να επηρεάζονται από την επαφή με καλές πρακτικές, μιας και συνυπάρχουν σε ένα συγκεκριμένο χώρο όπως αυτό της ΒΠΠΕ Ηρακλείου.

Το ζήτημα των **(3) βιώσιμων εργασιακών σχέσεων** ουσιαστικά τέθηκε ως επιλογή δεδομένης της φρικτής πραγματικότητας στην αγορά εργασίας που χαρακτηρίζεται όχι μόνο από την ανεργία, αλλά και από τις χαμηλές αμοιβές, την εισφοροδιαφυγή και τη γενική αποδόμηση του εργασιακού πλαισίου. Αυτό το ζήτημα απασχόλησε σημαντικά τους ερωτώμενους σε κατηγορίες σχετικά με τους εργαζομένους ειδικά και την αγορά εργασίας γενικά. Η επιλογή αυτή, λοιπόν, επιλέχθηκε σε μία συχνότητα περίπου στο **37,5%** των συμμετεχόντων με κύριο επιχείρημα τη ρύθμιση τους σε ένα καθεστώς **win-win** για την εργοδοσία και τον εργαζόμενο. Αυτό σε επίπεδο προθέσεων είναι σημαντικό να διαπιστώνεται, γιατί σε εφαρμοσμένο επίπεδο αυτό που τελικά τη χαρακτηρίζει είναι περισσότερο το παίγνιο του διλήμματος του φυλακισμένου από εκείνο της συνεννόησης. Αυτό, όμως, που έχει σημασία για το ζήτημα αυτό είναι ότι διατυπώνονται μετριοπαθείς απόψεις όπως “το να είμαστε στα άκρα δεν είναι λύση”, ή “η εξίσωση αμοιβών ανειδίκευτου εργάτη με πτυχιούχο πανεπιστημίου δεν είναι λογική”, ή “ότι οι μισθοί που ακούγεται ότι δίνονται δεν επιτρέπουν στο προσωπικό να έχει αξιοπρεπή διαβίωση”. Το τελευταίο απασχολεί αυτούς που επέλεξαν την επιλογή αυτή ως προς τη χρυσή τομή, στη σχέση δηλαδή της βιωσιμότητας της επιχείρησης αλλά και της ποιότητας ζωής του εργαζομένου. Ίσως αυτό να δικαιολογεί τις αναφορές ορισμένων ότι ο μισθός στο προσωπικό τους “είναι πάνω από το βασικό” ή ότι “παρά τη κρίση γίνεται αγώνας να μην υπάρξουν περικοπές” σε ένα κλάδο βιομηχανικό όπου ο εργαζόμενος είναι εξειδικευμένος, δυσεύρετος και ουσιαστικά ένα σημαντικό κεφάλαιο για τη κάθε εταιρεία.

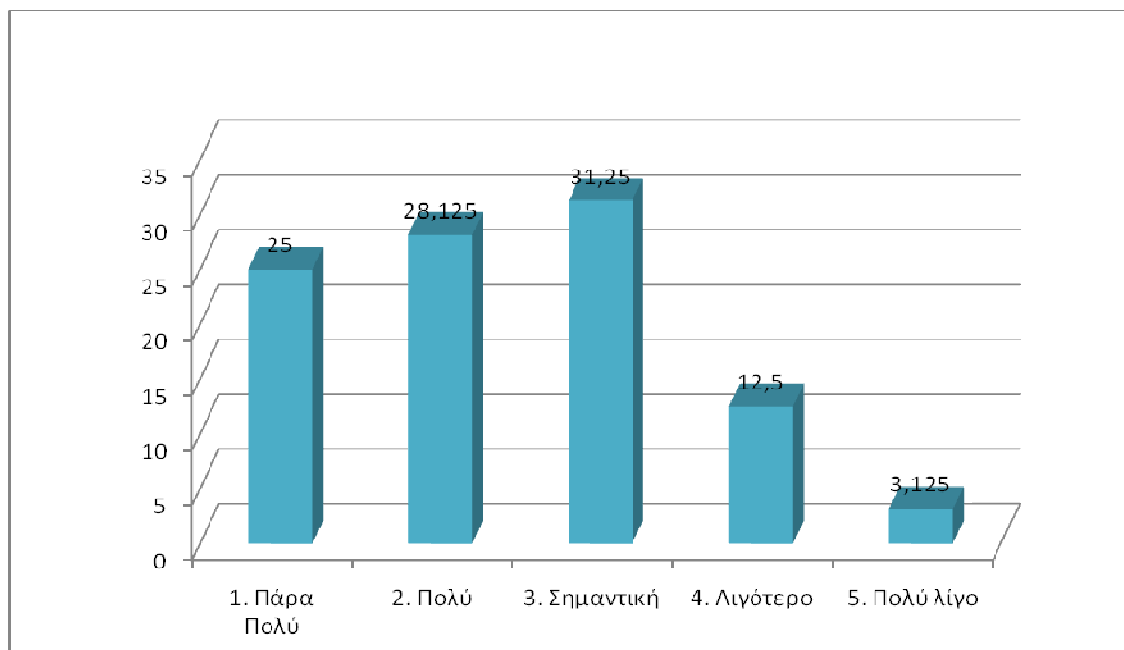
Το **(4) αυστηρότερο θεσμικό πλαίσιο για την υπεύθυνη επιχειρηματικότητα** ως επιλογή ουσιαστικά εμπεριέχει στο περιεχόμενο της ζητήματα όπως καταπολέμηση της ανομίας, εφαρμογής των κανόνων της αγοράς αλλά και θεσμοποίηση της ΕΚΕ σε επίπεδο Πολιτείας. Η συχνότητα των απαντήσεων στη κατηγορία κινήθηκε στο παραπάνω πλαίσιο και ήταν περίπου στο **34,37%** των απαντήσεων. Η επόμενη επιλογή **(5)**, επίσης, είχε σκοπό να διαπιστώσει τις απόψεις των ερωτώμενων για ένα **χρηματοδοτικό εργαλείο της ελληνικής επιχειρηματικότητα και οικονομίας όπως αυτό των ΚΠΣ**. Η κρίση ως αφορμή ορθότερης αξιοποίησης τους σε σχέση με το πραγματικό αναπτυξιακό πλέγμα της χώρας και απορροφητικότητας του. Η επιλογή

αυτή σε ποσοστό **34,3%** δείχνει ότι η ΕΕ αποτελεί ένα πεδίο σημαντικό το οποίο θα πρέπει να αξιοποιηθεί όχι μόνο ως οικονομικό εργαλείο αλλά ως ένα εργαλείο δομικών αλλαγών και νέας νοοτροπίας μέσα από τη λέξη κλειδί “ορθότερη αξιοποίηση”.

Συνοψίζοντας, έχει σημασία ότι στην ερώτηση αυτή για τις ευκαιρίες από τη κρίση ένα σημαντικό ποσοστό παράλληλα με τις υπόλοιπες επιλογές ανέπτυξε και την επιλογή **Άλλο** σε συχνότητα περίπου **18,77%**. Ενδεικτικά αναφέρονται απόψεις όπως η ανάγκη για υποστήριξη της νέας επιχειρηματικότητας προκειμένου να αντιμετωπιστεί ο κοινωνικός αποκλεισμός όσων επιθυμούν να επιχειρήσουν που λόγω κρίσης δεν είναι εφικτό. Κάποιοι άλλοι συνομιλητές θεωρούν μεταξύ άλλων τη κρίση μία “ευκαιρία εσωτερικής ανασυγκρότησης” κάτι που θα επηρεάσει θετικά των επιχειρηματία ως προς την ΕΚΕ να “δει τα πράγματα διαφορετικά”, ενώ κάποιος άλλος συνομιλητής θεωρεί ότι η κρίση θα μας κάνει “να δουλεύουμε καλύτερα” ως προς το οργανωτικό κομμάτι της επιχείρησης και της χώρας γενικότερα. Ένας άλλος συνομιλητής θεωρεί τη κρίση ευκαιρία για την αγορά ώστε να ξεχωρίσουν οι “καλοί” και να μείνουν εκείνοι με καλύτερες επιχειρηματικές προοπτικές.

Το σημαντικό, ωστόσο, είναι ότι διαπιστώνεται διάλογος για την ΕΚΕ, τη σχέση της με την επιχειρηματικότητα και το πιθανό της ρόλο στην αντιμετώπιση της κρίσης, ζητήματα αναπτυσσόμενα για τα οποία υπάρχει η ανάγκη για ενημέρωση. Αυτό, ωστόσο, διαπιστώθηκε και στο σημείο της συνέντευξης σχετικά με τα προβλήματα στο δρόμο για την ΕΚΕ όπως αυτό της άγνοιας. Στην ερώτηση, λοιπόν, 14 (Γράφημα 9) του ερωτηματολογίου έγινε μια προσπάθεια μέσα από τη διαβαθμισμένη κλίμακα Likert να διαπιστωθεί το μέγεθος της ανάγκης για ενημέρωση από τους ερωτώμενους. Αυτό φαίνεται στο ότι η επιλογή “Πάρα Πολύ” (25%) και “Πολύ” (28%) επιλέχθηκε από το 53% των ερωτώμενων, ενώ η επιλογή που θεωρεί την ενημέρωση χρήσιμη και ήταν στη μέση απαντούσε σε μία συχνότητα περίπου στο 31%. Η επιλογή του «λίγο» και «πολύ λίγο» επιλέχθηκε από ένα μικρό μέρος των ερωτώμενων (15%), ίσως γιατί δεν έβλεπαν τη χρηστικότητα της άμεσα στο περιβάλλον της οικονομικής κρίσης για το κλάδο τους είτε γιατί ήδη γνώριζαν κάποια πράγματα σχετικά με την ΕΚΕ. Όσον αφορά τη σημασία της ενημέρωσης ανά μέγεθος επιχείρησης έχει σημασία ότι διαπιστώνεται για το δείγμα ότι οι επιχειρήσεις θεωρούν γενικώς σημαντική την ενημέρωσή τους (1-3), ανεξάρτητα από το μέγεθος τους.

Γράφημα 9



5.5 Δημόσια Πολιτική, Διακυβέρνηση και Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη

Το ερευνητικό ερώτημα από μόνο του καταδεικνύει την εννοιολογική διαδρομή της διατριβής από την αρχή έως το τέλος. Η βιβλιογραφική έρευνα και η θεωρητική μελέτη της έννοιας της ΕΚΕ από τη σκοπιά της πολιτικής και διοικητικής επιστήμης είχε ως αποτέλεσμα να θέσει παράλληλα με τα δύο παραπάνω ερευνητικά ερωτήματα ένα περισσότερο πολιτικό ζήτημα. Αυτό φαίνεται να είναι αποδεκτό σε άλλες χώρες δείχνοντας ότι η ΕΚΕ έχει ωριμάσει ως έννοια σε επίπεδο επιχειρήσεων και δημόσιας πολιτικής. Αυτό που έχει σημασία είναι ότι ανεξάρτητα από το πόσο ή όχι δυναμικός είναι ο ρόλος του κράτους, το πεδίο δημόσιας πολιτικής για την ΕΚΕ είναι σημαντικό. Στην Ελλάδα το ζήτημα της ΕΚΕ όπως φάνηκε στη διατριβή και την έρευνα γνώμης είναι ένα ζήτημα αναπτυσσόμενο με σημαντικές περγαμινές ειδικά τη περίοδο της κρίσης (Meda Communication, 2012; Public Issue, 2008; MRB Hellas 2008; 2009; 2010; 2011; 2012; Chymis et al, 2011; Βαξεβανίδου, 2009; Skouloudis et al, 2010; Apostolakou and Jackson, 2009; Δασκαλάκη, 2012; Metaxas and Tsavdaridou, 2012; Botetzagias, 2009).

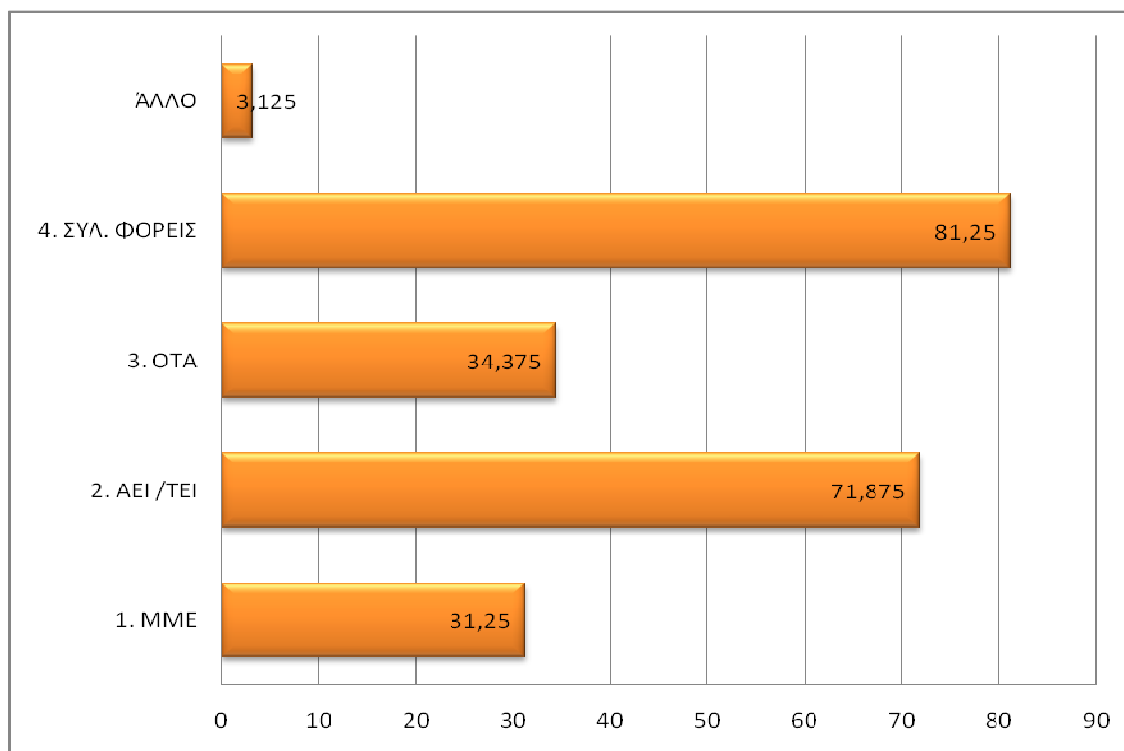
Ο αναστοχασμός και επαναπροσδιορισμός της επιχειρηματικότητας απέναντι στη κοινωνική, περιβαλλοντική και οικονομική κρίση φαίνεται να προβληματίζει τους ερωτώμενους σε ένα αξιοπρόσεκτο βαθμό. Αυτό, ωστόσο, που προκάλεσε εντύπωση σε αρκετούς ήταν η ερευνητική προσπάθεια στο συγκεκριμένο αντικείμενο, αφού είχαν συνδυάσει θεωρητικά και εφαρμοσμένα την έννοια περισσότερο με business case στοιχεία (Orlitzky, 2008; Wood, 2010; Grayson and Hodges, 2004; Carroll, 2008). Στη πορεία, όμως, της συνέντευξης υπάρχουν ενδιαφέροντα σημεία που αναδεικνύουν τα implicit πολιτικά χαρακτηριστικά της ΕΚΕ και τη δυναμική που δύναται να έχουν στο σχεδιασμό δημόσιας πολιτικής από τη κλασσική σκοπιά της ανάλυσης και διαχείρισης των συμφερόντων.

Η θεματική αυτή ενότητα της ερευνητικής ερώτησης αποτελείται από πέντε βασικές ερωτήσεις πολλαπλής επιλογής και ελεύθερης ανάπτυξης, όπου ο ερωτώμενος εκφράζει την άποψη του και τα σχόλια του παράλληλα με τις επιλογές του σε κάθε ερώτηση. Όσον αφορά τη πρώτη ερώτηση της ενότητας (**ερ.15**) αυτή βασίζεται στη συνέχεια από τη προηγούμενη (**ερ.14**) σχετικά με την ενημέρωση. Συγκεκριμένα η ερώτηση είναι *“ποιος από τους παρακάτω φορείς πιστεύετε ότι θα μπορούσε να συνεισφέρει καλύτερα στην ενημέρωσή σας;”* (Γράφημα 10). Ουσιαστικά η ερώτηση επιζητεί να συνεχίσει τη σκέψη του ερωτώμενου από την ανάγκη για ενημέρωση, στο ποιο θεσμό πιστεύει ότι μπορεί στην επαγγελματική του πραγματικότητα (ειδικά οι μμε) να συνεισφέρει περισσότερο. Οι επιλογές παράλληλα με εκείνη του “Άλλο” είναι τα 1. **“Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης”**, 2. τα **“Ακαδημαϊκά Ιδρύματα (π.χ. Πανεπιστήμιο και ΑΤΕΙ Κρήτης)”**, 3. η **“Τοπική Αυτοδιοίκηση”** και οι 4. **“Συλλογικοί Φορείς (π.χ. Εμπορικό Επιμελητήριο, Εργατικό Κέντρο)”**.

Αυτό που γενικά διαπιστώνεται είναι ότι μη κρατικοί φορείς με τη στενή έννοια όπως οι **Συλλογικοί Φορείς (4)** με αναφορά στα επιμελητήρια, τους ειδικούς βιομηχανικούς συνδέσμους και τα σωματεία εργαζομένων, αντιμετωπίζονται ως χρήσιμοι στη διαδικασία της ενημέρωσης με συχνότητα απαντήσεων (**81,2%**). Αυτό φαίνεται να οφείλεται στην εμπιστοσύνη που υπάρχει και στην αίσθηση της συλλογικότητας ειδικά στο πεδίο του επιχειρείν. Η σχέση, επίσης, που πράγματι είναι στενότερη σε σχέση με τους άλλους φορείς καθιστούν τους Συλλογικούς φορείς ως χρήσιμους είτε γιατί πιστεύουν ότι η ενημέρωση θα είναι πιο στοχευμένη, είτε γιατί

είναι συστατικά μέλη της επιχειρηματικής κοινότητας, είτε γιατί οι δράσεις ενημέρωσης για άλλα θέματα σε τοπικό επίπεδο είναι αποτελεσματικές.

Γράφημα 10



Ο δεύτερος θεσμός που επίσης θεωρείται σημαντικός για την επικοινωνία της ΕΚΕ και των πλεονεκτημάτων της είναι τα **Ακαδημαϊκά Ιδρύματα (2)** με συχνότητα απαντήσεων **το 71,8%**. Τα σχόλια που συνήθως συνοδεύουν την επιλογή αυτή είναι ότι κάποιιοι δεν τα θεωρούν κομμάτι του στενού κρατικού τομέα με αποτέλεσμα να τα εμπιστεύονται, επειδή είναι “φορείς γνώσης” και επειδή εξ αντικειμένου η αντικειμενικότητα της ενημέρωσης από ερευνητές και ακαδημαϊκούς διασφαλίζεται σε μεγαλύτερο βαθμό. Στα πλαίσια της έρευνας για τη διατριβή γινόταν, επίσης, θετικά σχόλια για τη συνέντευξη και τη διάθεση τους να συμμετάσχουν είτε γιατί τους έκανε εντύπωση το θέμα, είτε γιατί θέλησαν να μάθουν κάποια πράγματα για την έρευνα της διατριβής στο Πανεπιστήμιο. Αναφέρθηκε, επίσης, ότι σε κάποιες περιπτώσεις η πολύ καλή συνεργασία με τα ακαδημαϊκά ιδρύματα της Κρήτης αποτέλεσε αφορμή για την επιλογή αυτή είτε σε επίπεδο πρακτικής άσκησης φοιτητών, είτε στη μεταφορά γνώσης από τις σχολές των Ιδρυμάτων είτε από την ανάπτυξη συνεργιών.

Η επόμενη επιλογή με βάση την ιεραρχική κλίμακα αποτελεί η **Τοπική Αυτοδιοίκηση (3)** σε συχνότητα (**34%**), ένας θεσμός που παρά τη κάθετη δομή της ελληνική δημόσιας διοίκησης, αποτελεί στα μάτια των ερωτώμενων ένα πιο αποκεντρωμένο πεδίο αλληλεπίδρασης. Η τοπική αυτοδιοίκηση, όχι όπως οι προηγούμενες επιλογές, αποτελεί ένα θεσμό ο οποίος θα μπορούσε και αυτός να συμβάλει στην ενημέρωση ή ακόμα και στο συντονισμό μιας εκστρατείας αλληλεπίδρασης των ενδιαφερομένων μερών στο συγκεκριμένο θέμα είτε κατά κλάδο είτε κατά περίπτωση (κεφάλαιο 4). Η συμμετοχή, επίσης, σε δράσεις ΕΚΕ και κοινωνικής πολιτικής όπως το “κοινωνικό παντοπωλείο” ή δέντροφυτεύσεις που αναφέρθηκαν και προηγουμένως είναι ένα κεφάλαιο εμπειρίας που ενδεχομένως να χαρακτηρίζει την επιλογή αυτή.

Ο φορέας των **ΜΜΕ (1)** αποτελεί και αυτός ένα θεσμός σημαντικός για την ενημέρωση της ΕΚΕ με συχνότητα επιλογής **31,2%**. Αυτός, ωστόσο, ο θεσμός παρά το ότι είναι ίσως πιο λειτουργικός στην επικοινωνία ενός θέματος (λόγω της εμπέλειας) και της μαζικότητας του δεν επιλέχθηκε σε υψηλή συχνότητα. Αυτό ενδεχομένως να εξηγείται από το ότι οι δρώντες της επιχειρηματικής δράσης δεν το αξιολογούν τόσο κατάλληλο θεσμό για κάτι τόσο ειδικό όπως η επιχείρησή τους και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της. Αυτό που αναγνωρίζουν, ωστόσο, στο θεσμό αυτό είναι η δυναμική που έχει στην κοινή γνώμη, στην επικοινωνία της ΕΚΕ στο πολίτη που μετατρέπεται και σε πελάτη σε συνθήκες αγοράς. Η επιλογή «Άλλο» επιλέχθηκε από το **3,1%** και έκανε αναφορά στη σημασία της ενημέρωσης για ένα σημαντικό πεδίο οικονομικής δραστηριότητας στο τουρισμό και ανάγκη για κεντρική ενημέρωση από το αρμόδιο Υπουργείο δεδομένου ότι η διαφοροποίηση του προϊόντος και η συσχέτιση του με μορφές αειφόρου τουρισμού και ΕΚΕ, κρίνεται ως σημαντική.

Στο σημείο αυτό έχει σημασία να αναφερθεί ότι οι περισσότερες μμε, κυρίως οι μικρές και οι πολύ μικρές επιχειρήσεις, σε πολύ μεγάλο ποσοστό επέλεξαν τα ακαδημαϊκά ιδρύματα (66,7% και οι δυο) και τους συλλογικούς φορείς (98%, 77,8%) ως πολύ σημαντικούς στο ζήτημα της ενημέρωσής τους. Αυτό, ωστόσο, που διαπιστώνεται σε γενικές γραμμές είναι ότι οι ερωτώμενοι επιλέγουν το θεσμό με βάση αυτό που θεωρούν κοντύτερα στη καθημερινότητα τους και με τον αξιακό παράγοντα της αντικειμενικότητας. Το στοιχείο αυτό, ίσως, δείχνει την γενική στάση

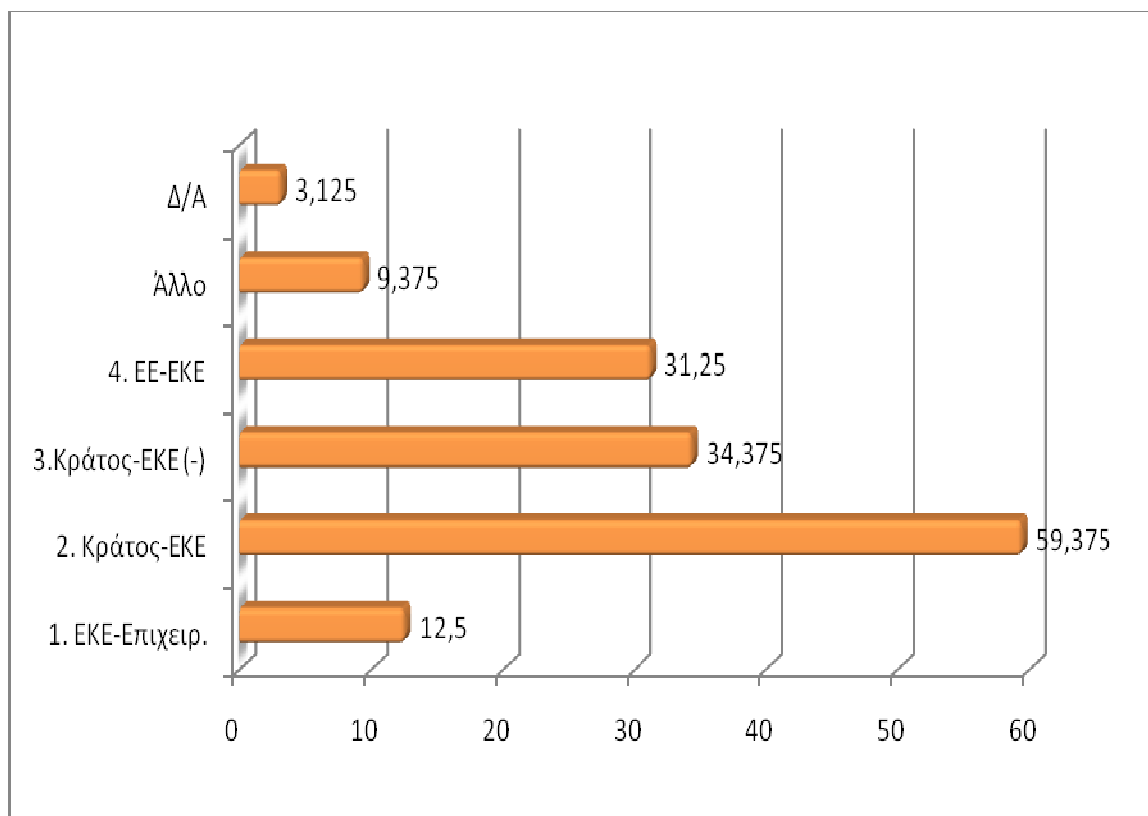
για αποκέντρωση ακόμα και στη διαδικασία της ενημέρωσης και ίσως σε δεύτερη ανάλυση του σχεδιασμού δημόσιας πολιτικής για την ΕΚΕ.

Στην **επόμενη ερώτηση της ενότητας (16)** (Γράφημα 11) αυτής το περιεχόμενο της είναι πιο ξεκάθαρο και αναφέρεται στο εάν **“πιστεύετε ότι το κράτος θα μπορούσε να έχει ρόλο στις πρωτοβουλίες αυτές;”**, δηλαδή την ΕΚΕ μέσα από δράσεις και δημόσιες πολιτικές. Η ερώτηση αυτή ανέδειξε τέσσερις επιλογές όπως “η ΕΚΕ είναι πεδίο δράσης μόνο για επιχειρήσεις”, “το κράτος θα μπορούσε να αναπτύξει επικουρικές πρωτοβουλίες” “θα μπορούσε αλλά δεν είναι σε θέση να το κάνει στην Ελλάδα”, “η Ευρωπαϊκή Ένωση θα πρέπει να είναι πιο δραστική”. Η **πρώτη επιλογή (1)** ότι η ΕΚΕ είναι πεδίο δράσης μόνο για επιχειρήσεις προσπάθησε να αναδείξει απόψεις που συνδέουν την ΕΚΕ με τις επιχειρήσεις και βλέπουν τη συμμετοχή του κράτους με ένα σκεπτικισμό που μπορεί να οδηγήσει σε περισσότερη ρύθμιση και όχι αυτορρύθμιση. Το στοιχείο αυτό είναι εμφανές στην βιβλιογραφική έρευνα ειδικά σε κράτη που χαρακτηρίζονται στο σύνολο τους από ένα περιορισμένο κράτος στην οικονομία της αγοράς, που προωθεί πολιτικές ΕΚΕ περισσότερο με συνεργατικό παρά κανονιστικό ύφος. Η συγκεκριμένη επιλογή εμφανίζει μια χαμηλή συχνότητα απαντήσεων περίπου στο **12,5%**, σε αντίθεση με την αμέσως επόμενη που αναφέρεται στο ότι το κράτος θα μπορούσε να **αναπτύξει επικουρικές πρωτοβουλίες (2)**.

Η απάντηση αυτή εμφανίζει μια συχνότητα απαντήσεων πολύ υψηλή περίπου στο **59%** των συνεντευξιαζόμενων και αναδεικνύει μια ιδιαίτερη πτυχή στη πολιτική διάσταση της ΕΚΕ. Ο ιδιωτικός τομέας παρά τη κριτική και τη δυσπιστία για το κράτος, πιστεύει ότι αποτελεί ένα σημαντικό φορέα όπου με τη σύσταση ενός κατάλληλου πλαισίου μπορεί να στηρίξει επάνω του ελπίδες. Η ανάγκη για το ρόλο του κράτους είτε άμεσα είτε έμμεσα ενδεχομένως να αποτελεί μέρος της κληρονομιάς που διαπιστώθηκε από κάποιο συνομιλητή ότι η ελληνική επιχειρηματικότητα σε ένα βαθμό ήταν κρατικοδίαιτη και οι δεσμοί με το κράτος ισχυροί. Αυτό, ωστόσο, μπορεί να αποτελεί τη μία μεριά του νομίσματος στην επιλογή αυτή αφού μπορεί, επίσης, να οφείλεται στην ισχυρή πίστη και ασφάλεια που παρέχει ο θεσμός του κράτους σε μία μικρή οικονομία σε κρίση όπως η Ελλάδα, με κυρίαρχο ρόλο των μμε και τη δομή ενός κάθετου και στρεβλού κορπορατισμού στα ζητήματα διαμόρφωσης της πολιτικής. Η ιστορική αυτή πραγματικότητα με τα αρνητικά της και τα θετικά της θα

πρέπει να ληφθεί σοβαρά υπόψη στο σχεδιασμό πολιτικής, αφού παρά τη κρίση ο ρόλος του κράτους παραμένει κεντρικός στο θέμα της καθοδήγησης στο ζήτημα της ΕΚΕ πράγμα που παρατηρείται σε κράτη μέλη Στην επιλογή, επίσης, αυτή το μεγαλύτερο ποσοστό φαίνεται να χαρακτηρίζει τις **μικρές επιχειρήσεις (60%)** και τις **πολύ μικρές (27%)**. Το **σύνολο των μεγάλων επιχειρήσεων** πιστεύει ότι το κράτος πρέπει να έχει ρόλο με δημόσιες πολιτικές ΕΚΕ (2) αλλά **το 50%** από αυτές πιστεύει ότι δεν είναι σε θέση να το κάνει στην Ελλάδα. Η επόμενη και μεθεπόμενη επιλογή ουσιαστικά επιβεβαιώνει το στοιχείο αυτό και αποτελεί γενικότερα ένα τεκμήριο ρεαλισμού για το ζήτημα αυτό στο ότι παρά την επιθυμία στην Ελλάδα το κράτος συμμετέχει (3) δημιουργικά στην ΕΚΕ, όπως και σε άλλα κράτη μέλη της ΕΕ, δεν δύναται να το πράξει (**συχνότητα 34,3%**). Αυτό το στοιχείο φαίνεται να τροφοδοτεί, επίσης, την επόμενη απάντηση που αποτελεί μια εναλλακτική επιλογή και όπως η προηγούμενη έτσι και αυτή ανήκει στη σφαίρα του ρόλου του κράτους.

Γράφημα 11:



Συγκεκριμένα, το **31,2%** επιλέγει ότι η **(4) ΕΕ** θα πρέπει να είναι πιο δραστική με το ζήτημα της ΕΚΕ, στην ανάπτυξη δημοσίων πολιτικών, προγραμμάτων κοντά στην ελληνική πραγματικότητα με μεγαλύτερη παρέμβαση εσωτερικά. Η επιλογή αυτή, επίσης, μπορεί να ερμηνεύσει και μία πίστη στην δημόσια πρωτοβουλία και την ΕΕ στην προώθηση της ΕΚΕ μέσα από τη χρήση καλών πρακτικών και σχεδιασμό κατάλληλων δημοσίων πολιτικών. Στην επιλογή μάλιστα αυτή παρατηρείται ότι οι **μεγάλες επιχειρήσεις του δείγματος (75%)** και οι **μεσαίες (66,7%)** πιστεύουν στην ΕΕ και την ανάγκη για ανάληψη πρωτοβουλιών.

Η **επομένη ερώτηση (17)** (Γράφημα 12) αφορά τη συνέχεια της σκέψης και αποτύπωσης της άποψης του ερωτώμενου για το πώς βλέπει εάν θεωρεί ότι **το κράτος θα πρέπει να ασκήσει δημόσια πολιτική στο ζήτημα της ΕΚΕ**. Η τυπολογία που δόθηκε ως επιλογή αποτελεί τη τυπολογία που διαπιστώνει η ΕΕ στα κράτη μέλη της, μεταξύ αυτών και η Ελλάδα. Συγκεκριμένα οι επιλογές αυτές είναι “ρυθμιστικός με νομικά/ κανονιστικά εργαλεία”, “επικουρικός με οικονομικά εργαλεία”, “συνεργίες με τον ιδιωτικό τομέα”, “ανάπτυξη ενημερωτικής δράσης”, “με σύνθεση εργαλείων (“υβριδικά”), “να είναι ουδέτερο και όχι παρεμβατικό” και “Άλλο”. Η κάθε μία επιλογή έχει τη σημασία της για να διαπιστωθεί το ύφος των δημοσίων πολιτικών που το δείγμα θα επιθυμούσε στο ζήτημα της ΕΚΕ και μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως υλικό για ανάλυση και σκέψη.

Όσον αφορά τη πρώτη επιλογή ο **(1) ρόλος τους κρατους** να είναι ρυθμιστικός με νομικά/κανονιστικά εργαλεία απαντά σε συχνότητα **40,6 %**, κάτι που ήταν αναμενόμενο και αποτυπώνει τη κουλτούρα της κρατικής παρέμβασης με κανονιστικό ύφος των πολιτικών εργαλείων (Άρθρα Νομοθεσίας για Δημόσιες Κοινωνικές και Περιβαλλοντικές Συμβάσεις). Η επιλογή αυτή, ωστόσο, αναφέρεται σε δημόσιες πολιτικές που εντοπίζονται στην ΕΕ όπου το Κράτος αναπτύσσει πρωτοβουλίες ανάπτυξης ενός θεσμικού πλαισίου για την ΕΚΕ και κανόνων για το τι είναι ΕΚΕ και ποια τα εργαλεία της (π.χ. GRI). Δεδομένου, λοιπόν, ότι στην Ελλάδα το πεδίο αυτό είναι πολύ χαλαρό σε σχέση με άλλα κράτη μέλη είναι δικαιολογημένη η συχνότητα αυτή των απαντήσεων.

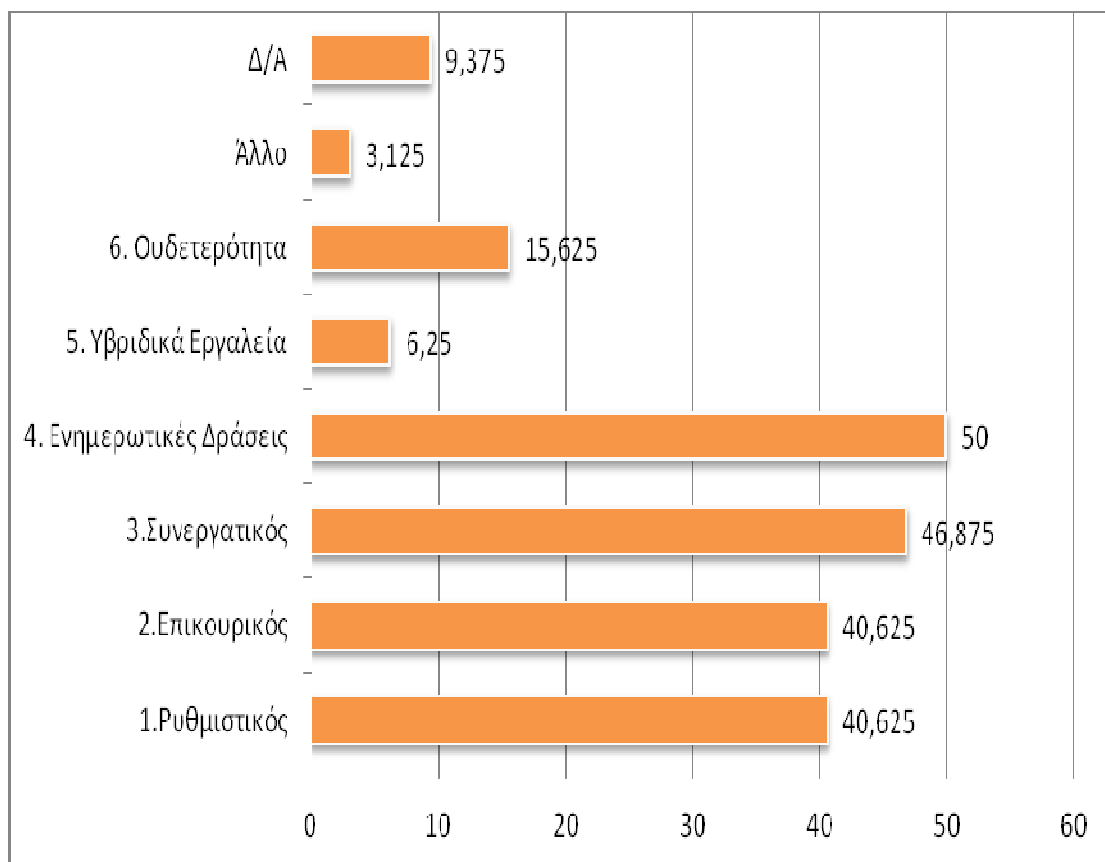
Η δεύτερη επιλογή σχετικά με τα **(2) επικουρικά οικονομικά εργαλεία** στην ΕΚΕ είναι επίσης δημοφιλής απάντηση (**συχνότητα 40,6%**), αφού ως όρος είναι κοντύτερα είτε σε πρότερη εμπειρία τους είτε στην πραγματικότητα τους. Τα

επικουρικά οικονομικά εργαλεία αλλά και τα διαχρονικά επιχειρησιακά προγράμματα των ΚΠΣ οικονομικής ενίσχυσης επιχειρηματικών δράσεων είναι γνωστά. Το στοιχείο αυτό σε συνδυασμό με το στοιχείο ορθότερης διαχείρισης των ΚΠΣ σε άλλο σημείο της έρευνας φαίνεται να διαμορφώνουν μια εικόνα, ότι τα εργαλεία αυτά είναι χρήσιμα αλλά με παράλληλο έλεγχο. Η εμπειρία, ωστόσο, από προγράμματα ΕΚΕ με βάση τη ταξινόμηση της ΕΕ στην Ελλάδα τα οποία ήταν χρηματοδοτικά όπως το “Πράσινο Επιχειρείν”, τα προγράμματα επιμόρφωσης εργαζομένων ή το “Πράσινος Τουρισμός” έχουν διαμορφώσει μία εικόνα για το ύφος των εργαλείων αυτών.

Η επιλογή, επίσης, των δημοσίων πολιτικών για **(3) συνεργίες** σε βαθμό **46,8%** θέτει στην ατζέντα της δημόσιας πολιτικής για την ΕΚΕ μία νέα αξία. Αυτή είναι ενός δραστήριου ιδιωτικού τομέα που προσπαθεί να κατανοήσει την ΕΚΕ στην Ελλάδα της κρίσης και επιθυμεί να συμμετέχει ή να ενισχύσει πολιτικές με συνεργίες είτε άμεσα με το κράτος είτε έμμεσα (π.χ. Τοπική αυτοδιοίκηση, Ακαδημαϊκά Ιδρύματα). Η υψηλότερη, ωστόσο, απήχηση από τις επιλογές των πολιτικών εργαλείων είναι εκείνη της ανάπτυξης **δημοσίων πολιτικών ενημερωτικής δράσης (4)**. Το εργαλείο αυτό είναι πράγματι δημοφιλές σε ποσοστό **50%** από τους συνεντευξιαζόμενους κάτι που εκτιμάται ως νευραλγικό για την βιωσιμότητα της ΕΚΕ στην καθημερινή επιχειρηματική πραγματικότητα. Η διάθεση για ενημέρωση δεν σημαίνει de facto υιοθέτηση του αξιακού πλαισίου της ΕΚΕ στην επιχειρηματική διεργασία. Αυτό, ωστόσο, που κάνει είναι να ενημερώσει αυτόν που θα ήθελε να αναπτύξει δράσεις αλλά δεν ξέρει πώς, αυτόν που θα ήθελε να καινοτομήσει αλλά δεν γνωρίζει. Ουσιαστικά τέτοιου είδους δημόσιες πολιτικές μέσα από τη χρήση κατάλληλων θεσμών (ερ.15) για την επικοινωνία εξοπλίζει την ελληνική επιχειρηματικότητα με τη γνώση και ταυτόχρονα με την ευθύνη της δράσης ή της αδράνειας.

Η επιλογή των **(5) υβριδικών εργαλείων** είναι πολύ χαμηλή σε σχέση με τα υπόλοιπα (**συχνότητα 6,25**). Η κατηγορία αυτή αποτελεί μία δυναμική και αναπτυσσόμενη κατηγορία πολιτικών που βασίζεται στη σύνθεση των πολιτικών εργαλείων για την ΕΚΕ. Στη συγκεκριμένη έρευνα η δυνατότητα για επιλογή παραπάνω από ενός εργαλείου, η ανάπτυξη της προσωπικής σκέψης και η μη κατανόηση ίσως της έννοιας “υβριδικό”, ενδεχομένως να αιτιολογούν τη χαμηλή αυτή συχνότητα.

Γράφημα 12:



Συνοψίζοντας για την ερώτηση αυτή σημασία έχει ότι η επιλογή **(6)“ουδέτερο και όχι παρεμβατικό”** είναι μια επιλογή με μία κριτική στάση στο κρατικό παρεμβατισμό γενικά και ειδικά στο ζήτημα της ΕΚΕ. Η απάντηση αυτή εμφανίζει μία συχνότητα περίπου στο 15,6% και είτε περιέχει ένα φιλελεύθερο αξιακό πλαίσιο στο περιεχόμενο της είτε το φόβο παρέμβασης στην Ελλάδα δεδομένου των αδυναμιών και της ανορθοδοξίας του ελληνικού κράτους. Η επιλογή **Άλλο** απαντά σε ποσοστό **3%** και αναφέρεται σε μία δημόσια πολιτική που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί υβριδική αφού αναφέρει ότι θα μπορούσε να αναπροσαρμοστεί ο τρόπος απόδοσης του φόρου και των κονδυλίων που προορίζονται για ΕΚΕ ως ένα ενιαίο ποσό μέσα από παροχή υπηρεσίας σε στοχευμένες ανάγκες είτε στη τοπική αυτοδιοίκηση, είτε στην εκπ/ση είτε στην υγειονομική περίθαλψη. Αυτό αναδεικνύει κατά το συνομιλητή δύο βασικά στοιχεία τη γνώση για το πώς αξιοποιήθηκαν τελικά οι φόροι, που είναι ήδη υψηλοί στην επιχειρηματική διεργασία, αλλά και την ηθική

ικανοποίηση ότι τελικά είχαν αντίκτυπο σε πεδία κοινωνικής πολιτικής, περιβάλλοντος και πρόνοιας.

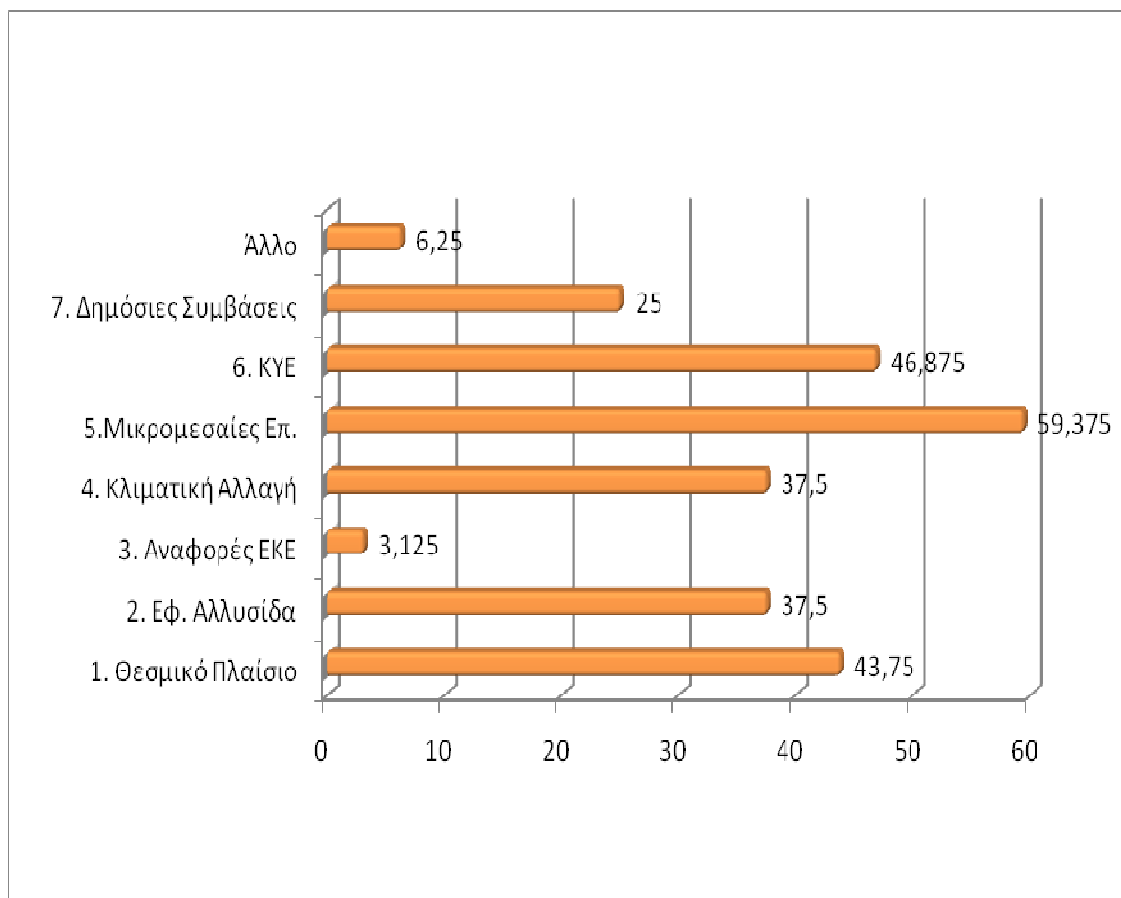
Η επόμενη ερώτηση (ερ.18) (Γράφημα (13) ουσιαστικά προσπαθεί να καταγράψει την πεποίθηση του ερωτώμενου για το ποια πεδία δημόσιας πολιτικής θα επέλεγε για ένα “παρθένο” έδαφος όπως η Ελλάδα. Είναι χρήσιμο να αναφερθεί ότι τα πεδία αυτά επιλέχθηκαν με βάση τα πεδία που οριοθετεί η ΕΕ στην Έκθεση για την ΕΚΕ το 2011. Συγκεκριμένα τα πεδία αυτά είναι το **1. “πλαίσιο πολιτικής ΕΚΕ (Θεσμικό πλαίσιο / Στρατηγική Αειφόρου Ανάπτυξης και ΕΚΕ)”**, **2. η “κοινωνικά υπεύθυνη διαχείριση της αλυσίδας εφοδιασμού με ιδιαίτερη έμφαση στα ανθρώπινα δικαιώματα”**, **3. “CSR Reporting and Disclosure”**, **4. “η κλιματική αλλαγή”**, η **5. “ΕΚΕ στις μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις”**, οι **6. “Κοινωνικά Υπεύθυνες Επενδύσεις**, **7. οι “Δημόσιες Συμβάσεις (Green, Social, Sustainable)”** και το **“Άλλο”**.

Όσον αφορά την επιλογή για το πεδίο της **(1) ανάπτυξης θεσμών και στρατηγικής για την αειφόρο ανάπτυξη και ΕΚΕ** φαίνεται να αποτελεί ένα δημοφιλές πεδίο δημόσιας πολιτικής (**43,75%**). Η επιλογή αυτή εκτιμάται ότι απαντά σε ερωτήματα τόσο σε επίπεδο επιχειρήσεων όσο και αυτό της οριοθέτησης του ρόλου του κράτους στην ΕΚΕ. Το **(2) δεύτερο πεδίο** που αφορά την εφοδιαστική αλυσίδα και τα ανθρώπινα δικαιώματα απαντά σε μία συχνότητα περίπου στο **37,5%** με σχόλια αναφορικά την ανάγκη για καλύτερη διασφάλιση τους στην Ελλάδα (π.χ. Μετανάστες) και την αξιοποίηση της δύναμης που έχει η εφοδιαστική αλυσίδα τόσο εξωτερικά όσο και εσωτερικά της χώρας. Η επιλογή για το πεδίο των **(3) ετήσιων αναφορών ΕΚΕ** είχε χαμηλή συχνότητα επιλογής (**3,1%**) ίσως γιατί δεν έγινε απολύτως κατανοητό αλλά και γιατί ίσως εκτιμήθηκε ότι δεν απαντά στη πραγματικότητα των μμε, αφού καμία δεν την επέλεξε παρά μονάχα μία μεγάλη επιχείρηση. Η επιλογή της **(4) κλιματικής αλλαγής** ως πεδίο δημόσιας πολιτικής εμφανίζει μία συχνότητα απαντήσεων περίπου στο **37,5%** πράγμα που εμφανίζει το προβληματισμό για τη περιβαλλοντική αειφορία. Στην επιλογή της κλιματικής αλλαγής **το 59,37% των πολύ μικρών επιχειρήσεων και το 60% των μεσαίων την επέλεξε**. Η επιλογή της ανάπτυξης δημοσίων πολιτικών **(5) για την ΕΚΕ** στις μμε είναι όπως φαίνεται από τη συχνότητα απαντήσεων το δημοφιλέστερο όλων ως πεδίο με συχνότητα απάντησης **το 59,3%**. Αυτό είναι λογικό και εκτιμάται ότι συμπυκνώνει αφενός τα παραπάνω πεδία της

ΕΚΕ στην αγωνία για το πώς αυτά εφαρμόζονται στο επίπεδο των μμε που αποτελούν τη συντριπτική πλειοψηφία τόσο στην επιχειρηματική κοινότητα όσο και στο δείγμα της έρευνας αυτής. Παρά, ωστόσο, το ότι διαπιστώνεται η ανάγκη διασύνδεσης της ΕΚΕ με τη πραγματικότητα των μμε αυτό δεν μπορεί να γίνει στοχευμένα εκτός από ένα αρχικό στάδιο ενημέρωσης και ανάδειξης των ευκαιριών, όπως προκύπτει από τις παραπάνω ερωτήσεις.

Οι **Κοινωνικά Υπεύθυνες Επενδύσεις (6)** αναφορικά με τη κοινωνία και το περιβάλλον έχουν, επίσης, υψηλή συχνότητα απαντήσεων στο 46,8%. Η επιλογή αυτή φαίνεται να αναδεικνύει την ανάγκη για προσδιορισμό των ΚΥΕ στην Ελλάδα της κρίσης αλλά και εκείνες του εξωτερικού. Αυτό ενδεχομένως να αποτελέσει ένα σημαντικό πεδίο ανάλυσης και σύγκρουσης στο χαρακτηρισμό και την οριοθέτηση των κονδυλίων που σε παγκόσμιο επίπεδο αγγίζουν δισ. δολάρια μέσα από χρηματιστηριακούς δείκτες (π.χ. Green Down Jones) (Grayson and Hodges, 2004; Hopkins, 2004; EC, 2011). Η επιλογή, επίσης, των κριτηρίων ΕΚΕ στις δημόσιες συμβάσεις (7) με συχνότητα απάντησης 25% έχει, επίσης, σημασία γιατί συνδέεται με το ζήτημα ανταγωνιστικότητα-ΕΚΕ και ποιότητα. Οι ερωτώμενοι αναδεικνύουν στην επιλογή αυτή δύο ζητήματα τη διοίκηση δια του παραδείγματος από πλευράς του κράτους στις δημόσιες συμβάσεις για προμήθεια υλικού αλλά και τις πιέσεις στην αγορά για “υπεύθυνα προϊόντα-υπηρεσίες”. Αυτό το κριτήριο κρίνεται σημαντικό γιατί σήμερα κυριαρχεί από πλευράς του κράτους το κριτήριο της νομιμότητας και του κόστους, χωρίς ιδιαίτερη έμφαση στα ποιοτικά κριτήρια στις δημόσιες συμβάσεις.

Το πεδίο μάλιστα αυτό, όπως παρουσιάζεται στο κεφάλαιο της συζήτησης μέσα από μέτρηση του Ευρωβαρομέτρου (374) για το 2013 αποτελεί σημαντικό, αφού αποτελεί το μερίδιο στον ετήσιο τζίρο του 60% σχεδόν των επιχειρήσεων και στο 100% για το 19% των επιχειρήσεων. Η επιλογή, τέλος, “**Άλλο**” απαντά σε μία συχνότητα **6,25%** και αναδεικνύει δυο προτάσεις των συνεντευξιαζόμενων σχετικά με τα πεδία δημόσιας πολιτικής στην ΕΚΕ στην Ελλάδα. Συγκεκριμένα, οι συνομιλητές της κατηγορίας αυτή θεωρούν ότι η ανάπτυξη επικοινωνιακών δράσεων κεντρικά και εξειδικευμένα ανά τομέα έχουν σημασία δίνοντας έμφαση περισσότερο σε δημόσιες πολιτικές ενημέρωσης και κατάρτισης στο ζήτημα της ΕΚΕ.

Γράφημα 13:

Η τελευταία ερώτηση (19) που τίθεται στους ερωτώμενους είναι το «*πως πιστεύετε ότι η συζήτηση για την ΕΚΕ μπορεί να επηρεάσει το ρόλο των επιχειρήσεων αναφορικά με τη κοινωνία, το περιβάλλον και την οικονομία;*». Σε αυτή την ερώτηση ουσιαστικά αυτό που είναι το ζητούμενο είναι η προσωπική άποψη για του ερωτώμενου με το πέρας της συνέντευξης για το εάν η ΕΚΕ δύναται να επηρεάσει την ατζέντα συζήτησης στο τι έφταιξε και στο τι πρέπει να γίνει για την αντιμετώπιση της κρίσης σε κοινωνικό, οικονομικό και περιβαλλοντικό επίπεδο στην Ελλάδα. Η ανάλυση των απαντήσεων ουσιαστικά αναπτύσσεται σε δύο επίπεδα, σε αυτούς που απαντούν «ναι αλλά» και σε εκείνους που αναφέρονται στις «δυσκολίες» που εντοπίζονται. Το **78,5%** πιστεύει ότι ένας ουσιαστικός διάλογος για την ΕΚΕ με τα ενδιαφερόμενα μέρη και την επιχειρηματική κοινότητα θα έχει θετικό αποτέλεσμα τουλάχιστον σε επίπεδο πολιτικής ατζέντας και της επιχειρηματικότητας . Το υπόλοιπο **21,4%** δεν είναι επί της ουσίας αρνητικό αλλά φαίνεται να αντιμετωπίζει

με ένα ρεαλισμό τη πραγματικότητα της ελληνικής επιχειρηματικής κοινότητας, εκτιμώντας ότι χωρίς δομικές αλλαγές ένας διάλογος είναι χρήσιμος αλλά όχι αποτελεσματικός. Αυτό, ωστόσο, που μένει από την πρώτη ανάλυση των απαντήσεων είναι ότι φαίνεται να δημιουργούνται οι προϋποθέσεις για ένα πλαίσιο ειλικρινούς διαλόγου. Οι μεταβλητές που αναπτύσσονται προκειμένου ο διάλογος και ο προβληματισμός για την ΕΚΕ να είναι αποτελεσματικός είτε ως προϋποθέσεις είτε ως θεματικές είτε ως αλλαγές είναι: “η αλλαγή νοοτροπίας (35,7%)”, οι θεσμοί και “ο ρόλος του κράτους (39,2%)”, “τοπική ευθύνη (7,1%)”, “η γνώση για την ΕΚΕ (57,1%)”, “Σχέση ΕΚΕ-Επιχειρείν (35,7%)”, “περιβαλλοντική αειφορία (25%)”, “δομή της αγοράς (25%)”, “Κοινωνία-Ανθρώπινο Κεφάλαιο (30%)”.

Όσον αφορά τη πρώτη κατηγορία οι περισσότερες απαντήσεις αναφέρονται στην ανάγκη για αλλαγή νοοτροπίας μέσα από το διάλογο για την ΕΚΕ. Η αλλαγή νοοτροπίας είναι ένα κεντρικό ζήτημα για κάποιους και διαπιστώνεται σε απόψεις όπως: “η αντιμετώπιση της κακής νοοτροπίας δεν είναι μόνο θέμα δημοσίας συζήτησης (για την ΕΚΕ) αλλά θέμα φιλοσοφίας, ηθικών αρχών και του κράτους”, “η επιχείρηση “είναι παιδί της κοινωνίας που προέρχεται...όχι κάτι καλύτερο ή χειρότερο...παράλληλη η ευθύνη του κράτους (επιβολή κανόνων) και η ατομική ευθύνη”. Άλλο σημαντικό στοιχείο που αναπτύσσεται από τους συνομιλητές είναι ότι η συζήτηση θα επιφέρει αλλαγές θετικές στη “κουλτούρα της συνεργασίας” που είναι το ζητούμενο σήμερα, ενώ για άλλο συνομιλητή “η χρυσή τομή” είναι νευραλγική για ένα σύνθετο ζήτημα όπως η ΕΚΕ. Η αλλαγή νοοτροπίας, λοιπόν, εκτιμάται ότι θα αναδείξει για τον επιχειρηματία μια πιο υπεύθυνη στάση ώστε να “βγει από το καβούκι του” είτε για το περιβάλλον είτε για τους συνανθρώπους, κάτι που φαίνεται και από τη φράση ενός άλλου συνομιλητή “ότι πάνω απ’ όλα είμαστε και άνθρωποι”. Όσον αφορά το κράτος και την αποτελεσματικότητα των θεσμών αυτό για κάποιους φαίνεται να είναι πολύ σημαντικό στο ζήτημα της εφαρμογής των κανόνων από το κράτος. Αυτό αναδεικνύει τόσο το ζήτημα της παρανομίας (απόδοση δικαιοσύνης) όσο και της ανομίας (ενεργητικός ρόλος). Άλλο σημαντικό στοιχείο είναι ότι η συζήτηση από μόνη της δεν μπορεί να προσφέρει τα πάντα και απαιτείται ένα κράτος που θα αποτελέσει παράδειγμα με κριτήρια ΕΚΕ για παράδειγμα στις δημόσιες συμβάσεις, τις ΔΕΚΟ, την υπόδειξη συγκεκριμένων δράσεων ΕΚΕ (π.χ. κοινωνικό παντοπωλείο, αναδασώσεις).

Σε άλλο σημείο διαπιστώνεται η ανάγκη εκτός από το στενό κράτος να υπάρχει μία οριζόντια κινητοποίηση στο διάλογο και από θεσμούς λιγότερο κρατικούς με ειδική αναφορά στα Πανεπιστήμια για το ζήτημα της ΕΚΕ σε επίπεδο ηθικής, διοίκησης, τεχνολογίας και καινοτομίας. Αυτά τα στοιχεία εκτιμάται ότι θα βοηθούσαν στο να αναπτυχθεί εκτός από ένας ειλικρινής διάλογος μεταξύ των ενδιαφερομένων μερών και ένα πεδίο συζήτησης για την ΕΚΕ με μόνιμα χαρακτηριστικά. Αυτό γιατί μεταξύ άλλων ο μόνιμος αυτός θεσμός (π.χ. forum) θα έθετε το ζήτημα ανταποδοτικά για ένα ευνοϊκότερο θεσμικό πλαίσιο της επιχειρηματικότητας στην Ελλάδα, αφού χωρίς αυτή δεν μπορεί να υπάρξει και ΕΚΕ. Αυτό το πλαίσιο είτε θα αναδεικνύει το χρηματοοικονομικά κίνητρα για την ΕΚΕ είτε θα διαμορφώνει ισχυρούς θεσμούς που θα αντιμετωπίζουν τον αθέμιτο ανταγωνισμό και την ανομία σε επίπεδο οικονομίας. Η άποψη από κάποιον συνομιλητή για το ρόλο των θεσμών και του κράτους είναι χαρακτηριστική, αφού υποστηρίζει ότι “ο άνθρωπος έχει τα αντανάκλαστικά στην Ελλάδα, αλλά χρειάζεται και το κράτος να αποφασίσει τι θέλει από τις επιχειρήσεις”. Το ζήτημα της τοπικής συνείδησης για κάποιους φαίνεται, επίσης, ότι αποτελεί ακόμα ένα ζήτημα που θα μπορούσε να αναπτυχθεί στο διάλογο με κύρια αναφορά τις επενδύσεις και τη παραγωγική διαδικασία. Η μεταφορά των δραστηριοτήτων στο εξωτερικό εκτός από φόβο θέτει το ζήτημα του αθέμιτου ανταγωνισμού παγκοσμίως, αφού η επιχειρηματικότητα σε αναπτυσσόμενες χώρες δε γίνεται πάντα “με ευνοϊκότερους όρους” αλλά με το race to the bottom σε ζητήματα εργασιακά, κοινωνικά και περιβαλλοντικά.

Αυτό, ωστόσο, που διαμορφώνεται σε μεγαλύτερη συχνότητα από τα υπόλοιπα είναι ότι θα προκύψει από το διάλογο μια ουσιαστική ενημέρωση για την ΕΚΕ σε πρακτικά ζητήματα και αναφορές σε καλές περιπτώσεις. Αυτό γιατί εκτιμάται ότι “ο κόσμος πρέπει χειροπιαστά να κατανοήσει τα θετικά”, “γιατί χρειάζεται βοήθεια και στοχευμένα αποτελέσματα (ανά τομέα ΕΚΕ)” εξαιτίας του ότι “η πίεση της καθημερινότητας δεν τον αφήνει να δει”. Επιπρόσθετα είναι χρήσιμο να ξέρει πως θα δράσει, αφού για κάποιους συνομιλητές μπορεί “οι πόροι για ΕΚΕ να είναι περιορισμένοι αλλά θα πρέπει να στρέφονται στις πραγματικές ανάγκες”. Η ενημέρωση, λοιπόν, αυτή θα έχει σαν στόχο να αναδείξει τα διάφορα εννοιολογικά και ιδεολογικά ρεύματα αλλά και την ουσία, ότι ο ρόλος δηλαδή της επιχείρησης εκτός από οικονομικός είναι πολιτικός και κοινωνικός. Αυτό είναι πολύ βασικό γιατί θα πρέπει να προσδιοριστεί τόσο ως προς τους εργαζομένους και τη κοινωνία όσο και

στην υποχρέωση να τηρείται το θεσμικό πλαίσιο της οικονομίας της αγοράς και του επιχειρείν, μια έννοια που στην Ελλάδα πολλές φορές έχει στρεβλό περιεχόμενο. Όσον αφορά την γνώση στο ζήτημα της ΕΚΕ φαίνεται, όπως και σε άλλα σημεία των συνεντεύξεων, ότι είναι απαραίτητη και με βάση τα σχόλια κάποιων συνομιλητών ότι η συνέντευξη βοήθησε να προσδιορίσουν την ΕΚΕ καλύτερα. Η άποψη αυτή ειδικά για τις μμε συνοψίζεται και στην άποψη ενός συνομιλητή ότι “ίσως με την έννοια της ΕΚΕ, να το κατανοήσουν καλύτερα ειδικά οι μμε αφού κάποιιοι κάνουν ήδη δράσεις αλλά δεν γνωρίζουν τον όρο”. Αυτό, επίσης, φαίνεται και σε φράσεις όπως το ότι “είχα άγνοια μέχρι να γίνει η κουβέντα αυτή” ενώ “επί της ουσίας το περιεχόμενο το καταλαβαίνω”.

Αυτό, ωστόσο, που εμπλουτίζει σημαντικά τη συζήτηση με κάποιους συνομιλητές είναι οι διαπιστώσεις ότι εκτός από τη κατανόηση για τη ΕΚΕ γενικά είναι χρήσιμο να συσχετιστεί με την επιχειρηματικότητα ως αδιέξοδο στη κοινωνική και οικονομική κρίση. Συγκεκριμένα οι απόψεις όπως “η επιχειρηματικότητα είναι άλλο πράγμα από αυτό που κυριαρχεί στην αντίληψη πολλών” (εννοεί αρνητικά), ή ότι “η ΕΚΕ μπορεί να συμβάλει σε αυτό, στον επαναπροσδιορισμό της έννοιας και την αποκατάσταση του αισθήματος δικαίου και αντιμετώπισης της καχυποψίας του κόσμου” είναι ενδεικτικές. Αυτό, λοιπόν, που φαίνεται στις απόψεις κάποιων συνομιλητών είναι ότι η ΕΚΕ ενδεχομένως να αποτελέσει το δρόμο εξυγίανσης. Αυτό συνοψίζεται σε εκτιμήσεις όπως: “η ΕΚΕ είναι καθοριστικός παράγοντας που μπορεί να βοηθήσει όλες τις επιχειρήσεις να βελτιώσουν τη θέση τους στην Ελληνική κοινωνία”, ή ότι “τόσα χρόνια είχαμε στρέψει τη πλάτη μας στο περιβάλλον και τη κοινωνία με στόχο το πρόσκαιρο κέρδος”.

Η ΕΚΕ για κάποιους, επίσης, φαίνεται να επηρεάσει θετικά τη δομή και εξέλιξη της επιχείρησης στην ελληνική αγορά και για άλλους του εξωτερικού, ειδικά στην “ανάδειξη της σχέσης οφέλους και ΕΚΕ στον επιχειρηματία”. Αυτό μάλιστα διασυνδέεται άμεσα και με τις επιπτώσεις στην ελληνική αγορά είτε από τις επιδράσεις της κρίσης είτε της παγκοσμιοποίησης που τα τελευταία δέκα χρόνια θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν πολύ σημαντικές για την Ελλάδα και την ΕΕ. Συγκεκριμένα, διατυπώνονται ενδιαφέρουσες απόψεις για το ότι η ΕΚΕ μπορεί να αποτελέσει επιταχυντής σε επίπεδο αγοράς, αφού για κάποιους η “δύναμη της αγοράς μπορεί να επηρεάσει μέσα από την επιλογή του καταναλωτή και θετικά και

αρνητικά”, ή ότι “γενικά υπάρχει αλλαγή είτε λόγω παγκοσμιοποίησης, είτε λόγω του κλίματος της αγοράς”, ή ότι “η ΕΚΕ είναι μια επιλογή η οποία μπορεί να επηρεάσει την επιλογή του πελάτη για το τελικό προϊόν”. Άλλη ενδιαφέρουσα άποψη αναφέρεται στο ίδιο θέμα και εξηγεί ότι “στη κοινωνία υπάρχουν συλλογικές δράσεις (ΕΚΕ) και η κοινωνία δένεται με αυτές τις επιχειρήσεις που βοηθούν”. Η δομή της ελληνικής αγοράς και το πλαίσιο της εταιρικής διακυβέρνησης λόγω και της αναπτυσσόμενης έννοιας της ΕΚΕ στην Ελλάδα είναι άλλο ένα σημείο που θα μπορούσε να βελτιωθεί μέσα από το διάλογο. Η άποψη για την αντιμετώπιση του αθέμιτου ανταγωνισμού και της αισχροκέρδειας είναι ένα σημείο επίδρασης και εξέλιξης της αγοράς μέσα από την ΕΚΕ. Οι απόψεις κάποιων συνομιλητών αναδεικνύουν το ζήτημα αυτό όπως ότι “το οργανωμένο περιβάλλον πάντα βοηθά και φαίνεται και από αυτούς που επιχειρούν στο εξωτερικό”, ή ότι “οι σοβαρές και οι νόμιμες επιχειρήσεις σήμερα ασφυκτιούν”.

Το άλλο σημείο που διαπιστώνεται στην ελληνική αγορά και δίνει ίσως την άλλη όψη του νομίσματος για την ΕΚΕ είναι ότι “σε τοπικό επίπεδο γίνονται σιωπηλά πιο ουσιαστικές δράσεις (ΕΚΕ) σε σχέσεις με άλλες δημοσίων σχέσεων”. Η σιωπηλή ΕΚΕ και οι υπεύθυνες επιχειρήσεις φαίνεται ότι πρέπει να διαπιστωθούν μέσα από το διάλογο προκειμένου να αποτελέσουν παράδειγμα και να υποκινήσουν τις απαραίτητες αλλαγές για να μην εγκαταλείψουν την Ελλάδα από “ασφυξία” αρκετές επιχειρήσεις. Σε αυτό μπορούν να βοηθήσουν και οι μεγαλύτερες σε επίπεδο εφοδιαστικής αλυσίδας είτε με πλαίσιο κανόνων είτε με mentoring στην ΕΚΕ, κάτι που φαίνεται να διαπιστώνεται.

Το περιβάλλον αποτελεί ακόμα μία κατηγορία που εκτιμάται ότι η κουβέντα για την ΕΚΕ θα επηρεάσει θετικά στη σχέση της επιχειρηματικής δραστηριότητας με αυτό. Αυτό θα πρέπει είτε να γίνει με αυστηρότητα από το κράτος με “έλεγχο της νομιμότητας για το περιβάλλον”, όπως αναφέρουν, είτε με πρωτοβουλίες γιατί “το περιβάλλον το αφήνουν στην άκρη λόγω κρίσης και χρειάζονται εργαλεία επικουρικά και ένα πλαίσιο που θα τις κινητοποιήσει ξανά όπως πριν από κάποια χρόνια (π.χ. αναδασώσεις, καθαρισμούς)”. Σε άλλο σημείο αναφέρεται ότι “τόσα χρόνια είχαμε στρέψει τη πλάτη μας στο περιβάλλον... Η κρίση μας προσγείωσε στη πραγματικότητα, επομένως όχι μόνο οικονομική μεγέθυνση αλλά ανάπτυξη με αναφορά και στο περιβάλλον”. Η σχέση, επίσης, περιβάλλοντος-καταναλωτή

εκτιμάται από κάποιους συνομιλητές ότι ενδεχομένως να επηρεαστεί, αφού εκτιμάται ότι “ο πελάτης επηρεάζεται και στο περιβαλλοντικό ζήτημα και προβληματίζεται με την αγοραστική του επιλογή”. Σε άλλο σημείο αναφέρεται η εμπειρία ενός συνομιλητή ότι “στο περιβάλλον θα πρέπει να υιοθετήσουμε σε εφαρμοσμένο επίπεδο τη πράσινη επιχειρηματικότητα” με αναφορά στο σχέδιο ανάπτυξης ενός πράσινου καταστήματος πρωτοπόρο στο είδος του στην Ελλάδα σε επίπεδο υπηρεσίας και μεταποίησης.

Συνοψίζοντας για τη τελευταία κατηγορία της ερώτησης αυτής, ορισμένοι συνομιλητές φαίνεται να πιστεύουν ότι η συζήτηση για την ΕΚΕ δύναται να διαμορφώσει μία νέα συνθήκη στη σχέση της επιχείρησης με τα ενδιαφερόμενα μέρη. Συγκεκριμένα αυτό που εκτιμάται είναι ότι η κρίση έχει αγγίξει τη πραγματικότητα πολλών που μπορεί να πήγαιναν καλά παραμελώντας τη “κοινωνία με στόχο το πρόσκαιρο κέρδος”. Αυτό φαίνεται, επίσης, σε απόψεις όπως ότι “ο ρόλος των επιχειρήσεων θα επηρεαστεί αφού η κουβέντα αυτή συνδυάζει τα “συμφέροντα” και αποτελεί ένα όχημα διαχείρισης τους με πρόσημο βιωσιμότητας και όχι σύγκρουσης. Αυτό που, επίσης, διαπιστώνεται από κάποιους είναι ότι “με τη συζήτηση (ο επιχειρηματίας) θα κατανοήσει ότι η ΕΚΕ είναι προς όφελος δικό του και τη κοινωνίας”, αλλά και ότι “η κρίση γέννησε συνθήκες νέες για την ΕΚΕ και δράσεις όπως κοινωνικά παντοπωλεία, ιατρεία, φαρμακεία που πριν κανείς δεν σκεφτόταν ως δράση”. Αυτό σε τελική ανάλυση αναδεικνύει ξανά μία πολύ σημαντική διαπίστωση ενός συνομιλητή ότι “η επιχείρηση είναι μια οντότητα που την ενδιαφέρει τι γίνεται γύρω της” και όσον αφορά το διάλογο αυτός, “θα μπορούσε να δώσει ένα έναυσμα να ασχοληθούν κυρίως με το περιβάλλον, γιατί με τη κοινωνία θες δεν θες το βλέπεις”.

Εν κατακλείδι αυτό που γεννάται ως συμπέρασμα στις κατηγορίες των απαντήσεων είναι ξανά το πολυδιάστατο του ζητήματος της ΕΚΕ και της σχέσης τη με το σχεδιασμό δημόσιας πολιτικής. Αυτό, ωστόσο, που φαίνεται να διαπιστώνεται είναι ότι χρειάζεται μία ουσιαστική κατανόηση και εμπιστοσύνη μεταξύ των ενδιαφερομένων μερών. Αυτό παράλληλα με ανάπτυξη θεσμών στο ζήτημα της αειφόρου ανάπτυξης και της ΕΚΕ, ένα πολιτικό παίγνιο ιδιαίτερο και συγκρουσιακό που σε επίπεδο πολιτικής ανάλυσης στην Ελλάδα είναι πολυεπίπεδο. Αυτό, τέλος, που φάνηκε στην έρευνα αυτή και στα ερευνητικά της ερωτήματα, είναι ότι οι συνομιλητές παρά τα σιωπηλά χαρακτηριστικά ΕΚΕ που ισχυρίζονται ότι υιοθετούν

σε δράσεις τους, αναπτύσσουν ένα επί της ουσίας προβληματισμό για το ρόλο τους ως επιχειρήσεις και οντότητες. Τα στοιχεία αυτά εμπλουτίζουν το διάλογο και την έρευνα στο ζήτημα της ΕΚΕ ειδικά από τη σκοπιά της πολιτικής επιστήμης, αφού αναδεικνύουν για την Ελλάδα ένα πεδίο πολιτικής σύνθετο όπου τα ζητήματα της περιβαλλοντικής αειφορίας, της επιχειρηματικότητας και του κράτους πρόνοιας είναι κεντρικά σε μία κοινωνία και οικονομία σε κρίση.

6. Η ΕΚΕ, η πολιτική της ανάλυση και τα βασικά συμπεράσματα

Το κεφάλαιο αυτό έχει ως βασικό στόχο να αποτυπωθούν τα κεντρικά συμπεράσματα της διατριβής όσον αφορά το κεντρικό της θέμα αναφορικά με το θεσμικό πλαίσιο, τη πολιτική διάσταση και το εννοιολογικό πλαίσιο της ΕΚΕ στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ). Η προσέγγιση της διατριβής βασίζεται στη θεωρητική σύνθεση της ΕΚΕ και συνδέεται με τα πεδία της διακυβέρνησης, της δημόσιας πολιτικής, της διοίκησης και την αειφόρο ανάπτυξη. Το βασικό χαρακτηριστικό του ερευνητικού αντικειμένου της διατριβής τη καθιστά πρωτότυπη, κάτι που προκύπτει και από τη διασύνδεση των θεματικών αυτών ως πεδίο μελέτης στην πολιτική και διοικητική επιστήμη.

Η διατριβή ως κεντρικό άξονα ανάλυσης και θεωρητικής αφετηρίας είχε την Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη (ΕΚΕ) ως μια έννοια κορμό, για την οποία αρχικά έγινε έρευνα στη θεωρητική της εξέλιξη και τα εννοιολογικά της χαρακτηριστικά. Στη συνέχεια η διατριβή προσανατολίστηκε στη διασύνδεση της ΕΚΕ με τις προσεγγίσεις της πολιτικής επιστήμης στο ζήτημα της διακυβέρνησης, των δημοσίων πολιτικών και της διοίκησης (οργανισμών- επιχειρήσεων). Αυτό που προκύπτει ως πρώτο γενικό συμπέρασμα στο κεφάλαιο αυτό, είναι ότι η Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη ως έννοια βασίζεται στο γενικό προσδιορισμό της κοινωνικής ευθύνης που διέπει τα μέλη μιας οργανωμένης πολιτείας και κοινωνίας, όπως για παράδειγμα οι υποχρεώσεις και τα δικαιώματα του πολίτη. Αυτό, ωστόσο, που έχει σημασία είναι ότι η έννοια αναπτύσσει διάφορες διαστάσεις, με άξονα αναφοράς την έννοια του εταιρικού πολίτη (corporate citizenship), που αφορά το ρόλο της επιχείρησης και τη κοινωνική της ευθύνη στο κοινωνικό σύστημα.

6.1. Ο ορισμός της ΕΚΕ, ο πλουραλισμός και η Ευρωπαϊκή Διάσταση

Βασικό στοιχείο στην ερευνητική μεθοδολογία της διατριβής για τη κατανόηση, ανάλυση και αποσαφήνιση του όρου της ΕΚΕ είναι η βιβλιογραφική έρευνα και η θεωρητική αναζήτηση. Αυτή επικεντρώθηκε στο πολύ σημαντικό θέμα τι σημαίνει ακριβώς ΕΚΕ, ποια είναι η ιστορική της εξέλιξη και ποια η διασύνδεση της με το θεσμικό, κοινωνικό, πολιτικό και τοπικό προσδιορισμό. Το ζήτημα της ΕΚΕ όπως

προκύπτει από τη μελέτη της βιβλιογραφίας και τη θεωρητική έρευνα δεν αποτελεί μονάχα ένα πεδίο σκέψης που περιορίζεται σε φιλανθρωπικό περιεχόμενο και τις δράσεις επικοινωνίας από μέρους των εταιρειών. Σαφέστατα οι δράσεις αυτές είναι πιο δημοφιλείς σήμερα ειδικά στα πλαίσια μιας στρατηγικής προβολής προς τους καταναλωτές ή την εφοδιαστική αλυσίδα. Αυτό γενικά που διαπιστώνεται, είναι ότι η συζήτηση για την ΕΚΕ αποτελεί ένα ιδιαίτερο, συγκρουσιακό και παράλληλα συνθετικό πεδίο αλληλεπίδρασης μεταξύ των κοινωνικών δρώντων. Η προσέγγιση και ανάλυση της στην επιχειρηματική πρακτική φαίνεται να ξεκινά εντονότερα ήδη από την αρχή του 20ου αιώνα. Ως γενική διαπίστωση για την εποχή αυτή, είναι ότι ο τομέας των επιχειρήσεων, είτε αυτές είναι ιδιωτικές είτε δημοσίων συμφερόντων, διαπιστώνεται ότι έχουν μια κοινωνική ευθύνη πέραν των βασικών οικονομικών και νομικών τους υποχρεώσεων. Αυτή η ευθύνη, ωστόσο, φαίνεται να ποικίλει ανάλογα με το τόπο και το χρόνο, ενώ διαπιστώνεται ότι εκτός από την ακολουθία στο γράμμα του νόμου αναπτύσσει και άλλες διαστάσεις πολλές φορές συνδεδεμένες με το αίσθημα δικαίου που συνοψίζεται στη φράση “ήθος” και σε επίπεδο βιβλιογραφίας περιγράφεται ως *business ethics*.

Όσον αφορά το προβληματισμό και τη συζήτηση της παραδοχής για το τι είναι τελικά ΕΚΕ αλλά και πως προσεγγίζεται η έννοια *κοινωνική και ευθύνη* στη βιβλιογραφία, αυτό που παρατηρείται ως πρώτη γενική διαπίστωση από την ανάλυση της έννοιας, είναι ότι δεν περιορίζεται μονάχα στην αντιπαράθεση μεταξύ των σκεπτικιστών ή σε εκείνους που υποστηρίζουν την έννοια ΕΚΕ ως δόκιμη και υπαρκτή. Επί της ουσίας ο διάλογος για την κοινωνική ευθύνη των επιχειρήσεων στο περιεχόμενό του, περιλαμβάνει προσεγγίσεις από τη θεωρία καπιταλιστικών συστημάτων μέχρι το σκεπτικισμό της φιλελεύθερης οικονομικά σχολής ή ακόμα τις κριτικές αναφορές στη δομή και λειτουργία του καπιταλισμού ως κοινωνικοοικονομικό μοντέλο. Η θεωρητική φύση της κοινωνικής ευθύνης και η αντίστοιχη κριτική, ανέδειξε ότι η έννοια είναι κάποιες φορές διχαστική, άλλες φορές συνθετική αλλά κυρίως σύνθετη. Η διατριβή περιορίστηκε στην αναζήτηση των ειδικών και επιμέρους χαρακτηριστικών που αφορούν τον ορισμό της Εταιρικής Κοινωνικής Ευθύνης σε συνάρτηση με τα ζητήματα εκείνα της πολιτικής επιστήμης που διαμορφώνεται εμφανής συσχέτιση. Αυτό το στοιχείο αναδεικνύει επιπρόσθετα τη πρωτοτυπία της διατριβής, αφού ως αντικείμενο μελέτης η ΕΚΕ συσχετίζεται περισσότερο με θεματικά πεδία της πολιτικής επιστήμης. Η σχέση αυτή σε επίπεδο βιβλιογραφίας

μπορεί να είναι υπαρκτή αλλά δεν ήταν τόσο άμεσα διασυνδεδεμένη με τη πολιτική επιστήμη σε θεωρητικό επίπεδο, παρά το γεγονός ότι πολλές φορές διαπιστώνονται προβληματισμοί για τη πολιτική και κοινωνική διάσταση του επιχειρείν σε έννοιες όπως για παράδειγμα το corporate citizenship, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω.

Το κεντρικό στοιχείο για την έννοια της ΕΚΕ (γενικά στο μεγαλύτερο μέρος της βιβλιογραφίας) προσεγγίζεται περισσότερο σε ένα μικροδιοικητικό επίπεδο που αφορά περισσότερο τις δραστηριότητες της επιχείρησης αναφορικά με την ΕΚΕ σε συνάρτηση με την οικονομική βιωσιμότητα, τη τοπική κοινωνία, την αγορά, τη διαφήμιση και την επικοινωνία. Η διατριβή δεν ασχολείται τόσο με το επιστημονικό αυτό πεδίο, όσο συνδέει την έννοια της ΕΚΕ και τα επιμέρους χαρακτηριστικά της με την πολιτική επιστήμη. Ειδικότερα γίνεται συσχέτιση με την έρευνα της ΕΚΕ στο ρόλο του κράτους, τη διοίκηση, τους θεσμούς και τις αλληλεπιδράσεις με τις επιχειρήσεις στη συνέχεια ως κοινωνικές και θεσμικές οντότητες. Στο εννοιολογικό επίπεδο τη ΕΚΕ είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι τη χαρακτηρίζει ένας πλουραλισμός, ο οποίος διαπιστώνεται στις θεωρητικές προσεγγίσεις της αλλά και τις εφαρμοσμένες διαστάσεις της στο μικρο-επίπεδο των επιχειρήσεων, όσο και εκείνο των δημοσίων πολιτικών σε κράτη μέλη της ΕΕ. Η αναλυτική αυτή προσέγγιση είναι σημαντική και συνεισφέρει στη συζήτηση για την ΕΚΕ εμπλουτίζοντας της με το πεδίο της πολιτικής ανάλυσης. Η συσχέτιση αυτή λαμβάνει χώρα μέσα από την ανάλυση στο θέμα της διακυβέρνησης, των καπιταλιστικών μοντέλων, των δημοσίων πολιτικών και του θεσμικού πλαισίου της επιχειρηματικότητας. Αυτό, ωστόσο, που έχει σημασία για το κεφάλαιο αυτό είναι ο επιμερισμός της συζήτησης ανά θεματική ενότητα της διατριβής ξεκινώντας από αυτή του ορισμού και της διασύνδεσης με τις δομές διακυβέρνησης.

Όσον αφορά τη γέννηση της ΕΚΕ, η ιστορική περιγραφή της έννοιας την προσδιορίζει ως προϊόν ενός προβληματισμού με στόχο τον εξανθρωπισμό της αναπτυσσόμενης νεωτερικής κοινωνίας, η οποία ακολουθεί μια καπιταλιστική δομή στο οικονομικό της μοντέλο και την διακυβέρνηση. Η εμφάνιση της ΕΚΕ με τη σύγχρονη διάσταση του όρου εντοπίζεται πρώτα στις ΗΠΑ, κάτι που δικαιολογεί τα έντονα αγγλοσαξονικά της χαρακτηριστικά στο θεωρητικό της περιεχόμενο, τα οποία συνοψίζονται στο προσδιορισμό άμεση ΕΚΕ (explicit CSR). Η μετάβαση της έννοιας στην Ευρωπαϊκή πολιτική ατζέντα και επιχειρηματική πραγματικότητα φαίνεται να

διαχωρίζεται αρχικά σε σχέση με εκείνη των ΗΠΑ. Στην Ευρώπη αρχικά προσδιορίζεται ως έμμεση ΕΚΕ (implicit CSR), κάτι που εξηγεί το ότι η έννοια ήταν δημοφιλής στην Ευρώπη αλλά όχι με την μορφή αυτή. Η αμεσότερη διάσταση προκύπτει μεταγενέστερα (2000-2001), ως η συνέχεια της θεσμικής παράδοσης και των δεσμών της επιχείρησης με τη τοπική οικονομία, κοινωνία και συνοχή.

Ο προβληματισμός, ωστόσο, για το περιεχόμενο και την έννοια της ΕΚΕ, όπως προκύπτει από τη βιβλιογραφία είναι αρκετά παλαιότερος ως προσέγγιση από την εμφάνιση τους στις ΗΠΑ και εντοπίζεται ως έννοια στην Ευρώπη παράλληλα με την εμφάνιση της φιλανθρωπίας και του ανθρωπισμού. Τα ζητήματα που πραγματεύεται σε πολλά σημεία εντοπίζουν ομοιότητες με σύγχρονα, ειδικά στη συζήτηση για το θεσμικό πλαίσιο της ΕΚΕ και της διακυβέρνησης παγκοσμίως. Ήδη στα τέλη του 18ου και αρχές του 19ου αιώνα το ζήτημα της ΕΚΕ είχε απασχολήσει κατά κάποιο τρόπο τον πολιτικό διάλογο της Μεγάλης Βρετανίας στη πρόμη οικονομική παγκοσμιοποίηση, με αφορμή το πλαίσιο δράσης στις πρώτες πολυεθνικές επιχειρήσεις της Βρετανικής Αυτοκρατορίας όπως η East India Company. Στη συζήτηση, λοιπόν, για την αναζήτηση ενός πλαισίου επιχειρηματικής δράσης είτε σε επίπεδο διαχείρισης της πρώτης ύλης ή του ανθρωπίνου δυναμικού η προσέγγιση του Baron Thurlow (1731–1806) είναι ενδεικτική για την εποχή, καταδεικνύοντας παράλληλα την επικαιρότητα του διαλόγου για το ζήτημα της ΕΚΕ: *"Did you ever expect a corporation to have a conscience, when it has no soul to be damned and no body to be kicked? And by God, it ought to have both!"* (Banerjee, 2008). Η έννοια της κοινωνικής ευθύνης των επιχειρήσεων από τότε δεν παραμένει στάσιμη και ήδη από τη Βιομηχανική Επανάσταση στο 19ο αιώνα και στο Ηνωμένο Βασίλειο κάποιες “φωτισμένες επιχειρήσεις” (enlightened corporations) όπως αναφέρει ο Carroll (2008) αναπτύσσουν αυτορρυθμιστικού τύπου πρωτοβουλίες. Αυτό ως πρακτική είναι δημοφιλής ακόμα και σήμερα σε αγγλοσαξονικού τύπου πλαίσια διακυβέρνησης, αναπτυσσόμενες και λιγότερο αναπτυγμένες χώρες, αντί της κλασσικής κανονιστικής προσέγγισης που παρατηρείται στην Ευρώπη.

Τα στοιχεία αυτά για την αρχική εξέλιξη της έννοιας εμπλουτίζουν τη συζήτηση με ενδιαφέροντα στοιχεία όπως η συνεχής εξέλιξη της έννοιας μέχρι σήμερα, η αγγλοσαξονική θεωρητική της προέλευση και η συσχέτιση της με τη φιλανθρωπική δράση επιχειρήσεων βασισμένη σε κοινωνικές νόρμες και θεσμικές παραδόσεις. Οι

τελευταίες φαίνεται να διαμορφώνουν ένα κεντρικό και διαχρονικό ρόλο στην εξέλιξη της ΕΚΕ στην Ευρώπη αλλά ειδικότερα στη Μεγάλη Βρετανία και σχετίζονται είτε με τις θρησκευτικές καταβολές και το πνεύμα ανθρωπισμού, είτε με τις έντονες διεργασίες χειραφέτησης του εργατικού κινήματος της εποχής. Αυτό που διαπιστώνεται από μια πρώτη ανάγνωση της εξέλιξης της ΕΚΕ, είναι ότι τόσο σε επίπεδο εταιρικής δράσης όσο και εκείνο της πολιτικής, η έννοια είναι εύκαμπτη και αμφίδρομα αναπτυσσόμενη.

Οι εταιρείες ειδικότερα, είτε λόγω της ανάπτυξης κοινωνικής πίεσης από το αναπτυσσόμενο εργατικό κίνημα είτε λόγω της θρησκευτικής ηθικής και της ανάγκης για φιλανθρωπία, ανέπτυξαν μία στρατηγική με στόχο τη βελτίωση της ποιότητας ζωής των εργαζομένων τους (π.χ. στέγαση, σίτιση) αλλά και της παραγωγικότητας τους. Τα αυτονόητα, ωστόσο, αυτά ζητήματα της ευημερίας συνδέονται με τη κοινωνική ευθύνη υπό τη μορφή της φιλανθρωπικής δράσης, χωρίς ωστόσο να διαχωρίζονται από την αναδυόμενη και δυναμική εργατική τάξη στη Μεγάλη Βρετανία και την Ευρώπη. Η «φωτισμένη ιδιοκτησία» επέλεγε να καλύψει πολλές φορές τις βασικές ανάγκες της πυραμίδας του Maslow (π.χ. 1^{ης} και 2^{ης}). Η ΕΚΕ, λοιπόν, φαίνεται να βασίζεται διαχρονικά σε δύο χαρακτηριστικά που συνθέτουν τη πολιτική διάσταση και στρατηγική του επιχειρείν. Αυτά εντοπίζονται είτε στα χαρακτηριστικά της δράσης για αυτορρύθμιση, είτε σε αυτά της συνεννόησης στη διαμόρφωση ενός κανονιστικού πλαισίου για εργατικά ή περιβαλλοντικά ζητήματα. Το παράδειγμα δε της αυτορρύθμισης, όπως παρουσιάστηκε κατά τη περίοδο του 19^{ου} αιώνα, φαίνεται να απασχολεί το διάλογο για την ΕΚΕ στο επίπεδο της παγκόσμιας διακυβέρνησης ακόμα και σήμερα, δεδομένου ότι τα χαρακτηριστικά της χαλαρής νομοθεσίας (softlaw) στα εργατικά και περιβαλλοντικά ζητήματα είναι κεντρικά (π.χ. Foreign direct investments). Η συσχέτιση, επίσης, της ΕΚΕ με τη διαχρονική εξέλιξη της κανονιστικής διαδικασίας στις χώρες του “Δυτικού κόσμου” για εργατικά ή περιβαλλοντικά ζητήματα είναι εμφανής και η εξέλιξη της διακριτή. Πολλές φορές, όμως, η διάκριση αυτή είναι πολύ λεπτή, αφού η ΕΚΕ φαίνεται να προηγείται κάποιες φορές της κανονιστικής διαδικασίας. Στο ζήτημα για παράδειγμα της παιδικής εργασίας που κυριαρχούσε στις αρχές του 20^{ου} αιώνα στις ΗΠΑ ή την Ευρώπη, σε πολλές αναπτυσσόμενες χώρες αποτελεί πεδίο ΕΚΕ για τις εταιρείες που δραστηριοποιούνται εκεί. Το πέρας των δύο Παγκοσμίων Πολέμων ειδικά στην Ευρώπη και τις ΗΠΑ σηματοδότησε τη σύγχρονη προσέγγιση της ΕΚΕ. Αυτό γιατί ο

ρόλος των επιχειρήσεων είχε αλλάξει σημαντικά, το καπιταλιστικό σύστημα είχε ωριμάσει, ο εκμοντερνισμός της αγοράς και των παγκόσμιων δομών της διαμόρφωναν ένα νέο πλαίσιο στο ρόλο του κράτους και των επιχειρήσεων. Οι θεσμικές αυτές εξελίξεις επηρέασαν σημαντικά τη σύγχρονη διάσταση της ΕΚΕ αναδεικνύοντας ταυτόχρονα τη πολυδιάστατη φύση της επιχειρηματικής διεργασίας.

Ο Howard Bowen ήδη από το 1953 αρχίζει να περιγράφει το νέο κοινωνικό ρόλο των επιχειρήσεων μέσα από το βιβλίο του (Social Responsibility of the Businessman) με αποτέλεσμα να αποκαλείται από πολλούς και ο «πατέρας» της ΕΚΕ (Carroll, 2008; Mele, 2008). Στη συνέχεια όπως παρατηρείται ήδη στη βιβλιογραφία, έχει λάβει χώρα ένας σημαντικός προβληματισμός γύρω από το περιεχόμενο της έννοιας και των διαστάσεων της, η οποία φαίνεται να χαρακτηρίζεται περισσότερο από τη «δυτική κουλτούρα» στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης. Αυτό που προβληματίζει τον διάλογο για την ΕΚΕ, ήδη από τότε, είναι η εθελοντική διάσταση της ΕΚΕ κάτι που διαφοροποιεί τις προσεγγίσεις και τους ορισμούς στις ΗΠΑ με την Ευρώπη, στην οποία η συζήτηση αυτή επεκτείνεται κάποιες φορές μεταξύ των κρατών μελών και των ενδιαφερομένων μερών. Το θεσμικό και θεωρητικό πλαίσιο, ωστόσο, της ΕΚΕ από τη πρώτη προσέγγιση του Bowen το 1953 μέχρι σήμερα έχει σαφέστατα εξελιχθεί εννοιολογικά, αλλά όχι σημαντικά σε εφαρμοσμένα πεδία όπως για παράδειγμα το διεθνές εμπόριο.

Όσον αφορά το επίπεδο των θεωρητικών προσεγγίσεων τα ζητήματα του περιβαλλοντικού μοντερνισμού, της απορρύθμισης του κράτους πρόνοιας και του ανταγωνισμού των επιχειρήσεων παγκοσμίως εμπλούτισαν σημαντικά το εννοιολογικό περιεχόμενο της ΕΚΕ στις δεκαετίες του '60, του '70 και του '80. Όπως διαπιστώνει και ο Dahlsrud (2008) η ΕΚΕ αποτελείται από τριάντα επτά επίσημους ορισμούς, οι οποίοι έχουν από τη μία κοινά χαρακτηριστικά μεταξύ τους, αλλά από την άλλη διαπιστώνεται η συσχέτιση με το χώρο, το χρόνο και τις θεσμικές τους επιδράσεις. Ο Dahlsrud (2008) εμπλουτίζει το διάλογο με τη διαπίστωση ότι οι ορισμοί χαρακτηρίζονται από πέντε θεμελιώδεις διαστάσεις όπως τα ενδιαφερόμενα μέρη, η κοινωνική, η οικονομική, η εθελοντική και η περιβαλλοντική διάσταση. Όσον αφορά τη διατριβή και το προσδιορισμό της ΕΚΕ γενικά και ειδικά στην Ευρωπαϊκή Ένωση σημεία σταθμοί στην εξέλιξη και τη δομή της σύγχρονης διάστασης της σε επίπεδο ορισμών είναι τα παρακάτω.

Το 1979 κρίνεται σημαντικό έτος για την ΕΚΕ, αφού ο Archie Carroll συνεισφέρει σημαντικά στα θεμέλια του ορισμού για την ΕΚΕ τον οποίο επαναδιατυπώνει στη συνέχεια και στον οποίο διακρίνει τέσσερις βαθμίδες στη γνωστή CSR Pyramid) (Carroll, 1991; 2008). Οι βαθμίδες αυτές, έχουν αναφερθεί σε άλλο σημείο της διατριβής και είναι η οικονομική, η νομική, η ηθική και η φιλανθρωπική. Η σημασία του ορισμού αυτού συνίσταται στη σχηματοποίηση της ΕΚΕ με την πυραμίδα, η οποία αποτελεί ένα πολύ συγκεκριμένο πλαίσιο ορισμού αλλά και προβληματισμού που επηρέασε σημαντικά την εννοιολογική εξέλιξη της ΕΚΕ. Εάν λοιπόν χαρακτηρίζεται ο Bowen ως ο πατέρας της ΕΚΕ ο Carroll είναι σίγουρα ένας από τους θεμελιωτές της ΕΚΕ μαζί με άλλους όπως οι Keith Davis (1967; 1973; 1975), ο Eells (1960), οι Eilbrit and Parket (1973) και πολλοί άλλοι. Η συμβολή αυτή του Carroll προσδιορίζει την ΕΚΕ διαχρονικά στο σύγχρονο περιβάλλον και κατ' επέκταση την επιχειρησιακή, τη κοινωνική ακόμα και τη πολιτική πραγματικότητα, κάτι που για παράδειγμα διαπιστώνεται και για την Ευρωπαϊκή Ένωση στη μελέτη του Έργου CSR Impact (2012). Σε θεωρητικό, επίσης, επίπεδο η προσέγγιση του Carroll σε συνάρτηση με εκείνες για παράδειγμα της Wood (1990; 2010) “Corporate Social Performance” είναι σημαντικές, αφού θέτουν το θεμελιώδες ζήτημα της σχέσης ΕΚΕ με την οικονομική και κοινωνική απόδοση, αλλά και το εάν η σχέση αυτή είναι θετική διαχρονικά. Το σημείο ανάλυσης που προκύπτει στη σχέση αυτή της ΕΚΕ με την οικονομική απόδοση είναι σημαντικό για τη θεωρητική εξέλιξη της ΕΚΕ, αφού διευρύνει σημαντικά το πεδίο της. Η σχέση αυτή δεν διαπιστώνεται με σαφήνεια ως θετική ή όχι από μέρος της βιβλιογραφίας, αλλά αυτό που έχει σημασία είναι ότι η τελική απόδοση της ΕΚΕ βασίζεται σε ένα πλαίσιο ισορροπίας με τα ενδιαφερόμενα μέρη, δεδομένου ότι η δυσφήμιση εν κατακλείδι είναι περισσότερο κοστοβόρα σε σχέση με την ΕΚΕ per se.

Η διαπίστωση αυτή και η ωρίμανση της σχέσης αυτής σε επίπεδο ορισμού δικαιολογεί την σημαντική επιτάχυνση σε εννοιολογικό και πολιτικό επίπεδο της ΕΚΕ σε άλλα πεδία όπως της αειφόρου ανάπτυξης. Η δεκαετία του '80 και συγκεκριμένα το 1987 αποτελεί ακόμα ένα σημαντικό σημείο στην εξέλιξη της ΕΚΕ ειδικά στην Ευρωπαϊκή διάσταση, με αφορμή τη Σύνοδο του ΟΗΕ “Το κοινό μας μέλλον” και τον ορισμό της Αειφόρου Ανάπτυξης (ΑΑ). Ο αυξανόμενος προβληματισμός για το ρόλο των επιχειρήσεων σε παγκόσμια κλίμακα αναφορικά με τη παρουσία γενικά σκανδάλων σε πολιτικό, κοινωνικοοικονομικό και

περιβαλλοντικό επίπεδο εμπλούτισε την έννοια θεωρητικά και θεσμικά. Ο ορισμός της αιφόρου ανάπτυξης και η διασύνδεση του πολιτικού με την επιχειρηματική διεργασία διαφαίνεται σταδιακά μέσα από τον ΟΗΕ και κράτη μέλη του, αναδεικνύοντας την ΕΚΕ ως μέρος ή συνέχεια στην διάσταση της ΑΑ.

Η όλο και πιο άμεση διασύνδεση της ΕΚΕ με την ΑΑ ουσιαστικά εμπλούτισε την έννοια με τη πολιτική διάσταση που ενδόμυχα υπήρχε στην Ευρώπη αλλά και μέσα στις προσεγγίσεις για παράδειγμα του Carroll ή του Freeman (1994) για τη θεωρία των ενδιαφερομένων μερών. Η εξέλιξη αυτή προσδίδει ένα “δυτικό” προσανατολισμό γεωγραφικά και πολιτικά για την ΕΚΕ, ο οποίος αποτυπώνει μεταγενέστερα και τον εσωτερικό ανταγωνισμό μεταξύ ΗΠΑ και Ευρώπης ως συστήματα διακυβέρνησης. Οι θεσμικές επιδράσεις του περιβαλλοντικού μοντερνισμού και του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Μοντέλου για παράδειγμα στην Ευρώπη ουσιαστικά αποτελούσαν ένα ανταγωνιστικό μειονέκτημα στο διεθνή εμπορικό και οικονομικό ανταγωνισμό. Αυτό πάντα σε σύγκριση με το κυρίαρχο αγγλοσαξονικό πνεύμα της παγκόσμιας διακυβέρνησης, όπου η οικονομική εξέλιξη της παγκοσμιοποίησης και η επιρροή των επιχειρήσεων στη δομή της παγκόσμιας διακυβέρνησης γινόταν γρηγορότερα από τη πολιτική, με εμφανείς επιπτώσεις στα μεταξύ τους πλαίσια της ισορροπίας ισχύος (Levy and Kaplan, 2008). Αυτό που εμπλουτίζει σημαντικά το διάλογο στο θέμα αυτό είναι ότι το διεθνές εμπόριο δεν είναι τελικά και τόσο ελεύθερο ειδικά για τις αναπτυσσόμενες χώρες. Η παρουσία και η αυξανόμενη επιρροή των μεγάλων πολυεθνικών εταιρειών τις αναδεικνύει πλέον ως μια σημαντική δύναμη με επιρροή σε κράτη και ειδικά στο πεδίο της προσέλκυσης επενδύσεων, η οποία πολλές φορές γίνεται παράλληλα με ένα race to the bottom σε περιβαλλοντικά ή κοινωνικά ζητήματα (π.χ. sweat shops).

Τα δεδομένα αυτά απασχολούσαν σημαντικά την Ευρώπη, τα κράτη μέλη της και τις κοινωνίες, αλλά στην αρχή δεν προσεγγίζονταν ως ΕΚΕ σε πολιτικό επίπεδο. Τη δεκαετία του '90 στην Ευρώπη αρχίζει να λαμβάνει πιο έντονα χώρα η διασύνδεση της ΕΚΕ με την αιφόρο ανάπτυξη μέσα από τη προσέγγιση Triple Bottom Line (economy, society, environment) και τα 3P (People, Profit, Planet). Η διασύνδεση της ΕΚΕ με τη παγκόσμια διακυβέρνηση εξελίσσεται εξαιτίας και των αντιδράσεων για τις αθέμιτες πρακτικές εταιρειών στην ακολουθία βασικών ανθρώπινων και εργατικών δικαιωμάτων παγκοσμίως και τις ΗΠΑ. Ο προβληματισμός στις ΗΠΑ και

την Ευρώπη άρχισε να εμπλουτίζει το διάλογο για την έννοια της ΕΚΕ, η οποία χαρακτηρίζεται μεν από ένα πλουραλισμό αλλά και ανάγκη για ένα κοινό βηματισμό.

Το 1993 η παραίνεση του J. Delors σηματοδοτεί την αφετηρία της σημαντικής επιρροής της Ευρώπης και των κρατών μελών στην έννοια της ΕΚΕ με τη σύσταση του οργανισμού CSR Europe και την υποστήριξη πρωτοβουλιών όπως το EMAS σε ευρωπαϊκό επίπεδο, το Global Reporting Initiative και το Global Compact σε διεθνές επίπεδο τα επόμενα χρόνια. Η διασύνδεση με την αειφόρο ανάπτυξη στην Ευρώπη είναι σημαντική και εμπλουτίζεται σημαντικά στη σχέση πολιτικής με την επιχειρηματικότητα μέσα από τις προσεγγίσεις του World Business Council for Sustainable Development (WBCSD) και του Triple Bottom Line. Το τελευταίο επινοήθηκε ως έννοια από τον John Elkington (1994) και έθετε στη συζήτηση ένα οργανωμένο πλαίσιο προσέγγισης και διατύπωσης της ΕΚΕ προσαρμοσμένο στη πραγματικότητα των επιχειρήσεων και βασισμένο σε τρεις συνιστώσες της επιχειρηματικής διεργασίας την οικονομική, τη κοινωνική και τη περιβαλλοντική (Elkington, 2004). Η δεκαετία του '90 αποτέλεσε κατά μία έννοια το ορόσημο στην Ευρώπη, ώστε η έννοια της ΕΚΕ να αποκτήσει μία διαύγεια όσον αφορά το περιεχόμενο της και να εμπλουτιστεί σε εφαρμοσμένο επίπεδο. Ένα πολύ σημαντικό πεδίο που αναπτύσσεται εκτός της επιχειρηματικής διάστασης είναι αυτό της άσκησης δημόσιας πολιτικής στην ΕΚΕ από κράτη παράλληλα με τους διεθνείς οργανισμούς. Αυτό, ωστόσο, όπως θα αναφερθεί και στη συνέχεια, δεν έχει πάντοτε καθολικά χαρακτηριστικά στην Ευρώπη δεδομένου ότι σε πολιτικό επίπεδο ο παράγοντας θεσμική παράδοση έχει σημαίνοντα ρόλο στο σχεδιασμό πολιτικής για την ΕΚΕ (π.χ. Ηνωμένο Βασίλειο ή Δανία).

Η διασύνδεση με την αειφόρο ανάπτυξη και τη τριμερή διάσταση αποτελεί σαφέστατα σε επίπεδο Ευρώπης και διεθνώς ένα σημαντικό επιταχυντή για την ΕΚΕ, αφού σημαντικές πρωτοβουλίες με άξονα τις επιχειρήσεις έλαβαν χώρα όπως το Global Reporting Initiative, το Global Compact, το OECD guide κ.α. Η διάσταση, ωστόσο, αυτή της ΕΚΕ σε σχέση με την αειφόρο ανάπτυξη παρά το ότι δεν αποτελεί τη μοναδική (Moon, 2007) σε πολιτικό επίπεδο βρήκε σημαντική ανταπόκριση στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ).

Το 2001 αποτελεί ακόμα ένα έτος σταθμός για την ΕΚΕ στην Ευρώπη αφού η ΕΕ αναδεικνύεται ένας σημαντικός παίχτης στη διεθνή σκακιέρα για την ΕΚΕ. Η

οικονομική διακυβέρνηση σε παγκόσμιο επίπεδο είναι αρκετά αναπτυγμένη σε επίπεδο επενδύσεων, επιχειρείν και εμπορίου ενώ ο ανταγωνισμός μεταξύ ΕΕ-ΗΠΑ επηρεάζει το πεδίο της ΕΚΕ. Η συζήτηση για την ανάδειξη ενός πλαισίου για το πως θα ασκείται το επιχειρείν παγκοσμίως έθεσε στο παγκόσμιο διάλογο διαχρονικούς προβληματισμούς που κάποιοι εμπεριέχονται στο θεωρητικό πεδίο αντιπαράθεσης για την έννοια της ΕΚΕ. Δεδομένης της αγγλοσαξονικής επιρροής, η αμερικάνικη διάσταση στην ΕΚΕ διεθνώς είναι περισσότερο διαδεδομένη. Αυτό το 2001 αποτέλεσε ένα πεδίο στο οποίο η Ευρώπη και τα κράτη μέλη της είχαν τη φιλοδοξία να απαντήσουν προσδιορίζοντας της ΕΚΕ. Ο στόχος ήδη από τη Στρατηγική για την Αειφόρο Ανάπτυξη είναι η διαμόρφωση ενός Ευρωπαϊκού ορισμού για την ΕΚΕ, ο οποίος θα αντικατοπτρίζει στο μέγιστο δυνατό τις διαφορές με την αμερικανική προσέγγιση και θα επηρεάσει τη πολιτική διάσταση της ΕΚΕ παγκοσμίως.

Ο πρώτος ορισμός της ΕΕ το 2001 ορίζει την ΕΚΕ ως “a concept where by companies integrate social and environmental concerns in their business operations and in their interaction with their stakeholders on a voluntary basis” (Commission, 2001a, p.5). Προκειμένου η συζήτηση να μην ανακυκλώνεται σε σημεία που έχουν αναδειχθεί σε άλλο σημείο της διατριβής, η αναφορά στον ορισμό έχει σημασία δεδομένου ότι η ΕΕ αναδεικνύει την ΕΚΕ ως ένα πεδίο άσκησης πολιτικής, ορμώμενη και από την έντονη πολιτική διεργασία στα κράτη μέλη της στο θέμα αυτό με έμφαση στην εθελοντική της διάσταση. Ο σταθμός, λοιπόν, στην ευρωπαϊκή διάσταση της ΕΚΕ είναι το 2001 προσδιορίζοντας την σε επίπεδο επιχειρήσεων και αναδεικνύοντας την ταυτόχρονα ως ένα πεδίο άσκησης πολιτικής.

Η εξέλιξη της Ευρωπαϊκής διάστασης στην ΕΚΕ έδειξε ότι εκτός από την καθαρά business case προσέγγιση που έχει αναπτυχθεί εννοιολογικά, ερευνητικά και εφαρμοσμένα, υπάρχει και το πεδίο της πολιτικής σύνθεσης και συγκριτικής ανάλυσης της. Η ανάλυση μάλιστα του ορισμού της ΕΚΕ για την ΕΕ εκτός του ότι βασίζεται στο ρεύμα της σκέψης που διασυνδέει την έννοια με την ΑΑ συνδέεται και με το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Μοντέλο και αυτό της επιχειρηματικότητας στην Ευρώπη. Η αναφορά στη φράση “on a voluntary basis” στον ευρωπαϊκό ορισμό, ωστόσο, καταδεικνύει αρχικά τη σημαντική αγγλοσαξονική επιρροή στην ευρωπαϊκή διάσταση. Σε αυτό το σημείο δεν θα πρέπει να λησμονηθεί η σημαντική επιρροή του Ηνωμένου Βασιλείου, αφού τόσο ως κράτος μέλος όσο και ιστορικά στο ζήτημα της

ΕΚΕ είναι πρωτοπόρο στο σχεδιασμό πολιτικής για την ΕΚΕ με το γνωστό πλέον Υπουργείο ΕΚΕ από τη Κυβέρνηση των Εργατικών. Το Η.Β παρά τα αγγλοσαξονικά του θεσμικά χαρακτηριστικά διαφοροποιείται στο πεδίο της ΕΚΕ σε σχέση με εκείνο των ΗΠΑ σε κάποια σημεία, κάτι που πιστώνεται στις ισχυρές θεσμικές επιδράσεις της Ευρωπαϊκής κοινωνίας και σε παραδοσιακά πεδία πολιτικής όπως το κράτος πρόνοιας ή ο περιβαλλοντικός μοντερνισμός. Το στοιχείο του εθελοντισμού ήδη από το 2001 αποτέλεσε ένα σημαντικό πεδίο συζήτησης και ανταγωνισμού επιρροής μεταξύ των ενδιαφερομένων μερών. Αυτό συμβαίνει τα μετέπειτα χρόνια δεδομένου ότι ο πρώτος ορισμός της ΕΕ είχε κάποια κενά ως προς το ύψος, το πεδίο και τα χαρακτηριστικά των εργαλείων δημοσίας πολιτικής για την ΕΕ και τα κράτη μέλη της. Αυτό που έχει σημασία όμως ιστορικά είναι ότι το εννοιολογικό βήμα στην ευρωπαϊκή διάσταση της ΕΚΕ είχε γίνει, ενώ η εθελοντική της φύση αποτέλεσε ένα δυναμικό πεδίο αντιπαράθεσης μεταξύ των ενδιαφερομένων μερών στα επόμενα Multistakeholder forums.

Το επόμενο σημείο σταθμός για την έννοια της ΕΚΕ είναι το 2011 μέσα από την αναθεωρημένη Στρατηγική της ΕΕ για την ΕΚΕ 2011-2014 στην οποία η ΕΕ ολοκληρώνει την δεκαετή εννοιολογική της περιήγηση με ένα νέο ορισμό. Αυτός είναι *“the responsibility of enterprises for their impacts on society”*, ο οποίος όμως στη συνέχεια επεξηγείται ως *“respect for applicable legislation, and for collective agreements between social partners, is a prerequisite for meeting that responsibility. To fully meet their corporate social responsibility, enterprises should have in place a process to integrate social, environmental, ethical, human rights and consumer concerns into their business operations and core strategy in close collaboration with their stakeholders...”*. Ο εμπλουτισμός της συζήτησης με το νέο ορισμό για την ΕΚΕ είναι πολύ σημαντικός γιατί αποτυπώνει αφενός στο περιεχόμενο του το προβληματισμό που αναπτύχθηκε τα προηγούμενα χρόνια για την εθελοντική της φύση αλλά και αφετέρου γιατί εγκολπώνει καλύτερα τη πραγματικότητα στην Ευρώπη και διεθνώς. Ο νέος ορισμός ουσιαστικά ενισχύει την πρόθεση της ΕΕ για ένα ευρωπαϊκό ορισμό με διάσταση εσωτερικά και εξωτερικά της ΕΕ διασυνδέοντας τον με τους διεθνείς οργανισμούς και τις διεθνείς πρωτοβουλίες. Η συσχέτιση, επίσης, της ΕΚΕ με τις νομικές υποχρεώσεις ως προαπαιτούμενο και με τα ενδιαφερόμενα μέρη ως πεδίο φαίνεται να διασυνδέει την ευρωπαϊκή διάσταση αμεσότερα, με εκείνη στον ορισμό του Carroll στη “Πυραμίδα της ΕΚΕ”.

Επιπρόσθετα έχει σημασία να διαπιστωθεί ότι όπως και στις άλλες χρονικές συγκυρίες έτσι και σε αυτή η εννοιολογική εξέλιξη της ΕΚΕ είναι απόρροια αλληλεπίδρασης με παράγοντες όπως οι θεσμοί του κράτους, οι επιχειρήσεις, η κοινωνία των πολιτών κ.α. Αυτό διαχρονικά την εμπλούτισε και την τοποθέτησε θεωρητικά στο πεδίο της δημόσιας πολιτικής της ΕΕ. Τις δεκαετίες του '60 και του '70 για παράδειγμα η εμφάνιση των οικολογικών κινημάτων και εκείνων της κοινωνικής χειραφέτησης έθεσαν το ζήτημα ενός εξανθρωπισμένου καπιταλισμού. Τη δεκαετία του '80 και του '90 τα σκάνδαλα των επιχειρήσεων, η αειφόρος ανάπτυξη και ο προβληματισμός για τις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής και της μόλυνσης εμπλούτισαν το περιεχόμενο της. Στον 21ο αιώνα η ΕΚΕ ως έννοια στην ΕΕ επηρεάζεται από τις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης και με το νέο ορισμό διασυνδέεται καλύτερα με τη κοινωνική πραγματικότητα και τη στρατηγική Ευρώπη 2020, η οποία αναδεικνύει την υπεύθυνη επιχειρηματικότητα ως εργαλείο για ανταγωνιστικότητα, περιβαλλοντική αειφορία και κοινωνική συνοχή στην Ευρώπη. Η υπεύθυνη επιχειρηματικότητα αποτελεί κεντρικό σημείο στον ευρωπαϊκό ορισμό ήδη από το 2003, αφού αποτελεί ως έννοια μια προσέγγιση καλύτερη για τη πραγματικότητα των μμε. Το γενικό συμπέρασμα είναι ότι το 2011, η στρατηγική για την ΕΚΕ αποτελεί ένα σημαντικό πεδίο εννοιολογικής εξέλιξης της ευρωπαϊκής διάσταση που την επανατοποθετεί στη διεθνή πολιτική και επιχειρηματική ατζέντα, εμπλουτίζοντας το διάλογο με νέες ιστορικές αναφορές και αναδεικνύοντας την επιρροή της ΕΕ ως κεντρική.

Τα χαρακτηριστικά αυτά του ορισμού της ΕΚΕ γενικά και ειδικά στην ΕΕ στο πλαίσιο της διατριβής προβληματίσαν, επίσης την έρευνα της διατριβής στη μελέτη περίπτωσης που έλαβε χώρα στη Βιομηχανική Περιοχή Ηρακλείου το διάστημα μεταξύ Οκτωβρίου και Νοεμβρίου 2013. Η ανάγκη να διαπιστωθούν οι στάσεις και οι απόψεις για το ζήτημα της ΕΚΕ από τους δρώντες του επιχειρείν με σημαντικό ρόλο στην Ελλάδα και διεθνώς κρίθηκε σημαντική. Η επιλογή, επίσης, της βιομηχανικής ζώνης και των επιχειρήσεων εκεί ως πεδίο έρευνας έκανε το στόχο της διατριβής φιλόδοξο αλλά και συγκεκριμένο. Αυτό διότι η διατριβή έχει ως πεδίο τη πολιτική επιστήμη και προσπαθούσε να αποτυπώσει τις στάσεις και τις απόψεις του κεντρικού εμπλεκόμενου δρώντα (δηλαδή της επιχείρησης) στο σχεδιασμό δημόσιας πολιτικής ΕΚΕ και των σχετικών παραμέτρων γενικότερα. Ο στόχος του εμπλουτισμού της ανάλυσης από τη περιπτώσιολογική μελέτη και τις συνεντεύξεις ήταν ιδιαιτέρως

χρήσιμες για τη συζήτηση στην ΕΚΕ. Αυτό προκύπτει άλλωστε και από τις απαντήσεις τόσο στη δεύτερη ερώτηση με τη πολλαπλή επιλογή ορισμών όσο και από τη τρίτη για το προσωπικό/εταιρικό προσδιορισμό της ΕΚΕ.

Αυτό που προκύπτει για παράδειγμα στην δεύτερη ερώτηση είναι ότι η κατανόηση της ΕΚΕ ειδικά στην επιχειρηματική κοινότητα, σχετίζεται με τα στοιχεία ενός προσδιορισμού που είναι κοντύτερα στη πραγματικότητα τους. Ο δημοφιλέστερος ορισμός με βάση της απαντήσεις των ερωτώμενων είναι εκείνος του WBCSD, ο οποίος είναι πράγματι κοντύτερα στην πραγματικότητα τους, δεδομένης και της φύσης του οργανισμού. Αυτό μάλιστα που διαπιστώνεται στη περιπτώσιολογική μελέτη αντανακλάται και στη βιβλιογραφική έρευνα της διατριβής, όπου οι θεωρητικές προσεγγίσεις της ΕΚΕ είναι κοντύτερα στο business case. Η επιλογή των δύο ορισμών της ΕΕ χαρακτηρίζονται από πανομοιότυπη συχνότητα απαντήσεων σε περίπου 1/3 των ερωτώμενων. Οι ορισμοί αυτοί έθεταν στον συνομιλητή την Ευρωπαϊκή διάσταση της ΕΚΕ (“CSR made in Europe”) παράλληλα με τη διεθνή προσέγγιση του WBCSD και αποτέλεσαν τις βασικές επιλογές στο μεγαλύτερο μέρος των απαντήσεων. Το πρώτο συμπέρασμα είναι ότι η κατανόηση ενός ορισμού με έντονα τα πολιτικά χαρακτηριστικά και κριτήρια δεν ήταν άμεσα επιλέξιμος στο επίπεδο της μελέτης περίπτωσης από τους συνομιλητές. Αυτό, όμως, που αξίζει να σημειωθεί είναι η ανάγκη για κοινό βηματισμό στο πεδίο της ΕΚΕ μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού τομέα στην Ελλάδα ειδικά στο πεδίο των μμε. Η επιλογή του ορισμού της ΕΕ από τους ερωτωμένους είτε ως πρώτη είτε ως δεύτερη επιλογή δείχνει ότι το χάσμα δεν είναι τόσο μεγάλο μεταξύ πολιτικής και επιχειρηματικής πραγματικότητας, παρά το γεγονός ότι η ανάγκη για καλύτερη επικοινωνία της ΕΚΕ είναι το ζητούμενο.

Η σημασία, ωστόσο, στο ρόλο του κράτους στο επίπεδο του ορισμού δεν θα πρέπει να υποεκτιμάται στη στάση των συμμετεχόντων. Αυτό γιατί όπως διαπιστώθηκε σε πολλά σημεία τη διατριβής το ζητούμενο κατά την εφαρμογή της ΕΚΕ είναι αφενός τα θεσμοθετημένα κριτήρια της και αφετέρου τα θεσμοθετημένα εργαλεία της σε επίπεδο επιχειρήσεων. Το ζήτημα αυτό στην τρίτη ερώτηση αναδεικνύεται ως σημαντικό από τους συνομιλητές. Η νομική διάσταση της ΕΚΕ ουσιαστικά περιλαμβάνει στοιχεία θεσμικού πλαισίου και εμφανίζεται σε συχνότητα περίπου στο 1/3, ενώ η νομική ακολουθία αναδεικνύεται ως προϋπόθεση για πολλούς. Η

προσέγγιση αυτή συμπληρώνει αντίστοιχα ρεύματα σκέψης, αφού τόσο ο Friedman (1970) (σκεπτικιστής) όσο και ο Carroll την θέτουν ως προαπαιτούμενο για την επιχειρηματική διεργασία, βέβαια σε διαφορετικό βαθμό και ύφος σε σχέση με την ΕΚΕ. Αυτό το στοιχείο είναι ιδιαίτερος σημαντικό στις απαντήσεις των συνομιλητών, αφού φαίνεται ότι η ΕΚΕ είναι ένα πεδίο δράσης για επιχειρήσεις με πολιτικές προεκτάσεις ακόμα και σε αυτό της ανταγωνιστικότητας. Η κατηγορία αυτή περιέχει αναφορές για το κανονιστικό πλαίσιο και τη δομή εταιρικής διακυβέρνησης που ουσιαστικά χαρακτηρίζει το πλαίσιο αλληλεπίδρασης αγοράς-κοινωνίας-πολιτικής.

Άλλο σημείο από τη μελέτη περίπτωσης που είναι άξιο λόγου είναι η ανάγκη για ανάκτηση της εμπιστοσύνης στον θεσμό της επιχειρηματικότητας για την αντιμετώπιση της κρίσης και της αναδυόμενης φτώχειας στην ΕΕ. Αυτή φαίνεται για πολλούς να μπορεί να επιτευχθεί μέσα από ένα οργανωμένο και συντεταγμένο πλαίσιο ΕΚΕ. Σε αρχικό στάδιο, η ΕΚΕ για αρκετούς συνομιλητές φαίνεται ότι μπορεί να βασίζεται στη Business to Customer (B2C) προσέγγιση, η οποία ουσιαστικά αποτελεί τη κλασική διάσταση του υπεύθυνου παραδοσιακού επιχειρείν με φράσεις όπως “σεβασμός στο πελάτη”, είτε με πιο οργανωμένα πρότυπα διαχείρισης (Global Compact, total quality management). Η προσέγγιση, τέλος, από κάποιους συνομιλητές ότι η ΕΚΕ με αφορμή και τη κρίση ενδεχομένως να αποτελεί ένα εργαλείο επαναπροσδιορισμού όχι μόνο των προσωπικών αξιών τους αλλά και του επιχειρείν στην Ελλάδα γενικά, είναι σημαντικό στοιχείο και εντοπίζεται επίσης στη νέα στρατηγική για την ΕΚΕ στην ΕΕ. Η διάσταση, επίσης, που παράλληλα αναδεικνύεται και συμπληρώνει τον συσχετισμό με την έννοια ανταγωνιστικότητα, βασίζεται στο ότι η επιχειρηματική δραστηριότητα για αρκετούς στη μελέτη περίπτωσης θα πρέπει να συσχετίζεται εκτός από τη ποιότητα του προϊόντος και με ευρύτερα κοινωνικά ζητήματα. Στο επίπεδο των προσωπικών ορισμών αναδεικνύεται ως σημαντική η περιβαλλοντική διάσταση της ΕΚΕ (περίπου 70%), κάτι που ωστόσο αποτελεί ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του δείγματος στις μελέτη περίπτωσης λόγω του κανονιστικού πλαισίου που διέπει τους περιβαλλοντικούς κανονισμούς σε Βιομηχανικές Περιοχές.

Η παραδοσιακή διάσταση, ωστόσο, της ΕΚΕ μέσα από τη διάσταση της φιλανθρωπίας συνοψίζεται στη μελέτη περίπτωσης στη κατηγορία “Κοινωνία-Ηθική”

με αναφορά σε ατομικές αξίες, το ήθος και τις κοινωνικές νόρμες. Η συσχέτιση με τη φιλανθρωπία, ωστόσο, παρά το ότι χαρακτηρίζεται ως άμεσο στοιχείο ΕΚΕ (explicit CSR), πολλές φορές στο δείγμα της έρευνας λαμβάνει χώρα με ένα πιο έμμεσο τρόπο (implicit CSR) και αθόρυβα (silent CSR). Η περιπτωσιολογική μελέτη της διατριβής επιβεβαιώνει κάποια γενικά χαρακτηριστικά για την ΕΚΕ στην Ελλάδα όπως ότι ως πεδίο δεν είναι τόσο προωθημένο και προσαρμοσμένο στα νέα δεδομένα τόσο σε επίπεδο πολιτικής όσο και σε εκείνο της επιχειρηματικής πρωτοβουλίας. Αυτό που διαπιστώνεται από τις εμπειρίες τους και φαίνεται στις απαντήσεις των ερωτώμενων είναι ότι η επιλογή τους για ΕΚΕ δεν είναι μία δράση που βασίζεται μονάχα στη σχέση κόστους-οφέλους, αλλά και της κοινωνικής πίεσης που διαπιστώνεται λόγω και της κρίσης σήμερα. Η κατάκτηση της εμπιστοσύνης, όπως στον νέο ορισμό της ΕΕ έτσι και στη μελέτη περίπτωσης, διαπιστώνεται ως σημαντική αφού ο ιδιωτικός τομέας στην Ελλάδα ακολουθεί παράλληλη πορεία με εκείνο του δημοσίου στο δείκτη διαφάνειας και διαφθοράς της Transparency International, όπως παρουσιάζεται στο κεφάλαιο 4 της διατριβής. Το στοιχείο μάλιστα της διαφθοράς στον ιδιωτικό τομέα αποτελεί γενικότερα ένα αρνητικό παράγοντα στο επιχειρείν, που διαπιστώνεται και στο Ευρωβαρόμετρο της Επιτροπής (2013) (374) με δείγμα έρευνας την επιχειρηματική κοινότητα. Σύμφωνα με αυτό, λοιπόν, προκύπτει ότι η διαφθορά στην Ελλάδα είναι ο κανόνας για το 99% των ερωτώμενων με διαβαθμίσεις πολύ (65%) ή αρκετά (34%). Αυτό εντοπίζεται από τις επιχειρήσεις όσον αφορά το ρόλο του κράτος γενικά, αλλά και ειδικά στη κατάρτιση των δημοσίων συμβάσεων και τους διαγωνισμούς σε τοπικό επίπεδο (96%) και εθνικό (76%). Το στοιχείο αυτό καταδεικνύει τη κοινωνική ευθύνη του δημοσίου και την αμφίδρομη σχέση του με τον ιδιωτικό τομέα στην Ελλάδα όσον αφορά την διαφθορά. Όπως ακόμα διαπιστώνεται 8/10 επιχειρήσεις πιστεύουν ότι η σχέση επιχειρηματικότητας και πολιτικής είναι η αιτία της διαφθοράς αυτής, όπως και το ότι αποτελεί σημαντική πληγή για την επιχειρηματική κοινότητα της χώρας (73%). Την ίδια στιγμή το μεγάλο μέρος των επιχειρήσεων δηλώνει ότι διαμορφώνει το τζίρο του και μέσα από δημόσια έργα και συμβάσεις, ενώ το 19% τον διαμορφώνει μόνο από δημόσια έργα και συμβάσεις, όταν ο αντίστοιχος μέσος όρος της ΕΕ στο επίπεδο αυτό είναι 3% (Commission, 2013). Το κράτος, ωστόσο, στην Ελλάδα χρειάζεται να κάνει πολλά περισσότερα και να ενισχύσει υπάρχουσες δομές ΕΚΕ στο μέλλον, όπως το επιχειρησιακό πρόγραμμα για το περιβάλλον και την ΑΑ στη νέα προγραμματική περίοδο (2014-2020), τους νόμους Ν. 4019/2011 και Ν. 3855/2010 για τις δημόσιες

συμβάσεις ή την σύνταξη της νέας στρατηγικής για την ΕΚΕ το 2014. Η νέα πρόταση, επίσης, του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου τον Απρίλιο του 2014 για οδηγία αναφορικά με την ετήσια έκδοση μη οικονομικών αναφορών για επιχειρήσεις πάνω από 500 υπαλλήλους, αποτελεί ένα πεδίο άσκησης πολιτικής για το κράτος προκειμένου να επιταχύνει το ζήτημα της ΕΚΕ θεσμικά και στο δημόσιο τομέα μέσα από τη διοίκηση δια του παραδείγματος (Commission, 2014).

Συσχετίζοντας τα παραπάνω στοιχεία με τον ευρωπαϊκό ορισμό της ΕΚΕ εκτός από την αποκατάσταση της φήμης και την αντιμετώπιση της διαφθοράς το στοιχείο τη κρίσης είναι κεντρικό. Αυτό γίνεται ακόμα πιο έντονο στην ΕΕ επειδή εμφανίζεται ένα σημαντικό *race to the bottom* εσωτερικά πλέον της ΕΕ. Η διασύνδεση του νέου ορισμού με τη κρίση κρίνεται ως στρατηγικής σημασίας κάτι που διαπιστώνεται και από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2013a, p.24): “first and foremost, the debate on CSR is put in the context of the current economic crisis...to be a restoration of trust in business and a sustainable economic recovery”. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο νέος ορισμός, οι προκλήσεις μέσα από τη κρίση για την Ευρωπαϊκή Ένωση θέτουν ένα πεδίο πιο σύνθετο πολιτικά για την ΕΚΕ σε σχέση με μία απλοϊκή προσέγγιση τύπου “greenwash”. Συνοψίζοντας έχει σημασία να διαπιστωθεί η σημασία της εξέλιξης του ορισμού της ΕΚΕ και της συσχέτισης με τη πολιτική στην ΕΕ. Όπως διαπιστώνει το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2013a) ο στόχος του 2006 η ΕΕ να αποτελέσει διεθνής πόλος αριστείας στην ΕΚΕ φαίνεται να είναι εφικτός. Οι λειτουργικές αδυναμίες, ωστόσο, δεν σημαίνει ότι δεν είναι δικαιολογημένες, αφού εντοπίζονται περισσότερο στην έλλειψη μίας καθολικής προσέγγισης ΕΚΕ σε εφαρμοσμένο πολιτικό επίπεδο σε αυτό των κρατών μελών. Παρά τις διαβουλεύσεις στο Multistakeholders’ Forum, ο ορισμός τελικά δεν είναι καθολικά λειτουργικός και ένας κοινός βηματισμός είναι μια επιλογή περισσότερο σύνθετη στο περιεχόμενο της. Όπως πολύ εύστοχα η ομάδα εργασίας του έργου Impact (2013) αναφέρει, ο νέος ορισμός “abolishes the distinction between voluntary actions and compliance with existing law when companies address social or environmental issues”. Ενώ κατά την Επιτροπή (2012, σελ. 5) ο νέος ορισμός «changes the nature of CSR from a voluntary practice to a responsibility». Αυτό, επίσης, που διαπιστώνεται γενικά είναι το ότι δεν θα πρέπει η συζήτηση να επανέλθει στο δίλημμα εθελοντική ή κανονιστική διάσταση της ΕΚΕ στην ΕΕ, αλλά να αναπτυχθούν πολιτικά στοχευμένες παρεμβάσεις προκειμένου να καλυφθεί το κενό μεταξύ σχεδιασμού πολιτικής και στρατηγικής

επιχειρήσεων (Impact, 2012; 2013). Η τελευταία κατά το European Economic and Social Committee (EESC) (2012, σελ 6) σε επίπεδο ορισμού δεν θα πρέπει να εξαντλείται στα οικονομικά οφέλη (business case) αλλά να αποτελεί λύση για το στόχο της αειφόρου ανάπτυξης της ΕΕ. Όπως εκτιμά, τέλος, και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2013b) είναι απαραίτητο να τοποθετηθεί η συζήτηση σχετικά με την ΕΚΕ σε ένα ευρύτερο πλαίσιο, ώστε, μολονότι θα διατηρείται ένας κατ' αρχήν εθελοντικός προσανατολισμός, να επιτρέπει, όπου αυτό είναι σκόπιμο, τον διάλογο για κανονιστικά μέτρα και επικουρικά πολιτικά εργαλεία.

Σε επίπεδο όρων αυτό γίνεται ακόμα πιο ενδιαφέρον στο σχολιασμό του EESC (2012) ειδικά στη χρήση της λέξης “enterprise” και “social”. Η έννοια enterprise δεν είναι σαφής στο λειτουργικό εύρος του ορισμού με αποτέλεσμα να τίθεται θέμα συμβατότητας ξανά για τις μμε, για τις οποίες επισημαίνει ότι έχουν γενικώς παραμεληθεί στην ατζέντα και δεν υπάρχει διασύνδεση με τη πραγματικότητα τους. Το EESC (2012) προτείνει αποσαφήνιση των ορίων κανονιστικών πλαισίων και εθελοντισμού, αφού κατά την Επιτροπή (2012) η φράση “social responsibility” απαντά σε δράσεις με πεδίο το χώρο εργασίας, ενώ εκείνη της “societal responsibility” περιγράφει ευρύτερες πρωτοβουλίες. Η παραίτηση, επίσης, του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου στην ΕΕ για τις επιχειρήσεις είναι ενδεικτική στην εφαρμογή της ευρωπαϊκής προσέγγισης για τις εταιρείες εντός και εκτός της Ένωσης, αλλά και τη διασύνδεση με τις μμε, όπου η ΕΚΕ πολλές φορές δεν είναι εφικτή ή λειτουργική.

Επιπρόσθετα η κρίση έχει αναδείξει εκτός της οικονομικής διάστασης, και άλλα πεδία πολιτικής για την ΕΚΕ όπως αυτό της ανταγωνιστικότητας, το περιβαλλοντικό μοντερνισμό και την ανάγκη ενίσχυσης της κοινωνικής συνοχής ειδικά στο πεδίο της φτώχειας εντός της ΕΕ. Το στοιχείο αυτό διαπιστώνεται και στο επίπεδο της μελέτης περίπτωσης της διατριβής. Τα κίνητρα και οι διαπιστώσεις μπορεί να ποικίλουν για τους συνομιλητές αλλά με μία πρώτη ανάλυση η κρίση φαίνεται να έχει επηρεάσει σημαντικά ακόμα και σε επίπεδο σιωπηλής ΕΚΕ (silent CSR). Η συνειδητοποίηση πολλών για το κοινωνικό ρόλο της επιχειρήσεις τους στη τοπική κοινωνία, αλλά και το περιεχόμενο των δράσεων που κατά κύριο λόγο αναπτύσσουν, μπορεί να μην έχει ένα στρατηγικό χαρακτήρα αλλά είναι εφικτός από τις μμε και αναδεικνύει και τους παραπάνω προβληματισμούς. Αυτό που φαίνεται να προκύπτει από τις παραπάνω

ερμηνείες είναι ότι το silent CSR δηλαδή “η σιωπηλή ΕΚΕ” είναι ένα βασικό χαρακτηριστικό των τρόπων με τον οποίο επιλέγουν να δράσουν και όπως προκύπτει και από τη ανάλυση αφορά ένα μεγάλο μέρος των εταιρειών στην ΕΕ, οι οποίες αποτελούν ένα σημαντικό αντικείμενο πολιτικής για την ΕΚΕ συνολικά.

6.2 Το διοικητικό φάσμα της ΕΚΕ, οι διαπιστώσεις και οι μμε.

Η διατριβή αυτή προσέγγισε την ΕΚΕ από τη σκοπιά της πολιτικής και διοικητικής επιστήμης ως ένα πεδίο αλληλεπίδρασης των ενδιαφερομένων μερών σε δύο επίπεδα το εσωτερικό της επιχείρησης και το εξωτερικό. Το στοιχείο αυτό της ανάλυσης λόγω του επιστημονικού αντικειμένου της διατριβής αναλύθηκε σε συνάρτηση με το σχεδιασμό δημόσιας πολιτικής και λιγότερο σε σχέση με τις κλασσικές προσεγγίσεις της διοίκησης επιχειρήσεων ή των θεματικών πεδίων της διαχείρισης. Η εσωτερική και η εξωτερική διάσταση της ΕΚΕ επιδρά διαφορετικά στη διοίκηση της επιχείρησης και τη διαχείριση των ζητημάτων που προκύπτουν. Σε αρκετά σημεία διαπιστώνεται ότι η ΕΚΕ της επιχείρησης συνδέεται αμφίδρομα με το πολιτικό και θεσμικό περιβάλλον όπου αυτή δραστηριοποιείται. Στο επίπεδο της πολιτικής ανάλυσης και εκείνο της μελέτης περίπτωσης στη ΒΠΠΕ Ηρακλείου προκύπτουν ενδιαφέροντα συμπεράσματα αναφορικά με τη διασύνδεση της επιχειρηματικής πραγματικότητας, τη κρίση και το κεντρικό πολιτικό σχεδιασμό της Ένωσης για την ΕΚΕ.

Στο εσωτερικό επίπεδο της επιχείρησης από τη σκοπιά της διοικητικής περισσότερο επιστήμης και της πολιτικής στη συνέχεια, η εσωτερική ΕΚΕ ουσιαστικά προσεγγίστηκε προκειμένου να γίνει κατανοητός ο τρόπος διαχείρισης και τα περίπλοκα ζητήματα που αντιμετωπίζει η επιχείρηση κατά το σχεδιασμό ή την εφαρμογή της, ειδικά για τις μμε. Η νέα Στρατηγική για την ΕΚΕ (2011-2014) άλλωστε αναδεικνύει τα πεδία που σχετίζονται με την εσωτερική διάσταση της ΕΚΕ και αφορούν για παράδειγμα τον εναρμονισμό τους με τη νομοθεσία όσον αφορά τα εργατικά δικαιώματα, τις προκλήσεις σε ένα παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον, τη θεμελιώδη οικονομική βιωσιμότητα, τη διαχείριση ενέργειας και την ανταγωνιστικότητα. Η ακολουθία μονάχα της νομοθεσίας δεν είναι αρκετή για την ΕΚΕ παρά το ότι αποτελεί το προαπαιτούμενο, ειδικά για εξωστρεφείς εταιρείες όπου το κανονιστικό περιβάλλον δεν είναι πάντοτε το ίδιο. Δεδομένων των συνθηκών,

αυτό θα πρέπει σε επίπεδο δημόσιας πολιτικής, επικουρικού χαρακτήρα, για την ΕΚΕ να ληφθούν υπόψη τα διαφορετικά μοντέλα ανάπτυξης των επιχειρήσεων σε διαφορετικά πλαίσια εταιρικής διακυβέρνησης. Αυτό είναι πολύ σημαντικό δεδομένου ότι η ΕΚΕ έχει διαφορετικές προσεγγίσεις, εργαλεία και κανονιστικά πλαίσια εσωτερικά της ΕΕ και διεθνώς, τα οποία επηρεάζουν σε σειρά πεδίων την εσωτερική λειτουργία της επιχείρησης (π.χ εργατικοί κανόνες, φορολογικό).

Η γνώση στα ζητήματα αυτά σε συσχέτιση με την ΕΚΕ κρίνεται εξαιρετικά σημαντική και αποτέλεσε άλλωστε το κεντρικό θέμα διαχρονικά στην ΕΕ. Η διαλεκτική, ωστόσο, αυτή διαδικασία στην ΕΕ δεν έγινε χωρίς δυσκολίες και αποκλεισμούς, αφού ο ανταγωνισμός εκτός από περιφερειακός εντοπίζεται και σε επίπεδο lobbying μεταξύ των εταιρειών, όπου οι μικρότερες (παρά τη σημασία τους επί του συνόλου) δεν απολαμβάνουν την ίδια πάντοτε επιρροή στο σχεδιασμό πολιτικής. Ο σχεδιασμός δημόσιας πολιτικής θα πρέπει να κάνει αναφορά στα ιδιαίτερα διοικητικά γνωρίσματα για παράδειγμα στις μμε ειδικά στη περίπτωση που είναι ανάγκη να απλοποιηθεί κάποια διαδικασία ΕΚΕ ή στη περίπτωση σχεδιασμού επικουρικών εργαλείων για την ενίσχυση τους. Το σκηνικό αντιπαράθεσης σε επίπεδο κρατών μελών, ενδιαφερομένων μερών και επιχειρήσεων (π.χ. μμε) αναδεικνύει σημαντικά ζητήματα, τα οποία σε ένα βαθμό ο νέος ορισμός αποσκοπεί να επιλύσει.

Τα βασικά λειτουργικά ζητήματα της εσωτερικής ΕΚΕ είναι σημαντικά σε συνάρτηση με τη μεταβλητή του κόστους και του χρόνου, αφού είναι εξαιρετικά σημαντικό ειδικά για τις μμε η τεχνογνωσία σε διοικητικά ζητήματα της ΕΚΕ σε αντιδιαστολή με μία μεγάλη επιχείρηση. Τα σήματα ποιότητας ως πεδίο ΕΚΕ, έχουν ένα καθοδηγητικό χαρακτήρα και καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα δραστηριοτήτων κυρίως στην εσωτερική διάσταση της ΕΚΕ. Ενδεικτικά αναφέρονται εκείνα που σχετίζονται για παράδειγμα με τη αειφόρα επιχειρηματική διαδικασία και την ορθή διαχείριση των πόρων με σήματα όπως το EMAS ή το ISO 24000. Σε επίπεδο για παράδειγμα της ποιότητας της υπηρεσίας, της διαδικασίας παραγωγής και του χώρου εργασίας εμμέσως, θεωρούνται το ISO 9001 και το ISO 22000, αλλά και το απολύτως εξειδικευμένο ISO 26000 για την ΕΚΕ. Άλλα σημαντικά εργαλεία είναι, επίσης, το Social Accountability SA 8000, η ετικέτες Fair Trade, Ecolabel ή Οικολογικών προϊόντων και ακόμα πιο αναγνωρισμένα ως διεθνή εργαλεία ΕΚΕ όπως το Global Reporting Initiative και το Global Compact. Αυτά τα εργαλεία απαιτούν μια

διαφορετική διοικητική κουλτούρα σε επίπεδο εσωτερική διοίκησης από εκείνη της παραδοσιακής καθιερωμένης σχέσης με τον εργαζόμενο, το συνεταιίρο ή το πελάτη. Η φιλοσοφία πολλές φορές των εργαλείων δεν είναι πάντοτε λειτουργική σε όλα τα κράτη μέλη. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα σε επίπεδο δημόσιας πολιτικής να διαμορφώνονται πιστοποιήσεις και εργαλεία με έντονο το τοπικό χαρακτήρα, προκειμένου να ανταποκρίνονται στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των τοπικών επιχειρήσεων (π.χ. Ιταλία).

Η σχέση, επίσης, κόστους-οφέλους είναι νευραλγική και εξαιρετικά σημαντική για την βιωσιμότητα της επιχείρησης και την εσωτερική διάσταση της ΕΚΕ. Αυτό που διαπιστώνεται είναι ότι η σχέση κοινωνικής υπευθυνότητας με της οικονομικής απόδοσης τόσο από τη σκοπιά του κόστους όσο και από εκείνη του κέρδους δεν είναι πάντοτε ξεκάθαρη στη περίπτωση της ΕΚΕ. Ο προσδιορισμός του οφέλους ουσιαστικά περιλαμβάνει τα μετρήσιμα λογιστικά στοιχεία του κέρδους, για τα οποία ωστόσο δεν υπάρχει ξεκάθαρα θετική ή αρνητική διασύνδεση, όπως περιγράφεται από τη βιβλιογραφία. Το κόστος της οργάνωσης, της επικοινωνίας και της βελτίωσης της ποιότητας της υπηρεσίας όταν γίνεται ορθά είναι ένα κόστος σημαντικό σε περιβάλλον ορθής λειτουργίας της αγοράς που ενδεχομένως να επηρεάζει θετικά τη θέση του προϊόντος σε αυτή. Αυτό, ωστόσο, που έχει σημασία για τη συγκεκριμένη συζήτηση είναι ότι διασυνδέεται πολλές φορές με το τρόπο άσκησης του επιχειρείν. Η ΕΚΕ αποτελεί δηλαδή πολλές φορές το πεδίο άσκησης μια επιχειρηματικότητας ολιστικής προσέγγισης, βασισμένη περισσότερο στη συστημική προσέγγιση της διοικητικής επιστήμης. Το επιχείρημα, επίσης, του κόστους για την ΕΚΕ που είναι κεντρικό στη βιβλιογραφία αλλά και στη πολιτική ατζέντα της ΕΕ, είναι σημαντικό και επιβεβαιώνεται από τη πραγματικότητα μέσα στη κρίση. Αυτό που έχει σημασία, ωστόσο, ως τελικό συμπέρασμα είναι η αντιπαράθεση που προκύπτει μεταξύ του τελικού κόστους της ΕΚΕ με εκείνου της δυσφήμισης. Το τελευταίο σε παγκόσμιο επίπεδο για πολλές πολυεθνικές είχε και έχει ήδη σημαντικές συνέπειες. Αυτό το επιχείρημα έχει αντίκρισμα σε αγορές με πνεύμα και κράτους δικαίου αλλά ακόμα και σε οικονομίες όπως η Ελλάδα, όπου παρά τις δομικές παθογένειες και το χαμηλό αίσθημα του πολίτη-καταναλωτή η ΕΚΕ με αφορμή και τη κρίση αναπτύσσεται σημαντικά.

Στη κατανόηση της ΕΚΕ είναι σημαντικό, επίσης, να διαπιστωθεί το περιεχόμενο της εξωτερικής διάστασης, η οποία διασυνδέει την επιχειρηματική διεργασία με τη κοινωνία και τη διαχείριση των ενδιαφερομένων μερών. Ένα πεδίο με ιδιαίτερη αναφορά στο πεδίο της πολιτικής επιστήμης. Στην εξωτερική διάσταση της ΕΚΕ η ανάλυση των εξωτερικών μερών είναι θεμελιώδης και απαιτείται από την επιχείρηση προκειμένου να απαντήσει σε υψηλού επιπέδου διοικητικές δεξιότητες, μηχανισμούς, γνώση και όραμα για την ΕΚΕ. Αυτά είναι πολύ σημαντικά για την εταιρεία προκειμένου στην ανάλυση να διαπιστωθούν οι δρώντες που επηρεάζονται άμεσα και έμμεσα από την επιχειρηματική διεργασία. Στη περίπτωση της εξωτερική διάστασης η ανάλυση συνήθως περιλαμβάνει τα ενδιαφερόμενα μέρη που σχετίζονται άμεσα με την επιχειρηματική διεργασία όπως το κράτος, οι θεσμοί, η τοπική κοινωνία, οι προμηθευτές και οι ανταγωνιστές. Αυτοί σε κάποιους κλάδους αλλά και μεταξύ των μμε, όπως προκύπτει από τη βιβλιογραφία και τη περιπτωσιολογική μελέτη, αποκαλούνται συνάδελφοι ή και συνεργάτες. Αυτό που, επίσης, έχει σημασία στη μελέτη της εξωτερική διάστασης της ΕΚΕ είναι το φυσικό περιβάλλον, το οποίο λαμβάνεται υπόψη ως η απόλυτη βάση (ultimate base) σε επίπεδο πρώτης ύλης και συσχέτισης με το περιβαλλοντικό αποτύπωμα που ενέχει η επιχειρηματική διεργασία κατά τη παραγωγή και τη διάθεση της υπηρεσίας-προϊόντος. Όσον αφορά το πολιτικό επίπεδο αυτό που έχει αναπτυχθεί σημαντικά στα πεδία σχεδιασμού δημόσιας πολιτικής για την ΕΚΕ είναι η εφοδιαστική αλυσίδα, οι δημόσιες συμβάσεις και οι κοινωνικά υπεύθυνες επενδύσεις. Το πεδίο της εφοδιαστικής αλυσίδας αποτελεί ένα σημαντικό πεδίο άσκησης πολιτικής και από την ίδια την εταιρεία μέσα από τη χρήση πιστοποιήσεων ΕΚΕ σε όλα τα μέρη της. Το πεδίο αυτό σε επίπεδο πολιτικού σχεδιασμού τόσο στην ΕΕ αλλά περισσότερο σε επίπεδο κρατών μελών διαπιστώνεται από τα κριτήρια που απαιτούνται για το επιχειρείν σε επίπεδο ανθρωπίνων δικαιωμάτων, εργατικών συνθηκών και περιβαλλοντικής αειφορίας. Στα Σκανδιναβικά κράτη-μέλη για παράδειγμα αυτό συνήθως υπάγεται από ένα πλαίσιο πολιτικής με επέκταση στις δημόσιες συμβάσεις. Ενώ σε κράτη μέλη όπως το Ηνωμένο Βασίλειο τα πρότυπα αυτά έχουν πολιτικό περιεχόμενο στη σχέση πολίτη-καταναλωτή και οικονομία της αγοράς με πρωτοβουλίες όπως το Ethical Trade Initiative. Αυτό που έχει σημασία γενικά, είναι να διαπιστωθεί πολιτικά ότι η εξωτερική διάσταση της ΕΚΕ αποτελεί σήμερα ένα δυναμικό πεδίο πολιτικής δράσης, το οποίο αναδεικνύει ως κεντρικούς παίκτες όχι μόνο τις επιχειρήσεις αλλά και το κράτος.

Η διαχείριση για παράδειγμα της εφοδιαστικής αλυσίδας ως εργαλείο ΕΚΕ είναι σημαντική, αφού σημαντικές αξίες όπως τα εργατικά δικαιώματα, η χειραφέτηση και η κοινωνική δικαιοσύνη μπορούν να συνδεθούν με την επιχειρηματική διεργασία διεθνώς και να επηρεάσουν από τη κάτω προς τα πάνω επιρροή στο θεσμικό πλαίσιο τρίτων κρατών αλλά και της παγκόσμιας διακυβέρνησης. Τη δεκαετία του '90 η διεθνής κατακραυγή των καταναλωτών ανεπτυγμένων χωρών πολλές φορές αποτέλεσε μοχλός πίεσης και είχε αποτέλεσμα σημαντικές αλλαγές όπως σε αυτή της Nike σε επίπεδο εφοδιαστικής αλυσίδας. Το πολιτικό πεδίο αυτό της ΕΚΕ επηρέασε οριζόντια την ανάπτυξη και άλλων πεδίων πολιτικής με κεντρικό ρυθμιστή το κράτος όπως για παράδειγμα αυτό των κοινωνικά υπεύθυνων επενδύσεων ή των δημοσίων συμβάσεων. Σε αυτό το πεδίο πολλά κράτη μέλη της ΕΕ θέτουν συγκεκριμένα κοινωνικά ή περιβαλλοντικά ζητήματα στη τελική επιλογή της επιχείρησης συνεργάτη σε ένα έργο. Αυτά τα κριτήρια θα πρέπει να διαπιστώνονται στο σύνολο της εφοδιαστικής αλυσίδας και πολλές φορές ο έλεγχος προς επιβεβαίωση τους λαμβάνει χώρα είτε από το κράτος είτε από ΜΚΟ. Η λογική, επίσης, της διοίκησης δια του παραδείγματος για το κράτος είναι σημαντική στην πολιτική ΕΚΕ, αφού σε επίπεδο υποκίνησης μπορεί να ξεκινήσει από τις ΔΕΚΟ. Το παράδειγμα αυτό ως πεδίο πολιτικής ίσως αποτελεί και για την Ελλάδα ένα σημαντικό πεδίο άσκησης της μέσα από ένα εμπλουτισμό των κριτηρίων στις δημόσιες συμβάσεις εκτός από εκείνο του κόστους, όπως σε άλλα ζητήματα που έχουν επηρεαστεί αρνητικά από τη κρίση (π.χ. εργατικά δικαιώματα, περιβάλλον).

Αξιοσημείωτες προσεγγίσεις για τη διαχείριση και οργάνωση της εσωτερικής και εξωτερικής διάστασης της ΕΚΕ αποτελούν αυτή των David Grayson and Adrian Hodges (2004) στο βιβλίο τους "Corporate Social Opportunity seven steps to make CSR work for your business". Το βιβλίο αυτό με ένα απλό και συνοπτικό τρόπο προσδιορίζει τα ζητήματα ΕΚΕ και τη σχετική τους προσέγγιση σε επίπεδο διοίκησης χρησιμοποιώντας επτά βήματα. Η κυκλική προσέγγιση όπως για παράδειγμα σε επίπεδο ανάλυσης δημοσίων πολιτικών (policy cycle), θα μπορούσε να παραστήσει αντίστοιχα την πορεία των βημάτων αυτών. Συγκεκριμένα ως το πρώτο βήμα αναφέρεται ο προσδιορισμός των κινήτρων ("Identifying the triggers"), το δεύτερο είναι η οριοθέτηση του πεδίου ενδιαφέροντος ("Scoping what matters"), το τρίτο είναι η δημιουργία της επιχειρηματικής διάστασης ("Making the business case"), το τέταρτο είναι η εκκίνηση των δράσεων ("Committing to action"), το πέμπτο είναι η

συλλογή και η ένταξη των πόρων (“Integration and gathering resources”), το έκτο είναι η συμμετοχή των ενδιαφερομένων μερών (“Engaging stakeholders”) και το έβδομο είναι η μέτρηση των αποτελεσμάτων και η αναφορά (“Measuring and Reporting”). Το σημαντικό για τη προσέγγιση αυτή είναι ότι αναλύει τα πεδία της εσωτερική διάστασης της ΕΚΕ με αναφορά στα στοιχεία της διοίκησης της επιχείρησης θέτοντας μία σημαντική προσέγγιση αειφόρου διαχείρισης προσανατολισμένη στην ΕΚΕ ως στρατηγική επιλογή.

Ακόμα μία σημαντική προσέγγιση διαχείρισης που προκύπτει από τη βιβλιογραφία και συσχετίζεται με την σύγχρονη διάσταση της ΕΚΕ είναι αυτή του έργου Impact για την ΕΚΕ το 2013. Αυτή είναι περισσότερο σύγχρονη, προσαρμοσμένη στα δεδομένα της κρίσης, την νέα στρατηγική για την ΕΚΕ και διαφοροποιείται από κλασικές προσεγγίσεις διαχείρισης στη ανάλυση της σχέσης μεταξύ “social impact” και “performance”. Η γενική διαπίστωση και φιλοσοφία της είναι ότι παρά τις προσπάθειες για κοινό βηματισμό μεταξύ ΕΚΕ στις επιχειρήσεις και δημόσιας πολιτικής στην ΕΕ, υπάρχουν κενά. Αυτά σχετίζονται με το προσδιορισμό των επιπτώσεων της επιχειρηματικής διαδικασίας συνολικά εκτός από τη μετρήσιμη οικονομική απόδοση. Η πρόταση τους, λοιπόν, φαίνεται εξαιρετικά ενδιαφέρουσα και ονομάζεται Corporate Impact Assessment and Management (CIAM), η οποία βασίζεται στην εμπειρική διάσταση της διοίκησης και τη διαδικασία λήψης αποφάσεων της επιχείρησης. Αυτή αποτελείται από πέντε πεδία και δέκα βήματα. Στο πρώτο επίπεδο που ονομάζεται “Screening” τα βήματα είναι: 1ο “Identify and select material societal Issues for sector and company”, 2ο “Identify and prioritize company activities leading to impact”, 3ο “Identify and assess activities to increase or reduce positive and negative impacts”. Στο δεύτερο επίπεδο που ονομάζεται “Strategy” τα βήματα συνεχίζονται ως: 4ο “Take strategic decisions based on materiality, then identify objectives and targets” και 5ο “Select, adopt and commit to programmes of activity”. Στο τρίτο επίπεδο που ονομάζεται “Implementation” το 6ο βήμα είναι το “Implement programmes of activity to influence impacts”, ενώ στο τέταρτο επίπεδο που ονομάζεται “Tracking Effects” εντοπίζονται το 7ο βήμα “Establish and measure key indicators of company performance” και το 8ο βήμα “Establish and measure key indicators of impacts for society”. Στο πέμπτο και τελευταίο επίπεδο που ονομάζεται “Reporting and Evaluation” υπάρχει το 9ο βήμα “Report on strategy, activities,

outcomes and impacts” και το 10^ο βήμα “Evaluate impacts generated by strategy and programmes of activity (against targets)”.

Η αναφορά στα παραπάνω μοντέλα και ειδικά στο δεύτερο γίνεται προκειμένου να διαπιστωθεί η συνθετότητα και η πολυπλοκότητα της επιχειρηματικής διεργασίας σε συνάρτηση με την ΕΚΕ τόσο στην εσωτερική όσο και την εξωτερική διάσταση της. Αυτές και στις δύο περιπτώσεις αποτελούν μέρος της επιχειρησιακής στρατηγικής, του γονότυπου του μοντέλων και της φιλοσοφίας που θα πρέπει στο στόχο της ΕΚΕ να χαρακτηρίζουν τη διοικητική κουλτούρα της επιχείρησης. Αυτό που, επίσης, έχει σημασία είναι η διασύνδεση με τη πολιτική διάσταση της ΕΚΕ ειδικά στη 2η μέθοδο διαχείρισης, η οποία και ως πιο πρόσφατη λαμβάνει υπόψη της την εξέλιξη της ΕΚΕ στην ΕΕ. Αυτή φαίνεται να αναπτύσσεται στα πλαίσια ανάλυσης του Simon Zadek (2007; 2006) που μίλησε για τη 3η και τη 4η γενιά ΕΚΕ σε ένα πολυεπίπεδο πλαίσιο διακυβέρνησης. Το πλαίσιο αυτό είναι ιδιαίτερα σύνθετο και δεν θα μπορούσε να αφήσει ανεπηρέαστη τη συζήτηση ειδικά σε μία τόσο ιδιαίτερη αναλυτική προσέγγιση που συσχετίζει το μικρό διοικητικό επίπεδο με το μακρό διοικητικό της επιχείρησης που αναπτύσσει ομοιότητες με εκείνο της πολιτικής ανάλυσης για δημόσιες πολιτικές και διακυβέρνηση.

Τα παραπάνω ζητήματα απασχόλησαν, επίσης, σε κάποιο βαθμό τους συνομιλητές της περιπτώσιολογικής μελέτης και ανέδειξαν ενδιαφέροντα στοιχεία. Αυτά θα μπορούσαν σε κάποιο βαθμό να διαμορφώσουν μια εικόνα για τη σχέση επιχειρηματικότητας, θεσμικού πλαισίου και δημόσιας πολιτικής για την ΕΚΕ στην Ελλάδα ή σε κράτη μέλη, όπου η κρίση είναι αρνητικός παράγοντας αναπτυξιακών και κοινωνικών εξελίξεων. Από την έρευνα της διατριβής στη μελέτη περίπτωσης προκύπτουν συμπεράσματα όπως το ότι η συντονισμένη δράση ΕΚΕ τόσο σε επίπεδο εσωτερικής διάστασης όσο και σε αυτό της εξωτερικής δεν είναι πάντοτε εφικτή ειδικά στις μμε. Αυτό που διαπιστώθηκε από τους ανθρώπους της επιχειρηματικής δράσης είναι δύο πράγματα. Η ΕΚΕ φαίνεται είτε σε βασικό επίπεδο (π.χ. φιλανθρωπία) είτε σε πιο σύνθετο (π.χ. στρατηγική) μια ενδιαφέρουσα πρόταση ή και εναλλακτική, που δύναται να επηρεάσει το παραδοσιακό τρόπο άσκησης του επιχειρείν στην Ελλάδα. Η κρίση για πολλούς φαίνεται να αποτέλεσε την αφορμή να προβληματιστούν είτε θετικά, είτε με σκεπτικισμό στο ζήτημα της ΕΚΕ δεδομένου ότι πολλές αρνητικές επιπτώσεις της κρίσης έχουν επηρεάσει το μικρόκοσμο τους. Ο

προβληματισμός αυτός σε συνδυασμό με το φαινόμενο της σιωπηλής ή μη στρατηγικά οργανωμένης ΕΚΕ δικαιολογεί τη σχετική ετοιμότητα τους σε μικρής κλίμακας δράσης. Η συνέντευξη και οι ερωτήσεις ως εργαλεία της έρευνας είχαν ένα μαιευτικό χαρακτήρα με αποτέλεσμα πολλοί να εμπλουτίσουν τη σκέψη τους και να αναπτύξουν τη θέση ότι ΕΚΕ μπορεί να είναι ένας νέος τρόπος άσκησης της επιχειρηματικότητας. Αυτό, ωστόσο, στα σχόλια τους λαμβάνει χώρα παράλληλα με ένα πραγματισμό που δικαιολογείται από την φύση του επαγγέλματος και την ανάγκη προσδιορισμού της οικονομικής βιωσιμότητας. Ο πραγματισμός αυτός, ωστόσο, ανέδειξε πολλές φορές τη διοικητική φιλοσοφία ως στάση διοικητικής δεοντολογίας αναφορικά με τον εργαζόμενο και το πελάτη. Η σημασία στα δύο αυτά πεδία της εσωτερικής διάστασης της ΕΚΕ ήταν πολύ σημαντική για τους συνομιλητές. Το σημαντικό, επίσης, ήταν για κάποιους ότι η διασύνδεση επιχειρείν με την ΕΚΕ δεν γίνεται πάντοτε άμεσα με όρους οικονομικής απόδοσης, αλλά και έμμεσα μέσα από την αναζήτηση νέων τρόπων διαχείρισης των ευκαιριών στην αγορά αλλά και των πιθανών κινδύνων.

Η λέξη, επίσης, επαναπροσδιορισμός για πολλούς, αποτελούσε μέσα από την ΕΚΕ μια στάση γενικής διοικητικής κουλτούρας μη αμοραλιστικής, η οποία πολλές φορές με αφορμή τη κρίση εμπλουτίστηκε στο επίπεδο των προσωπικών αξιών. Αυτή, ωστόσο, δεν ακολούθησε την ίδια ένταση σε όλους τους συνομιλητές αφού άλλοι ανέφεραν περισσότερο τη συμμετοχή της επιχείρησης σε κοινά κοινωνικά ζητήματα φιλανθρωπικού χαρακτήρα, ενώ άλλοι έθεσαν το ζήτημα πρόκληση για ένα πιο στρατηγικό χαρακτήρα ΕΚΕ που συνδύαζε για την επιχείρηση τους την εσωτερική διάσταση με την εξωτερική. Αυτό που ανέπτυξαν, επίσης, ως κεντρική σκέψη είναι η σχέση της ΕΚΕ με την ανταγωνιστικότητα της επιχείρησης, τις εξαγωγές και τη καλή φήμη στη τοπική και διεθνή κοινωνία. Η ανταγωνιστικότητα σε διεθνές επίπεδο για πολλούς ήταν συνώνυμο των εξαγωγών και της χρήσης της ΕΚΕ ως ένα όχημα εισόδου σε νέες αγορές με κριτήρια στα κοινωνικά και περιβαλλοντικά ζητήματα. Η πρόσβαση σε σημαντικές εφοδιαστικές αλυσίδες διαπιστώνεται από αρκετούς ως εξαγωγική ευκαιρία, όπου η ΕΚΕ μπορεί να προσδώσει ένα στρατηγικό σχεδιασμό κάτι που μάλιστα σημειώθηκε από την εμπειρία ενός συνομιλητή. Η ανάγκη του για εξωστρέφεια στην Ευρωπαϊκή αγορά λόγω της κρίσης του ανέδειξε ένα νέο εμπορικό δρόμο για την επιβίωση της επιχείρησης του, μέσα από τη χρήση ενός σήματος ΕΚΕ ως προαπαιτούμενο για να ενταχθεί σε εφοδιαστική αλυσίδα του εξωτερικού. Αυτό

που διαπιστώθηκε και στη περίπτωση αυτή είναι ότι κριτήρια προϋπήρχαν ήδη σε επίπεδο «σιωπηλής EKE» (silent CSR) (όπως συνηθίζεται να λέγεται) και ήταν αναγκαία μια αμεσότερη διασύνδεση με την EKE (explicit CSR). Το σημαντικό, ωστόσο, πεδίο από πολλούς στην εξωτερική διάσταση της EKE είναι η τοπικότητα της εταιρίας, οι διαπροσωπικές σχέσεις με τους εργαζομένους, τον κοινωνικό τους περίγυρο, τους ανταγωνιστές και τη τοπική κοινωνία. Η ανταγωνιστικότητα στην αγορά μέσα από την EKE αποτελεί για πολλούς ένα δύσκολο δρόμο που δύναται να επηρεάσει θετικά τη φήμη στην αγορά και τη κοινωνία.

Τα παραπάνω, ωστόσο, ζητούμενα προκειμένου να αποτελέσουν πραγματικότητα για τις επιχειρήσεις και ειδικά για τις μμε αναδεικνύουν σειρά ζητημάτων που προκύπτουν και στη βιβλιογραφία. Οι βασικές αδυναμίες που διαπιστώνονται σε γενικές γραμμές για τις μμε αλλά και ειδικά στην μελέτη περίπτωσης, είναι η γνώση και η ορθή επικοινωνία του ζητήματος στις επιχειρήσεις, αφού στη πλειονότητα τους είναι μμε και παρά την εξωστρεφή τους φύση δεν είχαν μία σαφή εικόνα του περιεχομένου και των πιθανών ευκαιριών. Η αναφορά, επίσης, των δυσκολιών σχετίζεται πολλές φορές με τη κρίση κάτι που είναι φυσικό δεδομένης της οικονομικής και κοινωνικής συγκυρίας σε ζητήματα όπως η έλλειψη χρόνου, η έλλειψη τεχνογνωσίας, το πολύ ενδιαφέρον στοιχείο του “κακού κλίματος” και το ρόλο τους κρατών. Αυτό που έχει σημασία για τους περισσότερους είναι η ενημέρωση και η κάλυψη του σχετικού κενού μέσα από συντονισμένες δράσεις θεσμών όπως για παράδειγμα τα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα ή οι Συλλογικοί φορείς. Η κρίση, τέλος, και η ανάγκη για ενημέρωση ανέδειξε την ανάγκη για κατάλληλες μεθόδους μεταφοράς τεχνογνωσίας EKE όπως μέσα από mentoring.

Η στάση στη μελέτη περίπτωσης ειδικότερα για το ρόλο του κράτους στην EKE έχει ενδιαφέρον αφού ένα μέρος των απόψεων αναδεικνύει την ανάγκη για περισσότερη ελευθερία και λιγότερο παρεμβατισμό. Για τους περισσότερους το κράτος αποτελεί ένα σημαντικό παίχτη στην επιχειρηματικότητα που θα μπορούσε να συμβάλει στην αντιμετώπιση της κρίσης και τη προώθηση της EKE. Αυτή η διαπίστωση για το κράτος εκφράζεται πολλές φορές μέσα από ένα συνδυασμό είτε απογοήτευσης, είτε ανάγκης και βαθύτερης πίστης ότι το κράτος σε τοπικό, σε εθνικό και σε Ευρωπαϊκό (για αρκετούς η καλύτερη λύση) επίπεδο θα πρέπει μέσα από δημόσιες πολιτικές να διασυνδέσει καλύτερα την EKE με την επιχειρηματικότητα και ειδικά με τις μμε. Οι

υπόλοιπες διαπιστώσεις για τις αδυναμίες εντοπίζονται και επιβεβαιώνουν κυρίως μέρος της βιβλιογραφίας στη σχέση ΕΚΕ και μμε, με σημαντικό στοιχείο αναφοράς τη κρίση στην Ελλάδα και την Ευρώπη.

Σε επίπεδο μμε αυτό που διαπιστώνεται γενικά και από τη βιβλιογραφία είναι ότι η διασύνδεση με την ΕΚΕ δεν είναι κάτι εύκολο. Οι παράγοντες που συνήθως σχετίζονται με αυτό είναι ο ορισμός της ΕΚΕ, οι λεκτικοί προσδιορισμοί της, το πεδίο της, η ασυμβατότητα πολλές φορές των εργαλείων και η έλλειψη ενημέρωσης και τεχνογνωσίας. Αυτές αποτέλεσαν πεδίο συγκεκριμένης αναφοράς στη διατριβή ειδικά στο πεδίο δημοσίων πολιτικών και στην έρευνα της περιπτώσιολογικής μελέτης. Στη τελευταία αυτό που προσπάθησε να γίνει σε επίπεδο ερευνητικού σχεδιασμού ήταν η συμπόρευση με ζητήματα που προκύπτουν από τη βιβλιογραφία ως κεντρικά και που πιθανότατα να απασχολούσαν τη καθημερινότητα του δείγματος με ιδιαίτερη αναφορά στη κρίση. Αυτό στο μεγαλύτερο μέρος επιτεύχθηκε και εμπλούτισε σημαντικά τη συζήτηση αυτή από τα ζητήματα που προέκυψαν και παρουσιάστηκαν στο κεφάλαιο 4 και 5.

Όσον αφορά τα συμπεράσματα που προκύπτουν από τη διατριβή είναι ότι το στοιχείο των προσωπικών αξιών της ιδιοκτησίας και η “οικογενειακή” δομή της επιχείρησης είναι ένα συστατικό στοιχείο των μμε. Αυτό επηρεάζει το προσωπικό προσδιορισμό στη κοινωνική ευθύνη και κάνει στενότερη την επαφή με τα ενδιαφερόμενα μέρη. Ο αριθμός τους ποσοτικά μπορεί να είναι μικρότερος στις μμε αλλά είναι πιο σημαντικός δεδομένης της επωνυμίας και της προσωπικής σχέσης σε σχέση με τις μεγάλες εταιρείες. Αυτό, ωστόσο, όπως προκύπτει από τη βιβλιογραφία και τα σχόλια κάποιων συνομιλητών ενδεχομένως να είναι και το δυνατό πεδίο εξέλιξης της ΕΚΕ στις μμε. Στο πεδίο δηλαδή της διαχείρισης των ενδιαφερομένων μερών που είναι περισσότερο διαχειρίσιμο από άποψη αριθμού και διαπροσωπικών σχέσεων. Έχει σημασία ότι σε επίπεδο βιβλιογραφίας αλλά και σε αυτό της έρευνας της διατριβής στο πεδίο των ενδιαφερομένων μερών εμπεριέχονται και οι ανταγωνιστικές επιχειρήσεις που αναγκαστικά σε κάποια πεδία θα συνεργαστούν, όπως για παράδειγμα τα κοινά ζητήματα της ΒΠΠΕ.

Όσον αφορά τον ορισμό των μμε και τη διασύνδεση του με την ΕΚΕ ως εφαρμογή, αυτό που προκύπτει από την βιβλιογραφική έρευνα ως γενικό συμπέρασμα είναι ότι δεν είναι λειτουργικός για το αντικείμενο της ΕΚΕ. Ο ορισμός διαχωρίζει τις μικρές

από τις μεγάλες επιχειρήσεις οριζόντια. Αυτό έχει ως συνέπεια για την μελέτη της ΕΚΕ στις μμε να παραγνωρίζει τις ποιοτικές διαφορές εσωτερικά των μμε, οι οποίες είναι μεγάλες. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα σε επίπεδο δημοσίων πολιτικών για τις μμε να παραγνωρίζονται οι ανάγκες, οι δυνατότητες και η συμβατότητα των εργαλείων ανά μέγεθος επιχείρησης. Η κριτική γενικά που προκύπτει από τη βιβλιογραφία είναι ότι τα εργαλεία ΕΚΕ και ο ορισμός είναι περισσότερο προσαρμοσμένα στη πραγματικότητα των μεγάλων επιχειρήσεων. Αυτό φάνηκε και στη περίπτωση του ευρωπαϊκού ορισμού όπως αναφέρθηκε παραπάνω μέσα από τη κριτική της Επιτροπής για τη χρησιμοποίηση του όρου enterprise, ή τη φιλοδοξία διασύνδεσης του συστήματος των ετήσιων αναφορών τύπου ΕΚΕ σε όλες της επιχειρήσεις, κάτι που δεν περιλαμβάνεται ωστόσο στη νεότερη οδηγία της ΕΕ (2014). Η δυσκολία ανταπόκρισης των μμε σε μία σειρά εργαλείων όπως αυτά της περιβαλλοντικής διαχείρισης αποτελούν μία πτυχή του προβλήματος. Αυτό γενικά που διαπιστώνεται στη μελέτη περίπτωσης και στη βιβλιογραφία είναι ότι πολλές μεσαίες επιχειρήσεις παρά τις σημαντικές διαφορές τους με τις μεγάλες, έως ένα βαθμό μπορούν και αυτές να ανταποκριθούν σε επίπεδο τεχνογνωσίας και οικονομικών πόρων. Αυτή η διαπίστωση αποτελεί μέρος της συζήτησης και ενδεχομένως να προβληματίσει όχι μονάχα το περιεχόμενο του ορισμού των μμε αλλά και την ανάγκη καλύτερου προσδιορισμού των δημοσίων πολιτικών τμηματικά για την ΕΚΕ σε μεγάλες, μεσαίες και μικρές επιχειρήσεις (μικρές και πολύ μικρές).

Συνοψίζοντας, αυτό που διαπιστώνεται και έχει αναφερθεί και στη βιβλιογραφία είναι ότι οι μμε δεν είναι “little big business” όπως αναφέρει ο Tilley (1999), κάτι που ισχύει περισσότερο για τις πολύ μικρές επιχειρήσεις. Αυτή η διάκριση είναι σημαντική δεδομένου ότι οι διοικητική δομή και διαχειριστική ικανότητα τόσο σύνθετων ζητημάτων που άπτεται η ΕΚΕ δεν είναι πάντοτε εφικτή δεδομένων των συνθηκών. Οι μεγάλες επιχειρήσεις και οι μεσαίες έως ένα βαθμό ανάλογα με το τομέα της οικονομίας όπου δραστηριοποιούνται, ενδεχομένως να μπορούν να αναπτύξουν στρατηγικές πρωτοβουλίες. Επιπρόσθετα πολλές φορές ο όρος της ΕΚΕ δεν εύκολα αφομοιώσιμος από τις μμε με αποτέλεσμα να μην γίνεται κατανοητός. Η διαπίστωση αυτή, ωστόσο, για τις μμε εξηγεί και τη παραδοχή του Ευρωπαϊκού Κοινοβούλιου (ΕΚ) (2007, 2013a; 2013b) και κυρίως του European Economic and Social Committee (2012), για το ότι οι πρακτικές ΕΚΕ εξακολουθούν να είναι περισσότερο λειτουργικές για τις μεγαλύτερες εταιρείες και λιγότερο για τις μικρές.

Στη περίπτωση αυτή είναι εξαιρετικά σημαντικό να αναφερθεί ότι η συνώνυμη έννοια της ΕΚΕ από την ΕΕ το 2003 είναι η “υπεύθυνη επιχειρηματικότητα”, όπως υπογραμμίζεται σε μέρος της βιβλιογραφίας. Αυτή η επιλογή σε επίπεδο όρων ενδεχομένως ίσως να είναι καλύτερη και περισσότερο προσαρμοσμένη στην αντίληψη των μμε. Στη μελέτη περίπτωσης η έννοια αυτή ήταν, επίσης, δημοφιλής όπως και εκείνη της πράσινης επιχειρηματικότητας, η οποία είναι πιο εξειδικευμένη στο περιβάλλον και συσχετίζεται και με προηγούμενα επιχειρηματικά προγράμματα που παρουσιάστηκαν στην Ελλάδα μετά το 2009. Η αδυναμία, ωστόσο, αυτή στη σχέση ΕΚΕ και μμε πολλές φορές τις καθιστά λιγότερο ανταγωνιστικές σε σχέση με τις μεγάλες, δεδομένου ότι αυτές μπορούν να ανταποκριθούν σε απαιτητικά κριτήρια όπως για παράδειγμα αυτά της αγοράς των δημοσίων συμβάσεων σε κράτη μέλη της ΕΕ. Αυτό διαπιστώνεται για τις μμε και στο μεταξύ τους επίπεδο, όσον αφορά το μέγεθος (π.χ. μεσαίες με μικρές) αλλά και περιφερειακά στην ΕΕ, γιατί οι μμε της βορειοδυτικής ΕΕ είναι πιο εξοικειωμένες και προσαρμοσμένες στο αντικείμενο και την αγορά της ΕΚΕ. Το τελευταίο στοιχείο αναδεικνύει τη σημασία του θεσμικού παράγοντα που επηρεάζει οριζόντια και κάθετα τη δομή της πολιτικής και εταιρικής διακυβέρνησης αλλά και το ύφος της δημόσιας πολιτικής. Οι μμε για παράδειγμα του “Βορρά” σε σχέση με εκείνες κρατών μελών όπως η Ελλάδα έχουν ένα συγκριτικό πλεονέκτημα στην ευρωπαϊκή αγορά, στη παρουσία και τη διάθεση στοχευμένων δημοσίων πολιτικών για την ΕΚΕ ήδη από τα κράτη τους.

6.3 Η ΕΚΕ, η διακυβέρνηση και η δημόσια πολιτική στην ΕΕ.

Τα κράτη μέλη στην ΕΕ ήδη από τη γέννηση της αποτελούν το συστατικό στοιχείο της θεσμικής της φύσης, δομής και ιστορίας. Αυτή συντίθεται σε διάφορα επίπεδα όπως οι θεσμικές επιρροές στο Ευρωπαϊκό οικοδόμημα είτε στην οικονομική είτε στη πολιτική διακυβέρνηση, οι οποίες έχουν επηρεάσει και το πεδίο άσκησης της δημόσιας πολιτικής για την ΕΚΕ. Το ύφος της πολιτικής ΕΚΕ έχει σημασία, αφού όπως αναφέρθηκε παραπάνω τα έμμεσα ή άμεσα χαρακτηριστικά της ΕΚΕ (Matten and Moon, 2008) είναι σημαντικά στη κατανόηση της εφαρμοσμένης διάστασης της. Το ύφος της ΕΚΕ σε επίπεδο πολιτικού σχεδιασμού προκύπτει σε συνάρτηση με τις δομές διακυβέρνησης και της θεσμικής παράδοσης, που επηρεάζει σημαντικά και το

ρόλο του κράτους αλλά και της επιχείρησης στο προσδιορισμό της κοινωνικής ευθύνης.

Στην Ελλάδα τόσο το πεδίο της ΕΚΕ όσο και εκείνο της αειφόρου ανάπτυξης είναι διαχρονικά σε υπό ανάπτυξη παρά το ότι μπορεί σε επίπεδο λόγων να είναι κάποιες φορές πιο διακριτό. Η ΕΚΕ ωστόσο, όπως παρουσιάστηκε και στο κεφάλαιο 4, στη περίπτωση της Ελλάδας τόσο σε επίπεδο επιχειρήσεων όσο και εκείνο της δημόσιας πολιτικής δεν έχει τη διάσταση που ενδεχομένως να απαντά σε άλλα Μεσογειακά κράτη μέλη της ΕΕ. Η παγίωση οικολογικών ζητημάτων στη πολιτική ατζέντα από το 2009 και μετά επηρέασε σε κάποιο βαθμό την ΕΚΕ σε συνδυασμό με τη κρίση στην Ελλάδα. Αυτό όμως που διαπιστώνεται σε επίπεδο κράτους είναι μια γενική σύγχυση αναφορικά με το πεδίο πολιτικής που δεν είναι διακριτό πάντοτε και συνθέτει στοιχεία από διάφορα Υπουργεία όπως Περιβάλλοντος, Ανταγωνιστικότητας και Εργασίας.

Το κράτος, επίσης, παρά τα θεσμικά κριτήρια κοινωνικής πρόνοιας ή περιβαλλοντικών κανονισμών δεν τηρεί διακριτά κριτήρια ΕΚΕ στις ΔΕΚΟ, ενώ στο πεδίο των δημοσίων συμβάσεων θα μπορούσε να γίνει ευρύτερη χρήση και καλύτερη αξιοποίηση της υπάρχουσας νομοθεσίας (π.χ. Ν. 4019/2011, Ν. 3855/2010). Σε οικονομίες, επίσης, όπως η Ελλάδα αυτό ενδεχομένως να είχε αποτέλεσμα ως δημόσια πολιτική ΕΚΕ δεδομένου ότι το 19% των επιχειρήσεων σχετίζονται το τζίρο τους κατά 100% με το κράτος και το υπόλοιπο σε πολύ μεγάλο βαθμό, όπως παρουσιάστηκε παραπάνω στα αποτελέσματα του Ευρωβαρόμετρου (2013). Όσον αφορά την οικονομία, την αγορά και το πλαίσιο εταιρικής διακυβέρνησης αυτά είναι ιδιαίτερος σύνθετα και ατελή με αποτέλεσμα η ευθύνη του κράτους στην ΕΚΕ και στη συνέχεια στις επιχειρήσεις να ξεκινά από την ακολουθία των κανόνων της αγοράς. Το στοιχείο αυτό επιβεβαιώνεται και στη μελέτη περίπτωσης, αφού το πεδίο της ανομίας και του αθέμιτου ανταγωνισμού είτε εις γνώση του κράτους, είτε εξαιτίας της αδυναμίας του ή της ατολμίας του, καθιστά την υπεύθυνες επιχειρήσεις λιγότερο ανταγωνιστικές στην αγορά ακόμα και για τη μικρή κλίμακα ΕΚΕ που διεξάγουν. Το στοιχείο αυτό είναι σίγουρα αποτρεπτικό για τη περαιτέρω εξέλιξη θεσμικά της ΕΚΕ στην Ελλάδα παρά τα σημαντικά βήματα που διαπιστώνονται τόσο στο επίπεδο της ελληνικής Προεδρίας της ΕΕ και τη συμβολή της σε πρωτοβουλίες ΕΚΕ, όπως και για παράδειγμα στη δήλωση του Γενικού Γραμματέα ότι το 2014 η Ελλάδα θα

έχει αποκτήσει δική της στρατηγική για την ΕΚΕ η οποία και θα τεθεί σε διαβούλευση (EMEA, 2014).

Η συγκριτική, επίσης, μελέτη διαφόρων μελετητών της σχέσης ΕΚΕ, δομών διακυβέρνησης, θεσμών και επιχειρήσεων είναι ιδιαίτερος χρήσιμες και παρουσιάζουν τις θεσμικές επιδράσεις που ασκούνται στο επίπεδο διαμόρφωσης των δημοσίων πολιτικών στο πεδίο της ΕΚΕ και διακυβέρνησης. Η ανάγνωση της βιβλιογραφίας είναι πραγματικά συναρπαστική γιατί η ΕΚΕ φαίνεται να αποτελεί ένα ζήτημα σύνθετο στη κατανόηση του με προεκτάσεις σημαντικές στο πεδίο της πολιτικής επιστήμης. Σε γενικές γραμμές αυτό που καταγράφεται και επί της ουσίας καταδεικνύει τις διαφορετικές προσεγγίσεις στον ορισμό της ΕΚΕ είναι οι διαφορές στα μοντέλα διακυβέρνησης, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω. Αυτό σε γενικότερο επίπεδο αφορά για παράδειγμα τη διαφορά μεταξύ ΗΠΑ και ΕΕ όπου εκτός το πεδίο της ΕΚΕ έχουν και διαφορετικό ορισμό σε ένα σημαντικό πεδίο πολιτικής της, αυτό των μμε. Όπως εύστοχα αναφέρει σε κείμενο της η Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2009) για τις διαφορές που διαπιστώνονται στο πεδίο πολιτικής για την ΕΚΕ, με αφορμή της συζήτηση για τις θεσμικές επιδράσεις και τη τυπολογία πολιτικής (stimulated CSR, regulatory CSR, explicit, implicit), οι οποίες προκύπτουν από το έργο RARE (2007). Συγκεκριμένα, αναφέρει ότι στις ΗΠΑ για παράδειγμα η υγειονομική περίθαλψη αποτελεί μέρος της explicit CSR, ενώ στην ΕΕ αυτό είναι νόμος. Αυτό, λοιπόν, που διαπιστώνεται ως ΕΚΕ κάπου αλλού (π.χ. ΗΠΑ) μπορεί σε άλλο μέρος (π.χ. ΕΕ) να μην θεωρείται, δεδομένου ότι η αλληλεπίδραση της ΕΚΕ με το πλαίσιο διακυβέρνησης και το θεσμικό πλέγμα είναι εμφανής (EC,2009). Η θεμελιώδης διαφορά των ΗΠΑ και της ΕΕ αποτυπώνεται μάλιστα και στο διεθνή ανταγωνισμό επιρροής της διεθνούς πολιτικής ατζέντας για την ΕΚΕ, όπου ενδεικτικά μπορεί να αναφερθεί η τάση της ΕΕ να τη διασυνδέσει για παράδειγμα με το διεθνές εμπόριο και κοινωνικά-περιβαλλοντικά κριτήρια. Αυτό, ωστόσο, στην ΕΕ δεν μπορεί να πιστωθεί μονάχα σε μακρο πολιτικό επίπεδο αλλά και περιφερειακά στα κράτη μέλη της όπως για παράδειγμα τα Σκανδιναβικά, τη Γαλλία, τη Γερμανία, την Ιταλία, την Ισπανία και το Ηνωμένων Βασιλείο. Αυτό, επίσης, που διαπιστώνεται είναι ότι η ΕΚΕ σε πολλά κράτη μέλη προϋπήρχε με έμμεσο τρόπο λόγω της Ευρωπαϊκής θεσμικής παράδοσης στο κράτος πρόνοιας και στο περιβαλλοντικό μοντερνισμό σε μεγαλύτερο ίσως βαθμό από εκείνο των ΗΠΑ. Αυτό διαπιστώνεται περισσότερο την εποχή της μετάβασης από μια έμμεση μορφής ΕΚΕ σε μία περισσότερο διακριτή

δραστηριότητα ΕΚΕ από το 2001, η οποία και σχετικά σύντομα την ΕΕ ως σημαντικό παράγοντα στην ΕΚΕ σε διεθνές πολιτικό επίπεδο (European Parliament, 2013a).

Αυτό, ωστόσο, που έχει ακόμα μεγαλύτερη σημασία στην ανάλυση της βιβλιογραφίας είναι η μετάβαση από το διεθνές στο περιφερειακό και το εθνικό στην ΕΕ. Η ΕΚΕ ως πεδίο επιστημονικής συζήτησης εμπλουτίζεται σημαντικά στην επιχειρηματική διάσταση (business case) και πολιτική διάσταση από την επιστημονική σχολή του θεσμισμού, της συγκριτικής πολιτικής ανάλυσης των καπιταλιστικών συστημάτων και των μοντέλων κοινωνικοοικονομικής διακυβέρνησης. Η διαπίστωση διαφορετικών μοντέλων διακυβέρνησης με ιδιαίτερες θεσμικές αφετηρίες αναδεικνύουν τις διαφορετικές προσεγγίσεις της ΕΚΕ σε επίπεδο επιχειρηματικής δράσης αλλά κυρίως δημόσιας πολιτικής. Η ανάλυση, επίσης των Albareda et al. (2007; 2009) είναι σημαντική, αφού ως μοντέλο πολιτικής ανάλυσης της ΕΚΕ, αναδεικνύει τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της σχέσης διακυβέρνησης και θεσμών (π.χ. αγορά, κράτος πρόνοιας, περιβάλλον). Η αναφορά, επίσης, στη θεμελιώδη διάκριση μεταξύ της άμεσης ΕΚΕ (explicit CSR) και της έμμεση ΕΚΕ (implicit CSR) σε συνάρτηση με τα μοντέλα διακυβέρνησης είναι βασική στη κατανόηση της πολιτικής διάστασης της ΕΚΕ και του τρόπου εξέλιξης της.

Η διαπίστωση, επίσης, των πεδίων πολιτικής στις Εκθέσεις της Επιτροπής (2007a, 2011) για τις δημόσιες πολιτικές ΕΚΕ είναι πολύ χρήσιμες στη κατανόηση κυρίως ανά κράτος μέλος και πολιτικό εργαλείο. Η συσχέτιση μάλιστα με τη τυπολογία των Fox et al., (2002) στο κείμενο της Παγκόσμιας Τράπεζας για τα πολιτικά εργαλεία είναι κεντρικό σημείο στη βιβλιογραφία γενικά και ειδικά στη τυπολογία που ακολουθείται και στην ΕΕ. Όσον αφορά τις Εκθέσεις της Επιτροπής (2007a, 2011) δημόσιας πολιτικής ΕΚΕ έχει σημασία η μελέτη των πολιτικών εργαλείων και η κατηγοριοποίησή τους στα κράτη μέλη σε Κανονιστικά/Νομοθετικά Εργαλεία, σε Οικονομικά εργαλεία, σε Ενημερωτικά Εργαλεία, σε Εργαλεία ανάπτυξης Συνεργιών και σε Υβριδικά Εργαλεία (τα οποία αποτελούν κατά περίπτωση τη σύνθεση των παραπάνω εργαλείων πολιτικής σε ένα) (EC, 2011, 2007a). Εκτός, όμως, από εργαλεία πολιτικής διαπιστώνονται και βασικά πεδία άσκησης της δημόσιας πολιτικής ΕΚΕ. Αυτά κατηγοριοποιούνται από την Επιτροπή ως εξής: το πλαίσιο πολιτικής ΕΚΕ (π.χ. θεσμοί /Στρατηγική Αειφόρου Ανάπτυξης και ΕΚΕ τοπικά), η κοινωνικά υπεύθυνη διαχείριση της αλυσίδας εφοδιασμού με ιδιαίτερη έμφαση στα

ανθρώπινα δικαιώματα, το CSR Reporting and Disclosure, η κλιματική αλλαγή, η ΕΚΕ στις μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις, οι Κοινωνικά Υπεύθυνες Επενδύσεις και οι Δημόσιες Συμβάσεις (Green, Social, Sustainable) (EC, 2011, 2007a).

Η αναφορά, ωστόσο, στην Ελλάδα σε επίπεδο νομοθεσίας των μορφών δημοσίων συμβάσεων με αναφορά στην ΕΚΕ είναι ένα σημαντικό βήμα (π.χ. Δημόσιες Συμβάσεις Κοινωνικής Αναφοράς Άρθρο 16 του Ν. 4019/2011, Πράσινες Δημόσιες Συμβάσεις Άρθρο 18 του Ν. 3855/2010) και ένα σημαντικό εργαλείο για τον ευρύτερο δημόσιο τομέα πολυεπίπεδα. Έχει μεγάλη σημασία, επίσης, η αναφορά στο πολιτικό εργαλείο ΕΚΕ που ονομάζεται «Υβριδικό», το οποίο ουσιαστικά προκύπτει ως ο συγκερασμός σε πολιτικά εργαλεία, όπως αναφέρει ο Steurer (2010) και προκύπτει και στην Έκθεση της Επιτροπής (2011). Τα υβριδικά εργαλεία συνήθως απαντούν σε CSR platforms, σε κέντρα και στρατηγικές σε επίπεδο κρατών μελών και ΕΕ. Στην Ελλάδα τέτοια πολιτικά εργαλεία με ένα συντεταγμένο τρόπο και με ένα άμεσο τρόπο είναι το ζητούμενο. Σημασία, επίσης, έχει το αποτέλεσμα της ερώτησης που τέθηκε στους συνομιλητές στην έρευνα της διατριβής για τη περιπτώσιολογική μελέτη στα πολιτικά εργαλεία ΕΚΕ. Τα υβριδικά εργαλεία ως όρος πολλές φορές δεν ήταν κατανοητός και φαίνεται για το λόγο αυτό να μην επιλέχθηκε από σημαντικό ποσοστό ερωτώμενων. Το ζήτημα άλλωστε της ΕΚΕ τόσο σε επίπεδο επιχειρήσεων όσο και σε αυτό της πολιτικής δεν έχει παρουσιάσει σημαντική πρόοδο στην Ελλάδα με αποτέλεσμα οι επιλογές να αναδεικνύουν πολιτικά εργαλεία που σχετίζονται με πιο βασικά ζητήματα. Αυτό που έχει σημασία είναι ότι οι επιλογές των κανονιστικών, των οικονομικών εργαλείων όπως και αυτών για ενημέρωση έχουν σημαντική απήχηση.

Η μελέτη, επίσης, της διατριβής στις δημόσιες πολιτικές ΕΚΕ αναδεικνύει ότι η προσέγγιση «one size fits all» στο ζήτημα της ΕΚΕ τόσο σε επίπεδο μεγέθους επιχείρησης όσο και των κρατών μελών στην ΕΕ δεν είναι εφικτή. Αυτό που, επίσης, διαπιστώνεται είναι ότι παρά τις αρρυθμίες στο νέο ορισμό η κεντρική προσέγγιση της ΕΚΕ από την ΕΕ είναι ιδιαίτερος χρήσιμη, γιατί παρουσιάζει καλύτερα το ευρωπαϊκό στίγμα. Η άσκηση της, ωστόσο, δεν είναι πάντοτε εφικτή και επηρεάζεται από μεταβλητές όπως η μορφή εξέλιξης του επιχειρείν, το κοινωνικό μοντέλο και τα μοντέλα καπιταλισμού στα κράτη μέλη. Το συγκεκριμένο είναι πολύ σημαντικό και αναδεικνύεται ως ένα από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που αποδίδεται πλέον στη

μελέτη της ΕΚΕ και των σχετικών πολιτικών. Η αποσαφήνιση τους μάλιστα είναι ιδιαίτερος χρήσιμη για τη βιωσιμότητα των εφαρμογών και των δημοσίων πολιτικών ΕΚΕ. Τα στοιχεία αυτά διαπιστώνονται και στη μελέτη Impact (2013) της ΕΕ αλλά και σε άλλο σημαντικό μέρος της βιβλιογραφίας που σχετίζεται με τη πολιτική για την ΕΚΕ και έχει παρουσιαστεί αναλυτικά στα προηγούμενα κεφάλαια 3 και 4 (π.χ. Albareda et al., 2007;2008;2009;2006; Aaronson and Reeves, 2002; Koos, 2012; Kolk, 2008; Fairbrass, 2011; Boxenbaum, 2006; Aguilera et al., 2006; Midtun, 2008; Midtun et al. 2006; EC, 2007a; 2011).

Όσον αφορά την αλληλεπίδραση της ΕΚΕ με τις δομές διακυβέρνησης, αυτή φαίνεται μέσα από τη βιβλιογραφική έρευνα αλλά και τη μελέτη περίπτωσης να επιβεβαιώνεται, αφού το θεσμικό περιβάλλον και ο ρόλος των ενδιαφερομένων μερών στη σχέση συμφέροντα και πολιτικής είναι εμφανής. Αυτό ουσιαστικά συμβαίνει και πολυεπίπεδα, όπου στο παγκόσμιο επίπεδο διακυβέρνησης τα διεθνή εργαλεία ΕΚΕ και οι πρωτοβουλίες των διεθνών οργανισμών υπάρχουν (Κεφάλαιο 2), ενώ η εφαρμογή τους ωστόσο δεν έχει στοιχεία καθολικότητας και κυριαρχεί ένα πιο χαλαρό πλαίσιο σε επίπεδο για παράδειγμα της διασύνδεσης του με τους κανόνες του διεθνούς εμπορίου. Σε παγκόσμιο επίπεδο διαμορφώνεται, επίσης, ένας ανταγωνισμός που προκύπτει από την αλληλεπίδραση ΕΚΕ με τη διακυβέρνηση, αφού τα ευρωπαϊκά χαρακτηριστικά αυτής έχουν αρχίσει να γίνονται περισσότερο διακριτά σε σχέση με εκείνα των ΗΠΑ, ειδικά μετά το 2001 και το στόχο του 2006 η ΕΕ να καταστεί παγκόσμιος πόλος αριστείας για την ΕΚΕ.

Σε περιφερειακό επίπεδο και συγκεκριμένα της ΕΕ η εμφάνιση των δύο ορισμών και η μεταξύ τους εξέλιξη ουσιαστικά συμπυκνώνει στο περιεχόμενο της την αλληλεπίδραση των πλαισίων διακυβέρνησης περιφερειακά (αγγλοσαξονικό, ηπειρωτικό, βόρειο, μεσογειακό) με την έννοια της ΕΚΕ. Η αγγλοσαξονική επιρροή αρχικά ήταν εντονότερη στο πρώτο ορισμό το 2001 (π.χ. εθελοντική διάσταση) ενώ στην εξέλιξη του πεδίου πολιτικής στην ΕΕ και στον νέο ορισμό τα υπόλοιπα ευρωπαϊκά στοιχεία της διακυβέρνησης των άλλων περιοχών επηρέασαν και αυτά ουσιαστικά τη νέα στρατηγική 2011-2014 και το νέο ορισμό. Αυτό, ωστόσο, δεν ακυρώνει τη σημασία τους στην αλληλεπίδραση της διακυβέρνησης με την ΕΚΕ στην Ευρώπη, δεδομένου ότι τα explicit χαρακτηριστικά σε συνδυασμό με τη παράδοση στον περιβαλλοντικό μοντερνισμό και τη συντονισμένη οικονομία της αγοράς

φαίνεται να είναι περισσότερο αισθητά όπως και των κοινωνικών μοντέλων. Η αλληλεπίδραση τους με την ΕΚΕ όπως και με τη διακυβέρνηση επηρεάζει εν κατακλείδι τη διαμόρφωση της πολιτικής ΕΚΕ. Στη βιβλιογραφία τα κοινωνικά μοντέλα με βάση τη τυπολογία και τα γεωγραφικά διαμερίσματα διαχωρίζονται σε Βόρειο-Nordic (Σουηδία, Δανία, Φιλανδία, Κάτω Χώρες), Αγγλοσαξονικό-AngloSaxon (Ηνωμένο Βασίλειο, Δημοκρατία της Ιρλανδίας), Ηπειρωτικό-Continental (Αυστρία, την Γερμανία, την Γαλλία, το Βέλγιο, το Λουξεμβούργο) και Μεσογειακό-Mediterranean (Ιταλία, την Ισπανία, την Ελλάδα, Πορτογαλία) (Sapir,2004). Τα χαρακτηριστικά αυτά των μοντέλων, το πλαίσιο διακυβέρνησης και οι θεσμικές τους επιδράσεις αλληλεπιδρούν με εκείνα της πολιτικής για την ΕΚΕ. Η αλληλεπίδραση αυτή στην εφαρμοσμένη διάσταση της καταλήγει σε μοντέλα πολιτικής ΕΚΕ, που παρουσιάστηκαν σε άλλο σημείο της διατριβής (κεφ. 3 και 4), και περιγράφονται από τους Albareda et al (2007) ως εξής: *Partnership model* (Δανία, Φιλανδία, Σουηδία, Κάτω Χώρες), *Business in the Community model* (Ηνωμένο Βασίλειο, Ιρλανδία), *Sustainability and Citizenship Model* (Βέλγιο, Αυστρία, Γερμανία, Γαλλία, Λουξεμβούργο) και το *Agora Model* (Ιταλία, Ισπανία, Πορτογαλία, Ελλάδα).

Η Ελλάδα ως κράτος μέλος συνοψίζει την αλληλεπίδραση αυτή της ΕΚΕ με την διακυβέρνηση στο Μεσογειακό είδος καπιταλισμού, κοινωνικού μοντέλου και δημόσιας πολιτικής ΕΚΕ που περιγράφεται ως Agora στη μελέτη των Albareda et al., (2007). Θα μπορούσε να διαπιστωθεί από τις εκθέσεις της Επιτροπής και μέρος της βιβλιογραφίας ότι η Ελλάδα είναι ίσως η λιγότερο προχωρημένη από τις Μεσογειακές αλλά και της ΕΕ. Η ανάγκη για εμπλουτισμό της ενημέρωσης για τη πολιτική διάσταση της ΕΚΕ σε επίπεδο δημόσιας διοίκησης και πολιτικής στην Ελλάδα είναι απαραίτητη, όπως άλλωστε και στον ιδιωτικό τομέα ή τη κοινωνία. Οι τελευταίοι δύο, ωστόσο, φαίνεται να προπορεύονται σημαντικά στο ζήτημα της ΕΚΕ από το κράτος κάτι που προκύπτει και από τις σχετικές έρευνες γνώμης στο κεφάλαιο 4. Το κράτος στην Ελλάδα δεν έχει αναλάβει σημαντικές πρωτοβουλίες στο ζήτημα αλλά και εύστοχες συνέργειες προς τη κατεύθυνση αυτή όπως έχει παρατηρηθεί σε άλλες Μεσογειακές χώρες (π.χ. Ισπανία, Ιταλία). Τα παραπάνω δεδομένα είναι συνεπώς σημαντικό να ληφθούν υπόψη σε εθνικό αλλά και ευρωπαϊκό επίπεδο, ως βάση προκειμένου να γίνουν κατανοητά τα ζητήματα που πρέπει να λαμβάνονται υπόψη στο σχεδιασμό πολιτικής ΕΚΕ. Αυτό γιατί η ΕΚΕ πολιτικά έχει να

αντιμετωπίσει κινδύνους αναποτελεσματικότητας δεδομένου ότι ως πεδίο πολιτικής είναι νεαρό στην Ελλάδα, παρά το ότι βασίζεται σε παραδοσιακά κοινωνικοοικονομικά ζητήματα.

Αυτό που φαίνεται από την διατριβή αυτή, και ειδικά στο κεφάλαιο αυτό, είναι ότι οι πολιτικές για την ΕΚΕ φαίνεται να διαμορφώνονται δυναμικά σε επίπεδο κρατών μελών και έπειτα ΕΕ, επηρεασμένες από ένα πολιτικό πλαίσιο στην Ευρώπη με ιστορική συνέχεια (ΕΚΜ, αειφόρος ανάπτυξη, περιβάλλον). Σε αυτό, ωστόσο, διαπιστώνονται διαφοροποιήσεις τόσο ως προς την ωριμότητα των δημοσίων πολιτικών όσο και ως προς τα είδη των πολιτικών εργαλείων. Η σημασία τους, όμως, έγκειται στη σύγκλιση και την διαπίστωση της ΕΚΕ ως ένα εργαλείο αειφόρου ανάπτυξης, κοινωνικής συνοχής και ανταγωνιστικότητας στην Ευρώπη. Αυτό προκύπτει άλλωστε και από τη στρατηγική Europe 2020, όπου η ΕΚΕ δεν αποτελεί πλέον πολυτέλεια αλλά στρατηγικό στόχο και προϋπόθεση για ένα υπεύθυνο επιχειρείν και ένα ευέλικτο κράτος. Αυτό γίνεται ακόμα πιο συγκεκριμένο στο πλαίσιο της εταιρικής διακυβέρνησης για τη δομή της αγοράς, τα κοινωνικά δικαιώματα και τα περιβαλλοντικά κριτήρια βασισμένα σε συνέργειες και πλουραλισμό. Τα στοιχεία, τέλος, που αναδεικνύει η ΕΚΕ ως πολιτικό πεδίο και που αναπτύσσονται από τη συζήτηση και τη βιβλιογραφία πολλές φορές γεννούν ερωτήματα ως προς τη νέα πολιτική πραγματικότητα και την επιρροή της στο πολιτικό πλουραλισμό της Ευρώπης. Οι σκεπτικιστές ανήκουν σε δύο αντικρουόμενα ιδεολογικά ρεύματα και συγκλίνουν στο ζήτημα για το εάν επιχειρήσεις γίνεται τελικά ή όχι να αναπτύξουν την ΕΚΕ. Από την άλλη, οι υποστηρικτές της ΕΚΕ πιστεύουν ότι η προώθηση της στην ΕΕ ως πεδίο πολιτικής αναδεικνύει την ανάγκη βιωσιμότητας του ευρωπαϊκού κοινωνικού μοντέλου, της περιβαλλοντικής αειφορίας και της κοινωνικής δικαιοσύνης ως ένα πεδίο πολιτικής που δεν θα είναι αποκλειστικής αρμοδιότητας του κεντρικού κράτους. Αυτό είναι το στοιχείο, τέλος, που υπογραμμίζει την ανάγκη για συνεργασία μεταξύ των ενδιαφερομένων μερών και των κρατών μελών τόσο σε επίπεδο της Στρατηγικής για την ΕΚΕ 2011-2014 όσο και για την στρατηγική Europe 2020. Αυτό ήδη από το κάλεσμα του J. Delors τη δεκαετία του '90 που ήταν ένα δύσκολο εγχείρημα αλλά φιλόδοξο, όπως άλλωστε η γενική θεσμική εξέλιξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης από τη γέννηση της μέχρι και σήμερα.

7.Βιβλιογραφία

Aaronson. A. S and Reeves. G, 2002. “*The European Response to Public Demands for Global Corporate Responsibility*”. National Policy Association, Washington DC. USA. February 5 ,2002.

Aaronson. A. S, 2003. “Corporate Responsibility in the Global Village: The British Role Model and the American Laggard”. *Business and Society Review* 108Q3 309-338.

Aaronson. A. S, 2007. “Match Made in the Corporate and Public Interest: Marrying Voluntary CSR Initiatives and the WTO”. *Journal of World Trade* 41(3): 629±659, 2007.

Aguilera, R. V. and Jackson, G, 2010. "Comparative and International Corporate Governance," *Annals of the Academy of Management*, 4: 485-556.

Aguilera, R.V., C. Williams, Conley, J., and D. Rupp, 2006. "Corporate Governance and Corporate Social Responsibility. A Comparative Analysis of the U.K. and the U.S." *Corporate Governance: An International Review*, 14(3): 147-157.

Aguilera. V. R, 2005. “Corporate Governance and Director Accountability: an Institutional Comparative Perspective”. *British Journal of Management*, Vol. 16, S39–S53 (2005).

Aguilera.R.V, Rupp.D.E, Williams.C.A and Canapathi.J. 2004. “Putting the S Back in Corporate Social Responsibility: a Multi-Level Theory of Social Change in Organizations”. *University of Illinois College of Business Working Paper No. 04-0107*. Academy of Management Review .

Albareda, L., Tencati, A., Lozano, J. M., and Perrini, F. 2006. The government's role in promoting corporate responsibility: a comparative analysis of Italy and UK from the relational state perspective. *Corporate Governance*, 6(4), 386-400.

- Albareda. L, Lozano. M.J and Ysa. T. 2007, “Public Policies on Corporate Social Responsibility: The Role of Governments in Europe”. *Journal of Business Ethics* (2007) 74:391–407.
- Albareda, L., Lozano, J. M., Tencati, A., Midttun, A., and Perrini, F. 2008. “The changing role of governments in corporate social responsibility: drivers and responses”. *Business Ethics: A European Review*, 17(4), 347-363.
- Albareda. L, Lozano. M.J, Tencati.A, Perrini. F and Midttun.A, 2009. “The Role of Government in Corporate Social Responsibility”. *Ethical Prospects* 2009, Part 2, 103-149.
- Apostolakou.A and Jackson G, 2009. “*Corporate Social Responsibility in Western Europe: An institutional Mirror or Substitute?*”. University of Bath. School of Management. Working Paper. Series.2009.01.
- Aupperle. K, Carroll.A, Hatfiel. J.D, 1985. “An Empirical Examination of the Relationship between Corporate Social Responsibility and Profitability”. *The Academy of Management Journal*, Vol. 28, No. 2 (Jun., 1985), pp. 446-463.
- Baker. S, Kousis.M, Richardson.D and Young.S, 2005. “*The politics of sustainable development?*”. Taylor & Francis e-Library. Routledge. London.
- Banerjee. B. S, 2008. “Corporate Social Responsibility: The Good, the Bad and the Ugly”.*Critical Sociology* 34(1) 51-79.
- Beaver. W, 2005. “Battling Wal-Mart: How Communities Can Respond”. *Business and Society Review* 110:2 159–169.
- Boletin official del Estado, 2010, “*Orden TIN/3440/2009*”.Ministerio de Trabajo e Inmigracion. Miércoles 17 de Febrero de 2010. Núm. 42Sec. III. Pág. 14756.
- Botetzagias. I. 2009. «*Climate Politics: Analysing the discourse concerning climate change at the Greek Parliament, 2000-2007*». Paper prepared for the ECPR 5th General Conference, Section “Green Politics”, Panel “The Politics of Climate Change 1”, September 10-12, 2009, Potsdam, Germany..

- Boxenbaum, 2006. “Corporate social responsibility as institutional hybrids”. *Journal of Business Strategies*. Vol.23 Issue:1, p.45-63.
- Bulte.E.H, Lipper.L, Stringer.R and Zilberman.D, 2008. “Payment for ecosystems services and poverty reduction: concepts, issues and empirical perspectives”. *Environment and Development Economics* 13: 245–254. Cambridge University Press. UK.
- Burchell. J and Lightfoot. S, 2004. “*The EU and sustainable development. The long road from Rio to Johannesburg*”. Europe, Globalization and Sustainable Development. Edited by John Barry, Brian Baxter and Richard Dunphy. Routledge
- Burke.L and Logdson.L, 1996. “Corporate Social Responsibility Pays Off”. *Long Range Planning*, Vol. 29, No. 4, pp. 495 to 502, 1996. Great Britain.
- Byrne.J, and Glover, L, 2002. “A common Future or towards a future commons: Globalization and Sustainable Development since UNCED”. *International Review for Environmental strategies*, 3 (1), 5-25.
- Calogirou, C, Sørensen, S., Larsen, P., Alexopoulou, S., et al 2010. “*SMEs and the Environment in the European Union*”, PLANET SA and Danish Technological Institute (European Commission, DG Enterprise and Industry)
- Campbell, J, 2006. “Institutional Analysis and the Paradox of Corporate Social Responsibility”. *American Behavioral Scientist* 2006 49: 925.
- Carroll. A and Buchholtz, A, 2000. “*Business and Society: Ethics and Stakeholder Management*”. 4th Edition. South-western.
- Carroll. A, 1979. “A Three-Dimensional Conceptual Model of Corporate Performance”. *The Academy of Management Review*, Vol. 4, No. 4 (Oct., 1979), pp. 497-505.
- Carroll. A, 1991. “The Pyramid of Corporate Social Responsibility: Toward the Moral Management of Organizational Stakeholders”. *Business Horizons*, July-August 1991.

Carroll.A, 1999. ‘Corporate Social Responsibility: Evolution of a Definitional Construct’, *Business and Society*, 38(3), 268-295.

Carroll.A, 2008. “*A history of Corporate Social Responsibility: Concepts and Practices*”. Pp. 19-46 in A. Crane, A. McWilliams, D. Matten, J. Moon and D. Siegel (Eds.), *Oxford Handbook of Corporate Social Responsibility*. Oxford: Oxford University Press.

Castka.P, Balzarova.M.A, Bamber.C.J and Sharp.J.M, 2004. “How can SMEs effectively implements the CSR agenda? A UK case study perspective”. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management* 11, 140-149.

Castro.C.J, 2004. “Sustainable Development: Mainstream and Critical Perspectives”. *Organization & Environment, Vol. 17 No. 2, June 2004* 195-225. Sage Publications.

Charter. M, Peattie K., Ottman.J and Polonsky. M.J, 2002. “*Marketing and sustainability*”. Published by Centre for Business Relationships, Accountability, Sustainability and Society (BRASS)

Chymis. A, Skouloudis. A and Evangelinos. K, 2011. “Corporate Social Responsibility in Greece: a crisis’ victim or a potential solution?”. *Greek Economic Outlook 2011/15. Center of Planning and Economic Research*. Athens.

Ciliberti. F, Baden. D and Harwood. I, 2009. “Insights into Corporate Social Responsibility Practices in Supply Chains: A Multiple Case Study of SMEs in the UK”. *Operations and Supply Chain Management*. Vol. 2, No. 3, September 2009, pp. 154-166.

Cohran.P.L, 2007. “The evolution of corporate social responsibility”. *Business Horizons* (2007) 50 , 449 – 454.

Commission of the European Communities, 1994. “*European social policy- A way forward for the Union. A white paper*”. Brussels.

Commission of the European Communities, 2001a. “*Green paper. Promoting a European framework for Corporate Social Responsibility*”. Brussels

Commission of the European Communities, 2001b. *“A Sustainable Europe for a Better World: A European Union Strategy for Sustainable Development”*. Brussels.

Commission of the European Communities, 2001c. *“European Governance. The White Paper”*. Brussels.

Commission of the European Communities, 2002a. *“Corporate Social Responsibility: A business contribution to Sustainable Development”*. Brussels.

Commission of the European Communities, 2002b. *“Towards a global partnership for sustainable development”*. Brussels .

Commission of the European Communities, 2003. *“A sustainable approach for the environment LIFE and the Community Eco-Management and Audit Scheme (EMAS)*. Brussels.

Commission of the European Communities, 2006. *“Implementing the partnership for growth and jobs: Making Europe a pole of excellence in Corporate Social Responsibility”*. Communication from the Commission. Brussels.

Commission of the European Communities, 2008a. *“Study on the incorporation of Social Considerations in Public Procurement in the EU Proposed Elements for taking account of the Social Considerations in Public Procurement”*. Brussels.

Commission of the European Communities, 2008b. *“Communication on the Sustainable Consumption and Production and Sustainable Industrial Policy Action Plan”*. Brussels.

Commission of the European Communities, 2008c. *“Public procurement for a better environment”*. Brussels.

Commission of the European Communities, 2008d. *“Think Small First. A Small Business Act for Europe”*. Brussels.

Commission of the European Communities, 2008e. *“ Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the council on the voluntary participation by organisations in a Community eco-management and audit scheme (EMAS)”*. Brussels

Commission of the European Communities, 2009a. “*Commission staff working document on the implementation of Commission Recommendation of 6 May 2003 concerning the definition of micro, small and medium-sized enterprises*”. Brussels.

Commission of the European Communities. 2009b. “*Mainstreaming sustainable development into EU policies: 2009 Review of the European Union Strategy for Sustainable Development*”. Brussels

Commission of the European Communities, 2010. “*Europe 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth*”. Brussels

Commission of the European Communities, 2011. “*A renewed EU strategy 2011-14 for Corporate Social Responsibility*”. Brussels.

Commission of the European Communities, 2014. “*Improving corporate governance: Europe’s largest companies will have to be more transparent about how they operate*”. *Statement. Press release data base*”. Brussels.

Commission of the European Communities., 2007. ”*Small, clean and competitive A programme to help small and medium-sized enterprises comply with environmental legislation*”. Brussels.

Commission of the European Communities, 2009b. «*Εντάσσοντας τη διάσταση της αειφόρου ανάπτυξης στις πολιτικές της ΕΕ: Αναθεώρηση του 2009 της στρατηγικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την αειφόρο ανάπτυξη*». Βρυξέλλες

Council of the European Communities, 2006. “*Review of the EU Sustainable Development Strategy (EU SDS) – Renew Strategy*”. Brussels.

Crane. A, Mc Williams. A, Matten. D, Moon. J and Siegel. D, 2008. “*The Corporate Social Responsibility Agenda*”. Pp. 03-17 in A. Crane, A. McWilliams, D. Matten, J. Moon and D. Siegel (Eds.), *Oxford Handbook of Corporate Social Responsibility*. Oxford: Oxford University Press.

Crouch. C, 1993. “*Industrial Relations and European State Traditions*”. Oxford University Press.

- Crouch. C, 2006. “Modelling the Firm in its Market and Organizational Environment: Methodologies for Studying Corporate Social Responsibility”. *Organization Studies* 2006 27: 1533
- Dahlsrud. A, 2008. “How Corporate Social Responsibility is Defined: an Analysis of 37 Definitions”. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*. 15, 1–13
- Danish EPA, 2002. “*The Danish Green Accounts: Experiences and internal effects*”. Article from the Danish EPA.
- Davis, K 1968. “Understanding the social responsibility puzzle”. *Business Horizons*, 10(4), 45-50.
- Davis, K. 1973. The case for and against business assumption of social responsibilities. *Academy of Management journal*, 16(2), 312-322.
- Davis, K. 1975. “Five propositions for social responsibility”. *Business Horizons*, 18(3), 19-24.
- Donaldson. T, 2008. “The transatlantic paradox: How outdated concepts confuse the American/European Debate about corporate governance”. Pp. 543-551 in A. Crane, A. McWilliams, D. Matten, J. Moon and D. Siegel (Eds.), *Oxford Handbook of Corporate Social Responsibility*. Oxford: Oxford University Press.
- Eells, R, 1960. “Social responsibility: “Can business survive the challenge?””. *Business Horizons*, 2(4), 33-41.
- Eilbirt, H., and Parket, I. R, 1973. “The practice of business: The current status of corporate social responsibility”. *Business Horizons*, 16(4), 5-14.
- Elkington.J, 2004. “Enter the Triple Bottom Line”. *The triple bottom line: does it all add up? Assessing the sustainability of business and CSR*. Earthscan pub.
- Enderle.G, 2004. “Global competition and corporate responsibilities of small and medium-sized enterprises”. *Business Ethics: A European Review*. Volume 13 Number 1.

Espring-Andersen. G, 1990. “The three worlds of welfare capitalism”. Princeton University Press.

Eurofound, 2011. “European social model”. Dublin Ireland

European Commission, 2003. “*Responsible entrepreneurship: A collection of good practice cases among small and medium-sized enterprises across Europe*”. Enterprise publications. Directorate-General for Enterprise. Brussels.

European Commission, 2005. “*The new SME definition. User guide and model declaration*”. Enterprise and Industry Publications.

European Commission, 2007a. “*Corporate Social Responsibility National Public Policies in the European Union*”. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities. Luxembourg.

European Commission, 2007b. “*Opportunity and Responsibility. How to help more small businesses to integrate social and environmental issues into what they do*”. European Commission. Directorate-General for Enterprise and Industry.

European Commission, 2009. “*Towards greater corporate responsibility. Conclusions of EU funded research*”. Socio-Economic Sciences and Humanities. Luxembourg.

European Commission, 2010. “*Buying Social A Guide to Taking Account of Social Considerations in Public Procurement*”. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities. Directorate-General for the Internal Market and Services. Luxembourg.

European Commission, 2011. “*Corporate Social Responsibility National Public Policies in the European Union*”. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion Luxembourg.

European Commission. Enterprise and Industry, 2011. “*Thinking Big for Small Businesses What the EU does for SMEs*”. 2011 Edition. Luxembourg

European Economic and Social Committee, 2012. *“Opinion of the European Economic and Social Committee on the Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions - A renewed EU strategy 2011-14 for Corporate Social Responsibility COM(2011) 681 final”*. Brussels, 24 May 2012.

European Economy News, 2006. *“European Social Models: the challenge of an ageing population”*. Issue 1. January 2006.

European Multi-Stakeholder Forum on CSR, 2004. *“Final Results & Recommendations. Final Report”*. Brussels.

European Union Parliament, 1998. *“Report: EU standards for European Enterprises operating in developing countries: towards a European Code of Conduct. Committee on Development and Cooperation”*. Brussels.

European Union Parliament, 2007. *“Corporate social responsibility. European Parliament resolution of 13 March 2007 on corporate social responsibility: a new partnership (2006/2133(INI))”*. Brussels

European Union Parliament, 2013a. *“Report on Corporate Social Responsibility: promoting society’s interests and a route to sustainable and inclusive recovery”*. A7-0023/2013”. Brussels.

European Union Parliament, 2013b. *“Report on corporate social responsibility: accountable, transparent and responsible business behaviour and sustainable growth”*. 2012/2098(INI)”. Brussels.

European Union, 2011. *“The State of Play in Sustainability Reporting in the European Union”*. CREM, Adelphi Project.

EUROSIF, 2006. *“European SRI Study”*. Brussels.

EUROSIF, 2008. *“European SRI Study”*. Brussels.

Fairbrass, J., 2011. "Exploring Corporate Social Responsibility Policy in the European Union: A discursive Institutional Analysis". *JCMS 2011 Volume.49. Number 5*. pp. 949-970.

Flash Eurobarometer 363. Commission of the European Communities, 2013. "*How Companies Influence Our Society: Citizens' View*". Conducted by TNS Political & Social at the request of the European Commission, Directorate-General for Home Affairs.

Flash Eurobarometer 367. Commission of the European Communities, 2013. "*Attitudes of Europeans towards building the single market for green products*". Conducted by TNS Political & Social at the request of the European Commission, Directorate-General for Home Affairs.

Flash Eurobarometer 374. Commission of the European Communities, 2013. "*Businesses' attitudes towards corruption in the EU*". Conducted by TNS Political & Social at the request of the European Commission, Directorate-General for Home Affairs.

Flash Eurobarometer 381. Commission of the European Communities, 2013. "*SMEs, resource efficiency and green markets*". Conducted by TNS Political & Social at the request of the European Commission, Directorate-General for Home Affairs.

Fox, T, Ward, H and Howard, B, 2002. "*Public sector roles in strengthening Corporate Social Responsibility. A baseline study*". Corporate Social Responsibility Practice Private Sector Advisory Services Department. The World Bank. Washington.

Frederick, W, 2008. "Corporate Social Responsibility: Deep Roots, Flourishing, Growth, Promising Future". Pp. 522-531 in A. Crane, A. McWilliams, D. Matten, J. Moon and D. Siegel (Eds.), *Oxford Handbook of Corporate Social Responsibility*. Oxford: Oxford University Press.

Freeman, R. E, 1994. "The politics of stakeholder theory: Some future directions". *Business ethics quarterly*, 4(4).

Freeman, R., and McVea, J. 2001. “*A stakeholder approach to strategic management*”. Working Paper No. 01-02. Darden Graduate School of Business Administration University of Virginia.

Friedman. M, 1970. “*The Social Responsibility of Business is to Increase its Profits*”. The New York Times Magazine, September 13, 1970.

Fukuyama. F, 2004. “*State-Buiding. Governance & World order in the 21st Century*”. Cornell University Press. Ithaca. New York

Garriga.E and Mele. D, 2004. “Corporate Social Responsibility Theories: Mapping the Territory”. *Journal of Business Ethics* 53: 51–71, 2004.

Giddens, A, 2007. “*Over to you, Mr Brown*”. Polity Press Ltd. Cambridge.

Gjolberg. M. 2009. “The origin of Corporate Social Responsibility: global forces or national legacies?” *Socio Economic Review*. Vol. 7, 605-637.

Global Reporting Initiative, 2006. “*Κατευθυντήριες οδηγίες έκδοσης απολογισμών βιωσιμότητας*”. Amsterdam.

Global Reporting Initiative, 2007. “*Sustainability Reporting 10 Years On*”. Briefing Paper. Amsterdam.

Grayson. D and Hodges. A, 2004. “*Corporate Social Opportunity. 7 Steps to make corporate social responsibility work for your business*”. Greenleaf publications.

Guy Peters. B, 2005. “*Institutional theory in political science: the new institutionalism*”. Continuum International Publishing Group.

Hardin, G, 1968. “The tragedy of the commons”.*Science, New Series*, Vol. 162, No. 3859 (Dec. 13, 1968), 1243-1248.

Hart. S.L, 1997. “Beyond Greening: Strategies for a sustainable world”. *Harvard Business Review*.

Heal. G, 2004. “Corporate Social Responsibility. An Economic and Financial Framework”. *Annual Conference of the Monte Paschi Vita* “Corporate governance and corporate social responsibility”. December 2004

Hellenic Network for CSR, 2000. «*Corporate Social Responsibility in Greece Issues & Prospects*». Executive Summary of the research commissioned on behalf of the Hellenic Network for Corporate Social Responsibility. Athens.

Henningsson. J, 2008. “Does SEE Information make a difference to fund managers?”. *Sustainable Development*. Sust. Dev. 16, 169-179. .

Henriques. A, 2003. “Ten things you always wanted to know about CSR (but were afraid to ask); Part One: A brief history of Corporate Social Responsibility (CSR),” *Ethical Corporation Magazine*, May 26, 2003.

Hill. M and Hupe. P, 2002. “*Implementing Public Policy: Governance in Theory and Practice*”. Sage Publications.

Hopkins. M, 2003. “*The Planetary Bargain: Corporate Social Responsibility Matters*”. Earthscan Publications. Ltd. London.

Hoivik V. W, H., and Melé, D, 2009. Can an SME become a global corporate citizen? Evidence from a case study. *Journal of Business Ethics*, 88(3), 551-563

Howlett. M and Ramesh.M. 2003. “*Studying public policy. Policy Cycles and policy subsystems*”. Oxford University Press. Second Edition

Impact, 2013. “*Final Programme and Executive Summary. Headline findings, insights & recommendations for policy makers, business & stakeholders*”. Seventh Framework Programme. European Commission.

Impact. 2012. “*Analysis of national and EU Policies supporting CSR and Impact. IMPACT Working Paper No. 2*”. Jeremy Moon and Rieneke Slager with Stephanos Anastasiadis, ICCSR University of Nottingham Christoph.Brunn, Oeko-Institut e.V. Peter Hardi, CEU Jette Steen Knudsen, CBS. Seventh Framework Programme. European Commission.

International Labour Organization, 1998. “*Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work*”. Geneva.

International Labour Organization, 2002. “*The International Labour Organization’s Fundamental Conventions*”. Geneva

International Labour Organization, 2006. “*Tripartite Declaration of Principles concerning Multinational Enterprises and Social Policy*”. Geneva.

International Labour Organization, 2011. “*Report of the Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations*”. Geneva

Jenkins. H, 2006. “Small Business Champion for Corporate Social Responsibility”. *Journal of Business Ethics* 67:241-256

Johansson, G. and Magnusson, T, 1998. “Eco- innovations- a novel phenomenon?”. *The Journal of Sustainable Product Design, Analysis*. October 1998.

Johnson. D, 2004. “*Ecological modernization, globalization and Europeanization A mutually reinforcing nexus?*”. Europe, Globalization and Sustainable Development. Edited by John Barry, Brian Baxter and Richard Dunphy. Routledge.

Jordan. A, Liefferink. D and Fairbrass. J, 2004. “*The Europeanization of national environmental policy: A comparative analysis*”. Europe, Globalization and Sustainable Development. Edited by John Barry, Brian Baxter and Richard Dunphy. Routledge.

Kang.N and Moon. J, 2012. “Institutional complementarity between corporate governance and Corporate Social Responsibility: a comparative institutional analysis of three capitalisms”. *Socio-Economic Review* (2012) 10, 85–108.

Keijzers. G (2002). “The transition to the sustainable enterprise”. *The Journal of Cleaner Production* 10 (2002) 349–359.

Kolk.A, 2008. “Sustainability, Accountability and Corporate Governance: Exploring Multinationals’ Reporting Practices”. *Business Strategy and the Environment*. Vol. 18.1.15.

Koos. S, 2012. “The Institutional embeddedness of social responsibility: a multilevel analysis of small firms’ civic engagement in Western Europe”. *Socio-Economic Review* 10, 135-162.

KPMG, 2002. “*International Survey of Corporate Social Sustainability Reporting*”. KPMG Global sustainability services.

KPMG, 2011. “*International Survey of Corporate Responsibility Reporting 2011*”. KPMG Global sustainability services.

Krugman. P, 2009. “*The Conscience of a Liberal: Reclaiming America From The Right*”. Penguin Books.

Labonne. J, 2006. “*A Comparative Analysis of the Environmental Management, Performance and Innovation of SMEs and Larger Firms*”. For the European Commission, Directorate-General Environment Final Report, 31 August 2006.

Laszlo, E., 2006. “*The Chaos Point. World at a Cross roads*”. Hampton Roads Publishing Company, Charlottesville. Chapter 1 & 2.

Leftwich. A, 2005. “Democracy and Development. Is there Institutional Incompatibility?” *Democratization*, Vol.12, December 2005, pp.686-703

Lepoutre. J and Heene. A, 2006. “Investigating the impact of firm size on small business responsibility: A critical review”. *Journal of Business Ethics* 67:257-273.

Lepoutre. J, D. Dentchev, N. A., and Heene, A. 2007. Dealing with uncertainties when governing CSR policies. *Journal of Business Ethics*, 73(4), 391-408.

Letica. B, 2010. “Three Corporate Social Responsibility (CSR) Models in New European Union Member States and Candidate Countries”. *International Relations Quarterly*, Vol. 1. No. 3.

Levy, D., and Kaplan, R, 2008. “*CSR and theories of global governance: strategic contestation in global issue arenas*”. Pp. 432-451 in A. Crane, A. McWilliams, D. Matten, J. Moon and D. Siegel (Eds.), *Oxford Handbook of Corporate Social Responsibility*. Oxford: Oxford University Press.

Luo.X and Bhattacharya C.B, 2006. “Corporate Social Responsibility, Customer Satisfaction, and Market Value”. *Journal of Marketing* Vol. 70 (October 2006), 1–18. American Marketing Association.

Lynch-Wood G, Williamson D and Jenkins W, 2006. ‘The Limitations of the Social Licence in Explaining Corporate Social Responsibility Behavior in Small and Medium Sized Enterprises’, *EABIS Conference on Corporate Social Responsibility and the Environment*, Copenhagen Business School, October.

Maignan. I and Ralston.D, 2002. “Corporate Social Responsibility in Europe and the U.S.: Insights from Businesses' Self-presentations”. *Journal of International Business Studies*, 2002, vol. 33, issue 3, pages 497-514.

Mason. J, 1996. “*Η διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνας*”. Επιστημονική Επιμέλεια Νότα Κυριαζή. Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα.

Matten and Moon, 2008. “Implicit and Explicit CSR: A conceptual Framework for a comparative understanding of corporate social responsibility”. *Academy of Management Review* Vol. 33, No. 2

Matten.D, 2009. “Review essay: “It's the Politics Stupid!”: Reflections on the role of business in contemporary nonfiction. *Business Society* 2009; 48; 565

Mc Williams. A and Siegel. D, 2000. “Corporate Social Responsibility and Financial Performance: Correlation or Misspecification?”. *Strategic Management Journal*, Vol. 21, No. 5 (May, 2000), pp. 603-609.

McWilliams, A., Siegel, D. S., and Wright, P. M, 2006. Corporate social responsibility: Strategic implications*. *Journal of management studies*, 43(1), 1-18.

Meadows, D. H., 1998. “*Indicators and information systems for sustainable development*”. Hartland: Sustainability Institute.

Meda Communication, 2012. “*Awareness & Social Behavior Index. Στοιχεία του Κοινωνικού Βαρόμετρου*”. Αθήνα.

Mele.D. 2008. “Corporate Social Responsibility Theories”. Pp. 47-83 in A. Crane, A. McWilliams, D. Matten, J. Moon and D. Siegel (Eds.), *Oxford Handbook of Corporate Social Responsibility*.Oxford: Oxford University Press.

Mendibil. K, Hernandez. J, Espinach. X, Garriga. E, Macgregor. S, 2007. “How can CSR practices lead to successful innovation in SMEs?”. *Publication from the RESPONSE Project, Strathclyde, 141, 1-7*.

Metaxas. T and Tsavdaridou. M, 2012. “Corporate social responsibility in Greece during the crisis period”. MPRA Paper No. 41518, posted 24. September 2012 20:40 UTC.

Midttun. A, 2008. "Global governance and the interface with business: new institutions, processes and partnerships Partnered governance: aligning corporate responsibility and public policy in the global economy".*Corporate Governance*. VOL. 8 NO. 4 2008, pp. 406-418.

Midttun. A, Gautesen. K and Gjølborg. M , 2006. “The political economy of CSR in Western Europe”. *Corporate Governance*. VOL. 6 NO. 4 2006, pp. 369-385.

Moon. J, 2004. “Government as a Driver of Corporate Social Responsibility”.No. 20-2004 *ICCSR Research Paper Series* - ISSN 1479-5124.

Moon. J, 2007. “The contribution of corporate social responsibility to sustainable development”. *Sustainable Development*. Volume 15, Issue 5, pages 296–306, September/October 2007.

Moon. J and Vogel, 2008. “Corporate Social Responsibility, Government and Civil Society”. Pp. 303-326 in A. Crane, A. McWilliams, D. Matten, J. Moon and D. Siegel (Eds.), *Oxford Handbook of Corporate Social Responsibility*.Oxford: Oxford University Press.

Moore.G, Slack.R and Gibbon.J., 2009. “Criteria for responsible business practice in SMEs: An explanatory case of UK fair trade organizations”. *Journal of Business Ethics* 89:173-188.

Morimoto. R, Ash. J and Hope. C. 2004. “Corporate Social Responsibility audit: from theory to practice”. Judge Institute of Management, University of Cambridge.

Murillo. D and Lozano J.M. 2006, “SMES and CSR: An approach to CSR in their own words”. *Journal of Business Ethics* 67:227-240

Nelson. J, 2004. “*Leadership, Accountability, and Partnership: Critical Trends and Issues in Corporate Social Responsibility.*” Report of the CSR Initiative Launch Event. Corporate Social Responsibility Initiative, Report No. 1. Cambridge, MA: John F. Kennedy School of Government, Harvard University.

Nielsen. A. E and Thomsen. C, 2009. “CSR Communication in small and medium-sized enterprises: A study of the attitudes and beliefs of middle managers”. *Corporate Communications: An International Journal*, Vol.14 Iss: 2pp.176-189

OECD, 2000. “The OECD declaration and decisions on international investments and multinational enterprises”. Paris

OECD, 2002. “Supply Chains and the OECD Guidelines for Multinational Enterprises”. Paris.

OECD, 2003. “A framework for investment policy transparency”. Paris

OECD, 2004. “Principles of Corporate Governance”. Paris

OECD, 2008. “Measuring Sustainable Production”. OECD Sustainable Development Studies. Paris

OECD, 2011a. “Chapter 7. Promoting Responsible Business Conduct”. Policy framework for investment User's toolkit. Paris.

OECD, 2011b. “Convention on Combating bribery of foreign public officials in international business transactions”. Paris.

OECD, 2011c. “OECD Guidelines for Multinational Enterprises”. OECD Ministerial Meeting 25 May 2011.

Orlitzky. M, 2008. “*Corporate Social Performance and Financial Performance: A research Synthesis*”. Pp. 113-136 in A. Crane, A. McWilliams, D. Matten, J. Moon and D. Siegel (Eds.), *Oxford Handbook of Corporate Social Responsibility*. Oxford: Oxford University Press.

Palazzo. G and Scherer. A.G, 2006. “Corporate Legitimacy as Deliberation: a Communicative Framework”. *Journal of Business Ethics* (2006) 66: 71–88.

Palazzo. G and Scherer. A.G, 2008. “The future of Global Corporate Citizenship. Towards a new theory of the firm as a political actor”. *The Handbook of Research on Global Corporate Citizenship*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing 2008, pp. 577-590.

Parra, M.C, 2008. “Quality of life markets: Capabilities and Corporate Social Responsibility”. *Journal of Human Development*. Vol. 9, No.2, July 2008.

Perini F, Russo.A and Tencati.A, 2007. “CSR Strategies of SMEs and Large Firms. Evidence from Italy”. *Journal of Business Ethics* 74:285–300.

Poth. C.A, 2010. “Εξετάζοντας τη συμβολή των μεικτών μεθόδων σε ένα διαδοχικό ερευνητικό σχεδιασμό: μία ποιοτική προοπτική”. *Ποιοτική Έρευνα στις Κοινωνικές Επιστήμες. Επιστημολογικά, μεθοδολογικά και ηθικά ζητήματα*. Πούρκος. Μ και Δαφέρμος. Μ. Εκδόσεις Τόπος.

Public Issue, 2008. “Έρευνα για την Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη». Καθημερινή. Αθήνα.

Rennen, W. and Martens P, 2002. “The globalization timeline. Integrated Assessment”. *Integrated Assessment*. 4 (3), 137-144

Russo. A and Tencati. A, 2009. “Formal vs. Informal CSR Strategies: Evidence from Italian Micro, Small, Medium-sized and Large Firms”. *Journal of Business Ethics* 85:339-353.

Russo.A and Perini.F, 2010. “Investigating Stakeholder Theory and Social Capital: CSR in Large Firms and SMEs”. *Journal of Business Ethics* 91:207–221.

Sacconi. L, 2004. Corporate Social Responsibility (CSR) as a model of “extended” corporate governance. An explanation based on the economic theories of social contract, reputation and reciprocal conformism”. *Liuc Papers* n. 142, Serie Etica, Diritto ed Economia 10, suppl. a febbraio 2004.

Sapir. A, 2005. “*Globalization & the reform of European Social Models*”. Bruegel Policy Brief. Brussels.

Scherer .A.G and Palazzo.G, 2008. “*Globalization and Corporate Social Responsibility*”. Pp. 413-431 in A. Crane, A. McWilliams, D. Matten, J. Moon and D. Siegel (Eds.), *Oxford Handbook of Corporate Social Responsibility*.Oxford: Oxford University Press.

Scherer. A.G, Palazzo. G and Baumann. D, 2006. “*Global Rules and Private Actors. Towards a New Role of the TNC in the Global Governance*” in *Business Ethics Quarterly* (BEQ) Vol. 16.

Scherer.A, Palazzo.G and Matten.d, 2009. “*The Business Firm as a Political Actor: A New Theory of the Firm for a Globalized World*”. *Business Society* 2009, 48, 577.

Scholtens. B, Cerin. P, Hassel. L, 2008. “Sustainable development and socially responsible finance and investing”. *Sustainable Development*. 16, 137-140. 2008..

Semenova. N, Hassel. L. G, 2008. “Financial outcomes for environmental risk and opportunity for US companies”. *Sustainable Development*. Sust. Dev. 16. 195-212.

Skouloudis. A, Evangelinos. K and Kourmousis. F, 2010. “Assessing non-financial reports according to the Global Reporting Initiative guidelines: evidence from Greece”. *Journal of Cleaner Production* 18 (2010) 426–438.

Spence L, 2007. “CSR and small business in a European policy context: The five “C”s of CSR and Small Business Research Agenda.2007”. *Business and Society Review* 112:4 533-552.

Spence. L and Lozano J.F, 2000. “Communication about Ethics with Small Firms: Experiences from the UK and Spain”. *Journal of Business Ethics* 27: 43-53.

Spence. L and Perini. F, 2010. “*Europe: Practice and Politics: Ethics and Social Responsibility in SMEs in the European Union*”. Ethics in small and medium sized enterprises. A global commentary. ISBEE.

Spence.L, Schmidpeter.R and Habisch.A, 2003. “Assessing social capital: Small and Medium Sized Enterprises in Germany and the UK”. *Journal of Business Ethics*. 47:17-29

Steurer, R, 2010. “The role of governments in corporate social responsibility: characterising public policies on CSR in Europe”. *Policy Sciences*, 43(1), 49-72.

Stiglitz. J, 2006. “*Making Globalization Works*”. W. W. Norton & Company New York.

Stiglitz.J.E and Charlton. A, 2005. “*Fair Trade For All. How trade can promote development*”. Oxford University Press.

Thomas, C, 2004. “Poverty, development and hunger”. In Baylis, J. & Smith,S. (eds.). *The Globalization of World Politics. An introduction to international relations*. Oxford University Press

Tilley. F, 1999. “The gap between the environmental attitudes and the environmental behavior of small firms”. *Business Strategy and the Environment* 8, 238-248.

UNEP and UN Global Compact, 2010. “*Principles for Responsible Investment. Report on Progress 2010. An analysis of signatory progress and guidance on implementation*”.

UNEP, 2002. “*Chapter 1: Integrating Environment & Development 2002. Global environmental outlook 3*”. Ltd., pp.127. London; Earth scan publications.

United Nations, 1993. “*Reports of the United Nations Conference on Environment and Development*”. Rio de Janeiro 3-14 June 1992. New York.

United Nations, 2003. “*Economic, Social & Cultural Rights. Norms on the responsibilities of transnational corporations and other business enterprises with*

regard to human rights”. Sub-Commission on the Promotion and Protection of Human Rights. Geneva.

United Nations, 2004. “*United Nations Convention against Corruption*”. New York.

UNRISD, 2000. “*Business Responsibility for Sustainable Development*”. Geneva 2000. Occasional paper No.2.

Van Luijk. H and Vlaming. L, 2010. “*Fostering Corporate Social Responsibility in Small & Middle Size Enterprises. Recent Experiences in the Netherlands*”. Ethics in small and medium sized enterprises. A global commentary. ISBEE

Van Marrewijk. M, 2003. “Concepts and Definitions of CSR and Corporate Sustainability: Between Agency and Communion “. *Journal of Business Ethics*. Volume 44, Numbers 2-3, 95-105.

Vogel. D, 2010. “The Private Regulation of Global Corporate Conduct: Achievements and Limitations”. *Business and Society* 2010 49:68.

Wade. R. H, 2003. “*What strategies are viable for developing countries today? The World Trade Organization and the shrinking of development space*”. London School of Economics, Review of International Political Economy 10:4 November 2003: 621–644;

Ward. H, 2004. “*The OECD Guidelines for Multinational Enterprises and non adhering countries Opportunities and Challenges of engagement*”. OECD Global Forum on International Investment: Investment for Development – Forging New Partnerships. International Institute for Environment and Development (IIED).

Wartick. S and Cochran. P, 1985. “The Evolution of the Corporate Social Performance Model”. *The Academy of Management Review*, Vol. 10, No. 4 (Oct., 1985), pp. 758-769.

Wheeler.D, Colbert.B and Freeman.R.E, 2003. “Focusing on Value: Reconciling Corporate Social Responsibility, Sustainability and a Stakeholder Approach in a Network World”. *Journal of General Management* Vol. 28 No. 3 Spring 2003.

Williams, C.A. and Aguilera, R.V, 2008 “*Corporate Social Responsibility in Comparative Perspective.*” Pp. 452-472 in A. Crane, A. McWilliams, D. Matten, J. Moon and D. Siegel (Eds.), Oxford Handbook of Corporate Social Responsibility. Oxford: Oxford University Press.

Wood. D.J, 1991. “Corporate Social Performance Revisited”. *The Academy of Management Review*, Vol. 16, No. 4 (Oct., 1991), pp. 691-718.

Wood. D.J, 2010. “Measuring Corporate Social Performance: A Review”. *International Journal of Management Reviews* (2010)

World Business Council for Sustainable Development, 1999. “*CSR: Meeting changing expectations*”. WBCSD. Geneva

World Business Council for Sustainable Development, 2002. “*The Business Case for Sustainable Development. Making a difference toward the Johannesburg Summit 2002 and beyond*”. Geneva.

World Commission on Environment and Development, 1987. “*Our Common Future*”. United Nations.

Yin. R.K, 2009. “*Case Study Research. Design and Methods*”. Applied Social Research Methods Series. Volume 5. Fourth Edition. Sage.

Zadek. S and Radovich.S, 2006. “*Governing Collaborative Governance Enhancing Development Outcomes by Improving Partnership Governance and Accountability*”. Corporate Social Responsibility Initiative Working Paper. No 17. Cambridge. MA: John. F . Kennedy School of Government. Harvard University.

Zadek. S, 2001. Third Generation Corporate Citizenship Public policy and business in society. The Foreign Policy Centre and AccountAbility 2001.

Zadek. S, 2006. “The logic of collaborative governance. Corporate responsibility, Accountability and the Social Contract”. *Corporate Social Responsibility Initiative Working Paper*. No 17. Cambridge. MA: John. F . Kennedy School of Government. Harvard University.

- Zadek, S, 2007. *“The Civil Corporation”*. Earth Scan Publications.
- Zenisek, T. J, 1979. Corporate social responsibility: A conceptualization based on organizational literature. *Academy of Management Review*, 4(3), 359-368.
- Αγριαντώνη. Χ, 1999. “Βιομηχανία”. *Α’ Τόμος: Οι Απαρχές. Η Ιστορία της Ελλάδας του 20ου αιώνα*. Εκδόσεις Βιβλιόραμα.
- Ανδριώτης. Κ, 2003. *“Ποσοτική Έρευνα και Ανάλυση δεδομένων με τη χρήση του SPSS 11.5”*. Εκδόσεις Κλειδάριθμος.
- Αποστόλου. Μ, 2013. *“Η Ελλάδα μπαίνει πάλι στην βιτρίνα των ξένων αγορών”*. ΕΘΝΟΣ 22/12/2013.
- Βαξεβανίδου. Μ, 2009. *«Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη»*. Εκδόσεις Σταμούλη. Αθήνα.
- Γενικής Γραμματείας Ισότητας. 2006. *«Μνημόνιο Συνεργασίας»*. 22/02/2006. Αθήνα.
- Γκαρεθ Μ., 2000. *“Οι όψεις της οργάνωσης. Εισαγωγή στη θεωρία οργανώσεων”*. Εκδόσεις Καστανιώτη.
- Δαμουλιάνου.Χ (2014).*«Και οι δήμοι στις επάλξεις για την ΕΚΕ»*. Καθημερινή.
- Δασκαλάκη. Ε, 2012. *«Απολογισμοί Βιωσιμότητας Επιχειρήσεων στην Ελλάδα και Διεθνώς. Προκαταρκτικοί Διερεύνηση και Προτάσεις»*. Δημοκритειο Πανεπιστήμιο Θράκης..
- Δαφέρμος. Μ, 2005. *“Κοινωνική Στατιστική με το SPSS”*. Εκδόσεις Ζήτη.
- ΕΚΠΑ, Τμήμα Επικοινωνίας και Μ.Μ.Ε, 2006. *«Έρευνα για την Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη στις Μικρομεσαίες επιχειρήσεις. Έκθεση αποτελεσμάτων”*.Αθήνα.
- Ελληνική Δημοκρατία, 1997. *«Ν. 2545/1997 - Βιομηχανικές και Επιχειρηματικές Περιοχές και άλλες διατάξεις”*.Τεύχος Πρώτο.Αρ. Φύλλου 254. 15 Δεκεμβρίου 1997. Αθήνα.

Ελληνική Δημοκρατία, 2005. «*N. 3325/2005-Ίδρυση και λειτουργία βιομηχανικών, βιοτεχνικών εγκαταστάσεων στο πλαίσιο της αιεφόρου ανάπτυξης και άλλες διατάξεις*». Τεύχος Πρώτο. Αρ. Φύλλου 68. 11 Μαρτίου 2005. Αθήνα.

Ελληνική Δημοκρατία, 2006. «*Ενσωμάτωση στο εθνικό δίκαιο της Οδηγίας 2003/51/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 18ης Ιουνίου 2003*». Ν. 3487/2006 - ΦΕΚ 190/Α'/11.9.2006. Αθήνα.

Ελληνική Δημοκρατία, 2007. «*Νόμος Υπ' αριθμό 3525 Πολιτιστική Χορηγία*». Τεύχος Πρώτο. Αρ. Φύλλου 16. 26 Ιανουαρίου 2007. Αθήνα.

Ελληνική Δημοκρατία, 2010. «*N.3855/2010- Μέτρα για τη βελτίωση της ενεργειακής απόδοσης κατά την τελική χρήση, ενεργειακές υπηρεσίες και άλλες διατάξεις*». Τεύχος Πρώτο. Αρ. Φύλλου 95. 23 Ιουνίου 2010. Αθήνα.

Ελληνική Δημοκρατία, 2011. «*N.4019/2011- Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα και λοιπές διατάξεις*». Τεύχος Πρώτο. Αρ. Φύλλου 216. 30 Σεπτεμβρίου 2011. Αθήνα.

Ελληνικό Δίκτυο για την Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη, 2008α. «*Καλές Πρακτικές Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων*». Αθήνα

Ελληνικό Δίκτυο για την Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη, 2008β. «*Οδηγός Εταιρικής Κοινωνικής Ευθύνης για Μικρομεσαίες Επιχειρήσεις*». Αθήνα.

Εργαστήριο Νέων Τεχνολογιών στην Επικοινωνία, την Εκπαίδευση και τα Μ.Μ.Ε, 2006. «*Έρευνα για την Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη στις Μικρομεσαίες Επιχειρήσεις*». Τμήμα Επικοινωνίας και Μ.Μ.Ε. Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών. Αθήνα.

Ευρωπαϊκή Ένωση, 2003. «*Οδηγία 2003/51/ ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου*». 18ης Ιουνίου 2003. Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Ινστιτούτο Επικοινωνίας, και Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, 2008. «*«Έρευνα για την Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη & την Υπεύθυνη κατανάλωση*». Αθήνα.

Κότιος, Α, 2005. *“Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου στο νέο διεθνές περιβάλλον”*. Διεθνής Πολιτική Οικονομία. Θεωρία, δομή και προκλήσεις της Παγκόσμιας Οικονομίας. Επιμέλεια Κόντης, Α & Τσαρδανίδης Χ. Εκδόσεις Παπαζήση.

Λάβδας, Κ, 2004. *“Συμφέροντα & Πολιτική. Οργάνωση Συμφερόντων & Πρότυπα Διακυβέρνησης”*. Εκδόσεις Παπαζήση. Αθήνα.

MRB Hellas, Ινστιτούτο Επικοινωνίας και Ελληνικό Δίκτυο ΕΚΕ, 2012. *«CSR 2012 - Ώρα Ευθύνης: Ανάκτηση Εμπιστοσύνης - Επιχειρησιακή Ετοιμότητα. Παρουσιάστηκαν τα ευρήματα της πανελλαδικής Έρευνας CSR 2012 - Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη & Υπεύθυνη Κατανάλωση»*. Δελτίο Τύπου Ημερίδας.

MRB Hellas, Ινστιτούτο Επικοινωνίας, Ελληνικό Δίκτυο ΕΚΕ, 2008. *“Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη και Υπεύθυνη Κατανάλωση”*. Παρουσίαση Αποτελεσμάτων Πανελλαδικής Έρευνας CSR 2008.

MRB Hellas, Ινστιτούτο Επικοινωνίας, Ελληνικό Δίκτυο ΕΚΕ, 2009. *“Ο Έλληνας Απέναντι στην Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη”*. Παρουσίαση Αποτελεσμάτων Πανελλαδικής Έρευνας CSR 2009.

MRB Hellas, Ινστιτούτο Επικοινωνίας, Ελληνικό Δίκτυο ΕΚΕ, 2010. *“Ο Έλληνας Απέναντι στην Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη”*. Παρουσίαση Αποτελεσμάτων Πανελλαδικής Έρευνας CSR 2010.

MRB Hellas, Ινστιτούτο Επικοινωνίας, Ελληνικό Δίκτυο ΕΚΕ, 2011. *“Ο Έλληνας Απέναντι στην Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη”*. Παρουσίαση Αποτελεσμάτων Πανελλαδικής Έρευνας CSR 2011.

MRB Hellas, Ινστιτούτο Επικοινωνίας, Ελληνικό Δίκτυο ΕΚΕ, 2012. *“Ο Έλληνας Απέναντι στην Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη”*. Παρουσίαση Αποτελεσμάτων Πανελλαδικής Έρευνας CSR 2012.

Μακρυδημήτρης, Α, 2004. *“Προσεγγίσεις στη θεωρία των οργανώσεων”*. Εκδόσεις Καστανιώτη.

Μπεσίλα-Βήκα. Ε και Μακρίδης. Σ. 2009. « *Η συμβολή της ΕΚΕ στη βιωσιμη αναπτυξη και ο ρολος των ΟΤΑ*». 3ο Συνέδριο Διοικητικών Επιστημόνων 2009. Εκδόσεις Σάκκουλα.

Νάσκου-Περράκη. Π, 2002. “*Το δίκαιο των διεθνών οργανισμών*”. Εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα.

Πούρκος.Μ και Δαφέρμος. Μ, 2010. “Ποιοτική έρευνα στις Κοινωνικές Επιστήμες: Θεωρητική και Ιστορική Οριοθέτηση Πεδίου”.*Ποιοτική Έρευνα στις Κοινωνικές Επιστήμες. Επιστημολογικά, μεθοδολογικά και ηθικά ζητήματα*. Πούρκος. Μ και Δαφέρμος. Μ. Εκδόσεις Τόπος.

Ροσέλι. Κ, 2013. «*Φιλελεύθερος Σοσιαλισμός*». Εκδόσεις Πόλις. Αθήνα.

Ρουσόπουλος. Γ και Τσίγκρα. Μ, 2010. “Γνώση, Έρευνα και Μεθοδολογία Έρευνας στις Επιστήμες”. *Ποιοτική Έρευνα στις Κοινωνικές Επιστήμες. Επιστημολογικά, μεθοδολογικά και ηθικά ζητήματα*. Πούρκος. Μ και Δαφέρμος. Μ. Εκδόσεις Τόπος.

Σπιλάνης. Γ, 2012. “*Ευρωπαϊκά νησιά και πολιτική συνοχή. Η ανάπτυξη των νησιών: Ποια στρατηγική και ποιες πολιτικές για την επίτευξη εδαφικής σύγκλισης*”. Εκδόσεις Gutenberg.

Taylor .P, 2010. «*Το αβέβαιο μέλλον της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης*». Πρόλογος και επιμέλεια Ναπολέον Μαραβέγιας. Εκδόσεις Κριτική.

ΤΑ ΝΕΑ, 2012. «*Ρεπορτάζ: Η ΕΚΕ στην Ελλάδα*». Ν. Επιχειρήσεις. 26-27 Μαΐου 2012.

Υπουργείο Εργασίας, 2011. «*Υπογραφή Συμφώνου Συνεργασίας του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης με το Ελληνικό Δίκτυο για την Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη*». Αθήνα.

Φατούρος Α και Στεφάνου. Κ, 1995. “*Οι συμφωνίες του γύρου της Ουρουγουάης για το διεθνές εμπόριο αγαθών και υπηρεσιών*”. Εκδ. Σάκκουλα. Αθήνα.

Φουντανόπουλος. Κ, 1999. “*Μισθωτή Εργασία*”. Α’ Τόμος: Οι Απαρχές. Η Ιστορία της Ελλάδας του 20ου αιώνα. Εκδόσεις Βιβλιόραμα.

Φραγκιαδάκη. Ε, 2010. “Θεμελιωμένη Θεωρία: Ανασκόπηση των σύγχρονων προσεγγίσεων και μεθοδολογικά ζητήματα”. *Ποιοτική Έρευνα στις Κοινωνικές Επιστήμες. Επιστημολογικά, μεθοδολογικά και ηθικά ζητήματα*. Πούρκος, Μ και Δαφέρμος, Μ. Εκδόσεις Τόπος.

Ηλεκτρονικές Πηγές και Ιστοσελίδες

Aarchus Convention : <http://ec.europa.eu/environment/aarhus/>

Bavaria Enviromental Pact: <http://www.stmug.bayern.de/umwelt/wirtschaft/index.htm>

BBC ρεπορτάζ: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/7824291.stm>

Bravo Awards:

<http://www.sustainabilitydialogue.gr/displayITM1.asp?ITMID=97&LANG=GR>

Caja Navarra: <http://www.fundacioncajanavarra.es/>

Campagne européenne 2012: <http://www.travailler-mieux.gouv.fr/Campagne-europeenne-2012-sur-la.html>

CECOA:

www.cecoa.pt/site_ingles/projectos/transncio/InnoTrain_CSR_EN.htm?AspxAutoDetectCookieSupport=1

Centre des Jeunes Dirigeants: <http://www.jeunesdirigeants.fr/>

CERES: <http://www.ceres.org/about-us>

Copenhagen Climate change: <http://www.copenhagenclimatecouncil.com/>

Corporate Responsibility Institute: <http://www.cri.org.gr/Contents.aspx?CatId=7>

CSR Europe: <http://www.csreurope.org>

Developing Sustainable Regions through Responsible SME's (DESUR):

<http://www.desur.eu/el/%CF%84%CE%BF-%CE%AD%CF%81%CE%B3%CE%BF-desur/%CF%80%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%B3%CF%81%CE%B1%CF%86%CE%AE/>

Eco-Management & Audit Scheme (EMAS):

http://ec.europa.eu/environment/emas/index_en.htm

EMAS Toolkit: http://ec.europa.eu/environment/emas/tools/index_en.htm

Enterprise Europe Network projects:

http://ec.europa.eu/environment/sme/een/een_en.htm#switch4food

Ettica nelle Attività Produttive : <http://www.fabricaethica.it/>

EU Small, Clean and Competitive:

http://ec.europa.eu/environment/sme/schemes/schemes_en.htm

Euractiv, 2005. "EU debates European social model". Published 24 October 2005 - Updated 22 June 2007. <http://www.euractiv.com/social/europe/eu-debates-european-social-model-news-215330>

Euractive, 2011. "EU's 'ethical business' blueprint raises expectations".

<http://www.euractiv.com/social/europe/eus-ethical-business-blueprint-raises-expectations-news-508723>

European Emission Trading System (ETS):

http://ec.europa.eu/clima/policies/ets/index_en.htm

European Foundation for Quality Management: <http://www.efqm.org/>

Fabrica Ettica: <http://www.fabricaethica.it/>

Germany mikrokredit: <http://www.mein-mikrokredit.de/>

Giada Project: <http://www.progettogiada.org/index.php?s=9>

Global Compact: <http://www.unglobalcompact.org/>

Global Reporting Initiative: <http://database.globalreporting.org/search>

Great Place to Work: <http://www.greatplacetowork.gr/>

Ideas Compass: <http://ideascompass.dk/en/home>

IEFP: <http://www.iefp.pt/Paginas/Home.aspx>

Integrated Pollution Prevention and Control Directive (IPPC):

http://europa.eu/legislation_summaries/environment/waste_management/l28045_en.htm

Integrated Product Policy: Building on Environmental Life Cycle Thinking:

http://europa.eu/legislation_summaries/consumers/consumer_safety/l28011_en.htm

International Energy Agency: <http://www.iea.org/>

International Labor Organization: www.ilo.org

Istituto Guglielmo Tagliacarne: <http://www.tagliacarne.it/>

Italian Legislative Decree 81/08:

<http://www.camera.it/parlam/leggi/deleghe/08081dl.htm>

KfW Bank: <https://www.kfw.de/inlandsfoerderung/Unternehmen/Energie-Umwelt/index-2.html>

L'Agence Francaise de Developpement: <http://www.afd.fr/home>

Le Grenelle de l' environnement: <http://www.developpement-durable.gouv.fr/-Le-Grenelle-de-l-environnement-de-.html>

LUCIE: <http://www.jeunesdirigeants.fr/Default.aspx?tabid=1539>

Mikrokreditfonds Deutschland: <http://www.mikrokreditfonds.de/>

The Africa-France Summit: <http://www.ambafrance-uk.org/France-Africa-Summit-conclusions.html>

The Austrian business academy for sustainable development: <http://www.asd.at/>

The Austrian Standards: <http://www.austrian-standards.at/en.html>

The Belgian Federal Council for Sustainable Development: <http://www.frdo-cfdd.be/en>

The Belgian Guide to Sustainable Procurement:

<http://gidsvoorduurzameaankopen.be/nl>

The Belgian Investment Company for Developing Countries: <http://www.bio-invest.be>

The Business in the Community Award: <http://www.bitc.org.uk/services/awards-recognition/responsible-business-awards>

The Business in the Community Ireland: <http://www.bitc.ie>

The Caux Roundtable: <http://www.cauxroundtable.org/index.cfm?&menuid=2>

The Center for Responsible Business:

http://www.tse.fi/EN/units/specialunits/ffrc/research/research_groups/cereb/Pages/default.aspx

The Comhar Principles for Sustainable Development:

<http://www.cwc.ie/resources/sustainable-development/>

The Community of Practice on Inclusive Entrepreneurship: <http://cop-ie.eu/node/466>

The Corporate Responsibility Academy: http://www.bitc.org.uk/cr_academy/

The Danish Climate Compass: <http://www.climatecompass.dk/>

The Danish CSR Action Plan: http://csrgov.dk/danish_action_plan_2012

The Danish CSR Compass: <http://csrcompass.com/>

The Danish People and Profit Project:

<http://www.overskudmedomtanke.dk/sw63523.asp>

The Danish Social Index and S label: http://www.reportingcsr.org/_denmark-p-46.html.

The Developpp.de: <http://www.developpp.de/>

The Dutch knowledge centre and network organization for corporate social responsibility (CSR): <http://www.mvonderland.nl/>

The Dutch Sustainable Trade Initiative: <http://www.idhsustainabletrade.com/>

The Environmentally Superior Products: <https://www.enterprise-ireland.com/en/funding-supports/Company/Eestablish-SME-Funding/Productivity-and-Efficiency.html>

The European Pollutant Release and Transfer Register Regulation (E-PRTR): http://europa.eu/legislation_summaries/environment/general_provisions/128149_en.htm

The Finnish Business Society: www.fibsry.fi

The Finnish Funding Agency for Technology and Innovation: <http://www.tekes.fi/en/>

The Finnish Women Bank:

<http://finland.fi/Public/default.aspx?contentid=214478&nodeid=41805&culture=en-US>

The Guardian, 2014. “R. Howitt: The EU law on non-financial reporting - how we got there”. <http://www.theguardian.com/sustainable-business/eu-non-financial-reporting-how-richard-howitt>

The Irish Aid Development Education Funding Scheme:

http://www.irishaid.gov.ie/grants_education.html

The NAGUS: <http://www.nagus.din.de/en>

The Network for Social Responsibility: <http://www.larrge.eu/de/team/network-social-responsibility.html>

The Nordic Center for CSR: <http://ilex.cbs.dk/nccr/events.html>

The respACT: <http://www.respect.at/site/english>

The Swedish Environment Management Council: <http://www.msr.se/en/>

The Swedish International Development Cooperation Agency:
<http://www.sida.se/English/>

The UK Green Investment Bank: <http://www.bis.gov.uk/greeninvestmentbank>

Think Small First Principle (SMEs):<http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/small-business-act/think-small-first/>

Transparency International, 2012. Corruption Perception Index.
<http://www.transparency.org/cpi2012/results>

Transparency International, 2013. Less and Cheaper “fakelaki” in Greece: the key results of 2012 national survey on corruption in Greece”.
http://www.transparency.org/news/pressrelease/20130307_less_and_cheaper_fakelaki_in_greece_the_key_results_of_2012_nation

Travailler mieux: <http://www.travailler-mieux.gouv.fr/>

U.S. Small Business Administration: <http://www.sba.gov/content/summary-size-standards-industry>

United Nations. Millenium Development Goals (8):
<http://www.un.org/millenniumgoals/global.shtml>

World Business Council for Sustainable Development: <http://www.wbcsd.org/>

World Business Council for Sustainable Development: <http://www.wbcsd.org/work-program/business-role/previous-work/corporate-social-responsibility.aspx>

Xertatu:Adi: http://www.xertatu.net/ca_index.asp

Ανταγωνιστικότητα, 2010. «Πράσινη Επιχείρηση 2010».

<http://www.antonistikotita.gr/greek/prokResultsFull.asp?id=100>

Ανταγωνιστικότητα. 2013. Ολοκληρωμένη παρέμβαση για τη στήριξη της γυναικείας απασχόλησης μέσω ενίσχυσης της επιχειρηματικότητας.

<http://www.antonistikotita.gr/greek/prokResultsFull.asp?id=292>

Γενική Γραμματεία Ισότητας των φύλων (Μνημόνιο Συνεργασίας)

http://www.csrhellas.org/portal/index.php?option=ozo_content&lang=&perform=view&id=1713&Itemid=267

Γενική Γραμματεία Ισότητας των φύλων: <http://www.isotita.gr/>

ΓΣΒΕΕ Δίκτυο Επιχειρηματικότητας: <http://diktyo.imegsevee.gr/>

Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς 2007 – 2013, 2011. “Νέα Καινοτομική

Επιχειρηματικότητα” <http://www.espa.gr/el/Pages/Proclamationsfs.aspx?item=1592>

Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς 2007 – 2013:

<http://www.espa.gr/el/Pages/Proclamationsfs.aspx?item=1592>

Εθνικό Στρατηγικό Σχέδιο Αγροτικής Ανάπτυξης:

<http://www.agrotikianaptixi.gr/index.php>

Ελληνικό Δίκτυο για την ΕΚΕ: <http://www.csrhellas.gr/>

Ελληνικό Δίκτυο Εταιρικής Κοινωνικής Ευθύνης:

http://www.csrhellas.org/portal/index.php?option=ozo_content&perform=view&id=191&Itemid=145&lang=

EMEA Business Monitor, 2014. Πριν το καλοκαίρι το τελικό σχέδιο εθνικής στρατηγικής για την ΕΚΕ. 2014-03-27 17:57:04. <http://www.emea.gr/πριν-το-καλοκαίρι-το-τελικό-σχέδιο-εθ/395036>

ΕΤΒΑΒΙ.ΠΕ. Α.Ε.: <https://www.etvavipe.gr/>

ΛΑΕΚ: <http://laek.oaed.gr/>

Λογοτεχνικό Περιοδικό «Αντί Επιλόγου». <http://www.antiepilogou.gr/xor.php>

ΤΟ ΒΗΜΑ: <http://www.tovima.gr/finance/article/?aid=513666>

Παράρτημα 1

Προς τη Διεύθυνση της Επιχείρησης,

Αγαπητέ Κύριε ή Κυρία,

Ονομάζομαι Ευάγγελος Ταλιούρης και είμαι Υποψήφιος Διδάκτορας στο Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης, της Σχολής Κοινωνικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Κρήτης. Διεξάγω έρευνα στα πλαίσια της διατριβής, της οποίας το θέμα είναι "Διακυβέρνηση, Διοίκηση Οργανισμών και Επιχειρήσεων και Δημόσιες Πολιτικές Εταιρικής Κοινωνικής Ευθύνης" (Αρ.Μη 44, Τμ. Πολιτικής Επιστήμης).

Στα πλαίσια της έρευνας αυτής, η επικοινωνία με φορείς και επιχειρήσεις που δύναται να αποτελέσουν δείγμα της είναι απαραίτητη και ήδη έχουν συμφωνήσει αρκετοί. Η συμμετοχή η δική σας είναι, επίσης, σημαντική και πολύτιμη, αφού τα σχόλια σας θα συνεισφέρουν στην εννοιολογική έρευνα της Εταιρικής Κοινωνικής Ευθύνης στο πλαίσια της πολιτικής επιστήμης αναφορικά με το θεματικό πεδίο της δημόσιας πολιτικής, της διοικητικής επιστήμης και της διακυβέρνησης. Αυτό που χρειάζεται η έρευνα είναι συμμετοχή σας για περίπου τριάντα λεπτά, ώστε να απαντήσετε στα πλαίσια συνέντευξης απλές ερωτήσεις για τα παραπάνω ζητήματα. Η συζήτηση αυτή θα μαγνητοφωνηθεί και τα στοιχεία αυτής θα είναι ανώνυμα. Τα στοιχεία και οι απαντήσεις που θα προκύψουν από το ερωτηματολόγιο και τη διαδικασία της συνέντευξης θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά για την εκπόνηση της παραπάνω διδακτορικής διατριβής και την έρευνα προς το εξέταση αντικείμενο με βάση τις ερευνητικές ερωτήσεις. Παίρνοντας μέρος στην έρευνα συμβάλετε στην εκπόνηση μιας πρωτότυπης διδακτορικής διατριβής. Τα στοιχεία θα είναι ανώνυμα και εχέμυθα και δεν θα αποκαλυφθούν. Τα μαγνητοφωνημένα κείμενα θα φυλαχθούν ασφαλή σε χώρο, μονάχα για το σκοπό της έρευνας.

Σας ευχαριστώ πολύ για το χρόνο σας.

Με εκτίμηση

Ευάγγελος Ταλιούρης

Παράρτημα 2

Ερωτηματολόγιο: Δημόσιες Πολιτικές και Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη

Πανεπιστήμιο Κρήτης. Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης

Ερωτηματολόγιο Έρευνας για τη Διδακτορική Διατριβή με τίτλο "Διακυβέρνηση, Διοίκηση Οργανισμών και Επιχειρήσεων και Δημόσιες Πολιτικές Εταιρικής Κοινωνικής Ευθύνης". Τα στοιχεία και οι απαντήσεις που θα προκύψουν από το ερωτηματολόγιο και τη διαδικασία της συνέντευξης θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά για την εκπόνηση της παραπάνω διδακτορικής διατριβής και την έρευνα προς το εξέταση αντικείμενο με βάση τις ερευνητικές ερωτήσεις

.Παίρνοντας μέρος στην έρευνα συμβάλετε στην εκπόνηση μιας πρωτότυπης διδακτορικής διατριβής. Τα στοιχεία θα είναι ανώνυμα και εχέμυθα και δεν θα αποκαλυφθούν. Τα μαγνητοφωνημένα κείμενα θα φυλαχθούν ασφαλή σε χώρο, μονάχα για το σκοπό της έρευνας.

Φοιτητής: Ευάγγελος Ταλιούρης. Υποψήφιος Διδάκτορας.

Σχολή Κοινωνικών Επιστημών. Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης. Πανεπιστήμιο Κρήτης.

Βασικές Πληροφορίες:

Ιδιότητα : _____

Είδος Οργανισμού: _____

A. Σε ποιά από τα παρακάτω μεγέθη της Επιχείρησης ανήκει με βάση τον ορισμό της ΕΕ (2003) η επιχείρησή σας;

1. Πολύ Μικρή (10<Υπαλλήλους, κ.εργ. 2 εκ. Ε <)
2. Μικρή (50<Υπαλλήλους, κ.εργ. 10 εκ.Ε <)
3. Μεσαία (250<Υπαλλήλους, κ.εργ. 43 εκ.Ε <)
4. Μεγάλη Επιχείρηση (>250 Υπαλλήλους, κ.εργ. > 43 εκ.Ε)

B. Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη (γνώση, στάσεις & απόψεις)

1. Ποιά από τις παρακάτω έννοιες γνωρίζετε ή έχετε ακούσει:

1. Αειφόρο Ανάπτυξη
2. Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη
3. Υπεύθυνη Επιχειρηματικότητα
4. Πράσινο Επιχειρείν
5. Καμία
6. Άλλο *: _____

2. Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη σημαίνει κατά τη γνώμη σας:

1. Η ευθύνη των επιχειρήσεων για τον αντίκτυπό τους στην κοινωνία. Προϋπόθεση για την εκπλήρωση αυτής της ευθύνης είναι ο σεβασμός της ισχύουσας νομοθεσίας και των συλλογικών συμφωνιών μεταξύ των κοινωνικών εταίρων.
2. Η εταιρική κοινωνική ευθύνη είναι η συνεχιζόμενη δέσμευση των επιχειρήσεων να συμπεριφέρεται ηθικά και να συμβάλει στην οικονομική ανάπτυξη, βελτιώνοντας ταυτόχρονα την ποιότητα της ζωής των εργαζομένων, των οικογενειών τους, καθώς της κοινότητας και της κοινωνίας γενικότερα.
3. Ως την έννοια σύμφωνα με την οποία οι εταιρείες ενσωματώνουν σε εθελοντική βάση κοινωνικές και περιβαλλοντικές ανησυχίες στις επιχειρηματικές τους δραστηριότητες και στις επαφές τους με άλλα ενδιαφερόμενα μέρη.
4. Υπάρχει μία και μόνο μία κοινωνική ευθύνη των επιχειρήσεων, να χρησιμοποιήσει τους πόρους της και να συμμετέχει σε δραστηριότητες που έχουν σχεδιαστεί για να αυξήσει τα κέρδη της, εφ'όσον παραμένει εντός των κανόνων του παιχνιδιού, δηλαδή πιστή στον ελεύθερο ανταγωνισμό χωρίς δόλο ή απάτη.

3. Μπορείτε να προσδιορίσετε τη κοινωνική ευθύνη της επιχείρησής σας ;

4. Ποίες από τις παρακάτω δράσεις έχετε εφαρμόσει ή γνωρίζετε ότι έχουν εφαρμόσει άλλες επιχειρήσεις ή οργανισμοί;

1. Πέραν των νομικών υποχρεώσεων σε παροχές προς του εργαζομένους (π.χ. υγειονομική περίθαλψη, ασφάλεια ζωής, άτοκα δάνεια κτλ)
2. Ίσες επαγγελματικές ευκαιρίες (π.χ. μετανάστες, γυναίκες)
3. Εκπαιδευτικά προγράμματα και Διαβίου μάθηση σε εργαζομένους
4. Περιβαλλοντικές Δράσεις
5. Πολιτιστικές Δράσεις
6. Φιλανθρωπίες
7. Άλλο *: _____

5. Εάν έχετε αναπτύξει κάποιες από τις παραπάνω δράσεις, θα μπορούσατε να αναφέρετε τρεις μεγάλες δυσκολίες που είχατε κατά την εφαρμογή;

6. Ποιά από τα παρακάτω σήματα ή πρωτοβουλίες για την ΕΚΕ γνωρίζετε;

1. ISO 26000
2. SA 8000 Social Accountability
3. A A 1000. Account Ability
4. EMAS
5. Ecolabel
6. Ελληνικό Δίκτυο Εταιρικής Κοινωνικής Ευθύνης (π.χ. CSREurope)
7. Ethical Trade Initiative
8. Global Reporting Initiative
9. Global Compact
10. Κανένα
11. Άλλο *: _____

7. Για ποιά από τα παραπάνω σήματα και πρωτοβουλίες πιστεύετε ότι χρειάζεται περισσότερη ενημέρωση ή υποστήριξη;

8. Ποιό/ά από τα παραπάνω σήματα ή πρωτοβουλίες πιστεύετε ότι ταιριάζει καλύτερα στην επιχείρησή σας;

9. Ποιά πιστεύετε ότι μπορεί να είναι τα οφέλη από δράσεις ΕΚΕ για τις επιχειρήσεις;

1. Καλή φήμη στην τοπική κοινωνία και αγορά
2. Η πιθανή αύξηση των πωλήσεων μέσα από την υπεύθυνη επιχειρηματικότητα
3. Καλό εργασιακό κλίμα εντός της επιχείρησης
4. Αξιόπιστες συνεργασίες στην εφοδιαστική αλυσίδα
5. Δεν υπάρχουν οφέλη
6. Δεν γνωρίζω
7. Άλλο *: _____

Γ. Η οικονομική κρίση & οι πιθανές δυσκολίες στο δρόμο της ΕΚΕ.

10. Ποιά πιστεύετε ότι είναι τα μεγαλύτερα ζητήματα σχετικά με την εφαρμογή της ΕΚΕ;

1. Η έλλειψη ενημέρωσης και η άγνοια σχετικά με το ζήτημα
2. Η ασυμβατότητα των εργαλείων ΕΚΕ (π.χ. πιστοποιήσεις)
3. Το οικονομικό κόστος;
4. Η έλλειψη κατάλληλων σχεδιασμένων δημοσίων πολιτικών
5. Το θεσμικό πλαίσιο
6. Η οικονομική κρίση
7. Άλλο *: _____

11. Πώς έχει επηρεάσει, κατά τη γνώμη σας, η σημερινή οικονομική κρίση την υπεύθυνη επιχειρηματικότητα στο πλαίσιο της ΕΚΕ; (π.χ. περιβάλλον, κοινωνία, τοπική οικονομία, αγορά εργασίας).

12. Πώς μπορεί να επηρεάσει η ελληνική επιχειρηματική κοινότητα την αντιμετώπιση της κρίσης;

13. Η κρίση μπορεί να είναι ευκαιρία για επιχειρηματικότητα βασισμένη

1. στην αιεφόρο ανάπτυξη και καινοτομία
2. σε ορθότερη αξιοποίηση της πρώτης ύλης (π.χ. περιβάλλον)
3. σε βιώσιμες εργασιακές σχέσεις
4. αυστηρότερο θεσμικό πλαίσιο στην υπεύθυνη επιχειρηματικότητα
5. ορθότερη αξιοποίηση των κοινοτικών πόρων για την ΕΚΕ και την αιεφορία από την ΕΕ
6. Άλλο*: _____

14. Στη παρούσα φάση κρίνετε απαραίτητη την ενημέρωση σας για την ΕΚΕ και τα πιθανά πλεονεκτήματα για την επιχείρησή σας;

	1	2	3	4	5	
Πάρα πολύ						Καθόλου

4. Δημόσια Πολιτική, Διακυβέρνηση και Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη

15. Ποιός από τους παρακάτω φορείς πιστεύετε ότι θα μπορούσε να συνεισφέρει καλύτερα στην ενημέρωσή σας:

1. Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης
2. Ακαδημαϊκά Ιδρύματα (π.χ. Πανεπιστήμιο Κρήτης, ΤΕΙ Κρήτης)
3. Τοπική Αυτοδιοίκηση
4. Συλλογικοί φορείς (π.χ. Εμπορικό Επιμελητήριο, Εργατικό Κέντρο)
5. Άλλο *: _____

16. Πιστεύετε ότι το κράτος θα μπορούσε να έχει ρόλο στις πρωτοβουλίες αυτές:

1. Η ΕΚΕ είναι πεδίο δράσης μόνο για επιχειρήσεις
2. Το κράτος θα μπορούσε να αναπτύξει επικουρικές πρωτοβουλίες
3. Θα μπορούσε αλλά δεν είναι σε θέση να το κάνει στην Ελλάδα
4. Η Ευρωπαϊκή Ένωση θα πρέπει να είναι πιο δραστική
5. Άλλο *: _____

17. Ποιός πιστεύετε ότι μπορεί να είναι ο ρόλος του κράτους σε σχέση με την Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη:

1. Ρυθμιστικός με νομικά/ κανονιστικά εργαλεία
2. Επικουρικός με οικονομικά εργαλεία
3. Συνέργειες με τον ιδιωτικό τομέα
4. Ανάπτυξη ενημερωτικής δράσης

5. Με σύνθεση εργαλείων ('υβριδικα')
6. Να είναι ουδέτερο και όχι παρεμβατικό
7. Άλλο *: _____

18. Ποιά πεδία Ευρωπαϊκήδημοσίων πολιτικών θα έπρεπε να αναπτυχθούν περισσότερο στην Ελλάδα:

1. Πλαίσιο πολιτικής ΕΚΕ (Θεσμικό πλαίσιο / Στρατηγική Αειφόρου Ανάπτυξης και ΕΚΕ)
2. Κοινωνικά υπεύθυνη διαχείριση της αλυσίδας εφοδιασμού με ιδιαίτερη έμφαση στα
3. ανθρώπινα δικαιώματα
4. CSRReportingandDisclosure
5. Η κλιματική αλλαγή
6. ΕΚΕ στις μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις
7. Κοινωνικά Υπεύθυνες Επενδύσεις
8. ΔημόσιεςΣυμβάσεις (Green, Social, Sustainable)
9. Άλλο *: _____

19. Πώς πιστεύετε ότι η συζήτηση για την ΕΚΕ μπορεί να επηρεάσει το ρόλο των επιχειρήσεων αναφορικά με τη κοινωνία, το περιβάλλον και την οικονομία:
